

พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต

เล่มที่ ๓

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ปฐมปณาสก

เสขพลวรรคที่ ๑

๑. สังขิตตสูตร

ว่าด้วยกำลังของเสขบุคคล ๕

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อาราม
ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย
กำลังของเสขบุคคล ๕ ประการ ๕ ประการเป็นไฉน คือ กำลัง คือ ศรัทธา
กำลัง คือ หิริ กำลัง คือ โอตตัปปะ กำลัง คือ วิริยะ กำลัง คือ
ปัญญา คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของเสขบุคคล ๕ ประการนี้แล คุก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า พวกเรา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 2

จักเป็นผู้ประกอบด้วยกำลัง คือ ศรัทธา กำลัง คือ หิริ กำลัง คือ โอตตัปปะ
กำลัง คือ วิริยะ กำลัง คือ ปัญญา อันเป็นกำลังของพระเสขบุคคล คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบสังฆิตตสูตรที่ ๑

มโนรลปุรณี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต

เสขพลวรรคพรรณนาที่ ๑

อรรถกถาสังฆิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังฆิตตสูตรที่ ๑ แห่งปัญจกนิบาต ดังต่อไปนี้ :-

พละของพระเสขะ ๗ พวกเหตุนี้ จึงชื่อว่า เสขพละ. บรรดาสัตถา
พละเป็นต้น ชื่อ สัตถาพละ เพราะไม่หวั่นไหวด้วยความไม่เชื่อ. ชื่อ หิริพละ
เพราะไม่หวั่นไหวด้วยความไม่มีความละอาย. ชื่อ โอตตัปปพละ เพราะไม่
หวั่นไหวด้วยความไม่กลัว. ชื่อ วิริยพละ เพราะไม่หวั่นไหวด้วยความ
เกียจคร้าน. ชื่อ ปัญญาพละ เพราะไม่หวั่นไหวด้วยอวิชา. บทว่า ตสุมา
แปลว่า เพราะเหตุที่พละเหล่านี้เป็นพละของพระเสขาทั้งหลาย ฉะนั้น.

จบอรรถกถาสังฆิตตสูตรที่ ๑

๒. วิตถตสูตร

ว่าด้วยกำลังของเสขบุคคล ๕

[๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของเสขบุคคล ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ กำลัง คือ ศรัทธา กำลัง คือ หิริ กำลัง คือ โอตตัปปะ กำลัง คือ วิริยะ กำลัง คือ ปัญญา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ ศรัทธาเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา ย่อมเชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นจะยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม นี้เรียกว่า กำลัง คือ ศรัทธา. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ หิริเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีหิริ ย่อมละอายต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ย่อมละอายต่อการประกอบกรรมอันเป็นบาปอกุศล นี้เรียกว่า กำลัง คือ หิริ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ โอตตัปปะเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีโอตตัปปะ ย่อมสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ย่อมสะดุ้งกลัวต่อการประกอบกรรมอันเป็นบาปอกุศล นี้เรียกว่า กำลัง คือ โอตตัปปะ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ วิริยะเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลกรรมทั้งหลาย เพื่อยังกุศลกรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้ที่มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลกรรม นี้เรียกว่า กำลัง คือ วิริยะ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ ปัญญา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 4

เป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่อง
หยั่งถึงความเกิดขึ้นและดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลสเป็นเครื่องให้ถึงความ
สิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า กำลัง คือ ปัญญา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของพระเสขบุคคล ๕ ประการนี้แล ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า พวกเรา
จักเป็นผู้ประกอบด้วยกำลัง คือ ศรัทธา กำลัง คือ หิริ กำลัง คือ โอตตัปปะ
กำลัง คือ วิริยะ กำลัง คือ ปัญญา อันเป็นกำลังของพระเสขบุคคล ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบวิตถตสูตรที่ ๒

อรรถกถาวิตถตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิตถตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า กายทฺถุจฺริเตน เป็นต้น เป็นตติยาวิภัติลงในอรรถ
ทฺถุจฺริตฺติ. อธิบายว่า ละอาย รังเกียจ ซึ่งกายทฺถุจฺริตเป็นต้นอันควรละอาย.
ในโอตตัปปนิเทศเป็นตติยาวิภัติลงในอรรถว่า เหตุ. อธิบายว่า เกรงกลัว
เพราะกายทฺถุจฺริตเป็นต้น อันเป็นเหตุแห่งโอตตัปปะ. บทว่า อารทฺฐวิริโย
ได้แก่ ประคองความเพียรไว้ มีใจไม่ท้อถอย. บทว่า ปหานาย แปลว่า
เพื่อละ. บทว่า อุตฺตมฺปทาย แปลว่า เพื่อได้เฉพาะ. บทว่า อามวา
ได้แก่ ประกอบด้วยกำลังคือความเพียร. บทว่า ทพฺพปรกฺกโม ได้แก่
มีความบากบั่นมั่นคง. บทว่า อนิกฺขิตฺตฺฐโร กุสเลสุ ฌมฺเสสุ ได้แก่
ไม่วางธุระ เพียร ไม่ท้อถอยในกุศลธรรมทั้งหลาย.

บทว่า อุตฺยตุตคามินิยา ได้แก่ อันให้ถึงความเกิด ความดับไป
แห่งขันธทั้ง ๕ สามารถรู้รูโปรงความเกิดและความเสื่อมได้. บทว่า ปญฺญา
สมนฺนาทโต ได้แก่ เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยวิปัสสนาปัญญาและมรรคปัญญา.
บทว่า อริยาย ได้แก่ ตั้งอยู่ไกลจากกิเลสทั้งหลาย ด้วยการข่มไว้และด้วย
การตัดขาด ชื่อว่าบริสุทฺธิ์. บทว่า นิพฺเพทิกาย ความว่า ปัญฺญานันฺทํ
เรียกว่า นิพเพทิกา เพราะรู้เจาะแทงตลอด อธิบายว่า ประกอบด้วย
นิพเพทิกปัญฺญานันฺทํ. ในข้อนี้ มรรคปัญฺญาชื่อว่า นิพเพทิกา เพราะเจาะ
ทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะที่ยังไม่เคยเจาะ ยังไม่เคยทำลายด้วยอำนาจ
สมุจเฉทปหาน. วิปัสสนาปัญฺญา ชื่อว่า นิพเพทิกา ด้วยอำนาจตัดทั้งปหาน.
หรืออีกอย่างหนึ่ง วิปัสสนาควรจะเรียกว่า นิพเพทิกา เพราะเป็นไปเพื่อได้
มรรคปัญฺญา. แม้ในบทว่า สมฺมาทุกฺกขกฺขคามินิยา นี้ มรรคปัญฺญา
ชื่อว่า สมฺมาทุกฺกขกฺขคามินิ เพราะทำวัฏฏทุกฺข์และกิเลสทุกฺข์ให้สิ้นไปโดย
ชอบ โดยเหตุ โดยนัย. วิปัสสนาปัญฺญา ชื่อว่า ทุกฺกขกฺขคามินิ เพราะทำ
วัฏฏทุกฺข์และกิเลสทุกฺข์ให้สิ้นไปด้วยอำนาจตัดทั้งปหาน. วิปัสสนาปัญฺญานันฺทํ
พึงทราบว่าเป็นทุกฺกขกฺขคามินิ เพราะเป็นไปด้วยการถึงความสิ้นทุกฺข์ หรือ
ด้วยการได้เฉพาะซึ่งมรรคปัญฺญา. ในสูตรนี้ท่านกล่าวพลละ ๕ ปนกันด้วย
ประการฉะนี้.

จบอรรถกถาวิตถตสูตรที่ ๒

๓. ทุกขสูตร*

ว่าด้วยกรรม ๕ ที่ให้เกิดทุกข์และสุข

[๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ มีความเดือดร้อน คับแค้น เร่าร้อนในปัจจุบัน เมื่อแตกกาย
ตายไป พึงหวังได้ทุกติ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มีโอตตปปะ ๑ เกียรติร้าย ๑

มีปัญญาทราม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ
นี้แล ย่อมอยู่เป็นทุกข์ มีความเดือดร้อน คับแค้น เร่าร้อนในปัจจุบัน เมื่อ
แตกกายตายไปพึงหวังได้ทุกติ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมอยู่
เป็นสุข ไม่เดือดร้อน ไม่คับแค้น ไม่เร่าร้อนในปัจจุบัน เมื่อแตกกายตายไป
พึงหวังได้สุคติ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็น
ผู้มีศรัทธา ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ ปราศจากความเพียร ๑ มีปัญญา ๑

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมอยู่
เป็นสุข ไม่เดือดร้อน ไม่คับแค้น ไม่เร่าร้อนในปัจจุบัน เมื่อแตกกายตายไป
พึงหวังได้สุคติ.

จบทุกขสูตรที่ ๓

*สูตรที่ ๓-๔ ไม่มีวรรคถาอริยา

๔. ภตสูตร

ว่าด้วยกรรม ๕ ที่นำไปนรกและสวรรค์

[๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมถูกนำมาทึงไว้ไนนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทึงไว้จะนั้น กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มีโอตตปปะ ๑ เกียจคร้าน ๑ มีปัญญาทรม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมถูกนำมาทึงไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทึงไว้จะนั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ได้รับเชิญมาไว้บนสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาวางไว้จะนั้น กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศรัทธา ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ ปราศจากความเพียร ๑ มีปัญญา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ได้รับเชิญมาไว้บนสวรรค์ เหมือนสิ่งของที่เขานำมาวางไว้จะนั้น.

จบภตสูตรที่ ๔

๕. ลิกขสูตร

ว่าด้วยฐานะที่น่าติเตียนของภิกษุและภิกษุณีผู้ลาสิกขาแล้ว

[๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป ลาสิกขาสึกออกมาเป็นคฤหัสถ์ เธอยอมถึงฐานะอันน่าติเตียน ซึ่งถูกกล่าวหาอันชอบแก่เหตุ ๕ ประการในปัจจุบัน ๕ ประการเป็นไฉน คือ ท่านไม่มีแม่ศรัทธาใน

กุศลธรรม ๑ ไม่มีแม่หิริในกุศลธรรม ๑ ไม่มีแม่โอดตปปะใน

กุศลธรรม ๑ ไม่มีแม่ความเพียรในกุศลธรรม ไม่มีแม่ปัญญาใน

กุศลธรรม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป ลาสิกขาสิกขา
ออกมาเป็นคฤหัสถ์ เธอย่อมถึงฐานะอันน่าติเตียน ซึ่งถูกกล่าวหาอันชอบแก่
เหตุ ๕ ประการนี้แลในปัจจุบัน.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป แม้มิทุกข์ โทมนัส
มีหน้าองคด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์
เธอย่อมถึงฐานะอันน่าสรรเสริญที่ชอบแก่เหตุ ๕ ประการในปัจจุบัน ๕ ประการ
เป็นไฉน คือ เธอมีศรัทธาในกุศลธรรม ๑ มีหิริในกุศลธรรม ๑ มี
โอดตปปะในกุศลธรรม ๑ มีความเพียรในกุศลธรรม ๑ มีปัญญา
ในกุศลธรรม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป แม้มิทุกข์
โทมนัส มีหน้าองคด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์
บริบูรณ์ เธอย่อมถึงฐานะอันน่าสรรเสริญที่ชอบแก่เหตุ ๕ ประการนี้แล ใน
ปัจจุบัน.

จบสิกขาสูตรที่ ๕

๖. สมาปัตติสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กัน

[๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การถึงอกุศลย่อมไม่มี ตลอดเวลาที่ศรัทธา
ในกุศลธรรมยังตั้งมั่นอยู่ แต่เมื่อใด ศรัทธาเสื่อมหายไป อัสสัทธิยะ (ความ
ไม่เชื่อ) ย่อมกลุ้มรุม เมื่อนั้น การถึงอกุศลย่อมมี การถึงอกุศลย่อมไม่มี

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้า ๙
ตลอดเวลาที่หิริในกุศลธรรมยังตั้งมั่นอยู่ แต่เมื่อใด หิริเสื่อมหายไป อหิริจะ
(ความไม่ละอาย) ย่อมกลุ่มรวม เมื่อนั้น การถึงอกุศลย่อมมี การถึงอกุศล
ย่อมไม่มีตลอดเวลาที่โอตตปปะในกุศลธรรมยังตั้งมั่นอยู่ แต่เมื่อใด โอตตปปะ
เสื่อมหายไป อโนตตปปะ (ความไม่สะอึกกลัว) ย่อมกลุ่มรวม เมื่อนั้น การ
ถึงอกุศลย่อมมี การถึงอกุศลย่อมไม่มีตลอดเวลาที่วิริยะในกุศลธรรมยังตั้งมั่น
อยู่ แต่เมื่อใด วิริยะเสื่อมหายไป โกธัชชะ (ความเกียจคร้าน) ย่อมกลุ่มรวม
เมื่อนั้น การถึงอกุศลย่อมมี การถึงอกุศลย่อมไม่มี ตลอดเวลาที่ปัญญายังตั้ง
มั่นอยู่ แต่เมื่อใด ปัญญาเสื่อมหายไป ปัญญาทรามย่อมกลุ่มรวม เมื่อนั้น
การถึงอกุศลย่อมมี.

จบสมุปัตติสูตรที่ ๖

อรรถกถาสมาปัตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมุปัตติสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อกุศลสสุต สมุปตฺติ ได้แก่ ความพรั่งพร้อมด้วยความ
เข้าถึงอกุศลธรรม. บทว่า ปริยทุทฺทาย ติญฺจติ ได้แก่ ครอบงำอยู่.

จบอรรถกถาสมาปัตติสูตรที่ ๖

๗. กามสูตร

ว่าด้วยการอนุเคราะห์คนที่ควรอนุเคราะห์

[๗] ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยมากสัตว์ทั้งหลาย หมกมุ่นอยู่ในกาม
กมลบุตรผู้ละแฉิบและคานหาบหญาออกบวชเป็นบรรพชิต ควรเรียกว่าเป็น
กมลบุตรผู้มีศรัทธาออกบวช ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาควรได้กามด้วย
ความเป็นหนุ่ม และกามเหล่านั้นก็มีอยู่ตามสภาพ คือ เลว ปานกลางและ
ประณีต กามทั้งหมดก็ถึงการนับได้ว่าเป็นกามทั้งนั้น ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย
เปรียบเหมือนเด็กอ่อนนอนหงาย ฟิงเอาขึ้นไม้หรือขึ้นกระเบื้องใส่เข้าไปใน
ปาก เพราะความพลั่งผลอของพีเลียง พีเลียงฟิงสนใจในเด็กนั้นทันที แล้ว
รีบนำเอาขึ้นไม้หรือขึ้นกระเบื้องออกโดยเร็ว ถ้าไม่สามารถนำออกโดยเร็วได้
ก็ฟิงเอามือซ้ายจับ งอนิ้วมือข้างขวา แล้วแยงเข้าไปนำออกมาทั้งที่มีโลหิต
ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าจะมีความลำบากแก่เด็ก เราไม่กล่าวว่า ไม่มี
ความลำบาก และพีเลียงผู้หวังประโยชน์ มุ่งความสุข อนุเคราะห์ ฟิงกระทำ
อย่างนั้นด้วยความอนุเคราะห์ แต่เมื่อใด เด็กนั้นเจริญวัย มีปัญญาสามารถ
เมื่อนั้น พีเลียงก็วางใจในเด็กนั้นได้ว่า บัดนี้ เด็กมีความสามารถรักษาตนเอง
ได้แล้ว ไม่ควรพลั้งพลาด ฉันทใด

ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ที่เราต้องรักษาเธอ ตลอดเวลา
ที่เธอยังไม่กระทำด้วยศรัทธาในกุศลธรรม ไม่กระทำด้วยhiriในกุศลธรรม
ไม่กระทำด้วยโอตตปปะในกุศลธรรม ไม่กระทำด้วยวิริยะในกุศลธรรม ไม่
กระทำด้วยปัญญาในกุศลธรรม แต่เมื่อใด ภิกษุกระทำด้วยศรัทธาในกุศล-
ธรรม กระทำด้วยhiriในกุศลธรรม กระทำด้วยโอตตปปะในกุศลธรรม

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้า 11

กระทำด้วยวิริยะในกุศลธรรม กระทำด้วยปัญญาในกุศลธรรม เมื่อนั้น เราก็
ย่อมวางใจในเธอได้ว่า บัดนี้ ภิกษุมีความสามารถรักษาตนเองได้แล้ว ไม่ควร
ประมาท.

จบกามสูตรที่ ๗

อรรธกถากามสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกามสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กามเมสุ จลพิทา ได้แก่ สยบยินดียิ่ง ในวัตถุกามและ
กิเลสกาม. บทว่า อสิตพฺยาภงฺกิ ได้แก่ เกี่ยวเกี่ยวหญ้าและคานหาบหญ้า.
บทว่า กุลฺปฺตุโต ได้แก่ กุลบุตรผู้มีมารยาท. บทว่า โอบาย แปลว่า
ละแล้ว. บทว่า อลฺ วจนาย ได้แก่ ควรพูด. บทว่า ลพฺภา ได้แก่
ได้ง่าย คือ อาจได้. บทว่า หินา กามา ได้แก่ กามของสัตว์มีตระกูลต่ำ ๕.
บทว่า มชฺฌิมา กามา ได้แก่ กามของสัตว์ชั้นกลาง. บทว่า ปณฺธิตา กามา
ได้แก่ กามของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชา. บทว่า กามาเตว
ถํขุยฺ จจฺจนฺติ ความว่า ถิ่นบ้นได้ว่ากามทั้งนั้น เพราะอำนาจความใคร่ และ
เพราะอำนาจอารมณ์ที่พึงใคร่.

บทว่า วุฑฺฒโหติ โหติ แปลว่า เป็นคนแก่. บทว่า อลฺ อญฺโณ
คือ มีปัญญาสมควรแล้ว. บทว่า อตฺตคฺคฺตุโต ได้แก่ คู้มครองรักษาด้วย
ตนเองได้ หรือสามารถคู้มครองรักษาตนได้. บทว่า นาลํ ปมาทาย
แปลว่า ไม่ควรประมาท. บทว่า สทฺธาย อกตํ โหติ ความว่า กิจใดที่
ควรทำในกุศลธรรมทั้งหลายด้วยศรัทธา กิจนั้นยังไม่ได้ทำ. แม้ในบทที่เหลือ

ก็นัยนี้เหมือนกัน. ด้วยบทว่า อนเปกฺโข ปนาหิ ภิกฺขเว ตสฺมี โหติ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า เราวางใจในบุคคลนั้นผู้กระทำการที่ควรกระทำ
ด้วยศรัทธาเป็นต้นอย่างนี้แล้วตั้งอยู่ในโศคาปัดติผล. ในสูตรนี้ตรัสโศคา-
ปัดติมรรค.

จบอรรถกถากามสูตรที่ ๗

๘. จวนสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้มันคงและไม่มันคงในศาสนา

[๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ
ภิกษุผู้ไม่มีศรัทธาย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม ภิกษุผู้ไม่มีhiri...
ภิกษุผู้ไม่มีโอดตปปะ... ภิกษุผู้เกียจคร้าน... ภิกษุผู้มีปัญญาทรม ย่อม
เคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม
ไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ
ภิกษุผู้มีศรัทธา ย่อมไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม ภิกษุผู้มีhiri...
ภิกษุผู้มีโอดตปปะ... ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียร... ภิกษุผู้มีปัญญา ย่อม
ไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบ
ด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม.

จบจวนสูตรที่ ๘

อรรถกถาจวนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจวนสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สทฺธมฺเม ได้แก่ ศาสนาสัทธรรม. บทว่า อสฺสทฺโธ ได้แก่ เป็นผู้เว้นจากศรัทธาแม้สองอย่าง คือ อักปปนศรัทธา ศรัทธาแนบแน่น และปัจจิกขศรัทธา ศรัทธาชัดแจ้ง. บทว่า จวติ น ปฏิฐฺฐาติ ได้แก่ เคลื่อนจากคุณในศาสนา นี้ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้. ในสูตรนี้ตรัสทั้งดำรงอยู่ไม่ได้ ทั้งดำรงอยู่ได้.

จบอรรถกถาจวนสูตรที่ ๘

๘. ปฐมอการวสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้มั่นคงและไม่มั่นคงในศาสนา

[๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้ไม่มีศรัทธา เป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม ภิกษุผู้ไม่มีhiri... ภิกษุผู้ไม่มีโอตตปปะ... ภิกษุผู้เกียจคร้าน... ภิกษุผู้มีปัญญาทราวม เป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม คู่ก่อน-ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นที่ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมเคลื่อน ไม่ตั้งมั่นในพระสัทธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้มี
ที่เคารพ มีที่ยำเกรง ย่อมไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม ธรรม ๕
ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้มีศรัทธา เป็นผู้ที่มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง ย่อม
ไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม ภิกษุผู้มีหิริ... ภิกษุผู้มีโอตตปปะ...
ภิกษุผู้ปรารภความเพียร... ภิกษุผู้มีปัญญาเป็นผู้มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง ย่อม
ไม่เคลื่อน ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วย
ด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ที่มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง ย่อมไม่เคลื่อน
ย่อมตั้งมั่นในพระสัทธรรม.

จบปฐมอการวสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมอการวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอการวสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุชื่อว่า อการวะ เพราะไม่มีความเคารพ. ชื่อว่า อปฺปติสสะ
เพราะไม่มีที่ยำเกรง คือ ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่ประพฤดิอ่อนน้อม. คำที่เหลือใน
สูตรนี้ เช่นเดียวกับสูตรก่อนนั้นแล.

จบอรรถกถापฐมอการวสูตรที่ ๕

๑๐. ทุตติยอการวสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เจริญและไม่เจริญในศาสนา

[๑๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง เป็นผู้ไม่ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้ไม่มีศรัทธา เป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง เป็นผู้ไม่ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุผู้ไม่มีหิริ... ภิกษุผู้ไม่มีโอตตปปะ... ภิกษุผู้เกียจคร้าน... ภิกษุผู้มีปัญญาทราม เป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง เป็นผู้ไม่ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง เป็นผู้ไม่ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้ที่มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง เป็นผู้ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้มีศรัทธา เป็นผู้ที่มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง เป็นผู้ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุผู้มีหิริ... ภิกษุผู้มีโอตตปปะ... ภิกษุผู้ปรารภความเพียร... ภิกษุผู้มีปัญญา เป็นผู้ที่มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง เป็นผู้ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ที่มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง เป็นผู้ควรเพื่อถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้.

จบทุตติยอการวสูตรที่ ๑๐

จบเสขพลวรรคที่ ๑

อรรถกถาทุติยอการวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยอการวสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภุโพ คือ ถือความเป็นผู้อำภัพ. บทว่า วุฑฺฒิ แปลว่า เจริญ. บทว่า วิรุพฺหิ ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ไม่หวั่นไหว เพราะความเป็นผู้องกาม. บทว่า เวปุลฺลิ ได้แก่ ความเป็นใหญ่. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาทุติยอการวสูตรที่ ๑๐

จบเสขพลวรรคพรรณานที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังขิตตสูตร ๒. วิตถตสูตร ๓. ทุกขสูตรค ๔. ภตสูตร
๕. ติกขสูตร ๖. สสมาปัตติสูตร ๗. กามสูตร ๘. จวนสูตร ๙. ปฐมอการว-
- สูตร ๑๐. ตุติยอการวสูตร และอรรถกถา.

พลวรรคที่ ๒

๑. อนนุสสุตสูตร

ว่าด้วยกำลัง ๕ ของพระตถาคต

[๑๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราบรรลุถึงบารมีอันเป็นที่สุดเพราะรู้ยิ่งในธรรมที่ไม่ได้สดับแล้วในกาลก่อนจึงปฏิญาณได้ กำลังของตถาคต ๕ ประการนี้ ที่เป็นเหตุให้ตถาคตผู้ประกอบแล้ว ปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือ- สีนหาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร กำลัง ๕ ประการเป็นไฉน คือ กำลัง คือ ศรัทธา ๑ กำลัง คือ หิริ ๑ กำลัง คือ โอตตัปปะ ๑ กำลัง คือ วิริยะ ๑ กำลัง คือ ปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของตถาคต ๕ ประการนี้แล ที่เป็นเหตุให้ตถาคตผู้ประกอบแล้ว ปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสินหาทในบริษัทประกาศพรหมจักร.

จบอนนุสสุตสูตรที่ ๑

พลวรรคพรรณนาที่ ๒

อรรถกถาอนนุสสุตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนนุสสุตสูตรที่ ๑ แห่งพลวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า ปุพฺพทาหิ ภิกฺขเว อนนุสฺสุเตสุ ชมฺเมสุ ความว่า
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรารู้ยิ่งในธรรมทั้งหลายคือสังขธรรม ๔ อันเราไม่เคยฟัง

มาก่อน. ด้วยบทว่า อภิญญาโวธานปารมิปุตโต ปฏิขานามิ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงแสดงถึงคุณที่พระองค์บรรลุนั้น มหาโพธิบัลลังก์ ว่าเรารู้ยิ่ง
ในสังขารม ๔ ด้วยการทำกิจ ๑๖ อย่าง สำเร็จด้วยมรรค ๔ แล้วบรรลुบารมี
สุดท้าย คือ ฝั่งแห่งความเป็นผู้ทำกิจเสร็จแล้ว เพราะกิจทั้งหมดจบสิ้นแล้ว
จึงปฎิญาณ. บทว่า ตถาคตสุต ได้แก่ ของพระตถาคตด้วยเหตุ ๘ อย่าง.
บทว่า ตถาคตพลาณี ได้แก่ กำลังญาณที่ถึงแล้วคือเป็นไปแล้วโดยอาการ
ที่จะพึงถึงได้ด้วยกำลังเหล่านั้น. บทว่า อาสภณฐานัน คือ ฐานะอันประ-
เสริฐสูงสุด. บทว่า สิหนาทํ คือ บันลืออันแก่กล้า. บทว่า พุรหมจกุกํ
คือ จักรอันประเสริฐ. บทว่า ปวตุเตติ คือ กล่าว.

จบอรรถกถาอนนุสสุตสูตรที่ ๑

๒. ญญสูตร

ว่าด้วยกำลังพระเสขะ ๕

[๑๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ ๕
ประการเป็นไฉน คือ กำลัง คือ ศรัทธา ๑ กำลัง คือ หิริ ๑ กำลัง
คือ โอตตัปปะ ๑ กำลัง คือ วิริยะ ๑ กำลัง คือ ปัญญา ๑ คู่ก่อน-
ภิกษุทั้งหลาย กำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บรรดากำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ กำลัง คือ ปัญญาเป็นเลิศ เป็นยอด
เป็นที่รวบรวม สิ่งที่เป็เลิศ เป็นยอด เป็นที่รวบรวมแห่งเรือนยอด คือ
ยอด ฉันทใด บรรดากำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ กำลัง คือ ปัญญา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้าที่ 19
ก็เป็นเลิศ เป็นยอด เป็นที่รวบรวม ฉะนั้นเหมือนกัน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า พวกเราจักประกอบด้วย
กำลังคือศรัทธา... กำลัง คือ หิริ... กำลัง คือ โอตตัปปะ... กำลังคือ
วิริยะ... กำลัง คือ ปัญญา อันเป็นกำลังของพระเสขะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบกฎสูตรที่ ๒

อรรถกถากฎสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกฎสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เสกขพลานิ ได้แก่ กำลังญาณของพระเสกขะ. บทว่า
อคุคฺคิ คือ สูงสุด. เสกขพละ ชื่อว่า สังคาหิกะเป็นที่รวม เพราะรวมพละที่เหลือ
คุณเรือนยอดรวมไม่จันทันฉะนั้น. เสกขพละ ชื่อว่า สังฆาตนิยะ เป็นที่ประชุม
เพราะทำพละเหล่านั้นให้ประชุมกัน.

จบอรรถกถากฎสูตรที่ ๒

๓. สังฆิตตสูตร

ว่าด้วยกำลัง ๕

[๑๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ กำลัง คือ ศรัทธา ๑ กำลัง คือ วิริยะ ๑ กำลัง คือ สติ ๑ กำลัง คือ
สมาธิ ๑ กำลัง คือ ปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้แล.

จบสังฆิตตสูตรที่ ๓

อรรถกถาสังขิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังขิตตสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

ในพละเหล่านั้น ชื่อสติพละ เพราะไม่หวั่นไหว ด้วยความเป็นผู้
หลงลืมสติ ชื่อว่า สมาธิพละ เพราะไม่หวั่นไหวด้วยความพึงชาน.

จบอรรถกถาสังขิตตสูตรที่ ๓

๔. วิทถตสูตร

ว่าด้วยกำลัง ๕ ประการ

[๑๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ กำลัง คือ ศรัทธา ๑ กำลัง คือ วิริยะ ๑ กำลัง คือ สติ ๑
กำลัง คือ สมาธิ ๑ กำลัง คือ ปัญญา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง
คือ ศรัทธาเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิศรัทธา ย่อมเชื่อ
พระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม
นี้เรียกว่า กำลัง คือ ศรัทธา. ก็กำลัง คือ วิริยะ เป็นไฉน คุก่อนภิกษุ-
ทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม
...ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า กำลัง คือ วิริยะ. ก็กำลัง
คือ สติเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิสติ
ประกอบด้วยสติเครื่องรักษาตัวชั้นเยี่ยม ระลึกตามแม้สิ่งที่ทำแม้คำที่พูดไว้นาน
ได้ นี้เรียกว่า กำลัง คือ สติ. ก็กำลัง คือ สมาธิเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป บรรลุตุตติยฌาน อันเป็นความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เพราะปีติสิ้นไป เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข บรรลุตุตตตฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้เรียกว่า กำลัง คือ สมาธิ. ก็กำลัง คือ ปัญญาเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิมีปัญหาประกอบด้วยปัญหาที่ยังถึงความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลสเป็นเครื่องให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า กำลัง คือ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้แล.

จบวิตถตสูตที่ ๔

อรรถกถาวิตถตสูต

พึงทราบวินิจฉัยในวิตถตสูตที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สตินปนุเกน นี้ ปัญญาท่านเรียกว่า เนปังกะ (ปัญญา รักษาตน). ท่านถือเอาปัญญานั้นโดยความเป็นอุปการะแก่สติ.

จบอรรถกถาวิตถตสูตที่ ๔

๕. ทักขัฎฐัพพสูตร

ว่าด้วยการที่จะพึงเห็นกำลัง ๕

[๑๕] คุณก่อนนิกขุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ กำลัง คือ ศรัทธา ๑ กำลัง คือ วิริยะ ๑ กำลัง คือ สติ ๑ กำลัง คือ สมาธิ ๑ กำลัง คือ ปัญญา ๑ คุณก่อนนิกขุทั้งหลาย ก็พึงเห็นกำลัง คือ ศรัทธาในที่ไหน พึงเห็นในโศดาปัตตยังคะ [องค์เป็นเครื่องให้บรรลุลักษณะพระโศดา] ๔ พึงเห็นกำลัง คือ ศรัทธาในที่นี้ พึงเห็นกำลัง คือ วิริยะในที่ไหน พึงเห็นในสัมมปปธาน ๔ พึงเห็นกำลัง คือ วิริยะในที่นี้ พึงเห็นกำลัง คือ สติในที่ไหน พึงเห็นในสติปัญฐาน ๔ พึงเห็นกำลัง คือ สติในที่นี้ พึงเห็นกำลัง คือ สมาธิในที่ไหน พึงเห็นในฌาน ๔ พึงเห็นกำลัง คือ สมาธิในที่นี้ พึงเห็นกำลัง คือ ปัญญาในที่ไหน พึงเห็นในอริยสัจ ๔ พึงเห็นกำลัง คือ ปัญญาในที่นี้ คุณก่อนนิกขุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้แล.

จบทักขัฎฐัพพสูตรที่ ๕

อรรถกถาทักขัฎฐัพพสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทักขัฎฐัพพสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะตรัสโลกุตระธรรมในที่มีใช้วิสัย จึงตรัสคำมีอาทิว่า คุณก่อนนิกขุทั้งหลาย พึงเห็นสัทธาพละในธรรมไหน ดังนี้. เหมือนอย่างว่า เมื่อสหายมีพระราชาเป็นที่ ๕ คือบุตรเศรษฐี ๔ คน พระราชาลงเดินถนนด้วยคิดว่า เราจักเล่นนักร้อง ในเวลาไปเรือนของบุตรเศรษฐี

คนที่หนึ่ง อีก ๔ คนก็นั่งเฉย เจ้าของเรือนกล่าวว่า พวกท่านจงให้ของเคี้ยว
ของบริโภคน ของหอม ดอกไม้และเครื่องประดับเป็นต้น แก่ท่านเหล่านี้ ดังนี้
แล้วตรวจตราในเรือน. ในเวลาไปเรือนของบุตรเศรษฐี คนที่ ๒ คนที่ ๓
คนที่ ๔ อีก ๔ คนก็นั่งเฉย เจ้าของเรือนกล่าวว่า พวกท่านจงให้ของเคี้ยว
ของบริโภคน ของหอม ดอกไม้และเครื่องประดับแก่ท่านเหล่านี้ ดังนี้แล้ว
ตรวจตราในเรือน. ครั้นต่อมา ในเวลาไปราชมณเฑียรของพระราชาที่หลังเขา
ทั้งหมด พระราชาแม่จะทรงเป็นใหญ่ในชนทั้งหมดก็จริง ถึงดังนั้นในเวลานี้
ยังตรัสว่า พวกท่านจงให้ของเคี้ยว ของบริโภคน ของหอม ดอกไม้และเครื่อง
ประดับเป็นต้นแก่ท่านเหล่านี้ ดังนี้ แล้วทรงตรวจตราในพระราชมณเฑียรของ
พระองค์ ฉันทไค เมื่อพละมีศรัทธาเป็นที่ ๕ แม้เกิดขึ้นในอารมณ์เดียวกัน
ก็เหมือนเมื่อสหายเหล่านั้นลงเดินถนนพร้อมกัน สหายอีกสี่คนก็นั่งเฉยในเรือน
ของคนที่หนึ่ง สหายที่เป็นเจ้าของเรือนย่อมตรวจตรา ฉันทไค สัทธาพละมี
ลักษณะน้อมใจเชื่อ เพราะบรรลุโศดาปัตติยคะ จึงเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า พละ
ที่เหลือก็เคลื่อนตามสัทธาพละนั้น ฉันทไค ในเรือนของบุตรเศรษฐีคนที่สอง
สหายอีกสี่คนก็นั่งเฉย สหายเจ้าของเรือนตรวจตรา ฉันทไค วิริยพละมีลักษณะ
ประคองไว้ เพราะถึงสัมมัปปธาน พละที่เหลือก็เคลื่อนตามวิริยพละนั้น ฉันทไค
ในเรือนของบุตรเศรษฐีคนที่สาม สหายอีกสี่คนก็นั่งเฉย สหายเจ้าของเรือน
ตรวจตรา ฉันทไค สติพละมีลักษณะเขาไปตั้งไว้ เพราะถึงสติปัญฐานจึงเป็นใหญ่
เป็นหัวหน้า พละที่เหลือก็เคลื่อนตามสติพละนั้น ฉันทไค ในเรือนของบุตร-
เศรษฐีคนที่สี่ สหายอีกสี่คนก็นั่งเฉย สหายเจ้าของเรือนย่อมตรวจตรา ฉันทไค
สมาธิพละมีลักษณะไม่ฟุ้งซ่าน เพราะถึงฉานวิโมกข์ พละที่เหลือก็เคลื่อนตาม
สมาธิพละนั้น ฉันทไค. แต่ในเวลาไปพระราชมณเฑียรของพระราชาภายหลัง
เขาทั้งหมด สหายอีกสี่คนก็นั่งเฉย พระราชาพระองค์เดียวทรงตรวจตราใน

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้าที่ 24

พระราชมนเฑียร ฉันไค ปัญญาพละมีลักษณะรู้ทั่ว เพราะบรรลุนิยสัยตั้งสี่
จึงเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้า พละที่เหลือก็เคลื่อนตามปัญญาพละนั้น ฉันนั้น
ท่านกล่าวพละ ๕ ในสูตรนี้เหมือนกันอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาที่ภูฏัพพสูตรที่ ๕

๖. ปุณณสูตร

ว่าด้วยกำลังที่เป็นยอด

[๑๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ กำลัง คือ ศรัทธา ๑ กำลัง คือ วิริยะ ๑ กำลัง คือ สติ ๑
กำลัง คือ สมาธิ ๑ กำลัง คือ ปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง
๕ ประการนี้แล บรรดากำลัง ๕ ประการนี้แล กำลัง คือ ปัญญา เป็นเลิศ
เป็นยอด เป็นที่รวบรวม เหมือนสิ่งที่เป็นเลิศ เป็นยอด เป็นที่รวบรวม
แห่งเรือนยอด คือ ยอด ฉันไค บรรดากำลัง ๕ ประการนี้ กำลัง คือ
ปัญญาเป็นเลิศ เป็นยอด เป็นที่รวบรวม ฉันนั้นเหมือนกันแล.

จบปุณณสูตรที่ ๖

อรรถกถापुณณสูตร

ปุณณสูตรที่ ๖ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น. ตรัสเสกขพละเท่านั้น
๘ สูตร ทั้งในวรรคก่อนและในวรรคนี้. แต่พระมหาทัตตเถระผู้อยู่ในภริณท-
ตรัสเสกขพละใน ๔ สูตรเป็นเบื้องสูง.

จบอรรถกถापुณณสูตรที่ ๖

๗. ปฐมहितสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนเอง

[๑๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยสมาธิ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยปัญญา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะ.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

จบปฐมहितสูตรที่ ๗

อรรถกถापฐมहितสูตร

ปฐมहितสูตรที่ ๗ ตรัสศีลเป็นต้นเหมือนกัน. บทว่า วิมุตติ ได้แก่ วิมุตติ คือออรหัตผล. ปัจจเวกขณญาณ อันเป็นวิมุตติญาณทัสนะนั้นเป็นโลกียะแท้.

จบอรรถกถापฐมहितสูตรที่ ๗

๘. ทุตยหิตสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

[๑๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง แต่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยศีล ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนเอง แต่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยสมาธิ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง แต่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยปัญญา ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตนเอง แต่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะด้วยตนเอง แต่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะ.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน.

จบทุตยหิตสูตรที่ ๘

ในทุตยหิตสูตรที่ ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงภิกษุทุกศีลเป็นผู้มี
สุตะมาก.

๕. ตติยหิตสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น

[๑๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยศีล ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยสมาธิ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยปัญญา ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะด้วยตนเอง ไม่ชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะ

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

จบตติยหิตสูตรที่ ๕

ในตติยหิตสูตรที่ ๕ ครัสถึงภิกษุทุกศีลเป็นผู้มีสุตะน้อย.

๑๐. จตุตถหิตสูตร

ว่าด้วยผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น

[๒๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ธรรม

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้าที่ 28

๕ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยสมาธิ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยปัญญา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นในการถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสนะ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และชื่อว่าปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

จบจตุตถहितสูตรที่ ๑๐

จบพลวรรคที่ ๒

อรรถกถาจตุตถहितสูตร

ในจตุตถहितสูตรที่ ๑๐ ท่านกล่าวถึงพระปิณาสพเป็นผู้มีสุตะมาก.

จบอรรถกถาจตุตถहितสูตรที่ ๑๐

จบพลวรรคพรรณนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อนนุสสุตสูตร   ๒. กุญฺฐสูตร   ๓. สังฆิตตสูตร   ๔. วิตถตสูตร
๕. ทัฏฐัพพสูตร   ๖. ปุณฺณสูตร   ๗. ปฐมहितสูตร   ๘. ทุคฺคิตตสูตร
๙. ตติยहितสูตร   ๑๐. จตุตถहितสูตร   และอรรถกถา.

ปัญจกวรรคที่ ๓

๑. ปฐมการวสูตร

ว่าด้วยฐานะและไม่ใช่วฐานะ

[๒๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ไม่มีความประพฤติเสมอในเพื่อนพรหมจรรย์ จักบำเพ็ญกรรม คือ อภิสมจาริกวัตร ให้บริบูรณ์นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่บำเพ็ญกรรม คือ อภิสมจาริกวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญกรรมของพระเสขะ ให้บริบูรณ์นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่บำเพ็ญกรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์แล้ว จักรักษาศีลให้บริบูรณ์นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่รักษาศีลให้บริบูรณ์แล้ว จักอบรมสัมมาทิฏฐิให้บริบูรณ์นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่อบรมสัมมาทิฏฐิให้บริบูรณ์แล้ว จักเจริญสัมมาสมาธิให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุผู้มีที่เคารพ มีที่ยำเกรง มีความประพฤติเสมอในเพื่อนพรหมจรรย์ จักบำเพ็ญกรรม คือ อภิสมจาริกวัตร ให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุบำเพ็ญกรรม คือ อภิสมจาริกวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญกรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุบำเพ็ญกรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์แล้ว จักรักษาศีลให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุรักษาศีลให้บริบูรณ์แล้ว จักอบรมสัมมาทิฏฐิให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุอบรมสัมมาทิฏฐิให้บริบูรณ์แล้ว จักเจริญสัมมาสมาธิให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

จบปฐมการวสูตรที่ ๑

ปัญจจกวรรควรรณาที่ ๓

อรรถกถาปฐมการวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมการวสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสภากวุตฺตโก ได้แก่ ประกอบด้วยการดำเนินชีวิตที่ไม่เท่ากันไม่เสมอกัน. บทว่า อภิสมจารกํ ฌมฺมํ ได้แก่ ศีลที่บัญญัติเป็นข้อวัตรอันเป็นอภิสมจารอย่างสูง. บทว่า เสกขํ ฌมฺมํ ได้แก่ ศีลอันเป็นข้อบัญญัติของพระเสกขะ. บทว่า สีสานิ ได้แก่ มหาศีล ๔. บทว่า สมฺมาทิฏฺฐิ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิขั้นวิปัสสนา. บทว่า สมฺมาสมาธิ ได้แก่ มรรคสมาธิและผลสมาธิ. ในสูตรนี้ตรัสศีลเป็นต้นเหมือนกัน.

จบอรรถกถาปฐมการวสูตรที่ ๑

๒. ทุติยการวสูตร

ว่าด้วยฐานะและไม่ใช้ฐานะ

[๒๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ไม่มีความประพฤติเสมอในเพื่อนพรหมจรรย์ จักบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมจาริกวัตร ให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช้ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่บำเพ็ญธรรม คือ อภิสมจาริกวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญธรรมของพระเสกขะให้บริบูรณ์

ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่บำเพ็ญธรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์แล้ว จักรักษาศิลขันธ์ให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่รักษาศิลขันธ์ให้บริบูรณ์แล้ว จักเจริญสมาธิขันธ์ให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุไม่เจริญสมาธิขันธ์ให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญปัญญาขันธ์ให้บริบูรณ์ได้นั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ภิกษุมิที่เคารพ มีที่ยำเกรง มีความประพฤติเสมอในเพื่อนพรหมจรรย์ จักบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญธรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุบำเพ็ญธรรมของพระเสขะให้บริบูรณ์แล้ว จักรักษาศิลขันธ์ให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุรักษาศิลขันธ์ให้บริบูรณ์แล้ว จักเจริญสมาธิขันธ์ให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อที่ภิกษุเจริญสมาธิขันธ์ให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญปัญญาขันธ์ให้บริบูรณ์ได้นั้น เป็นฐานะที่จะมีได้.

จบทุติยการวสูตรที่ ๒

อรรธกถาทุติยการวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยการวสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สัลกขณฺหิ** ได้แก่กองศีล. แม้ในสองบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. แต่ตรัสขันธ์แม้ ๓ อย่างเหล่านี้เหมือนกัน.

จบอรรธกถาทุติยการวสูตรที่ ๒

๓. อุปกิเลสสูตร

ว่าด้วยเรื่องอุปกิเลส ๕

[๒๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งเศร้าหมองแห่งทอง ซึ่งเป็นเหตุให้ทองมัวหมองแล้ว ย่อมไม่อ่อน ใช้การไม่ได้ ไม่สุกใส เสียเร็ว จะทำเป็นเครื่องประดับไม่ได้ มี ๕ ประการ ๕ ประการเป็นไฉน คือ เหล็ก ๑ โลหะ ๑ ดิบุก ๑ ตะกั่ว ๑ เงิน ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งเศร้าหมองแห่งทอง ๕ ประการนี้แล ซึ่งเป็นเหตุให้ทองมัวหมองแล้ว ย่อมไม่อ่อน ใช้การไม่ได้ ไม่สุกใส เสียเร็ว จะทำเป็นเครื่องประดับไม่ได้ เมื่อใด ทองพ้นจากสิ่งเศร้าหมอง ๕ ประการนี้ ย่อมอ่อน ใช้การได้ สุกใส ทนทาน จะทำเป็นเครื่องประดับก็ได้ คือ ช่างทองต้องการเครื่องประดับชนิดใด ๆ เช่น แหวน คัมพู สร้อยคอ สังกวาล ก็ทำได้ตามต้องการ ฉะนั้น อุปกิเลสแห่งจิต ซึ่งเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมไม่อ่อน ใช้การไม่ได้ ไม่ผ่องใส เสียเร็ว ไม่ตั้งมั่นโดยชอบ เพื่อความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะ ก็มี ๕ ประการ ฉะนั้นเหมือนกัน อุปกิเลส ๕ ประการเป็นไฉน คือ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมิทธะ ๑ อุทธัจจกุกกุจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑ อุปกิเลสแห่งจิต ๕ ประการนี้แล ซึ่งเป็นเหตุให้จิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมไม่อ่อน ใช้การไม่ได้ ไม่ผ่องใส เสียเร็ว ไม่ตั้งมั่นโดยชอบ เพื่อความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะ แต่เมื่อใด จิตพ้นจากอุปกิเลส ๕ ประการนี้ ย่อมอ่อน ใช้การได้ ผ่องใส ทนทาน ตั้งมั่นโดยชอบ เพื่อความหมดสิ้นไปแห่งอาสวะ และภิกษุ จะน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมที่จะพึงทำให้แจ้งได้ด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อธรรมเครื่องสืบท่อมืออยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในธรรมนั้น ๆ โดยแน่นอน.

ถ้าภิกษุหวังอยู่ว่า เราพึงแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินในแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์ พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากอย่างนี้ด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ เมื่อธรรมเครื่องสืบต่อมืออยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในอิทธิวิธินั้น ๆ โดยแน่นอน.

ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงฟังเสียง ๒ อย่าง คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสตธาตุอันบริสุทธิ์ ถ่วงโสตของมนุษย์ เมื่อธรรมเครื่องสืบต่อมืออยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในทิพโสตนั้น ๆ โดยแน่นอน.

ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็พึงรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็พึงรู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็พึงรู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ ก็พึงรู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็พึงรู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ ก็พึงรู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหตฺถุ์ ก็พึงรู้ว่าจิตหตฺถุ์ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็พึงรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหรรค ก็พึงรู้ว่าจิตเป็นมหรรค หรือจิตไม่เป็นมหรรค ก็พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นมหรรค จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็พึงรู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าหรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ก็พึงรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ ก็พึงรู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือไม่เป็นสมาธิ ก็พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น ก็พึงรู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็พึงรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น เมื่อธรรมเครื่องสืบต่อมืออยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในเจโตปริยญาณนั้น ๆ โดยแน่นอน.

ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติ บ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติ บ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้น เรามีชื่อ อย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น ได้เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น ได้เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เมื่อธรรมเครื่องสืบต่อมีอยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในบุพเพนิวาสานุสติญาณนั้น ๆ โดยแน่นอน.

ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์กำลังเคลื่อน กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้หมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ถือมันการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ถือมันการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้น เมื่อตายไปเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังเคลื่อน กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ พึงรู้

หมุ่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ เมื่อกรรมเครื่องสืบท่อมืออยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในจุตูปปาตญาณนั้น ๆ โดยแน่นอน.

ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ เมื่อกรรมเครื่องสืบท่อมืออยู่ไม่ขาดสาย เธอก็จะบรรลุผลสำเร็จในเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตตินั้น ๆ โดยแน่นอน.

จบอุปกิเลสสูตรที่ ๓

อรรถกถาอุปกิเลสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุปกิเลสสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า น จ ปภุสฺสฺร คือ ไม่สว่างไสว. บทว่า ปภงฺกุ จ คือ มีสภาพขุ่น. บทว่า อโย คือ โลหะดำ (เหล็ก). บทว่า โลหํ ได้แก่ โลหะที่เหลื่อเว้นโลหะ ๔ ที่ตรัสไว้แล้วในที่นี้. บทว่า สขุณฺณ ได้แก่ เงิน. บทว่า จิตฺตฺตฺส ได้แก่ กุศลจิตอันเป็นไปในภุมิ ๔. ถามว่า อุปกิเลสย่อมมีแก่กุศลจิตอันเป็นไปในภุมิ ๓ ยกไว้ก่อน แต่จะมีแก่โลกุตรภุมิได้อย่างไร. ตอบว่า โดยไม่ให้กุศลจิตเกิดขึ้น. อุปกิเลสทั้งหลายไม่ให้กุศลจิตเกิดขึ้นโดยส่วนใด ชื่อว่า อุปกิเลสทั้งหลายก็ย่อมมีทั้งแก่โลกียกุศลจิต ทั้งแก่โลกุตรกุศลจิต โดยส่วนนั้นนั่นเอง. บทว่า ปภงฺกุ จ ได้แก่ มีสภาพขุ่น เพราะແหลกละเอียดยไปในอารมณ์. บทว่า สมฺมาสมาธิยติ อาสวานํ ขยาย ได้แก่ ย่อมตั้งมั่นด้วยเหตุการ์ณเพื่อประโยชน์แก่พระอรหัตกถาว่าคือความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย. ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นทรงแสดงถึงพระชินาสพผู้ชำระจิต

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้า 36

ให้หมดจด แล้วตั้งอยู่ในอรรถผล. บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงอภิญาปฏิวะการแห่งทูลปรุโปร่งของพระชินาสพนั้น จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า ยสุต ยสุต จ ดังนี้. คำนั้นมีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอุปกิเลสสูตรที่ ๑

๔. ทูลสี่สูตร

ว่าด้วยโทษแห่งความทูลสี่และคุณแห่งความมีศีล

[๒๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทูลสี่ มีศีลวิบัติแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว เมื่อ ยถาภูตญาณทัสนะไม่มี นิพพิทา และวิราคะ ของภิกษุผู้มียถาภูตญาณทัสนะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว เมื่อนิพพิทาและวิราคะไม่มี วิมุตติญาณ-ทัสนะ ของภิกษุผู้มีนิพพิทาและวิราคะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ดันไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของดันไม้นั้น ก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือกก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้กะพี้ก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้แก่นก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ ฉนั้นใด ฉนั้นนั่นเหมือนกันแล ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทูลสี่ มีศีลวิบัติแล้ว ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว เมื่อ ยถาภูตญาณทัสนะไม่มี นิพพิทาและวิราคะ ของภิกษุผู้มียถาภูตญาณทัสนะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว

เมื่อนิพพิทาและวิราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสนะ ของภิกษุผู้มีนิพพิทาและวิราคะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยขาดแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสนะของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาสมาธิ ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อ ยถาภูตญาณทัสนะมีอยู่ นิพพิทาและวิราคะ ของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยยถาภูตญาณทัสนะ ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อนิพพิทาและวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสนะ ของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยนิพพิทาและวิราคะ ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ที่มีกิ่งและใบบริบูรณ์ แม้ กะเทาะของต้นไม้ นั่นก็ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือกก็ถึงความบริบูรณ์ แม้กระพี้ ก็ถึงความบริบูรณ์ แม้แก่นก็ถึงความบริบูรณ์ ฉนั้นใด ฉนั้นนั่นเหมือนกันแล ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณทัสนะ ของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาสมาธิ ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อ ยถาภูตญาณทัสนะมีอยู่ นิพพิทาและวิราคะของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยยถาภูตญาณทัสนะ ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย เมื่อนิพพิทาและวิราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสนะของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยนิพพิทาและวิราคะ ย่อมเป็นธรรมถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย.

จบทุสสีลสูตรที่ ๔

อรรถกถาทุสสีลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุสสีลสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า หตุปนนิโส ได้แก่ ตัดขาดอุปนิสัย คือ กำจัดเหตุ. บทว่า ยถาภูตญาณทสฺสนํ ได้แก่ วิปัสสนาอ่อน ๆ ตั้งต้นแต่ญาณกำหนดนามรูปไป. บทว่า นิพพิทา วิจารณ์ ได้แก่ นิพพิทาความหน่ายและวิราคะสำรอก. ในสองอย่างนั้น นิพพิทา เป็นวิปัสสนามีกำลัง. วิราคะ เป็นมรรค. บทว่า วิมุตติญาณทสฺสนํ ได้แก่ ผลวิมุตติและปัจจุเวกขณญาณ.

จบอรรถกถาทุสสีลสูตรที่ ๔

๕. อเนกคหสูตร

ว่าด้วยธรรมที่สันทนุสสัมมาทิฏฐิ

[๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิ อังค ๕ อนุเคราะห์แล้ว ย่อมเป็นธรรมมีเจโตวิมุตติเป็นผล มีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ และเป็นธรรม มีปัญญาวิมุตติ เป็นผล มีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ อังค ๕ เป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้ สัมมาทิฏฐิอันศีลอนุเคราะห์แล้ว อันการสนทนาธรรมอนุเคราะห์แล้ว อันสมถะอนุเคราะห์แล้ว อันวิปัสสนาอนุเคราะห์แล้ว คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิ อังค ๕ เหล่านี้แล อนุเคราะห์แล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล มีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ และมีปัญญาวิมุตติเป็นผล มีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์.

จบอเนกคหสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนุคคหสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุคคหสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สมมาทิฏฐิ** ได้แก่ **สัมมาทิฏฐิ** ขึ้นวิปัสสนา. ในบทว่า **เจโตวิมุตติผล** เป็นต้น **สมาธิ** ขึ้นมรรคผล ชื่อว่า **เจโตวิมุตติ**. **ผลญาณ** ชื่อว่า **ปัญญาวิมุตติ**. บทว่า **สีลานุคคหิตา** ได้แก่ **สัมมาทิฏฐิ** อันศีล
สนับสนุนตามรักษา. บทว่า **สุตานุคคหิตา** ได้แก่ **สัมมาทิฏฐิ** อันพาหุสัจจะ
สนับสนุน. บทว่า **สากขณานุคคหิตา** ได้แก่ **สัมมาทิฏฐิ** อันธรรมสภาจณา
สนับสนุน. บทว่า **สากขณานุคคหิตา** ได้แก่ **สัมมาสมาธิ** อันเอกัคคตาจิต
สนับสนุน. แต่เพื่อให้ความนี้แจ่มแจ้ง พึงยกตัวอย่างบุรุษปลุกเมล็ดมะม่วง
หวาน ปักเขตไว้โดยรอบรดน้ำตามเวลา ชำระรากตามเวลา นำสัตว์ที่ตกลงไป
ออกตามเวลา ดึงใยแมลงมุมออกตามเวลา แล้วบำรุงมะม่วง. **สัมมาทิฏฐิ** ขึ้น
วิปัสสนาพึงเห็นคุณการปลุกเมล็ดมะม่วงหวานของบุรุษนั้น. การที่ศีลสนับสนุน
พึงเห็นคุณการปักเขต การที่สุตะสนับสนุนคุณการรดน้ำ การที่การสนทนาธรรม
สนับสนุนก็คุณการชำระราก การที่สมณะสนับสนุนด้วยการจัดอันตรายของ
ฉานและวิปัสสนาคุณการนำสัตว์ออก การที่วิปัสสนามีกำลังสนับสนุนก็คุณ
การดึงใยแมลงมุมออก ความที่**สัมมาทิฏฐิ** มีมูลอันคุณมีศีลเป็นต้นเหล่านี้
สนับสนุนแล้วจำเจริญด้วยทิฏฐิเป็นมรรคแล้ว อำนาจซึ่ง**เจโตวิมุตติผล** และ
ปัญญาวิมุตติผลเร็วพลัน พึงเห็นคุณความที่ต้นไม้อันบุรุษอุคหนุอย่างนี้เจริญ
งอกงามแล้วให้ผลเร็วพลัน.

จบอรรถกถาอนุคคหสูตรที่ ๕

๖. วิมุตติสูตร

ว่าด้วยเหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการ

[๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลु เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระศาสดาหรือเพื่อนสหพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูปแสดงธรรมแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เธอย่อมเข้าใจรรตเข้าใจธรรมในธรรมนั้นตามที่พระศาสดาหรือเพื่อนสหพรหมจารี ผู้อยู่ในฐานะครูแสดงแก่เธอ เมื่อเธอเข้าใจรรต เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีการสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดาหรือเพื่อนสหพรหมจารี ผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ก็แต่ว่าภิกษุย่อมแสดงธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร เธอย่อมเข้าใจรรต เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ที่ภิกษุแสดงธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจรรต เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์...เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๒...

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดาหรือเพื่อนสหพรหม-
จารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ แม้ภิกษุก็ไม่ได้แสดง-
ธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร ก็แต่ว่า
ภิกษุยอมทำการสาธยายธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร
เธอย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ในธรรมนั้น ตามที่ภิกษุสาธยายธรรม
เท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม
ยอมเกิดปราโมทย์... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็น
เหตุแห่งวิมุตติข้อ ๓...

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดาหรือเพื่อนสหพรหม-
จารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรม
เท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร แม้ภิกษุก็ไม่ได้
ทำการสาธยายธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร ก็แต่ว่า
ภิกษุยอมตรีกตรองใคร่ครวญธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจ
เธอย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่ภิกษุตรีกตรองใคร่ครวญ
ธรรมตามที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจ เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจ
ธรรมยอมเกิดปราโมทย์...เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๔...

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดาหรือเพื่อนสหพรหม-
จารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุก็ไม่ได้แสดงธรรม
เท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร ภิกษุก็ไม่ได้
สาธยายธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยพิสดาร แม้ภิกษุก็ไม่ได้
ตรีกตรอง ใคร่ครวญธรรมเท่าที่ได้สดับ ได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจ ก็แต่ว่า
สมาธิมีตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เธอเล่าเรียนมาด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี ทรงไว้

ด้วยดี แทนตลอดด้วยดี ด้วยปัญญา เขาย่อมเข้าใจธรรมดา เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอเล่าเรียนสมาธิमितอย่างใดอย่างหนึ่งมาด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี ทรงไว้ด้วยดี แทนตลอดด้วยดี ด้วยปัญญา เมื่อเธอเข้าใจธรรมดา เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปีติ เมื่อมีใจเกิดปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้วย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๕ ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาทมีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ ที่ยังไม่หลุดพ้นย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้แล ซึ่งเป็นเหตุให้จิตของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ ที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะชั้นเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

จบวิมุตติสูตรที่ ๖

อรรถกถาวิมุตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิมุตติสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วิมุตตตายตนานิ แปลว่า เหตุแห่งการหลุดพ้น. บทว่า ยตุถ ได้แก่ ในวิมุตตตายตนะ (เหตุแห่งการหลุดพ้น) ใด. บทว่า สตถา ธรรมัม เทเสติ ได้แก่ พระศาสดาทรงแสดงสัจธรรม ๘. บทว่า อตุถ-ปปฏิตเวทโน ได้แก่ รู้ความแห่งบาลี. บทว่า ธรรมปปฏิตเวทโน ได้แก่

รู้บาลี. บทว่า ปามุขุหิ ได้แก่ ปิตีอย่างอ่อน. บทว่า ปิตี ได้แก่ ปิตี มีกำลังอันเป็นอาการยินดี. บทว่า กาโย ได้แก่ นามกาย. บทว่า ปสฺสมุภติ คือ สงบนิ่ง. บทว่า สุข เวเทติ ได้แก่ ได้ความสุข. บทว่า จิตฺตํ สมာธียติ ได้แก่ จิตตั้งมั่นด้วยสมาธิชั้นอรหัตผล. จริงอยู่ ภิกษุนี้เมื่อฟังธรรมนั้น ย่อมรู้จักฉกฉวยวิปัสสนา มรรคและผลในที่ฉกฉวยเป็นต้นมาแล้ว ๆ เมื่อภิกษุนั้น รู้อย่างนี้ ปิตีก็เกิด ในระหว่างปิตินั้น ภิกษุนั้นก็ไม่ทอดอหย บำเพ็ญอุปจารกรรมฐาน เจริญวิปัสสนาแล้วย่อมบรรลุพระอรหัต. ทรงหมายถึงพระอรหัตนั้น จึงตรัสว่า จิตฺตํ สมာธียติ ดังนี้. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. แต่นี้เป็นความต่างกัน. บทว่า สมာธินิมิตฺตํ ได้แก่ สมาธิในอารมณ์ ๓๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า สมาธินิมิต. แม้ในบทเป็นต้นว่า สุกฺคหิตํ โหติ กรรมฐาน อันผู้เรียนกรรมฐานในสำนักอาจารย์ เป็นอันเรียนแล้วด้วยดี ใส่ใจไว้ด้วยดี ทรงจำไว้ด้วยดี. บทว่า สุปฺปฏิวิทฺตํ ปญฺญา ได้แก่ ทำให้ประจักษ์ดี ด้วยปัญญา. บทว่า ตสฺมี ชมฺเม ได้แก่ ในธรรมคือบาลีที่มาแห่งกรรมฐานนั้น. ในสูตรนี้ตรัส วิมุตตตายตนะแม่ทั้ง ๕ ถึงอรหัต.

จบอรรถกถาวิมุตตติสูตรที่ ๖

๗. สมาธิสูตร

ว่าด้วยญาณ ๕ อย่าง

[๒๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีปัญญารักษาดน มีสติ เจริญสมาธิหาประมาณมิได้เกิด เมื่อเธอมีปัญญารักษาดน มีสติ เจริญสมาธิหาประมาณมิได้อยู่ ญาณ ๕ อย่าง ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน ญาณ ๕ อย่าง เป็นไฉน คือ ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบัน และมี

สุขเป็นวิบากต่อไป ๑ สมานีนี่เป็น อริยะ ปราศจากอามิส ๑ สมานีนี่อันคน
เลวเสพไม่ได้ ๑ สมานีนี่ละเอียด ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้
ด้วยความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น และมีใจบรรลุได้ด้วยการข่มธรรมที่เป็นข้าศึก
ห้ามกิเลสด้วยจิตอันเป็นสังขาร ๑ ก็เราข่มมิตติเข้าสมานีนี่ได้ มิตติออกจาก
สมานีนี่ได้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีปัญญารักษาตน มิตติ
เจริญสมานีนี่อันหาประมาณมิได้เกิด เมื่อเธอทั้งหลายมีปัญญารักษาตน มิตติ
เจริญสมานีนี่อันหาประมาณมิได้อยู่ ญาณ ๕ อย่างนี้แล ข่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน.

จบสมานีสสูตรที่ ๗

อรรถกถาสมาณีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมานีสสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปฺปมาณํ** ได้แก่ โลกุตตรสมานีนี่อันเว้นจากธรรมที่กำหนด
ประมาณได้. บทว่า **นิปกา ปตฺติสฺสตา** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยปัญญา
รักษาตนและสติ. บทว่า **ปญฺจ ญาณานิ** ได้แก่ ปัจจเวกขณญาณ ๕. บทว่า
ปจฺจตุตฺถญฺเอย **อุปฺปชฺชุนฺติ** แปลว่า ข่อมเกิดขึ้นในตนเท่านั้น. ในบท
เป็นต้นว่า **อโย สมานี ปจฺจอุปฺปนฺนสุโข** **เจว** ท่านประสงค์เอาอรหัตผล-
สมานี. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า **มคฺคสมานี** คำนีก็มี. จริงอยู่ สมานีนี่
ชื่อว่า เป็นสุขในปัจจุบัน เพราะเป็นสุขในขณะที่จิตแน่วสนิท. สมานีต้น ๆ
มีสุขเป็นวิบากในอนาคต เพราะเป็นปัจจัยแก่สมานี สุขหลัง ๆ แล. สมานี
ชื่อว่า เป็นอริยะ เพราะไกลจากกิเลสทั้งหลาย. ชื่อว่า **นิรามิส** เพราะไม่มี

อามิสส่วนกาม อามิสส่วนวัฏฏะ อามิสส่วนโลก. ชื่อว่า มิใช่ธรรมที่คนเลว
เสพ เพราะเป็นสมาธิอันมหาบุรุษมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นเสพแล้ว. ชื่อว่า สงบ
เพราะสงบอังกายพหุคือกาย สงบอารมณ์และสงบจากความกระวนกระวายด้วย
อำนาจสรรพกิเลส. ชื่อว่า ประณีต เพราะอรรถว่าไม่เดือดร้อน. ชื่อว่า
ได้ความรำงับ เพราะความรำงับกิเลสอันตนได้แล้ว หรือตนได้ความรำงับ
กิเลส บทว่า **ปฏิบัติปุตฺตทฺธิ ปฏิบัติปุตฺตทฺธิ** นี้ โดยความได้เป็นอันเดียวกัน
อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ได้ความรำงับ เพราะผู้มีกิเลสอันรำงับ หรือผู้ไกลจาก
กิเลสได้แล้ว. ชื่อว่า ถึงเอโกติ เพราะถึงด้วยความมีธรรมเอกผุดขึ้น หรือถึง
ความมีธรรมเอกผุดขึ้น. ชื่อว่า ไม่ต้องใช้ความเพียรข่มห้าม เพราะไม่ต้องใช้
จิตอันมีสังขารคือความเพียรข่มห้ามกิเลสอันเป็นข้าศึกบรรลุเหมือนอย่างสมาธิ
ของผู้ที่ยังมีอาสวะอันไม่คล่องแคล่ว ภิกษุเมื่อเข้าสมาธินั้นหรือออกจากสมาธิ
นั้น ย่อมมีสติเข้าสติดอก หรือว่ามีสติเข้ามีสติดอก โดยกาลตามที่กำหนดไว้
เพราะเป็นผู้ไพบูลย์ด้วยสติ เพราะฉะนั้น ปัจจัยปัจจเวกขณญาณ ความรู้
พิจารณาเห็นปัจจัยในสมาธินี้อันใด เกิดขึ้นเฉพาะตัวเท่านั้น แก่ภิกษุผู้พิจารณา
เห็นอย่างนี้ว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากในอนาคต ปัจจัย-
ปัจจเวกขณญาณนั้นก็ป็นญาณอย่างหนึ่ง ในบทที่เหลือก็เช่นนี้. ญาณ ๕
เหล่านี้ย่อมเกิดเฉพาะตนเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสมาธิสูตรที่ ๗

๘. อังกิสูตร

ว่าด้วยการเจริญสัมมาสมาธิมีองค์ ๕

[๒๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงการเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็การเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่าน ด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนพนักงานสรองสนานหรือลูกมือพนักงานสรองสนานผู้ฉลาด จะฟังใส่จรรยาดีตัวลงในภาชนะสำริดแล้วพรมด้วยน้ำหมักไว้ ตกเวลาเย็นก็ถอนจรรยาดีตัวซึ่งซึมไปจับติดทั่วทั้งหมด ย่อมไม่กระจ่ายออกฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นแล ทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่าน ด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นการเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ข้อที่ ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขที่เกิดแต่สมาธิอยู่ เธอทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอím ซาบซ่าน ด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวก ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกจะไม่ถูกต้อง เปรียบเหมือนหัวงน้ำลึกที่มีน้ำปั่นป่วน ไม่มีทางไหลมาได้ ทั้งในด้านตะวันออก ด้านใต้

ด้านตะวันตก ด้านเหนือ และฝนก็ไม่ตกเพิ่มตามฤดูกาล แต่สายน้ำเย็นพุขึ้น จากห้วงน้ำนั้นแล้ว จะพึงทำห้วงน้ำนั้นแหละให้ชุ่มชื้น เอิบอาบ ซาบซึ่ม ด้วยน้ำเย็น ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งห้วงน้ำนั้นทั้งหมด ที่น้ำเย็นจะไม่พึง ถูกต้อง ฉนฺได ภิภุภกัฉนฺนํนํนแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอ่อม ซาบซ่าน ด้วยปีติ และสุขอันเกิดแต่สมาธิ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกาย ของเธอทั่วทั้งตัว ที่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิจะไม่ถูกต้อง คุณก่อนภิกษุ- ทั้งหลาย นี่เป็นการเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ข้อที่ ๒

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มี สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุติยฌาน ที่พระ- อริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มียุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื้น เอิบอ่อม ซาบซ่านด้วยสุขอันปราศจากปีติ ไม่มีเอกเทศ ไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัวที่สุขอันปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนในกออุบล กอบัวหลวง หรือกอบัวขาว ดอกอุบล ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาว บางเหล่าซึ่งเกิดในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ ในน้ำ อันน้ำหล่อเลี้ยงดอกบัวเหล่านั้น ชุ่มชื้น เอิบอาบ ซาบซึ่มด้วยน้ำเย็น ตลอดจนยอด ตลอดจนเหง้า ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งดอกอุบล ดอกบัวหลวง หรือดอกบัวขาว ทั่วทุกส่วนที่น้ำเย็นจะไม่พึงถูกต้อง ฉนฺได ภิภุภกัฉนฺนํนแล ย่อมทำกายนี้แหละให้ชุ่มชื้น เอิบอ่อม ซาบซ่าน ด้วยสุขอันปราศจากปีติ ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่สุขปราศจากปีติจะไม่ถูกต้อง นี่เป็นการเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ข้อที่ ๓

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุตตฌานอันไม่มี สุขไม่มีทุกข์ เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสและโทมนัสก่อน ๆ ได้มี อุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เชนั่งแผ่ไปทั่วกายนี้แหละ ด้วยใจอัน

บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอัน
บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว จะไม่ถูกต้อง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษ
จะพียงนั่งคลุมตัวตลอดศีรษะด้วยผ้าขาว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกายทุก ๆ
ส่วนของเขา ที่ผ้าขาวจะไม่ถูกต้อง ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เธอนั่งแผ่ไป
ทั่วกายนี้แหละ ด้วยใจอันบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีเอกเทศไหน ๆ แห่งกาย
ของเธอทั่วทั้งตัว ที่ใจอันบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว จะไม่ถูกต้อง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี่เป็นการเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ข้อที่ ๔

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมถ้อยด้วยดี ทำไว้ใน
ใจด้วยดี ไคร่ครวญด้วยดี แหวงตลอดด้วยดี ซึ่งปัจจเวกขณนิมิตด้วยปัญญา
เปรียบเหมือนคนอื่นพึงเห็นคนอื่น คนอื่นพึงเห็นคนนั่ง หรือคนนั่งพึงเห็น
คนนอน ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นแล เธอยอมถ้อยด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี
ไคร่ครวญด้วยดี แหวงตลอดด้วยดี ซึ่งปัจจเวกขณนิมิตด้วยปัญญา คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นการเจริญสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ
ข้อที่ ๕

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อสัมมาสมาธิที่ประกอบด้วยองค์ ๕ อัน
ประเสริฐ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว อย่างนี้ ภิกษุจะโน้มโน้มจิต
ไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมที่จะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง
ใด ๆ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่
โดยแน่นอน เปรียบเหมือนหมอน้ำที่ตั้งอยู่บนที่รอง เต็มด้วยน้ำเสมอขอบปาก
พอที่กาจะดื่มได้ บุรุษผู้มีกำลัง พึงเอียงหมอน้ำนั้นไปรอบ ๆ น้ำก็พึงกระฉอก
ออกมาได้หรือ.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อสัมมาสมาธิอันประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เธอโน้มโน้มจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมที่จะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ เปรียบเหมือนสระน้ำที่ภูมิภาคอันราบเรียบ กว้าง สี่เหลี่ยม กั้นด้วยทำนบ เต็มด้วยน้ำเสมอขอบปากพอที่กาจะดื่มได้ บุรุษผู้มีกำลังพึงเปิดทำนบสระนั้นทุก ๆ ด้าน น้ำก็พึงไหลออกมาได้หรือ.

ภ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อสัมมาสมาธิอันประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เธอโน้มโน้มจิตไป เพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมที่จะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ เปรียบเหมือนรถม้าที่เทียมแล้วจอดอยู่ทางใหญ่ แยก มีพื้นราบเรียบ มีประตูกว้างไว้ข้างบน คนฝึกม้าผู้ชำนาญในการฝึกขึ้นขี่รถนั้นแล้ว ถือเชือกด้วยมือซ้าย ถือประคักด้วยมือขวา พึงขับรถให้เดินหน้าบ้าง ให้ถอยหลังบ้าง ได้ตามต้องการ ฉันทันใด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันทันเหมือนกัน เมื่อสัมมาสมาธิอันประกอบด้วยองค์ ๕ อันประเสริฐ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เธอโน้มโน้มจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมที่จะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ถ้าเธอมุ่งหวังอยู่ว่า เราพึงแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ ฯลฯ พึงใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ถ้าเธอมุ่งหวังว่า เราพึงได้ยินเสียง ๒

ชนิด คือ เสี่ยงทิพย์และเสี่ยงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพยโสตอัน
บริสุทธิ์ล่วงโสตของมนุษย์ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ
ในเมื่อเหตุมีอยู่ ถ้าเธอมุ่งหวังว่า เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคล
อื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็พึงรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ ก็พึง
รู้ว่าจิตปราศจากราคะ ฯลฯ หรือจิตไม่หลุดพ้น ก็พึงรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น เธอ
ย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ถ้าเธอมุ่งหวัง
ว่า เราพึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สอง-
ชาติบ้าง ฯลฯ เราพึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อม
ทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ
ในเมื่อเหตุมีอยู่ ถ้าเธอมุ่งหวังว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติกำลังอุปบัติ
แล้ว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ใต้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุ
อันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม
ด้วยประการฉะนี้ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ในเมื่อ
เหตุมีอยู่ ถ้าเธอมุ่งหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อัน
หาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรม ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่.

จบอังกิกสูตรที่ ๘

อรรถกถาอังคิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอังคิกสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อริยสุต** ได้แก่ อยู่ไกลจากกิเลสที่ละได้แล้วด้วยวิกขัมภน-
ปหาน (การข่มไว้). บทว่า **ภาวัน เทเสสุตถามิ** ความว่า เราจักประกาศความ
เพิ่มพูนการพัฒนา. บทว่า **อิมเมว** กาย ได้แก่ ทรชกายนี้. บทว่า **อภิสนุเทติ**
ได้แก่ ชุ่ม คือ ชิมซาบ คือ ทำปิติและสุขให้เป็นไปทั่วทรชกาย. บทว่า
ปริสนุเทติ ได้แก่ ไหลไปโดยรอบ. บทว่า **ปริปุเรติ** ได้แก่ เต็มจุ
งูหน้งเต็มด้วยลม. บทว่า **ปริปุผลติ** ได้แก่ ซ่านไปโดยรอบ. บทว่า
สพฺพาวโต กายสุต ได้แก่ ร่างกายทุกส่วนของภิกษุ นั้น. ที่ไร ๆ แม้แต่
น้อยเล่นไปตามผิวหนังและเลือด ในที่เป็นไปแห่งสันตติของอุปาทินนกะ
(สิ่งมีใจครอง) ชื่อว่า สุขอันเกิดแต่ปฐมฌาน ไม่สัมผัสไม่มี. บทว่า **ทกฺโข**
ได้แก่ ฉลาด คือ มีความสามารถทำประกอบและปรุงแต่งสำหรับอาบน้ำ. บทว่า
กัสนถาเล ได้แก่ ภาชนะที่ทำด้วยโลหะอย่างใดอย่างหนึ่ง. แต่ภาชนะทำด้วย
ดินไม่ถาวร เมื่อใส่ผงอาบน้ำย้อมแตกได้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงไม่ทรงแสดงภาชนะดินนั้น. บทว่า **ปริบุโผลกํ ปริบุโผลกํ** ได้แก่
รดแล้วรดเล่า. บทว่า **สนฺนุญฺญ** ได้แก่ ถี้อถาดสำริดด้วยมือซ้ายรดรด
น้ำพอประมาณด้วยมือขวา แล้วขำผงทำให้เป็นก้อน. บทว่า **สินฺหานุคฺตา**
ได้แก่ ถูยกางน้ำชิมซาบ. บทว่า **สินฺหปเรตา** ได้แก่ ถูยกางน้ำชิมไปรอบๆ.
บทว่า **สนฺตรพหิรา** ความว่า ถูยกางน้ำชิมซาบไปทั้งสรรพางค์กายทั้งที่
ภายในและที่ภายนอก. บทว่า **น จ ปคฺขมฺรติ** ความว่า หยาดน้ำแต่ละหยาด
จะไม่ไหลออก อาจจับทั้งมือก็ได้ ๒ นิ้วก็ได้ ทำให้เป็นเกลียวก็ได้.

พึงทราบวินิจฉัยในอุปมาความสุขในทุติยฉก. บทว่า อุกุโธโก ได้แก่ น้ำพุ คือ น้ำที่ไม่ไหลลงข้างล่างแต่ไหลขึ้น อธิบายว่า น้ำเกิดภายในนั่นเอง. บทว่า อายมุข ได้แก่ ทางน้ำไหลมา. บทว่า เทโว ได้แก่ เมฆ. บทว่า กาเลน กาล ได้แก่ ทุกกึ่งเดือนหรือทุก ๑๐ วัน. บทว่า ฐาริ ได้แก่ น้ำฝน. บทว่า นานุปเวจฺเจยฺย ความว่า ไม่พึงหลัง คือ ไม่พึงตก. บทว่า สีตา วาริชารา อุกุชฺชิตฺวา ความว่า สายน้ำฝนทำห้องน้ำเย็น ให้เต็ม ก็น้ำที่เกิดขึ้นแล้วไหลลงเบื้องล่าง ย่อมทำน้ำที่พุ่งแตกให้กระเพื่อม น้ำที่ไหลมาจาก ๔ ทิศ ย่อมทำน้ำให้กระเพื่อมด้วยใบไม้ หญ้า ฟิน ท่อนไม้ เก่า ๆ เป็นต้น น้ำฝนย่อมทำให้น้ำกระเพื่อมด้วยฟองน้ำที่ไหลตกจากสายน้ำฝน แต่น้ำสงบจนเนรมิตด้วยฤทธิ์ ไหลไปยังถิ่นนี้ ไม่ไหลไปยังถิ่นนี้ ดังนี้ไม่มี คือ ชื่อว่าโอกาสที่น้ำมันจะไม่ถูกต้องไม่มี. ในอุปมานั้น ทรชกายคฺจฺหังน้ำ ความสุขในทุติยฉก. บทที่เหลือพึงทราบโดยนัยก่อนนั้นแล.

พึงทราบวินิจฉัยในข้ออุปมา ความสุขในตติยฉก. ชื่อว่า อุปฺปติณี เพราะว่ามีดอกอุบล. แม้ในสองบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. ในอุปมานี้ บรรดาบัวขาว บัวแดง บัวขาว อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อ อุบลทั้งนั้น บัวมีใบเกิดขึ้น ๑๐๐ ใบ ชื่อปฺนฺทริก บัวมีใบ ๑๐๐ ใบ ชื่อ ปทุม บัวที่กำหนดใบหรือแม้ไม่มีใบบัวสีขาว ชื่อปทุม สีแดงชื่อปฺนฺทริก นี้เป็นวินิจฉัย ในอุปมานี้. บทว่า อุกทานุคฺคตานิ ได้แก่ บัวยังไม่พ้นจากน้ำ. บทว่า อนฺโตนิมุคฺคโปติณี ได้แก่ บัวที่จมอยู่ภายในพื้นน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ คือยังเจริญอยู่. บทที่เหลือพึงทราบโดยนัยก่อนนั้นแล.

พึงทราบวินิจฉัยในอุปมาความสุขในจตุตถฉก. ในบทว่า ปริสุทฺเธน เจตสา ปรีโยทาเตน นี้ พึงทราบว่า ชื่อว่า บริสุทธิ์ เพราะอรรถว่า ไม่มีอุปกิเลส ชื่อว่า ผ่องแผ้ว เพราะอรรถว่า ผ่องใส. บทว่า โอทาทเตน

วตุเถน นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงความแผ่ซ่านไปแห่งอุณหภูมิจนเพราะ
ผ้าสกปรกจะไม่มีการแผ่ซ่านไปแห่งอุณหภูมิจน ผ้าสะอาดที่ซักในขณะนั้น การ
แผ่ซ่านไปแห่งอุณหภูมีย่อมมีกำลัง. ก็ด้วยอุปมานี้ กระจกกายคจผ้า สุขในจตุตถ-
ถมาน จุจการแผ่ซ่านไปแห่งอุณหภูมิจน เพราะฉะนั้น เมื่อบุรุษอาบน้ำชำระ
กายดีแล้ว นิ่งคลุมผ้าสะอาดตลอดศีรษะ อุณหภูมีย่อมแผ่ซ่านไปทั่วผ้าจาก
ศีรษะ ไม่มีช่องว่างไร ๆ ที่ผ้าจะไม่ถูกต้องมันใด ไม่มีช่องว่างไร ๆ ที่กระจกกาย
ของภิกษุจะไม่ถูกต้องด้วยสุขในจตุตถถมาน ฉะนั้น ฟังเห็นความในอุปมานี้ด้วย
ประการฉะนี้. อีกอย่างหนึ่ง จิตในจตุตถถมานเท่านั้น จุจผ้า รูปอันมีจิตใน
จตุตถถมานนั้นเป็นสมุฏฐาน จุจการแผ่ซ่านไปแห่งอุณหภูมิจน ฟังเห็นความใน
อุปมานี้อย่างนี้ว่า เหมือนอย่างว่า เมื่อผ้าขาวแม้ไม่ถูกต้องกายในส่วนไหน ๆ
อุณหภูมิจนอันมีกายนั้นเป็นสมุฏฐานเป็นอันถูกต้องกายทุกแห่งแล ฉนใด สุขุม-
รูป อันมีจตุตถถมานเป็นสมุฏฐาน เป็นอันถูกต้องกายของภิกษุทุกแห่งฉนนั้นแล.

บทว่า ปัจจเวกขณนิมิตตํ ได้แก่ ปัจจเวกขณญาณนั่นเอง. บทว่า
สุคคหิตํ โหติ ความว่า ฉานวิปีสสนาและมรรคเป็นธรรม อันภิกษุฉน
ถือเอาแล้วด้วยดี ฉนใด ปัจจเวกขณนิมิตตํก็เป็นข้ออันภิกษุฉนถือเอาแล้ว
ด้วยดี ด้วยปัจจเวกขณนิมิตตต่อ ๆ ฉนเอง ฉนนั้น. บทว่า อญโธวา อญญํ
ได้แก่ คนอื่นคนหนึ่ง พิจารณาคนอื่นคนหนึ่ง. เพราะตนยอมไม่ปรากฏแก่
ตนเอง. บทว่า จิโต वा นิสินฺนํ ได้แก่ คนฉนยอมปรากฏแม้แก่คนอื่น.
ด้วยเหตุฉน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ฉน. แม้ในบทที่เหลือก็ฉนนี้
เหมือนกัน.

บทว่า อุกกมณโโก ได้แก่ อ่างน้ำมีสายรัศ. บทว่า สมตติตฺติโก
แปลว่า เต็มเปี่ยม. บทว่า กากเปยฺยุยา ได้แก่ กากจับที่ขอบปากไม่ต้องก้มคอ
ก็ดื่มได้ บทว่า สุกฺกมิมิ ได้แก่ พื้นเรียบ. ก็พื้นที่สะอาด ชื่อว่า พื้นเรียบ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 54
มาในบาลีนี้ว่า บุคคลพึงปลุกพืชทั้งหลายที่พื้นที่ดี ที่น้ำดี ที่ปราศจากคอ.
บทว่า **จาคุมมหาปเต** ได้แก่ ในที่ทางใหญ่สองสายผ่านแยกกันไป. บทว่า
อาชณฺวโร ได้แก่ รถเทียมด้วยม้าที่ฝึกแล้ว. บทว่า **โอสตปโฏโท**
ความว่า ปลุกที่ห้อย ตั้งขวางไว้โดยอาการที่สารถิขึ้นรถยนต์อยู่ สามารถถือ
เอาได้. บทว่า **โยคฺคาจริโย** แปลว่า อาจารย์ฝึกม้า. ชื่อว่า **อสฺสทมฺม-**
สารถิ (สารถิผู้ฝึกม้า) เพราะอาจารย์ฝึกม้านั้นแหละ ยังม้าที่ฝึกให้วิ่งไป.
บทว่า **เยนิจฺจกั** ได้แก่ ประารถนาจะไปโดยทางใด ๆ. บทว่า **ยทิจฺจกั**
ได้แก่ ประสงค์การไปใด ๆ. บทว่า **สาเรยฺย** ได้แก่ ขับตรงไปข้างหน้า.
บทว่า **ปจฺจาสาเรยฺย** ได้แก่ พึงขับกลับ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัส
สมาบัติบริกรรมด้วยองค์ ๕ ในภายหลังอย่างนี้แล้วทรงแสดงอานิสงส์แห่ง
สมาบัติอันคลองแคล้วด้วยอุปมา ๓ เหล่านี้ บัดนี้ เพื่อทรงแสดงลำดับแห่ง
อภิญญาของพระจีณาสพ จึงตรัสคำมีอาทิว่า **โส สเจ อากงฺขติ** ดังนี้.
คำนั้นมีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอังคิกสูตรที่ ๘

๕. จังกมสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์แห่งการจงกรม ๕ ประการ

[๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการจงกรม ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เดินจงกรมย่อมเป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล ๑
ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการบำเพ็ญเพียร ๑ ย่อมเป็นผู้มีอาพาธน้อย ๑ อาหาร

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้าที่ 55

ที่กิน คิม เคี้ยว ลืมแล้วยอมย่อยไปโดยดี ๑ สมาริที่ได้เพราะการเดินจงกรม
ยอมตั้งอยู่ได้นาน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการเดินจงกรม ๕ ประการ
นี้แล.

จบจังกมสูตรที่ ๕

อรรถกถาจังกมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจังกมสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อทฺธานกฺขโม โหติ ได้แก่ เมื่อเดินทางไกลก็เดินได้ทน คือ
อดทนได้. บทว่า ปธานกฺขโม ได้แก่ เพียรได้ทน. บทว่า จงฺกมาธิคฺโต
จ สมาริ ได้แก่ สมาริแห่งสมาบัติ ๘ อย่างใดอย่างหนึ่ง อันผู้อธิฐาน
จงกรมถึงแล้ว. บทว่า จิรฺภูติโก โหติ แปลว่า ตั้งอยู่ได้นาน. ด้วยว่า
นิมิตอันผู้ยืนอยู่ถือเอาเมื่อนั่งก็หายไป นิมิตอันผู้นั่งถือเอาเมื่อนอนก็หายไป
ส่วนนิมิตอันผู้อธิฐานจงกรม ถือเอาในอารมณ์ที่ห้วนไหวแล้วเมื่อย็นก็ดี นั่ง
ก็ดี นอนก็ดี ย่อมไม่หายไป.

จบอรรถกถาจังกมสูตรที่ ๕

๑๐. นาคิตสูตร

ว่าด้วยการไม่ติดยศและไม่ให้ยศติดตน

[๓๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงพราหมณคามของชาวโกศลชื่ออิจฉานังคละ ได้ยินว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ไพรสณฑ์ชื่ออิจฉานังคละ ใกล้บ้านพราหมณคาม ชื่ออิจฉานังคละ พราหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านอิจฉานังคละได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมสากยบุตร ทรงผนวชจากสากยสกุล เสด็จถึงบ้านอิจฉานังคละ ประทับอยู่ที่ไพรสณฑ์ ชื่ออิจฉานังคละ ใกล้พราหมณคามชื่ออิจฉานังคละ ก็เกียรติกษัตริย์อันงามของท่านพระสมณโคดม พระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมไพเราะ ในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลาย เห็นปานนั้น เป็นการดีแท้ ดังนี้ ครั้งนั้นพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละ เมื่อล่วงราตรีไป จึงพากันถือของเคี้ยวของฉันเป็นจำนวนมาก เข้าไปทางไพรสณฑ์ชื่ออิจฉานังคละ ครั้นแล้ว ได้ยินชุมนุมกันที่ประชุมประตูด้าน

นอก ส่งเสียงอ้ออึง สมัยนั้น ท่านพระนาคิยะเป็นอุปัชฌาย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามท่านพระนาคิยะว่า คุณก่อนนาคิยะ ก็พวกใครส่งเสียงอ้ออึงอยู่นั้น คล้ายพวกชาวประมงแย่งปลากัน ท่านพระนาคิยะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พร้าหมั่นและคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละเหล่านั้นพากันถือของเคี้ยวของฉันเป็นจำนวนมาก มายืนประชุมกันที่ซุ้มประตูด้านนอก เพื่อถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์.

พ. คุณก่อนนาคิยะ เราไม่ติดยศ และยศก็ไม่ติดเรา ผู้ใดแลไม่พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดยไม่ยาก ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่วิเวก สุขอันเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่ความตรัสรู้ ที่เราพึงได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบากนี้ ผู้ที่พึงยินดีสุขที่ไม่สะอาด สุขในการนอน และสุขที่อาศัยลาภ ลักการะและการสรรเสริญ.

นา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ ขอพระสุคตทรงรับ บัดนี้ เป็นเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงรับ พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จไปทางใด ๆ พร้าหมั่นและคฤหบดีชาวนิคมและชาวชนบท ก็จักหลั่งไหลไปทางนั้น ๆ เหมือนเมื่อฝนเม็ดใหญ่ตกลงมา น้ำก็ย่อมไหลไปตามที่ลุ่ม ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จไปทางใด ๆ พร้าหมั่นและคฤหบดีชาวนิคมและชาวชนบท ก็จักหลั่งไหลไปทางนั้น ๆ ฉะนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะศีลและปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พ. คุณก่อนนาคิยะ เราไม่ติดยศ และยศก็ไม่ติดเรา ผู้ใดแลไม่พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดยไม่ยาก ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่วิเวก สุขอันเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่ความตรัสรู้ ที่เราพึงได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก

นี้ ผู้นั้นพึงยินดีสุขที่ไม่สะอาด สุขในการนอน และสุขที่อาศัยลาภ สักการะ และการสรรเสริญ คู่ก่อนนาคิตะ อาหาร ที่กิน ดื่ม เลี้ยว ลิ้มแล้วย่อมมี อุจจาระและปัสสาวะเป็นผล นี่เป็นผลแห่งอาหารนั้น ความรักมิโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ที่เกิดขึ้นเพราะสิ่งที่รักแปรปรวนเป็นอื่นเป็นผล นี่เป็นผลแห่งความรักนั้น ความเป็นของปฏิภูมในอสุกนิमित ย่อมตั้งอยู่แก่ภิกษุ ผู้ชวนขวายการประกอบตามอสุกนิमित นี่เป็นผลแห่งการประกอบตามอสุกนิमित นั้น ความเป็นของปฏิภูมในผัสสะ ย่อมตั้งอยู่แก่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง ในผัสสาตนะ ๖ อยู่ นี่เป็นผลแห่งการพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในผัสสาตนะ นั้น ความเป็นของปฏิภูมในอุปาทาน ย่อมตั้งอยู่แก่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นความเกิด และความดับในอุปาทานชั้น ๕ นี่เป็นผลแห่งการพิจารณาเห็นความเกิดและความดับในอุปาทานชั้น ๕.

จบนาคิตสูตรที่ ๑๐

จบปัญจจกวรรคที่ ๓

อรรถกถานาคิตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนาคิตสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

ชื่อว่าอุจจาตทุทมหาสทูทา เพราะชื่อว่ามีเสียงสูงเพราะเสียงขึ้นไป เบื้องบน และชื่อว่ามีเสียงดังเพราะเสียงเป็นกลุ่มก้อน จริงอยู่เมื่อชนทั้งหลาย มีกษัตริย์มหาศาลและพราหมณ์มหาศาลเป็นต้น ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง ถือสักการะ เป็นอันมาก พวกกันเดินมา เมื่อพวกเขาพูดว่า ท่านจงให้โอกาสแก่คนโน้น จงให้โอกาสแก่คนโน้นดังนี้ เมื่อต่างคนต่างพูดกันอย่างนี้ว่า เราไม่มีโอกาส ก่อนดังนี้ เสียงก็สูงและดัง. บทว่า เกวภูฏา มนุเส มจฺเจ วิโลปนฺติ

แปลว่า ชะรอยชาวประมง. จริงอยู่ เมื่อชาวประมงเหล่านั้น ถือกระจาดใส่ปลา
เดินมาในตลาดขายปลา ย่อมจะมีเสียงเช่นนี้ของหมู่ชนผู้ซึ่งต่างพูดกันว่า ขาย
ให้ข้านะ ขายให้ข้านะดังนี้.

บทว่า มิพหุสุข ได้แก่สุขไม่สะอาด. บทว่า มิทุชสุข ได้แก่สุข
ในการหลับ. บทว่า ลาภสกุการสิโลกสุข ได้แก่สุขเกิดขึ้นเพราะอาศัยลาภ
สักการะและการสรรเสริญ. บทว่า ตันนิหุนาว ภวิสฺสนุติ ท่านอธิบายว่า
ชนทั้งหลายจักไป คือจักติดตามไปยังที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปแล้วนั้น
แหละ. บทว่า ตถา हि ภนฺเต ภควโต สีลปญฺญาณํ ความว่าเพราะเหตุ
ที่ศีลและความมีชื่อเสียงของพระองค์มีอยู่อย่างนั้น.

บทว่า มา จ มยา ยโส ความว่า แม้ยศก็อย่าร่วมไปกับเราเลย. บทว่า
เอโส ตสฺส นิสฺสนุโท ได้แก่นี้เป็นผลสำเร็จแห่งความเป็นของไม่สะอาด.
บทว่า ปิยานํ ได้แก่ทำให้เกิดนารัก. บทว่า เอโส ตสฺส นิสฺสนุโท
ได้แก่ นี้เป็นผลสำเร็จแห่งความเป็นของนารัก. บทว่า อสุกฺกนิมิตฺตานุโยคํ
ได้แก่ประกอบเนื่องๆ ซึ่งอสุกกรรมฐาน. บทว่า สุกฺกนิมิตฺเต ได้แก่อิฏฐารมณํ
อันเป็นที่ตั้งแห่งราคะ. บทว่า เอโส ตสฺส นิสฺสนุโท ได้แก่นี้เป็นผล
สำเร็จแห่งการประกอบเนื่องๆ ซึ่งอสุกนิมิตนั้น. ในสูตรนี้ตรัสวิปัสสนาในฐานะ
๕ เหล่านี้ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถานาคิตสูตรที่ ๑๐

จบปัญจจกิกวรรคธรรมนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมการวสูตร ๒. ทุติยการวสูตร ๓. อุปกิเลสสูตร ๔. ทุส-
สิตสูตร ๕. อนุคคหสูตร ๖. วิมุตติสูตร ๗. สมาริสูตร ๘. อังกิกสูตร
๙. จังกมสูตร ๑๐. นาคิตสูตร และอรรถกถา

สุมนวรรคที่ ๔

สุมนสูตร

ว่าด้วยเทวดามีความพิเศษต่างกันด้วยเหตุ ๕

[๓๑] ครั้งนั้นแล สุมนราชกุมาริ แวดล้อมด้วยรถ ๕๐๐ คัน และราชกุมาริ ๕๐๐ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม แล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ๒ คน มีศรัทธา มีศีล มีปัญญาเท่า ๆ กัน คนหนึ่งเป็นผู้ให้ คนหนึ่งไม่ให้ คนทั้งสองนั้น เมื่อตายไปแล้ว พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ แต่คนทั้งสองนั้น ทั้งที่เป็นเทวดา เหมือนกัน พึงมีความพิเศษแตกต่างกันหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนสุมนา คนทั้งสองนั้นพึงมีความพิเศษแตกต่างกัน คือ ผู้ให้เป็นเทวดา ย่อมข่มเทวดาผู้ไม่ให้ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ และอธิปไตยที่เป็นทิพย์ คุณก่อนสุมนา ผู้ที่ให้เป็นเทวดา ย่อมข่มเทวดาผู้ไม่ให้ด้วยเหตุ ๕ ประการนี้.

สุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ถ้าเทวดาทั้งสองนั้นจุติจากเทวโลกนั้น แล้ว มาสู่ความเป็นมนุษย์ แต่คนทั้งสองนั้น ทั้งที่เป็นมนุษย์เหมือนกัน พึงมีความพิเศษแตกต่างกันหรือ.

พ. คุณก่อนสุมนา คนทั้งสอง มีความพิเศษแตกต่างกัน คือ ผู้ให้เป็นมนุษย์ ย่อมข่มคนไม่ให้ได้ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ และอธิปไตยที่เป็นของมนุษย์ คุณก่อนสุมนา ผู้ให้เป็นมนุษย์ย่อมข่มคนผู้ไม่ให้ด้วยเหตุ ๕ ประการนี้.

สุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ถ้าคนทั้งสองนั้น ออกบวช แต่คนทั้งสองนั้น ทั้งที่เป็นบรรพชิตเหมือนกัน พึงมีความพิเศษแตกต่างกันหรือ.

พ. คู่ก่อนสุมนา คนทั้งสองนั้นมีความพิเศษแตกต่างกัน คือ คนที่ให้เป็นบรรพชิต ย่อมข่มคนที่ไม่ให้ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ เมื่อออกปากขอย่อมได้จีวรมาก เมื่อไม่ออกปากขอย่อมได้น้อย เมื่อออกปากขอย่อมได้บิณฑบาตมาก เมื่อไม่ออกปากขอย่อมได้น้อย เมื่อออกปากขอย่อมได้เสนาสนะมาก เมื่อไม่ออกปากขอย่อมได้น้อย เมื่อออกปากขอย่อมได้บริขารคือยาที่เป็นเครื่องบำบัดไข้มาก เมื่อไม่ออกปากขอย่อมได้น้อย และจะอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เหล่าใด เพื่อนพรหมจรรย์เหล่านั้นก็ประพฤติด้อยด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก ไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมนำสิ่งเป็นที่พอใจมาเป็นส่วนมาก ย่อมนำสิ่งไม่เป็นที่พอใจมาเป็นส่วนน้อย คู่ก่อนสุมนา ผู้ให้เป็นบรรพชิต ย่อมข่มผู้ไม่ให้ด้วยเหตุ ๕ ประการนี้.

สุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ถ้าคนทั้งสองนั้นบรรลอรหัต แต่คนทั้งสองนั้นทั้งที่ได้บรรลอรหัตเหมือนกัน พึงมีความพิเศษแตกต่างกันหรือ.

พ. คู่ก่อนสุมนา เราไม่กล่าวว่ามีเหตุแตกต่างกันใดๆ ในวิมุตติกับวิมุตติ ข้อนี้.

สุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัสจรรย์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญไม่เคยมี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนี้กำหนดได้ว่า ควรให้ทาน ควรทำบุญ เพราะบุญเป็นอุปการะแม่แก่เทวดา แม่แก่นมนุษย์ แม่แก่บรรพชิต.

พ. อย่างนั้นสุมนา อย่างนั้นสุมนา ควรให้ทาน ควรทำบุญ เพราะบุญเป็นอุปการะแม่แก่เทวดา แม่แก่นมนุษย์ แม่แก่บรรพชิต.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณภายิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปว่า

ดวงจันทร์ปราศจากมลทิน โคจรไป

ในอากาศย่อมสว่างกว่าหมู่ดาวทั้งปวงใน
โลก ด้วยรัศมี ฉันทิใด บุคคลผู้สมบูรณ์
ด้วยศีล มีศรัทธา ก็ฉันทันั้น ย่อมไพโรจน์
กว่าผู้ตระหนี่ทั้งปวงในโลกด้วยจาละ. เมฆ
ที่ลอยไปตามอากาศ มีสายฟ้าปลาบแปลบ
มีขี้ตั่งรื้อย ตกรดแผ่นดินเต็มทีดอนและ
ที่ลุ่ม ฉันทิใด สาวกของพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าผู้สมบูรณ์ด้วยทัศนะ เป็นบัณฑิต
ก็ฉันทันั้น ย่อมข่มผู้ตระหนี่ได้ด้วยฐานะ ๕
ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ และ
เปี่ยมด้วยโภคะ ย่อมบันเทิงใจในสวรรค์
ในปรโลก ดังนี้.

จบสุมนสูตรที่ ๑

อรรถกถาสุมณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุมณสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สุมณา ราชกุมาร ได้แก่ เจ้าหญิง ผู้ได้พระนามอย่างนั้น เพราะทรงกระทำมหาลักการแล้ว ทรงตั้งความปรารถนาไว้. ความพิสดาร มีว่า ครั้งพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพวกชาวเมืองคิดกันว่า พวกเรา ทำการรบเสร็จแล้ว จักยึดพระศาสนาของพวกเราไว้ จึงริเริ่มที่จะได้พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข อาศัยเสนาบดีแล้วทำบุญตามลำดับ ในวันแรก ๆ แห่งวันทั้งหมดเป็นวาระของเสนาบดี. ในวันนั้นเสนาบดีเตรียมมหาทาน วางคนรักษาการณ์ไว้โดยรอบสั่งว่า วันนี้ พวกเจ้าจงคอยรักษาการณ์ไว้โดยที่ ใคร ๆ อื่นจะไม่ถวายนแม้ภิกษาสักอย่างหนึ่ง. วันนั้นภรรยาเศรษฐีร้องไห้ พุคกะธิดา ซึ่งเล่นกับพวกหญิงสาว ๕๐๐ คนกลับมาแล้วว่า ลูกเอ๋ย หากว่าบิดา ของลูกยังมีชีวิตอยู่ วันนี้แม่ต้องนิมนต์พระทศพลันเป็นรายแรก. ลูกสาว พุคกะมารดาว่า แม่จ๋า แม่อย่าคิดเลย ลูกจักทำโดยวิธีที่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้า เป็นประมุข จักฉันภิกษาของเราเป็นรายแรก ต่อจากนั้น ธิดาจึงบรรจุข้าว- ปายาสที่ไม่มีน้ำลงในถาดทองคำมีค่าแสนหนึ่งจนเต็ม แล้วปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดเป็นต้น เอาถาดอีกถาดหนึ่งครอบ เอาพวงมาลัย ดอกมะลิล้อมภาชนะนั้น ทำคล้ายพวงดอกไม้ ครั้นได้เวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จเข้าไปบ้าน นางยกเองมีหมูทาสีแวกล้อมออกจากเรือนไป. ครั้นถึง ระหว่างทาง พวกคนรับใช้ของเสนาบดีพูดว่า แม่หนอย่ำมาทางนี้. ชรรมดา ผู้มีบุญมาก ย่อมมีถ้อยคำต้องใจคน ถ้อยคำของคนรับใช้เสนาบดีเหล่านั้น ซึ่งพูดแล้วพูดเล่า ก็ไม่อาจห้ามไว้ได้. นางกล่าวว่า ท่านอา ท่านลุง ท่านน้า

ทำไมท่านไม่ให้เราเข้าไปเล่า. คนรับใช้กล่าวว่า แม่หนู ท่านเสนาบดีตั้งพวกเราให้คอยรักษาการณ์ โดยสั่งว่า พวกเจ้าจงอยู่ให้ใคร ๆ อื่นนำของเคี้ยวและของกินเข้ามาเป็นอันขาด. นางกล่าวว่า ก็พวกท่านเห็นของเคี้ยวของกินในมือของฉันทันหรือ. คนรับใช้พูดว่า เห็นแต่พวงดอกไม้จ๊ะ. นางถามว่า ท่านเสนาบดีของพวกท่านไม่ให้ทำแม้การบูชาด้วยดอกไม้ด้วยหรือ. คนรับใช้พูดว่า ให้จ๊ะแม่หนู. นางกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นพวกท่านหลีกไปสิ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ทรงให้รับพวงดอกไม้เถิดพระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแลดูคนรับใช้ของเสนาบดีคนหนึ่ง แล้วให้รับพวงดอกไม้ไว้ นางถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาว่า เมื่อข้าพระบาทบังเกิดในภพน้อยภพใหญ่ ขออย่าให้มีชีวิตอยู่ด้วยความหวาดสะอุ้งเลย ในภพที่ข้าพระบาทเกิด ขอให้เป็นที่รักจูงพวงดอกไม้นี้ และขอให้มีชีวิตว่า สมณาเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เจ้าจงมีความสุขเถิด ดังนี้ นางถวายบังคมแล้วกระทำประทักษิณ กราบทูลลากลับไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จไปยังเรือนของเสนาบดีประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูไว้ เสนาบดีถือข้าวยาคุน้อมเข้าไปถวาย. พระศาสดาทรงเอาพระหัตถ์ปิดบาตรไว้. เสนาดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมกษัตริย์แล้วพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า เราได้บิณฑบาตหนึ่งในระหว่างทาง. เสนาดีนำมาลาออกได้เห็นบิณฑบาต. จุฬปฏิภนากคนรับใช้ใกล้ชิดกล่าวว่า นายขอรับผู้หญิงพูดลวงกระหม่อมว่าดอกไม้. ข้าพยายสเพียงพอแก่กษัตริย์ทั้งหมด นับแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นต้นไป เสนาดีได้ถวายไทยธรรมของตน. พระศาสดาเสวยเสร็จแล้ว ตรัสมงคลกถาเสด็จกลับ. เสนาดีถามว่า หญิงที่ถวายบิณฑบาตชื่อไร. ธิดาเศรษฐีขอรับ. เสนาดีคิดว่า หญิงมีปัญญา เมื่อมาอยู่ในเรือนชื่อว่า สวรรค์สมบัติของบุรุษไม่ใช่หาได้ยากเลย ดังนี้ จึงนำนางนั้นมาตั้งไว้

ในตำแหน่งหัวหน้า. นางก็จับจ่ายทรัพย์ในเรือนของมารดาและในเรือนของเสนาบดี ถวายทานแด่พระตถาคตบำเพ็ญบุญตลอดอายุ ครั้นจุติจากนั้นก็ไปบังเกิดในเทวโลกฝ่ายกามาวจร. ในขณะที่นางเกิดนั่นเอง ฝนดอกมะลิตกเต็มทั่วเทวโลกประมาณแค่เข้า. ทวยเทพคิดว่า เทพธิดานี้ถือเอาชื่อของตนด้วยตนเองมา จึงตั้งชื่อเทพธิดานั้นว่า สุมณา. เทพธิดานั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกตลอด ๕๕ กัป ในที่ที่นางเกิดแล้ว ๆ ฝนดอกมะลิก็ดกไม่ขาด จึงมีชื่อว่า สุมณา อย่างเดิม ก็ครั้งนี้นางได้ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีของพระเจ้าโกศล ในวันนั่นเอง กุมาริกา ๕๐๐ ก็ถือปฏิสนธิในตระกูลนั้น ๆ แล้วคลอดจากครรภ์มารดาในวันเดียวกันหมด. ในขณะที่นางเอง ฝนดอกมะลิตกประมาณแค่เข้า.

พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระธิดานั้นทรงปลื้มพระทัยว่า ราชธิดานี้จักเป็นผู้สร้างบุญกุศลมาก่อน ทรงดำริว่า ธิดาของเราถือเอาชื่อของตนด้วยตนเองมา จึงพระราชทานพระนามของพระธิดานั้นว่า สุมณา แล้วทรงให้ค้นหาทั่วพระนครด้วยทรงดำริว่า ธิดาของเราคงจะไม่เกิดเพียงผู้เดียวเท่านั้น ทรงสดับว่า มีทารกิกา ๕๐๐ เกิด จึงโปรดเกล้าให้เลี้ยงไว้ทั้งหมดด้วยพระองค์เอง รับสั่งว่า เมื่อถึงเดือนหนึ่ง ๆ พวกเจ้าจงนำมาแสดงแก่ธิดาของเราดังนี้. พึงทราบว่ พระธิดาทรงกระทำมหาสักการะ แล้วตั้งความปรารถนาไว้ จึงได้พระนามอย่างนี้. เวลาพระธิดามีพระชนม์ได้ ๗ พระชันษา เมื่ออนาถปิณฑิกเศรษฐี สร้างวิหารเสร็จ จึงส่งทูตไปกราบทูลพระตถาคต พระศาสดามีหมู่ภิกษุเป็นบริวารได้เสด็จไปยังกรุงสาวัตถี.

อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้ไปกราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ ข้าแต่พระมหาราชเจ้า การเสด็จมา ณ ที่นี้ของพระศาสดา เป็นมงคลทั้งแก่ข้าพระองค์ ทั้งแต่พระองค์ พระองค์ทรงโปรดเกล้าให้ พระสุมณาราชกุมารี

พร้อมด้วยทาริกา ๕๐๐ ถือหม้อน้ำและของหอมและดอกไม้เป็นต้น รับเสด็จ
พระทศพลเถิด พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ดีแล้วเศรษฐี แล้วทรงกระทำ
ตามนั้น. พระธิดาก็เสด็จไปตามที่พระราชาทรงแนะนำ ถวายบังคมพระศาสดา
แล้วทรงบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น แล้วประทับอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.
พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระธิดา. พระธิดาพร้อมด้วยกุมารี ๕๐๐ ตั้งอยู่
ในโศดาปัตติผล. ทาริกา ๕๐๐ มาตุคาม ๕๐๐ และอุบาสก ๕๐๐ แม้เหล่าอื่น
ก็ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลในขณะนั้นเหมือนกัน. ในวันนั้นมีโศดาบัน ๒,๐๐๐
ในระหว่างทางนั่นเอง

บทว่า เยน ภควา เตนุปลสงฺกมิ ถามว่า เพราะเหตุใด จึงเข้าไปเฝ้า.
ตอบว่า เพราะทรงต้องการถามปัญหา. ได้ยินว่า ครั้งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
ได้มีภิกษุสองรูปเป็นสหายน. ในภิกษุสองรูปนั้น รูปหนึ่งบำเพ็ญสาราณีย-
ธรรม รูปหนึ่งบำเพ็ญกัตตคกวัตร. รูปที่บำเพ็ญสาราณียธรรม กล่าวกะรูปที่
บำเพ็ญกัตตคกวัตรว่า ผู้มีอายุ ชื่อว่า ทานที่ไม่ให้ผล ย่อมไม่มี การให้
ของที่ตนได้แก่ผู้อื่น แล้วบริโภคน้ำจืดครั้งนี้. แต่รูปที่บำเพ็ญกัตตคกวัตร
กล่าวว่า ผู้มีอายุ ท่านไม่รู้หรือการให้ไทยธรรมตกไปไม่ควร ผู้ที่ถือเอาเพียง
อาหารยังชีวิตของตนให้เป็นไปได้เท่านั้น บำเพ็ญวัตรในโรงครัวจึงควร. ใน
ภิกษุสองรูปนั้น แม้รูปหนึ่งก็ไม่อาจจะให้อีกรูปหนึ่งอยู่ในโอวาทของตนได้. แม้
ทั้งสองรูปบำเพ็ญข้อปฏิบัติของตน ครั้นจืดจากภพนั้น ก็บังเกิดในเทวโลก
ฝ่ายกามาพจร บรรดาภิกษุสองรูปนั้น รูปที่บำเพ็ญสาราณียธรรม ถ้าภิกษุ
อีกรูปหนึ่งด้วยธรรม ๕ อย่าง ภิกษุเหล่านั้นเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์สิ้น
ไปพุทธานดรหนึ่ง จึงเกิดในกรุงสาวัตถีในเวลานี้. รูปที่บำเพ็ญสาราณียธรรมถือ
ปฏิบัติในพระครรภ์ของอัครมเหสีของพระเจ้าโกศล อีกรูปหนึ่งถือปฏิบัติใน
ท้องของหญิงรับใช้ ของพระอัครมเหสีนั้นเหมือนกัน. คนแม่ทั้งสองเหล่านั้น

ก็เกิดในวันเดียวกันนั่นเอง. ในวันตั้งชื่อ มารดาให้คนเหล่านั้นอาบน้ำ แล้วให้นอนในห้องประกอบด้วยสิริ จัดเตรียมของขวัญในภายนอกไว้ให้แก่คนแม่ทั้งสอง. บรรดาคนเหล่านั้น คนที่บำเพ็ญสุทธาณียธรรมพอลืมตาก็เห็นเสวตฉัตรใหญ่ ที่นอนประกอบด้วยสิริที่เขาไว้เป็นอย่างดี และนิเวศน์ประดับด้วยเครื่องอลังการ จึงได้รู้ว่า เราเกิดในราชตระกูลแห่งหนึ่งดังนี้. เขานึกอยู่ว่า เราทำกรรมอะไรหนอ จึงได้เกิดในที่นี้ดังนี้ ก็รู้ว่า ด้วยผลของการบำเพ็ญสุทธาณียธรรมดังนี้ จึงนึกว่า สหายของเราเกิดที่ไหนหนอ ก็ได้เห็นเขานอนบนที่นอนต่ำ คิดว่า ผู้นี้บำเพ็ญวัตรในโรงครัว ไม่เชื่อคำของเรา คราวนี้เราจะข่มเขาในฐานะนี้ก็ควร จึงได้พูดว่า เพื่อน เจ้าไม่เชื่อคำของเรา เขาตอบว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น จะเกิดอะไร. เขาได้บอกว่า เจ้าคุณสมบัติของเราดี เรานอนบนที่นอนมีสิริอยู่ภายใต้เสวตฉัตร เขานอนบนเตียงต่ำข้างบนลาดด้วยของแข็ง สหายกล่าวว่า ก็ท่านอาศัยสิ่งนั้นแล้วยังทำมานะหรือ ? สิ่งของนั้นทั้งหมดเขาเอาซึ่งไม้ไผ่มาเอาผ้าจีวรห่อพันไว้ เป็นเพียงปฐวีธาตุเท่านั้นมิใช่หรือ ดังนี้.

พระราชบิดาสุมนา ทรงสดับถ้อยคำของคนทั้งสองนั้นแล้ว คิดว่า ที่ใกล้ๆ น้องชายทั้งสองของเรา ก็ไม่มีใครดังนี้ เดินเข้าไปใกล้คนเหล่านั้น ยืนฟังประตุ ได้ยินคำว่า ธาตุ แล้วก็คิดว่า คำว่า ธาตุนี้ ในภายนอกก็ไม่มี น้องชายของเรา จักเป็นสมณเทพบุตร คิดว่าถ้าเราจักบอกแก่มารดาบิดาว่า คนเหล่านี้ พุตกันอย่างนี้ ท่านก็จักให้นำออกไปด้วยเข้าใจว่า คนเหล่านั้น เป็นอมมนุษย์ดังนี้. เราไม่บอกเหตุนี้แก่คนอื่น จักทูลถามเฉพาะพระทศพล ผู้เป็นมหาโคตมพุทธบิดาของเรา ซึ่งเป็นพระอริยคุณบุรุษผู้ตัดความสงสัยได้ ดังนี้. เสวยพระกระยาหารเช้าเสร็จ ก็เข้าไปเฝ้าพระราชาทูลขออนุญาตไปเฝ้าพระทศพล. พระราชาตรัสสั่งให้จัดรถ ๕๐๐ คัน. ความจริง ในภาคพื้น

ชมพูทวีป กุมารีสามคนเท่านั้น ได้รถ ๕๐๐ คัน ในสำนักของบิดาทั้งหลาย คือ เจ้าหญิงจุนที ราชธิดาของพระเจ้าพิมพิสาร นางวิสาขาธิดาของธัญชย-เศรยฐี และเจ้าหญิงสุนานี. นางถือเอาของหอมและดอกไม้แล้ว ยืนอยู่ในรถซึ่งมีรถ ๕๐๐ เป็นบริวาร จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคิดว่า เราจักทูลถามปัญหานี้ ดังนี้.

บทว่า อิศสุ แปลว่า ฟิงมีในที่นี้. บทว่า เอโก ทายโก ความว่า คนหนึ่งเป็นผู้แบ่งลาภที่ตนได้แล้วให้แก่คนอื่นบริโภคนั้นเป็นการบำเพ็ญสาธารณธรรม. บทว่า เอโก อทายโก ความว่า คนหนึ่งเป็นผู้ไม่แบ่งสิ่งที่ตนได้แล้วให้แก่คนอื่นบริโภค เป็นผู้บำเพ็ญวัตรในโรงครัว. บทว่า เทวภูตานิ ปน เนสึ ได้แก่ คนทั้งสองเหล่านั้น ก็เป็นเทวดา. บทว่า อธิคณฺหาติ ได้แก่ ถือเอาลำหน้า. บทว่า อธิปเตยฺเยน ได้แก่ เหตุของผู้เป็นหัวหน้า. บทว่า อิมหิ ปญฺจหิ จานหิ ความว่า ลำหน้าผู้ไม่เป็นทายกด้วยเหตุ ๕ เหล่านี้ เหมือนท้าวสักกเทวราช ลำหน้าพวกเทพที่เหลือจะนั้น.

ในบทเป็นต้นว่า มานุสเสน ฟิงทราบวินิจฉัยดังนี้ เป็นหัวหน้า ลำหน้าด้วยเหตุ ๕ เหล่านี้ คือ ด้วยอายุ เหมือนพระมหากัสสปเถระ พระพักุลเถระและพระอานนทเถระ. ด้วยวรรณะเหมือนพระมหาคติมพอกัยเถระ และอำมาตย์ผู้เป็นภักทาคาริกผู้รักษาเรือนคลัง ด้วยสุข เหมือนรัฐฐपाल-กุลบุตร โสภณเศรยฐีบุตร และยศกุลบุตร. ด้วยยศทั้งความเป็นใหญ่เหมือนพระเจ้าธรรมมาโสกราช. บทว่า ยาจิโตว พหุลํ ความว่า เป็นหัวหน้า ลำหน้าด้วยเหตุนี้ว่าเป็นผู้อันเขาวิงวอนจึงบริโภคจีวรเป็นต้น เป็นส่วนมาก เหมือนพระพักุลเถระ พระสีวลีเถระ และพระอานนทเถระเป็นต้น. บทว่า ยทิตฺถํ วิมุตฺตียา วิมุตฺตํ ความว่า เหตุต่าง กันอันใด ที่จะพึงกล่าว บรรารภวิมุตติของอีกคนหนึ่งกับวิมุตติของคนหนึ่ง เราไม่กล่าวเหตุที่ต่าง ๆ กัน

อันนั้น. จริงอยู่ เด็กอายุ ๗ ขวบก็ดี พระเถระอายุ ๑๐๐ ปีก็ดี ไม่ว่าจะเป็
นภิกษุหรือภิกษุณี อุบาสกหรืออุบาสิกา เทวดาหรือมาร พรหม ก็แห่งตลอด
วิมุตติ ในโลกุตรมรรคที่แห่งตลอดแล้ว ชื่อว่า ความต่างๆ กันไม่มีเลย.
บทว่า อลเมว แปลว่า ควรแท้. บทว่า ยตุร หิ นาม เท่ากับ ยานี
นาม แปลว่า ชื่อเหล่าใด.

บทว่า คจฺฉิ อากาสาชฺชยา คือ โคจรไปทางอากาศ. บทว่า
สทฺโธ ได้แก่ ผู้เชื่อกุณพระรัตนตรัย. บทว่า ฉนยฺ แปลว่า ลอยไป.
บทว่า วิชฺชุนาถิ ได้แก่ ประกอบด้วยสายฟ้าแลบอยู่หน้าเหมมเช่นกับมาลา.
บทว่า สตกุกฺกุ คือ มียอดตั้งร้อย อธิบายว่า ประกอบด้วยเมฆตั้งร้อยยอด
ที่ตั้งขึ้นทางนี้ทางโน้น. บทว่า ทสฺสนมฺปนฺโน คือ พระโศคาบัน.
บทว่า โภคปริพฺยุพฺโห ได้แก่ เป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยโภคะที่มีอยู่นำไปให้ด้วย
อำนาจทาน คล้ายห้วงน้ำ. อธิบายว่า ให้ถึงเทวโลก. บทว่า เปจฺจ คือ
ในปรโลก. บทว่า สกฺเค ปโมทติ ความว่า ย่อมปลาบปลื้มปราโมทย์
ในสวรรค์ที่เขาเกิดนั้นนั่นแล.

จบอรรถกถาสุมณสูตรที่ ๑

๒. จุนทิสฺสูตร

ว่าด้วยสิ่งทีอำนาจผลเลิศ

[๓๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน
กถันทกนิวาปสถานใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล ราชกุมารีพระนามว่าจุนที แวด
ล้อมด้วยรถ ๕๐๐ คัน และกุมารี ๕๐๐ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประ
ทับถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราชกุมารพระนามว่าจุนทะ พระภาคของหม่อมฉัน กล่าวอย่างนี้ว่า หญิงหรือชายเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรม เป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจาก อทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นขาดจากมุสาวาท เว้นขาดจาก การดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้นั้นตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุกคติ ดังนี้ หม่อมฉันจึงขอลุกลามว่า ผู้ที่เลื่อมใสในศาสดาเช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึง ทุกคติ ผู้ที่เลื่อมใสในธรรมเช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุกคติ ผู้ที่เลื่อมใสในสงฆ์เช่นไร เมื่อตายไปแล้วจึงเข้าถึงสุคติอย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุกคติ ผู้ที่ทำให้บริบูรณ์ในศีลเช่นไร เมื่อตายไปแล้ว จึงเข้าถึงสุคติ อย่างเดียว ไม่เข้าถึงทุกคติ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนจุนที สัตว์ที่ไม่มีเท้าก็ดี มี ๒ เท้า ก็ดี มี ๔ เท้าก็ดี มีเท้ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มี สัญญาก็ดี มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี มีประมาณเท่าใด พระตถาคต- อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น ชนเหล่าใด เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ชนเหล่านั้นชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศ ย่อมมีแก่บุคคลที่เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ. ธรรมที่เป็นปัจจัยปรุงแต่งก็ดี ที่ปัจจัย ไม่ปรุงแต่งก็ดี มีประมาณเท่าใด วิจารณ์ คือ ธรรมอันข่มความเมา กำจัดความกระหาย ถอนเสียซึ่งอาลัย เข้าไปตัดวัฏฏะ เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับ นิพพาน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าธรรมเหล่านั้น ชนเหล่าใดเลื่อมใสในวิราคธรรม ชนเหล่านั้นชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ก็วิบาก อันเลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ. หมู่ก็ดี คณะก็ดี มีประมาณเท่าใด สงฆ์สาวกของพระตถาคต คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี้สงฆ์สาวก

ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าหมู่มุหรือคณะเหล่านั้น ชนเหล่าใดเลื่อมใสในสงฆ์ ชนเหล่านั้นชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้ที่เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ. ศีลมีประมาณเท่าใด ศีลที่พระอรียเจ้าใคร่แล้ว คือ ศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญ อันค้นหาและ ทิฏฐิไม่ลุ่มคล้ำ เป็นไปเพื่อสมาธิ บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าศีลเหล่านั้น ชนเหล่าใดยอมทำให้บริบูรณ์ในอริยกันตศีล ชนเหล่านั้นชื่อว่าทำให้บริบูรณ์ในสิ่งที่เลิศ ก็วิบากอันเลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้ทำให้บริบูรณ์ในสิ่งที่เลิศ.

บุญอันเลิศ คือ อายุ วรรณะ ยศ

เกียรติ สุขและกำลัง ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้
รู้แจ้งธรรมที่เลิศ เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ คือ
เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ ผู้เป็นทักษิ-
ไณยบุคคลชั้นเยี่ยม เลื่อมใสในพระธรรม
ที่เลิศ อันปราศจากราคะ เป็นที่เข้าไปสงบ
เป็นสุข เลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้เลิศ เป็น
นาบุญชั้นเยี่ยม ให้ทานในสิ่งที่เลิศ
ปราชญ์ผู้ถือนั่นธรรมที่เลิศ ให้สิ่งที่เลิศ
เป็นเทวดาหรือมนุษย์ ย่อมถึงสถานที่เลิศ
บันเทิงใจอยู่.

จบจุนทิสสูตรที่ ๒

อรรถกถาจนทิสุต

พึงทราบวินิจฉัยในจนทิสุตที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปญฺจหิ รตสเทหิ** ความว่า เจ้าหญิงจุนทีเสวยพระกระยาหาร
เข้าแล้ว เสด็จเข้าเฝ้าพระชนก ให้จัดรถ ๕๐๐ คัน มีรถเหล่านั้นแวดล้อมแล้ว.

บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่า เจ้าหญิงจุนที ดำริว่า เราจักทูลถามข้อสนทนา
ปัญหาที่เราให้เป็นไปกับพระเชษฐภคินี [เจ้าชายจุนทะ] ดังนี้ ถือของหอม
ดอกไม้และจุกเป็นต้น แล้วจึงเข้าไปเฝ้า. บทว่า **อเทว โส โหติ** ได้แก่
เมื่อใดผู้หนึ่ง. อีกอย่างหนึ่ง ผู้หนึ่งใด. บทว่า **อริยกนฺตานิ สีลานิ** ได้แก่
ศีลสัมปยุตด้วยมรรคและผล. ก็ศีลเหล่านั้นเป็นศีลอันน่าใคร่ของพระอริยะ
ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงไม่ละแม้ในภพอื่น. บทที่เหลือพึงทราบแม้โดยนัย
ที่ท่านกล่าวไว้แล้วในอัครปสาทสูตรจตุกนิบาต.

จบอรรถกถาจนทิสุตที่ ๒

๓. อุกคหสูตร

ว่าด้วยหน้าที่ของภรรยาที่ดี

[๓๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ชาลยวัน
ใกล้เมืองภัททิยะ ครั้งนั้นแล ท่านอุคคหเศรษฐีผู้เป็นหลานท่านเมณฑก-
เศรษฐี ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ
ที่อันควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุ ๓ รูปจงทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์

ในวันพรุ่งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยคุษณิภาพ ท่านอุคคหเศรษฐี
ทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากอาสนะ ถวายบังคม
ทำประทักษิณแล้วหลีกไป ครั้งนั้นแล พอล่วงราตรีนั้นไป เป็นเวลาเช้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้วถือบาตรจีวรเสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของท่าน
อุคคหเศรษฐี ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาแต่งตั้งไว้ ครั้งนั้น ท่านอุคคหเศรษฐี
หลานของเมณฑกเศรษฐี ได้โอกาสพระผู้มีพระภาคเจ้าให้อุ้มหน้าสำราญ ด้วย
ขาทนียโภชนียาหารอย่างประณีตด้วยมือของตนเอง เมื่อทราบว่าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงเสวยเสร็จแล้ว ทรงชักพระหัตถ์จากบาตรแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุมารีเหล่านี้ของข้า
พระองค์ จักไปอยู่สกุลสามี ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวสอน ทรงพริ่
สอนกุมารีเหล่านั้น ซึ่งจะพึงเป็นประโยชน์สุขแก่กุมารีเหล่านั้นตลอดกาลนาน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสอนกุมารีเหล่านั้นต่อไปดังนี้ว่า คุณก่อน
กุมารี เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า มารดาบิดาของ
สามีที่เป็นผู้ปรารถนาประโยชน์ หวังความเกื้อกูลอนุเคราะห์ด้วยความเอ็นดู
เราทั้งหลายจักตื่นก่อนท่านนอนที่หลังท่าน คอยรับใช้ท่าน ประพฤติ
เป็นที่พอใจท่าน พุดคำเป็นที่รักต่อท่าน คุณก่อนกุมารีทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้
ว่า ชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือ มารดา บิดา หรือสมณพราหมณ์
เราทั้งหลาย จักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เมื่อท่านมาถึงที่ก็จักต้อนรับ
ด้วยที่นั่งหรือน้ำ คุณก่อนกุมารีทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล
เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า การงานภายในบ้านของ
สามี คือ การทำงานสัตว์ หรือการทำผ้า เราทั้งหลายจักเป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้าน
ในการงานนั้น ๆ จักประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในการงาน

นั้น ๆ อาจทำ อาจจัด คู่ก่อนกุมารีทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักรู้การงานที่อันโตชนภายในบ้านของสามี คือ ทาส คนใช้ หรือกรรมกรทำแล้ว ว่าทำแล้ว ที่ยังไม่ได้ทำ ว่ายังไม่ได้ทำ จักรู้คนป่วยไข้ว่ามีกำลังหรือไม่มีกำลัง และจักแบ่งของเคี้ยวของบริโภคให้ตามเหตุที่ควร คู่ก่อนกุมารีทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักยังทรัพย์ ข้าวเปลือก เงิน หรือทองที่สามีหามาได้ให้คงอยู่ ด้วยการรักษา คุ้มครอง จักไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ผลาญทรัพย์ให้พินาศ คู่ก่อนกุมารีทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล คู่ก่อนกุมารีทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายเทวดาเหล่ามนาปกาธิกา.

สุภาพสตรีผู้มีปริชา ย่อมไม่ดูหมิ่น

สามีผู้หมั่นเพียร ขวนขวายอยู่เป็นนิตย์
เลียงตนอยู่ทุกเมื่อ ให้ความปรารถนา
ทั้งปวง ไม่ทำสามีให้ขุ่นเคือง ด้วยประ-
พฤติแสดงความหึงหวงสามี และย่อมบูชา
ผู้ที่เคารพทั้งปวงของสามี เป็นผู้ขยัน ไม่
เกียจคร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของ
สามี ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี รักษา
ทรัพย์ที่สามีหามาได้ นารีโดย่อมประพฤติ
ตามความพอใจของสามีอย่างนี้ นารีนั้น
ย่อมเข้าถึงความเป็นเทวดาเหล่ามนาปกา-
ธิกา.

อรรถกถาอุคคหสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุคคหสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ภทฺทิกเ แปลว่า ไกลภัททิกนคร.* บทว่า ชาตियาวเน ได้แก่ ในป่าชฎุที่เกิดขึ้นเองเขามิได้ปลูกแล้ว เป็นอันเดียวกันกับป่าหิมพานต์. อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเข้าไปอาศัยนครนั้น ประทับอยู่ในป่านั้น. บทว่า อตฺตจตุตฺโถ ได้แก่ มีพระองค์เป็นที่ ๔.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร อุคคหเศรษฐีหลานชายเมณฑกเศรษฐีนั้น จึงนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า มีพระองค์เป็นที่ ๔ มีภิกษุไปด้วย ๓ รูป เล่า ? ตอบว่า ได้ยินว่า ในเรือนของท่านเศรษฐีนั้น ได้มีงานมงคลใหญ่ ด้วยการจัดงานใหญ่ ผู้คนเป็นอันมากก็มาชุมนุมกันในเรื่องนั้น ท่านคิดว่า ผู้อังกาสเลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ คงจักสงเคราะห์จิตใจผู้คนเหล่านั้นได้ยาก จึงนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระองค์เป็นที่ ๔ เท่านั้น. อีกอย่างหนึ่ง ท่านมีความดำริอย่างนี้ว่า เมื่อพระศาสดาทรงโอวาทอยู่กลางภิกษุหมู่ใหญ่ สวารุ่นทั้งหลายแม้แต่คูเสีย ก็ไม่สามารถจะรับเอาพระโอวาทได้. ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ท่านจึงนิมนต์เฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระองค์เป็นที่ ๔ เท่านั้น.

บทว่า โอวาทฺตุ ตาธฺ ภนฺเต ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดโอวาท คือ สั่งสอนสวารุ่นเหล่านั้น. ที่จริง คำว่า ตาธฺ เป็นฉန္ฐวิภक्ति ใช้ในอรรถแห่งทุติยวิภक्ति. บทว่า ยํ ตาธฺ ได้แก่ โอวาทานุศาสน์สำหรับสวารุ่นเหล่านั้น. ก็แลท่านเศรษฐีนั้น ครั้นกราบทูลแล้วอย่างนี้ คิดว่า สวารุ่นเหล่านี้เมื่อได้รับโอวาทในสำนักของเรา พึงให้นำไปสกุณสามี ดังนี้ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็หลีกไป.

* บาลีเป็น กัททิกนคร

บทว่า **ภตฺตุ** คือ สามิ. บทว่า **อนุกมฺปิ อุปาทาย** ได้แก่ อาศัย
ความเอ็นดู. บทว่า **ปุพฺพภูฏายินิโย** ได้แก่ ปกติตื่นก่อนเขาหมด. บทว่า
ปจฺจนาปตินิโย ได้แก่ ปกตินอนหลังเขาหมด. ก็หญิงบริโภคแล้วขึ้นที่
นอน นอนก่อนไม่ควร. แต่ให้คนในครัวเรือนทั้งหมดบริโภคแล้ว จัดสิ่งของ
ที่เป็นอุปกรณ์ รู้ว่าโคเป็นคืนที่มาแล้วและยังไม่มา สิ่งการงานที่จะพึงทำใน
วันรุ่งขึ้น ถือลูกกัญแจไว้ในมือ ถ้าอาหารมีก็บริโภค ถ้าไม่มีก็ให้คนอื่นหุงหา
แล้วเลี้ยงคนทั้งหมดให้อิ่ม แล้วนอนในภายหลังจึงควร. แม้นอนแล้ว จะนอน
จนตะวันขึ้นก็ไม่ควร แต่ลุกก่อนเขาทั้งหมดแล้ว ให้เรียกทาสและคนงานมา
แล้วสั่งงานว่า ท่านจงทำงานอันนี้ ๆ ให้รีดนมแม่โค ทำกิจที่ควรทำทั้งหมด
ในเรือนไว้เป็นพนักงานของตนจึงควร. พระผู้มีพระภาคเจ้า หมายถึงข้อความ
นั้น จึงตรัสว่า **ปุพฺพภูฏายินิโย ปจฺจนาปตินิโย** ตื่นก่อนนอนหลัง
ดังนี้.

บทว่า **กิการปฏิสุตฺตาวินิโย** ความว่า มีปกติมองเห็นกันแล้ว
ตรวจดูว่า เราจะทำอะไร เราจะทำอะไรดังนี้. บทว่า **มนาปจารินิโย**
ได้แก่ ปกติทำกิริยาแต่ที่น่าพอใจ. บทว่า **ปิยวาทินิโย** ได้แก่ พูดแต่ถ้อยคำ
ที่น่ารัก. บทว่า **ปุจิตฺตสฺมา** ได้แก่ บูชาด้วยปัจจัย ๔. บทว่า **อพฺภาคเต**
ได้แก่ ท่านผู้มาถึงสำนักของตน. บทว่า **อาสโนทเคน ปฏิปุเชตฺตสฺมา**
ความว่า ต้อนรับด้วยอาสนะและน้ำล้างเท้า. แต่ในข้อนี้ ควรทำสักการะทุกวัน
แก่มารดาบิดา. ส่วนสำหรับสมณพราหมณ์ผู้มาถึงแล้วควรถวายอาสนะน้ำล้าง-
เท้าและควรทำสักการะ.

บทว่า **อฺนฺนมา** คือ ขนแกะ. บทว่า **ตตฺถ ทกฺขา ภวิสฺตสฺมา**
ความว่า จักเป็นผู้ฉลาดในการสาวและซัก การย้อมและจัดให้เป็นฟ่อนสำหรับ
ขนแกะทั้งหลาย และในการปั่น แผ่ ยี และกรอเป็นต้นสำหรับฝ้าย. บทว่า

ตตรุบาย ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเป็นอุบายในการจัดคนสัตว์ และฝายนั่น ที่เป็นไปแล้วอย่างนี้ว่า เราควรทำงานนี้ในเวลานั้นดังนี้. บทว่า **อลิ กาคู อลิ สัวิชาตุ** ได้แก่ ตนทำเองก็ดี ใช้ให้คนอื่นทำก็ดี ก็ควร ทั้งนั้น อธิบายว่า จักชื่อว่าเป็นผู้สามารถได้ ดังนี้.

บทว่า **กตญจ กตโต ชานิสฺสาม อกตญจ อกตโต** ความว่า เราจักรู้อย่างนี้ว่า เราควรให้สิ่งนี้และทำกิจนี้แก่ผู้มาทำงานชื่อนี้ตลอดทั้งวัน ผู้มาทำงานชื่อนี้ครึ่งวัน แก่ผู้เสร็จงาน แก่ผู้นั่งอยู่ในเรือน ดังนี้. ด้วยบทว่า **คิลานกานญจ พลาพลี** ท่านแสดงว่า ก็ถ้าว่าเขาให้ยาและอาหารเป็นต้น แก่คนเหล่านั้นในเวลาเจ็บไข้ไม่ทำให้แสดงแก่โรค คนเหล่านั้นย่อมทำสิ่งที่ตนปรารถนาในเวลาเราไม่มีโรค ในเวลาเจ็บไข้ ก็ไม่รู้ว่าเรามีอยู่ ดังนั้นเขาเป็นผู้เหน้อยหน่ายไม่ทำกิจทั้งหลายในภายหลัง หรือทำกิจที่ควรทำ เพราะฉะนั้น เจ้าทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราจักรู้ความมีกำลังและไม่มีกำลังของคนเหล่านั้นแล้ว จักรู้สิ่งที่พึงให้และกิจที่ควรทำ.

บทว่า **ขาพนีย โภชนีย จสฺส** ได้แก่ จักแจกจ่ายของเคี้ยวและของกินแก่คนภายใน. บทว่า **ปจฺจยฺเสน** คือ ตามส่วนที่เขาควรจะได้ อธิบายว่า ตามสมควรแก่ส่วนอันตนพึงได้. บทว่า **สัวิกฺขิสฺสาม** คือ จักให้. บทว่า **สมฺปาเทสฺสาม** คือ จักให้ถึงพร้อม. บทว่า **อชฺชุตฺติ** ได้แก่ ไม่เป็นหญิงนักร้อง โดยเป็นนักร้องผู้ชาย และนักร้องสุรา. บทว่า **อถนึ** คือ ไม่เป็นหญิงขโมย ไม่เป็นหญิงโจร. บทว่า **อโสนฺนุติ** คือ ไม่เป็นนักร้อง มีนักร้องสุราเป็นต้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า จบพระสูตรอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อทรงสรุปด้วยคาถาทั้งหลาย จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **โย นั ภขติ สพฺพทา** ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภขติ** ได้แก่ หาเลี้ยง บำรุง. บทว่า **สพฺพทามหร**

คือ ให้สิ่งนำใครทั้งปวง. บทว่า โสตุถิ แปลว่า เป็นหญิงที่ดี. บทว่า เอว วตฺตติ ได้แก่ ประพฤติวัตรประมาณเท่านี้ให้บริบูรณ์. บทว่า มนาปาม เต เทวา ได้แก่ เทวาชั้นนิมมานรดี. ก็จริงอยู่ เทวาคเหล่านั้น เรียกกันว่า นิมมานรดีและมनाปา เพราะเนรมิตรูปที่ตนปรารถนาๆ แล้ว อภิรมย์.

จบอรรถกถาอุคคหสูตรที่ ๓

๔. สีหสูตร

ว่าด้วยผลแห่งทาน ๕ ประการ

[๓๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่ภูฏาคาร-ศาลาป่ามหาวัน. ใกล้เมืองเวสาลี ครั้งนั้นแล สีหเสนาบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสามารถ บัญญัติผลแห่งทานที่จะพึงเห็นได้ในปัจจุบันหรือหนอ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สามารถ ท่านสีหเสนาบดี แล้วจึงตรัสต่อไปว่า คุณก่อนท่านสีหเสนาบดี ทายกผู้เป็นทานบดี ย่อมเป็นที่รักที่ชบใจของชนเป็นอันมาก แม้ข้อนี้เป็นผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง.

อีกประการหนึ่ง สัตบุรุษผู้สงบย่อมคบหาทายกผู้เป็นทานบดี แม้ข้อนี้ก็เป็นผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง.

อีกประการหนึ่ง กิตติศัพท์อันงามของทายกผู้เป็นทานบดีย่อมจร แม้ข้อนี้ก็เป็นผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง.

อีกประการหนึ่ง ทายกผู้เป็นทานบดี จะเข้าไปอยู่ที่ประชุมใด ๆ คือ ที่ประชุมกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี สมณะ ก็ยอมเป็นผู้องอาจไม่เก้อเงินเข้าไป แม้ข้อนี้ก็เป็ผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง.

อีกประการหนึ่ง ทายกผู้เป็นทานบดี เมื่อตายไปแล้วยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ แม้ข้อนี้ก็เป็ผลแห่งทานที่จะพึงได้ในสัมปรายภพ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนี้แล้ว สีหเสนาบดีจึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง ๔ ข้อ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสบอกแล้ว ข้าพระองค์ยอมเชื่อต่อผู้มีพระภาคเจ้าในผลแห่งทาน ๔ ข้อนี้ ก็หามิได้ แม้ข้าพระองค์เองก็ทราบดี คือ ข้าพระองค์เป็นทายก เป็นทานบดี ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของชนเป็นอันมาก สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาข้าพระองค์ ผู้เป็นทายกเป็นทานบดี กิตติศัพท์อันงามของข้าพระองค์ผู้เป็นทายกเป็นทานบดี ย่อมจรทั่วไ้ไปว่า สีหเสนาบดีเป็นทายก เป็นทานบดี เป็นผู้บำรุงพระสงฆ์ ข้าพระองค์ผู้เป็นทายก เป็นทานบดี จะเข้าไปสู่ที่ประชุมใด ๆ คือที่ประชุมกษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี สมณะ ก็ยอมเป็นผู้แล้ว กล้าไม่เก้อเงินเข้าไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง ๔ ข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกแล้ว ข้าพระองค์ยอมเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าในผลแห่งทาน ๔ ข้อนี้ ก็หามิได้ แม้ข้าพระองค์เองก็ยอมทราบดี ส่วนผลแห่งทานที่จะพึงเห็นเอง (ข้อที่ ๕) ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบอกข้าพระองค์ว่า ทายกผู้เป็นทานบดีเมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าพระองค์ยอมไม่ทราบ ก็แต่ว่าข้าพระองค์ยอมเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าในข้อนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสย้าว่า อย่างนั้นท่านสีหะ อย่างนั้นท่านสีหะ ทายกผู้เป็นทานบดี เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

นรชนผู้ไม่ตระหนี่ให้ทาน ย่อมเป็น
ที่รักของชนเป็นอันมาก ชนเป็นอันมาก
ย่อมคบหานรชนนั้น นรชนนั้นย่อมได้
เกียรติ มียศ เจริญ เป็นผู้ไม่เก้อเขิน
แก่ล้าวกล้ำเข้าสู่ที่ประชุมชน เพราะเหตุ
นี้แล บัณฑิตผู้หวังสุข จงขจัดมลทิน คือ
ความตระหนี่แล้วให้ทาน บัณฑิตเหล่านั้น
ย่อมประดิษฐานในไตรทิพย์ ถึงความเป็น
สหายของเทวดา ร่ำเรียงอยู่ตลอดกาลนาน
บัณฑิตเหล่านั้น ได้ทำสิ่งที่มุ่งหวัง ได้ทำ
กุศลแล้ว จุติจากโลกนี้แล้ว ย่อมมีรัศมี
เปล่งปลั่ง เทียวชมไปในอุทยานชื่อนันทวัน
ย่อมเปรียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เพลิดเพลิน
รื่นเริงบันเทิงใจอยู่ในนันทวัน
สาวกทั้งปวงของพระสุคตผู้ไม่มีกิเลส ผู้
คงที่ ทำตามพระดำรัสของพระองค์แล้ว
ย่อมร่ำเรียงทุกเมื่อ.

จบสัทสูตที่ ๔

อรรถกถาสีหสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสี่หสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สนฺทิฏฺฐิโก** ได้แก่ ที่พึงเห็นเอง. บทว่า **ทายโก** คือ เป็นผู้กล้าในการให้. อธิบายว่า ไม่ใช่หยุดอยู่ด้วยเหตุเพียงเชื่อว่าท่านเป็นของดีเท่านั้น ยังสามารถแม้บริจาคได้ด้วย. บทว่า **ทานปติ** ได้แก่ ให้ทานใดก็เป็นเจ้าแห่งทานนั้นให้. ไม่ใช่ทาส และ ไม่ใช่สหายทาน. ก็ผู้ใดตนเองบริโภคนของอร่อย แต่ให้ของไม่อร่อยแก่บุคคลอื่น ผู้นั้นเป็นทาสแห่งไทยธรรม กล่าวคือ ทานให้. ผู้ใดตนเองบริโภคนสิ่งใด ให้สิ่งนั้นแล ผู้นั้นเป็นสหายแห่งทานให้. ฝ่ายผู้ใดตนเองยังอัธยาศัยให้เป็นไปด้วยของธรรมคา ๆ แต่ให้ของที่อร่อยแก่พวกคนอื่น ผู้นั้นชื่อว่า เป็นเจ้า เป็นใหญ่ เป็นเจ้าของให้. พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสหมายถึง ทายกผู้เป็นเช่นนั้นว่าเป็นทานบดี ดังนี้.

บทว่า **อมงฺกุฏโต** ได้แก่ ไม่ใช่เป็นผู้ไร้อำนาจ. บทว่า **วิสารโท** คือ ได้โสมนัสประกอบด้วยญาณ. บทว่า **สหพฺยคตา** คือ ถึงความร่วมมือกัน เป็นอันเดียวกัน. บทว่า **กตาวกาสา** ความว่า ชื่อว่ามีโอกาสอันทำแล้ว เพราะตนกระทำความดีที่มีโอกาสในไตรทิพย์นั้น แต่เพราะเหตุที่กรรมนั้นเป็นกุศลอย่างเดียว เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า กตกุสลา (สร้างกุศลไว้). บทว่า **โมทเร** คือ ร่าเริง บันเทิงอยู่. บทว่า **อสิตฺตสฺส** ได้แก่ พระตถาคตผู้อันกิเลสไม่อาศัยแล้ว. บทว่า **ตาทิโน** คือ เป็นผู้ถึงลักษณะคงที่.

จบอรรถกถาสีหสูตรที่ ๔

๕. ทานานิสังสสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์การให้ทาน ๕ ประการ

[๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์แห่งการให้ทาน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชบใจของชนหมู่มาก ๑ สัปบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๑ กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อนขจรทั่วไป ๑ ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๑ ผู้ให้ทานเมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์แห่งการให้ทาน ๕ ประการนี้แล.

ผู้ให้ทาน ย่อมเป็นที่รักของชนเป็นอันมาก ชื่อว่าดำเนินตามธรรมของสัปบุรุษ สัปบุรุษผู้สงบผู้สํารวมอินทรีย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมคบหาผู้ให้ทานทุกเมื่อ สัปบุรุษเหล่านั้น ย่อมแสดงธรรมเป็นที่บรรเทาทุกข์ทั้งปวงแก่เขา เขาได้ทราบชัดแล้ว ย่อมเป็นผู้หาอาสวะมิได้ปรินิพพานในโลกนี้.

จบทานานิสังสสูตรที่ ๕

อรรถกถาทานานิสังสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทานานิสังสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า คิหิชมฺมา อนปคโต โหติ คือ เป็นผู้มีสีล ๕ ไม่ขาด.

บทว่า สติ ฌมฺมํ อหุภกฺม ได้แก่ ผู้ดำเนินตามธรรมของสัตบุรุษ คือ มหาบุรุษ. บทว่า สนฺโต น ภขนฺติ ได้แก่ สัตบุรุษทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกของพระตถาคต ย่อมคบหาเขา

จบอรรถกถาทานานิสังสสูตรที่ ๕

๖. กาลทานสูตร

ว่าด้วยกาลทาน ๕

[๓๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาลทาน ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ทายกยอมให้ทานแก่ผู้มาสู่ถิ่นของตน ๑ ทายกยอมให้ทานแก่ผู้เตรียมจะไป ๑ ทายกยอมให้ทานในสมัยข้าวแพง ๑ ทายกยอมให้ข้าวใหม่แก่ผู้มีศีล ๑ ทายกยอมให้ผลไม้ใหม่แก่ผู้มีศีล ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาลทาน ๕ ประการนี้แล.

ผู้มีปัญญา รู้ความประสงค์ ปราศจาก

ความตระหนี่ ย่อมให้ทานในกาลที่ควรให้

เพราะผู้ให้ทานตามกาล ในพระอริยเจ้า

ทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติชอบตรง ผู้มีใจคงที่

เป็นผู้มีใจผ่องใส ทักขิณาทานจึงจะมีผล

ไพบูลย์ ชนเหล่าใดยอมอนุโมทนา หรือ
ช่วยเหลือในทักษิณาทานนั้น ทักษิณาทาน
นั้นย่อมไม่มีผลบกพร่อง เพราะการอนุ-
โมทนาหรือการช่วยเหลือนั้น แม้พวกที่
อนุโมทนาหรือช่วยเหลือ ย่อมเป็นผู้มีส่วน
แห่งบุญ เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ทอดย
จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก บุญทั้ง-
หลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายใน
ปรโลก.

จบกาลทานสูตรที่ ๖

อรรถกถากาลทานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกาลทานสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กาลทานานิ คือ ทานที่ควร ทานที่มาถึงแล้ว อธิบายว่า
ทานอันสมควร. บทว่า นวสสุทานิ คือ ข้าวกล้าดีเลิศ. บทว่า นวผลานิ
ได้แก่ ผลไม้ดีเลิศที่ออกคราวแรกจากสวน. บทว่า ปรมํ สีลวันเตสุ
ปติภูธาเปติ ความว่า เขาถวายแก่ท่านผู้มีศีลก่อนแล้ว ตนก็บริโภคภายหลัง.
บทว่า วทญญ คือ เป็นผู้รู้ภายิต. บทว่า กาลน ทินฺน ได้แก่ ทาน
ที่เขาให้อันสมควรที่มาถึงเข้า. บทว่า อนุโมทนฺติ ได้แก่ ชนที่ยืนอนุโมทนา
อยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. บทว่า เวยฺยาวจฺจ ได้แก่ ทำการที่เป็นงาน
ชวนชวยทางกาย. บทว่า อปฺปฏิวาสนจิตฺโต ได้แก่ เป็นผู้มิจิตไม่เบื่อหน่าย.
บทว่า ยตุถทินฺน มหฺปผล ได้แก่ พึงให้ในที่ ๆ ทานที่ให้แล้วมีผลมาก.

จบอรรถกถากาลทานสูตรที่ ๖

๗. โภชนทานสูตร

ว่าด้วยทายกผู้ให้โภชนะชื่อว่าให้ฐานะ ๕ อย่างแก่ปฏิคาหก

[๑๗] ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทายกผู้ให้โภชนะเป็นทาน ชื่อว่าให้ฐานะ ๕ อย่างแก่ปฏิคาหก ๕ อย่างเป็นโณน คือ ให้อายุ ๑ ให้วรรณะ ๑ ให้สุข ๑ ให้กำลัง ๑ ให้ปฏิภาณ ๑ ครั้นให้อายุแล้วย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งอายุทั้งที่เป็น ทิพย์ ทั้งที่เป็นมนุษย์ ครั้นให้วรรณะแล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งวรรณะ ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นมนุษย์ ครั้นให้สุขแล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งสุข ทั้งที่เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นมนุษย์ ครั้นให้กำลังแล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งกำลัง ทั้งที่เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นมนุษย์ ครั้นให้ปฏิภาณแล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่ง ปฏิภาณทั้งที่เป็นทิพย์ทั้งที่เป็นมนุษย์ ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทายกผู้ให้โภชนะ เป็นทานชื่อว่าให้ฐานะ ๕ อย่างนี้แล.

ปราชัญผู้มีปัญญา ให้อายุ ย่อมได้

อายุ ให้กำลัง ย่อมได้กำลัง ให้วรรณะ

ย่อมได้วรรณะ ให้ปฏิภาณย่อมได้ปฏิภาณ

ให้สุขย่อมได้สุข ครั้นให้อายุ กำลัง

วรรณะ สุข และปฏิภาณแล้วจะเกิดใน

ที่ใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศ.

จบโภชนทานสูตรที่ ๗

อรรถกถาโภชนทานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโภชนทานสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อายุ เทติ** ได้แก่ ชื่อว่าย่อมให้อายุ. บทว่า **วณฺณ** คือ ผิวพรรณแห่งร่างกาย. บทว่า **สุข** คือ สุขทางกายและทางใจ. บทว่า **พล** คือ เรี่ยวแรงแห่งร่างกาย. บทว่า **ปฏิกำณ** คือ ฉลาดผูกปัญหาและแก้ปัญหา.

จบอรรถกถาโภชนทานสูตรที่ ๗

๘. สัทธานิสังสสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์ของศรัทธา ๕ ประการ

[๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้มีศรัทธา ย่อมมีอานิสงส์ ๕ ประการ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สัปบุรุษผู้สงบในโลกทุก ๆ ท่าน เมื่อจะอนุเคราะห์ ย่อมอนุเคราะห์ผู้มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ย่อมไม่อนุเคราะห์ผู้ไม่มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ๑ เมื่อจะเข้าไปหา ย่อมเข้าไปหาผู้มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ย่อมไม่เข้าไปหาผู้ไม่มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ๑ เมื่อจะต้อนรับ ย่อมต้อนรับผู้มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ย่อมไม่ต้อนรับผู้ไม่มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ๑ เมื่อจะแสดงธรรม ย่อมแสดงธรรมแก่ผู้มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ย่อมไม่แสดงธรรมแก่ผู้ไม่มีศรัทธาก่อนผู้อื่น ๑ กุลบุตรผู้มีศรัทธาเมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้มีศรัทธาย่อมมีอานิสงส์ ๕ ประการนี้แล. คู่ก่อนภิกษุ-

ทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไทรใหญ่ที่ทางสี่แยก มีพื้นราบเรียบ ย่อมเป็นที่พึ่งของพวกนกโดยรอบ ฉันทไค กุลบุตรผู้มีศรัทธาก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นที่พึ่งของชนเป็นอันมาก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา.

ต้นไม้ใหญ่ สร้างด้วยกิ่ง ใบ และ
ผล มีลำต้นแข็งแรง มีรากมั่นคง สมบูรณ์
ด้วยผล ย่อมเป็นที่พึ่งของนกทั้งหลาย
ฝูงนกย่อมอาศัยต้นไม้นั้น ซึ่งเป็นที่รื่น-
รมย์ใจ ให้เกิดสุข ผู้ต้องการความร่มเย็น
ย่อมเข้าไปอาศัยร่มเงา ผู้ต้องการผลก็ย่อม
บริโภคน้ำผลไม้ ฉันทไค ท่านผู้ปราศจาก
ราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ
ไม่มีอาสวะ เป็นบุญเขตในโลก ย่อม
คบหาบุคคลผู้มีศรัทธา ซึ่งสมบูรณ์ด้วยศีล
ประพฤติอ่อนน้อม ไม่กระด้าง สุภาพ
อ่อนโยน มีใจมั่นคง ฉันทนั้นเหมือนกัน
ท่านเหล่านั้น ย่อมแสดงธรรมเครื่องบรร-
เทาทุกข์ทั้งปวงแก่เขา เขาเข้าใจทั่วถึง
ธรรมนั้นแล้ว ย่อมเป็นผู้หมดอาสวกิเลส
ปรีนิพพาน.

จบสัทธานิสังสสูตรที่ ๘

อรรถกถาสัทธานิสังสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสัทธานิสังสสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อนุกรมฺปนฺติ** คือ อนุเคราะห์. บทว่า **ขนฺธิมาว มหาทฺโม** คือ เหมือนต้นไม้ใหญ่สมบูรณ์ด้วยลำต้น. บทว่า **มโนรเม** อายตเน ได้แก่ ในสถานที่ชุมนุมอันน่ารื่นรมย์. บทว่า **ฉายํ ฉายตฺถิกา ยนฺติ** ได้แก่ ผู้ต้องการร่มเงา ก็เข้าไปอาศัยร่มเงา. บทว่า **นิวตฺตวตฺถิ** คือ ประพฤติอ่อนน้อม. บทว่า **อตุลทฺธ** คือ เว้นความเป็นคนกระด้าง เพราะโกธะและมานะ. บทว่า **โสทรํ** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยความสงบเสงี่ยม มีศีลสะอาด. บทว่า **สขิลํ** คือ นำบันเทิงใจ.

จบอรรถกถาสัทธานิสังสสูตรที่ ๘

๘. ปุตตสูตร

ว่าด้วยมารดาบิดาต้องการฐานะ ๕ อย่างจากบุตร

[๗๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดา บิดา เล็งเห็นฐานะ ๕ ประการนี้ จึงปรารถนาบุตรเกิดในสกุล ฐานะ ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจักเลี้ยงตอบแทน ๑ จักทำกิจแทนเรา ๑ วงศ์สกุลจักดำรงอยู่ได้นาน ๑ บุตรจักปกครองทรัพย์มรดก ๑ เมื่อเราตายไปแล้ว บุตรจักบำเพ็ญทักษิณาทานให้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดา บิดา เล็งเห็นฐานะ ๕ ประการนี้แล จึงปรารถนาบุตรเกิดในสกุล.

มารดาบิดาผู้ฉลาด เล็งเห็นฐานะ ๕

ประการจึงปรารถนาบุตร ด้วยหวังว่าบุตร
ที่เราเลี้ยงมาแล้ว จักเลี้ยงตอบเรา จักทำ
กิจแทนเรา วงศ์สกุลจักดำรงอยู่ได้นาน
บุตรจักปกครองทรัพย์มรดก และเมื่อเรา
ตายไปแล้ว บุตรจักบำเพ็ญทักษิณาทานให้
มารดาบิดาผู้ฉลาดเล็งเห็นฐานะเหล่านี้ จึง
ปรารถนาบุตร ฉะนั้น บุตรผู้เป็นสัปบุรุษ
ผู้สงวน มีกตัญญูทเวที เมื่อระลึกถึงบุรพ-
คุณของท่าน จึงเลี้ยงมารดาบิดา ทำกิจ
แทนท่าน เชื้อฟังโอวาท เลี้ยงสนอง
พระคุณท่าน สมดังที่ท่านเป็นบุรพการี
ดำรงวงศ์สกุล บุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์
ด้วยศีล ย่อมเป็นที่สรรเสริญทั่วไป.

จบปุตตสูตรที่ ๕

อรรถกถापुตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปุตตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ภโต वा โน ภวิสฺสติ ความว่า บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้ว
ประคบประหงมมาแล้ว ด้วยให้ดื่มน้ำนมและยังมือและเท้าให้เจริญเติบโต
เป็นต้น ในเวลาเราแก่ เขาจักเลี้ยงเรา ด้วยการล้างมือและเท้า ให้อาบน้ำ

และให้ข้าวต้มข้าวสวยเป็นต้น. บทว่า กิจฺจ วา โน กริสฺสตี ความว่า เขาพักการงานของคนไว้แล้ว จักไปช่วยทำกิจของเราซึ่งเกิดในในราชตระกูลเป็นต้น. บทว่า กุลฺลวโส จิริ ฐสฺสตี ความว่า เมื่อบุตรรักษาไม่ทำสมบัติของเรามีนา สวน เงิน และทองเป็นต้น ให้ฉิบหายไป วงศ์ตระกูลก็จักตั้งอยู่นาน. อนึ่ง เขาไม่ทำสลาภกัฏทานเป็นต้น ที่เราประพடுத்தกันมาแล้วให้ขาดสาย คงดำเนินไป วงศ์ตระกูลของเราก็จักตั้งอยู่นาน. บทว่า ทายชฺชปฏิบัติ ความว่า บุตรเมื่อประพடுத்தคนสมควรแก่มรดก ด้วยการปฏิบัติอันสมควรแก่วงศ์ตระกูลก็จักปกครองมรดก อันเป็นสมบัติของเราได้. บทว่า ทกฺขิณฺ อนุปฺปทสฺสตี ความว่า บุตรจักเพิ่มทานอุทิศส่วนบุญให้ ตั้งแต่วันที่สาม นับแต่วันตาย. บทว่า สนฺโต สปฺปฺริสา ความว่า พึงทราบว่าเป็นสัตบุรุษ คนดีด้วยการปฏิบัติชอบในมารดาบิดาในฐานะนี้. บทว่า ปุพฺเพกตมฺนุสฺสรี ความว่า เมื่อระลึกถึงคุณอันมารดาบิดากระทำไว้ก่อนแล้ว. บทว่า โอวาทการี คือ เป็นผู้ทำตามโอวาทที่มารดาบิดาให้ไว้แล้ว. บทว่า ภตฺตโปตี ได้แก่ บุตรจักเลี้ยงดูมารดาบิดา ซึ่งท่านเลี้ยงตนมา. บทว่า ปตฺตีโย ความว่า เป็นผู้อันมหาชนพึงสรรเสริญในปัจจุบันนั้นแล.

จบอรรถกถาปุตตสูตรที่ ๕

๑๐. สาลสูตร

ว่าด้วยความเจริญ ๕ ประการ

[๔๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นสาละใหญ่อาศัยขุนเขาหิมวันต์ ย่อมเจริญด้วยความเจริญ ๕ ประการ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมเจริญด้วยถึง

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๑ - หน้าที่ 91

และใบ ๑ ย่อมเจริญด้วยเปลือก ๑ ย่อมเจริญด้วยกะเทาะ ๑ ย่อมเจริญด้วย
กระพี้ ๑ ย่อมเจริญด้วยแก่น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ต้นสาละใหญ่อาศัย
ขุนเขาหิมวันต์ ย่อมเจริญด้วยความเจริญ ๕ ประการนี้แล ฉันทิ ชนภายใน
อาศัยเจ้าบ้านผู้มีศรัทธา ย่อมเจริญด้วยความเจริญ ๕ ประการ ฉันทินั้นเหมือน
กันแล ความเจริญ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ๑ ย่อม
เจริญด้วยศีล ๑ ย่อมเจริญด้วยสุตะ ๑ ย่อมเจริญด้วยจาคะ ๑ ย่อมเจริญด้วย
ปัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนภายในอาศัยเจ้าบ้านผู้มีศรัทธา ย่อมเจริญ
ด้วยความเจริญ ๕ ประการนี้แล.

ต้นไม้ทั้งหลาย อาศัยบรรพตศิลา

ล้วนในป่าใหญ่ ย่อมเจริญขึ้นเป็นไม้ใหญ่

ชั้นเจ้าป่า ฉันทิ บุตร ภรรยา มิตร

อำมาตย์ หมู่ญาติ และคนที่เข้าไปอาศัย

เลี้ยงชีพทั้งหลายในโลกนี้ ได้อาศัยกุลบุตร

ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีลจึงเจริญได้

ฉันทินั้นเหมือนกัน ชนเหล่านั้นเห็นศีล

จาคะและสุจริตทั้งหลาย ของกุลบุตรผู้มี

ศีล จาคะและสุจิตนั้น เมื่อประจักษ์ชัด

แล้ว ย่อมประพศิตตาม ชนเหล่านั้น ครั้น

ประพศิตธรรมอันเป็นที่ไปสู่สวรรค์ สุกติ

ในโลกนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ผลิตผลิติน

เพียบพร้อมด้วยกาม บันเทิงใจในเทวโลก.

จบสาตสูตรที่ ๑๐

จบสุมนวรรคที่ ๔

อรรถกถาสาลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสาลสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มหาสาลา คือต้นไม้ใหญ่. บทว่า สาขาปุตตปลาเสน
วทุตฺถนฺติ คือเจริญด้วยกิ่งเล็กและใบ ที่เรียกกันว่าปัดตะ. บทว่า อรณฺยสุมี
คือ ในที่มีไร่บ้าน. บทว่า พุรฺหาวเน ได้แก่ ในป่าใหญ่ คือคง. บทที่
เหลือในที่ทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสาลสูตรที่ ๑๐

จบสมุทรวรรคพรรณนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สุมณสูตร
๒. จุนทิสสูตร
๓. อุคคหสูตร
๔. สีหสูตร
๕. ทานานิสังสสูตร
๖. กาลทานสูตร
๗. โภชนทานสูตร
๘. สัทธานิสังสสูตร
๙. ปุตตสูตร
๑๐. สาลสูตร และอรรถกถา.

มุลทราจวรวรคที่ ๕

๑. อาทียสุตร

ว่าด้วยหลักการใช้โภคทรัพย์ให้เป็นประโยชน์ ๕ อย่าง

[๔๑] ครั้นนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า คู่ก่อนคฤหบดี ประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วย ความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มา โดยธรรม เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้ผู้อื่น บริหารตนให้เป็นสุข สำราญ เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข ให้ผู้อื่น บริหารให้เป็นสุข สำราญ เลี้ยงบุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนใช้ ให้เป็นสุข ให้ผู้อื่น บริหารให้เป็นสุข สำราญ นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วย ความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เลี้ยงมิตรสหายให้เป็นสุข ให้ผู้อื่น บริหารให้เป็นสุข สำราญ นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วย ความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม ป้องกันอันตรายที่เกิดแต่ไฟ น้ำ พระราชา โจร หรือ

ทนายทผู้ไม่เป็นที่รัก ทำตนะให้สวัสดิ์ นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่ โภคทรัพย์ข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วย ความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม ทำพลี ๕ อย่าง คือ

๑. ญาติพลี [บำรุงญาติ]
๒. อติถิพลี [ต้อนรับแขก]
๓. ปุพพเปตพลี [ทำบุญอุทิศกุศลให้ผู้ตาย]
๔. ราชพลี [บริจาคทรัพย์ช่วยชาติ]
๕. เทวตาพลี [ทำบุญอุทิศให้เทวดา]

นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่ โภคทรัพย์ข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วย ความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม บำเพ็ญทักษิณา มีผลสูงเลิศ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบาก เป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นที่ไปด้วยดีในสมณพราหมณ์ ผู้เว้นจากความ มัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติและโสรจจะ ผู้มั่นคง ฝึกฝนตนให้สงบระงับ ดับกิเลสโดยส่วนเดียว นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่ โภคทรัพย์ข้อที่ ๕.

ดูก่อนภคฤหบดี ประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่ โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้แล ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาประโยชน์แต่ โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้ โภคทรัพย์ หมดสิ้นไป อริยสาวกนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ถือเอาประโยชน์แต่ โภคทรัพย์นั้นแล้ว และโภคทรัพย์ของเราก็หมดสิ้นไป ด้วยเหตุนี้ อริยสาวก นั้น ย่อมไม่มีความเดือดร้อน ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาประโยชน์แต่

มณฑลราชวรรคณนาที่ ๕

อรรถกถาอาทิสสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอาทิสสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โภคานํ อาทิสยา ได้แก่ เหตุแห่งโภคะทั้งหลายที่พึงถือเอาประโยชน์. บทว่า อัญจนวิริยชิตเตหิ ได้แก่ ที่ได้มาด้วยความขยันหมั่นเพียร. บทว่า พาหาพลปริจิตเตหิ ได้แก่ ที่สะสมไว้ด้วยกำลังแขน. บทว่า เสทาวกุกิจิตเตหิ ได้แก่ ที่อาบเหงื่อได้มา. บทว่า ฐมฺมิเกหิ คือ ประกอบด้วยธรรม. บทว่า ฐมฺมตฺตฺเตหิ ได้แก่ ไม่เสียกุศลธรรม ได้มาโดยธรรม. บทว่า ปิณฺเตติ ได้แก่ กระทำให้อ้อมหน้าตำราญ. บทที่เหลือในสูตรนี้ ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในจตุกนิบาต.

จบอรรถกถาอาทิสสูตรที่ ๑

๒. สัปบุริสสูตร

ว่าด้วยสัปบุรุษเกิดมาเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนมาก

[๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปบุรุษเมื่อเกิดในสกุล ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมาก คือ แก่มารดาบิดา แก่บุตรภริยา แก่ทาส กรรมกร คนรับใช้ แก่มิตรสหาย แก่สมณพราหมณ์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาเมฆ ยังข้าวกล้าทั้งปวงให้งอกงาม

โกคทรัพย์ ๕ ประการนี้ โคทรัพย์เจริญขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมมีความคิด
อย่างนี้ว่า เราถือเอาประโยชน์แต่โกคทรัพย์นี้แล้ว และโกคทรัพย์ของเรา
เจริญขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมไม่มีความเดือดร้อน อริยสาวกย่อมไม่มีความ
เดือดร้อนด้วยเหตุทั้ง ๒ ประการจะนี้แล.

นรชนเมื่อคำนึงถึงเหตุนี้ว่า เราได้
ใช้จ่ายโกคทรัพย์เลี้ยงตนแล้ว ได้ใช้จ่าย
โกคทรัพย์เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยงแล้ว ได้ผ่าน
พ้นภัยที่เกิดขึ้นแล้ว ได้ให้ทักษิณอันมี
ผลสูงเลิศแล้ว ได้ทำพลี ๕ ประการแล้ว
และได้บำรุงท่านผู้มีศีล ตำรวมอินทรี
ประพาศพรหมจรรย์แล้ว บัณฑิตผู้
ครองเรือน พึงปรารถนาโกคทรัพย์ เพื่อ
ประโยชน์ใด ประโยชน์นั้น เราก็ได้บรรลุ
แล้ว เราได้ทำสิ่งที่ไม่ต้องเดือดร้อนแล้ว
ดังนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ดำรงอยู่ในธรรมของพระ-
อริยะ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา
ในโลกนี้ เมื่อเขาละจากโลกนี้ไปแล้ว
ย่อมบันเทิงใจในสวรรค์.

จบอาทิสสูตรที่ ๑

ชื่อว่ายอมมีมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมาก
ฉันใด สัปบุรุษเมื่อเกิดในสกุล ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อ
ความสุข แก่ชนเป็นอันมาก คือ แก่มารดาบิดา แก่บุตรภริยา แก่ทาส
กรรมกร คนรับใช้ แก่มิตรสหาย แก่สมณพราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกัน.

สัปบุรุษผู้ครอบครองโภคทรัพย์

เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก
เทวดาย่อมรักษาเขาผู้อันธรรมค้ำครอง
เป็นพหูสูต สมบูรณ์ด้วยศีลและความ
ประพฤติ เกียรติยอมไม่ละเขาผู้ตั้งอยู่ใน
ธรรม ใครจะสามารถติเตียนเขาผู้ตั้งอยู่
ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีวาจาดี มีหิริ
ในใจ เปรียบเสมือนแห่งทองชมพูนุก แม้
เทวดาก็ชม แม้พราหมณ์ก็สรรเสริญเขา.

จบสัปปริสสุตที่ ๒

๓. อัญญสูต

ว่าด้วยธรรมที่น่าปรารถนาที่หาได้ยาก ๕ อย่าง

[๔๓] ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า คุณก่อนคฤหบดี
ธรรม ๕ ประการนี้ น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หาได้โดยยากในโลก
๕ ประการเป็นไฉน คือ อายุ ๑ วรรณะ ๑ สุข ๑ ยศ ๑ สวรรค์ ๑

ดูก่อนคฤหบดี ธรรม ๕ ประการนี้แล นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ
หาได้โดยยากในโลก.

ธรรม ๕ ประการนี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ หาได้โดยยาก
ในโลก เรามีได้กล่าวว่าจะพึงได้เพราะเหตุแห่งความอ่อนวอน หรือเพราะเหตุ
แห่งความปรารถนา ถ้าธรรม ๕ ประการนี้ นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ
หาได้โดยยากในโลก จักได้เพราะเหตุแห่งความอ่อนวอน หรือเพราะเหตุ
แห่งความปรารถนาแล้วไซ้ ในโลกนี้ ใครจะพึงเสื่อมจากอะไร ดูก่อน
คฤหบดี อริยสาวกผู้ต้องการอายุ ไม่ควรอ่อนวอนหรือเพลิดเพลินอายุหรือ
แม้เพราะเหตุแห่งอายุ อริยสาวกผู้ต้องการอายุ พึงปฏิบัติปฏิบัติทาอันเป็นไป
เพื่ออายุ เพราะปฏิบัติทาอันเป็นไปเพื่ออายุที่พระอริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้ว ย่อม
เป็นไปเพื่อให้ได้อายุ อริยสาวกผู้นั้นย่อมได้อายุที่เป็นของทิพย์ หรือเป็นของ
มนุษย์ อริยสาวกผู้ต้องการวรรณะ ไม่ควรอ่อนวอนหรือเพลิดเพลินวรรณะ
หรือแม้เพราะเหตุแห่งวรรณะ อริยสาวกผู้ต้องการวรรณะ พึงปฏิบัติปฏิบัติทา
อันเป็นไปเพื่อวรรณะ เพราะปฏิบัติทาอันเป็นไปเพื่อวรรณะ ที่อริยสาวกนั้น
ปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้วรรณะ อริยสาวกผู้นั้นย่อมได้วรรณะที่เป็น
ของทิพย์ หรือเป็นของมนุษย์ อริยสาวกผู้ต้องการสุข ไม่อ่อนวอนหรือ
เพลิดเพลินสุข หรือแม้เพราะเหตุแห่งสุข อริยสาวกผู้ต้องการสุข พึงปฏิบัติ
ปฏิบัติทาอันเป็นไปเพื่อสุข เพราะปฏิบัติทาอันเป็นไปเพื่อสุขที่อริยสาวกนั้นปฏิบัติ
แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้สุข อริยสาวกผู้นั้นย่อมได้สุขที่เป็นของทิพย์หรือ
ของมนุษย์ อริยสาวกผู้ต้องการยศ ไม่ควรอ่อนวอนหรือเพลิดเพลินยศ หรือ
แม้เพราะเหตุแห่งยศ อริยสาวกผู้ต้องการยศ พึงปฏิบัติปฏิบัติทาอันเป็นไปเพื่อ
ยศ เพราะปฏิบัติทาอันเป็นไปเพื่อยศที่อริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไป
เพื่อให้ได้ยศ อริยสาวกผู้นั้นย่อมได้ยศที่เป็นของทิพย์ หรือของมนุษย์ อริย-

สาวกผู้ต้องการสวรรค์ ไม่ควรอ่อนวอนหรือเพลิดเพลินสวรรค์ หรือแม่
เพราะเหตุแห่งสวรรค์ อริยสาวกผู้ต้องการสวรรค์ ฟังปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นไป
เพื่อสวรรค์ เพราะปฏิบัติทานอันเป็นไปเพื่อสวรรค์ ที่อริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้ว
ย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้สวรรค์ อริยสาวกนั้นย่อมได้สวรรค์.

ชนผู้ปรารถนาอายุ วรรณะ ยศ

เกียรติ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง
และความเพลิดใจ ฟังทำความไม่ประมาท
ให้มากยิ่งขึ้น บัณฑิตทั้งหลาย ย่อม
สรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ
บัณฑิตผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมยึดถือประ-
โยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์ใน
ปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ
ผู้มีปัญญา ท่านเรียกว่าบัณฑิต เพราะ
บรรลุถึงประโยชน์ทั้งสองนั้น.

จบอภิญญาสูตรที่ ๓

อรรถกถาอภิญญาสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอภิญญาสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อายุสวตฺตุนิกา ปฏิปทา ได้แก่ ปฏิปทาทางบุญซึ่งมีทาน
และศีลเป็นต้น. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า อตุลาภิสมยา
ได้แก่ บรรลุประโยชน์ ท่านอธิบายว่า เพราะได้ประโยชน์.

จบอรรถกถาอภิญญาสูตรที่ ๓

๔. มนาปทายีสสูตร

ว่าด้วยผู้ให้ของที่พอใจย่อมได้ของที่พอใจ

[๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปสู่วิเวศน์แห่งอุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาดกแต่งไว้ ครั้งนั้น อุคคคฤหบดีได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ให้ของที่พอใจย่อมได้ของที่พอใจ ดังนี้ ก็ขาทนียาหารชื่อศาลูปผกะของข้าพระองค์เป็นที่พอใจ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับขาทนียาหารของข้าพระองค์นั้นเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับแล้ว อุคคคฤหบดีได้กราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ให้ของที่พอใจย่อมได้ของที่พอใจ ดังนี้ ก็เนื้อสุกรอย่างดีของข้าพระองค์เป็นที่พอใจ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับเนื้อสุกรอย่างดีของข้าพระองค์นั้นเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับแล้ว อุคคคฤหบดีได้กราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ให้ของที่พอใจย่อมได้ของที่พอใจ ดังนี้ ก็นาลียสาทะขาทนียาหารซึ่งทอดด้วยน้ำมัน ของข้าพระองค์เป็นที่พอใจ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับนาลียสาทะขาทนียาหารของข้าพระองค์นั้นเถิด พระ-

ผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ให้ของที่
พอใจย่อมได้ของที่พอใจ ดังนี้ ก็ข้าวสุกแห่งข้าวสาลีที่ชาวสะเอาด มีกับมาก
มีพยัญชนะมาก ของข้าพระองค์ เป็นที่พอใจ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัย
ความอนุเคราะห์รับข้าวสุกแห่งข้าวสาลี ของข้าพระองค์นั้นเถิด พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์
ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ให้ของที่พอใจย่อมได้
ของที่พอใจ ดังนี้ ก็ผ้าที่ทำในแคว้นกาฬิงของข้าพระองค์เป็นที่พอใจ ขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับผ้าของข้าพระองค์นั้นเถิด
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ให้ของที่
พอใจย่อมได้ของที่พอใจ ดังนี้ ก็เตียงมีเท้าทำเป็นรูปสัตว์ร้าย ลาดด้วยผ้า
โกเชาว์ ลาดด้วยขนแกะสีขาว เครื่องลาดที่มีสัณฐานเป็นช่อดอกไม้ เครื่อง
ลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด เครื่องลาดมีเพดาน เครื่องลาดใหญ่มีหมอนข้าง
ทั้งสองของข้าพระองค์เป็นที่พอใจ และข้าพระองค์ก็ข่อมทราบดีว่า สิ่งเหล่านี้
ไม่ควรแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เที่ยงไม้จันทน์ของข้าพระองค์นี้มีราคาเกินกว่า
แสนกหาปณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับเตียงของ
ข้าพระองค์นั้นเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์รับแล้ว
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนาด้วยอนุโมทนิยกถาดังต่อไปนี้

ผู้ให้ของที่พอใจ ย่อมได้ของที่
พอใจ ผู้ได้ยอมให้เครื่องนุ่งห่ม ที่นอน
ข้าว น้ำ และปัจจัยมีประการต่าง ด้วย
ความพอใจ ในท่านผู้ประพฤติตรง สิ่งของ

ที่ให้ไปแล้วนั้น ย่อมเป็นของที่บริจาคนแล้ว
สละแล้ว ไม่คิดเอาคืน ผู้นั้นเป็นสัพบุรุษ
ทราบชัดว่า พระอรหันต์เปรียบด้วยนาบุญ
บริจาคลิขิตที่บริจาคนได้ยากแล้ว ชื่อว่าให้
ของที่พอใจ ย่อมได้ของที่พอใจ ดังนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงอนุโมทนาด้วยอนุโมทนิย-
กถากะอุคคกถุหบดีชาวเมืองเวสาลีแล้ว จึงเสด็จจากอาสนะหลีกไป ต่อมา
ไม่นาน อุคคกถุหบดีชาวเมืองเวสาลี ก็ได้ทำกาลละ และเมื่อทำกาลละแล้ว
เข้าถึงหมู่เทพ ชื่อมโนมยะหมู่หนึ่ง ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนคร
สาวัตถี ครั้งนั้นอุคคเทพบุตรมีวรรณงาม เมื่อปลุกยามล่วงไปแล้ว ยังพระ
วิหารเชตวัน ทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
ตรัสถามว่า คุณก่อนอุคคะ ตามที่ท่านประสงค์สำเร็จแล้วหรือ อุคคเทพบุตร
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตามที่ข้าพระองค์ประสงค์สำเร็จแล้ว
พระเจ้าข้า ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกะอุคคเทพบุตรด้วย
พระคาถาความว่า

ผู้ให้ของที่พอใจ ย่อมได้ของที่
พอใจ ผู้ให้ของที่เลิศ ย่อมได้ของที่เลิศ
ผู้ให้ของที่ดี ย่อมได้ของที่ดี และผู้ให้ของ
ที่ประเสริฐ ย่อมเข้าถึงสถานที่ประเสริฐ

นรชนใดให้ของที่เลิศ ให้ของที่ดี และ
ให้ของที่ประเสริฐ นรชนนั้นจะบังเกิด
ณ ที่ใด ๆ ย่อมมีอายุยืน มียศ ดังนี้.

จบมณฑปทนายีสสูตรที่ ๔

อรรถกถามณฑปทนายีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมณฑปทนายีสสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุกุโ ได้แก่ ผู้ได้ชื่ออย่างนี้ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณทั้งหลาย.

บทว่า สาธปุปผก ขาพินีย ได้แก่ ของเคี้ยวคล้ายดอกสาละ ทำด้วยแป้ง
ข้าวสาลี ปรงด้วยของอร่อย ๔ อร่อย จริงอยู่ ของเคี้ยวชนิดนั้น เขาแต่งให้
มีสีกลีบและเกษรแล้ว ทอดในน้ำมันเนย ซึ่งปรงด้วยเครื่องเทศมีหย้าเป็นต้น
สุกแล้ว ผึ่งให้สะเด็ดน้ำมัน บรรจุน้ำมันฝอบกลับไว้ให้หอม. อุกคคฤหบดี
ประสงค์จะถวายในระหว่างอาหาร จึงกราบทูลอย่างนี้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ผู้ประทับนั่งค้ำขาวยาคู. บทว่า ปฏิคุคฺเหติ ภควา นั้นเป็น
เพียงเทศนา. ก็อุบาสกได้ถวายขาพินียะนั้น แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุ
๕๐๐ รูป ถวายแม้มังสสุกรเป็นต้น ก็เหมือนขาพินียะนั้น ฉะนั้น. ในบท
เหล่านั้น บทว่า สมฺปนฺนุวรสฺสุกรมฺติ ความว่า มังสสุกรที่ปรงด้วยเครื่อง
เทศมีหย้าเป็นต้น กับพุทราที่มีรสดี ทำให้สุกแล้วเก็บไว้ปีหนึ่งกิน. บทว่า
นิพฺพญฺญฺเตลฺลํ คือ น้ำมันเคือดพล่านแล้ว. บทว่า นาพฺยาสกํ ได้แก่
ฝักนาพิกะ ที่คลุกกับแป้งสาลี แล้วทอดน้ำมันเนย ปรงด้วยของอร่อย

๔ ชนิดแล้วอบเก็บไว้. ในบทว่า **เนตฺ ภควโต กปฺปติ** นี้ ท่านหมายถึง
ของเป็นอภัยปิยะว่า แม้เป็นอภัยปิยะก็ไม่ควร.

เศรษฐีให้นำของนั้นแม่ทั้งหมดมาแล้ว ทำให้เป็นกอง สิ่งของใด ๆ
เป็นอภัยปิยะก็ส่งสิ่งของนั้น ๆ ไปร้านตลาดแล้ว จึงถวายสิ่งของเครื่องอุปโภค
และบริโภคที่เป็นอภัยปิยะ แผ่นไม้จันทน์ไม้ใหญ่่นัก ยาวประมาณ ๒ สอกคืบ
กว้างประมาณสอกคืบ แต่เป็นของมีราคามาก เพราะเป็นของมีสาระอย่างดี
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแผ่นไม้จันทน์นั้นแล้ว โปรดให้เรียกเป็นชิ้นเล็ก ๆ
ตรัสสั่งให้ถวายแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อบดเป็นยาหยอดตา.

บทว่า **อุชฺฐูเตสุ** ได้แก่ ในท่านผู้ปฏิบัติตรงด้วยกาย วาจา ใจ.
บทว่า **ฉนฺทสา** ได้แก่ ความรัก. ในบทว่า **จตุตฺ** เป็นต้น ชื่อว่า สละ
แล้วด้วยอำนาจการบริจจาค ชื่อว่าปล่อยแล้วด้วยสละปล่อยไปเลย ชื่อว่าอนัค-
คหิตะ เพราะจิตไม่คิดจะเอาคืน เพราะมีจิตไม่เสียดาย. บทว่า **เขตฺตุปเม**
คือ เสมือนนาเพราะเป็นท้องงาม. บทว่า **อณฺยตรํ มโนมยํ** ได้แก่
หมู่เทพที่บังเกิดด้วยใจที่อยู่ในฌานอย่างหนึ่ง ในชั้นสุทธาวาส. บทว่า
ยถาธิปฺปาโย คือ ตามอัชยาศัย. ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถามอะไร
ด้วยบทนี้. ตอบว่า ได้ยินว่า ท่านมีอัชยาศัยหมายพระอรหันต์ครั้งเป็นมนุษย์
เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสถามว่าเราจะถามข้อนั้น. แม้เทพบุตร
ได้กราบทูลว่า **ตคฺข เม ภควา ยถาธิปฺปาโย** ดังนี้ ก็เพราะท่านบรรลु
พระอรหันต์แล้ว. บทว่า **ยตุถ ยตุถูปปหฺขติ** ความว่า เขาย่อมเกิดใน
กุกุสุมบัถิ ๓ หรือในสวรรค์ชั้นกามาพจร ๖ ชั้น ณ ภพใด ๆ ก็เป็นผู้มีอายุยืน
มียศ ณ ภพนั้น ๆ.

จบอรรถกถาณาปทายีสุตฺรที่ ๔

๕. อภิสันทสูตร

ว่าด้วยห้วงบุญห้วงกุศล ๕ ประการ

[๔๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญห้วงกุศล ๕ ประการนี้ เป็นเหตุนำสุขมาให้ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นไป ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความ สุข ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุบริโภคน้ำจืดของผู้ใด เข้าเจโตสมาธิอันหาประมาณมิได้อยู่ ห้วงบุญ ห้วงกุศลของผู้นั้น หาประมาณมิได้ เป็นเหตุนำสุขมาให้ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นไป ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความ สุข ภิกษุบริโภคน้ำขมขืดของผู้ใด...ภิกษุบริโภคน้ำจืดของผู้ใด... ภิกษุบริโภคน้ำขมขืดของผู้ใด... ภิกษุบริโภคน้ำจืดของผู้ใด... ภิกษุบริโภคน้ำขมขืดของผู้ใด เข้าเจโตสมาธิอันหาประมาณมิได้อยู่ ห้วงบุญ ห้วงกุศล ของผู้นั้นหาประมาณมิได้ เป็นเหตุนำสุขมาให้ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นไป ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญ ห้วงกุศล ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุ นำสุขมาให้ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นไป ย่อม เป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อ ความสุข ก็การที่จะถือเอาประมาณแห่งบุญของอริยสาวกผู้ประกอบด้วยห้วงบุญ ห้วงกุศล ๕ ประการนี้ว่า ห้วงบุญ ห้วงกุศล มีประมาณเท่านั้น เป็นเหตุ นำสุขมาให้ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นไป

ยอมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ดังนี้ พึงทำไม่ได้โดยง่าย โดยที่แท้ ย่อมถึงการนับว่า กองบุญใหญ่ นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ เปรียบเหมือนการถือเอาประมาณน้ำในมหาสมุทรว่า น้ำนี้มีประมาณอาพหกะเท่านี้ มีร้อยอาพหกะเท่านี้ มีพันอาพหกะเท่านี้ หรือมีแสนอาพหกะเท่านี้ ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ย่อมถึงการนับว่าเป็นห้วงน้ำใหญ่ นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ฉะนั้น.

แม่น้ำเป็นที่อยู่แห่งฝูงปลา ส่วนมาก

ยอมหลังไหลไปสู่สมุทรห้วงทะเลหลวง

อันจะประมาณไม่ได้ มีสิ่งที่น่ากลัวมาก

เป็นที่อยู่แห่งรัตนะหลายชนิด. ฉันทิด

ห้วงบุญยอมหลังไหลเข้าสู่รชน ผู้เป็น

บัณฑิต ให้ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่นอน

ที่นั่ง เครื่องปลูกัด เหมือนห้วงน้ำหลังไหล

เข้าไปสู่สมุทร ฉันทัน.

จบอภิสังกตสูตรที่ ๕

อภิสังกตสูตรที่ ๕ พึงทราบโดยนัยที่ท่านกล่าวแล้วในจตุกนิบาต.

๖. สัมปทาสูตร^๑

ว่าด้วยสัมปทา ๕ ประการ

[๔๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ สัทธาสัมปทา ๑ สีลสัมปทา ๑ สุตสัมปทา ๑ จาคสัมปทา ๑
ปัญญาสัมปทา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๕ ประการนี้แล.

จบสัมปทาสูตรที่ ๖

๗. ธนสูตร^๒

ว่าด้วยทรัพย์ ๕ ประการ

[๔๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ ทรัพย์ คือ ศรัทธา ๑ ทรัพย์ คือ สีล ๑ ทรัพย์ คือ สุตตะ ๑
ทรัพย์ คือ จาคะ ๑ ทรัพย์ คือ ปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรัพย์
คือ ศรัทธาเป็นไฉน อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา ย่อมเชื่อ
พระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จําแนกธรรม นี้เรียกว่า ทรัพย์
คือ ศรัทธา. ก็ทรัพย์ คือ สีลเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต ฯลฯ เว้นขาดจากการดื่มสุรา
และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ สีล.
๑.-๒. สูตรที่ ๖-๗ อรรถกถามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

ก็ทรัพย์ คือ สุตตะเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นพหูสูต ฯลฯ แหวงตลอดด้วยดีด้วยทิวาสุติ นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ สุตตะ. ก็ทรัพย์ คือ จาคะเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ มีใจปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการเสียสละ ควรแก่การขอ ยินดีในทานและการ จำแนกทาน นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ จาคะ. ก็ทรัพย์ คือ ปัญญาเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปัญญา ประกอบด้วย ปัญญาอันหยั่งถึงความตั้งขึ้นและความเสื่อมไป เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า ทรัพย์ คือ ปัญญา. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๕ ประการนี้แล.

ผู้ใดมีความเชื่อในตถาคต ตั้งมั่น

ไม่หวั่นไหว มีศีลอันงาม อันพระอริยะ

ชอบใจ สรรเสริญ มีความเลื่อมใสใน

พระสงฆ์ และมีความเห็นตรง บัณฑิต

ทั้งหลายกล่าวผู้นั้นว่า "ไม่เป็นคนขัดสน

ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่าประโยชน์ เพราะ

เหตุนั้น ผู้มึปัญญา เมื่อนึกถึงคำสั่งสอน

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงประกอบ

ศรัทธา ศีล ปสาทะ และความเห็นธรรม

เนื่อง ๆ เกิด.

จบชนสูตรที่ ๗

๘. ฐานสูตร

ว่าด้วยฐานะ ๕ ประการ ที่ใคร ๆ ไม่พึงได้

[๔๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่พึงได้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ฐานะว่า ขอสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าแก่ ๑ ขอสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าเจ็บไข้ ๑ ขอสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าตาย ๑ ขอสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าสิ้นไป ๑ ขอสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าฉิบหาย ๑ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงได้

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับย่อมแก่ไป เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว เขาย่อมไม่เห็นดั่งนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของเราผู้เดียวเท่านั้น แก่ไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจตุ การอุปบัติ ย่อมแก่ไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว พึงเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงงมวาย แม้อาหารเราก็ไม่ยากรับประทาน แม้กายก็พึงเศร้าหมอง ชุบพอม แม้การงานก็พึงหยุดชะงัก แม้พวกมิตรก็พึงดีใจ แม้พวกมิตรพึงเสียใจ ดั่งนี้ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว เขาย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงงมวาย นี้เรียกว่าปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ถูกถูศร คือ ความโศกที่มีพิษแทงเข้าแล้ว ย่อมทำตนให้เดือดร้อน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สติบ ย่อมเจ็บไข้... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ของ ปุถุชนผู้ไม่ได้สติบ ย่อมตายไป... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ของปุถุชน ผู้ไม่ได้สติบ ย่อมสิ้นไป... สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของปุถุชนผู้ไม่ได้ สติบ ย่อมฉิบหายไป เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา ฉิบหายไปแล้ว เขาย่อมไม่พิจารณาเห็นดังนั้น ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของเรา ผู้เดียวเท่านั้นฉิบหายไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดาของ สัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมฉิบหายไปทั้งสิ้น ส่วนเราเองก็เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว ฟิงเสรำโศก ลำบาก รำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมมกาย แม้อาหารเราก็ไม่อยากจะ รับประทาน แม้กายก็ฟิงเสรำหมอง ชุบผอม แม้การงานก็ฟิงหยุดชะงัก แม้พวกอมิตรก็ฟิงดีใจ แม้พวกมิตรก็ฟิงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหาย เป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว เขาย่อมเสรำโศก ลำบาก รำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมมกาย นี้เรียกว่าปุถุชนผู้ไม่ได้สติบ ถูกลูกศร คือ ความโศกที่มีพิษ แทะงเข้าแล้ว ย่อมทำให้คนเดือดร้อน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนว่าสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ของอริยสาวก ผู้ได้สติบ ย่อมแก่ไป เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว อริยสาวก นั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนั้น ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของเราผู้เดียว เท่านั้นแก่ไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ของสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมแก่ไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความ แก่เป็นธรรมดา แก่ไปแล้ว ฟิงเสรำโศก ลำบาก รำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมมกาย แม้อาหารเราก็ไม่อยากจะรับประทาน แม้กายก็ฟิงเสรำหมอง ชุบผอม แม้การงานก็ฟิงหยุดชะงัก แม้พวกอมิตรก็ฟิงดีใจ แม้พวกมิตรก็ฟิงเสียใจ

ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทูปอกคร่ำครวญ ไม่หลงมกมาย นี้เรียกว่าอริยสาวกผู้ได้สดับ ถอนลูกศร คือ ความโศกที่มีพิษเป็นเครื่องเสียบแทงปุลุชนผู้ไม่ได้สดับ ทำตนให้เดือดร้อน อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ปราศจากลูกศร ย่อมดับทุกข์ร้อนได้ด้วยตนเอง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมเจ็บไข้... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมตายไป... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดาของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมสิ้นไป... สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมฉิบหายไป เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่สิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดาของเราผู้เดียวเท่านั้นฉิบหายไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมฉิบหายไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว พึงเศร้าโศก ลำบาก รำไร ทูปอก คร่ำครวญ หลงมกมาย แม้อาหารเราก็ไม่ยอมรับประทาน แม้กายก็พึงเศร้าหมอง ชุบผอม แม้การงานก็พึงหยุดชะงัก แม้พวกอมิตรก็พึงดิใจ แม้พวกมิตรก็พึงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทูปอกคร่ำครวญ ไม่หลงมกมาย นี้เรียกว่าอริยสาวกผู้ได้สดับ ถอนลูกศร คือ ความโศกที่มีพิษ อันเป็นเครื่องเสียบแทงปุลุชนผู้ไม่ได้สดับ ทำตนให้เดือดร้อน อริยสาวกผู้ไม่มีความโศกปราศจากลูกศร ย่อมดับความทุกข์ร้อนได้ด้วยตนเอง. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕

ประการนี้แล อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ใน
โลกไม่พึงได้.

ประโยชน์แม่เล็กน้อยในโลกนี้ อัน
ใคร ๆ ย่อมไม่ได้เพราะการเศร้าโศก
เพราะการคร่ำครวญ พวกอมิตรทราบว่
เขาเศร้าโศก เป็นทุกข์ ย่อมตืใจ ก็ครวญไค
บัณฑิตผู้พิจารณารู้เนื้อความ ไม่หวั่นไหว
ในอันตรายทั้งหมด ครวญนั้น พวกอมิตร
เห็นหน้าอันไม่ผิตปกติของบัณฑิตนั้น ยั้ม-
แย้มตามเคยย่อมเป็นทุกข์ บัณฑิตพึงได้
ประโยชน์ในที่ใด ๆ ด้วยประการใด ๆ
เพราะการสรรเสริญ เพราะความรู้ เพราะ
กล่าวคำสุภาพิต เพราะการบำเพ็ญทาน
หรือเพราะประเพณีของตนก็พึงบากบั่นใน
ที่นั้น ๆ ด้วยประการนั้น ๆ ถ้าพึงทราบว่
ความต้องการอย่างนี้อันเราหรือผู้อื่นไม่พึง
ได้ไซริ ก็ไม่ควรเศร้าโศก ควรตั้งใจ
ทำงานโดยเด็ดขาดว่ บัดนี้เราทำอะไรอยู่
ดังนี้.

จบฐานสูตรที่ ๘

อรรถกถาฐานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฐานสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อลพุกนิยานิ ได้แก่ ฐานะใคร ๆ ไม่พึงได้ คือ ไม่อาจจะได้.

บทว่า ฐานานิ คือ เหตุ. บทว่า ชราชมมัม มา ชิริ ความว่า สิ่งใดของเรา มีความแก่เป็นสภาพ ของสิ่งนั้นจงอย่าแก่. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน.

บทว่า นจฺฉาทุทย คือ ไม่ชอบใจ. บทว่า อพฺพุหิ คือ นำออกไป.

บทว่า ยโต คือ กาลใด. บทว่า อาปทาสุ คือ ในอุปัทวะ ทั้งหลาย. บทว่า น เวตติ คือ ไม่หวั่นไหว ไม่เสร्राโสมาถึง. บทว่า อตุลฺลวินิจฺฉยณฺณ คือ เป็นผู้ฉลาดในการวินิจฉัยเหตุผล. บทว่า ปุราณ ได้แก่ คงเก่ายุ่กันนั้นแหละ เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลง. บทว่า ชปฺเปน คือ ด้วยการสรรเสริญ. บทว่า มนุเตน คือ ด้วยการร้ายมนต์ซึ่งมีอำนาจ มาก. บทว่า สุภาสิตฺเตน คือ ด้วยการกล่าวคำสุภาษิต. บทว่า อนุปฺปทานน ได้แก่ ด้วยการให้ทรัพย์หนึ่งร้อย หรือหนึ่งพัน. บทว่า ปเวณฺเีย วา ได้แก่ ด้วยวงศ์ตระกูล อธิบายว่า ด้วยการกล่าวถึงประเพณีอย่างนี้ว่า ข้อนี้ประเพณี ของเราประพุดิกันมาแล้ว สิ่งนี้มีได้ประพุดิมาแล้วดังนี้. บทว่า ยถา ยถา ยตุลฺล ลภเถ อตุลฺล ความว่า จะพึงได้ประโยชน์มีความไม่แก่เป็นต้นแห่งสิ่ง ทั้งหลายที่มีความแก่เป็นธรรมดาเป็นต้นในที่ใด ๆ ด้วยประการใด ๆ เพราะ การสรรเสริญเป็นต้นเหล่านั้น. บทว่า ตถา ตถา ตตุลฺล ปรกุกเมยฺย ได้แก่ พึงทำความบากบั่นในที่นั้น ๆ โดยประการนั้น ๆ. บทว่า กมฺมํ ทพฺพํ ได้แก่ กรรมอันยังสัตว์ให้เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะเราทำให้มั่นคงสั่งสมไว้. ควร พิจารณาอย่างนี้ว่า บัดนี้ เรานั้นจะทำอะไรครั้งนี้แล้วยับยั้งไว้.

จบอรรถกถาฐานสูตรที่ ๘

๕. โกสลสูตร

ว่าด้วยฐานะที่หาไม่ได้ ๕ ประการ

[๔๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงอภิวัตแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็สมัยนั้น พระนางมัลลิกาเทวีได้ทิวงคต ครั้งนั้นราชบุรุษคนหนึ่งเข้าไปกราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ใกล้พระกรรมวาขอเดชะ พระนางมัลลิกาเทวีได้ทิวงคตแล้ว ครั้นเขากราบทูลดังนี้แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงมีทุกข์โทมนัส ประทับนั่งเหงาหงอย ก้มพระพักตร์เศร้าสลด อัดอั้น ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบดังนั้นแล้ว จึงตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า คู่ก่อนมหาบพิตร ฐาน ๕ ประการนี้ อันสมณะพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงได้ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ฐานะว่า ขอสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าแก่ ๑ ฯลฯ บัดนี้เราทำอะไรอยู่ ดังนี้.

จบโกสลสูตรที่ ๕

อรรถกถาโกสลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโกสลสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปภณฺณเก** แปลว่า ที่ใกล้พระกรรม. บทว่า **ทุมฺมโน** แปลว่า เสียพระทัย. บทว่า **ปตฺตกฺขนุโ** แปลว่า มีพระสอตก บทว่า **ปชฺฌายนุโต** แปลว่า ทรงครุ่นคิดอยู่. บทว่า **อปฺปฏิภาโณ** แปลว่า ทรงคิดไม่ออก. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล.

จบอรรถกถาโกสลสูตรที่ ๕

๑๐. นารทสูตร

ว่าด้วยฐานะ ๕ ที่ใคร ๆ ในโลกไม่พึงได้

[๕๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระนารทอยู่ที่กุกกุฎาราม ใกล้พระนคร ปาตลีบุตร ก็สมัยนั้น พระนางภัททาราชเทวี ผู้เป็นที่รัก เป็นที่พอพระทัยแห่งพระราชาพระนามว่ามุนฑะ ได้ทิวงคต เมื่อพระนางภัททาราชเทวี ผู้เป็นที่รักเป็นที่พอพระทัย ทิวงคตไปแล้ว พระราชาก็ไม่ทรงสนาน ไม่ทรงแต่งพระองค์ ไม่เสวย ไม่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ ทรงชบเซาอยู่ที่พระศพพระนางตลอดคืนตลอดวัน ครั้นนั้น พระราชาได้ตรัสสั่งมหาอำมาตย์ชื่อว่าโสการักขะผู้เป็นที่รักว่า ท่านโสการักขะผู้เป็นที่รัก ท่านจงยกพระศพพระนางภัททาราชเทวีลงในรางเหล็กที่เต็มด้วยน้ำมัน แล้วปิดด้วยรางเหล็กอันอื่นอีก เพื่อให้เราได้เห็นพระศพพระนางนานได้เท่าไรยิ่งดี โสการักขะมหาอำมาตย์รับสนองพระบรมราชโองการแล้ว ก็ได้จัดการยกพระศพพระนางลงในรางเหล็กที่เต็มด้วยน้ำมัน แล้วปิดด้วยรางเหล็กอันอื่นอีก ครั้นนั้น โสการักขะมหาอำมาตย์จึงคิดว่า เมื่อพระนางภัททาราชเทวี ผู้เป็นที่รัก ที่พอพระทัย แห่งพระเจ้ามุนฑะนี้ ได้ทิวงคตไปแล้ว พระราชาไม่ทรงสนาน ไม่ทรงแต่งพระองค์ ไม่เสวย ไม่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ ทรงชบเซาอยู่ที่พระศพพระนางตลอดคืนตลอดวัน พระราชาพึงเสด็จเข้าไปหาสมณะ หรือพราหมณ์รูปใดหนอ ได้ทรงสดับธรรมแล้ว จะพึงทรงละลูกศร คือความโศกได้ ลำดับนั้น โสการักขะมหาอำมาตย์จึงคิดว่า ท่านพระนารท รูปนี้ อยู่ที่กุกกุฎาราม ใกล้พระนครปาตลีบุตร ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระนารทจะขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูตร

มีถ้อยคำวิจิตร มีปฏิภาณดีงาม เป็นวุฒบุคคผล และเป็นพระอรหันต์ จึง
ควรที่พระเจ้ามุนทะจะเสด็จเข้าไปหา เพื่อบางที่ได้ทรงสดับธรรมของท่านแล้ว
พึงทรงละลูกศร คือ ความโศกได้.

ลำดับนั้น โสการักษะมหาอำมาตย์จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้ามุนทะ แล้ว
กราบทูลว่า ขอเดชะ ท่านพระนารทะรูปนี้ อยู่ที่กุกกุฎาราม ใกล้พระนคร
ปาตลีบุตร ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระนารทะขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า เป็น
บัณฑิต ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูต มีถ้อยคำอันวิจิตร มีปฏิภาณดีงาม
เป็นวุฒบุคคผล และเป็นพระอรหันต์ ก็ถ้าพระองค์จะพึงเสด็จเข้าไปหาท่าน
แล้วไซ้ บางที่ได้ทรงสดับธรรมของท่านแล้ว พึงทรงละลูกศร คือ ความ
โศกได้ พระเจ้ามุนทะจึงตรัสสั่งว่า ท่านโสการักษะ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงไป
บอกท่านพระนารทะให้ทราบ เพราะกษัตริย์เช่นเราพึงเข้าใจว่า สมณะหรือ
พราหมณ์ที่อยู่ในราชอาณาจักร ยังไม่ได้แจ้งให้ทราบก่อนจะพึงเข้าไปหาได้
อย่างไร โสการักษะมหาอำมาตย์รับสนองพระบรมราชโองการแล้ว ได้เข้าไป
หาท่านพระนารทะอภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว กล่าวว่
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระนางภัททาราชเทวีผู้เป็นที่รัก ที่พอพระทัยแห่งพระเจ้า
มุนทะนี้ ได้ทิวงคตแล้ว เมื่อพระนางภัททาราชเทวีผู้เป็นที่รัก ที่พอพระทัย
ได้ทิวงคตไปแล้ว พระราชาก็ไม่ทรงสนาน ไม่ทรงแต่งพระองค์ ไม่เสวย
ไม่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ ทรงชบเซาอยู่ที่พระศพแห่งพระนางภัททา-
ราชเทวี ตลอดคืน ตลอดวัน ขอท่านพระนารทะจงแสดงธรรมแก่พระราชา
โดยให้พระราชาพึงทรงละลูกศร คือ ความโศกได้ เพราะได้ทรงสดับธรรม
ของท่านพระนารทะ ท่านพระนารทะจึงกล่าวว่า คุณก่อนมหาอำมาตย์ ขอให้
พระราชาทรงทราบเวลาที่ควร ณ บัดนี้.

ลำดับนั้น โสการักขะมหาอำมาตย์ลุดจากที่นั่ง อภิวัตน์ท่านพระนารทะ ทำประทักษิณเสร็จแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้ามุนทะแล้ว กราบทูลว่า ขอเดชะ ท่านพระนารทะได้เปิดโอกาสให้เสด็จไปหาได้แล้ว บัดนี้ ขอพระองค์จง ทรงทราบเวลาที่ควรเถิด พระเจ้าข้า พระเจ้ามุนทะตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น ท่าน จงให้พนักงานเทียมพาหนะที่ดี ๆ ไว้ โสการักขะมหาอำมาตย์ รับสนอง พระบรมราชโองการแล้ว ได้ให้พนักงานเทียมพระราชพาหนะที่ดี ๆ ไว้เสร็จ แล้ว จึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้พนักงานเทียมพระราช พาหนะที่ดี ๆ ไว้เสร็จแล้ว ขอพระองค์จงทรงทราบเวลาที่ควรเถิด พระเจ้าข้า ลำดับนั้น พระเจ้ามุนทะ เสด็จขึ้นทรงพระราชพาหนะที่ดี ๆ ไปสู่กุฎกุฎาราม เพื่อพบปะกับท่านพระนารทะ ด้วยพระราชาานุภาพอย่างยิ่ง เสด็จไปเท่าที่ พระราชพาหนะจะไปได้ เสด็จลงจากพระราชพาหนะแล้ว เสด็จพระราชดำเนิน เข้าไปสู่อาราม เข้าไปหาท่านพระนารทะทรงอภิวัตน์แล้ว ประทับ ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระนารทะได้ทูลกะพระเจ้ามุนทะว่า ขอถวาย พระพร ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงได้ ฐานะ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ฐานะว่า **ขอสิ่ง ที่มีความแก่เป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าแก่ ๑** **ขอสิ่งที่มีความเจ็บไข้ เป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าเจ็บไข้ ๑** **ขอสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าตาย ๑** **ขอสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่า สิ้นไป ๑** **ขอสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าฉิบหาย ไป ๑** อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่พึงได้ ขอถวายพระพร สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ย่อมแก่ไป เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว เขาย่อมไม่พิจารณา เห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของเราผู้เดียวเท่านั้นแก่ไป โดย

ที่แท้ สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมแก่ไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่ไปแล้ว ฟิงเสร่าโสก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย แม้อาหารเราก็ไม่ยอมรับประทาน แม้มากก็ฟิงเสร่าหมอง ชุบผอม แม้งานก็ฟิงหยุกชะงัก แม้วอกอมิตรก็ฟิงดีใจ แม้วอกอมิตรก็ฟิงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว เขาย่อมเสร่าโสก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย นี้เรียกว่าปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ถูกถูกร คือ ความโศกที่มีพิษเสียบแทงเข้าแล้ว ย่อมทำตนให้เดือดร้อน ขอถวายพระพร.

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ย่อมเจ็บไข้... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ย่อมตายไป... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ย่อมสิ้นไป... สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ย่อมฉิบหายไป เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว เขาย่อมไม่พิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของเราผู้เดียว เท่านั้น ฉิบหายไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมฉิบหายไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว ฟิงเสร่าโสก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย แม้อาหารเราก็ไม่ยอมรับประทาน แม้มากก็ฟิงเสร่าหมอง ชุบผอม แม้งานก็ฟิงหยุกชะงัก แม้วอกอมิตรก็ฟิงดีใจ แม้วอกอมิตรก็ฟิงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา ฉิบหายไปแล้ว เขาย่อมเสร่าโสก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย นี้เรียกว่าปุถุชนผู้ไม่ได้สติ ถูกถูกร คือ ความโศกที่มีพิษเสียบแทงเข้าแล้ว ย่อมทำตนให้เดือดร้อน ขอถวายพระพร.

ส่วนว่า สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมแก่ไป เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของเราผู้เดียวเท่านั้นแก่ไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมแก่ไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว ฟิงเสร่าโสภ ลำบาก รำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมมกาย แม้อาหารเราก็ไม่ยอมรับประทาน แม้กายก็ฟิงเสร่าหมอง ชูบผอม แม้การงานก็ฟิงหยุดชะงัก แม้พวกอมิตรก็ฟิงดีใจ แม้พวกมิตรก็ฟิงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมไม่เสร่าโสภ ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทูบอกคร่ำครวญ ไม่หลงมมกาย นี้เรียกว่าอริยสาวกผู้ได้สดับ ถอนลูกศร คือ ความโศกที่มีพิษอันเป็นเครื่องเสียบแทงปฏุชนผู้ไม่ได้สดับ ทำคนให้เดือดร้อน อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ปราศจากลูกศร ย่อมดับทุกข์ร้อนได้ด้วยตนเอง ขอถวายพระพร.

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมเจ็บไข้...สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมตายไป... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมสิ้นไป... สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา ของอริยสาวกผู้ได้สดับ ย่อมฉิบหายไป เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายไปเป็นธรรมดา ฉิบหายไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของเราผู้เดียวเท่านั้นฉิบหายไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ย่อมฉิบหายไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว ฟิงเสร่าโสภ ลำบาก รำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมมกาย แม้อาหารเราก็ไม่ยอมรับ-

ประธาน แม้กายก็พึงเศร้าหมอง ชุบพอม แม้การงานก็พึงหยุดชะงัก แม้พวกอมิตรก็พึงดีใจ แม้พวกมิตรก็พึงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดาฉิบหายไปแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ท้ออกคร่ำครวญ ไม่หลงมกมาย นี้เรียกว่า อริยสาวกผู้ได้สดับ ถอนลูกศร คือ ความเศร้าโศกที่มีพิษ ซึ่งเสียบแทงปูลุชนผู้ไม่ได้สดับ ทำตนให้เดือดร้อน อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ปราศจากลูกศร ย่อมดับทุกข์ร้อนได้ด้วยตนเอง ขอถวายพระพร ฐานะ ๕ ประการนี้แล อันสมณะ พรหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกนี้ไม่พึงได้.

ท่านพระนารทะ ครั้นกล่าวไวยากรภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้กล่าวคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ประโยชน์แม่เล็กน้อยในโลกนี้ อัน

ใคร ๆ ย่อมไม่ได้เพราะการเศร้าโศก
เพราะการคร่ำครวญ พวกอมิตรทราบว่
เขาเศร้าโศก เป็นทุกข์ ย่อมดีใจ ก็ครวไต
บัณฑิตพิจารณารู้เนื้อความ ไม่หวั่นไหว
ในอันตรายทั้งหลาย คราวนั้น พวก
อมิตรเห็นหน้าอันไม่ผิดปกติของบัณฑิต
นั้น ยิ้มแย้มตามเคย ย่อมเป็นทุกข์ บัณฑิต
พึงได้ประโยชน์ในที่ใด ๆ ด้วยประการ
ใด ๆ เพราะการสรรเสริญ เพราะความรู้
เพราะกล่าวคำสุภาษิต เพราะการบำเพ็ญ-
ทาน หรือเพราะประเพณีของตน ก็พึง

บากบั่นในที่นั้น ๆ ด้วยประการนั้น ๆ

ถ้าพึงทราบว่า ความต้องการอย่างนี้อันเรา

หรือผู้อื่นไม่พึงได้ไซ้ ก็ไม่ควรเสรำโศก

ควรตั้งใจทำงานโดยเด็ดขาดว่า บัดนี้เรา

ทำอะไรอยู่ ดังนี้.

เมื่อท่านพระนารทะทูลจบแล้วอย่างนี้ พระเจ้ามุนทะได้ตรัสถามว่า
ท่านผู้เจริญ ธรรมปริยายนี้ชื่ออะไร ท่านพระนารทะตอบว่า ขอลถวายพระพร
ธรรมปริยายนี้ชื่อโสกสลลหระ พระเจ้ามุนทะตรัสชมว่า ท่านผู้เจริญ
โสกสลลหระธรรมปริยายดีนัก โสกสลลหระธรรมปริยายดีนัก ท่านผู้เจริญ
เพราะได้ฟังธรรมปริยายนี้ ข้าพเจ้าจึงละลูกศร คือ ความโศกได้ ครั้งนั้น
พระเจ้ามุนทะได้ตรัสสั่งโสการักขะมหาอำมาตย์ว่า ท่านจงถวายพระเพลิง
พระศพพระนางภัททาราชเทวี แล้วจงทำเป็นสถูปไว้ ตั้งแต่วันนี้ไป เราจัก
อาบน้ำ แต่งตัว บริโภคอาหาร และประกอบภารงานดังนี้.

จบนารทสูตรที่ ๑๐

จบมุนทราชาวรรคที่ ๕

อรรถกถานาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนารทสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อชฺโหมมุจฺฉิโต** แปลว่า ทรงสลบแน่นิ่ง คือทรงประกอบด้วยความรักอันเต็มด้ายิ่งนัก มีสภาพกล้ำกลืนจนลมจับ. บทว่า **มหจุจฺราชา-นุภาเวน** มีใจความว่า ทรงมีแม่ทัพ ๑๘ นาย ห้อมล้อมแล้วด้วยพระราชนุภาพยิ่งใหญ่ เสด็จออกไปด้วยพระราชฤทธิ์อันใหญ่ยิ่ง. ศัพท์ว่า **ตคฺชม** เป็นนิบาตลงในอรรถว่า จริงโดยส่วนเดียว (แน่นอน). อธิบายว่า เป็นเครื่องนำออกซึ่งความโสภณด้วยส่วนเดียว พระราชาทรงดับโอวาทนี้แล้ว ทรงดำรงอยู่ในโอวาทนั้น ทรงครอบครองราชสมบัติโดยธรรมโดยชอบแล้ว ได้เป็นผู้มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้าแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถานารทสูตรที่ ๑๐

จบมณฑลราชวรรคธรรมนาที่ ๕

จบปฐมปีณาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อาทิสสูตร
๒. สัมปฐิสสูตร
๓. อธิฐิสสูตร
๔. มนาศทาสิสสูตร
๕. อภิสังทาสสูตร
๖. สัมปทาสสูตร
๗. ธนสูตร
๘. ฐานสูตร
๙. โกศลสูตร
๑๐. นารทสูตร และอรรถกถา.

ทศกัณฐ์

นิวรรณวรรคที่ ๑

๑. อวารณสูตร

ว่าด้วยนิวรรณ ๕ อย่าง

[๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับสนองพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นิวรรณเครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ทุรพล ประการเป็นไฉน คือ นิวรรณเครื่องกางกั้น คือ กามฉันทะ ๑ นิวรรณเครื่องกางกั้น คือ พยาบาท ๑ นิวรรณเครื่องกางกั้น คือ ถีนมิตตะ ๑ นิวรรณเครื่องกางกั้น คือ อุทธัจจกุกกุจจะ ๑ นิวรรณเครื่องกางกั้น คือ วิจิกิจฉา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นิวรรณเครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้แล ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ทุรพล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นไม่ละนิวรรณเครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ทุรพลแล้ว จักรู้จักประโยชน์ของตน ประโยชน์ของผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ สามารถกระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาที่ไม่มีกำลัง ทุรพล ข้อนี้มีพื้นฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงจากภูเขา ไปสู่ที่ไกล มีกระแสเชี่ยว พัดสิ่งที่จะพัดไปได้ บุรุษพึงเปิดปากเหมือนแห่งแม่น้ำนั้นทั้งสองข้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ กระแสน้ำในท่ามกลางแห่งแม่น้ำนั้น ก็ซัด สาย ไหลผิดทาง ไม่พึงไหลไปสู่ที่ไกล ไม่มีกระแสเชี่ยว

ไม่พดสิ่งที่พอจะพดไปได้ ฉนใด ภิกษุนั้นก็ฉนนนั้นเหมือนกันแล ไม่ละ
นิวรรณ์ เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ทุรพลแล้ว
จกรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจกทำให้แจ้ง
ซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ ลามารถกระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์
ด้วยปัญญาอันไม่มีกำลัง ทุรพล ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นละนิวรรณ์ เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้
อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ทุรพลแล้ว จกรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น
ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจกทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ สามารถ
กระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาอันมีกำลัง ข้อนี
เป็นฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงจากภูเขาไปสู่ที่ไกล พดสิ่งที่
พอจะพดไปได้ บุรุษพึงปิดปากเหมืองแห่งแม่น้ำนั้นทั้งสองข้าง เมื่อเป็นเช่นนี้
กระแสน้ำในท่ามกลางแม่น้ำนั้น ก็จกไม่มี ไม่สาย ไหลไม่ผิดทาง พึ่งไหล
ไปสู่ที่ไกลได้ มีกระแสเชี่ยว และพดในสิ่งที่พอพดไปได้ ฉนใด ภิกษุนั้น
ก็ฉนนนั้นเหมือนกันแล ละนิวรรณ์เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต
ทำปัญญาให้ทุรพลแล้ว จกรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสอง
ฝ่าย หรือจกทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ สามารถกระทำความเป็นอริยะ
ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาอันมีกำลัง ข้อนีเป็นฐานะที่จะมีได้.

จบอวารณสูตรที่ ๑

ทุติยปัณณาสกั

นิวรรณวรรคาวรรณนาที่ ๑

อรรถถกถาอวารณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอวารณสูตรที่ ๑ แห่งทุติยปัณณาสกั ดังต่อไปนี้:-
กิเลสทั้งหลายชื่อว่า อวารณะ เพราะอำนาจปิดกั้น. ที่ชื่อว่า นิวารณะ เพราะมีอำนาจกางกั้น. บทว่า เจตโส อชฺฌารุหา แปลว่า อันท่วมทับจิต กิเลสชื่อว่า ทำให้ปัญญาหยดออกกำลัง เพราะกระทำวิปัสสนาปัญญาและมรรคปัญญาให้เสื่อมกำลัง ด้วยอรรถว่ากางกั้นมิให้เกิดขึ้น. อีกประการหนึ่งชื่อว่า ทำปัญญาให้หยดออกกำลัง เพราะปัญญาที่คลุกเคล้าด้วยกิเลสเหล่านี้เกิดขึ้น กิเลสเหล่านั้นทำปัญญานั้นเสื่อมกำลัง ดังนี้ก็มี. บทว่า อพลาย ความว่า ชื่อว่าปราศจากกำลัง เพราะถูกนิวรรณ์ ๕ รังรัดไว้. บทว่า อุตฺตริ วา มนุสฺสชฺชมา อลมรียถาณทสฺสนวิเสถั ความว่า ซึ่งญาณทัสสนะวิเศษที่สามารถกระทำความเป็นพระอรียเจ้าให้ได้ยิ่งไปกว่ามนุษย์ธรรมดาว่าคือกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่าง.

บทว่า ทารหาริณี คือ สามารถจะพัดพาสิ่งที่พอจะพัดพาไปได้.
บทว่า นงฺคลมฺขานิ แปลว่า ปากเหมือง เพราะชนทั้งหลายเรียกปากเหมืองเหล่านั้นว่า นังคลมฺขานิ เพราะเหตุที่เขาเอาไถขุด ไถลงไปทำให้เป็นเหมือนรอยไถไว้. ในบทว่า เอวเมว โข นี้ วิปัสสนาญาณพึงเห็นเป็นเหมือนกระแสน้ำ เวลาที่ภิกษุละเลยสังวรในทวารทั้ง ๖ พึงเห็นเหมือนเวลาเปิดปากเหมืองทั้งสองข้าง เวลาที่ภิกษุถูกนิวรรณ์ทั้ง ๕ รังรัดไว้ พึงเห็นเหมือนเวลาที่เมื่อเขาดอกหลักคั่นไม้กลางแม่น้ำแล้ว ทำทวนบั่นด้วยใบไม้แห้ง หญ้าและ

ดินเหนียว น้ำก็ซัดซ่ายสร้านไป เวลาที่ภิกษุไม่สามารถจะกำจัดอกุศลทั้งปวง ด้วยวิปัสสนาญาณแล้วบรรลุถึงสาคร คือทางนิพพานได้ ฟังทราบเหมือนเวลาที่เมื่อเขาทำทํานบกันไว้อย่างนี้ น้ำที่หมดกำลังเชี่ยวไม่สามารถจะพัดพาเอา หญาและใบไม้แห้งเป็นต้นไปถึงทะเลได้ ในธรรมฝ่ายดีฟังประกอบความเข้าใจ โดยตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว ในสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ทั้งวิภูฏะ และวิภูฏะ.

จบอรรถกถาอวารณสูตรที่ ๑

๒. ราตีสสูตร

[๕๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อกล่าวว่า กองกุศล ดังนี้ จะกล่าวให้ถูกฟังกล่าวนิวรรณ์ ๕ และกองอกุศลทั้งสิ้นนี้ คือ นิวรรณ์ ๕ นิวรรณ์ ๕ เป็นไฉน คือ กามฉันทนิวรรณ์ พยาบาทนิวรรณ์ ถีนมิทธนิวรรณ์ อุทธัจจกุกกัจจนิวรรณ์ วิจิกิจฉานิวรรณ์ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อกล่าวว่า กองกุศล ดังนี้ จะกล่าวให้ถูก ฟังกล่าวนิวรรณ์ ๕ และกองอกุศล ทั้งสิ้นนี้ คือ นิวรรณ์ ๕.

จบราตีสสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๒ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๓. อังคสูตร

[๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา ย่อมเชื่อ พระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดังนี้ ๑

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิอาพาธน้อย มิโรคเบาบาง ประกอบ ด้วยไฟธาตุที่เผาอาหารให้ย่อยสม่าเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร ๑

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นผู้เปิดเผย ตนตามเป็นจริง ในพระศาสดาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ผู้เป็นวิญญูชน ๑

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ปราศจากความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยัง กุศลธรรมให้ถึงพร้อมอยู่ เป็นผู้มิกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระ ในกุศลธรรม ๑

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิปัญญา ประกอบด้วยปัญญา ที่ให้หยั่ง ถึงความเกิดขึ้นและดับไป อันประเสริฐ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์ โดยชอบ ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล.

จบอังคสูตรที่ ๓

อรรถกถาอังคุตตร

พึงทราบวินิจฉัยในอังคุตตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า **ปธานิยฺจนานิ** ภาวะคือการตั้งความเพียร ท่านเรียกว่า ปธานะ. ความเพียรของภิกษุนั้นมีอยู่ เหตุฉะนั้น ภิกษุนี้ชื่อว่าผู้มีความเพียร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร เพราะเหตุนี้ชื่อว่า ปธานิยฺจนะ.

บทว่า **สพฺุโ** แปลว่า ผู้ประกอบด้วยศรัทธา. ก็ศรัทธานั้นมี ๔ อย่าง คือ **อาคมศรัทธา ๑ อริคมศรัทธา ๑ โอกัปปนศรัทธา ๑ ปสาทศรัทธา ๑**. บรรดาศรัทธาทั้ง ๔ นั้น ศรัทธาของพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ ชื่อว่า **อาคมศรัทธา** เพราะเริ่มมีมาตั้งแต่การบำเพ็ญบารมี ที่ชื่อว่า อริคมศรัทธา เพราะบรรลุด้วยการแทงตลอดของพระอริยสาวกทั้งหลาย. ความเชื่ออย่างมั่นคง เพราะไม่หวั่นไหว เมื่อกล่าวว่า **พฺุโ ธมฺุโม สจฺุโ** ดังนี้ ชื่อว่า **โอกัปปนศรัทธา** การเกิดขึ้นแห่งความเลื่อมใส ชื่อว่า **ปสาทศรัทธา**. ในพระสูตรนี้ท่านประสงค์เอาโอกัปปนศรัทธา. บทว่า **โพธิ** ได้แก่ มรรคญาณ ๔. ภิกษุย่อมเชื่อว่า มรรคญาณ ๔ นั้นอันพระตถาคตแทงตลอดด้วยดีแล้ว. ก็คำนี้เป็นเพียงหัวข้อเทศนาเท่านั้น. ก็ศรัทธาในรัตนะแม่ทั้ง ๓ ท่านประสงค์เอาด้วยองค์นี้ เพราะภิกษุใดมีความเลื่อมใส มีกำลังแรงในพระพุทธรเจ้าเป็นต้น ความเพียรคือปธานะย่อมสำเร็จแก่ภิกษุนี้.

บทว่า **อปฺุปาพาโ** คือ ไม่มีโรค. บทว่า **อปฺุปาตงฺโก** คือ ไม่มีทุกข์. บทว่า **สมเวปากินิยา** แปลว่า มีการยอมสม่าเสมอ. บทว่า **คหณิยา** แปลว่า อันไฟธาตุเกิดแต่กรรม. บทว่า **นาตีสิตาย** **นาจฺุณฺหยา** ความว่า จริงอยู่ ภิกษุผู้มีไฟธาตุเย็นเกินไป ย่อมกลัวหนาว ผู้มีไฟธาตุร้อน

เกินไป ย่อมกลัวร้อน ความเพียรยอมไม่สำเร็จผลแก่ภิกษุเหล่านั้น (แต่) ย่อมสำเร็จผลแก่ภิกษุผู้มีไฟธาตุปานกลาง. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า เป็นปานกลางเหมาะแก่ความเพียร. บทว่า ยถาภูตํ อุตทานํ อวิกตฺตา คือ ประกาศคุณของตนตามความเป็นจริง. บทว่า อุตฺถคฺค- คามินิยา คือ ที่สามารถจะถึง คือกำหนดรู้ความเกิดและความดับ พระผู้มี- พระภาคเจ้าตรัสอุทฺทพฺพญฺณที่กำหนดรู้ลักษณะ ๕๐ ประการ ด้วยบทนี้. บทว่า อริยาย คือ บริสุทฺธิ์. บทว่า นิพฺพเพชฺชิกาย คือ ที่สามารถชำระรกกองกิเลส มีกองโลกเป็นต้น ที่คนยังมีเคยชำระ. บทว่า สมฺมาทฺถุขฺกฺขยคามินิยา คือ ที่ให้ถึงความสิ้นทุกข์ซึ่งสิ้นไป เพราะละกิเลสทั้งหลายได้ด้วยอำนาจ ตทังคปหาน [ละชั่วคราว]. ด้วยบทเหล่านี้แม้ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเฉพาะวิปัสสนาปัญญาเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้ เพราะความเพียรยอมไม่ สำเร็จผลแก่คนผู้มีปัญญาทราม.

จบอรรถกถาอังคุตตรที่ ๓

๔. สมยสูตร

ว่าด้วยสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร ๕

[๕๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นคนแก่ ถูกชราครอบงำ นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๑

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้อาพาธ ถูกพยาธิครอบงำ นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๒

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีข้าวแพง ข้าวเสียหาย มีบิณฑบาตหาได้ยาก ไม่สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปได้ด้วยการแสวงหาบิณฑบาต นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๓

อีกประการหนึ่ง สมัยที่มีภัย มีความกำเริบในป่าดง ชาวชนบทพากัน ขึ้นยานพาหนะอพยพไป นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๔

อีกประการหนึ่ง สมัยที่สงฆ์แตกกัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว ย่อมมีการด่ากันและกัน บริภาษกันและกัน มีการใส่ร้ายกันและกัน มีการทอดทิ้งกันและกัน คนผู้ไม่เลื่อมใสในสงฆ์หมุนั้นย่อมไม่เลื่อมใส และคนบางพวกที่เลื่อมใสย่อมเป็นอย่างอื่นไป นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๕ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร ๕ ประการนี้แล.

ว่าด้วยสมัยที่ควรบำเพ็ญเพียร ๕

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ควรบำเพ็ญเพียร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่ม ตั้งอยู่ในปฐมวัย นี่เป็นสมัยที่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๑

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุที่เผาอาหารให้ย่อยสม่าเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร นี่เป็นสมัยที่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๒

อีกประการหนึ่ง สมัยที่ข้าวถูก ข้าวดี มีบิณฑบาตหาได้ง่าย สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปได้ด้วยการแสวงหาบิณฑบาต นี่เป็นสมัยที่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๓

อีกประการหนึ่ง สมัยที่พวกมนุษย์พร้อมเพรียงกัน [สามัคคีกัน] ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ มองดูกันและกันด้วยจักษุที่ประกอบด้วยความรัก นี่เป็นสมัยที่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๔

อีกประการหนึ่ง สมัยที่สงฆ์พร้อมเพรียงกัน ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน ย่อมอยู่เป็นผาสุก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อสงฆ์สมัคสมานกันย่อมไม่มีการด่ากันและกัน ไม่บริภาษกันและกัน ไม่มีการใส่ร้ายกันและกัน ไม่มีการทอดทิ้งกันและกัน คนผู้ไม่เลื่อมใสในสงฆ์หมุนั้น ย่อมเลื่อมใส และคนที่เลื่อมใสแล้ว ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป นี่เป็นสมัยที่ควรบำเพ็ญเพียรข้อที่ ๕ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ควรบำเพ็ญเพียร ๕ ประการนี้แล

จบสมยสูตรที่ ๔

อรรถกถาสมยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสมยสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปธานาย คือ เพื่อประโยชน์แก่การกระทำความเพียร. บทว่า น สุกฺรํ อญฺเณน ปคฺคเหน ยาเปตฺถุ ความว่า ภิกษุทั้งหลายไม่สามารถที่จะยังชีพอยู่ได้ ด้วยการอุ้มบาตรไปเที่ยวขอมา. ในสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทั้งวัฏฏะและวิวัฏฏะ.

จบอรรถกถาสมยสูตรที่ ๔

๕. มาตุปุตติกสูตร

ว่าด้วยบ่วงแห่งมาร ๕ ประการ

[๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล มารดา และบุตรสองคน คือ ภิกษุและภิกษุณี เข้าจำพรรษาในพระนครสาวัตถี คนทั้งสองนั้นเป็นผู้ใคร่เห็นกันและกันเนื่อง ๆ แม้มารดาก็เป็นผู้ใคร่เห็นบุตรเนื่อง ๆ แม้บุตรก็เป็นผู้ใคร่เห็นมารดาเนื่อง ๆ เพราะการเห็นกันเนื่อง ๆ แห่งคนทั้งสองนั้น จึงมีความคลุกคลีกัน เมื่อมีความคลุกคลีกัน จึงมีการวิสาสะคุ้นเคยกัน เมื่อมีการวิสาสะกัน จึงมีช่อง คนทั้งสองนั้นมีจิตได้ช่อง ไม่บอกคีนสิกขา ไม่ทำให้แจ้งซึ่งความหลุด ได้เสพเมถุนธรรม ครั้งนั้นแล ภิกษุเป็นอันมาก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มารดาและบุตรสองคน คือ ภิกษุและภิกษุณี เข้าจำพรรษาในพระนครสาวัตถี นี้ คนสองคนนั้นเป็นผู้ใคร่เห็นกันและกันเนื่อง ๆ แม้มารดาก็เป็นผู้ใคร่เห็นบุตรเนื่อง ๆ แม้บุตรก็เป็นผู้ใคร่เห็นมารดาเนื่อง ๆ เพราะการเห็นกันเนื่อง ๆ แห่งคนทั้งสองนั้น จึงมีความคลุกคลีกัน เมื่อมีความคลุกคลีกัน จึงมีการวิสาสะกัน เมื่อมีการวิสาสะกัน จึงมีช่อง คนทั้งสองนั้นมีจิตได้ช่อง ไม่บอกคีนสิกขา ไม่ทำให้แจ้งซึ่งความหลุด ได้เสพเมถุนธรรม.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โมฆบุรุษนั้นย่อมสำคัญหรือหนอว่า มารดายอมไม่กำหนดในบุตร ก็หรือบุตรยอมไม่กำหนดในมารดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรายอมไม่พิจารณาเห็นรูปอื่นแม้รูปเดียว

ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความ
มัวเมา เป็นที่ตั้งแห่งความผูกพัน เป็นที่ตั้งแห่งความหมกมุ่น กระทำอันตราย
แก่การบรรลุนิพพานอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม เหมือนรูปหญิงนี้
เลย สัตว์ทั้งหลายกำหนด ยินดี ใฝ่ใจ หมกมุ่น พัวพันในรูปหญิง เป็นผู้
อยู่ใต้อำนาจรูปหญิง ย่อมเสรำโศกตลอดกาลนาน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา
ย่อมไม่พิจารณาเห็นเสียงอื่นแม้เสียงเดียว... กลิ่นอื่นแท้กลิ่นเดียว... รสอื่น
แม้รสเดียว... โสภณวัตถุอื่นแม้อย่างเดียว ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด
เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา เป็นที่ตั้งแห่งความผูกพัน
เป็นที่ตั้งแห่งความหมกมุ่น กระทำอันตรายแก่การบรรลุนิพพาน อันเป็นแดน
เกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม เหมือนโสภณวัตถุแห่งหญิงนี้เลย สัตว์ทั้งหลาย
กำหนด ยินดี ใฝ่ใจ หมกมุ่น พัวพัน ในโสภณวัตถุแห่งหญิง เป็นผู้อยู่
ใต้อำนาจโสภณวัตถุแห่งหญิง ย่อมเสรำโศกตลอดกาลนาน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
หญิงเดินอยู่ที่ดี ยืนอยู่ที่ดี นั่งอยู่ที่ดี นอนอยู่ที่ดี นอนหลับแล้วก็ดี หัวเราะก็ดี
พูดอยู่ที่ดี ขับร้องอยู่ที่ดี ร้องไห้อยู่ที่ดี บวมขึ้นก็ดี ตายแล้วก็ดี ย่อม
ครอบงำจิตของบุรุษได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อจะกล่าวสิ่งใด ๆ ฟัง
กล่าวโดยชอบว่า บ่วงรวบรัดแห่งมาร ก็ฟังกล่าวมาตุคามนั้นแหละว่า เป็น
บ่วงรวบรัดแห่งมาร โดยชอบได้.

บุคคลพึงสนทนาด້วยเพชฌฆาตก็ดี

ด้วยปีศาจก็ดี ฟังถูกต้องสรรพพิษที่กัดตาย

ก็ดี ก็ไม่ร้ายแรงเหมือนสนทนาสองต่อ

สองด้วยมาตุคามเลย พวกหญิงย่อมผูกพัน

ชายผู้ลุ่มหลงด้วยการมองดู การหัวเราะ

การนุ่งห่มลับล่อ และการพูดอ่อนหวาน

มาตุคามนี้ มีใจผูกพันเพียงเท่านี้ แม้บวม
จั้น ตายไปแล้วก็ยังผูกพันชายได้ กามคุณ
๕ นี้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ
โผฏฐัพพะ อันเป็นที่รื่นรมย์ใจ ย่อม
ปรากฏในรูปหญิง เหล่าชนผู้ถูกห้วงกาม
พัด ไม่กำหนดรู้กาม มุ่งคติในกาลและ
ภพน้อยภพใหญ่ในสงสาร ส่วนชน
เหล่าใดกำหนดรู้กาม ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ
เที่ยวไป ชนเหล่านั้นบรรลุถึงความสิ้น
อาสวะ ย่อมเข้าฝั่งสงสารในโลกได้.

จบมาตุปุตติกสูตรที่ ๕

อรรถกถามาตุปุตติกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมาตุปุตติกสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปรียาทาย ติฏฺฐติ ความว่า ย่อมคราอบงำคือยึดเอา ได้แก่
ให้ส่ายไปตั้งอยู่. บทว่า อุกุฆานิตา ได้แก่ พองจั้น.

บทว่า อสึหตุเณน ความว่า แม้กับผู้ที่ถือเอาดาบมา หมายถึงศัตรู.
บทว่า ปิสาเจน ความว่าแม้กับยักษ์ที่มาหมายจะกิน. บทว่า อาสทฺเท แปลว่า
พึงแต่ต้อง. บทว่า มลฺลชฺชุนา แปลว่า อับอ่อนโยน. บทว่า กาโมฆมุคฺคหํ
คือ อันโธมะคือกามพัดพาไปคร่าไป. บทว่า กาลํ คตฺติ ภวามวํ คือ ซึ่งคติ
และการมีบ่อย ๆ ตลอดกาลแห่งวิญญูะ. บทว่า ปุรฺกฺขตา คือให้เที่ยวไป

ข้างหน้า ได้แก่กระทำไว้เบื้องหน้า. บทว่า **เย จ กาม ปริณาย** ความว่า
ชนเหล่าใดเป็นบัณฑิตกำหนดรู้กามแม้ทั้งสองอย่าง ด้วยปริญา ๓. บทว่า
จรนฺติ อุกฺโถภยา ความว่า ขึ้นชื่อว่าความมีภัยแต่ที่ไหน ๆ ไม่มีแก่พระ-
จิณาสพทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระจิณาสพเหล่านั้น จึงหาภัยมิได้แต่ที่ไหน ๆ
เที่ยวไป. บทว่า **ปารคตา** ความว่า นิพพานท่านเรียกว่าฝั่ง. อธิบายว่า
เข้าถึงนิพพานนั้น คือการทำให้แจ้งแล้วดำรงอยู่. บทว่า **อาสวภุขฺย** ได้แก่
พระอรหันต์. ในสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิภูฏะเท่านั้น ในคาถาทั้งหลาย
ตรัสทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบอรรถกถามาตุปตติกสูตรที่ ๕

๖. อุปัชฌายสูตร

ว่าด้วยผู้ที่นิเวศน์ครอบงำจิตไม่ได้

[๕๖] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปหาอุปัชฌาย์ของตนถึงที่อยู่
ครั้งแล้ว ได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บัดนี้ ภายของผมนักขึ้น ทิศ-
ทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏแก่ผม ธรรมทั้งหลายย่อมไม่แจ่มแจ้งแก่ผม ถิ่นมัทธะ
ย่อมครอบงำจิตของผม ผมได้ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ และผมมีความสงสัย
ในธรรมทั้งหลาย ครั้งนั้น ภิกษุนั้นพาภิกษุสัทธวิหาริกนั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งแล้ว
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้กล่าวอย่างนี้ว่า บัดนี้ ภายของผมนัก
ขึ้น ทิศทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏแก่ผม ธรรมทั้งหลายย่อมไม่แจ่มแจ้ง

แก่ผม ถิ่นมิตระยอมครอบงำจิตของผม ผมไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ และผมมีความสงสัยในธรรมทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ การที่กายของเธอหนักขึ้น ทิศทั้งหลายยอมไม่ปรากฏแก่เธอ ธรรมทั้งหลายยอมไม่แจ่มแจ้งแก่เธอ เธอไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ และเธอมีความสงสัยในธรรมทั้งหลายนี้ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่ ไม่เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้งหลายทุกวัน ทุกคืน คุณก่อนภิกษุ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่ เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย ประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ทุกวัน ทุกคืน ดังนี้ คุณก่อนภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล ครั้งนั้นแล ภิกษุนั้นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนด้วยพระโอวาทนี้แล้ว ลุกขึ้นจากที่นั่งถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วหลีกไป ภิกษุนั้นหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่ ไม่นานเท่าไรได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก ก็แลภิกษุนั้นได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ครั้งนั้น ภิกษุนั้น ได้บรรลุอรหัตแล้ว จึงเข้าไปหาอุปัชฌาย์ของตนถึงที่อยู่ แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บัดนี้ กายผมไม่หนักขึ้น ทิศทั้งหลายยอมปรากฏแก่ผม ธรรมทั้งหลายยอมแจ่มแจ้งแก่ผม ถิ่นมิตระยอมไม่ครอบ-

จำจิตของผม ผมยินดีประพาศิพรหมจรรย์ และผมไม่มีความสงสัยในธรรมทั้งหลาย ครั้งนั้น ภิกษุหนึ่ง พาภิกษุผู้สัทธวิหาริกนั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บัดนี้ ภายของผมไม่หนักขึ้น ทิศทั้งหลายย่อมปรากฏแก่ผม ธรรมทั้งหลายย่อมแจ่มแจ้งแก่ผม ถิ่นมิทระย่อมไม่ครอบงำจิตของผม ผมยินดีประพาศิพรหมจรรย์ และผมไม่มีความสงสัยในธรรมทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ การที่กายของเธอไม่หนักขึ้น ทิศทั้งหลายย่อมปรากฏแก่เธอ ธรรมทั้งหลายย่อมแจ่มแจ้งแก่เธอ ถิ่นมิทระย่อมไม่ครอบงำจิตของเธอ เธอยินดีประพาศิพรหมจรรย์ และเธอไม่มีความสงสัยในธรรมทั้งหลายนี้ ย่อมมีได้แก่ภิกษุผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่ เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย ประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ทุกวัน ทุกคืน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย เป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่ เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย ประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้งหลาย ทุกวัน ทุกคืน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบอุปัชฌายสูตรที่ ๖

อรรถกถาอุปัชฌายสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุปัชฌายสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มชฺรูกขาโต แปลว่า มีความหนักเกิดขึ้น. บทว่า ทิสสา จ เม น ปกฺขายนฺติ ความว่า ภิกษुकเล่าว่า ทิสใหญ่ ๔ ทิส และทิสน้อย ๔ ทิส ไม่ปรากฏแก่กรรม. บทว่า ชมฺมา จ มํ นปฺปปฏิภนฺติ ความว่า แม้ธรรมคือสมณะและวิปัสสนาก็ไม่ปรากฏแก่กรรม. บทว่า อนภฺริโต จ พุรฺหมจฺริยํ จรามิ ความว่า กรรมเป็นผู้กระสันแล้วอยู่ประพฤติพรหมจรรย์. บทว่า เยน ภควา เตนฺอุปสฺสงฺกมิ ความว่า อุปัชฌาย์ฟังถ้อยคำของภิกษุ นั้นแล้ว คิดว่า ภิกษุนี้เป็นพุทธเวไนยบุคคล จึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลเหตุการณ์ นั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า อวิปฺสฺสทฺสฺส กุสฺลानํ ชมฺมานํ ความว่า ผู้ไม่เห็นแจ้งอยู่ซึ่งธรรมอันเป็นกุศล คือไม่แสวงหา ไม่เสาะหาอยู่. บทว่า โปธิปฺกฺขิกานํ ได้แก่ ธรรม ๓๗ ประการมีสติปัญญาเป็นต้น.

จบอรรถกถาอุปัชฌายสูตรที่ ๖

๗. ฐานสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๕ ประการ

[๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตริ บรูษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สตริ บรูษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา

ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ๑ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ๑ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ๑ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ๑ เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึงจักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่นั่นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราไม่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมียู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติดุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่นั่นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ
คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา
ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์
ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อ
เขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่นั่นเอง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง
หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล
สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความ
ตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ
คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจาก
ของรักของชอบใจทั้งสิ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ใน
ของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจริตด้วยกาย
วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่นั่นเอง ๆ ย่อมละความพอใจ ความรัก
ใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิงหรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัย
อำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณา
เนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ
คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน
เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็น
ที่พึง จักทำกรรมใด คีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขา
พิจารณาฐานะนั้นอยู่นั่นเอง ๆ ย่อมละทุจริตได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลง
ได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ

คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรค นั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้น ที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรค นั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงบรรดา ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีความแก่เป็น

ธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามธรรมดา พวกปุถุชนย่อมเกลียด ถ้าเราพึงเกลียดธรรมนั้น ในพวกสัตว์ผู้มีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ข้อนั้นไม่สมควรแก่เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ เรานั้นเป็นอยู่อย่างนี้ ทราบธรรมที่หาอุปธิมิได้ เห็นการออก

บวชโดยเป็นธรรมเกษม ครอบงำความมัว
เมาทั้งปวงในความไม่มีใคร ในความเป็น
หนุ่มสาว และในชีวิต ความอุตสาหะได้
มีแล้วแก่เราผู้เห็นเฉพาะซึ่งนิพพาน บัดนี้
เราไม่ควรเพื่อเสพกามทั้งหลาย จักเป็นผู้
ประพฤติกิเลสยั้ง ตั้งหน้าประพฤติกิ
พรหมจรรย์.

จบฐานสูตรที่ ๗

อรรถกถาฐานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฐานสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ชราธมฺโมมฺหิ** แปลว่า เราเป็นผู้มีความแก่เป็นสภาพ. บทว่า
ชรั อนตีโต ความว่า เราไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ย่อมเที่ยวไปในภายใน
ความแก่นั่นเอง. แม้ในบททั้งหลายที่เหลือก็เช่นเดียวกัน. ในบททั้งหลายว่า
กมฺมสฺสโก เป็นต้น กรรมเป็นของเรา คือเป็นของมีอยู่ของตน เพราะฉะนั้น
เราจึงชื่อว่ามีกรรมเป็นของตน. บทว่า **กมฺมทายาโท** แปลว่า เราเป็นทายาท
ของกรรม อธิบายว่า กรรมเป็นมรดก คือเป็นสมบัติของเรา กรรมเป็น
กำเนิดคือเป็นเหตุเกิดของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่ามีกรรมเป็นกำเนิด.
กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่ามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์.
อธิบายว่ามีกรรมเป็นญาติ. กรรมเป็นที่อาศัย คือเป็นที่พึ่งของเรา เพราะฉะนั้น

เราจึงชื่อว่ามิกกรรมที่อาศัย. บทว่า ตสุส ทายาโท ภวิสฺสามิ แปลว่า เราเป็นทายาทของกรรมนั้น อธิบายว่า เราจักเป็นผู้รับผลที่กรรมนั้นให้.

บทว่า โยพฺพณมโห ได้แก่ ความเมาเกิดขึ้น ปรารภความเป็นหนุ่มสาว. แม้ในบททั้งหลายที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า มกุโธ สลฺลชยติ ได้แก่ โลกุตตรมรรคยอมเกิดขึ้นพร้อม. บทว่า ลโยชนานิ ปหฺยนิติ ความว่า สัณฺญาญาณ ๑๐ ประการ เราย่อมละได้โดยประการทั้งปวง. บทว่า อนุสฺยา พฺยนิติ โหณติ ความว่า อนุสย ๗ ประการ สิ้นสุดแล้ว คือมีทางรอบ ๆ ตัดขาดแล้ว ในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิปัสสนาในฐานะทั้ง ๕ ในหนหลังไว้แล้ว ด้วยประการฉะนี้ ตรัสโลกุตตรมรรคในฐานะทั้ง ๕ เหล่านี้.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงสรุปด้วยคาถาทั้งหลาย จึงตรัสว่า พฺยาธิชฺชมา เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลตฺวา ชมฺมํ นิรุปฺปตี ความว่า รู้ธรรมคือพระอรหันต์ที่ปราศจากอุปธิแล้ว. บทว่า สพฺเพ เมเท อภิโกสมิ ความว่า เราครอบงำความเมาแม้ทั้ง ๓ อย่างเหล่านี้ได้ทั้งหมด อธิบายว่า เราก้าวล่วงเสียแล้วดำรงอยู่. บทว่า เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต ความว่า เห็นการบรรพชาโดยความเป็นของเกษม. บทว่า ตสุส เม อหุ อสุสฺสาทโห นิพฺพานํ อภิปสฺสโต ความว่า สำหรับเราผู้เห็นชัด ซึ่งพระนิพพาน อยู่ได้มีความพยายามแล้ว. บทว่า อนิวตฺติ ภวิสฺสามิ ความว่า เราจักเป็นผู้ไม่กลับไปจากการบรรพชา จักไม่กลับไปจากการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ จักไม่กลับไปจากพระสัพพัญญุตญาณ. บทว่า พุรฺหมฺจริยปรายโน คือ จักเป็นผู้มีมรรคพรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า. ด้วยบทนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงมรรคมืองค์ ๘ อันเป็นโลกุตระไว้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาฐานสูตรที่ ๗

๘. กุมารลิจฉวีสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ให้ความเจริญอย่างเดียว

[๕๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปสู่เมืองเวสาลี เพื่อบิณฑบาต ครั้นเสด็จ กลับจากบิณฑบาตแล้ว เวลาปัจฉิมภัต เสด็จเข้าไปยังป่ามหาวัน ประทับนั่ง พักผ่อนกลางวันทีโคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ก็สมัยนั้น เจ้าลิจฉวีกุมารหลายคนถือธนู ที่ขึ้นสาย มีฝูงสุนัขแวดล้อม เดินเที่ยวไปในป่ามหาวัน ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง แล้วจึงวางธนูที่ขึ้นสาย ปล่อย ฝูงสุนัขไป ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ ประทับ ถวายบังคมแล้ว ต่างนั่งนิ่งประนมอัญชลีอยู่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็สมัยนั้น เจ้าลิจฉวีนามว่ามหานามะ เดินพักผ่อนอยู่ในป่ามหาวัน ได้เห็น เจ้าลิจฉวีกุมารเหล่านั้นผู้ต่างนั่งนิ่งประนมอัญชลีอยู่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้เปล่งอุทานว่า เจ้าวัชชีจักเจริญ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนมหานามะ ก็เพราะเหตุไร ท่านจึงกล่าวอย่างนี้ว่า เจ้าวัชชีจักเจริญ ๆ.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เจ้าลิจฉวีกุมารเหล่านี้ เป็นผู้คร่ำ ทราน คาย กระด้าง ของขวัญต่าง ๆ ที่ส่งไปในตระกูลทั้งหลาย คือ อ้อย พุทรา ขนมน ขนมนต้ม หรือขนมแครงกา เจ้าลิจฉวีกุมารเหล่านี้ย่อมแย่งชิงกิน ย่อมเตะหลังหญิงแห่งตระกูลบ้าง เตะหลังกุมารีแห่งตระกูลบ้าง แต่บัดนี้ เจ้าลิจฉวีกุมารเหล่านี้ต่างนั่งนิ่งประนมอัญชลีอยู่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พ. คู่ก่อนมหานามะ ธรรม ๕ ประการมีอยู่แก่กุลบุตรคนใดคนหนึ่ง เป็นขัตติยราช ได้รับมูรธาภิเษกแล้วก็ตาม ผู้ปกครองรัฐ ซึ่งรับมรดกจาก บิดาก็ตาม เป็นอัครเสนาบดีก็ตาม เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านก็ตาม หัวหน้าพวก ก็ตาม ผู้เป็นใหญ่เฉพาะตระกูลก็ตาม กุลบุตรนั้นพึงหวังได้รับความเจริญ ส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน

คู่ก่อนมหานามะ กุลบุตรในโลกนี้ ย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชามารดาบิดา ด้วยโศกทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้น ด้วยกำลังแขนของตน ได้มาโดยอาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม มารดาบิดาผู้ได้รับการสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ของจะมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตร ผู้อันมารดาบิดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้รับความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม.

อีกประการหนึ่ง กุลบุตรย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ ด้วยโศกทรัพย์ที่ได้มาด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขนของตน ได้มาโดยอาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยชอบธรรม บุตร ภริยา ทาส กรรมกร และคนใช้ ผู้ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้น ด้วย น้ำใจอันงามว่า ของจะมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตรผู้ันบุตร ภริยา ทาส กรรมกร และคนใช้อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้รับความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม.

อีกประการหนึ่ง กุลบุตรย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เพื่อน ชาวนาและคนที่ร่วมงานด้วยโศกทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลังแขนของตน ได้มาโดยอาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มา โดยธรรม เพื่อนชาวนา และคนที่ร่วมงานผู้ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ

บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ขอจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตรผู้อันเพื่อนชาวนา และคนที่ร่วมงานอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้รับความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม.

อีกประการหนึ่ง กุลบุตรย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เทวดา ผู้รับพลีกรรม ด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้น ด้วยกำลังแขนของตน ได้มาโดยอาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เทวดาผู้รับพลีกรรม ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรนั้น ด้วยน้ำใจอันงามว่า ขอจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตร ผู้อันเทวดาอนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้รับความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม.

อีกประการหนึ่ง กุลบุตรย่อมสักการะ เคารพ นับถือ บูชา สมณพราหมณ์ด้วยโภคทรัพย์ที่หาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วย กำลังแขนของตน ได้มาโดยอาบเหงื่อต่างน้ำ ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม สมณพราหมณ์ผู้ได้รับสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ขอจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน กุลบุตร อันสมณพราหมณ์อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังได้รับความเจริญส่วนเดียว ไม่มี เสื่อม.

ดูก่อนมหานามะ ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมมีอยู่แก่กุลบุตรคนใด คนหนึ่ง เป็นชาติยราช ผู้ได้รับมูรธาภิเษกก็ตาม ผู้ปกครองรัฐซึ่งได้รับมรดก จากบิดาก็ตาม เป็นอัครเสนาบดีก็ตาม ผู้ปกครองหมู่บ้านก็ตาม หัวหน้าพวก ก็ตาม ผู้เป็นใหญ่เฉพาะตระกูลก็ตาม พึงหวังได้รับความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม.

กุลบุตรผู้โอบอ้อมอารี มีศีล ย่อม

**ทำกรงานแทนมารดาบิดา บำเพ็ญประ-
โยชน์แก่บุตร ภริยา แก่ชนภายใน**

ครอบครั้ว แก่ผู้อาศัยเลี้ยงชีพ แก่ชน
ทั้งสองประเภท กุลบุตรผู้เป็นบัณฑิต เมื่อ
อยู่ครองเรือนโดยธรรม ย่อมยังความยินดี
ให้เกิดขึ้นแก่ญาติทั้งที่ล่วงลับไปทั้งที่มีชีวิต
อยู่ในปัจจุบันแก่สมณพราหมณ์ เทวดา
กุลบุตรนั้นครั้งบำเพ็ญกัลยาณธรรมแล้ว
เป็นผู้ควรบูชา ควรสรรเสริญ บัณฑิต
ทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขา
ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงใจในสวรรค์.

จบกวมารติจฉวีสูตรที่ ๘

อรรถกถากวมารติจฉวีสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกวมารติจฉวีสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สุขขานิ ธนุณี ความว่า ถือเอาธนูที่ขึ้นสายแล้ว. บทว่า
ภวิสฺสหนฺติ วชฺสี ได้แก่ เจ้าวัชชีจักเจริญ. บทว่า อปาสุภา ความว่า
อาศัยความไม่เจริญ เป็นผู้กระด้างเพราะมานะ. บทว่า ปจฺจาลิยฺ จิปนฺติ
ความว่า เดินไปข้างหลังแล้วเตะหลัง. ในบททั้งหลายมีบทว่า รกฺขจิกฺกสฺส
เป็นต้น ผู้ชื่อว่า รัฏฐิกะ เพราะกิน [ปกครอง] แวนแคว้น. ผู้ชื่อว่า
เปตตนิกะ เพราะกิน [ปกครอง] ทรัพย์มรดกที่บิดาให้ไว้. ผู้ชื่อว่า เสนาบดี
เพราะเป็นเจ้าเป็นใหญ่แห่งกองทัพ [นายพล]. บทว่า คามคามิกสฺส คือผู้
เป็นหัวหน้าหมู่บ้านของชาวบ้านทั้งหลาย อธิบายว่า ผู้ปกครองหมู่บ้าน. บทว่า

ปกคามณิกสูต คือหัวหน้าหมู่. บทว่า **กุเลสุ** คือในตระกูลนั้น ๆ. บทว่า **ปจฺเจกาธิปจฺจํ การนฺตติ** คือ ครอบครองอธิปไตยความเป็นใหญ่แต่ผู้เดียว.

บทว่า **กल्याณน มนสา อนุกมฺปนฺตติ** คือ อนุเคราะห์ด้วยจิตอันดีงาม. บทว่า **เขตฺตกมฺมมฺตสฺสามนฺตสโทยหาเร** ได้แก่ ชนผู้เป็นเจ้าของที่นาติดกับของตนโดยรอบของชานา และพนักงานรังวัดที่ถือเชือกและไม้วัดพื้นที่. บทว่า **พลิปฺภิกฺคาทิกา เทวตา** ได้แก่ อารักขเทวตาที่เชื่อถือกันมาตามประเพณีของตระกูล. บทว่า **ตา สกฺกโรติ** ได้แก่ กระทำสักการะเทวตาเหล่านั้น ด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดี.

บทว่า **กิจฺจจโร** คือ เป็นผู้ช่วยกระทำกิจที่เกิดขึ้น. บทว่า **เย จสฺส อุปชีวิน** ได้แก่ ชนผู้เข้าไปอาศัยกิจนั้นเลี้ยงชีพ. บทว่า **อุภินฺนํ-เยว อตฺถาย** ความว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนแม่ทั้งสอง. บทว่า **ปฺพุพฺเปตานิ** คือ ผู้ไปสู่ปรโลกแล้ว. บทว่า **ทิฏฺฐธมฺเม จ ชีวตํ** คือ ญาติผู้มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงญาติทั้งหลายในอดีตและปัจจุบันแม้ด้วยบททั้งสองนี้ ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **ปีติสฺสฺชนโน** คือ ให้เกิดความยินดี. บทว่า **ฆรามาवสํ** แปลว่า อยู่ครองเรือน. บทว่า **ปฺหุโซ โหติ ปสฺสํโย** ความว่า ย่อมเป็นผู้อันเขาพึงบูชา และพึงสรรเสริญ.

จบอรรถกถากุมารลิจฉวิสูตรที่ ๘

๕. ปฐมทูลลภสูตร

ว่าด้วยธรรมที่หาได้ยากสำหรับผู้บวชเมื่อแก่

[๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบวชเมื่อแก่ ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ หาได้ยาก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุบวชเมื่อแก่ เป็นคนละเอียด หาได้ยาก เป็นผู้ที่มีมารยาทสมบูรณ์
หาได้ยาก เป็นพหูสูตร หาได้ยาก เป็นธรรมกถึก หาได้ยาก เป็น
วินัยธร หาได้ยาก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบวชเมื่อแก่ ผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล หาได้ยาก.

จบปฐมทูลลภสูตรที่ ๘

อรรถกถापฐมทูลลภสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมทูลลภสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นิปุโณ คือ เป็นผู้ละเอียด รู้เหตุการณ์อันสุขุม. บทว่า
อากปฺปสมฺปนฺโน คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาทของสมณะ.

จบอรรถกถापฐมทูลลภสูตรที่ ๘

๑๐. ทุตติยทูลลภสูตร

ว่าด้วยธรรมที่หาได้ยากสำหรับผู้บวชเมื่อแก่

[๖๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบวชเมื่อแก่ ผู้ประกอบด้วยธรรม
๕ ประการ หาได้ยาก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุบวชเมื่อแก่ เป็นผู้ว่าง่าย หาได้ยาก เป็นผู้คงแก่เรียน หาได้ยาก
เป็นผู้รับโอวาทด้วยความเคารพ หาได้ยาก เป็นธรรมกถึก หาได้ยาก
เป็นวินัยธร หาได้ยาก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบวชเมื่อแก่ ผู้ประกอบ
ด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล หาได้ยาก.

จบทุตติยทูลลภสูตรที่ ๑๐

จบนิเวรณวรรคที่ ๑

อรรถกถาทุติยทูลลภสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยทูลลภสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปทกฺขิณฺคฺคาหิ แปลว่า ผู้รับโอวาทที่ท่านให้แล้ว โดยข้างเบื้องขวา (โดยความเคารพ). คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาทุติยทูลลภสูตรที่ ๑๐

จบนิเวรณวรรคกรรมนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อวารณสูตร   ๒. ราสีสูตร   ๓. อังคสูตร   ๔. สมยสูตร
๕. มาตุปุตติกสูตร   ๖. อปัชฌายสูตร   ๗. ฐานสูตร   ๘. กุมารลิจฉวีสูตร
๙. ปฐมทูลลภสูตร   ๑๐. ตุติยทูลลภสูตร   และอรรถกถา.

สัญญาวรรคที่ ๒

๑. ปฐมสัญญาสูตร

ว่าด้วยสัญญาที่มีผลมาก ๕ ประการ

[๖๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด สัญญา ๕ ประการเป็นไฉน คือ อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา มรณสัญญา อาหารปฏิภูมสัญญา สัพพโลเกอนภิตตสัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๕ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบปฐมสัญญาสูตรที่ ๑

สัญญาวรรคพรรณนาที่ ๒

อรรถกถापฐมสัญญาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสัญญาสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มหุผลา คือ มีผลมากด้วยผลอันเป็นวิบาก. ชื่อว่า มีอานิสงส์มากด้วยอานิสงส์อันเป็นวิบาก. บทว่า อมโตคธา คือ มีพระนิพพานเป็นที่พึงพิง. บทว่า สัพพโลเก อนภิตตสญญา ได้แก่ สัญญาที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เปื้อระอาในโลกอันเป็นที่อาศัยอยู่แห่งธาตุ ๓ ทั้งหมด.

จบอรรถกถापฐมสัญญาสูตรที่ ๑

๒. ทุคฺยสัณฺญาสูตร^๑

ว่าด้วยสัณญานที่มีผลมาก ๕ ประการ

[๖๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัณญา ๕ ประการ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด สัณญา ๕ ประการเป็นไฉน คือ อนิจจสัณญา อนัตตสัณญา มรณสัณญา อาหารปฏิภูมสัณญา ตัพฺพโลเกอนภิตสัณญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัณญา ๕ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบทุคฺยสัณฺญาสูตรที่ ๒

๓. ปฐฺมวาทตฺติสฺสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ

[๖๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้เจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ยึดถือสาระ และยึดถือสิ่งประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ย่อมเจริญด้วยศีล ย่อมเจริญด้วยสุตะ ย่อมเจริญด้วยจาคะ ย่อมเจริญด้วยปัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้เจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการนี้แล ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ยึดถือสาระ และยึดถือสิ่งประเสริฐแห่งกาย.

* สูตรที่ ๒ อรรถกถาว่าง่ายทั้งนั้น

อริยสาวกผู้ใด ย่อมเจริญด้วยศรัทธา
ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ทั้งสองฝ่าย
อริยสาวกผู้เช่นนั้น เป็นสัพบุรุษ มีปรีชา
เห็นประจักษ์ ชื่อว่าย่อมยึดถือสภาวะแห่ง
ตนในโลกนี้ไว้ได้ทีเดียว.

จบปฐมวาทฉลิสสูตรที่ ๓

อรรถกถापฐมวาทฉลิสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมวาทฉลิสสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วราทายี คือเป็นผู้ยึดเอาไว้ได้ซึ่งสภาวะอันสูงสุด. คำที่เหลือ
ในสูตรนี้และสูตรที่ ๔ ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถापฐมวาทฉลิสสูตรที่ ๓

๔. ทุติยวาทฉลิสสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ

[๖๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวิกาสู้เจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ
๕ ประการ ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็น
ผู้ยึดถือสภาวะ และยึดถือสิ่งประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ
เป็นไฉน คือ ย่อมเจริญด้วยศรัทธา ย่อมเจริญด้วยศีล ย่อมเจริญ
ด้วยสุตะ ย่อมเจริญด้วยจาคะ ย่อมเจริญด้วยปัญญา คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อริยสาวิกาสู้เจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการนี้แล ชื่อว่า
ย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ยึดถือสภาวะ และ
ยึดถือสิ่งประเสริฐแห่งกาย.

อริยสาวิกาผู้ใด ย่อมเจริญด้วย

ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

ทั้งสองฝ่าย อริยสาวิกาผู้เช่นนั้น เป็นผู้มี

ศีล เป็นอุบาสิกา ชื่อว่าย่อมยึดถือสาระ

แห่งตนในโลกนี้ไว้ได้ทีเดียว.

จบพุทธยวาทฉฐสูตรที่ ๔

๕. สกัจฉสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ควรสนทนา ๕ ประการ

[๖๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเป็นผู้ควรสนทนาของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง
และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่มาในกถาปรารภศีลสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้
ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่มาในกถาปรารภ
สมาธิสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง และเป็นผู้
พยากรณ์ปัญหาที่มาในกถาปรารภปัญญาสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
วิมุตติด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่มาในกถาปรารภวิมุตติสัมปทา
ได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะด้วยตนเอง และเป็นผู้
พยากรณ์ปัญหาที่มาในกถาปรารภวิมุตติญาณทัสสนสัมปทาได้ ๑ คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรสนทนา
ของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

จบสกัจฉสูตรที่ ๕

อรรถกถาสากัจฉสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสากัจฉสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อถสาจฺโฆ** แปลว่า เป็นผู้ควรที่จะสนทนาด้วย. บทว่า **อาคตํ ปญฺหํ** คือปัญหาที่ถูกถามแล้ว. บทว่า **พฺยาจตุตา โหติ** คือเป็นผู้แก้ปัญหาก็ได้.

จบอรรถกถาสากัจฉสูตรที่ ๕

๖. สาชีวสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของภิกษุผู้ควรอยู่ร่วมกัน ๕ ประการ

[๖๖] **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรดำรงชีพร่วมกันของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ เป็นไฉน **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่ตั้งขึ้นในกาลปรารภศีลสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่ตั้งขึ้นในกาลปรารภสมาธิสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่ตั้งขึ้นในกาลปรารภปัญญาสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่ตั้งขึ้นในกาลปรารภวิมุตติสัมปทาได้ ๑ ย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัตสนะด้วยตนเอง และเป็นผู้พยากรณ์ปัญหาที่ตั้งขึ้นในกาลปรารภวิมุตติญาณทัตสนสัมปทาได้ ๑ **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ควรดำรงชีพร่วมกันของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

จบสาชีวสูตรที่ ๖

อรรถกถาสาชีวะสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสาชีวะสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อลฺสาชีโว แปลว่า ควรแก่การมีอาชีวะร่วมกัน. บทว่า
สาชีโว ได้แก่ การถามปัญหาและการแก้ปัญหา. จริงอยู่ เพื่อนสพรหมจารี
แม่ทั้งสี่ ย่อมดำรงชีวิตร่วมปัญหาด้วยกัน เพราะเหตุนั้น การถามและการ
ตอบปัญหานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สาชีวะ เพราะมีอาชีวะร่วมกัน.
บทว่า กตฺ ปรุหํ คือปัญหาที่ตั้งถามแล้ว.

จบอรรถกถาสาชีวะสูตรที่ ๖

๗. ปฐมอิทธิบาทสูตร

ว่าด้วยธรรมที่อำนวยผลให้เป็นอริยบุคคล

[๖๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง ย่อม
เจริญ ย่อมทำให้มากซึ่งธรรม ๕ ประการ ภิกษุหรือภิกษุณีรูปนั้น พึงหวัง
ได้ผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตผล หรือเมื่อมีอุปาทานขันธ
เหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ในปัจจุบันนี้เทียว ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและ
ปธานสังขาร ๑ ย่อมเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร ๑
ย่อมเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร ๑ ย่อมเจริญ
อิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ๑ ย่อมเจริญวิริยะอย่างยิ่ง

เป็นที่ห้า ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมเจริญ
ย่อมทำให้มาก ซึ่งกรรม ๕ ประการนี้แล ภิกษุหรือภิกษุณีรูปนั้น พึงหวัง
ได้ผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตผล หรือเมื่อมีอุปาทานชั้น
เหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ในปัจจุบันนี้เทียว.

จบปฐมอิทธิบาทสูตรที่ ๗

อรรถกถापฐมอิทธิบาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอิทธิบาทสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสุโสพหิ แปลว่า ความเพียรมีประมาณยิ่ง.

จบอรรถกถापฐมอิทธิบาทสูตรที่ ๗

๘. ทุตติยอิทธิบาทสูตร

ว่าด้วยธรรมที่อำนวยผลให้เป็นอริยบุคคล

[๖๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ เราเป็นพระโพธิสัตว์
ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้เจริญ ทำให้มากซึ่งกรรม ๕ ประการ ธรรม ๕ ประการ
เป็นไฉน คือ เราได้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร ๑
ได้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร ๑ ได้เจริญ
อิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร ๑ ได้เจริญอิทธิบาทที่
ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ๑ ได้เจริญวิริยะอย่างยิ่งเป็นที่ห้า ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะได้เจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมมีวิริยะอย่างยิ่งเป็นที่ ๕ นี้ เราได้แน่มน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งธรรมที่จะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งใด ๆ เมื่อเหตุมีอยู่ เราถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานได้ในธรรมนั้น ๆ โดยแน่นอน ถ้าเราหวังก็พึงแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ เมื่อเหตุมีอยู่ เราถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้โดยแน่นอน ฯลฯ ถ้าเราหวัง ก็พึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ เมื่อเหตุมีอยู่ เราถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้โดยแน่นอน.

จบทุติยอิทธิปาทสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยอิทธิปาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยอิทธิปาทสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอาคมอิทธิบาทของพระองค์ ที่พระองค์แทงตลอดแล้วที่โคนไม้โพธิ แล้วจึงตรัสอภิญญา ๖ ของพระองค์นั้นแหละไว้ในเบื้องต้นต่อไป ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาทุติยอิทธิปาทสูตรที่ ๘

๕. นิพพิทาสูตร

ว่าด้วยธรรมที่อำนาจผลให้บรรลุนิพพาน

[๖๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย ๑ มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร ๑ มีความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง ๑ พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง ๑ ย่อมเข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อรู้อย่าง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

จบนิพพิทาสูตรที่ ๕

๑๐. อาสวัภยสูตร

ว่าด้วยธรรมที่อำนาจผลให้สิ้นอาสวะ

[๗๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย ๑ มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร ๑ มีความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง ๑ พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง ๑ เข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.

จบอาสวัภยสูตรที่ ๑๐

จบสังญาวรรคที่ ๒

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 161

ในนิพพิทาสูตรที่ ๕ และอาสวัภขยสูตรที่ ๑๐ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสวิปัสสนาไว้. คำที่เหลือในบททั้งปวงมีเนื้อความง่ายทั้ง
นั้นแล.

จบอรรถกถานิพพิทาสูตรที่ ๕ อาสวัภขยสูตรที่ ๑๐

จบสังญาวรรคพรรณนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมสังญาสสูตร
๒. ทุติยสังญาสสูตร
๓. ปฐมวัฑฒิสสูตร
๔. ทุติย-
วัฑฒิสสูตร
๕. สากัจฉสูตร
๖. สาสีวาสสูตร
๗. ปฐมอิทธิปาตสูตร
๘. ทุติยอิทธิปาตสูตร
๙. นิพพิทาสูตร
๑๐. อาสวัภขยสูตร และอรรถกถา.

โยธาชีววรรคที่ ๓

๑. ปฐมเจโตวิมุตติสูตร

ว่าด้วยธรรมที่อำนวยผลให้บรรลุมุติ

[๗๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย ๑ ย่อมมีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร ๑ ย่อมมีความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง ๑ ย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง ๑ ย่อมเข้าไปตั้งมรณสัญญาไว้ในภายใน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ เมื่อนั้น ภิกษุนี้เรียกว่าเป็นผู้ถอนลุ่มสลักขึ้นได้ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้รู้เครื่องแวดล้อมได้ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวัฏฏะ ดังนี้บ้าง.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนลุ่มสลักขึ้นได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละอวิชชาเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ถอนลุ่มสลักขึ้นได้ดังนี้แล.

ภิกษุเป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละชาติสงสารที่เป็นเหตุทำให้เกิดในภพใหม่ต่อไปได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้อย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละตัณหาเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้อย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนกลอนออกได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ถอนกลอนออกได้อย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลอดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิภูฏะอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละอัสมิมานะเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลอดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิภูฏะใด ๆ อย่างนี้แล.

จบปฐมเจโตวิมุตติสูตรที่ ๑

โยชชีวรรควรรณนาที่ ๓

อรรถกถาปฐมเจโตวิมุตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมเจโตวิมุตติสูตรที่ ๑ แห่งโยชชีวรรค
ที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

คำว่า ยโต โข ภิกขเว เป็นต้นนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเริ่ม
ณ บัดนี้ เพื่อทรงสรรเสริญภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา แล้วบรรลุพระอรหัต ตาม
นัยที่ตรัสไว้แล้ว ณ หนหลัง. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยโต โข แปลว่า
กาลใดแล. บทว่า อุกุจิตฺตปฺลิโฆ ได้แก่ ยกลิ้มสลักคืออวิชชาออกไปแล้ว.
บทว่า สกฺกิณฺณปรฺกฺโข ได้แก่ รื้อคือสงสารวัฏให้ย่อยยับแล้ว. บทว่า
อพฺพุพฺพหฺลโกลิ ได้แก่ ถอนเสาระเนียดคือตัณหาออกไปแล้ว. บทว่า
นิริคฺคโปกฺก ได้แก่ ถอดบานประตูคือนิวรรณ์ออกเสียแล้ว. บทว่า ปนฺนทฺธโช
ปนฺนภาโร ได้แก่ ลดชงคือมานะ และภาระคืออหัง อภิสังขารและกิเลส
ลงเสียแล้ว. บทว่า วิสฺยุตฺโต ได้แก่ หลุดพ้นจากวัฏฏะ. คำที่เหลือพึงทราบ
ตามนัยแห่งพระบาลีนั้นแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเวลาของพระชินาสพ ผู้ทำกิเลสให้สิ้นไป
ด้วยมรรคแล้ว ไปยังที่นอนอันดีคือนิโรธ เข้าผลสมาบัติมีพระนิพพานเป็น
อารมณ์อยู่ ด้วยพระดำรัสมีประมาณเท่านี้. เปรียบเหมือนนกร ๒ นกร
นกรหนึ่งคือโจรนคร นกรหนึ่งคือเขมนคร ครั้งนั้น นักรบใหญ่ท่านหนึ่ง
คิดว่า ตรายใด โจรนครยังตั้งอยู่ ตรายนั้น เขมนครก็ย่อมไม่พ้นภัย จำเรา
จักทำโจรนคร ไม่ให้เป็นนคร แล้วจึงสวมเกราะถือพระขรรค์ [ศัสตราวุธ ๒
คม] เข้าไปยังโจรนคร เอาพระขรรค์ตัดเสาระเนียด ที่เขที่ตั้งไว้ใกล้ประตูนคร

พังพานประคอง พร้อมทั้งกรอบประคอง ยกลิ้มสลักทำลายกำแพง รื้อค่ายคู ลดตรง
ที่เขาขกขึ้นเพื่อความสว่างแห่งนครลง แล้วเอาไฟเผาจนครเสีย เข้าไปสู่
เขมนครขึ้นปราสาท มีหมู่ญาติห้อมล้อม บริโภคอาหารอันอร่อย ร้อย
อุปมานี้ฉันใด ข้ออุปมาที่ฉันนั้น สักกายะเหมือนโจรนคร พระนิพพาน
เหมือนเขมนคร พระโยคาวจรเหมือนนักรบใหญ่ ท่านมีความคิดอย่างนี้ว่า
ตราบใด สักกายะยังเป็นไปอยู่ ตราบนั้น ก็ไม่รอดพ้นจากกรรมกรรม ๓๒
โรค ๕๘ และมหากัณฑ์ ๒๕ ท่านจึงเป็นเหมือนนักรบใหญ่ สวมเกราะคือศีล
ถือพระขรรค์คือปัญญา เอาพระอรหัตมรรคตัดเสาระเนียดคือตัดหาเหมือน
เอาพระขรรค์ตัดเสาระเนียด ถอดสลักคือสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ เหมือนนักรบ
พังพานประคองพร้อมทั้งกรอบประคอง ยกลิ้มสลักคืออวิชชา เหมือนนักรบ
ยกลิ้มสลัก ทำลายอกิสังขารคือกรรม รื้อคูคือชาติสงสาร เหมือนนักรบทำลาย
กำแพง รื้อค่ายคู ลดตรงคือมานะ เหมือนนักรบลดตรงที่เขาขกขึ้นให้นครโจร
สว่างแก่เสีย เผาจนครโจรคือสักกายะ แล้วเข้าสู่ นครคือกิเลสปรินิพพาน เป็น
ที่ดับกิเลส เสวยสุขเกิดแต่ผลสมบัติ อันมีอมตนิโรธเป็นอารมณ์ ยังเวลาให้
ล่วงไป ๆ เหมือนนักรบเข้าไปในเขมนคร ขึ้นปราสาทชั้นบน บริโภคอาหาร
อันอร่อย ฉะนั้น.

จบอรรถกถาปฐมเจโตวิมุตติสูตรที่ ๑

๒. ทุตติเจโตวิมุตติสูตร

ว่าด้วยธรรมมีวิมุตติเป็นผล

[๗๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์

ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ความสำคัญว่าไม่เที่ยง ๑ ความสำคัญว่าเป็นทุกข์ในสิ่งไม่เที่ยง ๑ ความสำคัญว่าเป็นอนัตตาในสิ่งที่เป็นทุกข์ ๑ ความสำคัญในการละ ๑ ความสำคัญในความคลายกำหนด ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ นี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ เมื่อนั้น ภิกษุ นี้เรียกว่าเป็นผู้ถอนลิมสลักขึ้นได้ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้รู้เรื่องแวดล้อมได้ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้ถอดคกลอนออกได้ ดังนี้บ้าง ว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลดตรงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบ ด้วยวิภูฏะ ดังนี้บ้าง.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนลิมสลักขึ้นได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละอวิชาเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือน ตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนลิมสลักขึ้นได้ดังนี้แล

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้รู้เรื่องแวดล้อมได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละชาติสงสาร ที่เป็นเหตุทำให้เกิดในภพใหม่ต่อไปได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้รู้เรื่องแวดล้อมได้ดังนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ละตัณหาเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้ดังนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอดกลอนออกได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ เสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอดกลอนออกได้อย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลอดตรงลงได้ ปลอดภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิภูษะอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละอัสมิมานะได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลอดตรงลงได้ ปลอดภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวิภูษะอย่างนี้แล.

จบพุทธยเจโตวิมุตติสูตรที่ ๒

อรรถกถาพุทธยเจโตวิมุตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพุทธยเจโตวิมุตติสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อนิจจสฺสยฺหา** ได้แก่ สัจญาที่เกิดขึ้นว่า ปัญจขันธ์ไม่เที่ยง โดยอาการคือมีแล้ว ก็ไม่มี. บทว่า **อนิจฺเจ ทฺถสฺสยฺหา** ได้แก่ สัจญาที่เกิดขึ้นว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็ทุกข โดยอาการคือบีบคั้น. บทว่า **ทฺถสฺสยฺหา** ได้แก่ สัจญาที่เกิดขึ้นว่า สิ่งใดเป็นทุกข สิ่งนั้นก็เป็อนัตตา โดยอาการคือไม่อยู่ในอำนาจ. คำที่เหลือมีนัยที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล แต่ในพระสูตรแม้ทั้งสองนี้ ก็ตรัสเรียกชื่อว่า วิปัสสนาผลแล.

จบอรรถกถาพุทธยเจโตวิมุตติสูตรที่ ๒

๓. ปฐมธรรมวิหาริกสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้เป็นอยู่ในธรรม

[๗๓] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่าผู้อยู่ในธรรม ๆ ดังนี้ ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้อยู่ในธรรม ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ เวชยาकरणะ กาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อพภูตธรรม เวทัลละ เธอย่อมปล่อยให้วันคืนล่วงไป ละการหลีกออกเร้นอยู่ ไม่ประกอบความสงบใจในภายใน เพราะการเรียนธรรมนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มากด้วยการเรียน ไม่เชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมแสดงธรรมตามที่ได้สดับมาแล้ว ตามที่ได้เรียนมาแล้ว แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เธอยอมปล่อยให้วันคืนล่วงไป ละการหลีกออกเร้นอยู่ ไม่ประกอบความสงบใจในภายใน เพราะการแสดงธรรมนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มากด้วยการแสดงธรรม ไม่เชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมกระทำการสาธยายธรรมตามที่ได้สดับมาแล้ว ตามที่ได้เรียนมาแล้ว โดยพิสดารเธอยอมปล่อยให้วันคืนล่วงไป ละการหลีกออกเร้นอยู่ ไม่ประกอบความสงบใจในภายใน เพราะการสาธยายธรรมนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มากด้วยการสาธยาย ไม่เชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมตรึกตาม ครอบตาม พงตามด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้สดับมาแล้ว ตามที่ได้เรียนมาแล้ว เธอยอมปล่อยให้วันคืน

ล่วงไป ละการหลีกออกเร้นอยู่ ไม่ประกอบความสงบใจในภายใน เพราะการ
ตริกตามธรรมนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มากด้วยการตริกธรรม ไม่ชื่อ
ว่าเป็นผู้อยู่ในธรรม.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ เวยยา-
करणะ กถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตตธรรม เวทลละ เชย้อมไม่
ปล่อยให้วันคืนล่วงไป ไม่ละการหลีกออกเร้นอยู่ ประกอบความสงบใจใน
ภายใน เพราะการเล่าเรียนธรรมนั้น ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้อยู่ในธรรม อย่างนี้แล
คุณก่อนภิกษุ เราแสดงภิกษุผู้มากด้วยการเล่าเรียนธรรม แสดงภิกษุผู้มากด้วย
การสาธยายธรรม แสดงภิกษุผู้มากด้วยการตริกธรรม แสดงภิกษุผู้อยู่ในธรรม
ด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนภิกษุ กิจใดอันศาสดาผู้หวังประโยชน์เกื้อกูลอนุเคราะห์
อาศัยความเอ็นดู พึงกระทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นเราได้ทำแก่เธอทั้งหลาย
แล้ว คุณก่อนภิกษุ นั้น โคนต้นไม้ นั้น เรือนว่าง เรงงเพ่งฉาน อย่าประมาท
อยู่เป็นผู้มีความเดือดร้อนในภายหลัง นี้เป็นอนุสาสนีของเราเพื่อเธอทั้งหลาย.

จบปฐมธรรมวิहारิกสูตรที่ ๓

อรรถกถापฐมธรรมวิहारิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมธรรมวิहारิกสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ทิวส อตินามติ ได้แก่ ทำเวลาวันหนึ่งให้ล่วงไป. บทว่า
ริญจติ ปฏิสสุลลัน ได้แก่ ละเลยความอยู่ผู้เดียวเสีย. บทว่า เทเสติ ได้แก่
กล่าวประกาศ. บทว่า ธมฺมปยุตฺตคฺติยา ได้แก่ ด้วยการบัญญัติธรรม. บทว่า
ธมฺมํ ปริยาปุณาติ ได้แก่ เล่าเรียน ศึกษา กล่าวธรรมคือสัจจะ ๔ โดย

นวังคสัตถุศาสน์ [คำสอนของพระศาสดา ๕ ส่วน]. บทว่า **น ริญจติ ปฏิสสุถานัน** ได้แก่ ไม่ละเลยความอยู่ผู้เดียว. บทว่า **อนุยฺยชฺชติ อชฺฌมคฺคิ เจโตสมถํ** ได้แก่ ส้องเสพ เจริญจิตสมาธิภายในตนเอง คือประกอบ ขวนขวายในสมถกรรมฐาน. บทว่า **หิตตลินา** แปลว่า ผู้แสวงประโยชน์ เกื้อกูล. บทว่า **อนุภุมฺปเกน** แปลว่า ผู้เอ็นดู. บทว่า **อนุภุมฺปิ อูปาทาย** ได้แก่ กำหนด ท่านอธิบายว่า อาศัย ซึ่งความเอ็นดูด้วยจิตก็มี. บทว่า **กตฺ โว มยา** ต่ความว่า เราผู้แสดงบุคคล ๕ ประเภทนี้ ก็กระทำการณียกิจนั้น แก่ท่านทั้งหลายแล้ว. แท้จริง พระศาสดาผู้เอ็นดู ก็มีกิจหน้าที่ คือการแสดง ธรรมอันไม่วิปริตเพียงเท่านั้นแหละ.

ต่อแต่นี้ไป ชื่อว่า การปฏิบัติเป็นกิจหน้าที่ของสาวกผู้ฟังทั้งหลาย. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **คูก่อนภิกษุ นี้โคนไม้ ฯลฯ** เป็น อนุศาสนีคำปราศอน ดังนี้. ก็ในพระดำรัสนั้น ทรงแสดงเสนาสนะคือโคนไม้ ด้วยบทว่า **รูกฺขมฺมูลานิ โคนไม้**. ทรงแสดงสถานที่สงัดจากคน ด้วยบทว่า **สุญฺญาคารานิ** (เรือนว่าง) นี้ อนึ่ง. ทรงบอกเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญ-เพียรแม้ด้วยบททั้งสอง ชื่อว่า ทรงมอบมรดกให้. บทว่า **ณายถ** ได้แก่ ท่านทั้งหลายจงฟังพินิจอารมณ์ ๓๘ ด้วยการฟังพินิจโดยอารมณ์ และฟัง พินิจขั้น ๓ อย่างนี้เป็นอาทิ โดยเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น ด้วยการฟังพินิจ โดยลักษณะ ท่านอธิบายว่า จงเจริญสมถะและวิปัสสนา. บทว่า **มา ปมาทตฺถ** แปลว่า อย่าประมาทเลย. บทว่า **มา ปจฺจลา วิปฺปฏิสฺสริโน อหฺวตฺถ** ความว่า เมื่อทรงแสดงความขื่อนี้ว่า สาวกเหล่าใด เวลายังเป็นหนุ่ม เวลา ไม่มีโรค เวลาสมบูรณ์ด้วยสัพพะยา มีข้าวเป็นที่สบายเป็นต้น เวลาที่ยังอยู่ ต่อหน้าพระศาสดา ละเว้นการใส่ใจโดยแยกกาย มัวแต่เพลินสุขในการหลับ นอน เป็นอาหารของเรือดตลอดทั้งวันทั้งคืน ประมาทมาแต่ก่อน ภายหลัง

สาวกเหล่านั้น เวลาแก่ตัวลง เป็นโรค ใจจะตาย เวลาวิบัติ และเวลาที่พระศาสดาปรินิพพานเสียแล้ว เมื่อรำลึกถึงการอยู่อย่างประมาทมาแต่ก่อนนั้น มองเห็นการทำกาละ [ตาย] ชนิดมีปฏิสนธิว่าเป็นภาระ ก็ร้อนใจ ส่วนเธอทั้งหลายอย่าได้เป็นกันเช่นนั้นเลย ดังนี้ จึงตรัสว่า พวกเธออย่าได้ร้อนใจกันในภายหลังเลย. บทว่า อัย โว อมุหำกั อนุสาสนึ ความว่า วาจาที่ว่า พวกเธอจงฟังพินิจ จงอย่าประมาท เป็นอนุสาสนึ ท่านอธิบายว่า เป็นโอวาทจากเรา สำหรับเธอทั้งหลาย ดังนี้.

จบอรรถกถาปฐมธรรมวิหาริกสูตรที่ ๓

๔. ทุคิยธรรมวิหาริกสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้เป็นอยู่ในธรรม

[๗๔] ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่าผู้อยู่ในธรรมๆ ดังนี้ ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้อยู่ในธรรม ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตต...เวทลละ เธอย่อมไม่ทราบเนื้อความของธรรมนั้นที่ยิ่งขึ้นไปด้วยปัญญา ภิกษุนี้เรียกว่า เป็นผู้มากด้วยการเรียน ไม่ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในธรรม ฯลฯ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ... เวทิลละ
เธอย่อมทราบชัดเนื้อความของธรรมนั้นที่ยิ่งขึ้นไปด้วยปัญญา ภิกษุชื่อว่าเป็น
ผู้อยู่ในธรรมอย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ ฯลฯ นี่เป็นอนุศาสนีของเราเพื่อเธอ
ทั้งหลาย.

จบพุทธัตถุธรรมวิหาริกสูตรที่ ๔

อรรถกถาพุทธัตถุธรรมวิหาริกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพุทธัตถุธรรมวิหาริกสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุตฺตริ จสฺส ปญฺญา อตฺตํ นปฺปชานาติ ความว่า
ไม่รู้เนื้อความของธรรมนั้น ด้วยมรรคปัญญาพร้อมทั้งวิปัสสนา ยิ่งขึ้นไปกว่า
ปริยัตินั้น. อธิบายว่า ไม่เห็นไม่แทงตลอดสัจจะ ๔. ในวาระนอกนั้น ก็นัยนี้
เหมือนกัน. ชน ๖ จำพวก คือ ภิกษุพหูสูต ผู้บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน
พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระชีนาสพ พึงทราบว่าเป็น
ธรรมวิหารี (ผู้อยู่โดยธรรม) ในพระสูตรแม่ทั้งสองนี้ ด้วยประการ ฉะนี้.

จบอรรถกถาพุทธัตถุธรรมวิหาริกสูตรที่ ๔

๕. ปฐมโยธาชีวสูตร

ว่าด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวก

[๗๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ นักรบอาชีพบางพวกในโลกนี้ เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นเท่านั้น ย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้ นักรบอาชีพบางพวกแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี่เป็นนักรบอาชีพพวกที่ ๑ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางพวกในโลกนี้ แม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แต่พอเห็นยอดธงข้าศึกเข้าเท่านั้น ย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้ นักรบอาชีพบางพวกแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี่เป็นนักรบอาชีพพวกที่ ๒ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางพวกในโลกนี้แม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกเข้าเท่านั้น ย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้ นักรบอาชีพบางพวกแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี่เป็นนักรบอาชีพพวกที่ ๓ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางพวกในโลกนี้ แม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม้ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ แต่ว่าย่อมขลาดสะดุ้งต่อการสัมปหารของข้าศึก นักรบอาชีพบางพวกแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี่เป็นนักรบอาชีพพวกที่ ๔ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางพวกในโลกนี้ แม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม้ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ อดทนต่อการสัมปหารของข้าศึกได้ เขาชนะสงครามนั้นแล้ว

เป็นผู้พิชิตสงคราม ยึดครองค่ายสงครามนั้นไว้ได้ นักรบอาชีพบางพวกแม้
เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี่เป็นนักรบอาชีพพวกที่ ๕ มีปรากฏอยู่ในโลก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏ
อยู่ในพวกภิกษุ ฉะนั้นเหมือนกัน ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นเท่านั้นย่อมหยุดนิ่ง สะทก-
สะท้าน ไม่สามารถจะสืบท่อพรหมจรรย์ไปได้ ทำให้แจ้งความเป็นผู้
ทุรพลในสิกขาบอกคินสิกขาเวียนมาเพื่อหินเพศ. อะไรเป็นฝุ่นฟุ้งขึ้นของเธอ
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ยอมได้ฟังว่า ในบ้านหรือในนิคมโน้น มีหญิงหรือ
กุมาริรูปงามน่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง เธอได้ฟัง
ดังนั้นแล้วยอมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบท่อพรหมจรรย์ไปได้
ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้ทุรพลในสิกขา บอกคินสิกขาเวียนมาเพื่อหินเพศ นี้
ชื่อว่า ฝุ่นฟุ้งขึ้นของเธอ นักรบอาชีพนั้นเห็น ฝุ่นฟุ้งขึ้นเท่านั้นยอมหยุดนิ่ง
สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้ แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้น
บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี้บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพจำพวกที่ ๑ มี
ปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุแม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แต่ว่าเธอเห็น
ยอดธงของข้าศึกเข้าเท่านั้น ย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถ
จะสืบท่อพรหมจรรย์ไปได้ ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้ทุรพลในสิกขา บอก
คินสิกขาเวียนมาเพื่อหินเพศ อะไรชื่อว่าเป็นยอดธงของข้าศึกของเธอ คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ ไม่ได้ฟังว่าในบ้านหรือในนิคมชื่อโน้น มีหญิงหรือกุมาริรูปงาม
น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง แต่ว่าเธอยอมได้เห็น
ด้วยตนเองซึ่งหญิงหรือกุมาริรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณ

งามอย่างยิ่ง เธอเห็นแล้วย่อมหยุดหนึ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะ
สืบต่อพรหมจรรย์ไปได้ ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้บรรลุในสัทธา บอกคืน
สัทธาเวียนมาเพื่อหิณฑะ นี้ชื่อว่ายอดตรงของข้าศึกของเธอ นักรบอาชีพร
นั้นเห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แต่พอเห็นยอดตรงของข้าศึกเข้าเท่านั้นย่อมหยุด
หนึ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้ แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบ
ฉันนั้น บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี้คือบุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพร
จำพวกที่ ๒ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุแม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดตรง
ของข้าศึกก็อดทนได้ แต่พอเธอได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกเข้าเท่านั้น
ย่อมหยุดหนึ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้
ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้บรรลุในสัทธา บอกคืนสัทธาเวียนมาเพื่อหิณฑะ อะไร
ชื่อว่าเป็นเสียงกึกก้องของข้าศึกของเธอ คือ มาตุคามเข้าไปหาภิกษุในธรรม
วินัยนี้ ผู้อยู่ในป่า โคนไม้หรือเรือนว่างเปล่า แล้วย่อมยิมแย้ม ปราศรัย กระทบ
กระทบ ชี้ เย้ยหยัน เธอถูกมาตุคามยิมแย้ม ปราศรัย กระทบกระทบ ชี้ เย้ย
หยันอยู่ ย่อมหยุดหนึ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์
ไปได้ ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้บรรลุในสัทธา บอกคืนสัทธาเวียนมาเพื่อหิณฑะ
เพศ นี้ชื่อว่าเสียงกึกก้องของข้าศึกของเธอ นักรบอาชีพรนั้นแม้เห็นฝุ่น
ฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดตรงของข้าศึกก็อดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงกึกก้อง
ของข้าศึกเข้าเท่านั้นย่อมหยุดหนึ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้ แม้ฉันใด
เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิได้อยู่ นี้คือบุคคล
ผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพรจำพวกที่ ๓ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุแม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดตรง
ของข้าศึกก็อดทนได้ แม้ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ แต่ว่าย่อ

ขลาดต่อการสัมปหารของข้าศึก อะไรชื่อว่าเป็นการสัมปหารของข้าศึกของ เธอ คือ มาตุคามเข้าไปหาภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้อยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่า แล้วยอมนั่งทับ นอนทับ ข่มขืน เธอถูกมาตุคามนั่งทับ นอนทับ ข่มขืนอยู่ ไม่บอกคืนสิกขา ไม่ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้ทรพล ย่อมเสพเมถุน-ธรรม นี้ชื่อว่า **การสัมปหารของข้าศึกของเธอ** นักรบอาชีพนั่นแม่ เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม่ได้ยินเสียงกีกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ แต่ว่ายอมขลาดต่อการสัมปหารของข้าศึก แม่ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น บุคคลบางคนแม่เช่นนี้ก็มิอยู่ นี้คือบุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพอำพวาทที่ ๔ มิปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุแม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม่ได้ยินเสียงกีกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ อดทนการสัมปหารของข้าศึก เขาชนะสงครามแล้ว เป็นผู้พิชิตสงคราม ยึดครองค่ายสงครามนั้นไว้ได้ อะไรชื่อว่าชัยชนะในสงครามของเธอ คือมาตุคามเข้าไปหาภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้อยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่า แล้วยอมนั่งทับ นอนทับ ข่มขืน เธอถูกมาตุคามนั่งทับ นอนทับข่มขืนอยู่ ไม่พัวพันปลดเปลื้อง หลีกออกได้ แล้วหลีกไปตามประสงค์ เธอย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เธออยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่า ย่อมนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอย่อมละอภิชฌาในโลกเสีย มีจิตปราศจากอภิชฌาอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา เธอย่อมละความประทุษร้าย คือ พยาบาท มีจิตไม่พยาบาทอยู่ เป็นผู้มีความเกื้อกูลอนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวง ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้าย คือ พยาบาท เธอย่อมละดินมิทระปราศจากดินมิทระอยู่ เป็นผู้มื่อโลกสัตตัญญา มีสติสัมปชัญญะ ชำระจิตให้

บริสุทธฺ์จากถิ่นมิทระ เธอย่อมละอุทธจกุกุจจะ มีจิตไม่ฟุ้งซ่านอยู่ เป็นผู้มีจิตสงบ ณ ภายใน ชำระจิตให้บริสุทธฺ์จากอุทธจกุกุจจะ เธอย่อมละวิจิกิจจา เป็นผู้ข้ามพ้นวิจิกิจจาอยู่ หมดความสงสัยในธรรมทั้งหลาย ชำระจิตให้บริสุทธฺ์จากวิจิกิจจา เธอละนิวรรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ ทำปัญญาให้ทุรพลได้แล้ว สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธฺ์อยู่ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธฺ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวแล้ว อย่างนี้ เธอย่อมโหม้หม้อจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้เหตุเกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ขอปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตของเธอย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก นี้ชื่อว่า ชัยชนะในสงครามของเธอ นักรบอาชีพนั่น แม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม้เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม้ได้ยินเสียงกีก้องของข้าศึกก็อดทนได้ อดทนต่อการสัมปหารของข้าศึกได้ เขาชนะสงครามแล้ว เป็นผู้พิชิตสงครามแล้ว ยึดครองค่ายสงครามนั้นไว้ได้ แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ นี้คือบุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพจำพวกที่ ๕ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

จบปฐมโยธาชีวิตุตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมโยธาชีวิตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมโยธาชีวิตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โยธาชีวิตา ได้แก่ ผู้อาศัยการรบเลี้ยงชีพ [ทหารอาชีพ]

บทว่า รชकु ได้แก่ กลุ่มละอองที่พุ่งขึ้นจากแผ่นดินที่แตกกระจาย เพราะการเหยียบย่ำด้วยเท้าของช้างม้าเป็นต้น. บทว่า น สนฺตมฺภติ ได้แก่ ยืนปักหลักอยู่ไม่ได้. บทว่า สหติ รชकु ได้แก่ แม้เห็นกลุ่มละอองก็อดกลั้น. บทว่า ธชकु ได้แก่ ยอดธงที่เขายกขึ้นบนหลังช้างม้าเป็นต้น และบนรถทั้งหลาย. บทว่า อุตฺสทาณ ได้แก่ เสียงกึกก้องอื้ออึงของช้าง ม้า รถ และของหมู่ทหาร. บทว่า สมฺปหาร ได้แก่ การประหัตประหารแม้ขนาดเล็กน้อยที่มาถึงเข้า. บทว่า หลยฺมติ ได้แก่ เตือดร้อน คับแค้นใจ. บทว่า พฺยาปชฺชติ ได้แก่ ถึงวิบัติ ละปกติภาพไป. บทว่า สหติ สมฺปหาร ได้แก่ แม้ประสบการประหาร ๒-๓ ครั้งก็ทน อดกลั้นได้.

บทว่า ตเมว สงฺคามสฺส ได้แก่ สถานที่ตั้งค่ายชัยภูมิ [สนามรบ] นั้นนั่นแหละ. บทว่า อชฺฌาวสติ ได้แก่ ครอบครองอยู่ประมาณ ๗ วัน [สัปดาห์]. ถามว่า เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะว่าเป็นอุปการะบำรุงผู้ต้องอาวุธบาดเจ็บ เพื่อรู้ความชอบแห่งหน้าที่ที่ปฏิบัติมาแล้ว จะได้ปูนบำเหน็จตำแหน่ง และเพื่อเสวยสุขในความเป็นใหญ่ [ได้ชัยชนะ].

เพราะเหตุที่ พระศาสดาไม่ทรงมีกิจหน้าที่ ด้วยเหล่านักรบทั้งหลาย แต่ทรงนำข้ออุปมานี้มา เพื่อทรงแสดงบุคคล ๕ จำพวกเห็นปานนั้นในพระศาสนานี้ ฉะนั้น บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงบุคคลเหล่านั้น จึงตรัสว่า เอวเมว โข เป็นอาทิ. ในคำนั้น บทว่า สฺสทิติ ได้แก่ ระทระทวย เข้าไปใน

มิจนาวิตก. บทว่า น สกฺโกติ พุรฺหมจฺริยํ สนฺตฺตานํ ใต้แก่ คຸ້ມກອງ
พรหมจริยวาส การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ที่ยังไม่ขาดสายไว้ไม่ได้. บทว่า
สิกฺขาทุพฺพลຸยํ อวิกฺตฺวา ใต้แก่ ประกาศความถอยกำลังในสิกขา. ด้วย
บทว่า กิມສຸສ ຣຸກຸສຸມີ ທຣັສວ່າ ອະໄຣ ຈື່ອວ່າ ປລາຍຟງລະອອງຂອງບຸກຄລນັ້ນ.

บทว่า อภิรຸປາ ແປລວ່າ ຈດງາມ. บทว่า ທສຸສນີຍາ ใต้แก่ ควร
แก่การชม. บทว่า ปาສาทິกา ใต้แก่ นำความแจ่มใสมาให้จิต โดยการเห็น
เท่านั้น. บทว่า ປຣມາຍ ใต้แก่ ສູງສຸດ. บทว่า ວຸຣຸໂປກຸຊຣຕາຍ ใต้แก่
ด้วยผิวพรรณแห่งสตรีระ และด้วยทรวดทรงแห่งอวัยวะ. บทว่า ໂອສຫຕິ
ແປລວ່າ ຫນ. บทว่า ອຸລຸສປຕິ ແປລວ່າ ຄລ່າວ. บทว่า ອຸຊຸຊຸມຕິ ใต้แก่
ประจบมือหัวเราะลั่น. บทว่า ອຸປຸຣຸເຫຕຕິ ใต้แก่ ເຍາະເຍັຍ. บทว่า ອภິນີ-
ສິຫຕິ ใต้แก่ ນັ່ງຊິດກັນ ຫຼື ນັ່ງຮ່ວມກັນ. ແມ່ນໃນບທທີ່ສອງກໍ່ນັ້ນເມື່ອນັ້ນ.

บทว่า ອຸໂຣທຸຣຕຕິ ແປລວ່າ ຫັບ. บทว่า ວິນິເວເຈຕຸວາ ວິນິໂມ-
ເຈຕຸວາ ใต้แก่ ปลอดภัยและปล่อยมือของหญิงนั้น จากที่ที่จับไว้. คำที่เหลือใน
ข้อนี้ มีความง่ายทั้งนั้นแล. พระสูตรนี้ตรัสทั้งวิภูฏะและวิภูฏะ.

จบอรรถกถาปฐมโยชาชีวสูตรที่ ๕

๖. ทุติโยธาชีวิสูตร

ว่าด้วยนักรบและภิกษุ ๕ พวก

[๗๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ ถือดาบและโล่ ผูกสอดธนูและแฉ่ง แล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมจะมักเขม้นพยายามรบในสนามรบนั้น พวกข้าศึกย่อมฆ่าเขาตายทำลายเขาได้ นักรบอาชีพบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๑ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ ถือดาบและโล่ ผูกสอดธนูและแฉ่ง แล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมจะมักเขม้นพยายามรบในสนามรบนั้น พวกข้าศึกย่อมทำร้ายเขาให้บาดเจ็บ พวกของเขาย่อมนำเขาออกมาส่งไปถึงหมู่บ้าน เขากำลังถูกนำไปยังไม่ถึงหมู่บ้าน ทำกาละเสียในระหว่างทาง นักรบอาชีพบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๒ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ ถือดาบและโล่ ผูกสอดธนูและแฉ่ง แล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมจะมักเขม้นพยายามรบในสนามรบนั้น พวกข้าศึกย่อมทำร้ายเขาให้บาดเจ็บ พวกของเขาย่อมนำเขาออกมาส่งไปถึงหมู่บ้าน หมู่บ้านย่อมพยาบาลรักษาเขา เขาอันหมู่บ้านพยาบาลรักษาอยู่ได้ทำกาละด้วยอาพาธนั้น นักรบอาชีพบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๓ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ ถือดาบและโล่ ผูกสอดธนูและแฉ่ง แล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมจะมักเขม้นพยายามรบในสนามรบ

นั่น พวกข้าศึกย่อมทำร้ายเขาให้บาดเจ็บ พวกของเขาย่อมนำเขาออกมาส่งไปถึงหมู่ญาติ หมู่ญาติย่อมพยาบาลรักษาเขา เขาอันหมู่ญาติพยาบาลรักษาอยู่ก็ไต่หายจากอาพาธนั้น นักรบอาชีพบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๔ มีปรากฏอยู่ในโลก.

อีกประการหนึ่ง นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ ถือดาบและโล่ ผูกสอดธนูและแฉ่ง แล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมชนะสงครามแล้ว เป็นผู้พิชิตสงคราม ยึดครองค่ายสงครามไว้ได้ นักรบอาชีพบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๕ มีปรากฏอยู่ในโลก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ ฉะนั้นเหมือนกัน ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ ครั้นเวลาเช้า เรอนุ่งสรงถือนาครและจีวรแล้ว เข้าไปยังบ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา ไม่รักษาจิต มีสติไม่ตั้งมั่น ไม่สำรวมอินทรีย์ เธอได้เห็นมาตุคามนุ่งห่มลับ ๆ ล่อ ๆ ในบ้านหรือในนิคมนั้น เพราะเห็นมาตุคามนุ่งห่มลับ ๆ ล่อ ๆ ราคะย่อมขจัดจิตของเธอ เธอมีจิตอันราคะขจัดแล้ว ไม่บอกคินศึกษา ไม่ทำให้แจ้งซึ่งความทุรพล เสพเมถุนธรรม นักรบอาชีพนั้นถือนาครและโล่ ผูกสอดธนูและแฉ่งแล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมชนะมักเขม้นพยายามรบในสนามรบนั้น พวกข้าศึกย่อมฆ่าเขาตาย ทำลายเขาได้ แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉะนั้น บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในธรรมวินัยนี้ นี่คือนักบวชผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพจำพวกที่ ๑ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมอาศัยบ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ ครั้นเวลาเช้า เรอนุ่งสรงถือนาครและจีวรแล้ว เข้าไปยังบ้านหรือนิคมนั้นเพื่อ

บิณฑบาต ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา ไม่รักษาจิต มีสติไม่ตั้งมั่น ไม่
ตำรวมอินทรีย์ เธอได้เห็นมาตุคามนุ่งห่มลับ ๆ ล่อ ๆ ในบ้านหรือนิคมนั้น
เพราะเห็นมาตุคามนุ่งห่มลับ ๆ ล่อ ๆ ราคะยอมขจัดจิตของเธอ เธอมีจิต
อันราคะขจัดแล้ว ย่อมเร้าร้อนกาย เร้าร้อนจิต เธอจึงคิดอย่างนี้ว่า ฝิฉะนั้น
เราควรไปอารามนอกพวกภิกษุว่า อาวุโส ข้าพเจ้าถูกราคะยอมแล้ว ถูกราคะ
ครอบงำแล้ว ไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์สืบต่อไปได้ จักทำให้แจ้งซึ่ง
ความเป็นผู้หลุดพ้นในสีกขา บอกคีนสีกขาเวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ เธอกำลัง
เดินไปอาราม ยังไม่ทันถึงอาราม ก็ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้หลุดพ้นในสีกขา
บอกคีนสีกขาเวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ ในระหว่างทาง นักรบอาชีพนั่นถือดาบ
และโล่ ผูกสอดธนูและแล่ง แล้วเข้าสนามรบ เขาย่อมจะมักเขม่นพยายาม
รบในสนามรบนั้น พวกข้าศึกย่อมทำร้ายเขาให้บาดเจ็บ พวกของเขาย่อมนำ
เขาออกมาส่งไปถึงหมู่ญาติ เขากำลังถูกนำไปยังไม่ถึงหมู่ญาติ ทำกาละเสียวใน
ระหว่างทาง แม้นั้นใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉนั้นนั้น บุคคลบางคนแม้เช่นนี้
ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ นี้คือบุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพจำพวกที่ ๒ มีปรากฏ
อยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมอาศัยบ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ ครั้นเวลา
เช้า เธอນุ่งสบงถือบาตรและจีวรแล้ว เข้าไปยังบ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต
ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา... บอกคีนสีกขาเวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ เธอ
ไปสู่อารามบอกพวกภิกษุว่า อาวุโส ข้าพเจ้าถูกราคะยอมแล้ว... บอกคีน
สีกขาเวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ พวกเพื่อนพรหมจรรย์จึงกล่าวสอน พร้าสอน
เธอว่า อาวุโส กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีความยินดีน้อย
มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่ กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่าเปรียบด้วยร่างกระดูก มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้า

ตรัสว่า **เปรียบด้วยขึ้นเนื้อ** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า **เปรียบด้วยคบเพลิง** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า **เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสว่า **เปรียบด้วยความฝัน** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้-
มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **เปรียบด้วยของขอยืม** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **เปรียบด้วยผลไม้** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลายพระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสว่า **เปรียบด้วยดาบและของมีคม** มีทุกข์มาก... กามทั้งหลาย
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **เปรียบด้วยหอกและหลาว** มีทุกข์มาก... กาม
ทั้งหลายพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **เปรียบด้วยห้วง** มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่ ขอท่านผู้มีอายุ จงยินดียิ่งในพรหมจรรย์ จงอย่า
ทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้ทรพลงในสิกขา บอกคีนสิกขาเวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์
เธออันพวกเพื่อนพรหมจรรย์กล่าวสอน พร้าสอนอยู่อย่างนี้ว่า อาวุโส กาม
ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับ
แค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่ ก็จริง แต่ข้าพเจ้าไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์
สืบต่อไปได้ จักทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้ทรพลงในสิกขา บอกคีนสิกขาเวียนมา
เพื่อเป็นคฤหัสถ์ นักรบนั้นถือดาบและโล่ ๆ ล ๆ เขาอันหมู่ญาติพยาบาล
รักษาอยู่ก็ได้ตายเพราะอาพาธนั้น แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น
บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในธรรมวินัยนี้ นี่คือนักบวชผู้เปรียบด้วยนักรบ
อาชีพจำพวกที่ ๓ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมอาศัยบ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ ครั้นเวลา
เช้า เอนุ่งสรงถือบาตรและจีวรแล้ว เข้าไปยังบ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต
ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา... บอกคีนสิกขาเวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ เพื่อ
ไปอารามบอกพวกภิกษุว่า อาวุโส ข้าพเจ้าถูกราคะข่มแล้ว... บอกคีนสิกขา

เวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ พวกเพื่อนพรหมจรรย์จึงกล่าวสั้น พร้าสอนเธอว่า
อาวุโส กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีความยินดีน้อย มีทุกข์
มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่ กามทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า เปรียบด้วยร่างกระดูก... เปรียบด้วยชิ้นเนื้อ... เปรียบด้วยคบ
เพลิง... เปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง... เปรียบด้วยความฝัน... เปรียบ
ด้วยของข่อยม... เปรียบด้วยผลไม้... เปรียบด้วยดาบและของมีคม...
เปรียบด้วยหอกและหลาว... เปรียบด้วยห้วง มีความยินดีน้อย มีทุกข์
มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่ ขอท่านผู้มีอายุจงยินดียิ่งในพรหม-
จรรย์ จงอย่าทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้บรรลุในสิกขา บอกคืนสิกขาเวียนมาเพื่อ
เป็นคฤหัสถ์ เธออันพวกเพื่อนพรหมจรรย์กล่าวสอน พร้าสอนอยู่อย่างนี้ จึง
กล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโส ข้าพเจ้าจักจะมักเขม้น จักทรงไว้ จักยินดียิ่ง จักไม่
กระทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้บรรลุในสิกขา บอกคืนสิกขาเวียนมาเพื่อเป็น
คฤหัสถ์ ณ บัดนี้ นักรบนั้นถือดาบและโล่... เขาอันหมู่ญาติพยาบาล
รักษาอยู่ ก็ได้หายจากอาพาธนั้น แม้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น
บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในธรรมวินัยนี้ นี้คือบุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบ
อาชีพจำพวกที่ ๔ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมอาศัยบ้านหรือนิคมบางแห่งอยู่ ครั้นเวลา
เช้า เรอนุ่งสรงถือบาตรและจีวรแล้ว เข้าไปยังบ้านหรือนิคมนั้นเพื่อบิณฑบาต
รักษากาย รักษาวาจา รักษาจิต มีสติตั้งมั่นสำรวมอินทรีย์ เธอเห็นรูปด้วย
จักขุแล้ว ย่อมไม่ถือโดยนิमित ย่อมไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อ
สำรวมจักขุนทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว ฟังเป็นเหตุให้ธรรมอันเป็นบาปอกุศล
คือ อภิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมใน
จักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู...ดมกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูก

ต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมไม่ถือโดยนิमित
ย่อมไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสාරวมนินทรีย์ ที่เมื่อไม่สාරวม
แล้ว พึงเป็นเหตุให้ธรรมอันเป็นบาปอกุศล คือ อภิขณาและโทมนัสครอบงำ
ได้ ย่อมรักษามนินทรีย์ ถึงความสාරวมในมนินทรีย์ เธอกลับจากบิณฑบาต
ภายหลังภัตแล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสังัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา
ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎู ที่แจ้ง ลอมฟาง เธออยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง
ย่อมนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอย่อมละ
อภิขณาในโลกเสีย ๆ ล ๆ เธอละนิวรรณ์ ๕ ประการนี้ อันเป็นเครื่องเศร้า
หมองใจ ทำปัญญาให้ทุรพลได้แล้ว สัจจจากาม ๆ ล ๆ บรรลุจตุตถฌาน
ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้
อุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว
ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ง่ายแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวแล้ว
อย่างนี้ เธอย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความ
เป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ๆ ล ๆ กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก นักรบ
อาชีพนั่นถือดาบและโล่ ผูกสอดธนูและแสงแล้ว เข้าสนามรบ เขาชนะ
สงครามแล้ว เป็นผู้พิชิตสงคราม ยึดครองค่ายสงครามนั้นไว้ได้ แม้ฉันใด
เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น บุคคลบางคนแม้เช่นนี้ก็มิอยู่ในธรรมวินัยนี้
นี่คือบุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพจำพวกที่ ๕ มิปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้แล
มิปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ.

จบพุทธยโยธาชีวิตสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุติยโยธาชีวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยโยธาชีวสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า อสิจุมม คเหตุวา ได้แก่ ถือคาบและโล่. บทว่า ธนุกลาปัสสนุนยหิตวา ได้แก่ สอดธนูและแล่งธนู. บทว่า วิทยุพหุ ได้แก่ ตั้งอยู่ โดยการเผชิญหน้าพร้อมรบ [ประชิด]. บทว่า สงคามม โอตตติ ได้แก่ เข้ารบใหญ่. บทว่า อุตฺสหติ วายมติ ได้แก่ ทำความอดสาหะพยายาม. บทว่า หนนฺติ แปลว่า ฆ่า บทว่า ปรียาเทนฺติ ได้แก่ ยื้อยุด. บทว่า อุลลิกขนฺติ ได้แก่ แทง. บทว่า อปเนนฺติ ได้แก่ พาทหารฝ่ายตนไป. บทว่า อปเนตฺวา ฌตถานํ เนนฺติ ได้แก่ นำทหารฝ่ายตนไปส่งให้ญาติ. บทว่า นิยนโน ได้แก่ นำไปสู่เรือนตน หรือสำนักญาติที่เหลือ. บทว่า อุตฺถนฺติ ปริจฺรณฺติ ได้แก่ กระทำความสะอาดเครื่องประหาร และสมานแผลเป็นต้น บำรุงคุ้มครอง.

บทว่า อรฺกฺขิตฺเตนฺว กายเณ ได้แก่ มีกายทวารอันมิได้รักษา. บทว่า อรฺกฺขิตาย วาจาญ ได้แก่ มีวจิตวารอันมิได้รักษา. บทว่า อรฺกฺขิตฺเตน จิตฺเตน ได้แก่ มีมโนทวารอันมิได้รักษา. บทว่า อนุปฺภฺจิตาย สติยา ได้แก่ ไม่ทำสติให้ตั้งด้วยดี. บทว่า อสฺสฺวเตหิ อินฺทฺริเยหิ ได้แก่ มีอินทรีย์ที่มีใจเป็นที่ ๖ อันมิได้ระวังมิได้คุ้มครองแล้ว. บทว่า ราโค จิตฺตํ อนุทฺธฺเสติ ได้แก่ รากะเมื่อเกิดขึ้น ย่อมกำจัดจิตในสมณะและวิปัสสนา คือเหวี่ยงไปเสียไกล.

บทว่า รากายิตฺมฺหิ อาวุโส รากปเรโต ความว่า ผู้มีอายุ ผมถูกรากะข้อมแล้ว ถูกรากะตามถึงแล้ว.

ในบทว่า **ขอฏฺฐิกริฏฺฐุปมา** เป็นต้น กามทั้งหลายเปรียบเหมือน
ท่อนกระดุก เพราะอรรถว่ามีความอโรยน้อย เปรียบเหมือนชิ้นเนื้อ เพราะ
อรรถว่าทั่วไปแก่คนจำนวนมาก เปรียบเหมือนคบเพลิงหญ้า เพราะอรรถว่า
ตามเผาผลาญ เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง เพราะอรรถว่าทำความเร่าร้อน
มาก เปรียบเหมือนความฝัน เพราะอรรถว่าปรากฏขึ้นนิดหน่อย เปรียบ-
เหมือนของขี้มเขามา เพราะอรรถว่าอยู่ได้ชั่วคราว เปรียบเหมือนผลไม้
เพราะอรรถว่าการหักหมดทั้งต้น เปรียบเหมือนเจียงสับเนื้อ เพราะอรรถว่าเป็น
ที่รองมีดสับ เปรียบเหมือนปลายหอก เพราะอรรถว่าทิ่มแทง เปรียบเหมือน
หัวงู เพราะอรรถว่า น่าสงสัยน่ามีภัย.

บทว่า **อุตฺตทิสฺสามิ** ได้แก่ จักทำอุตสาหะ. บทว่า **ชารยิสฺสามิ**
ได้แก่ จักทรงความเป็นสมณะไว้. บทว่า **อภิรมิสฺสามิ** ได้แก่ จักทำความ
ยินดียิ่ง [ในพรหมจรรย์] ให้เกิดขึ้น อธิบายว่า จักไม่กระสันสีก. คำที่เหลือ
ในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น. ในพระสูตรนี้ตรัสทั้งวิภูฏะทั้งวิภูฏะแล.

จบอรรถกถาทุคฺยโยธาชีวสูตรที่ ๖

๓. ปฐมอนาคตสูตร

ว่าด้วยภัยในอนาคต ๕ ประการ

[๗๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕
ประการนี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรม
ที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำ
ให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุผู้อยู่ป่าในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว งูพังกัดเรา แมลงป่องพังกัดเรา หรือตะขาบพังกัดเรา เพราะการกัดต่อยแห่งสัตว์เหล่านั้น เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลुธรรมที่ยังไม่ได้บรรลु เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึ่งพลาดล้มลง ภัตตาหารที่ฉันแล้วไม่ย่อย ดิของเราพึงกำเริบ เสมหะพึงกำเริบ หรือลมมีพิษเพียงดังศีศตราพึงกำเริบ เพราะเหตุนั้น ๆ เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร... ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึ่งพบสัตว์ร้าย คือสีหะ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หรือเสือดาว สัตว์เหล่านั้นพึงทำร้ายเราถึงตาย เพราะการทำร้ายนั้น เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร... ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว เราพึงพบคนร้าย ผู้มีกรรมอันทำแล้ว หรือมีกรรมยังไม่ได้ทำ คนร้ายเหล่านั้นพึงปลงเราจากชีวิต เพราะการปลงนั้น

เราพึงทำกาละ พึ่งมีอันตรายแก่เรา ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร...

ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๔ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เรา อยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว ในป่าย่อมมีพวกอมนุษย์คร่ำย อมนุษย์เหล่านั้นพึงปลงชีวิตเรา เพราะการปลงชีวิตนั้น เราพึงทำกาละ พึ่งมีอันตรายแก่เรา ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

จบปฐมอนาคตสูตรที่ ๗

อรรถกถापฐมอนาคตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอนาคตสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อารณฺยเกน แปลว่า ผู้อยู่ป่า. บทว่า อปตฺตสฺส ได้แก่ เพื่อถึงคุณวิเศษอันต่างโดยฉนวนวิปัสสนาและมรรคผลที่ยังไม่ถึง. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า โส มมสฺส อนฺตรายิ ความว่า อันตรายแห่งชีวิต และอันตรายแห่งพรหมจรรย์นั้น จะพึงมีแก่เรา. อันตรายแห่ง

สววรรค์และอันตรายแห่งมรรค จะพึงมีแก่ภิกษุผู้ทำกาลกิริยา [ตาย] เยี่ยงปุลุชน.
คำว่า หนุท เป็นนิบาตลงในอรรถของตนเอง.

บทว่า วิริย อารามิ ได้แก่ เราจะทำความเพียร ๒ อย่าง. บทว่า
สตถกา ได้แก่ ลมอันตัดที่ต่อและเส้นเอ็น อุจศีตตรา. บทว่า วาเพหิ
แปลว่า หยาบช้า. บทว่า มาณเวหิ ได้แก่ โจร. ในคำว่า กตกมฺเมหิ วา
อกตกมฺเมหิ วา นี้ โจรทั้งหลายผู้ออกไปทำโจรกรรมแล้ว ชื่อว่า ผู้ทำกรรม
แล้ว ผู้ออกไปเพื่อทำโจรกรรม [พยายาม] ชื่อว่า ผู้ยังไม่ได้ทำกรรม.
บรรดาโจร ๒ พวกนั้น เหล่าโจรถือเอาเลือดในคอของสัตว์ทั้งหลาย กระทำ
การเช่นทเวคา ชื่อว่ากระทำการแล้ว เพราะกรรมสำเร็จแล้ว. เหล่าโจร
กระทำการเช่นเสียก่อน ด้วยคิดว่า กรรมของเราจักสำเร็จผลด้วยวิธีอย่างนี้
ชื่อว่า ยังไม่กระทำการ. ทรงหมายเอาข้อนี้ จึงตรัสว่า โจรเหล่านั้นพึง
ปลิดชีวิตเราเสียดังนี้. บทว่า วาพอมนุสฺสา ได้แก่ เหล่าอมนุษย์มียักษ์
เป็นต้น ที่หยาบช้าร้ายกาจ.

จบอรรถกถาปฐมอนาคตสูตรที่ ๗

๘. ทุตติยอนาคตสูตร

ว่าด้วยภัยในอนาคต ๕ ประการ

[๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้
ก็ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง
เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย
๕ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรายังเป็น
หนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มอันเจริญ ตั้งอยู่ใน
ปฐมวัย ถึงกระนั้น ก็มีสมัยที่ชราย่อมจะถูกต้องกายนี้ได้ ก็ผู้ที่แก่แล้ว ถูกชรา
ครอบงำแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย จะเสพ
เสนาสนะอันสังัด คือ ป่า และป่าชฎ ก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย ก่อนที่ธรรมอันไม่
น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียร
เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรม
ที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง เสียก่อนทีเดียว ซึ่งเราประกอบแล้ว แม้เป็นผู้ชราที่จักอยู่
สบาย ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ควรเป็นผู้ไม่
ประมาทมีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุ
ธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรามีอาหาร
น้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับย่อยอาหารสม่าเสมอ ไม่
เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ขนาดกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร แต่ย่อมมีสมัยที่
พยาธิจะถูกต้องกายนี้ ก็ผู้ที่ป่วยไข้จนความป่วยไข้ครอบงำแล้ว จะมนสิการ
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้ว แม้ป่วยไข้
ก็จักอยู่สบาย ภิกษุเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ แล ข้าวกล้าดี
บิณฑบาตก็หาได้ง่าย สะดวกแก่การแสวงหาเลี้ยงชีพ แต่ก็ย่อมมีสมัยที่มี
ข้าวแพง ข้าวกล้าไม่ดี บิณฑบาตหาได้ยาก ไม่สะดวกแก่การแสวงหาเลี้ยงชีพ
อนึ่ง ในสมัยข้าวแพง พวกมนุษย์ย่อมหลั่งไหลไปในที่ที่มีอาหารดี ในที่นั้น
ย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลี
ด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่

ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้ว ก็จักอยู่สบายแม้ในเวลาทุกข์ภัย ภัยผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภัยย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้แล มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นดั่งน้ำนมกับน้ำ มองดูกันด้วยนัยน์ตาแสดงความรักอยู่ แต่ย่อมมีสมย์ที่มีภัย มีความปั่นป่วนในคง ประชาชนวุ่นวาย และเมื่อมีภัย พวกมนุษย์ย่อมหลั่งไหลไปในที่ซึ่งปลอดภัย ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้วก็จักอยู่สบายแม้ในสมย์ที่มีภัย ภัยผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๔ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภัยย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้แล สงฆ์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน อยู่ผาสุกแต่ก็ย่อมมีสมย์ที่สงฆ์แตกกัน ก็เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า และป่าช้า ก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย ก่อนที่ธรรมอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจนั้น จะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาคความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ซึ่งเราประกอบแล้ว ก็จักอยู่สบายแม้ในเมื่อสงฆ์แตกกัน ดูก่อนภัยทั้งหลาย ภัยผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

จบเหตุยอนาคตสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยอนาคตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเหตุยอนาคตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปุรา ม โส ธมฺโม อากัจฉติ ความว่า ธรรมนั้นยังไม่มาถึงเราเพียงใด เราก็จะเริ่มความเพียรก่อนเพียงนั้น. บทว่า ชิโรทกิ-
ภูตา ได้แก่ ถึงความเป็นอันเดียวกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ. บทว่า
ปิยจกฺขุหิ ได้แก่ ด้วยดวงตาที่เต็มไปด้วยเมตตา.

จบอรรถกถาทุติยอนาคตสูตรที่ ๘

๙. ตติยอนาคตสูตร

ว่าด้วยภัยในอนาคต ๕ ประการ

[๙๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ยังไม่บังเกิดในปัจจุบัน แต่จะบังเกิดในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้น เธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะครั้นแล้ว พึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้น ภัยในอนาคต ๕ ประการเป็นไฉนคือ

ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา จักให้อุปสมบทกุลบุตรเหล่านี้ จักไม่สามารถแนะนำแม้กุลบุตรเหล่านั้นในอิ-

ศีล อริจิต อธิปัญญา แมื่กฺุณบุตรเหล่านั้น ก็จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา ก็จักให้อุปสมบทกฺุณบุตรเหล่านี้ จักไม่สามารถแนะนำแมื่กฺุณบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต อธิปัญญา แมื่กฺุณบุตรเหล่านั้นก็จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยข้อนี้อันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลาย จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา จักให้นิสัยแก่กฺุณบุตรเหล่านี้ จักไม่สามารถแนะนำแมื่กฺุณบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต อธิปัญญา แมื่กฺุณบุตรเหล่านั้นก็จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา ก็จักให้นิสัยแก่กฺุณบุตรเหล่านี้ จักไม่สามารถแนะนำแมื่กฺุณบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต อธิปัญญา แมื่กฺุณบุตรเหล่านั้นก็จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยข้อนี้อันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรม

จิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อแสดงอภิธรรมกถา เวทลลกถา หยั่งลงสู่ธรรมที่ผิด ก็จักไม่รู้สึกรู้สีก เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ข้อที่ ๓ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยข้อนี้อัน เธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา พระสูตรต่าง ๆ ที่ตถาคตได้ภายิตไว้ เป็นสูตรลึกซึ้ง มีอรรถลึกซึ้งเป็นโลกุตระ ประกอบด้วยสุญญตาธรรม เมื่อพระสูตรเหล่านั้น อันบุคคลแสดงอยู่ที่จักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี่ยโสตลงสดับ จักไม่ตั้งจิตเพื่อรู้ จักไม่ใส่ใจในธรรมเหล่านั้นว่าควรศึกษาเล่าเรียน แต่ว่าสูตรต่าง ๆ ที่นักกวี แต่งไว้ ประพันธ์เป็นบทกวี มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะสละสลวย เป็น พาหिरกถา เป็นสาวกภายิต เมื่อพระสูตรเหล่านั้น อันบุคคลแสดงอยู่ ก็จัก ฟังด้วยดี จักเงี่ยโสตลงสดับ จักตั้งจิตเพื่อรู้ จักฝักใฝ่ใจในธรรมเหล่านั้นว่า ควรศึกษาเล่าเรียน เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้าง ธรรม การลบล้างธรรมย่อมมีเพราะการลบล้างวินัย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยใน อนาคตข้อที่ ๔ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยข้อ นี้เธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้ว พึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักไม่อบรมกาย ไม่อบรม- ศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา ภิกษุผู้เถระก็จักเป็นผู้มักมาก มีความประพฤติย่อหย่อน เป็น หัวหน้าในความล่วงละเมิด ทอดธุระในความสงัด จักไม่ปรารภความเพียร เพื่อ

ถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ประชุมชนรุ่นหลังก็จักถือเอาภิกษุเหล่านั้นเป็นตัวอย่าง แม้ประชุมชนนั้นก็จักเป็นผู้มักมาก มีความประพฤดิย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในความล่วงละเมิด ทอดธุระในความสัจ จักไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง เพราะเหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมี เพราะการลบล้างวินัย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยข้อนี้อันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ๕ ประการนี้แล ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จะบังเกิดในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้น.

จบตติยอนาคตสูตรที่ ๘

อรรถกถาตติยอนาคตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยอนาคตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ธมฺมสนฺโทสา วินยฺสนฺโทโส** ได้แก่ การเสียวินัยย่อมมี เพราะเสียธรรม. ถามว่า ก็เมื่อธรรมเสีย วินัยชื่อว่า เสียอย่างไร. ตอบว่า เมื่อธรรมคือสมถวิปัสสนาไม่ตั้งท้อง วินัย ๕ อย่างก็ไม่มี. เมื่อธรรมเสียอย่างนี้ วินัยก็ชื่อว่าเสีย ส่วนสำหรับภิกษุผู้ทุศีล ชื่อว่าสังวรวินัยไม่มี เมื่อสังวรวินัยนั้นไม่มี สมณะและวิปัสสนา ก็ไม่ตั้งท้อง. การเสียธรรมแม้เพราะเสียวินัย ก็พึงทราบโดยนัยอย่างนี้.

บทว่า อภิธมฺมกถิ ได้แก่ กถาว่าด้วยธรรมสูงสุด มีศีลเป็นต้น.

บทว่า เวทลฺลกถิ ได้แก่ กถาเจือด้วยญาณที่ประกอบด้วยความรู้.

บทว่า กณฺหิ ชมฺม โลกุมมณา ได้แก่ ก้าวลงสู่กรรมฝ่ายดำ โดยการแสวงหาด้วยการแข่งดี เพราะแส่หาความผิดเขา. อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย กระทบบุคคลด้วยจิตคิดร้ายก็ดี สร้างกรรมฝ่ายดำนั้น สำหรับตนก็ดี กล่าวเพื่อลาภสักการะก็ดี. ชื่อว่า ก้าวลงสู่กรรมฝ่ายดำเหมือนกัน.

บทว่า คมฺภีรา ได้แก่ ลึกโดยบาลี. บทว่า คมฺภีรตฺถา ได้แก่ ลึกโดยอรรถ. บทว่า โลกุตฺตรา ได้แก่ แสดงโลกุตระธรรม. บทว่า สุลฺลตฺรปฺภิสฺสยฺตฺตา ได้แก่ ประกอบด้วยชั้น ธาตุ อายตนะ และปัจเจกการ.

บทว่า น อณฺญาจิตฺตํ อุปฺภฺจเปสฺสนฺติ แปลว่า จักไม่ตั้งจิตไว้เพื่อรู้.

บทว่า อุกฺคเหตุพฺพํ ปรียาปฺณิตพฺพํ ได้แก่ ฟังศึกษา ฟังเล่าเรียน.

บทว่า กวิกฺตา ได้แก่ ที่กวีแต่งโดยผู้เป็นโศลกเป็นต้น. บทว่า กาวยฺยา

เป็นไวพจน์ของคำว่า กวิกฺตา นั้นนั่นแหละ. บทว่า พาหิรกา ได้แก่

ที่ตั้งอยู่ภายนอกพระศาสนา. บทว่า สาวกภาสิตา ได้แก่ ที่สาวกภายนอก

[พระศาสนา] กล่าวไว้. คำที่เหลือในสูตรนี้ มีความง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัย

ที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง และเพราะรู้ได้ง่าย.

จบอรรถกถาตติยอนาคตสูตรที่ ๕

๑๐. จตุตถอนาคตสูตร

ว่าด้วยภัยในอนาคต ๕ ประการ

[๘๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้น ๕ ประการเป็นไฉน คือ

ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ชอบจิวรดีงาม เมื่อชอบจิวรดีงาม ก็จักละความเป็นผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร จักละเสนาสนะอันสังคคือป่าและป่าชฎุ จักประชุมกันอยู่ที่บ้าน นิคมและราชธานี และจักถึงการแสวงหาไม่สมควร อันไม่เหมาะสมต่าง ๆ เพราะเหตุจิวร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยนั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ชอบบิณฑบาตที่ดีงาม เมื่อชอบบิณฑบาตที่ดีงาม ก็จักละความเป็นผู้ถือเกี่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ละเสนาสนะอันสังคคือป่าและป่าชฎุ จักประชุมกันอยู่ที่บ้าน นิคม และราชธานี แสวงหาบิณฑบาตที่มีรสอันเลิศด้วยปลายลิ้น และจักถึงการแสวงหาอันไม่สมควร ไม่เหมาะสมต่าง ๆ เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยนั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้ชอบเสนาสนะดีงาม เมื่อชอบเสนาสนะดีงาม ก็จักละความเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ละเสนาสนะอันสังคคือป่าและป่าชฎุ จักประชุมกันอยู่ที่บ้าน นิคม และราชธานี

และจักถึงการแสวงหาอันไม่สมควร ไม่เหมาะสมต่าง ๆ เพราะเหตุแห่ง
เสนาสนะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดใน
บัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยนั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้ว
พึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้คลุกคลีด้วย
ภิกษุณี นางสิกขมานา และสมณุตเทส เมื่อมีการคลุกคลีด้วยภิกษุณี นาง-
สิกขมานา และสมณุตเทส พึงหวังข้อนี้ได้ว่า เธอเหล่านั้นจักเป็นผู้ไม่ยินดี
ประพฤติพรหมจรรย์ จักต้องอาบัติเศร้าหมองบางอย่าง หรือจักบอกคืนสิกขา
เวียนมาเพื่อเป็นคฤหัสถ์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๔ นี้ ซึ่ง
ยังไม่บังเกิดในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยนั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้
ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยนั้น.

อีกประการหนึ่ง ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้คลุกคลีด้วยอารา-
มิกบรุษ และสมณุตเทส เมื่อมีการคลุกคลีด้วยอารามิกบรุษ และสมณุตเทส
พึงหวังข้อนี้ได้ว่า เธอเหล่านั้นจักเป็นผู้ประกอบการบริโภคของที่สะสมไว้มี
ประการต่าง ๆ จักกระทำนินิตเมื่อย่างหยาบที่แผ่นดินบ้าง ที่ปลายของเขี้ยว
บ้าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ซึ่งยังไม่บังเกิดในบัดนี้
แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยนั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึง
พยายามเพื่อละภัยนั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ๕ ประการนี้แล ซึ่งยังไม่บังเกิด
ในบัดนี้ แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ
ครั้นแล้ว พึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้น.

จบชุดตอนอนาคตสูตรที่ ๑๐

จบโยธาชีววรรคที่ ๓

อรรถกถาจตุตถอนาคตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจตุตถอนาคตสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กลยาณกามา แปลว่า ผู้มีความต้องการอันดี. บทว่า
รสคฺคาณิ ได้แก่ รสยอดเยี่ยม. บทว่า สัมมุตฺตา วิหริสฺสหนฺติ ได้แก่
จักอยู่ระคนด้วยสังสัคคะการระคน ๕ อย่าง. บทว่า สนฺธิธิการปริโภคํ ได้แก่
บริโภคของที่ทำสันนิธิ [สังสมไว้ผิควินัย]. ในบทว่า โอปาริกปิ นิमितฺตํ
นี้ ภิกษุบุคคลตนเองก็ดี ใช้ให้เขาบุคคลก็ดี ชื่อว่า ทำนิมิตอย่างหยาบในแผ่นดิน.
ภิกษุตัดเองก็ดี ใช้ให้เขาตัดก็ดี ซึ่งหญ้า ไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ชื่อว่า ทำนิมิตอย่าง
หยาบในของสดเขียว. ภิกษุให้เขาถือเอาใบไม้และผักเป็นต้น เก็บไว้เองก็ดี
ใช้ให้เขาเก็บไว้ก็ดี ซึ่งผลไม้เพื่อเลี้ยงชีพ ก็ไม่จำต้องกล่าวกันละ. ในพระสูตร
ทั้ง ๔ นี้ พระศาสดาตรัสความเจริญและความเสื่อมในพระศาสนาไว้.

จบอรรถกถาจตุตถอนาคตสูตรที่ ๑๐

จบโยธาชีววรรคพรรณนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมเจโตวิมุตติสูตร ๒. ทุตติยเจโตวิมุตติสูตร ๓. ปฐมธรรม-
- วหาริกสูตร ๔. ทุตติยธรรมวหาริกสูตร ๕. ปฐมโยธาชีวสูตร ๖. ทุตติย-
- โยธาชีวสูตร ๗. ปฐมอนาคตสูตร ๘. ทุตติยอนาคตสูตร ๙. ตติยอนาคตสูตร
๑๐. จตุตถอนาคตสูตร และอรรถกถา.

เถรวรรคที่ ๔

๑. รัชนิยสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้พระเถระนำเคารพและไม่นำเคารพ

[๘๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระยอมกำหนดในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ๑ ย่อมขัดเคืองในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ๑ ย่อมหลงในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๑ ย่อมโกรธในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ๑ ย่อมมัวเมาในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นเถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระยอมไม่กำหนัดในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ๑ ย่อมไม่ขัดเคืองในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ๑ ย่อมไม่หลงในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๑ ย่อมไม่โกรธในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ๑ ย่อมไม่มัวเมาให้สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบรัชนิยสูตรที่ ๑

เถรวรรควรรณนาที่ ๔

อรรถกถารัชนียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในรัชนียสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า รัชนียสุ ได้แก่ ในอารมณ์ทั้งหลายที่เป็นปัจจัยส่งเสริมระคะ.
แม้ในบทที่เหลือก็ในนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถารัชนียสูตรที่ ๑

๒. วิตราคสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้พระเถระนำเคารพและไม่นำเคารพ

[๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของ
เพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้ไม่
ปราศจากความกำหนัด ๑ เป็นผู้ไม่ปราศจากความขัดเคือง ๑ เป็นผู้ไม่
ปราศจากความหลง ๑ เป็นผู้ลบหลู่ ๑ เป็นผู้ตีเสมอ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอ
ใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม
เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์
ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ๑

เป็นผู้ปราศจากความหลง ๑ เป็นผู้ไม่ลบหลู่ ๑ เป็นผู้ไม่ตีเสมอ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบวิตรากสูตรที่ ๒

อรรถกถาวิตรากสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิตรากสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มกฺขิ ได้แก่ เป็นผู้ลบหลู่คุณท่าน. บทว่า ปฟาติ ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยการตีเสมอมีการแข่งขันกันเป็นลักษณะ.

จบอรรถกถาวิตรากสูตรที่ ๒

๓. กุหกสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้พระเถระนำเคารพและไม่นำเคารพ

[๘๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้พูดหลอกลวง ๑ เป็นผู้พูดหวังลาภ ๑ เป็นผู้พูดเลียบเคียงหาลาภ ๑ เป็นผู้พูดคาดคั้นให้บริจาต ๑ เป็นผู้แสวงหาลาภด้วยลาภ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เฒ่าประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เฒ่าไม่เป็นผู้พูดหลอกลวง ๑ ไม่เป็นผู้พูดหวังลาภ ๑ ไม่เป็นผู้พูดเลียบเคียงหาลาภ ๑ ไม่เป็นผู้พูดคาดคั้นให้บริจาต ๑ ไม่เป็นผู้แสวงหาลาภ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เฒ่าประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบกุหกุสุตฺรที่ ๓

อรรถกถากุหกุสุตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในกุหกุสุตฺรที่ ๓ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า กุโ ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยกุหกวัตถุ (เรื่องหลอกลวง) บทว่า ลปโก ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยคำป้อยที่อิงลาภ. บทว่า เนมิตฺติโก ได้แก่ เป็นผู้ทำทำที่แห่งนิमित [บอกใบ้]. บทว่า นิปฺเปสิโก ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยการพูดบิบบังคับ. บทว่า ลาภณ ลภํ นิฉิฉิตา ได้แก่ เป็นผู้แสวงหาลาภด้วยลาภ. สุกกปิกข์ (ธรรมฝ่ายดี) พึงทราบโดยความสดับกันกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถากุหกุสุตฺรที่ ๓

๔. อสัทธิสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้พระเถระนำเคารพและไม่นำเคารพ

[๘๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือภิกษุผู้เถระเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ เป็นผู้ไม่มีหิริ ๑ เป็นผู้ไม่มีโอตตปปะ ๑ เป็นผู้เกียจคร้าน ๑ เป็นผู้มึปัญญาทราม คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้มีหิริ ๑ เป็นผู้มีโอตตปปะ ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร ๑ เป็นผู้มึปัญญา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบอสัทธิสูตรที่ ๔

* สูตรที่ ๔ อรรถกถาว่าง่ายทั้งนั้น.

๕. อักขมสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้พระเถระนำเคารพและไม่นำเคารพ

[๘๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้ไม่อดทนต่อรูปารมณฺ์ ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อสัททารมณฺ์ ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อคันธารมณฺ์ ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อรสารมณฺ์ ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อโผฏฐัพพารมณฺ์ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้อดทนต่อรูปารมณฺ์ ๑ เป็นผู้อดทนต่อสัททารมณฺ์ ๑ เป็นผู้อดทนต่อคันธารมณฺ์ ๑ เป็นผู้อดทนต่อรสารมณฺ์ ๑ เป็นผู้อดทนต่อโผฏฐัพพารมณฺ์ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบอักขมสูตรที่ ๕

อรรถกถาอักษมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอักษมสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า อกฺขโม โหติ รูปานํ ได้แก่ เป็นผู้ไม่อดทนต่อรูปารมณฺ์
คือ ย่อมถูกราคะเป็นต้นซึ่งมีรูปนั้นเป็นอารมณ์ครอบงำเอา. ในบทที่ข้งปวงก็
นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาอักษมสูตรที่ ๕

๖. ปฏิสัมภิตาสสูตร

ว่าด้วยธรรม ๕ ที่เป็นเหตุให้พระเถระเป็นที่เคารพ

[๘๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อน
พรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้บรรลุอัถ-
ปฏิสัมภิตา ๑ เป็นผู้บรรลุธรรมปฏิสัมภิตา ๑ เป็นผู้บรรลุนิรุตติปฏิสัมภิตา ๑
เป็นผู้บรรลุปฏิภาณปฏิสัมภิตา ๑ เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในกรณีกิจน้อย
ใหญ่ของเพื่อนพรหมจรรย์ที่ควรจัดทำ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่อง
ใคร่ครวญวิธีการในกิจนั้น เป็นผู้สามารถเพื่อทำ เป็นผู้สามารถเพื่อจัดแจง ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล้ว ย่อม
เป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบปฏิสัมภิตาสสูตรที่ ๖

อรรถกถาปฏิสัมภทา

พึงทราบวินิจฉัยในปฏิสัมภทาสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อตฺถปฏิสัมภทาปฺปตฺโต ได้แก่ เป็นผู้ได้ญาณแตกฉาน
ในอรรถ ๕. บทว่า ธมฺมปฏิสัมภทาปฺปตฺโต ได้แก่ เป็นผู้ได้ญาณแตกฉาน
ในธรรม ๔ อย่าง. บทว่า นิรุตฺติปฏิสัมภทาปฺปตฺโต ได้แก่ เป็นผู้ได้
ญาณแตกฉานในธรรมนิรุติ. บทว่า ปฏิภาณปฏิสัมภทาปฺปตฺโต ได้แก่
เป็นผู้ได้ญาณ อันแตกฉานในญาณเหล่านั้น. แต่ภิกษุผู้บรรลุปฏิภาณปฏิสัมภทา
นั้น ย่อมรู้ญาณ ๓ เหล่านี้เท่านั้น หาทำกิจของญาณเหล่านั้นไม่. บทว่า
อุจฺจวาจาณี ได้แก่ ใหญ่หน่อย. บทว่า กิรณียานิ ได้แก่ กิจที่ควรทำ
อย่างนี้.

จบอรรถกถาปฏิสัมภทาสูตรที่ ๖

๗. สีสสูตร

ว่าด้วยธรรม ๕ ที่เป็นเหตุให้พระเถระเป็นที่เคารพ

[๘๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อน
พรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นผู้มีศีล สำรวม
ในปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจารย์ และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมี
ประมาณน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงไว้

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 209

ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แหวงตลอดด้วยดีด้วยทัญญู ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้มิว่าจาไเพราะ พุควาจาอ่อนหวาน ประกอบด้วย วาจาของชาวเมืองที่สละสลวย ไม่มีโทษ ให้ความหมายได้ ๑ เป็นผู้ได้ตาม ความปรารถนา ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็น เครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอัน หาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ นี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อน พรหมจรรย์.

จบสืลสูตรที่ ๗

อรรถกถาสีลสูตร

สืลสูตรที่ ๗ ง่ายทั้งนั้น. ก็ในสูตรนี้ศีลก็ศีลของพระชีนาสพ แม้ พาทุสัจจะก็พาทุสัจจะของพระชีนาสพ. แม้วาจาก็วาจาอันงามของพระชีนาสพ เหมือนกัน แม้ฉานก็พึงทราบที่ท่านกล่าวว่าเป็นกิริยาฉานเท่านั้น.

จบอรรถกถาสีลสูตรที่ ๗

๘. เถรสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่ชนมาก

[๘๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์ เพื่อมิใช่สุข เพื่อความฉิบหายแก่ชนมาก เพื่อมิใช่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระเป็นรัตตัญญู บวชนาน ๑ เป็นผู้มีชื่อเสียง มียศ มีชนหมู่มากเป็นบริวาร ปราภฏแก่พวกคฤหัสถ์และบรรพชิต ๑ เป็นผู้ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาณปัจฉัยเภสัชบริหาร ๑ เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอด ด้วยดีด้วยทักขณิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นมิจฉาทักขณิ มีความเห็นวิปริต เธอยอมยังชนหมู่มาก ให้ห่างเหินจากสัทธรรม ให้ตั้งอยู่ในอสัทธรรม ชนหมู่มากยอมยืคถือทักขณานุคติของเธอว่า เธอเป็นภิกษุผู้เถระรัตตัญญู บวชนาน ดังนี้บ้าง เธอเป็นภิกษุผู้เถระ มีชื่อเสียง มียศ มีชนหมู่มากเป็นบริวาร ปราภฏแก่พวกคฤหัสถ์และบรรพชิต ดังนี้บ้าง เธอเป็นภิกษุผู้เถระได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาณปัจฉัยเภสัชบริหาร ดังนี้บ้าง เธอเป็นภิกษุผู้เถระ ผู้เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ ดังนี้บ้าง ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อมิใช่สุข เพื่อความฉิบหายแก่ชนมาก เพื่อมิใช่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข เพื่อความเจริญ แก่ชนมาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เถระย่อมเป็นพระเถระรัตัญญู บวชนาน ๑ เป็นผู้มีชื่อเสียง มียศ มีชนหมู่มากเป็นบริวาร ปราภฏแก่พวกคฤหัสถ์และบรรพชิต ๑ เป็นผู้ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ๑ เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สติมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอด ด้วยดีด้วยทักขิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นสัมมาทักขิ มีความเห็นไม่วิปริต เที่ยวยังชนหมู่มาก ให้ห่างเหินจากอสังกรรมให้ตั้งอยู่ในสังกรรม ชนหมู่มากย่อมยึดถือทิฏฐานาคติของเธอว่า เธอเป็นภิกษุผู้เถระ รัตัญญู บวชนานคังนี้บ้าง เธอเป็นภิกษุผู้เถระ มีชื่อเสียง มียศ มีชนหมู่มากเป็นบริวาร ปราภฏแก่พวกคฤหัสถ์และบรรพชิต คังนี้บ้าง เธอเป็นภิกษุผู้เถระ ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร คังนี้บ้าง เธอเป็นภิกษุผู้เถระ ผู้เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ คังนี้บ้าง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข เพื่อความเจริญ แก่ชนมาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

จบเถระสูตรที่ ๘

อรรถกถาเถรสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเถรสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เถโร ได้แก่ เป็นผู้ถึงความมั่นคง. บทว่า รตตมฺหฺญ ได้แก่ เป็นผู้รู้ราตรีเป็นอันมากที่ล่วงแล้วตั้งแต่วันบวช. บทว่า ฌาโต ได้แก่ ที่เขารู้จัก คือปรากฏแล้ว. บทว่า ยสฺสฺสฺสฺส ได้แก่ เป็นผู้อาศัยศ. บทว่า มิจฺฉา-
ทิกฺขฺสฺสฺส ได้แก่ เป็นผู้เห็นโดยไม่เห็นตามความเป็นจริง. บทว่า สทฺธมฺมา
วุฏฺฐาเปตฺวา ได้แก่ ชักชวนให้ออกจากธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า
อสทฺธมฺเม ปตฺติวุฏฺฐาเปติ ได้แก่ ให้ตั้งอยู่ในอกุศลกรรมบถ ๑๐.

จบอรรถกถาเถรสูตรที่ ๘

๕. ปฐมเสขสูตร

ว่าด้วยธรรมและไม่เสื่อมของพระเสขะ

[๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ยินดี
ในการก่อสร้าง ๑ ความเป็นผู้ยินดีในการเจรจาปราศรัย ๑ ความเป็นผู้ยินดี
ในการนอน ๑ ความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ไม่พิจารณาจิต
ตามที่หลุดพ้นแล้ว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็น
ไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่
เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่ยินดีใน
การก่อสร้าง ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในการเจรจาปราศรัย ๑ ความเป็นผู้ไม่
ยินดีในการนอน ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ พิจารณา
จิตตามที่หลุดพ้นแล้ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อม
เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

จบปฐมเสขสูตรที่ ๕

อรรถกถาเสขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมเสขสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า เสขสูตร ได้แก่ ภิกษุผู้ยังต้องศึกษา คือ ยังมีกิจที่จะต้องทำ.
บทว่า ปริหานาย ได้แก่ เพื่อความเสื่อมจากคุณเบื้องสูง. ความยินดีใน
นวัตรกรรมก่อสร้าง ชื่อ กมมารามตา. ความยินดีในการสนทนาปราศรัย
[คุยกัน] ชื่อ ฆสฺสารามตา. ความยินดีในการนอนหลับ ชื่อนิทุทธารามตา.
ความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ชื่อ สจฺจณิการามตา. บทว่า ยถาวิมุตฺต
จิตฺตํ น ปจฺจเวกฺขติ ความว่า ไม่พิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว พิจารณาถึง
โทษที่ตนละได้ และคุณที่ตนได้เหล่านั้นแล้ว ย่อมไม่ทำความพยายาม เพื่อได้
คุณเบื้องสูงอีก. ในสูตรนี้ ตรีสเหตุแห่งความเสื่อม และเหตุแห่งความเจริญ
ด้วยคุณเบื้องสูงของพระเสาะ ๗ จำพวก ด้วยประการอย่างนี้. ก็ข้อใดเป็นเหตุ
แห่งความเสื่อมของพระเสาะ ข้อนั้นก็เป็นที่หนึ่ง ของปญฺชนเหมือนกัน
ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถापฐมเสขสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยเสขสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นไปเพื่อความเสื่อม และไม่เสื่อมของพระเสขะ

[๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุผู้เสขะในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึนมาก มีกรณีะมาก ไม่ฉลาด ในกิจน้อยกิจใหญ่ ละการหลีกออกเร้น ไม่ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นธรรมข้อที่ ๑ เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสขะย่อมปล่อยให้วันเวลาล่วงไปเพราะการทำงานเล็กน้อย ละการหลีกออกเร้น ไม่ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นธรรมข้อที่ ๒ เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสขะย่อมคลุกคลีด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร ละการหลีกออกเร้น ไม่ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นธรรมข้อที่ ๓ เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสขะย่อมเข้าไปบ้านในเวลาเช้านัก กลับมาในเวลาสายนัก ละการหลีกออกเร้น ไม่ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นธรรมข้อที่ ๔ เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสขะย่อมไม่เป็นผู้ได้ตามปรารถนา เป็นผู้ได้โดยยาก ได้โดยลำบาก ซึ่งสถานที่เป็นไปเพื่อขัดเกลาจิตใจ เป็นที่สบายแก่ธรรมเครื่องโปร่งจิต คือ อับปัจฉกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกถา อสังสัคคถา วิริยารัมภถา ลีลถา สมาธิถา ปัญญาถา

วิมุตติกา วิมุตติญาณทัสสนกา ละการหลีกออกเร้น ไม่ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นกรรมข้อที่ ๕ เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการนี้แล เป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุผู้เสาะในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีกิจมาก ไม่มีกรณียะมาก ฉลาดในกิจน้อยกิจใหญ่ ไม่ละการหลีกออกเร้น ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นกรรมข้อที่ ๑ เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสาะย่อมไม่ปล่อยให้วันเวลาว่างไป เพราะงานเล็กน้อย ไม่ละการหลีกออกเร้น ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นกรรมข้อที่ ๒ เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสาะย่อมไม่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร ไม่ละการหลีกออกเร้น ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นกรรมข้อที่ ๓ เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสาะย่อมไม่เข้าไปบ้านในเวลาเช้านัก ไม่กลับในเวลาสายนัก ไม่ละการหลีกออกเร้น ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นกรรมข้อที่ ๔ เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เสาะย่อมเป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่วาย โดยไม่ลำบาก ซึ่งกถาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบายแก่กรรมเครื่องโปร่งจิต คือ อับปัจจกถา สันตญฺฐิกถา ปวิเวกถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีลกถา ปัญญาถา วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา ไม่ละการหลีกออกเร้น ประกอบความสงบใจ ณ ภายใน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นธรรมข้อที่ ๕ เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

จบพุทธยเสขสูตรที่ ๑๐

จบเถรวรรคที่ ๔

อรรถกถาพุทธยเสขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพุทธยเสขสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วิยตุโต ได้แก่ ผู้สามารถคือฉลาด. บทว่า กิรณียเยสุ ได้แก่ ในกิจที่ควรทำอย่างนี้. บทว่า เจโตสมถํ ได้แก่สมาธิกัมมัฏฐาน. บทว่า อนนุโลมิเกน ได้แก่อันไม่สมควรแก่ศาสนา. บทว่า อติกาเลน ได้แก่ เข้าเกินไป. บทว่า อติทิวา ได้แก่ เลยเวลาเที่ยงที่เรียกว่ากลางวันไปแล้ว. บทว่า อภิสตุเลจิกา ได้แก่ เป็นข้อปฏิบัติขัดเกลากิเลสเหลือเกิน. บทว่า เจโตวิวรรณสฺปฺปายา ได้แก่ เป็นสัปปายะแก่สมณะและวิปัสสนากถา คือธรรมเครื่องเปิดใจ. บทว่า อบุปัจจกถา ได้แก่ ถ้อยคำที่กล่าวว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้มักน้อย. บทว่า สนตญฺฐิกถา ได้แก่ ถ้อยคำที่กล่าวว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัย ๔. บทว่า ปวิเวกถา ได้แก่ ถ้อยคำ

ที่กล่าวว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้สังัดด้วยวิเวก ๓. บทว่า **อัสสุคกถา** ได้แก่ ถ้อยคำที่กล่าวว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยความคลุกคลี ๕ อย่าง. บทว่า **วิริยารมุกถา** ได้แก่ ถ้อยคำที่กล่าวว่า ท่านทั้งหลายปรารถนาความเพียร ๒ อย่าง. ในบทว่า **สีลถา** เป็นต้น ได้แก่ ถ้อยคำปรารภศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ๕ อย่าง ถาปรารภวิมุตติญาณทัสสนะ กล่าวคือ ปัจจเวกขณะ ๑๕ ชื่อวิมุตติญาณทัสสนถา. ในบทเป็นต้นว่า **น นิगาม-ลาภิ** ความว่า ไม่ได้ตามที่ตนปรารถนา ได้โดยลำดับ ได้ไม่ไพบูลย์. บทที่เหลือง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาทุติยเสขสูตรที่ ๑๐

จบเถรวรรคพรรณนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. รัชนียสูตร ๒. วิตราลสูตร ๓. กุหกสูตร ๔. อัสัทธิสูตร
๕. อักขมสูตร ๖. ปฏิสัมภิตาสูตร ๗. สีลสูตร ๘. เถรสูตร ๙. ปฐมเสข-
สูตร ๑๐. ตุติยเสขสูตร และอรรถกถา.

กถุขวรรคที่ ๕

๑. ปฐมสัมปทาสูตร

ว่าด้วยสัมปทา ๕

[๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ สัทธาสัมปทา สีลสัมปทา สุตสัมปทา จาคสัมปทา ปัญญา-
สัมปทา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๕ ประการนี้แล.

จบปฐมสัมปทาสูตรที่ ๑

กถุขวรรควรรณนาที่ ๕

อรรถกถापฐมสัมปทาสูตร

วรรคที่ ๕ สัมปทาสูตรที่ ๑ ท่านกล่าวสัมปทา ๕ เจือกัน.

จบอรรถกถาสัมปทาสูตรที่ ๑

๒. ทุติยสัมปทาสูตร

ว่าด้วยสัมปทา ๕

[๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ สีสัมปทา สมာธิสัมปทา ปัญญาสัมปทา วิมุตติสัมปทา วิมุตติ.
ญาณทัสสนสัมปทา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๕ ประการนี้แล.

จบทุติยสัมปทาสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยสัมปทาสูตร

ในสัมปทาสูตรที่ ๒ ท่านกล่าวสัมปทา ๔ เบื้องต้นเหมือนกัน สัมปทา
ที่ ๕ เป็นโลกียะแท้.

จบอรรถกถาทุติยสัมปทาสูตรที่ ๒

๓. พยากรณ์สูตร

ว่าด้วยการพยากรณ์อรหัต ๕ ประการ

[๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การพยากรณ์อรหัต ๕ ประการนี้ ๕
ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมพยากรณ์อรหัต เพราะความเป็นผู้เขลา
เพราะความเป็นผู้หลง ๑ บุคคลผู้มีความอิจฉาลามก ผู้ถูกความอิจฉาครอบงำ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 220

ข่อมพยากรณ์อรหัต ๑ บุคคลข่อมพยากรณ์อรหัต เพราะความบ้า เพราะจิต
ฟุ้งซ่าน ๑ บุคคลข่อมพยากรณ์อรหัต เพราะความสำคัญว่าได้บรรลุ ๑ บุคคล
ข่อมพยากรณ์อรหัตโดยถูกต้อง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การพยากรณ์อรหัต
๕ ประการนี้แล.

จบพยากรณ์สูตรที่ ๓

อรรถกถาพยากรณ์สูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพยากรณ์สูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อญฺญพฺยากรณานิ** ได้แก่ การพยากรณ์พระอรหัต. บทว่า
มนุหฺตฺตา ได้แก่ เพราะความโง่ เพราะไม่รู้. บทว่า **โมมุหฺตฺตา** ได้แก่
เพราะความลุ่มหลง. บทว่า **อญฺญํ พฺยากรโรติ** ความว่า เขาพูดว่า เรابر
อรหัต. บทว่า **อิจฺฉาปกโต** ได้แก่ ถูกความอยากครอบงำ. บทว่า **อธิมาเนน**
ได้แก่ ด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ. บทว่า **สम्मุตฺเทว** ได้แก่ โดยเหตุ โดยนัย
โดยการณ์เท่านั้น.

จบอรรถกถาพยากรณ์สูตรที่ ๓

๔. ภาสุสูตร

ธรรมเครื่องอยู่เป็น ๕ ประการ

[๕๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังกจากกาม สังกจากอกุศล-ธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ๑ บรรลุทุติยฌาน มีความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุคขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ๑ ภิกษุมิอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ๑ บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการนี้แล.

จบภาสุสูตรที่ ๔

อรรถกถาภาสุสูตร

ในภาสุสูตรที่ ๔ บทว่า ภาสุวิหารา ได้แก่ ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข

จบอรรถกถาภาสุสูตรที่ ๔

๕. อรูปปสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้บรรลุมรรคผลได้เร็ว

[๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ต่อกาลไม่นานนัก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ได้บรรลุอัตตปฏิสัมภทา ๑ เป็นผู้ได้บรรลุธรรม-
ปฏิสัมภทา ๑ เป็นผู้ได้บรรลุนิรุติปฏิสัมภทา ๑ เป็นผู้ได้บรรลุปฏิภาณ-
ปฏิสัมภทา ๑ ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ
ต่อกาลไม่นานนัก.

จบอรูปปสูตรที่ ๕

อรรถกถาอรูปปสูตร

ในอรูปปสูตรที่ ๕ บทว่า อรูปป ได้แก่ พระอรหันต์.

จบอรรถกถาอรูปปสูตรที่ ๕

๖. สุตสูตร

ว่าด้วยธรรมทำให้บรรลุมรรคผลได้เร็ว

[๕๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
เสพอานาปานสติก็มีภูฐานอยู่ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบต่อกาลไม่นาน
นัก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีธุระน้อย
มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย ยินดียิ่งในบริวารแห่งชีวิต ๑ ย่อมเป็นผู้มีอาหารน้อย
ประกอบความเป็นผู้ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ๑ ย่อมเป็นผู้มีความง่วงนอนน้อย
ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่ ๑ ย่อมเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สะสมสุตะ
เป็นผู้ได้สติมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฎฐิ
ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศ
พรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑
ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล เสพอานาปานสติก็มีภูฐานอยู่ย่อมแทงตลอดธรรม
ที่ไม่กำเริบ ต่อกาลไม่นานนัก.

จบสุตสูตรที่ ๖

อรรถกถาสุตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อปฺปญฺโจ** ได้แก่ เป็นผู้ปรารถนถึงการงานน้อย. บทว่า
อปฺปกิจฺโจ ได้แก่ เป็นผู้มีกิจจะต้องทำน้อย. บทว่า **สุภโร** ได้แก่ เป็นคน

ดี คือ เลี้ยงได้ง่าย. บทว่า **สุสนุโตโส** ได้แก่ เป็นผู้สันโดษด้วยดี ด้วยสันโดษ ๓. บทว่า **ชีวิตปริกษาเรสุ** ได้แก่ ในสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิต. บทว่า **อปฺปาหาโร** ได้แก่ เป็นผู้ที่มีอาหารน้อย. บทว่า **อโนทริกคุด** ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ไม่เห็นแก่ปากท้อง คือกินไม่มาก. บทว่า **อปฺปมิทฺโธ** ได้แก่ เป็นผู้ไม่หลับมาก.

จบอรรถกถาสุตฺตฺรที่ ๖

๗. กถาสุตฺร

ว่าด้วยธรรมทำให้บรรลุมรรคผลได้เร็ว

[๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐานอยู่ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ต่อกาลไม่นานนัก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีฐานะน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย ยินดียิ่งในบริจารแห่งชีวิต ๑ ย่อมเป็นผู้มีอาหารน้อย ประกอบความเป็นผู้ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ๑ ย่อมเป็นผู้มีความง่วงนอนน้อยประกอบความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่ ๑ ย่อมเป็นผู้ได้ตามปรารถนาได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกถาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบายแก่ธรรมเครื่องโปร่งจิต คือ **อัปปิจจกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกกถา** **อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีสกถา สมาริกถา ปัญญาภกถา** **วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา** ๑ ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐานอยู่ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ต่อกาลไม่นานนัก.

จบกถาสุตฺรที่ ๗

* กถาสุตฺรที่ ๗ อรรถกถามีเนื้อความง่าย.

๘. อรัญญสูตร*

ว่าด้วยธรรมทำให้บรรลุมรรคผลได้เร็ว

[๘๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ทำให้มากซึ่งอานาปานสติกัมมัฏฐานอยู่ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ต่อกาลไม่นานนัก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีธุระน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย ยินดียิ่งในบริวารแห่งชีวิต ๑ ย่อมเป็นผู้มีอาหารน้อย ประกอบความเป็นผู้ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ๑ ย่อมเป็นผู้มีความง่วงนอนน้อย ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่ ๑ ย่อมเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด ๑ ย่อมพิจารณาจิตตามที หลุดพ้นแล้ว ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ นี้แล ทำให้มากซึ่งอานาปานสติกัมมัฏฐานอยู่ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ต่อกาลไม่นานนัก.

จบอรัญญสูตรที่ ๘

๙. สีหสูตร

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าแสดงธรรมดุจสีหะจักสัตว์

[๘๙] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สีหมฤคธาออกจากรูที่อยู่ในเวลาเย็น แล้วย่อมเยื้องกราย เหลียวดูทิศทั้ง ๔ โดยรอบ บั่นลือสีหนาท ๓ ครั้ง แล้วออกเที่ยวไปหากิน สีหมฤคธา นั้น ถ้าแม่จะจับช้าง ย่อมจับโดยแม่นยำ

* อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่าย

ไม่พลาด ถ้าแม่จะจับกระบือ ย่อมจับโดยแม่นยำ ไม่พลาด ถ้าแม่จะจับโค
ย่อมจับโดยแม่นยำ ไม่พลาด ถ้าแม่จะจับเสื่อเหลือง ย่อมจับโดยแม่นยำ
ไม่พลาด ถ้าแม่จะจับเหล่าสัตว์เล็ก ๆ โดยที่สุดกระต่ายและแมว ย่อมจับโดย
แม่นยำ ไม่พลาด ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสีหมฤคราชนั้นคิดว่า ทาง
หากินของเราอย่าพินาศเสียเลย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่าสีหะนั้นแล เป็น
ชื่อแห่งตาคอดอร์หันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ที่ตาคอดแสดงธรรมแก่บริษัทนี้แล
เป็นสีหนาทของตาคอด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม่ตาคอดจะแสดงธรรมแก่
ภิกษุทั้งหลาย ตาคอดย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม่จะ
แสดงธรรมแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ
ถ้าแม่จะแสดงธรรมแก่อุบาสกทั้งหลาย ย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดย
ไม่เคารพ ถ้าแม่จะแสดงธรรมแก่อุบาสิกาทั้งหลาย ย่อมแสดงโดยเคารพ
ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม่จะแสดงธรรมแก่ปุถุชนทั้งหลาย ย่อมแสดงโดย
เคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ โดยที่สุดแม่แก่คนขอทานและพรานนก ย่อม
แสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตาคอด
เป็นผู้หนักในธรรม เคารพในธรรม.

จบสีหสูตรที่ ๕

อรรถกถาสีหสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสีหสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สกุกจฺญเณว ปหาริ เทติ โน อสกุกจฺจํ ความว่า

ให้ไม่ผิดพลาด โดยไม่ดูแล คือมิใช่ให้พลาดโดยดูแล. บทว่า มา เม
โยคฺคปโต นสุส ความว่า ฝีมือนักสัตว์ที่เราชำนาญแล้ว ของเราจงอย่าเสื่อม

เสียไป. อธิบายว่า คนทั้งหลายจงอย่ากล่าวอย่างนี้ว่า สีมหฤคราชตัวหนึ่ง เมื่อลุกขึ้นตะปบแมว ก็ตะปบพลาดไปดังนี้. ในบทว่า **อนุนถา** เนสาทานี้ ข้าวนียวเรียกกันว่า **อนุน** (ข้าว) ข้าวนียวนั้นเป็นของจำเป็นสำหรับคนเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น คนเหล่านั้นจึงชื่อว่า **อนุนถา** (มีข้าวเป็นของจำเป็น) คำนั้นเป็นชื่อของคนขอทาน. นายพรานนกเขาเรียกว่า เนสาทตถาคตตรงแสดงอย่างตระหนัก แม้แก่คนขอทานหรือนายพรานนกเหล่านั้น โดยที่สุตตันตปิฎกหลังคนทั้งหมด ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาสีหสูตรที่ ๕

๑๐. กุฐสูตร

ว่าด้วยศาสดา ๕ จำพวก

[๑๐๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ก็สมัยนั้นแล บุตรเจ้าโกลิยะนามว่ากุฐะ ผู้อุปฐากท่านพระมหาโมคคัลลานะ กระทำกาละไม่นาน ได้บังเกิดในหมู่เทพชื่อว่า อโนมยะ หมู่หนึ่งเป็นผู้ได้อัณฑภาพ [ใหญ่] เหมือนคามเขตในแคว้นแคว้นมคธสองสามหมู่ เพราะการได้อัณฑภาพนั้น เขาย่อมไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ครั้งนั้นแล กุฐเทพบุตรได้เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระเทวทัต เกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า เราจักบริหารภิกษุสงฆ์ และพระเทวทัตได้เสื่อมจากฤทธิ์นั้น พร้อมกับจิตตูปบาท ครั้นกุฐเทพบุตรได้กล่าวดังนี้แล้ว อภิวัตท่านพระมหาโมคคัลลานะ ทำประทักษิณแล้วหายไป

ณ ที่นั้น ลำดับนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุตรแห่งเจ้าโกถิยะนามว่า กุชระ ผู้อุปัฏฐาก ข้าพระองค์ กระทำกาละไม่นาน ได้บังเกิดในหมู่เทพชื่อว่าอินมยะหมู่หนึ่ง เป็นผู้ได้อัตภาพ [ใหญ่] เหมือนคามเขตในแคว้นแคว้นมคธสองสามหมู่ เพราะการได้อัตภาพนั้น เขาย่อมไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ครั้งนั้น กุชเทพบุตรได้เข้าไปหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระเทวทัตเกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า เราจักบริหารภิกษุสงฆ์ พระเทวทัตได้เสื่อมจากฤทธิ์นั้น พร้อมกับจิตตูปบาท กุชเทพบุตรครั้งได้กล่าวดังนี้แล้ว อภิวัตข้าพระองค์ ทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ ก็กุชเทพบุตร เธอกำหนดรู้ใจด้วยใจดีแล้วหรือว่า กุชเทพบุตรกล่าวสิ่งใด สิ่งนั้นทั้งปวง ย่อมเป็นอย่างนั้นทีเดียว ไม่เป็นอย่างอื่น.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุชเทพบุตรข้าพระองค์กำหนดรู้ใจด้วยใจดีแล้วว่า กุชเทพบุตรกล่าวสิ่งใด สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมเป็นอย่างนั้นทีเดียว ไม่เป็นอย่างอื่น.

พ. คุณก่อนโมคคัลลานะ เธอจงรักษาวาจานั้น บัดนี้ โมฆบุรุษนั้น จักทำตนให้ปรากฏด้วยตนเอง คุณก่อนโมคคัลลานะ ศาสดา ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ

ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มึสติลไมบริสุทธึ ย่อมปฏิญาณว่า เป็นผู้มึสติลบริสุทธึ สติของเราบริสุทธึ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อม

ทราบเขาอย่างนี้ว่า ท่านศาสดานี้ เป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฏิญาณว่า เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ศีลของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง แต่ถ้าพวกเราจับบอกพวกคฤหัสถ์ ก็ไม่พึงเป็นที่พอใจของท่าน ก็พวกเราจะพึงกล่าวด้วยความไม่พอใจของท่านนั้นอย่างไรได้ อนึ่ง มหาชนย่อมยกย่องด้วยจิรวบิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ด้วยคิดว่า ศาสดานี้จักทำกรรมใด เขาเองจะปรากฏด้วยกรรมนั้น ดังนี้ พวกสาวกย่อมรักษาศาสดาเช่นนี้โดยศีล และศาสดาเช่นนี้ย่อมหวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยศีล.

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มัวอาชีวะไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฏิญาณว่า เป็นผู้มัวอาชีวะบริสุทธิ์ อาชีวะของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมทราบเขาอย่างนี้ว่า ท่านศาสดานี้ เป็นผู้มัวอาชีวะไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฏิญาณว่า เป็นผู้มัวอาชีวะบริสุทธิ์ อาชีวะของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง แต่ถ้าพวกเราพึงบอกพวกคฤหัสถ์ ก็ไม่พึงเป็นที่พอใจของท่าน ก็พวกเราจะพึงกล่าวด้วยความไม่พอใจของท่านนั้นอย่างไรได้ อนึ่ง มหาชนย่อมยกย่องด้วย จิรว บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัย-เภสัชบริหาร ด้วยคิดว่า ศาสดานี้จักทำกรรมใด เขาเองจักปรากฏด้วยกรรมนั้น ดังนี้ พวกสาวกย่อมรักษาศาสดาเช่นนี้โดยอาชีวะ และศาสดาเช่นนี้ย่อมหวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยอาชีวะ.

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มัวธรรมเทศนาไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฏิญาณว่า เป็นผู้มัวธรรมเทศนาบริสุทธิ์ ธรรมเทศนาของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมทราบเขาอย่างนี้ว่า ท่านศาสดานี้ เป็นผู้มัวธรรมเทศนาไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฏิญาณว่า เป็นผู้มัวธรรมเทศนาบริสุทธิ์ ธรรมเทศนาของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง แต่ถ้าพวกเรา

ฟังบอกพวกคฤหัสถ์ ก็ไม่ฟังเป็นที่พอใจของท่าน ก็พวกเราจะฟังกล่าวด้วยความไม่พอใจของท่านนั้นอย่างไรได้ อนึ่ง มหาชนย่อมยกย่องด้วยจิรวินิบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ด้วยคิดว่า ท่านศาสดานี้จักทำกรรมใด เขาเองก็จักปรากฏด้วยกรรมนั้น ดังนี้ พวกสาวกย่อมรักษาศาสดาเช่นนี้โดยธรรมเทศนา และศาสดาเช่นนี้ย่อมหวังเฉพาะการรักษาจากสาวกโดยธรรมเทศนา.

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิไวยากรณ์ไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มิไวยากรณ์บริสุทธิ์ ไวยากรณ์ของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมทราบเขาอย่างนี้ว่า ท่านศาสดานี้ เป็นผู้มิไวยากรณ์ไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มิไวยากรณ์บริสุทธิ์ ไวยากรณ์ของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง แต่ถ้าพวกเราฟังบอกคฤหัสถ์ ก็ไม่ฟังเป็นที่พอใจของท่าน ก็พวกเราจักกล่าวด้วยความไม่พอใจของท่านนั้นอย่างไรได้ อนึ่ง มหาชนย่อมยกย่องด้วยจิรวินิบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริหาร ด้วยคิดว่า ศาสดานี้จักทำกรรมใด เขาเองจักปรากฏด้วยกรรมนั้น ดังนี้ พวกสาวกย่อมรักษาศาสดาเช่นนี้โดยไวยากรณ์ และศาสดาเช่นนี้ย่อมหวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยไวยากรณ์.

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มิญาณทัสสนะไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มิญาณทัสสนะบริสุทธิ์ ญาณทัสสนะของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมทราบเขาอย่างนี้ว่า ท่านศาสดานี้ เป็นผู้มิญาณทัสสนะไม่บริสุทธิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มิญาณทัสสนะบริสุทธิ์ ญาณทัสสนะของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง แต่ถ้าพวกเราฟังบอกพวกคฤหัสถ์ ก็ไม่ฟังเป็นที่พอใจของท่าน ก็พวกเราจะฟังกล่าวด้วยความไม่พอใจของท่านนั้นอย่างไรได้ อนึ่ง มหาชนย่อมยกย่องด้วยจิรวินิบาต

บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริขาร ด้วยคิดว่า ศาสดานี้จักทำกรรมใด เขาเองจักปรากฏด้วยกรรมนั้น ดังนี้ พวกสาวกย่อมรักษาศาสดาเช่นนี้โดยญาณทัสสนะ และศาสดาเช่นนี้ย่อมหวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยญาณทัสสนะ คู่ก่อนโมคคัลลานะ ศาสดา ๕ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

คู่ก่อนโมคคัลลานะ เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธฺิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มีศีลบริสุทธฺิ์ ศีลของเราบริสุทธฺิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมไม่รักษาเราโดยศีล และเราก็ไม่หวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยศีล เราเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธฺิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธฺิ์ อาชีวะของเราบริสุทธฺิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมไม่รักษาเราโดยอาชีวะ และเราก็ไม่หวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยอาชีวะ เราเป็นผู้มีธรรมเทศนาบริสุทธฺิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มีธรรมเทศนาบริสุทธฺิ์ ธรรมเทศนาของเราบริสุทธฺิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมไม่รักษาเราโดยธรรมเทศนา และเราก็ไม่หวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยธรรมเทศนา เราเป็นผู้มีไวยากรณ์บริสุทธฺิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มีไวยากรณ์บริสุทธฺิ์ ไวยากรณ์ของเราบริสุทธฺิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมไม่รักษาเราโดยไวยากรณ์ และเราก็ไม่หวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยไวยากรณ์ เราเป็นผู้มีญาณทัสสนะบริสุทธฺิ์ ย่อมปฎิญาณว่า เป็นผู้มีญาณทัสสนะบริสุทธฺิ์ ญาณทัสสนะของเราบริสุทธฺิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง พวกสาวกย่อมไม่รักษาเราโดยญาณทัสสนะ และเราก็ไม่หวังเฉพาะการรักษาจากพวกสาวกโดยญาณทัสสนะ.

จบกกุฐสูตรที่ ๑๐

จบกกุฐวรรคที่ ๕

จบทุติยปีณณาสกั์

อรรถกถากุชสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกุชสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุตตภาวปฏิลาโห คือ ได้ร่างกาย. ในบทว่า เทว วา
ตีณิ วา มาชิกานิ คามกเขตตานิ นี้ เขตหมู่บ้านชวามครมีขนาดเล็ก
ขนาดกลาง ขนาดใหญ่ เขตหมู่บ้านขนาดเล็ก แต่ขึ้นไป ๔๐ อสุกะ จากโน้นมา
๔๐ อสุกะ รวมเป็นหนึ่งคาวุต ขนาดกลาง แต่ขึ้นไปหนึ่งคาวุต จากโน้นมา
หนึ่งคาวุต รวมเป็นกึ่งโยชน์ ขนาดใหญ่ แต่ขึ้นไปคาวุตครึ่ง จากโน้นมา
คาวุตครึ่ง รวมเป็นสามคาวุต. ในเขตหมู่บ้านเหล่านั้น เขตหมู่บ้านขนาดเล็ก
ก็ ๓ เขต เขตหมู่บ้านขนาดกลางก็ ๒ เขต เป็นขนาดอัตรภาพของเทพบุตรนั้น
ดังนั้น เทพบุตรนั้นจึงมีร่างกายขนาด ๓ คาวุต.

บทว่า ปรีหริสฺสามิ ได้แก่ เราจักบำรุงคุ้มครอง. บทว่า รกฺขสฺเสตฺถิ
ได้แก่ เธอจงรักษาว่าจานั้น. บทว่า โมฆปุริโส ได้แก่ เป็นคนเปล่า ๆ.
บทว่า นาสุสฺสุส ได้แก่ ไม่พึงเป็นที่พอใจของท่าน. บทว่า สมุทาจเรย-
ยาม ได้แก่ พึงกล่าว. บทว่า สมนฺนุนติ ได้แก่ ทำการยกย่อง. บทว่า
ยํ ตูโม กริสฺสุติ ตูมว เตน ปญฺญายิสฺสุติ ความว่า ศาสดานี้จักทำ
กรรมใด ท่านก็จักปรากฏด้วยกรรมนั้น. บทที่เหลือในที่ทุกแห่งงายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถากุชสูตรที่ ๑๐

จบกกุชวรรคกรรมนาที่ ๕

จบทุกขปัญณาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมสัมปทาสูตร ๒. ทุกขสัมปทาสูตร ๓. พยากรณ์สูตร
๔. ฆาตสูตร ๕. อกุปปสูตร ๖. สุตสูตร ๗. กถาสูตร ๘. อรัญญสูตร
๙. สีหสูตร ๑๐. กุชสูตร และอรรถกถา.

ตติยปัณณาสกั

ผาสุวิหารวรรคที่ ๑

๑. เวสาร์ชชกรณสูตร

ว่าด้วยธรรมให้แก่ล้า ๕ ประการ

[๑๐๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้
แก่ล้าแก่แห่งภิกษุผู้เสาะ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้มีศีล ๑ เป็นพหูสูต ๑ เป็นผู้
ปรารภความเพียร ๑ เป็นผู้มิปัญญา ๑ ความครั่นคร้ามใด ย่อมมิแก่ผู้
ไม่มีศรัทธา ความครั่นคร้ามนั้นย่อมไม่มีผู้มีศรัทธา ฉะนั้น ธรรมนี้จึง
ไม่มีศรัทธา ความครั่นคร้ามนั้นย่อมมิแก่ผู้มีศรัทธา ฉะนั้น ธรรมนี้จึง
ชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ล้าแห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้าม
ใดย่อมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ล้าแก่แห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้าม
ชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ล้าแก่แห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้าม
ใดย่อมมิแก่ผู้ได้ศึกษาน้อย ความครั่นคร้ามนั้นย่อมมิแก่เป็นพหูสูต ฉะนั้น
ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ล้าแก่แห่งภิกษุผู้เสาะ ความ
ครั่นคร้ามใดย่อมมิแก่ผู้เกียจคร้าน ความครั่นคร้ามนั้นย่อมมิแก่ผู้ปรารภ
ความเพียร ฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ล้า
แก่แห่งภิกษุผู้เสาะ ความครั่นคร้ามใดย่อมมิแก่ผู้มีปัญญาทราม ความครั่นคร้าม
นั้นย่อมมิแก่ผู้มีปัญญา ฉะนั้น ธรรมนี้จึงชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความเป็น
ผู้แก่ล้าแก่แห่งภิกษุผู้เสาะ.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ล้าแก่แห่ง
ภิกษุผู้เสาะ ๕ ประการนี้แล.

จบเวสาร์ชชกรณสูตรที่ ๑

ตติยปัณณาสกั

ผาสุวิหารวรรควรรณนาที่ ๑

อรรถกถาเวสาร์ชกรณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเวสาร์ชกรณสูตรที่ ๑ แห่งตติยปัณณาสกั
ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เวสาร์ชกรณา ได้แก่ เครื่องนำมาซึ่งความแก้แค้นล้าง
บทว่า สารชชั โหติ ความว่า ย่อมมีโทษมนัส-

จบอรรถกถาเวสาร์ชกรณสูตรที่ ๑

๒. สังกิตสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เป็นที่น่ารังเกียจ

[๑๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเป็นที่รังเกียจสงสัยว่าเป็นปาปภิกษุ แม้จะเป็นผู้มีอกุปปธรรม ธรรม ๕
ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้คบหาหญิงแพศยา
ย่อมเป็นผู้คบหาหญิงหม้าย ย่อมเป็นผู้คบหาสาวเทื้อ ย่อมเป็นผู้คบหา
บัณฑิตยาค์ ย่อมเป็นผู้คบหาภิกษุณี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รังเกียจสงสัยว่าเป็นปาปภิกษุ แม้จะ
เป็นผู้มีอกุปปธรรม.

จบสังกิตสูตรที่ ๒

อรรถกถาสังกิตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังกิตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุตฺตฺตฺกิตฺตปริสฺตฺกิตฺโต ได้แก่ ญฺจระแวงและญฺจสงสยฺ. บทว่า อปี อญฺฺปฺรฺมโม ความว่า ถึงจะเป็นพระชินาสพผู้มีธรรมไม่กำเริบก็จริง ย่อมจะญฺจกิกฺขชวฺเหล่าอื่นระแวงสงสยฺได้.

พวกหญิงที่อาศัยรูปร่างเลี้ยงชีพ ท่านเรียกว่า เวลียา (หญิงแพศยา) ในบทว่า เวลียโคจโร เป็นต้น หญิงเหล่านั้นเป็นโคจรของภิกษุ นั้น เหตุ นั้น จึงชื่อว่า มีหญิงแพศยาเป็นโคจร อธิบายว่า ไปเรือนของหญิงเหล่านั้นเนื่องๆ. ในบทที่เหลือก็เช่นเดียวกัน. ก็บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิธฺวา ได้แก่ หญิงผัวตาย. บทว่า อุตฺตฺตฺกิตฺตปริสฺตฺกิตฺโต ได้แก่ นางสาวแก่.

จบอรรถกถาสังกิตสูตรที่ ๒

๓. โจรสูตร

ว่าด้วยองค์แห่งมหาโจร ๕ ประการ

[๑๐๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมตัดที่ต่อบ้าง ย่อมปล้นทำลายบ้าง ย่อมทำการปล้นเฉพาะเรือนหลัง เดียวบ้าง ดิจึงในทางเปลี่ยวบ้าง องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ มหาโจร ในโลกนี้เป็นผู้อาศัยที่ไม่ราบเรียบ ๑ เป็นผู้อาศัยที่รกชฎ ๑ เป็นผู้อาศัยคนมี กำลัง ๑ เป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์ ๑ เป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็มหาโจรเป็นผู้อาศัยที่ไม่ราบเรียบอย่างไร คือ มหาโจรในโลกนี้ เป็นผู้อาศัยที่ลุ่มแห่งแม่น้ำ หรือที่ไม่ราบเรียบแห่งภูเขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรเป็นผู้อาศัยที่ไม่ราบเรียบอย่างนี้แล ก็มหาโจร เป็นผู้อาศัยที่รกชัฏอย่างไร คือ มหาโจรในโลกนี้ เป็นผู้อาศัยที่รกชัฏแห่ง ภูเขาบ้าง ที่รกชัฏแห่งต้นไม้บ้าง ผังแม่น้ำบ้าง ป่าใหญ่บ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรเป็นผู้อาศัยที่รกชัฏอย่างนี้แล ก็มหาโจรเป็นผู้อาศัยคนมีกำลังอย่างไร คือ มหาโจรในโลกนี้ ย่อมอาศัยพระราชาบ้าง มหาอำมาตย์แห่งพระราชาบ้าง เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจะกล่าวหาเรื่องบางอย่างกะเรา พระราชา หรือมหาอำมาตย์แห่งพระราชานี้จักช่วยให้ความให้ ถ้าใครจักกล่าวหา เรื่องบางอย่างกะเขา พระราชาหรือมหาอำมาตย์แห่งพระราชานี้จักช่วย ให้ความให้แก่เขา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรเป็นผู้อาศัยคนมีกำลังอย่างนี้แล ก็มหาโจรย่อมใช้จ่ายโภคทรัพย์อย่างไร คือ มหาโจรในโลกนี้ เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจักกล่าวหา เรื่องบางอย่างกะเรา เราจักจ่ายโภคทรัพย์กลบเกลื่อนเรื่องนั้น ถ้าใครกล่าวหา เรื่องบางอย่างกะเขา เขาย่อมใช้จ่ายโภคทรัพย์กลบเกลื่อนเรื่องนั้น ดูก่อน- ภิกษุทั้งหลาย มหาโจรเป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์อย่างนี้แล ก็มหาโจรเป็นผู้ เทียวไปคนเดียวอย่างไร คือ มหาโจรในโลกนี้ เป็นผู้ทำโจรกรรมคนเดียว ซ่อนเพราะเหตุไร เพราะเขาย่อมปรารถนาว่า เรื่องลับของเราอย่าได้ แพร่งพรายไปภายนอก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรเป็นผู้เทียวไปคนเดียว อย่างนี้แล มหาโจรผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ย่อมตัดที่ต่อบ้าง ย่อมปล้นทำลายบ้าง ย่อมปล้นเฉพาะเรือนหลังเดียวบ้าง. ตีชิงในทางเปลี่ยวบ้าง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล ปาปภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมบริหารคนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย เป็นผู้มิโทษ มีชื่อที่วิญญูชน

จะพึงคิดเตียน และย่อมประสบบาปเป็นอันมาก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน
คือ ปาปภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อาศัยกรรมที่ไม่สม่าเสมอ ๑ เป็น
ผู้อาศัยที่รชชฎ ๑ เป็นผู้อาศัยคนมีกำลัง ๑ เป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์ ๑
เป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปาปภิกษุเป็นผู้อาศัยกรรมที่ไม่สม่าเสมออย่างไร
คือ ปาปภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม มโน-
กรรม ที่ไม่สม่าเสมอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาปภิกษุเป็นผู้อาศัยกรรมที่ไม่
สม่าเสมออย่างนี้แล ก็ปาปภิกษุเป็นผู้อาศัยที่รชชฎอย่างไร คือ ปาปภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เป็นมิจฉาทิฎฐิประกอบด้วยอันตคาหิกทิฎฐิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ปาปภิกษุเป็นผู้อาศัยที่รชชฎอย่างนี้แล ก็ปาปภิกษุเป็นผู้อาศัยคนมีกำลังอย่างไร
คือ ปาปภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อาศัยพระราชาบ้าง มหาอำมาตย์แห่ง
พระราชาบ้าง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจักกล่าวหาเรื่องบางอย่างกะเรา
พระราชานี้หรือมหาอำมาตย์แห่งพระราชานี้ จักช่วยว่าความให้ ถ้าใคร
กล่าวหาเรื่องบางอย่างแก่เธอ พระราชานี้หรือมหาอำมาตย์แห่งพระราชานี้
ย่อมช่วยว่าความให้แก่เธอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาปภิกษุเป็นผู้อาศัยคนมี
กำลังอย่างนี้แล ก็ปาปภิกษุเป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์อย่างไร คือ ปาปภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจย-
เภสัชบริวาร เธอย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจักกล่าวหาเรื่องบางอย่าง
กะเรา เราจักแจกจ่ายลาภกลบเคลื่อนเรื่องนั้น ถ้าใครกล่าวหาเรื่องบางอย่าง
กะเธอ เธอย่อมแจกจ่ายลาภกลบเคลื่อนเรื่องนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาป-
ภิกษุเป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์อย่างนี้แล ก็ปาปภิกษุเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียวอย่างไร
คือ ปาปภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอยู่ชนบทชายแดนรูปเดียว เธอเข้าไปหา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 238

สกุล (บ้านญาติโยม) ในชนบทนั้น ย่อมได้ลาภ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาปภิกษุ เป็นผู้เที่ยวไปคนเดียวอย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาปภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมบริหารคนให้ถูกกำจัด ถูกทำลาย เป็นผู้มิโทษ มีชื่อที่วิญญูชนจะพึงติเตียน และประสบบาปเป็นอันมาก.

จบโจรสูตที่ ๓

อรรถกถาโจรสูต

ฟังทราบวินิจฉัยโจรสูตที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อิโต โภเคน ปฏิสนฺนุริสุตฺตมฺนิ ความว่า เราจักถือเอา โภคะจากสมบัติของเรา นี้ ทำปฏิสนฺตการปกปิดด้วยโภคะนั้น อธิบายว่า จักปิดช่องระหว่างเขาและเรา. บทว่า นิคฺคหณฺนํ ได้แก่ การถือเอาของของผู้อื่น. บทว่า คฺขุหมฺนฺตา ได้แก่ มนต์ที่ต้องปกปิด. บทว่า อนฺตคฺคาหิกาย ความว่า ยึดถือสัตสตทิกฺกุญฺจิ หรืออุจฺเจททิกฺกุญฺจิ. บทที่เหลือในสูตนี้ มีเนื้อความ ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาโจรสูตที่ ๓

๔. สุขุมาสสูต

ว่าด้วยธรรมของสมณะผู้ละเอียดอ่อน

[๑๐๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมชื่อว่าเป็นสมณะละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ถูกขอร้องจึงใช้จิวรมาก ไม่ถูกขอร้องใช้จิวรน้อย ถูกขอร้องจึงบริโภคนิพพานมาก ไม่ถูกขอร้องบริโภคนิพพานน้อย ถูกขอร้องจึงใช้เสนาสนะมาก ไม่ถูกขอร้องใช้เสนาสนะน้อย ถูกขอร้องจึงใช้คิลาณปัจฉัยเกสัชบริหารมาก ไม่ถูกขอร้องใช้คิลาณปัจฉัยเกสัชบริหารน้อย.

๒. อนึ่ง เธอยอมอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เหล่าใด เพื่อนพรหมจรรย์เหล่านั้น ย่อมประพาศต่อเธอด้วยกายกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมประพาศต่อเธอด้วยวจีกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมประพาศต่อเธอด้วยมโนกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมนำสิ่งที่ควรนำเข้าไปอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย.

๓. อนึ่ง เวทนามีดีเป็นสมุฏฐานก็ดี มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็ดี มีลมเป็นสมุฏฐานก็ดี ที่เกิดเพราะสันนิบาตก็ดี ที่เกิดเพราะฤดูเปลี่ยนแปลงก็ดี ที่เกิดเพราะการบริหารไม่เสมอก็ดี ที่เกิดเพราะความแก่ก็ดี ที่เกิดเพราะผลกรรมก็ดี ย่อมไม่บังเกิดแก่เธอมาก เธอเป็นผู้มีอาพาธน้อย.

๔. เธอเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน.

๕. เธอยอมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ชื่อว่าเป็นสมณะละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าวผู้ใดว่าเป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ บุคคลนั้นเมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าว

กระเรานั้นเที่ยวว่า เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ เพราะว่า เราถูก
ขอร้องจึงใช้จิวรมาก ไม่ถูกขอร้องใช้จิวรน้อย ถูกขอร้องจึงบริโภคนิเวศนา
มาก ไม่ถูกขอร้องบริโภคนิเวศนายน้อย ถูกขอร้องจึงใช้เสนาสนะมาก ไม่ถูก
ขอร้องใช้เสนาสนะน้อย ถูกขอร้องจึงใช้คิลาณปัจฉัยเภสัชบริขารมาก ไม่ถูก
ขอร้องใช้คิลาณปัจฉัยเภสัชบริขารน้อย และเราข่อมอยู่ร่วมกับภิกษุเหล่าใด
ภิกษุเหล่านั้นข่อมประพฤติดูเราด้วยกายกรรม อันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก
อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ข่อมประพฤติดูเราด้วยวาจากรรมอันเป็นที่
พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ข่อมประพฤติดูเราด้วย
มโนกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ข่อม
นำสิ่งที่ควรนำเข้าไปอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วน
น้อย และเวทนามิติเป็นสมุฏฐานก็ดี มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็ดี มีลมเป็น
สมุฏฐานก็ดี ที่เกิดเพราะสันนิบาตก็ดี ที่เกิดเพราะฤดูเปลี่ยนแปลงก็ดี ที่เกิด
เพราะการบริหารไม่เสมอก็ดี ที่เกิดเพราะความแก่ก็ดี ที่เกิดเพราะผลกรรมก็ดี
ข่อมไม่บังเกิดแก่เรามาก เราเป็นผู้มีอาหารน้อย เราเป็นผู้ได้ตามความ
ปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่อง
อยู่สบายในปัจจุบัน ข่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าวผู้ใดว่า
เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ บุคคลนั้นเมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าว
เรานั้นเที่ยวว่า เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ.

จบสุขุมาสสูตรที่ ๔

สุขุมาสสูตรที่ ๔ ทุกบทมินัยกล่าวไว้แล้วในหนหลังนั่นแล.

๕. ผาสุวิหารสูตร

ว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการ

[๑๐๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบ ด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๑ เข้าไปตั้งวจีกรรม ประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๑ เข้าไปตั้ง มโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๑ มีศีลอันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญ อันค้นหาและทักขิไม่เกี่ยวเกาะ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๑ ทักขิอันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก ย่อมนำออก เพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบ แห่งผู้กระทำ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการนี้แล.

จบผาสุวิหารสูตรที่ ๕

อรรถกถาผาสุวิหารสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในผาสุวิหารสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เมตตํ กายกมฺมํ ได้แก่ กายกรรมที่ให้เป็นไปด้วยจิต ประกอบด้วยเมตตา. บทว่า อาวิ เจว รโห จ ได้แก่ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง. แม้ในบทนอกนี้ ก็นัยนี้แหละ.

บทว่า ยานิ ตานิ สีลานิ เป็นต้น ตรัสด้วยจตุปาริสุทธิศีล. บทว่า สมာธิสวตฺตนิกาณิ ได้แก่ อันทำให้มรรคสมาธิและผลสมาธิบังเกิด. บทว่า สีลสามญฺญคฺโต แปลว่า ถึงความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน อธิบายว่า เป็นผู้มีศีลเช่นเดียวกัน. บทว่า ตกฺขรสุต ได้แก่ ผู้กระทำตามความเห็นนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสความมีศีลเสมอกัน ตรัสทักขณวิปัสสนาและสัมมาทิฏฐิในสูตรนี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาผาสุวิหารสูตรที่ ๕

๖. อานันทสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้สงฆ์อยู่ผาสุก

[๑๐๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์พึงอยู่เป็นผาสุก เพราะเหตุเท่าไรหนอแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนนทฺ ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
ศีลด้วยตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นในเพราะอริศีล แม้เพราะเหตุเท่านั้น ภิกษุสงฆ์
พึงอยู่เป็นผาสุก.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปรียายแม่อื่นซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์พึง
อยู่เป็นผาสุก พึงมีอยู่หรือ.

พ. พึงมีอนนทฺ แล้วตรัสต่อไปว่า คุณก่อนอนนทฺ ภิกษุเป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นในเพราะอริศีล และเป็นผู้ใส่ใจตนเอง
ไม่ใส่ใจผู้อื่น แม้เพราะเหตุเท่านั้น ภิกษุสงฆ์พึงอยู่เป็นผาสุก.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปรียายแม่อื่นซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์พึง
อยู่เป็นผาสุก พึงมีอยู่หรือ.

พ. พึงมีอนนทฺ แล้วตรัสต่อไปว่า คุณก่อนอนนทฺ ภิกษุเป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นในเพราะอริศีล เป็นผู้ใส่ใจตนเอง
ไม่ใส่ใจผู้อื่น และเป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง ย่อมไม่สะดุ้งเพราะความไม่มีชื่อเสียงนั้น
แม้เพราะเหตุเท่านั้น ภิกษุสงฆ์พึงอยู่เป็นผาสุก.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปรียายแม่อื่นซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์พึงอยู่
เป็นผาสุก พึงมีอยู่หรือ.

พ. พึงมีอนนทฺ แล้วตรัสต่อไปว่า คุณก่อนอนนทฺ ภิกษุเป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นในเพราะอริศีล เป็นผู้ใส่ใจตนเอง
ไม่ใส่ใจผู้อื่น เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง ย่อมไม่สะดุ้งเพราะความไม่มีชื่อเสียงนั้น
แต่เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อัน
มีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน แม้เพราะเหตุเท่านั้น ภิกษุสงฆ์พึง
อยู่เป็นผาสุก.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ปริยายแม่อื่นซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุสงฆ์พึง
อยู่เป็นผาสุก พึงมีอยู่หรือ.

พ. พึงมี อานนท์ แล้วตรัสต่อไปว่า ลูกก่อนอานนท์ ภิกษุเป็นผู้
ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นในเพราะอริศีล ๆ ล ๆ เป็นผู้ได้
ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็น
เครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน และย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ภิกษุสงฆ์พึงอยู่เป็นผาสุก.

ลูกก่อนอานนท์ อนึ่ง เราขอมกล่าวได้ว่า ธรรมเนียมเครื่องอยู่เป็นผาสุก
อย่างอื่น ที่ดีกว่าหรือประณีตกว่าธรรมเนียมเครื่องอยู่เป็นผาสุกเช่นนี้ ข่อมไม่มี.

จบอานันตสูตรที่ ๖

อรรถกถาอานันตสูตร

พึงทราบวินิจฉัย ในอานันตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า โน จ ปริ อริสีเล สมุปตตทา โหติ ความว่าไม่ติ-
เตียน ไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ถึงเรื่องศีล. บทว่า อุตตานุเปกขิ ได้แก่ คอยเพ่ง
ดูตน โดยรู้จักที่ตนทำแล้วและยังไม่ได้ทำ. บทว่า โน ปราณุเปกขิ ได้แก่
ไม่มัวสนใจในกิจที่ผู้อื่นทำและยังไม่ได้ทำ. บทว่า อปฺปญฺญาโต ได้แก่
ไม่ปรากฏ (ไม่มีชื่อเสียง) คือมีบุญน้อย. บทว่า อปฺปญฺญาตเคน ได้แก่
เพราะความเป็นผู้ไม่ปรากฏคือไม่มีชื่อเสียง มีบุญน้อย. บทว่า โน ปริตตฺสฺสติ
ได้แก่ ไม่ถึงความสะดุ้ง. ด้วยสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเฉพาะพระ
จินาสพเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้แล

จบอรรถกถาอานันตสูตรที่ ๖

๗. สีสสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของสงฆ์เป็นนาบุญ

[๑๐๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้
ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๕ ประการ
เป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ เป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยสมาธิ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ๑
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัตสนะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ
เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่น
ยิ่งกว่า.

จบสีลสูตรที่ ๗

อรรถกถาสีลสูตร

สีลสูตรที่ ๗ ตรัสศีล สมาธิ และปัญญาเจือกัน. วิมุตติ คือ อรหัตผล
วิมุตติญาณทัตสนะ คือ ปัจจเวกขณเป็นโลกียะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาสีลสูตรที่ ๗

๘. อเสขียสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของสงฆ์เป็นนาคูญ

[๑๐๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาคูญของโลก ไม่มีนาคูญอื่นยิ่งกว่า
ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยศีล-
ชั้นชั้นอันเป็นของพระอเสขะ ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยสมาธิชั้นชั้นอันเป็นของพระ-
อเสขะ ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาชั้นชั้นอันเป็นของพระอเสขะ ๑ เป็นผู้
ประกอบด้วยวิมุตติชั้นชั้นอันเป็นของพระอเสขะ ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยวิมุตติญาณ-
ทัสสนชั้นชั้นอันเป็นของพระอเสขะ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาคูญของโลก
ไม่มีนาคูญอื่นยิ่งกว่า.

จบอเสขียสูตรที่ ๘

อรรถกถาอเสขียสูตร

แม้ในอเสขียสูตรที่ ๘ ก็นัยนี้เหมือนกัน. แต่ในอเสขียสูตรที่ ๘ นี้
ตรัสปัจจเวกขณญาณว่าเป็นของพระอเสขะ เพราะพระเสขะประพฤติ.

จบอรรถกถาอเสขียสูตรที่ ๘

๕. จาคูทิสสูตร

ว่าด้วยกรรมของภิกษุผู้เที่ยวไปทั้ง ๔ ทิศ

[๑๐๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้ควรเที่ยวไปได้ในทิศทั้ง ๔ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีศีล เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สติมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ชื่นใจ แหวงตลอดด้วยดีด้วยทิวา ซึ่งกรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้สันโดษ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาณ ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน ๑ ย่อมกระทำให้งั่งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเที่ยวไปได้ในทิศทั้ง ๔.

จบจาคูทิสสูตรที่ ๕

อรรถกถาจาตุทิสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจาตุทิสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า จาตุทิส ได้แก่ ไปไหนไม่ขัดข้องในทิศทั้ง ๔ แม้ใน
สูตรนี้ ก็ตรัสเฉพาะพระชินาสพท่านั้น.

จบอรรถกถาจาตุทิสสูตรที่ ๕

๑๐. อรัญญสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด

[๑๑๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ควรเพื่อเสพอาศัยเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและป่าชฎุ ธรรม ๕ ประการ
เป็นไฉน คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึนศีล เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวม
ในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมี
ประมาณน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่ง
สุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สติมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก จินใจ แหว่งตลอด
ด้วยดีด้วยทักขณิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามใน
ที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์
สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อบำเพ็ญกุศลธรรม
ทั้งหลาย เป็นผู้มึนกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรม
ทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ได้ตามความปรารถนาได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 249

อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน ๑ ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเพื่อเสพอาศัยเสนาสนะที่สงัด คือ ป่าและป่าชฎ.

จบอรัญญสูตรที่ ๑๐

จบผาสุวิหารวรรคที่ ๑

อรรถกถาอรัญญสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรัญญสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อลฺ แปลว่า ควร. แม้ในสูตรนี้ก็ตรัสเฉพาะพระจีณาสพเท่านั้นแล.

จบอรรถกถาอรัญญสูตรที่ ๑๐

จบผาสุวิหารวรรคธรรมนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เวสาร์ชชกรณสูตร ๒. สังกิตสูตร ๓. โจรสูตร ๔. สุขุมาล-
สูตร ๕. ผาสุวิหารสูตร ๖. อานันทสูตร ๗. สีลสูตร ๘. อเสขียสูตร
๙. จาตุทิสสูตร ๑๐. อรัญญสูตร และอรรถกถา.

อรรถวินยวรรคที่ ๒

๑. กุลุปกสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เป็นที่เคารพและไม่เคารพในสกุล

[๑๑๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เข้าสู่สกุลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญในสกุล กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้วิสาสะกับผู้ไม่คุ้นเคย ๑ เป็นผู้บงการต่าง ๆ ทั้งที่ตนไม่เป็นใหญ่ในสกุล ๑ เป็นผู้คบหาผู้ไม่ถูกกับเขา ๑ เป็นผู้พูดกระซิบที่หู ๑ เป็นผู้ขอมากเกินไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เข้าสู่สกุลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญในสกุล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เข้าสู่สกุลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่สรรเสริญในสกุล กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ไม่เป็นผู้วิสาสะกับผู้ไม่คุ้นเคย ๑ ไม่เป็นผู้บงการต่าง ๆ ทั้งที่ตนไม่เป็นใหญ่ในสกุล ๑ ไม่เป็นผู้คบหาผู้ไม่ถูกกับเขา ๑ ไม่เป็นผู้พูดกระซิบที่หู ๑ ไม่เป็นผู้ขอมากเกินไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เข้าสู่สกุลประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพและเป็นสรรเสริญในสกุล.

จบกุลุปกสูตรที่ ๑

อรรถวินยวรรคที่ ๒

อรรถกถากุฎปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกุฎปสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสนถวิสุตาสี ความว่า แสดงความคุ้นเคยในคนที่ไม่สนิทสนมกับตน คือไม่สนิทสนมคุ้นเคยกันนั่นเอง. บทว่า อนิสฺสรวิกปฺปี ความว่า มิได้เป็นใหญ่เลย แต่ทำเป็นผู้ใหญ่โดยสั่งว่า พวกท่านจงให้สิ่งนี้จงรับสิ่งนี้. บทว่า พุยฺตุอุปเสวี ความว่า เข้าไปคบตระกูลที่แตกกันไม่หวังดีต่อกัน เพื่อเสียดสี. บทว่า อุปกณฺณกขปฺปี ความว่า รับมนต์ที่ไถ่หู (กระซิบ). ธรรมฝ่ายขาว พึงทราบตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถากุฎปสูตรที่ ๑

๒. ปัจจาสมณสูตร

ว่าด้วยธรรมของผู้ควรและไม่ควรเป็นปัจจาสมณะ

[๑๑๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ไม่ควรพาไปเป็นปัจจาสมณะ [ผู้ติดตาม] ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้เป็นปัจจาสมณะยอมเดินไปห่างนั้ก หรือไถ่ลั้ก ๑ ย่อมไม่รับบาตรที่ควรรับ ๑ ย่อมไม่ห้ามเมื่อพูดไถ่ลั้กอัถุ ๑ ย่อมพูดสอดขึ้นเมื่อกำลังพูดอยู่ ๑ เป็นผู้มิปัญญาทราม โง่ เวลา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรพาไปเป็นปัจจาสมณะ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ จึงควร
พาไปเป็นปัจฉาสมณะ ธรรม ๕ ประการเป็นไหน คือ ภิกษุผู้เป็นปัจฉาสมณะ
ยอมเดินไปไม่ห่างนัก ไม่ไกลนัก ๑ ยอมรับบาตรที่ควรรับ ๑ ย่อมห้ามเมื่อ
พูดใกล้อาบัติ ๑ ย่อมไม่พูดสอดขึ้นเมื่อกำลังพูดอยู่ ๑ เป็นผู้มีปัญญา ไม่โง่
ไม่เขลา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล
ควรพาไปเป็นปัจฉาสมณะ.

จบปัจฉาสมณสูตรที่ ๒

อรรถกถาปัจฉาสมณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปัจฉาสมณสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปตฺตปริยาปนํ น คณฺหาติ ความว่า เมื่ออุปัชฌาย์
หันกลับมายืนอยู่ จะถวายบาตรเปล่าของตนแล้วรับบาตรของท่านก็หาไม่ หรือ
ไม่รับถือบาตรอุปัชฌาย์. บทว่า น นิวาเรติ ความว่า ไม่รู้ว่า คำนี้เป็นคำล่วง
อาบัติ ถึงรู้ ก็มีได้ห้ามว่า ท่านขอรับ ควรจะกล่าวคำอย่างนี้. บทว่า ถถิ
โอบาเตติ ความว่า ตัดคำของท่าน สอดคำของตน. บทว่า ชโว แปลว่า
เป็นคนเขลา. บทว่า เอพฺมุโค ได้แก่ เป็นใบ้ น้ำลายไหล.

จบอรรถกถาปัจฉาสมณสูตรที่ ๒

๓. สมาธิสูตร

ว่าด้วยธรรมของผู้ไม่ควรและผู้ควรบรรลุตัมมาสมาธิ

[๑๑๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุตัมมาสมาธิ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่อดทนต่อรูปารมณฺ์ ๑ ไม่อดทนต่อสัททารมณฺ์ ๑ ไม่อดทนต่อคันธารมณฺ์ ๑ ไม่อดทนต่อรสารมณฺ์ ๑ ไม่อดทนต่อโภกฐัพพารมณฺ์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุตัมมาสมาธิ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมควรเพื่อบรรลุตัมมาสมาธิ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อดทนต่อรูปารมณฺ์ อดทนต่อสัททารมณฺ์ อดทนต่อคันธารมณฺ์ ๑ อดทนต่อรสารมณฺ์ ๑ อดทนต่อโภกฐัพพารมณฺ์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมควรเพื่อบรรลุตัมมาสมาธิ.

จบสมาธิสูตรที่ ๓

๔. อังคกวินทสูตร

ว่าด้วยธรรมของภิกษุใหม่ ๕ ประการ

[๑๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อังคกวินทวิหาร ในแคว้นมคธ ครั้งนั้น ท่านพระอานนทฺ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอนนทว่า คุณก่อนอนนท พวกภิกษุใหม่ บวชไม่นาน มาสู่ธรรมวินัยนี้ใหม่ๆ เธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในธรรม ๕ ประการ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุใหม่เหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในปาติโมกขสังวรดังนี้ว่า อาวุโส ท่านทั้งหลายจงมา จงเป็นผู้มีศีล จงเป็นผู้สำรวมในปาติโมกขสังวร จงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑.

ภิกษุใหม่เหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในอินทริยสังวร ดังนี้ ว่า อาวุโส ท่านทั้งหลายจงมา จงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย จงเป็นผู้มีสติเครื่องรักษาทวาร รักษาตน มีใจที่รักษาดีแล้ว ประกอบด้วยจิตมีสติเป็นเครื่องรักษา ๑.

ภิกษุใหม่เหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในการทำที่สุดแห่งคำพูด ดังนี้ ว่า อาวุโส ท่านทั้งหลายจงมา จงเป็นผู้มีคำพูดน้อย จงเป็นผู้ทำที่สุดแห่งคำพูด [อย่าพูดมาก] ๑.

ภิกษุใหม่เหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในการทำ ความสงบแห่งกาย ดังนี้ ว่า อาวุโส ท่านทั้งหลายจงมา จงเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร จงเสพอาศัยเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและป่าเปลี่ยว ๑.

ภิกษุใหม่เหล่านั้นอันเธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในความเห็นชอบ ดังนี้ ว่า อาวุโส ท่านทั้งหลายจงมา จงเป็นผู้มีสัมมาทิวฐิ ประกอบด้วยสัมมาทิสสนะ ๑.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 255

ดูก่อนอานนท์ พวกภิกษุใหม่ บวชไม่นาน มาสู่ธรรมวินัยนี้ใหม่ ๆ
เธอทั้งหลายพึงให้สมาทาน ให้ตั้งมั่น ให้ประดิษฐานอยู่ในธรรม ๕ ประการ
แล.

จบอัมมกวินทสูตรที่ ๔

อรรถกถาอัมมกวินทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัมมกวินทสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สีสวา โหถ ความว่า จงเป็นผู้มีศีล. บทว่า อารกขสติโน
ความว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษา. บทว่า นิปกสติโน ความว่า
มีสติประกอบด้วยญาณเป็นเครื่องรักษานั้นแหละ. บทว่า สตารกฺเขน เจตสา
สมนุหาคตา ความว่า ประกอบด้วยจิตที่มีเครื่องรักษาคือสติ. บทว่า อปฺป-
ภสฺสา แปลว่า พุคแต่น้อย. บทว่า สัมมาทิฏฐิกา ความว่า ประกอบ
ด้วยสัมมาทิฏฐิ ๕ อย่าง คือ กัมมัตสกตา ๑ ฉาน ๑ วิปัสสนา ๑
มรรค ๑ ผล ๑. อีกอย่างหนึ่ง แม้ปัจจุเวกขณญาณ ก็พึงทราบว่าเป็น
สัมมาทิฏฐิเหมือนกัน.

จบอรรถกถาอัมมกวินทสูตรที่ ๔

๕. มัจฉริยสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้ภิกษุณีเหมือนตกนรกและขึ้นสวรรค์

[๑๑๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีเป็นผู้ตระหนี่ที่อยู่ ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาภ ๑ ตระหนี่วรรณะ ๑ ตระหนี่กรรม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เหมือนเชิญมาอยู่ในสวรรค์ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณียอมไม่เป็นผู้ตระหนี่ที่อยู่ ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ลาภ ๑ ไม่ตระหนี่วรรณะ ๑ ไม่ตระหนี่กรรม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนเชิญมาอยู่ในสวรรค์.

จบมัจฉริยสูตรที่ ๕

อรรถกถามัจฉริยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมัจฉริยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาวาสมัจฉริณี ความว่า ย่อมตระหนี่อาวาส คือ เห็นผู้อื่นอยู่ในอาวาสนั้น ทนไม่ได้. บทว่า กุลมัจฉริณี ความว่า ย่อมตระหนี่ตระกูล อุปัฏฐาก คือ เห็นผู้อื่นเข้าไปหาตระกูลนั้น ทนไม่ได้. บทว่า ลาภมัจฉริณี ความว่า ย่อมตระหนี่ลาภ คือ เห็นลาภเกิดแก่ผู้อื่น ทนไม่ได้. บทว่า วรรณะมัจฉริณี ความว่า ย่อมตระหนี่คุณความดี คือ เห็นเขากล่าวคุณความดีของผู้อื่น ทนไม่ได้. บทว่า ธรรมมัจฉริณี ความว่า ย่อมตระหนี่ปรีชาธรรม คือ ไม่ปรารถนาจะให้แก่ผู้อื่น.

จบอรรถกถามัจฉริยสูตรที่ ๕

๖. วรรณนาสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้ภิกษุณีเหมือนตกนรกและขึ้นสวรรค์

[๑๑๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว เข้าไปกำจัดความเลื่อมใสในฐานะอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑ ไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว เข้าไปกำจัดความไม่เลื่อมใสในฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑ ทำสังฆาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนเจริญมาอยู่ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว เข้าไปกำจัดความไม่เลื่อมใสในฐานะอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว เข้าไปกำจัดความเลื่อมใสในฐานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑ ไม่ทำสังฆาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนเจริญมาอยู่ในสวรรค์

จบวรรณนาสูตรที่ ๖

อรรถกถาวรรณนาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวรรณนาสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สทฺธาเทยฺย วินิปาเตติ ความว่า ไม่ถือเอาของดีจาก
บิดนพชาติที่คนอื่นถวายด้วยศรัทธาก่อนแล้วให้แก่คนอื่น.

จบอรรถกถาวรรณนาสูตรที่ ๖

๗. อีสสาสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เหมือนตกนรกและขึ้นสวรรค์

[๑๑๗] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีไม่
ใคร่ครวญให้ตระหนักแนก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ไม่
ใคร่ครวญให้ตระหนักแนก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้มีความ
ริษยา ๑ เป็นคนตระหนี่ ๑ ทำสัทธาไทยให้ตกไป ๑ คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก.

คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือน
ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีใคร่ครวญ
ให้ตระหนักแนก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียน ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแน
ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ไม่เป็นผู้ริษยา ๑ ไม่ตระหนี่ ๑ ไม่
ทำสัทธาไทยให้ตกไป ๑ คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕
ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์.

จบอีสสาสูตรที่ ๗

อรรถกถาอิสสาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอิสสาสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อิสสุกนิ ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยความริษยา.

จบอรรถกถาอิสสาสูตรที่ ๗

๘. ทิฏฐิสสูตร*

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เหมือนตคนรกและขึ้นสวรรค์

[๑๑๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแนก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแนก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรสรรเสริญ ๑ มีความเห็นผิด ๑ มีความดำริผิด ๑ ทำสัทธาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีใคร่ครวญให้ตระหนักแนก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรตีเตียน ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแนก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ ๑ มีความเห็นชอบ ๑ มีความดำริชอบ ๑ ไม่ทำสัทธาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์.

จบทิฏฐิสสูตรที่ ๘

* สูตรที่ ๘-๕-๑๐ อรรถกถาว่าคำที่เหลือในสูตรทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

๕. วาจาสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เหมือนตคนรกและขึ้นสวรรค์

[๑๑๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีไม่ใคร่-
ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ใคร่ครวญ
ให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรสรรเสริญ ๑ มีวาจาผิด ๑ มีการงาน
ผิด ๑ ทำสังฆาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือน
ถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีใคร่ครวญ
ให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรตีเตียน ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่
ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ ๑ มีวาจาชอบ ๑ มีการงานชอบ ๑
ไม่ทำสังฆาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม
๕ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์.

จบวาจาสูตรที่ ๕

๑๐. วายามสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เหมือนตคนรกและจันสวรรค์

[๑๒๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ไม่ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรสรรเสริญ ๑ มีความพยายามผิด ๑ ระลึกผิด ๑ ทำสังฆาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาไว้ในนรก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุณีใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว ตีเตียนผู้ควรตีเตียน ๑ ใคร่ครวญให้ตระหนักแน่ก่อนแล้ว สรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ ๑ มีความพยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ไม่ทำสังฆาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์.

จบวายามสูตรที่ ๑๐

จบอัมชกวินทวารคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กุลุปกสูตร ๒. ปัจจาสมณสูตร ๓. สมာธิสูตร ๔. อัมชกวินท-
สูตร ๕. มัจฉริยสูตร ๖. วรรณนาสูตร ๗. อิตสาสูตร ๘. ทิฏฐิสูตร
๙. วาจาสูตร ๑๐. วายามสูตร และอรรธกถา.

คิลาณวรรคที่ ๓

๑. คิลาณสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมสำหรับภิกษุผู้อาพาธ

[๑๒๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่หลีกเร้นในเวลาเย็น เสด็จเข้าไปที่ศาลาภิกษุไซ ได้ทรงเห็นภิกษุรูปหนึ่งที่ทรพล เป็นไข้แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้ ครั้นแล้วได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่ละภิกษุบางรูปที่ทรพล เป็นไข้ เรอนั้นพึงหวังผลนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ต่อกาลไม่นานเลย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย ๑ มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร ๑ มีความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง ๑ พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง ๑ มีมรณสัญญาปรากฏขึ้นด้วยดี ณ ภายใน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ย่อมไม่ละภิกษุบางรูปที่ทรพล เป็นไข้ เรอนั้นพึงหวังผลนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ต่อกาลไม่นานเลย.

จบคิลาณสูตรที่ ๑

๒. สติปัญฐานสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้บรรลุอรุณผลในปัจจุบัน

[๑๒๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมเจริญทำให้มากซึ่งธรรม ๕ ประการ เธอพึงหวังได้ผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คืออรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดถือเหลืออยู่ ก็เป็นพระอนาคามี ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้ด้วยดีเฉพาะตน เพื่อปัญญาอันให้หยั่งถึงความตั้งขึ้นและดับไปแห่งธรรมทั้งหลาย ๑ ย่อมพิจารณาเห็นว่าไม่งามในกาย ๑ มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร ๑ มีความสำคัญว่าไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง ๑ พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมเจริญทำให้มากซึ่งธรรม ๕ ประการนี้แล เธอพึงหวังได้ผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดถือเหลืออยู่ ก็เป็นพระอนาคามี.

จบสติปัญฐานสูตรที่ ๒

๓. ปฐมอุปัฏฐากสูตร

ว่าด้วยธรรมของภิกษุใช้ที่ทำให้พยาบาลและง่าย

[๑๒๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใช้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ยอมเป็นผู้พยาบาลยาก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุใช้ยอมไม่ทำ
ความสบาย ๑ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งสบาย ๑ ไม่นินยา ๑ ไม่บอกอาพาธที่
มีอยู่ตามความเป็นจริง แก่ผู้พยาบาลที่ปรารถนาประโยชน์ เช่นไม่บอกอาพาธ
ที่กำเริบว่ากำเริบ ไม่บอกอาพาธที่ทุเลาว่าทุเลา ไม่บอกอาพาธที่ทรงอยู่ว่า
ยังทรงอยู่ ๑ ไม่อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดมีในร่างกายอันกล้าแข็ง เผ็ดร้อน
ไม่เป็นที่พอใจสามารถปลิดชีพให้ดับสูญ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใช้
ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ยอมเป็นผู้พยาบาลยาก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใช้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม
เป็นผู้พยาบาลง่าย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุใช้ยอมทำความ
สบาย ๑ รู้จักประมาณในสิ่งสบาย ๑ นินยา ๑ บอกอาพาธตามความเป็นจริงแก่
ผู้พยาบาลที่ปรารถนาประโยชน์ เช่นบอกอาพาธที่กำเริบว่ากำเริบ บอกอาพาธ
ที่ทุเลาว่าทุเลา บอกอาพาธที่ทรงอยู่ว่ายังทรงอยู่ ๑ เป็นผู้อดทนต่อทุกขเวทนา
ที่เกิดมีในร่างกายอันกล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่เป็นที่พอใจ สามารถปลิดชีพให้
ดับสูญ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใช้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล
ยอมเป็นผู้พยาบาลง่าย.

จบปฐมอุปัฏฐากสูตรที่ ๓

๔. ทุตติยอุปัฏฐากสูตร

ว่าด้วยธรรมของภิกษุผู้ควรและไม่ควรพยายามภิกษุใช้

[๑๒๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยายามภิกษุใช้ประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการ ไม่ควรเป็นผู้พยายามภิกษุใช้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน
คือ ภิกษุผู้พยายามเป็นผู้ไม่สามารถเพื่อจัดยา ๑ ไม่ทราบสิ่งสบายและไม่สบาย
นำสิ่งไม่สบายเข้าไปให้ นำสิ่งสบายออกไป ๑ เป็นผู้เพ่งามิสพยายาม
ไม่เป็นผู้มีเมตตาจิตพยายาม ๑ เป็นผู้มั่งรังเกียจเพื่อนำออกซึ่งอุจจาระ ปัสสาวะ
อาเจียน หรือน้ำลาย ๑ ไม่สามารถจะชี้แจงภิกษุใช้ให้สมาทาน ให้อาหาญ
ให้รำเรง ด้วยธรรมมิกถาโดยกาลอันสมควร ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ผู้พยายามภิกษุใช้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรเป็นผู้พยายาม
ภิกษุใช้.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยายามภิกษุใช้ประกอบด้วยธรรม ๕
ประการ ควรเป็นผู้พยายามภิกษุใช้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุ
ผู้พยายามยอมเป็นผู้สามารถเพื่อจัดยา ๑ ทราบสิ่งสบายและไม่สบาย นำสิ่ง
ไม่สบายออกไป นำสิ่งสบายเข้ามาให้ ๑ เป็นผู้มีเมตตาจิตพยายาม ไม่เป็น
ผู้เพ่งามิสพยายาม ๑ ไม่รังเกียจเพื่อนำออกซึ่งอุจจาระ ปัสสาวะ อาเจียน
หรือน้ำลาย ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อชี้แจงภิกษุใช้ให้สมาทาน ให้อาหาญ ให้รำเรง
ด้วยธรรมมิกถาโดยกาลอันสมควร ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พยายาม
ภิกษุใช้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเป็นผู้พยายามภิกษุใช้.

จบทุตติยอุปัฏฐากสูตรที่ ๔

คิลานวรรควรรณนาที่ ๓

อรรถกถาทุติยอุปัฏฐากสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยอุปัฏฐากสูตรที่ ๔ แห่งวรรค ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า น ปฏิพโธ ได้แก่ ไม่ประกอบด้วยกำลังกายและกำลังญาณ.

บทว่า อามิสนุโต ได้แก่ เป็นผู้เห็นแก่อามิส คือหวังปัจจัยมีจิวรเป็นต้น.

จบอรรถกถาทุติยอุปัฏฐากสูตรที่ ๔

๕. ปฐมอณายุสสุตฺต

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้อายุสั้น และอายุยืน

[๑๒๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้อายุสั้น ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลไม่ผู้ทำความสบายแก่ตนเอง ๑ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย ๑ บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ๑ เป็นผู้เที่ยวในกาลไม่สมควร ๑ ไม่ประพฤติประเสริฐ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุให้อายุสั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้อายุยืน ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ทำความสบายแก่ตนเอง ๑ รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย ๑ บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย ๑ เป็นผู้เที่ยวในกาลสมควร ๑ เป็นผู้ประพฤติประเสริฐ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุให้อายุยืน.

จบปฐมอณายุสสุตฺตที่ ๕

อรรถกถาปฐมอนายุสสุตตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอนายุสสุตตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนายุสสา ได้แก่ เข้าไปตัดอายุ ก็ไม่ทำให้อายุยืน.

จบอรรถกถापฐมอนายุสสุตตรที่ ๕

๖. ทุติยอนายุสสุตตร

ว่าด้วยกรรมเป็นเหตุให้อายุสั้น และอายุยืน

[๑๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุให้อายุสั้น ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมนิไม่กระทำความสบายแก่ตนเอง ๑ ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย ๑ บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก ๑ เป็นคนทุศีล ๑ มิมิตรเลวทราม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุให้อายุสั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้อายุยืน ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมเป็นผู้ทำความสบายแก่ตนเอง ๑ รู้จักประมาณในสิ่งที่สบาย ๑ บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย ๑ เป็นผู้มดีศีล ๑ มิมิตรดีงาม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการนี้แล เป็นเหตุให้อายุยืน.

จบทุติยอนายุสสุตตรที่ ๖

แม้ในทุติยอนายุสสุตตรที่ ๖ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

๗. อว์ปภาสสูตร

ว่าด้วยกรรมของภิกษุผู้ควรและไม่ควรอยู่ผู้เดียว

[๑๒๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ
ยอมไม่ควรเพื่อหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ๑ ไม่สันโดษด้วย
บิณฑบาตตามมีตามได้ ๑ ไม่สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ๑ ไม่สันโดษ
ด้วยคิลานปัจจัยเภสัชบริวารตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้มากด้วยความดำริในกาม ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่ควร
เพื่อหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมควร
เพื่อหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ๑ สันโดษด้วยบิณฑบาต
ตามมีตามได้ ๑ สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ๑ สันโดษด้วยคิลาน-
ปัจจัยเภสัชบริวารตามมีตามได้ ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วยความดำริในการออกจาก
กาม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล
ย่อมควรเพื่อหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว.

จบอว์ปภาสสูตรที่ ๗

อรรถกถาวัปปกาสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอวัปปกาสสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นาลิ ตัมมฺหาวปกาสิตุ ความว่า ไม่ควรหลีกออกไป
จากหม้ออยู่ผู้เดียว แต่ที่จริง เธอก็ไม่ควรอยู่แม้ในท่ามกลางหม้อเหมือนกัน
ถึงกระนั้นก็ไม่ควรหลีกออกจากหม้อโดยตรง เพราะไม่เป็นการทำหมู่ให้งาม
เพราะเนื่องด้วยโอวาทานุสาสนี. บทว่า อลิ ตัมมฺหาวปกาสิตุ ความว่า
จะหลีกออกจากหม้ออยู่ผู้เดียวเท่านั้น โดยอยู่ในทิศทั้ง ๔ ก็ควร และจะอยู่
แม้ในหม้อ ก็ควรเหมือนกัน เพราะทำหมู่ให้งาม.

จบอรรถกถาวัปปกาสสูตรที่ ๗

๘. สมณทุกขสูตร

ว่าด้วยทุกข์และสุขของสมณะ ๕ ประการ

[๑๒๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทุกข์ของสมณะมี ๕ ประการ ๕
ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่สันโดษด้วยจีวรตามมี
ตามได้ ๑ ไม่สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ๑ ไม่สันโดษด้วยเสนาสนะ
ตามมีตามได้ ๑ ไม่สันโดษด้วยกิลานปัจฉัยเภสัชบริจารตามมีตามได้ ๑ ไม่ยินดี
ประพฤติพรหมจรรย์. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทุกข์ของสมณะ ๕ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุขของสมณะ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้สันโดษ
ด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ๑
เป็นผู้สันโดษด้วยกิลานปัจฉัยเภสัชบริจารตามมีตามได้ ๑ ยินดีประพฤติพรหม-
จรรย์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุขของสมณะ ๕ ประการนี้แล.

จบสมณทุกขสูตรที่ ๘

* สูตรที่ ๘ อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่ายขึ้น.

๕. ปริกูปปสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้ต้องไปอบายแก้ไขไม่ได้ ๕ จำพวก

[๑๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้ เป็นผู้ต้องไปอบาย ต้องไปนรก เดือดร้อน แก้ไขไม่ได้ ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลผู้ฆ่ามารดา ๑ ผู้ฆ่าบิดา ๑ ผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๑ ผู้มีจิตประทุษร้ายทำโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ ๑ ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้แล เป็นผู้ต้องไปอบาย ต้องไปนรก เดือดร้อน แก้ไขไม่ได้.

จบปริกูปปสูตรที่ ๕

อรรถกถापริกูปปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปริกูปปสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาปาเยกา ได้แก่ เป็นคนต้องไปอบาย. บทว่า เนรยิกา ได้แก่ ต้องไปนรก. บทว่า ปริกูปปา ได้แก่ มีสภาวะกำเริบร้าย เหมือนแผลเก่า. บทว่า อเตกัจฉา ได้แก่ ใคร ๆ จะทำให้กลับคืนไม่ได้.

จบอรรถกถापริกูปปสูตรที่ ๕

๑๐. สัมปทาสูตร^๑

ว่าด้วยความเสื่อม ๕ และสมบัติ ๕

[๑๓๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเสื่อม ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ความเสื่อมญาติ ๑ ความเสื่อมเพราะโภคะ ๑ ความเสื่อมเพราะโรค ๑ ความเสื่อมศีล ๑ ความเสื่อมทิฏฐิ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้ว ย่อมไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งความเสื่อมญาติ เพราะเหตุแห่งความเสื่อมโภคะ หรือเพราะเหตุแห่งความเสื่อมเพราะโรค (แต่ว่า) สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะเหตุแห่งความเสื่อมศีล หรือเพราะเหตุแห่งความเสื่อมทิฏฐิ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเสื่อม ๕ ประการนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สมบัติ คือญาติ ๑ สมบัติคือโภคะ ๑ สมบัติคือความไม่มีโรค ๑ สมบัติคือศีล ๑ สมบัติคือทิฏฐิ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้ว ย่อมไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติคือญาติ เพราะเหตุแห่งสมบัติคือโภคะ หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติคือความไม่มีโรค (แต่ว่า) สัตว์ทั้งหลาย เมื่อตายไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุแห่งสมบัติคือศีล หรือเพราะเหตุแห่งสมบัติคือทิฏฐิ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมบัติ ๕ ประการนี้แล.

จบสัมปทาสูตรที่ ๑๐

จบคิลานวรรคที่ ๓

* อรรถกถาว่า มีเนื้อความง่ายขึ้นแล.

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กิลานสูตร
  ๒. สติปัญฐานสูตร
  ๓. ปฐมอุปัฏฐากสูตร
  ๔. ทุติยอุปัฏฐากสูตร
  ๕. ปฐมอนายสสูตร
  ๖. ทุติยอนายสสูตร
  ๗. อวิปกาสสูตร
  ๘. สมณทุกขสูตร
  ๙. ปริกุปปสูตร
  ๑๐. สัมปทาสูตร
- และอรรถกถา.

ราชาวรรคที่ ๔

๑. จักกสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของพระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ

[๑๓๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมทรงยังจักรให้เป็นไปโดยธรรมทีเดียว จักรนั้นย่อมเป็นจักรอันมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกใด ๆ จะต้านทานมิได้ องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ พระเจ้าจักรพรรดิในโลกนี้ เป็นผู้ทรงรู้ผล ๑ ทรงรู้เหตุ ๑ ทรงรู้ประมาณ ๑ ทรงรู้จักกาล ๑ ทรงรู้จักบริษัท ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ย่อมทรงยังจักรให้เป็นไปโดยธรรมทีเดียว จักรนั้นย่อมเป็นจักรอันมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกใด ๆ จะต้านทานมิได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมทรงยังธรรมจักรขึ้นเยี่ยมให้ เป็นไปโดยธรรมทีเดียว ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักรอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้ ธรรม ๕ ประการ เป็นไฉน คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกนี้ ทรงรู้จักผล ๑ ทรงรู้จักเหตุ ๑ ทรงรู้จักประมาณ ๑ ทรงรู้จักกาล ๑ ทรงรู้จักบริษัท ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกอบด้วย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมทรงยังธรรมจักรขึ้นเยี่ยมให้ เป็นไปโดยธรรมทีเดียว ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักรอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้

จบจักกสูตรที่ ๑

ราชวรรคพรรณนาที่ ๔

อรรถกถาฉักกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฉักกสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ธมฺเมน** ได้แก่ โดยกุศลธรรม ๑๐. บทว่า **จกฺก** ได้แก่ อาณาจักร. บทว่า **อตุลฺลญฺญ** ได้แก่ รู้ประโยชน์แห่งราชสมบัติ. บทว่า **ธมฺมญฺญ** ได้แก่ รู้ธรรมคือประเพณี. บทว่า **มตุลฺลญฺญ** ได้แก่ รู้ประมาณในการลงราชอาชญาหรือในการเก็บภาษีอากร. บทว่า **กาลญฺญ** ได้แก่ รู้เวลาเสวยสุขในราชสมบัติ เวลากระทำการวินิจฉัย และเวลาเสด็จจาริกไปในชนบท. บทว่า **ปริสฺสญฺญ** ได้แก่ รู้ว่า นี้ขุมนุมนกษัตริย์ นี้ขุมนุมนพราหมณ์ นี้ขุมนุมนแพศย์ นี้ขุมนุมนศูทร นี้ขุมนุมนสมณะ.

ในตถาคตวาร พึงทราบเนื้อความดังนี้. บทว่า **อตุลฺลญฺญ** ได้แก่ รู้orroth ๕. บทว่า **ธมฺมญฺญ** ได้แก่ รู้ธรรม ๔. บทว่า **มตุลฺลญฺญ** ได้แก่ รู้ประมาณในการรับและบริโภคนิจัย ๔. บทว่า **กาลญฺญ** ได้แก่ รู้กาลอย่างนี้ว่า นี้เวลาหลีกเร้น นี้เวลาเข้าสมบัติ นี้เวลาแสดงธรรม นี้เวลาจาริกไปในชนบท. บทว่า **ปริสฺสญฺญ** ได้แก่ รู้ว่า นี้บริษัทกษัตริย์ ฯลฯ นี้บริษัทสมณะ. บทว่า **อนุคฺตร** ได้แก่ ยอดเยี่ยมโดยโลกุตระธรรม ๕. บทว่า **ธมฺมจกฺก** ได้แก่ จักรอันประเสริฐที่สุด.

จบอรรถกถาฉักกสูตรที่ ๑

๒. อนุวัตตนสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของพระสารีบุตรและโอรสพระเจ้าจักรพรรดิ

[๑๓๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมทรงยังจักรที่พระราชบิดาทรงให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามโดยธรรมชาติเดียว จักรนั้นย่อมเป็นจักรอันมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกใด ๆ จะต้านทานมิได้ องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงรู้จักผล ๑ ทรงรู้จักเหตุ ๑ ทรงรู้จักประมาณ ๑ ทรงรู้จักกาล ๑ ทรงรู้จักบริษัฏ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ย่อมทรงยังจักรที่พระราชบิดาทรงให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามโดยธรรมชาติเดียว จักรนั้นย่อมเป็นจักรอันมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกใด ๆ จะต้านทานมิได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมยังธรรมจักรชั้นเยี่ยมที่ตกาศให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามโดยชอบเทียว ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักรอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครในโลก จะคัดค้านไม่ได้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ พระสารีบุตรในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้รู้จักผล ๑ รู้จักเหตุ ๑ รู้จักประมาณ ๑ รู้จักกาล ๑ รู้จักบริษัฏ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมยังธรรมจักรชั้นเยี่ยม ที่ตกาศให้เป็นไปแล้ว ให้เป็นไปตามโดยชอบเทียว ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักรอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้.

จบอนุวัตตนสูตรที่ ๒

อรรถกถาอนุวัตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุวัตตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปิตรา ปวตฺตติ จุกฺก ความว่า เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิผนวช หรือสิ้นพระชนม์ลง จักรรัตนะตั้งอยู่เพียง ๗ วันก็อันตรธานไป. ถามว่า พระเชษฐโอรสจะหาจักรมาหมุนตามเสด็จได้อย่างไร. แก้วว่า พระเชษฐโอรส นั้นทรงตั้งอยู่ในประเพณีของพระบิดา บำเพ็ญจักรพรรดิวัตรให้สมบูรณ์ ครอบครองจักรพรรดิราชย์ไว้ได้ ก็ชื่อว่าทรงหมุนตามจักรที่พระบิดาให้หมุน ไปแล้วนั่นเอง.

จบอรรถกถาอนุวัตตสูตรที่ ๒

๓. ราชสูตร

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิเคารพธรรม

[๑๓๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์ใดแลผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระเจ้าจักรพรรดิแม้พระองค์นั้น ย่อมไม่ทรงยังจักรให้เป็นไป ณ ประเทศที่ไม่มีพระราชา เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ใครเป็นพระราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ธรรมชิ ภิกษุ แล้วจึงตรัสต่อไปว่า คุณก่อนภิกษุ พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม

เป็นพระธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมนั้นแหละ ทรงสักการะ เคารพ นอบน้อมธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คຸ້ມครองที่เป็นธรรมในชนภายใน

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็น พระธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คຸ້ມครองที่เป็นธรรม ในกษัตริย์เหล่าอนุยนต์ [พระราชวงศานุวงศ์] ใน หมู่ทหาร พราหมณ์ คฤหบดี ขวานิคมนชนบท สมณพราหมณ์ เนื้อ และนกทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา พระองค์นั้น ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ครั้นทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คຸ້ມครอง ที่เป็นธรรมในชนภายใน ในกษัตริย์เหล่าอนุยนต์ ในหมู่ทหาร พราหมณ์ คฤหบดี ขวานิคมนชนบท สมณพราหมณ์ เนื้อ และนกทั้งหลายแล้ว ย่อม ทรงยังจักรให้เป็นไปโดยธรรมเทียว จักรนั้นย่อมเป็นจักรอันมนุษย์ผู้เป็นข้าศึก ไค ๆ จะต้านทานมิได้ คู่ก่อนภิกษุ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ฉนั้นเหมือนกัน ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา ทรงอาศัย ธรรมนั้นแหละ ทรงสักการะ เคารพนอบน้อมธรรม ทรงมีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการรักษา ป้องกัน คຸ້ມครองที่เป็นธรรมในพวกภิกษุว่า กายกรรมเช่นนี้ควรเสพ กายกรรมเช่นนี้ ไม่ควรเสพ วชิกรรมเช่นนี้ควรเสพ วชิกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ มโนกรรม เช่นนี้ควรเสพ มโนกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ อาชีวะเช่นนี้ควรเสพ อาชีวะ เช่นนี้ไม่ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ.

อีกประการหนึ่ง พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงดำรง อยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา ฯลฯ มีธรรมเป็นใหญ่ ย่อมทรงจัดแจงการ รักษา ป้องกัน คຸ້ມครองที่เป็นธรรมในพวกภิกษุณี...ในพวกอุบาสก...

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 278

ในพวกอุบาสิกาวา กายกรรมเช่นนี้ควรเสพ กายกรรมเช่นนี้ไม่ควรเสพ ฯลฯ
บ้านนิคมเช่นนี้ควรเสพ บ้านนิคมเช่นนี้ไม่ควรเสพ พระตถาคตอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงดำรงอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชาพระองค์นั้น ฯลฯ
มีธรรมเป็นใหญ่ ครั้นทรงจัดแจง การรักษา ป้องกัน คຸ້มครองที่เป็นธรรม
ในพวกภิกษุ ในพวกภิกษุณี ในพวกอุบาสกในพวกอุบาสิกาแล้ว ย่อม
ทรงยังธรรมจักรชั้นเยี่ยมให้ขึ้นไปโดยธรรมเทียว ธรรมจักรนั้นย่อมเป็นจักร
อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้.

จบราชสูตรที่ ๓

อรรถกถาราชสูตร

ราชสูตรที่ ๓ มีนัยดังกล่าวแล้วในติกนิบาตนั้นแล. แต่ในสูตรนี้
มีต่างกันอยู่ ๒ บทหลังเท่านั้น คือบทที่ว่าควรเสพและไม่ควรเสพ. ใน ๒
บทนั้น สัมมาอาชีวะ ควรเสพ มิจฉาอาชีวะ ไม่ควรเสพ. ความและนิคม
ที่เป็นสัพปาเย ควรเสพ ที่ไม่เป็นสัพปาเย ไม่ควรเสพ.

จบอรรถกถาราชสูตรที่ ๓

๔. ยัสสทิสสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของกษัตริย์และของภิกษุ

[๑๓๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ จะทรงประทับอยู่ ณ ทิศใด ๆ ก็เหมือนกับประทับอยู่ ณ รัฐของพระองค์เอง องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ พระราชาผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้วในโลกนี้ ทรงเป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายพระมารดา ทั้งฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดคิดตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ เป็นผู้อันใคร ๆ จะคัดค้านตำหนิ โดยอ้างถึงพระชาติไม่ได้ ๑ ทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีพระราชทรัพย์มาก มีพระราชโภคะมาก มีนางและพระคลังบริบูรณ์ ๑ ทรงเป็นผู้มีกำลัง ประกอบด้วยจตุรงคินิเสนาผู้เชื่อฟังทำตามรับสั่ง ๑ ทรงมีปริณายกเป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา สามารถ คิดเหตุการณ์ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ๑ ธรรม ๔ ประการนี้ของพระองค์ ย่อมยังพระยศให้แก่กล้า พระองค์ทรงประกอบด้วยธรรมที่มีพระยศเป็นที่ ๕ นี้ จะทรงประทับอยู่ ณ ทิศใด ๆ ก็เหมือนกับประทับอยู่ ณ รัฐของพระองค์เอง ซ้อนั้นเพราะเหตุใด เพราะเหตุว่า ซ้อนั้น ย่อมมี สำหรับพระราชาผู้ครองรัฐอย่างนั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ฉนั้นนั้น เหมือนกัน จะอยู่ ณ ทิศใด ๆ ก็เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วเทียว ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมทานศึกษา อยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เหมือนพระราชาผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ทรงสมบูรณ์ด้วยพระชาติฉนั้น ๑ เธอเป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทักขิณี เหมือนพระราชาผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ทรงมั่งคั่ง มีพระราชทรัพย์มาก

มีพระราชโอรสมาก มีนางและพระคลังบริบูรณ์ฉะนั้น ๑ เธอเป็นผู้ปรารถนา
ความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง
มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เหมือนพระราชาสู่
ภักษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ทรงสมบูรณด้วยกำลังฉะนั้น ๑ เธอเป็นผู้มีปัญญา
คือ ประกอบด้วยปัญญาเครื่องหยั่งเห็นความเกิด และความดับ อันประเสริฐ
ช้าแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เหมือนพระราชาสู่ภักษัตริย์ได้มูรธา-
ภิเษกแล้ว ทรงสมบูรณด้วยปริณายก ฉะนั้น ๑ ธรรม ๔ ประการนี้ของเธอ
ย่อมบ่มวิมุตติให้แก่กล้า เธอประกอบด้วยธรรมมีวิมุตติเป็นที่ ๕ นี้ ย่อมอยู่
ณ ทิศใด ๆ ก็เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วเทียว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุ
ว่าข้อนั้น ย่อมมีสำหรับภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนั้น.

จบยัสสทิสสูตรที่ ๔

อรรถกถายัสสทิสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในยัสสทิสสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุกโต ได้แก่ จากทั้ง ๒ ฝ่าย. บทว่า มาติโต จ

ปิติโต จ ความว่า ก็พระราชอาพระองค์ใดมีพระมารดาเป็นภักษัตริย์ พระ-
มารดาของพระมารดาเป็นภักษัตริย์ แม้พระมารดาของพระมารดานั้นก็มีพระ-
มารดาเป็นภักษัตริย์ มีพระบิดาเป็นภักษัตริย์ พระบิดาของพระบิดาเป็นภักษัตริย์
แม้พระบิดาของพระบิดานั้น ก็มีพระบิดาเป็นภักษัตริย์ พระราชาพระองค์นั้น
ชื่อว่ามิพระก่าเนตติจากทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายพระมารดา ทั้งฝ่ายพระบิดา.

บทว่า สัตฺตทุคฺคหณฺโณ ได้แก่ ประกอบด้วยพระครุภักษัตริย์ของพระมารดา

หมดจดดี. ก็เตโฆธาตุซึ่งเกิดแต่กรรม ท่านเรียกว่า คหณิ (ครรรภ์) ในคำว่า สมเวปากินิยา คหณิยา (ครรรภ์ซึ่งมีวิบากเสมอกัน) นี้. บิดาของบิดาชื่อ ปิตามหะ ชั้นของปิตามหะ ชื่อปิตามหยุก ในคำว่า ยาว สตุตมา ปิตามหยุก (ถึง ๗ ชั่วปิตามหะ) นี้. ประมาณอายุ ท่านเรียกว่า ยุค. แลคำนี้เป็นเพียง คำพูดกันเท่านั้น. แต่โดยเนื้อความ ปิตามหะนั้นแหละ เป็นปิตามหยุก บรรพบุรุษทั้งหมดเลยนั้นขึ้นไป ท่านถือเอาด้วยศัพท์ ปิตามหะทั้งนั้น เป็นผู้มีพระครรรภ์หมดจดดี ถึง ๗ ชั่วบุรุษอย่างนี้. อีกอย่างหนึ่ง ท่านแสดงว่า ไม่ถูกคัดค้าน ไม่ถูกติเตียน เพราะเรื่องพระก่าเนิด.

บทว่า อุกขิตุโต ความว่า ไม่ถูกคัดค้าน คือ ไม่ถูกเพ่งเล็งว่า จงนำเขาออกไป ประโยชน์อะไรด้วยผู้นี้. บทว่า อนุปกุญโจ ความว่า ไม่ถูกติเตียน คือไม่เคยถูกตำหนิหรือนินทา. ถามว่า เพราะเรื่องอะไร. แก้วว่า เพราะเรื่องพระก่าเนิด. อธิบายว่า ด้วยคำเห็นปานนี้ว่า ผู้นี้มีก่าเนิดแล้ว แม้ด้วยประการฉะนี้. ในบทว่า อทุโธ เป็นต้น ความว่า คนใดคนหนึ่ง เป็นผู้มั่งคั่ง เพราะสมบัติซึ่งเป็นของของตน แต่ในที่นี้มีไซ้เป็นผู้มั่งคั่ง อย่างเดียวเท่านั้น เป็นผู้มั่งคั่งมาก อธิบายว่า เป็นผู้ประกอบด้วยทรัพย์มาก คือนับประมาณไม่ได้. เป็นผู้มั่งคั่งมาก เพราะพระองค์มีโภคะมาก คือโอฬาร ด้วยกามคุณ ๕ โภคะ ในคำว่า ปริปุณณโกสโกฏฐาคารา ท่านกล่าว หมายถึงเรือนคลัง ความว่า มีเรือนคลังบริบูรณ์ด้วยทรัพย์ที่วางเก็บไว้ และมียุงนางบริบูรณ์ด้วยข้าวเปลือก. อีกอย่างหนึ่ง โภคะมี ๔ อย่าง คือ ทัพช้าง ทัพม้า ทัพรถ ทัพพลเดินเท้า. โกฏฐาคาร (คลังยุงนาง) มี ๓ อย่าง คือ คลังทรัพย์ ยุงนางข้าวเปลือก คลังผ้า. พระราชาเป็นผู้มีพระคลังและ ยุงนางบริบูรณ์ เพราะพระองค์มีพระคลังและยุงนางแม้ทั้งหมดนั้นบริบูรณ์.

บทว่า อสุสวาย ความว่า เมื่อพระราชทานทรัพย์แก่ใคร ๆ
เสนาไม่เชื่อฟัง เสนานั้นชื่อว่า เป็นผู้ไม่เชื่อฟัง แม้จะมีได้พระราชทาน
แก่ใคร ๆ เสนาก็เชื่อฟัง เสนานี้ชื่อว่า เป็นผู้เชื่อฟัง. บทว่า โอวาทปฏิการาย
ความว่า ผู้กระทำตามพระโอวาทที่พระราชทานว่า ท่านทั้งหลายพึงทำสิ่งนี้
ไม่พึงทำสิ่งนี้. บทว่า ปณฺทิตो ได้แก่ ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต.
บทว่า พุยฺตุโต ได้แก่ ประกอบด้วยความเป็นผู้ฉลาดคือปัญญา. บทว่า
เมธาวิ ได้แก่ ประกอบด้วยปัญญาเครื่องให้เกิดตำแหน่ง. บทว่า ปฏิพล
ได้แก่ สามารถ. บทว่า อตฺเต จินฺเตตุ ได้แก่ เพื่อคิดเอาประโยชน์คือ
ความเจริญ. ความจริง พระราชานั้นทรงดำริโดยอิงประโยชน์ปัจจุบันนั้นแหละ
ว่า แม้ในอดีตก็ได้มีแล้วอย่างนี้ ถึงในอนาคตก็จักมีอย่างนี้. บทว่า วิชิตาวิน
ได้แก่ ผู้มีชัยชนะที่ทรงชนะวิเศษแล้ว หรือทรงประกอบด้วยชัยชนะอันยิ่งใหญ่.
บทว่า วิมุตฺตจิตฺตานํ ได้แก่ ผู้มีใจหลุดพ้นด้วยวิมุตติ ๕.

จบอรรถกถายัสสทิสสูตรที่ ๔

๕. ปฐมปัตถนาสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของพระราชโอรสองค์ใหญ่และภิกษุ

[๑๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระราชา
ผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมทรง
ปรารถนาราชสมบัติ องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ พระราชโอรสองค์ใหญ่
ของพระราชาผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้วในโลกนี้ ย่อมทรงเป็นอุภโตสุชาติ
ทั้งฝ่ายพระมารดาทั้งฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมดจตศีลตลอด

๗ ชั่วบรรพบุรุษ เป็นผู้อันใคร ๆ จะคัดค้าน คำหาญ โดยอ้างถึงพระชาติไม่ได้ ๑ ทรงมีพระรูปสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณ ผุดผ่องดียิ่ง ๑ ทรงเป็นที่รักเป็นที่พอพระทัยแห่งพระมารดาพระบิดา ๑ ทรงเป็นที่รักเป็นที่พอใจแห่งชาวนิคมชนบท ๑ ทรงศึกษาสำเร็จดีแล้วใน ศิลปศาสตร์แห่งพระราชกษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว เช่นในศิลปศาสตร์ใน เพราะช้าง ม้า รถ หรือธนู ๑ พระราชโอรสองค์ใหญ่ นั้นย่อมทรงดำริ อย่างนี้ว่า เราแลเป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายพระมารดาทั้งฝ่ายพระบิดามีพระกรรม เป็นที่ถือปฏิสนธิหมจดดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ เป็นผู้อันใคร ๆ จะคัดค้าน คำหาญ โดยอ้างถึงพระชาติไม่ได้ โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาราชสมบัติเล่า เราแลเป็นผู้มีรูปสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยฉวีวรรณผุดผ่องดียิ่ง โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาราชสมบัติเล่า เราแลเป็นที่รักเป็นที่พอพระทัยแห่ง พระมารดาและพระบิดา โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาราชสมบัติเล่า เราแลเป็นที่รักเป็นที่พอใจแห่งชาวนิคมชนบท โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาราชสมบัติเล่า เราแลเป็นผู้ได้ศึกษาสำเร็จดีแล้วในศิลปศาสตร์ แห่งพระราชกษัตริย์ ได้ มูรธาภิเษกแล้ว เช่นในศิลปศาสตร์ในเพราะช้าง ม้า รถ หรือธนู โฉน เราจะไม่พึงปรารถนาราชสมบัติเล่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชโอรส องค์ใหญ่ของพระราชกษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ย่อมทรงปรารถนาราชสมบัติ ฉันทใด.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม ปรารถนาความสิ้นอาสวะ ฉันทันนั้นเหมือนกัน ธรรม ๕ ประการเป็นโฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิศรัทธา เชื่อพระปัญญา เครื่องตรัสรู้ของตถาคต ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบาน แล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ๑ เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย ประกอบด้วย

ไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง
ควรแก่การบำเพ็ญเพียร ๑ เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เปิดเผยตนตาม
เป็นจริงในพระศาสนา หรือเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้แจ้ง ๑ เป็นผู้ปรารถนา
เพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง
มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม ๑ เป็นผู้มีปัญญา คือ
ประกอบด้วยปัญญาเครื่องหยั่งเห็นความเกิดและความดับ อันประเสริฐ ชำแรก
กิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ๑ เธอย่อมคิดอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มี
ศรัทธา เชื่อต่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้จำแนกธรรม โฉนเราจะไม่พึง
ปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า เราแลเป็นผู้มีอาพาชน้อย มีโรคน้อย ประกอบ
ด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง
ควรแก่การบำเพ็ญเพียร โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า เราแล
เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เปิดเผยตนตามเป็นจริงในพระศาสนาหรือเพื่อน
พรหมจรรย์ผู้รู้แจ้ง โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า เราแลเป็น
ผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีกำลัง
มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม โฉนเราจะไม่พึงปรารถนา
ความสิ้นอาสวะเล่า เราแลเป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเครื่อง
หยั่งเห็นความเกิดความดับ อันประเสริฐ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์
โดยชอบ โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล
ย่อมปรารถนาความสิ้นอาสวะ.

จบปฐมปิตถนาสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมปตนาสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมปตนาสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เนคมชานปทสฺส ได้แก่ ของชนผู้อยู่ในนิคมและผู้อยู่ใน
แคว้นแคว้น. ด้วยบทว่า หตฺถิสฺสึ เป็นต้น ทรงแสดงศิลปะสำคัญ ๑๖
ประการ มีศิลปะเกี่ยวกับช้าง ม้า รถ ธนู จารึก และคำนวณเป็นต้น.
บทว่า อนวโย ได้แก่ สำเร็จ บริบูรณ์. คำที่เหลือในสูตรนี้ ฟังทราบ
ตามนัยที่กล่าวแล้วแล.

จบอรรถกถापฐมปตนาสูตรที่ ๕

๖. ทุติยปตนาสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของพระราชโอรสองค์ใหญ่และภิกษุ

[๑๓๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระราชผู้
กษัตริย์ได้มูรธาภิเษก ทรงประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมทรงปรารถนา
เป็นอุปราช องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระ-
ราชาผู้กษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้วในโลกนี้ เป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายพระมารดา
ทั้งฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิบัติสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วโมงบรรพบุรุษ
อันใคร ๆ จะคัดค้าน ต่ำหนิ โดยอ้างถึงพระชาติไม่ได้ ๑ ทรงมีพระรูปสวย
งาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องดียิ่ง ๑ ทรงเป็น
ที่รักเป็นที่พอพระทัยแห่งพระมารดาพระบิดา ๑ ทรงเป็นที่รักที่พอใจแห่งกอง

ทหาร ๑ ทรงเหียบแหลม ฉลาด มีปัญญา สามารถคิดเหตุการณ์ทั้งอดีต
อนาคต และปัจจุบัน ๑ พระราชโอรสองค์ใหญ่นั้น ย่อมทรงดำริอย่างนี้ว่า
เราแลเป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายพระมารดาทั้งฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือ
ปฏิสนธิหมจดดีตลอด ๗ ชั่วโมงบุรุษ อันใคร ๆ จะคัดค้าน ดำเนิน
โดยอ้างถึงชาติไม่ได้ โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาเป็นอุปราชเล่า เราแลเป็นผู้มี
รูปสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยฉวีวรรณผุดผ่องดีย์ โฉนเราจะ
ไม่พึงปรารถนาเป็นอุปราชเล่า เราแลเป็นที่รัก เป็นที่พอพระทัยแห่งพระ
มารดาพระบิดา โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาเป็นอุปราชเล่า เราแลเป็นที่รักที่พอ
ใจแห่งกองทัพ โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาเป็นอุปราชเล่า เราแลเป็นผู้เหียบ
แหลม ฉลาด มีปัญญา สามารถคิดเหตุการณ์ทั้งอดีต อนาคตและปัจจุบัน
โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาเป็นอุปราชเล่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชโอรส
องค์ใหญ่ของพระราชอาชูกษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้ว ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ
นี้แล ย่อมทรงปรารถนาเป็นอุปราช ฉันทใจ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม
ปรารถนาความสิ้นอาสวะ ฉันทนั้นเหมือนกัน ธรรม ๕ ประการเป็นโฉน คือ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล ๗๗ สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑
เป็นพหูสูต ๗๗ ๗๗ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ๑ เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว
ในสติปัญญาทั้งสี่ ๑ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม ๗๗
ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม ๑ เป็นผู้มีปัญญา ๗๗ ๗๗ ให้ถึงความสิ้นทุกข์
โดยชอบ ๑ เธอย่อมคิดอย่างนี้ว่า เราแลเป็นผู้มีศีล ๗๗ สมทาน
ศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า เรา
แลเป็นพหูสูต ๗๗ ๗๗ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ โฉนเราจะไม่พึงปรารถนา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 287

ความสิ้นอาสวะเล่า เราแลเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว ในสติปัญญานทั้ง ๔ โฉน เราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า เราแลเป็นผู้ปรารถนาความเพียร ๆ ล ๆ ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า เราแลเป็นผู้มีปัญญา ๆ ล ๆ ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ โฉนเราจะไม่พึงปรารถนาความสิ้นอาสวะเล่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมปรารถนาความสิ้นอาสวะ.

จบทุคฺยป้ตถนาสูตฺรที่ ๖

อรรถกถาทุคฺยป้ตถนาสูตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในทุคฺยป้ตถนาสูตฺรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อูปรหฺม ได้แก่ความเป็นอุปราช.

จบอรรถกถาทุคฺยป้ตถนาสูตฺรที่ ๖

๗. อัปฺสฺยป้ตฺตสูตฺร

ว่าด้วยคนหลับน้อยตื่นมาก ๕ จำพวก

[๑๓๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๕ จำพวกนี้ ย่อมหลับน้อยตื่นมากในราตรี ๕ จำพวกเป็น โฉน คือ สตรีผู้คิดมุ่งถึงบุรุษ ๑ บุรุษผู้คิดมุ่งถึงสตรี ๑ โจรผู้คิดมุ่งลักทรัพย์ ๑ พระราชาผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณีย ๑ ภิกษุผู้คิดมุ่งถึงธรรมที่ปราศจากสังโยชน์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๕ จำพวก นี้แล ย่อมหลับน้อยตื่นมากในราตรี.

จบอัปฺสฺยป้ตฺตสูตฺรที่ ๗

อรรถกถาอัปสูปติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัปสูปติสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปุริสาธิปายา** ความว่า มีความประสงค์ในบุรุษเกิดขึ้น ด้วยอำนาจอัสถรรวม คือ พอใจผู้ชาย. บทว่า **อาทานาธิปายो** ความว่า โจรมีความประสงค์จะขโมยเอาอย่างนี้ว่า บัดนี้ เราจักขโมยเอาได้ บัดนี้ ขโมยไม่ได้. บทว่า **วิสญโณคาธิปายो** ความว่า ภิกษุเป็นผู้มุ่งพระนิพพานอย่างนี้ว่า เราจักบรรลุพระนิพพานในบัดนี้.

จบอรรถกถาอัปสูปติสูตรที่ ๗

๘. ภัตตาทกสูตร

ว่าด้วยองค์ของช้างต้นกินจุและของภิกษุฉันมาก

[๑๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นช้างกินจุ ขวางที่ จี้มาก เป็นที่เต็มจำนวนนับ ถึงความนับว่าเป็นช้างทรง องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อรูป ๑ ไม่อดทนต่อเสียง ๑ ไม่อดทนต่อกลิ่น ๑ ไม่อดทนต่อรส ๑ ไม่อดทนต่อโศภณูปะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล เป็นช้างกินจุ ขวางที่ จี้มาก เป็นที่เต็มจำนวนนับ ถึงความนับว่าเป็นช้างทรง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ก็ฉันทันเหมือนกัน เป็นผู้ฉันทอาหารจ ขวางที่ นั่งนอนมาก เป็นที่เต็มจำนวนนับถึงความนับว่าเป็นภิกษุ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ไม่อดทนต่อรูป ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อเสียง ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อกลิ่น ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อรส ๑ เป็นผู้ไม่อดทนต่อโผฏฐัพพะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ฉันทอาหารจ ขวางที่ นั่งนอนมาก เป็นที่เต็มจำนวนนับถึงความนับว่าเป็นภิกษุ.

จบภัตตาทกสูตรที่ ๘

อรรถกถาภัตตาทกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภัตตาทกสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า ภัตตาทโก ได้แก่ คอยแต่จะกิน อธิบายว่า กินจ. บทว่า โอภาสผรโณ ความว่า ชื่อว่า โอภาสผระ (ขวางที่) เพราะกินเนื้อที่เบียดข้างเชือกอื่นๆ. ชื่อว่า ลัณฑสาธนะ (ถ่ายไม่เป็นที่) เพราะเที่ยวถ่ายมูลเรียราดในที่นั้น ๆ. ชื่อว่า สลากัลลาคาหิ (คอยรับคะแนน) เพราะรับคะแนนในเวลานับจำนวนว่า ซ้างมีจำนวนเท่านี้. ชื่อว่า ปิฐมัททนะ (ย่ำตัง) เพราะเหยียบย่ำเตียงตั่งเมื่อจะนั่งจะนอน. ชื่อว่า สลากัลลาคาหิ (คอยรับคะแนน) เพราะรับคะแนนในเวลานับภิกษุ.

จบอรรถกถาภัตตาทกสูตรที่ ๘

๕. อักขมสูตร

ว่าด้วยลักษณะของช้างต้นและของภิกษุ

[๑๓๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ไม่ควรแก่พระราชา ไม่ควรเป็นช้างทรง ไม่ถึงการนับว่าเป็นพระราชพาหนะ องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อรูป ๑ ไม่อดทนต่อเสียง ๑ ไม่อดทนต่อกลิ่น ๑ ไม่อดทนต่อรส ๑ ไม่อดทนต่อโศภณูปะ ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อรูปอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว เห็นกองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ หรือกองพลเดินเท้า ย่อมหยุดนิ่งสะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้าสนามรบ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อรูปอย่างนี้แล ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อเสียงอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ได้ยินเสียงกองพลช้าง เสียงกองพลม้า เสียงกองพลรถ เสียงกองพลเดินเท้า หรือเสียงกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ มโหระทึกย่อมหยุดนิ่งสะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้าสนามรบ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อกลิ่นอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ได้กลิ่นมูลและอุจจาระแห่งช้างของพระราชา (ฝ่ายข้าศึก) ที่ใหญ่กว่า ซึ่งเข้าสนามรบทั้งหลาย ย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้าสนามรบ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อกลิ่นอย่างนี้แล ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อรสอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ไม่ได้กินอาหาร

เพียงคืนหนึ่ง ๒ คืน ๓ คืน ๔ คืน หรือ ๕ คืน ย่อมหยุดนิ่ง
สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้าสนามรบ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายข้างของพระราชา
เป็นสัตว์ไม่อดทนต่อรสอย่างนี้แล ก็ข้างของพระราชาเป็นสัตว์ไม่อดทนต่อ
โศกฐัพพะอย่างไร คือ ข้างของพระราชาเข้าสงครามแล้ว ถูกเขายิงด้วยลูก
ศรครั้งหนึ่ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง หรือ ๕ ครั้งเข้าแล้ว ย่อมหยุดนิ่ง
สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้าสนามรบ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้างของพระราชา
เป็นสัตว์ไม่อดทนต่อโศกฐัพพะอย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ฉันทัน
เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ไม่ควรแก่ของค่านับ ไม่ควรแก่ของต้อนรับ ไม่ควร
แก่ของทำบุญ ไม่ควรแก่การกระทำอัญชลี ไม่เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญ
อื่นยิ่งกว่า ธรรม ๕ ประการเป็นไหน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่
อดทนต่อรูป ๑ ไม่อดทนต่อเสียง ๑ ไม่อดทนต่อกลิ่น ๑ ไม่อดทนต่อ
รส ๑ ไม่อดทนต่อโศกฐัพพะ ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อรูปอย่างไร คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมกำหนดในรูปที่ชวนให้กำหนด
ไม่สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อรูปอย่าง
นี้แล ก็ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อเสียงอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังเสียง
ด้วยหูแล้ว ย่อมกำหนดในเสียงที่ชวนให้กำหนด ไม่สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อเสียงอย่างนี้แล ก็ภิกษุเป็นผู้ไม่
อดทนต่อกลิ่นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สูดกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ย่อม
กำหนดในกลิ่นที่ชวนให้กำหนด ไม่สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อกลิ่นอย่างนี้แล ก็ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อรส
อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ย่อมกำหนดในรสที่ชวนให้

กำหนด ไม่สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อรสอย่างนี้แล ก็ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อโศกฐัฏพะพะอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ถูกโศกฐัฏพะพะด้วยกายแล้ว ย่อมกำหนดในโศกฐัฏพะพะที่ชวนให้กำหนด ไม่สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไม่อดทนต่อโศกฐัฏพะพะอย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรแก่ของค่านับ ไม่ควรแก่ของต้อนรับ ไม่ควรแก่ของทำบุญ ไม่ควรแก่การกระทำอัญชติ ไม่เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นช้างควรแก่พระราชา. ควรเป็นช้างทรง ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ช้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อโศกฐัฏพะพะ ๑.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนต่อรูปอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว เห็นกองพลช้าง กองพลม้า กองพลรถ หรือกองพลเดินเท้า ย่อมไม่หุคหนึ่ง ไม่สะทกสะท้าน สามารถเข้าสนามรบได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนต่อรูปอย่างนี้แล ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนต่อเสียงอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ได้ยินเสียงกองพลช้าง เสียงกองพลม้า เสียงกองพลรถ เสียงกองพลเดินเท้า หรือเสียงกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ มโหระทึกที่กระหึ่ม ย่อมไม่หุคหนึ่ง ไม่สะทกสะท้าน สามารถเข้าสนามรบได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาอดทนต่อเสียงอย่างนี้แล ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนต่อกลิ่นอย่างไร คือ ช้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ได้กลิ่นมูลและอุจจาระแห่งช้างของพระราชา (ฝ่ายข้าศึก) ที่ใหญ่กว่า ซึ่งเข้าสนามรบทั้งหลาย ย่อม

ไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้าน สามารถเข้าสนามรบได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ข้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนต่อกลิ่นอย่างนี้แล ก็ข้างของพระราชาเป็นสัตว์
อดทนต่อรสอย่างไร คือ ข้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ไม่ได้กินอาหาร
แม้เพียงคืบหนึ่ง ๒ คืบ ๓ คืบ ๔ คืบ ๕ คืบ ย่อมไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทก
สะท้าน สามารถเข้าสนามรบได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้างของพระราชาอดทน
ต่อโศกฐัปปะอย่างไร คือ ข้างของพระราชาเข้าสู่สงครามแล้ว ถูกเขายิงด้วยลูก
ศรครั้งหนึ่ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง ย่อมไม่หยุดนิ่ง ไม่สะทกสะท้าน
สามารถเข้าสนามรบได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทน
ต่อโศกฐัปปะอย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้างของพระราชาประกอบด้วย
องค์ ๕ ประการนี้แล เป็นข้างควรแก่พระราชา ควรเป็นข้างทรง ถึงการนับ
ว่าเป็นพระราชพาหนะ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ฉันท
นั้นเหมือนกัน เป็นผู้ควรแก่ของกำนับ ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ของทำบุญ
ควรแก่การกระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๕
ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อดทนต่อรูป ๑ อดทน
ต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อโศกฐัปปะ ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อรูปอย่างไร คือ ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมไม่กำหนดในรูปที่ชวนให้กำหนด
สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อรูปอย่างนี้
แล ก็ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อเสียงอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังเสียงด้วย
หูแล้ว ย่อมไม่กำหนดในเสียงที่ชวนให้กำหนด สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อเสียงอย่างนี้แล ก็ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อ
กลิ่นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สูดกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ย่อมไม่กำหนด

ในกลืนที่ชวนให้กำหนด สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อกลิ่นอย่างนี้แล ภิกษุยอมเป็นผู้อดทนต่อรสอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ย่อมไม่กำหนดในรสที่ชวนให้กำหนด สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อรสอย่างนี้แล ก็ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อโณภูฏัพพะอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ถูกต้องโณภูฏัพพะด้วยกายแล้ว ย่อมไม่กำหนดในโณภูฏัพพะที่ชวนให้กำหนด สามารถตั้งจิตไว้โดยชอบ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนต่อโณภูฏัพพะอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ควรแก่ของกำนับ ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ของทำบุญ ควรแก่การกระทำ อัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งว่า.

จบอักษมสูตรที่ ๕

อรรถกถาอักษมสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอักษมสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า หตฺถิกายํ ได้แก่ ทัพซ้าง. แม้ในบทที่เหลือทั้งหลายก็เช่นนี้เหมือนกัน. ชื่อว่า สังคามาวจร (เจนสงคราม) เพราะท่องเที่ยวไปในสงคราม. บทว่า เอกิสฺสา วา ติโณทกทตฺติยา วิมานิโต ความว่า ไม่ได้รับการทอดหญ้า และน้ำมือหนึ่งในวันหนึ่ง อธิบายว่าไม่ได้หญ้าและน้ำเพียงวันเดียว. แม้ต่อจากนี้ไปก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า น สกฺโกติ จิตฺตํ สมากทิตฺตํ ความว่า ไม่อาจตั้งจิตไว้โดยชอบในอารมณ์. คำที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น. แต่ในสูตรนี้ ฟังทราบว่า ตรัสทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบอรรถกถาอักษมสูตรที่ ๕

๑๐. โสตวสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของช้างค้ำและของภิกษุ

[๑๔๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมควรแก่พระราชา ควรเป็นช้างทรง ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะที่เดียว องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาในโลกนี้เป็นสัตว์เชื่อฟัง ๑ เป็นสัตว์ฆ่าได้ ๑ เป็นสัตว์รักษาได้ ๑ เป็นสัตว์อดทนได้ ๑ เป็นสัตว์ไปได้ ๑

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์เชื่อฟังอย่างไร คือ ช้างของพระราชาในโลกนี้ ย่อมตั้งใจ ใฝ่ใจ สำรวมใจ เจียโสดฟังเหตุการณ์ที่ความช้างให้กระทำ คือ เหตุการณ์ที่เคยกระทำหรือไม่เคยกระทำ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์เชื่อฟังอย่างนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ฆ่าได้อย่างไร คือ ช้างของพระราชาในโลกนี้เข้าสงครามแล้ว ย่อมฆ่าช้างบ้าง ฆ่าความช้างบ้าง ฆ่าม้าบ้าง ฆ่าคนขี่ม้าบ้าง ทำลายรถบ้าง ฆ่าพลรถบ้าง ฆ่าพลเดินเท้าบ้าง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์ฆ่าได้อย่างนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์รักษาได้อย่างไร คือ ช้างของพระราชาในโลกนี้ เข้าสู่สงครามแล้ว ย่อมรักษากายเบื้องหน้า กายเบื้องหลัง เท้าหน้า เท้าหลัง ศีรษะ หู งา งวง หาง ความช้าง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชาเป็นสัตว์รักษาได้อย่างนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างของพระราชาเป็นสัตว์อดทนได้อย่างไร คือ ช้างของพระราชาในโลกนี้ เข้าสู่สงครามแล้ว ย่อมอดทนต่อการประหารด้วยหอก ต่อการถูกลูกศร ต่อการถูกง้าว ต่อเสียงกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ มโหระทึกที่กระหึ่ม คุก่อน

ภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชามีเป็นสัตว์อดทนได้อย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ช้างของพระราชามีเป็นสัตว์ไปได้อย่างไร คือ ช้างของพระราชามีในโลกนี้ ย่อมเป็นสัตว์ไปสู่ทิศที่ความสูงชันไป คือ ทิศที่เคยไปหรือทิศที่ยังไม่เคยไปได้โดยเร็วพลัน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชามีเป็นสัตว์ไปได้อย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ช้างของพระราชามีประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ย่อมควรแก่พระราชามี ควรเป็นช้างทรง ถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะทีเดียว.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรแก่ของกำนับ ความแก่ของต้อนรับ ควรแก่ของทำบุญ ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เชื่อฟัง ๑ เป็นผู้มาได้ ๑ เป็นผู้รักษาได้ ๑ เป็นผู้อดทนได้ ๑ เป็นผู้ไปได้ ๑

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้เชื่อฟังอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมตั้งใจ ใฝ่ใจ สำรวมใจ เฝ้ายโสตกลงฟังธรรม ในเมื่อผู้อื่นแสดงธรรมวินัยที่ตลาคตประกาศแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้เชื่อฟังอย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มาได้ได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอดกลั้น ละ บรรเทา กำจัด ทำให้สิ้นไป ให้ถึงซึ่งความไม่มีแห่งกามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว... พยายามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว... วิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมอดกลั้น ละ บรรเทา กำจัด ทำให้สิ้นไป ให้ถึงซึ่งความไม่มีแห่งอกุศลธรรมที่ลามกทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มาได้ อย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้รักษาได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมไม่ถือโดยนิमित ย่อมไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว พึงเป็นเหตุให้ธรรมอันเป็นบาปอกุศล คือ อภิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความ

ตำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู คมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้อง โภกฐัพพะด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ย่อมไม่ถือโดยนิमित ย่อมไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อตำรวมมโนนทรีย์ ที่เมื่อไม่ตำรวมแล้ว ฟังเป็นเหตุให้ธรรมอันเป็นบาปอกุศล คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมรักษามโนนทรีย์ ถึงความตำรวมในมโนนทรีย์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้รักษาได้อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้อดทนได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อดทนได้ต่อเย็น ร้อน หิว ระบาย สัมผัสแห่ง เหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดทนได้ต่อคำหยาบระคาย เป็นผู้อดทนได้ต่อทุกขเวทนาทางร่างกายที่บังเกิดขึ้นแล้ว อันกล้า แข็ง เผ็ดร้อน ไม่เป็นที่ชื่นใจ ไม่เป็นที่ชอบใจ สามารถปลิดชีพเสียได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อดทนได้อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้ไปได้อย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ไปสู่ทิศที่ไม่เคยไปตลอดกาลนานนี้ คือ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่ง ตัณหา เป็นที่สำรอก เป็นที่ดับหาเครื่องเสียบแทงมิได้ โดยเร็วพลัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ไปได้อย่างนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ควรของต้อนรับ ความแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนानุญฺญของโลก ไม่มีนानุญฺญอื่นยิ่งกว่า.

จบโสตตวสุตฺตที่ ๑๐

จบราชวรรคที่ ๔

อรรถกถาโสตวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโสตวสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **ทुरुตฺตานํ** ความว่า ต่อคำหยาบที่เขากล่าวไม่ดี และให้ขึ้นไปด้วยอำนาจโทษะ. บทว่า **ทฺวารตฺตานํ** ความว่า ที่มาสู่โสตทวาร โดยอาการที่ให้เกิดทุกข์. บทว่า **วจนฺปถานํ** ได้แก่ ต่อคำพูดทั้งหลาย. บทว่า **ทฺกุขานํ** ได้แก่ ที่ทนได้ยาก. บทว่า **ติปฺปานํ** ได้แก่ กล้า หรือมีสภาพให้เร่าร้อน. บทว่า **ขรานํ** ได้แก่ หยาบ. บทว่า **กฏฺถานํ** ได้แก่ แข็ง. บทว่า **อสาตฺตานํ** ได้แก่ ไม่ไผเราะ บทว่า **อมฺนาปานํ** ได้แก่ ไม่สามารถทำใจให้ดื่มด่ำ คือเจริญใจได้. บทว่า **ปาณาหรานํ** ได้แก่ คร่าชีวิตเสียได้. พระนิพพานพึงทราบว่า ชื่อว่า ทิศ ในคำว่า ยา **สา ทิสฺสา** เพราะปรากฏเห็นชัดในธรรมมีธรรมเป็นที่รังับสังขารทั้งปวงเป็นต้น แต่เพราะเหตุที่สังขารทั้งปวงอาศัยพระนิพพานนั้น จึงถึงความรังับ ฉะนั้น จึงตรัสเรียกพระนิพพานนั้นว่า ธรรมเป็นที่รังับสังขารทั้งปวง. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งง่ายทั้งนั้น. ก็ในสูตรนี้ ตรัสศีล สมาธิ ปัญญา รวมกันแล.

จบอรรถกถาโสตวสูตรที่ ๑๐

จบราชวรรคพรรณนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. จักกสูตร ๒. อนุวัตตนสูตร ๓. ราชสูตร ๔. ยัสสทิสสูตร
๕. ปฐมปัตถนาสูตร ๖. ทุตติยปัตถนาสูตร ๗. อัปฺปสุปฺปติสูตร ๘. ภัตตาทกสูตร ๙. อักขมสูตร ๑๐. โสตวสูตร และอรรถกถา.

ติ๊กณฑกัฏฐวรรคที่ ๕

๑. ท้าวอวชานาติสูตร

ว่าด้วยคนเลว ๕ จำพวก

[๑๔๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๕ จำพวกเป็นไหน คือ บุคคลให้แล้วยอมคูหมิ่น ๑ บุคคลยอมคูหมิ่น เพราะอยู่ร่วมกัน ๑ บุคคลเป็นผู้เชื่อง่าย ๑ บุคคลเป็นผู้โลเล ๑ บุคคล เป็นผู้เขลาหลงมมกาย ๑.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลให้แล้วยอมคูหมิ่นอย่างไร คือ บุคคลในโลกนี้ให้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิดานปัจฉัยเภสัชบริจารแก่บุคคล เขายอมคิดอย่างนี้ว่า เราให้ ผู้นี้รับ ดังนี้ ให้แล้วยอมคูหมิ่นบุคคลนั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลให้แล้วยอมคูหมิ่นอย่างนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลยอมคูหมิ่นเพราะอยู่ร่วมกันอย่างไร คือ บุคคลในโลกนี้ อยู่ร่วมกับบุคคล สองสามปี ย่อมคูหมิ่นผู้นั้นเพราะอยู่ร่วมกัน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลยอมคูหมิ่นเพราะอยู่ร่วมกันอย่างนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้เชื่อง่าย อย่างไรก็ตาม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เมื่อเขากล่าวคุณหรือโทษของผู้อื่น ย่อม น้อมใจเชื่อโดยเร็วพลัน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นผู้เชื่อง่ายอย่างนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้โลเลอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลก เป็น ผู้มีศรัทธาเล็กน้อย มีความรักดีเล็กน้อย มีความรักเล็กน้อย มีความเลื่อมใส เล็กน้อย คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นผู้โลเลอย่างนี้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เขลาหลงมมกายอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่รู้กุศลธรรม

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้า 300
และอกุศลธรรม ย่อมไม่รู้ธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ ย่อมไม่รู้ธรรมที่เลวและ
ประณีต ย่อมไม่รู้ธรรมฝ่ายดำและฝ่ายขาว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็น
ผู้เขลาหลงมงายอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบที่ตวาวชานาติสูตรที่ ๑

ติกัณฑ์วรรคพรรณนาที่ ๕

อรรถกถาที่ตวาวชานาติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตวาวชานาติสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๕ ดัง
ต่อไปนี้ :-

บทว่า ลัวาเสน ได้แก่ เพราะการอยู่ร่วมกัน. บทว่า อาเทยฺยมุโข
ได้แก่ ตั้งหน้าเชื่อ อธิบายว่า ตั้งหน้ายึดถือ. บทว่า ตเมนนํ ทตฺวา
อชานาติ ความว่า ย่อมดูแลตนอย่างนี้ว่า ผู้นี้รู้จักแต่จะรับสิ่งที่เราให้เท่านั้น.
บทว่า ตเมนนํ ลัวาเสน อชานาติ ความว่า เป็นผู้โกรธในใครๆ เพียง
เล็กน้อยแล้วมักกล่าวคำเป็นต้นว่า เรารู้กรรมที่ท่านทำไว้ เราทำอะไรอยู่
ตลอดกาลนานประมาณเท่านี้ เราพิจารณาทบทวนคุณกรรมที่ท่านทำไว้และไม่
ได้ทำไว้มิใช่หรือ ที่นั้นคนนอกนี้คิดว่าโทษไร ๆ ของเรายังมีเป็นแน่ จึงไม่
สามารถจะโต้ตอบอะไร ๆ ได้. บทว่า ตํ จิปฺปญฺญเวย อธิมุจฺจิต โหติ
ความว่า บุคคลย่อมเชื่อทั้งคุณและโทษนั้นทันทีทันใด. ก็บุคคลนี้ท่านกล่าวว่า
ชื่อว่า อาทียนมุโข เพราะอรรถว่า เชื่อง่าย. แต่ในบาลีว่า อาธียนมุโข

คือ ตั้งหน้าเชื่อ. อธิบายว่า ตั้งหน้าแต่จะรับทั้งคุณหรือโทษด้วยความเชื่อง่าย
ดุจบ่อที่เขาขุดที่หนทางคอยรับแต่น้ำที่ไหลมา ๆ.

บทว่า **อิตุตฺรสุทฺโธ** คือ มีศรัทธาชนิดหน้อย. ในบทว่า **กุสลา-**
กุสเล **ชฺมุเม** **น** **ชานาติ** ความว่า ไม่รู้ธรรมเป็นกุศลว่า ธรรม
เหล่านี้เป็นกุศล ไม่รู้ธรรมเป็นอกุศลว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล. อนึ่ง ไม่รู้
ธรรมมีโทษ คือธรรมที่เป็นไปกับโทษว่า ธรรมเหล่านี้มีโทษ ไม่รู้ธรรม
ไม่มีโทษ คือธรรมที่ไม่เป็นไปกับโทษว่า ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ไม่รู้ธรรม
แล้วว่าแล้ว ไม่รู้ธรรมประณีตว่า ประณีต. บทว่า **กณฺหสุกฺกสฺสปฏิภาเค**
ได้แก่ บุคคลย่อมไม่รู้ว่ ธรรมฝ่ายดำเหล่านี้ ชื่อว่า เทียบกันเพราะห้ามกัน
ธรรมฝ่ายขาวตั้งอยู่ และธรรมฝ่ายขาวเหล่านี้ ชื่อว่า เทียบกัน เพราะห้ามกัน
ธรรมฝ่ายดำตั้งอยู่ดังนี้.

จบอรรถกถาหัตถวาอวชานาติสูตรที่ ๑

๒. อารกสูตร

ว่าด้วยบุคคลที่ควรตักเตือน ๕ ประการ

[๑๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
๕ จำพวกเป็นไหน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ ปรารถนา
จะล่วงอาบัติ ย่อมเคียดร้อน และย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโต-
วิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศล
ซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ๑ บุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ ปรารถนาจะล่วงอาบัติ
ย่อมไม่เคียดร้อนและย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-

วิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้ว
แก่เธอ ๑ บุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ ไม่ปรารถจะล่วงอาบัติ ย่อมเดือดร้อน
และยอมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่
ดับโดยไม่เหลือ แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ๑ บุคคล
บางคนในธรรมวินัยนี้ ไม่ปรารถจะล่วงอาบัติ ย่อมไม่เดือดร้อน และยอมไม่
ทราบชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่
เหลือ แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ๑ บุคคลบางคนใน
ธรรมวินัยนี้ ไม่ปรารถจะล่วงอาบัติ ย่อมไม่เดือดร้อน และยอมทราบชัดตาม
ความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งธรรม
ที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาบุคคล ๕ จำพวกนั้น บุคคลใดปรารถ
จะล่วงอาบัติ ย่อมเดือดร้อน และยอมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโต-
วิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้ว
แก่เธอ บุคคลนั้นพึงเป็นผู้ควรกล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า อาสวะที่เกิดเพราะ
ปรารถจะล่วงอาบัติของท่านยังมีอยู่ อาสวะที่เกิดเพราะความเดือดร้อนของท่าน
ยังเจริญอยู่ ขอท่านจงละอาสวะที่เกิดเพราะปรารถจะล่วงอาบัติ บรรเทาอาสวะ
ที่เกิดเพราะความเดือดร้อนแล้ว จึงอบรมจิตและปัญญา ท่านจะเป็นผู้ที่ยมทัน
บุคคลจำพวกที่ ๕ นั้น เพราะการอบรมอย่างนี้.

บุคคลใด ปรารถจะล่วงอาบัติ ย่อมไม่เดือดร้อน และยอมไม่ทราบชัด
ตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ
แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ บุคคลนั้น พึงเป็นผู้ควร
กล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า อาสวะที่เกิดเพราะปรารถจะล่วงอาบัติของท่านยังมีอยู่
อาสวะที่เกิดเพราะความเดือดร้อนของท่านไม่เจริญ ขอท่านจงละอาสวะที่เกิด

เพราะปรารถจะล่วงอาบัติแล้ว จึงอบรมจิตและปัญญา ท่านจักเป็นผู้เทียมกัน
บุคคลจำพวกที่ ๕ โน้น เพราะการอบรมอย่างนี้.

บุคคลใด ไม่ปรารถจะล่วงอาบัติ ย่อมเดือดร้อน และย่อมไม่ทราบชัด
ตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ
แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดแล้วแก่เธอ บุคคลนั้น พึงเป็นผู้ควรกล่าว
ตักเตือนอย่างนี้ว่า อาสวะที่เกิดเพราะปรารถจะล่วงอาบัติของท่านไม่มี อาสวะ
ที่เกิดเพราะความเดือดร้อนของท่านยังเจริญอยู่ ขอท่านจงบรรเทาอาสวะที่เกิด
เพราะความเดือดร้อนแล้ว จึงอบรมจิตและปัญญา ท่านจักเป็นผู้เทียมกัน
บุคคลจำพวกที่ ๕ โน้น เพราะการอบรมอย่างนี้.

บุคคลใด ไม่ปรารถจะล่วงอาบัติ ย่อมไม่เดือดร้อน และย่อมไม่
ทราบชัด ตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ
แห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ บุคคลนั้น พึง
เป็นผู้ควรกล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า อาสวะที่เกิดเพราะปรารถจะล่วงอาบัติของ
ท่านไม่มี อาสวะที่เกิดเพราะความเดือดร้อนของท่านไม่เจริญ ขอท่านจง
อบรมจิตและปัญญา ท่านจักเป็นผู้เทียมกันบุคคลจำพวกที่ ๕ โน้น เพราะ
การอบรมอย่างนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้ ถูกตักเตือนพร่ำสอนโดย
เทียบกับบุคคลที่ ๕ โน้น ด้วยประการอย่างนี้แล ย่อมบรรลุลูกความสิ้นอาสวะ
โดยลำดับ.

อรรถกถาอารกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอารกสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า อารกติ จ วิปปฏิสารี จ โหติ ความว่า ภิกษุพยายาม
ล้างอาบัติและเป็นผู้เดือดร้อนเพราะการล้างอาบัตินั้นเป็นเหตุ. บทว่า เจโต-
วิมุตตี ปญญาวิมุตตติ ได้แก่ อรหัตสมมาชิ และอรหัตผลญาณ. บทว่า
นปฺปหานาติ ได้แก่ ไม่รู้เพราะยังไม่บรรลุ. บทว่า อารกติ น วิปปฏิสารี
โหติ ได้แก่ ต้องอาบัติแต่เป็นผู้ไม่เดือดร้อน เพราะออกจากอาบัติแล้ว.
บทว่า น อารกติ วิปปฏิสารี โหติ ได้แก่ ต้องอาบัติคราวเดียว แล้ว
ออกจากอาบัตินั้น ภายหลังไม่ต้องอีกก็จริง ถึงดังนั้นก็บรรเทาความเดือดร้อน
ไม่ได้. บทว่า น อารกติ น วิปปฏิสารี โหติ ได้แก่ ทั้งไม่ต้อง
อาบัติ ทั้งไม่เป็นผู้เดือดร้อน. บทว่า ตถจฺเจโตวิมุตตี ฯ เปฯ นิรุชฌ-
นฺติ ได้แก่ ยังไม่บรรลุพระอรหัต. ท่านกล่าวถึงพระจีณาสพโดยนัยที่ ๕.

บทว่า อารกขา ได้แก่ ได้เกิดเพราะล้างอาบัติ. บทว่า วิปปฏิ-
สารชา ได้แก่ เกิดจากความเดือดร้อน. บทว่า ปวทุตฺตนาติ ได้แก่
อาสวะทั้งหลายพอกพูนเพราะเกิดบ่อย ๆ. บทว่า อารกเช อาสเว ปหาย
ได้แก่ ละอาสวะทั้งหลายที่เกิดเพราะล้างอาบัติ. ด้วยการแสดงอาบัติหรือ
ด้วยการออกจากอาบัติ. บทว่า ปฏิวินิเทตฺวา ได้แก่ นำออกด้วยการ
พิจารณาถึงความเป็นผู้ดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์. บทว่า จิตฺตํ ปญฺญญจ
ภาเวตฺถ ได้แก่ จงบำเพ็ญวิปัสสนาจิตและปัญญาอันสัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิตนั้น.
บทที่เหลือพึงทราบโดยอุบายนี้.

จบอรรถกถาอารกสูตรที่ ๒

๓. สารันททสูตร

ว่าด้วยความปรากฏแห่งแก้วที่หาได้ยาก ๕ ประการ

[๑๔๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ครั้งนั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ณ เมืองเวสาลี สมัยนั้น เจ้าลิจฉวีประมาณ ๕๐๐ คน นั่งประชุมกันอยู่ที่สารันททเจดีย์ ได้มีการสนทนากันว่า ความปรากฏแห่งแก้ว ๕ ประการ เป็นของหาได้ยากในโลก แก้ว ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความปรากฏแห่งขี้แก้ว ๑ ความปรากฏแห่งน้ำแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งแก้วมณี ๑ ความปรากฏแห่งนางแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งคฤหบดีแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งแก้ว ๕ ประการนี้ เป็นของหาได้ยากในโลก ครั้งนั้น เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นได้ส่งบุรุษไปคอยดักที่หนทาง โดยสั่งว่า พ่อผู้เจริญ เมื่อท่านเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมา พึงมาบอกแก่พวกฉัน บุรุษนั้นได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล จึงเข้าไปหาเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น แจ้งให้ทราบ ว่า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นกำลังเสด็จมา ขอท่านทั้งหลายจงทราบกาลที่ควร ณ บัดนี้.

ครั้งนั้น เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเอ็นดู เสด็จเข้าไปสู่สารันททเจดีย์เถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยคฤณภาพ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จเข้าไปยังสารันททเจดีย์แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ ครั้นแล้วได้ตรัสถามเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่า คุณก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย บัดนี้ ท่านทั้งหลายประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร

การสนทนาอะไรซึ่งท่านทั้งหลายยังค้างอยู่ในระหว่าง เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ได้มีการสนทนากันว่า ความปรากฏแห่งแก้ว ๕ ประการ เป็นของหาได้ยากในโลก แก้ว ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความปรากฏแห่งช้างแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งม้าแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งแก้วมณี ๑ ความปรากฏแห่งนางแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งคฤหบดีแก้ว ๑ ความปรากฏแห่งแก้ว ๕ ประการนี้ เป็นของหาได้ยากในโลก.

พ. คุณก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเป็นผู้มุ่งไปในกาม จึงได้มีการสนทนากันปรารถนาละพละกาม คุณก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ความปรากฏแห่งแก้ว ๕ ประการเป็นของหาได้ยาก แก้ว ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความปรากฏแห่งตาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่ตาคตประกาศแล้ว ๑ บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่ตาคตประกาศแล้ว ๑ บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่ตาคตประกาศแล้ว ซึ่งผู้อื่นแสดงให้ฟังแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ กตัญญูกตเวทีบุคคล ๑ คุณก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ความปรากฏแห่งแก้ว ๕ ประการนี้แล เป็นของหาได้ยากในโลก.

จบสารันททสูตรที่ ๓

อรรถกถาสารันททสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในสารันททสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กามาธิมุตตานัม ได้แก่ น้อมไปในวัตถุกามและกิเลสกาม.
บทว่า ฐมฺมานุฐมฺมปฏิบัติปฺนุโน ความว่า บุคคลผู้ปฏิบัติปฏิบัติทาเบื้องต้นพร้อมกับศีล เพื่อต้องการโลกุตระธรรม ๘ ชื่อว่า ผู้นำปฏิบัติให้บริบูรณ์เป็นบุคคลหาได้ยากในโลก.

จบอรรถกถาสารันททสูตรที่ ๓

๔. ตักกาทกีสูตร

ว่าด้วยสิ่งปฏิกูลและไม่ปฏิกูล

[๑๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าตักกาทกีสวัน ใกล้เมืองสาเกต ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ขอภิกษุพึงเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูล ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล อยู่ตลอดกาล ขอภิกษุพึงเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งปฏิกูล ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล อยู่ตลอดกาล ขอภิกษุพึงเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูล และสิ่งปฏิกูลว่า เป็นปฏิกูล อยู่ตลอดกาล ขอภิกษุพึงเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งปฏิกูล และสิ่งไม่ปฏิกูลว่า เป็นสิ่งไม่ปฏิกูลอยู่ตลอดกาล ขอภิกษุพึงเว้นสิ่งทั้งสอง คือ สิ่งไม่ปฏิกูลและสิ่งปฏิกูลแล้ว เป็นผู้มีความวางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดกาล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูล ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้ว่า ความกำหนดในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูลว่า เป็นสิ่งปฏิกูลอยู่ เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งปฏิกูลว่า เป็นสิ่งไม่ปฏิกูล เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้ว่า ความขัดเคืองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งปฏิกูลว่า เป็นสิ่งไม่ปฏิกูลอยู่ เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิกูล และสิ่งปฏิกูลว่า เป็นสิ่งไม่ปฏิกูลอยู่

เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้ว่า ความกำหนดในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
กำหนด อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ความขัดเคืองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ขัดเคือง อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิทูล
และสิ่งปฏิทูล ว่าเป็นสิ่งปฏิทูลอยู่ เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร ภิกษุ
จึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งปฏิทูล และสิ่งไม่ปฏิทูล ว่าเป็นสิ่งไม่ปฏิทูลอยู่
เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้ว่า ความขัดเคืองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ขัดเคืองอย่าเกิดขึ้นแก่เรา ความกำหนดในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด
อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ภิกษุจึงควรเป็นผู้มีความสำคัญในสิ่งปฏิทูลและสิ่งไม่ปฏิทูล
ว่า เป็นสิ่งไม่ปฏิทูลอยู่ เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร ภิกษุจึงควรเว้น
สิ่งทั้งสอง คือ สิ่งไม่ปฏิทูลและสิ่งปฏิทูลแล้ว เป็นผู้มีความวางเฉย มีสติ-
สัมปชัญญะอยู่ เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้ว่า ความกำหนดในธรรมอันเป็น
ที่ตั้งแห่งความกำหนดในอารมณ์ไหน ๆ ในส่วนไหน ๆ แม้มีประมาณน้อย
อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ความขัดเคืองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคืองใน
อารมณ์ไหน ๆ ในส่วนไหน ๆ แม้มีประมาณน้อย อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ความ
หลงในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงในอารมณ์ไหน ๆ ในส่วนไหน ๆ
แม้มีประมาณน้อย อย่าเกิดขึ้นแก่เรา ภิกษุจึงควรเป็นผู้เว้นสิ่งทั้งสอง คือ
สิ่งไม่ปฏิทูลและสิ่งปฏิทูลแล้ว เป็นผู้มีความวางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่.

จบติกัณฐกสูตรที่ ๔

อรรถกถาติกัณฐกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในติกัณฐกสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อปปฏิภูเล** ได้แก่ ในอารมณ์อันไม่ปฏิภูล. บทว่า **ปฏิภูลสยฺหิ** ได้แก่ มีความสำคัญอย่างนี้ว่า นี้ปฏิภูล. ในบททั้งปวงก็เช่นนี้เหมือนกัน. ถามว่า ก็ภิกษุนี้ใช้อย่างนี้ได้อย่างไร. ตอบว่า ภิกษุขยายไปในวัตถุที่น่าปรารถนาโดยความเป็นของไม่งาม หรือน้อมนำเข้าไปโดยความเป็นของไม่เที่ยง ชื่อว่ามีความสำคัญในสิ่งไม่ปฏิภูลว่าเป็นปฏิภูลด้วยอาการอย่างนี้อยู่. ภิกษุขยายไปในวัตถุอันไม่น่าปรารถนาโดยเมตตาหรือน้อมนำเข้าไปโดยเป็นธาตุ ชื่อว่ามีความสำคัญในสิ่งปฏิภูลว่าไม่ปฏิภูลด้วยอาการอย่างนี้อยู่. ก็ในทั้งสองอย่างนี้ท่านกล่าวถึงตติยวาระและจตุตถวาระโดยนัยต้นและนัยหลัง. ท่านกล่าววาระที่ ๕ ด้วยขฬงคฺเชกขา ก็ขฬงคฺเชกขานี้ คล้ายกับอุเบกขาของพระชีนาสพ แต่ไม่ใช่อุเบกขาของพระชีนาสพ. ในบทเหล่านั้น บทว่า **อุเปกฺขโก วิหเรยฺย** ได้แก่ ตั้งอยู่ในความเป็นกลาง. บทว่า **กฺวจินิ** ได้แก่ ในอารมณ์ไร ๆ. บทว่า **กตฺถจฺจิ** ได้แก่ ในถิ่นที่ไร ๆ. บทว่า **กิลฺยจฺินา** คือ แม้มีประมาณน้อยไร ๆ. ในสูตรนี้ตรัสวิปัสสนาอย่างเดียวในฐาน ๕ ด้วยประการฉะนี้. ภิกษุรูปหนึ่งผู้ปรารถนาวิปัสสนาก็บำเพ็ญวิปัสสนานั้นได้ แม้สมณะผู้เป็นพหูสูต มีญาณ มีปัญญายิ่งนัก ก็บำเพ็ญได้ พระโสดาบัน พระสกทาคามีและพระอนาคามี ย่อมทำได้ทั้งนั้น พระชีนาสพไม่ต้องพูดแล.

จบอรรถกถาติกัณฐกสูตรที่ ๔

๕. นิริยสูตร*

ว่าด้วยธรรมทำให้เหมือนตกนรกและเหมือนจันสวรรค์

[๑๔๕] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้เหมือนตกผิงไว้ในนรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคล เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ๑ เป็นผู้มักลักทรัพย์ ๑ เป็นผู้มักประพฤตผิดในกาม ๑ เป็นผู้มักพุดเท็จ ๑ เป็นผู้มักดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้เหมือนตกผิงไว้ในนรก.

คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้เหมือนตกเชิญไปอยู่ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคล เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ๑ เป็นผู้งดเว้นจากอทินนาทาน ๑ เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร ๑ เป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท ๑ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้เหมือนตกเชิญไปอยู่ในสวรรค์.

จบนิริยสูตรที่ ๕

* อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่ายขึ้น.

๖. มิตตสูตร

ว่าด้วยธรรมของภิกษุผู้ควรคบและไม่ควรคบ

[๑๔๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ไม่ควรคบเป็นมิตร ธรรม ๕ ประการเป็นโฉน คือ ภิกษุย่อมใช้ให้ทำงาน ๑ ย่อมก่ออริกรรม ๑ ย่อมเป็นผู้โกรธตอบต่อภิกษุผู้เป็นประธาน ๑ ย่อมประกอบการจาริกไปในที่ไม่ควรตลอดกาลนาน ๑ เป็นผู้ไม่สามารถเพื่อยังภิกษุให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้รื่นเริง ด้วยธรรมมิกตาโดยกาลสมควร ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรคบเป็นมิตร.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ควรคบเป็นมิตร ธรรม ๕ ประการเป็นโฉน คือ ภิกษุย่อมไม่ใช้ให้ทำงาน ๑ ไม่ก่ออริกรรม ๑ ไม่โกรธตอบต่อภิกษุผู้เป็นประธาน ๑ ไม่ประกอบการจาริก ๑ ในที่ไม่ควรตลอดกาลนาน ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อยังภิกษุให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้รื่นเริง ด้วยธรรมมิกตาโดยกาลสมควร ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ควรคบเป็นมิตร.

จบมิตตสูตรที่ ๖

อรรถกถามิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมิตตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กมฺมมฺหํ ได้แก่ ใช้ให้ทำงานมีทำนาคเป็นต้น.

บทว่า อธิกรณฺ อาทิยติ ได้แก่ ก่ออธิกรณ ๔. บทว่า ปาโมกฺขेषุ ภิกฺขุสุ ได้แก่ ในภิกษุผู้เป็นทิสปาโมกข์คือหัวหน้า. บทว่า ปฏิวิริทุโช โหติ ได้แก่ เป็นผู้ขัดแย้งกันเพราะถือว่าเป็นศัตรู. บทว่า อวฺภูจฺจานจาริกํ ได้แก่ เทียวไปไม่มีจุดหมาย.

จบอรรถกถามิตตสูตรที่ ๖

๗. อสัปปริสทานสูตร

ว่าด้วยทานของอัสตบรูษและของสัตบรูษ

[๑๔๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อสัปปริสทาน ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นโฉน คือ อัสตบรูษยอมให้โดยไมเคารพ ๑ ให้โดยไมอ่อนน้อม ๑ ไม่ให้ด้วยมือตนเอง ๑ ให้ของที่เป็นเดน ๑ ไม่เห็นผลที่จะพึงมาถึงให้ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อสัปปริสทาน ๕ ประการนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นโฉน คือ สัตบรูษยอมให้โดยเคารพ ๑ ให้โดยอ่อนน้อม ๑ ให้ด้วยมือตนเอง ๑ ให้ของไม่เป็นเดน ๑ เห็นผลที่จะมาถึงให้ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปปริส-
ทาน ๕ ประการนี้แล.

จบอสัปปริสทานสูตรที่ ๗

อรรถกถาสัปปริสทานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัสปปริสทานสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสกุจจํ ทานํ เทติ ได้แก่ หาเคารพคือทำใจให้สะอาด
ให้ทานไม่. บทว่า อจิตฺตี กตุวา เทติ ได้แก่ ให้ด้วยอาการไม่ยำเกรง
โดยความไม่เคารพ. บทว่า อปริจฺจํ เทติ ได้แก่ ไม่ให้ส่ง ๆ ไป. อีกอย่างหนึ่ง
ให้เหมือนประสงค์จะทิ้ง. บทว่า อนาคมนทิกฺขุโณ เทติ ได้แก่ หาทำ
ความเห็นผลกรรมกันมาอย่างนี้ว่า ผลแห่งกรรมที่ทำจักมาถึงดังนี้ให้เกิดขึ้นไม่.

ในฝ่ายชาวพึงทราบวินิจฉัยดังนี้ บทว่า จิตฺตี กตุวา เทติ ได้แก่
เข้าไปตั้งความยำเกรงในไทยธรรมและในทักษิณบุคคลแล้วให้. ในสองอย่าง
นั้นบุคคลกระทำไทยธรรมให้ประณีต มีรสอร่อยแล้วให้ ชื่อว่า เข้าไปตั้งความ
ยำเกรงในไทยธรรม. บุคคลเลือกบุคคลแล้วให้ ชื่อว่า เข้าไปตั้งความยำเกรง
ในทักษิณบุคคล. บทว่า สหตุตา เทติ ความว่า ไม่ใช่มือของคนอื่น
ให้ตามคำสั่ง ให้ด้วยมือของตนเองเท่านั้น ด้วยคิดว่า ชื่อว่า เวลาที่เรา
ท่องเที่ยวไปในสงสารอันไม่มีเบื้องต้นและเบื้องปลายแล้ว ได้ใช้มือและเท้า
ไม่มีประมาณเลย เราจักทำความหลุดพ้นไปจากวิภูฏะ ความออกไปจากภพ
ดังนี้. บทว่า อากมนทิกฺขุโณ ได้แก่ เชื้อกรรมและวิบากว่าจักเป็นปัจจัย
แห่งภพในอนาคตแล้วให้ ดังนี้.

จบอรรถกถาสัปปริสทานสูตรที่ ๗

๘. สัปปริสทานสูตร

ว่าด้วยทานของสัตบุรุษ ๕ ประการ

[๑๔๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ สัตบุรุษยอมให้ทานด้วยศรัทธา ๑ ยอมให้ทานโดยเคารพ ๑ ยอมให้ทานโดยกาลอันควร ๑ เป็นผู้มีจิตอนุเคราะห์ให้ทาน ๑ ยอมให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษครั้นให้ทานด้วยศรัทธา แล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปสวยงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามยิ่งนัก ในที่ที่ทานนั้นเสียดผล (บังเกิดขึ้น) ครั้นให้ทานโดยเคารพแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีบุตร ภรรยา ทาส คนใช้หรือคนงาน เป็นผู้เชื่อฟัง เคารพสวดลงสดับคำสั่ง ตั้งใจใคร่รู้ ในที่ที่ทานนั้นเสียดผล ครั้นให้ทานโดยกาลอันควรแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และยอมเป็นผู้มีความต้องการที่เกิดขึ้นตามกาลบริบูรณ์ ในที่ที่ทานนั้นเสียดผล ครั้นเป็นผู้มีจิตอนุเคราะห์ให้ทานแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีจิตน้อมไปเพื่อบริโภคมกคุณ ๕ สูงยิ่งขึ้น ในที่ที่ทานนั้นเสียดผล ครั้นให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และยอมเป็นผู้มีโภคทรัพย์ไม่มีภยันตรายมาแต่ที่ไหน ๆ คือ จากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากโจร จากคนไม่เป็นที่รัก หรือจากทายาท ในที่ที่ทานนั้นเสียดผล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปปริสทาน ๕ ประการนี้แล.

จบสัปปริสทานสูตรที่ ๘

อรรถกถาสัปปริสทานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสัปปริสทานสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สทฺธาย ได้แก่ เชื้อทานและผลแห่งทาน. บทว่า กาลเณ ได้แก่ ตามกาลที่เหมาะสมที่ควร. บทว่า อนุคฺคหจิตฺโต ได้แก่ มีจิตไม่เสียดาย คือ สละขาดไปเลย. บทว่า อนุปหจฺจ ได้แก่ ไม่กระทบ คือ ไม่ลบลหู่ คุณทั้งหลาย. บทว่า กาลาคตา จสฺส อตฺถา ปริปุรา โหหนฺติ ความว่า ประโยชน์ทั้งหลายเมื่อจะมาถึง มิได้มาเมื่อเจริญวัยแล้ว ย่อมมาในเวลาที่เหมาะสม ที่ควรในปฐมวัยนั่นเอง ทั้งมากด้วย.

จบอรรถกถาสัปปริสทานสูตรที่ ๘

๕. ปฐมสมยวิมุตตสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้เสื่อมและไม่ให้เสื่อม

[๑๔๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ชอบทำงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ชอบนอน ๑ ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ภิกษุนั้นไม่พิจารณาจิตที่หลุดพ้นแล้ว อย่างไร ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่
เสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย ธรรม ๕ ประการเป็นไหน คือ ความ
เป็นผู้ไม่ชอบทำงาน ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบนอน ๑
ความเป็นผู้ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ภิกษุนั้นพิจารณาจิตที่หลุดพ้นแล้ว
อย่างไร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย.

จบปฐมสมยวิมุตตสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมสมยวิมุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสมยวิมุตตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมยวิมุตตสุส ความว่า ภิกษุชื่อว่ามิจิตพ้นแล้วด้วยโลกิย-
วิมุตติ กล่าวคือ พ้นชั่วสมัย เพราะพ้นจากกิเลสทั้งหลายที่ข่มไว้ได้ในขณะที่
ยังจิตเป็นอัปทานั่นเอง.

จบอรรถกถापฐมสมยวิมุตตสูตรที่ ๕

๑๐. ทุตติยสมยวิมุตตสูตร*

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้เสื่อมและไม่ให้เสื่อม

[๑๕๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ชอบทำงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ชอบนอน ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่ชอบทำงาน ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบนอน ๑ ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นในสมัย.

จบทุตติยสมยวิมุตตสูตรที่ ๑๐

จบติกัณทกั๊วรรคที่ ๕

*อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ท้าวอวชานาตีสสูตร   ๒. อารภสูตร   ๓. สารันททสูตร
๔. ติกัณฑทีสูตร   ๕. นiryสูตร   ๖. มิตตสูตร   ๗. อสัปปริสทานสูตร
๘. สัปปริสทานสูตร   ๙. ปฐมสมยวิมุตตสูตร   ๑๐. ทุติยสมยวิมุตตสูตร
และอรรธกถา.

จบตติยปัณณาสกั

จตุตถป้อนาสกั

สัทธัมมวารรคที่ ๑

๑. ปฐมสัทธัมมนิยามสูตร

ว่าด้วยธรรมผู้เข้าถึงกุศลและไม่เข้าถึงกุศล

[๑๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือความถูกในกุศลธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลยอมพูดมาก ๑ พูดคำพูดที่ผู้อื่นพูดแล้วมาก ๑ พูดปรารภตน ๑ เป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่านฟังธรรม ๑ เป็นผู้มีจิตไม่แน่วแน่มนสิการโดยอุบายไม่แยบคาย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล แม้ฟังธรรมอยู่ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ฟังสัทธรรมอยู่ เป็นผู้ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลยอมไม่พูดมาก ๑ ไม่พูดคำพูดที่ผู้อื่นพูดแล้วมาก ๑ ไม่พูดปรารภตน ๑ เป็นผู้ไม่มีจิตฟุ้งซ่านฟังธรรม ๑ เป็นผู้มีจิตแน่วแน่มนสิการโดยอุบายแยบคาย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ฟังสัทธรรมอยู่ก็เป็นผู้ควรหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม.

จบปฐมสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๑

จตุตถป้อนาสก

สัทธัมมวรรควรรณาที่ ๑

อรรถกถาปฐมสัทธัมมนิยามสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๑ แห่งป้อนาสกที่ ๔
ดังต่อไปนี้:-

บทว่า อภัพุโพ นิยาม โอกุมิติ กุสเลสุ ชมุเมสุ สมมตฺตํ
ความว่า ภิกษุไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่บรรณนิยามอันถูกต้อง ในกุศลธรรมทั้งหลาย.
ในบทว่า กถํ ปริโถติ เป็นต้น เมื่อกล่าวว่า เรื่องนี้ชื่อเรื่องอะไรดังนี้
ชื่อว่า คุณมันเรื่องที่แสดง. เมื่อกล่าวว่า ผู้นั้นพูดเรื่องอะไร ผู้นั้นจะรู้อะไร
ดังนี้ ชื่อว่า คุณมันผู้แสดง. เมื่อกล่าวว่า เราจะรู้กำลังที่จะฟังเรื่องนี้ของเราได้
แต่ไหน ดังนี้ ชื่อว่า คุณมันตน. ฟังทราบธรรมฝ่ายขาวโดยตรงกันข้าม.

จบอรรถกถาปฐมสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๑

๒. ทุตติยสัทธัมมนิยามสูตร

ว่าด้วยธรรมของผู้เข้าถึงและไม่เข้าถึงกุศล

[๑๕๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อยังลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม
ธรรม ๕ ประการเป็นไหน คือ บุคคลยอมพูดมาก ๑ พูดคำพูดที่ผู้อื่นพูดแล้ว
มาก ๑ พูดปรารภตน ๑ เป็นผู้มิปัญญาทราม โง่งเง่า ๑ เป็นผู้มีความถือตัวว่า

เข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ฟังสัทธรรมอยู่ เป็นผู้ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลยอมไม่พูดมาก ๑ ไม่พูดคำพูดที่ผู้อื่นพูดแล้วมาก ๑ ไม่พูดปรารภตน ๑ เป็นผู้มีปัญญา ไม่โง่งม ๑ ไม่เป็นผู้มีความถือตัวว่าเข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม.

จบทุติยสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยสัทธัมมนิยามสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในทุติยสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนนฺถาเต อนฺถาตมานิ ได้แก่ เป็นผู้ไว้ตัวว่า เรา รู้แล้วในข้อที่ยังไม่รู้.

จบอรรถกถาทุติยสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๒

๓. ตติยสังฆมณินยามสูตร

ว่าด้วยธรรมของผู้เข้าถึงและไม่เข้าถึงกุศล

[๑๕๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ แม้ฟังสังฆธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้ลบลหุ์คุณท่านฟังธรรม ๑ เป็นผู้อันความลบลหุ์ครอบงำ มีจิตแข็งดีฟังธรรม ๑ เป็นผู้แสวงโทษ มีจิตกระทบในผู้แสดงธรรม มีจิตกระด้าง ๑ เป็นผู้มีปัญหาธรรม โง่เง่า ๑ เป็นผู้มีความถือตัวว่าเข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล แม้ฟังสังฆธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ฟังสังฆธรรมอยู่ เป็นผู้ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมไม่เป็นผู้ลบลหุ์คุณท่านฟังธรรม ๑ เป็นผู้อันความลบลหุ์ไม่ครอบงำ ไม่มีจิตแข็งดีฟังธรรม ๑ เป็นผู้ไม่แสวงโทษ ไม่มีจิตกระทบในผู้แสดงธรรม ไม่มีจิตกระด้าง ๑ เป็นผู้มีปัญหา ไม่โง่เง่า ๑ ไม่เป็นผู้มีความถือตัวว่าเข้าใจในสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ฟังสังฆธรรมอยู่ เป็นผู้ควรเพื่อหยั่งลงสู่นิยาม คือ ความถูกในกุศลธรรม.

จบตติยสังฆมณินยามสูตรที่ ๓

อรรถกถาตติยสัทธัมมนิยามสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มกฺขิ ฌมฺมํ สุณฺหาติ ได้แก่ เป็นผู้มักลบลหู่ฟังธรรมด้วยจิต
ลบลหู่คุณท่าน. บทว่า สตฺอุปารมฺภจิตฺโต คือ มีจิตยกขึ้นเพื่อข่ม. บทว่า
รหฺนุชฺชเวสี คือ หาช่องจับผิด.

จบอรรถกถาตติยสัทธัมมนิยามสูตรที่ ๓

๔. ปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตร

ว่าด้วยเหตุเสื่อมและเหตุเจริญแห่งศาสนา

[๑๕๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความลบลือนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ ไม่ฟังธรรมโดยเคารพ ๑ ไม่เล่าเรียนธรรมโดยเคารพ ๑
ไม่ทรงจำธรรมโดยเคารพ ๑ ไม่ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้
โดยเคารพ ๑ รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดย
เคารพ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความลบลือนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น
ไม่ลบลือนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ ย่อมฟังธรรมโดยเคารพ ๑ เล่าเรียนธรรมโดยเคารพ ๑

ทรงจำธรรมโดยเคารพ ๑ ใคร่ครวญอรรถแห่งธรรมที่ทรงจำไว้โดย

เคารพ ๑ รู้อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมโดยเคารพ ๑

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น
ไม่ลบลือนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม.

จบปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตรที่ ๔

อรรถกถापฐมสัทธัมมสัมโมสสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมสัทธัมมสัมโมสสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า น สกุกจัม ฆมัม สุนาติ ได้แก่ ไม่เจียหูตั้งใจฟังธรรม.

บทว่า น ปริยาปุนาติ ได้แก่ แม้เมื่อจะปฏิบัติธรรมตามที่ฟังมา ก็ไม่
ปฏิบัติโดยเคารพ.

จบอรรถกถापฐมสัทธัมมสัมโมสสูตรที่ ๔

๕. ทุตยสัทธัมมสัมโมสสูตร

ว่าด้วยเหตุเสื่อมและเหตุไม่เสื่อมแห่งศาสนา

[๑๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความลบลือนเสื่อมสูญแห่งสัทธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวชยาภรณ์
กาธา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อพภูตธรรม เวทลละ นี้ธรรมเป็นข้อที่ ๑

ยอมเป็นไปเพื่อความลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมไม่แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมไม่บอกธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมไม่ทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมไม่ตริกรองไม่เพ่งดูด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ... อัပ္ภุตธรรม เวทัลละ นี้เป็นธรรมข้อที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมบอกธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังขารม อภิประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายยอมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เล่าเรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร นี้เป็นธรรมข้อที่ ๔

ยอมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือนเลื่อมสูลงแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิขุทั้งหลายยอมตริครอง เฟงคูด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาตามที่ได้เล่าเรียนหาโดยพิสดาร นี่เป็นธรรมข้อที่ ๕ ยอมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือนเลื่อมสูลงแห่งสังฆธรรม คุก่อนภิขุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ยอมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลือนเลื่อมสูลงแห่งสังฆธรรม.

จบเหตุยสังฆมัตถัมโมสสูตรที่ ๔*

๖. ตติยสังฆมัตถัมโมสสูตร

ว่าด้วยเหตุเลื่อมและไม่เลื่อมแห่งศาสนา

[๑๕๖] คุก่อนภิขุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ยอมเป็นไปเพื่อความลบลือนเลื่อมสูลงแห่งสังฆธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิขุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ยอมเล่าเรียนพระสูตรที่ทรงจำไว้ไม่ดี ด้วยบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดี ยอมเป็นเนื้อความมีนัยไม่ดี นี่เป็นธรรมข้อที่ ๑ ยอมเป็นไปเพื่อความลบลือนเลื่อมสูลงแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิขุทั้งหลายเป็นผู้ว่ายาก ประกอบด้วยธรรมกระทำให้เป็นผู้ว่ายาก เป็นผู้ไม่อดทน รับคำปราศรัยโดยไม่เคารพ นี่เป็นธรรมข้อที่ ๒ ยอมเป็นไปเพื่อความลบลือนเลื่อมสูลงแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิขุทั้งหลายที่เป็นพหูสูต มีการเล่าเรียนมาก ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ยอมไม่บอกพระสูตรแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิขุเหล่านั้นล่วงลับไป พระสูตรยอมขาดเค้ามูล ไม่มีหลัก นี่เป็นธรรมข้อที่ ๓ ยอมเป็นไป

* อรรถกถา ว่าง่ายทั้งนั้น.

เพื่อความลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เถระ เป็นผู้มักมาก มีความประพฤติย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการล่วงละเมิด ทอดธุระในทางวิเวก ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ประชุมชนหลัง ย่อมถือเอาภิกษุเหล่านั้นเป็นตัวอย่าง ประชุมชนเหล่านั้นก็เป็นผู้มักมาก มีความประพฤติย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการล่วงละเมิด ทอดธุระในทางวิเวก ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี้เป็นธรรมข้อที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง สงฆ์เป็นผู้แตกกัน เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว ย่อมมีการด่ากันและกัน บริภาษกันและกัน แข่งกันและกัน ทอดทิ้งกันและกัน ในเหตุการณเช่นนั้น คนผู้ไม่เลื่อมใสย่อมไม่เลื่อมใส และคนบางพวกที่เลื่อมใสแล้วย่อมเหินห่าง นี้เป็นธรรมข้อที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อความลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนพระสูตร ทรงจำไว้ดี ด้วยบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี แม้อรรถแห่งบทและพยัญชนะที่ตั้งไว้ดี ย่อมเป็นเนื้อความที่มีนัยดี นี้เป็นธรรมข้อที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมที่กระทำให้เป็นผู้ว่าง่ายเป็นผู้อดทน รับคำพร่ำสอนโดยเคารพ นี้เป็นธรรมข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบลiehenเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายที่เป็นพหูสูตเล่าเรียนมาก ทรงธรรม ทรงวินัย และทรง

มาติกา ย่อมบอกแก่ผู้อื่นโดยเคารพ เมื่อภิกษุเหล่านั้นล่วงลับไป พระสูตรย่อมไม่ขาดเค้ามูล มีหลักฐานอยู่ นี่เป็นธรรมข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้เถระ. ย่อมไม่มักมาก ไม่ประพฤติย่อหย่อน ทอดธุระในการล่วงละเมิด เป็นหัวหน้าในทางวิเวก ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นธรรมข้อที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม อีกประการหนึ่ง สงฆ์ย่อมเป็นผู้สมัคสมานกันดี ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเป็นอย่างเดียวกัน อยู่สบาย ก็เมื่อสงฆ์สมัคสมานกันดี ไม่มีการด่ากันและกัน ไม่บริภาษกันและกัน ไม่มีการแข่งขันกันและกัน ไม่ทอดทิ้งกันและกัน ในเหตุการณ์เช่นนั้น คนผู้ไม่เลื่อมใสย่อมเลื่อมใส และคนบางพวกที่เลื่อมใสแล้ว ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้น นี่เป็นธรรมข้อที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ไม่ลบเลือนเสื่อมสูญแห่งสังฆธรรม.

จบตติยสังฆมัตถัมโมสสูตรที่ ๖

อรรถกถาตติยสังฆมัตถัมโมสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยสังฆมัตถัมโมสสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **อปฺปฏิสรโณ** ได้แก่ไม่มีที่พึงอาศัย จริงอยู่ อาจารย์ทั้งหลาย

ชื่อว่าเป็นที่พำนักแห่งพระสูตร เพราะไม่มีอาจารย์เหล่านั้น พระสูตรจึงไม่มีที่พึงอาศัย. คำที่เหลือในสูตรนี้มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล

จบอรรถกถาตติยสังฆมัตถัมโมสสูตรที่ ๖

๗. ทุกถาสูต

ว่าด้วยพุดดีเป็นชั่วและพุดดีเป็นดี

[๑๕๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล ๕ จำพวก ย่อมเป็น ถ้อยคำชั่ว เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล บุคคล ๕ จำพวก เป็นไหน? คือ ถ้อยคำปรารภศรัทธาเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ถ้อยคำปรารภศีลเป็น ถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทุศีล ๑ ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจะเป็นถ้อยคำชั่ว แก่ผู้ได้ระดับน้อย ๑ ถ้อยคำปรารภจาคะเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ตระหนี่ ๑ ถ้อยคำปรารภปัญญาเป็น ถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทรมปัญญา ๑.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ไม่มีศรัทธา? เพราะผู้ไม่มีศรัทธา เมื่อพูดเรื่องศรัทธา ย่อม ขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ ปรากฏ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ไม่มีศรัทธานั้น ย่อมไม่เห็นศรัทธา สัมปทาในตน และย่อมไม่ได้ปิติปราโมทย์ที่มีศรัทธาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ไม่มีศรัทธา.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำชั่ว แก่ผู้ทุศีล? เพราะผู้ทุศีล เมื่อพูดเรื่องศีลย่อมขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ทุศีลนั้นย่อมไม่เห็นศีลสัมปทาในตน และย่อมไม่ได้ปิติและปราโมทย์ ที่มีศีลสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทุศีล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็น ถ้อยคำชั่วแก่ผู้ได้ระดับน้อย? เพราะผู้ได้ระดับน้อย เมื่อพูดเรื่องพหุสัจจะ

ยอมขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะผู้ได้ระดับน้อยนั้น ย่อมไม่เห็นสุดสัมปทาในตน และย่อมไม่ได้ปีติปราโมทย์ที่มีสุดสัมปทาเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ได้ระดับน้อย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภจะจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ตระหนี่? เพราะผู้ตระหนี่ เมื่อพูดเรื่องจาจะ ย่อมขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะผู้ตระหนี่นั้นยอมไม่เห็นจากสัมปทาในตนและย่อมไม่ได้ปีติปราโมทย์ที่มีจากสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภจะ จึงเป็นถ้อยคำชั่วของผู้ตระหนี่.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทรมปัญญา? เพราะผู้ทรมปัญญา เมื่อพูดเรื่องปัญญา ย่อมขัดข้อง โกรธ พยาบาท กระด้าง แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะผู้ทรมปัญญานั้นยอมไม่เห็นปัญญาสัมปทาในตนและย่อมไม่ได้ปีติปราโมทย์ที่มีปัญญาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำชั่วแก่ผู้ทรมปัญญา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล ๕ จำพวกนี้แล ย่อมเป็นถ้อยคำชั่ว เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล ๕ จำพวก ย่อมเป็นถ้อยคำดีเมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล บุคคล ๕ จำพวกเป็นไหน? คือถ้อยคำปรารภศรัทธาเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศรัทธา ๑ ถ้อยคำปรารภศีลเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศีล ๑ ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจะเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้ได้ระดับมาก ๑ ถ้อยคำปรารภจาจะ เป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีจาจะ ๑ ถ้อยคำปรารภปัญญาเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีปัญญา ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศรัทธา? เพราะผู้มีศรัทธา เมื่อพูดเรื่องศรัทธาย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีศรัทธานั้นย่อมเห็นศรัทธาสัมปทาในตน และย่อมได้ปีติปราโมทย์ที่มีศรัทธาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศรัทธาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศรัทธา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศีล? เพราะผู้มีศีล เมื่อพูดเรื่องศีล ย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีศีลนั้นย่อมเห็นศีลสัมปทาในตน และย่อมได้ปีติปราโมทย์ที่มีศีลสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภศีลจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีศีล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้ได้สดับมาก? เพราะผู้ได้สดับมาก เมื่อพูดเรื่องพหุสัจจะ ย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ได้สดับมากย่อมเห็นสุดสัมปทาในตน และย่อมได้ปีติปราโมทย์ที่มีสุดสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภพหุสัจจะจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้ได้สดับมาก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภจาคะจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีจาคะ? เพราะผู้มีจาคะ เมื่อพูดเรื่องจาคะ ย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาท ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคืองและความขัดใจให้ปรากฏ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้มีจาคะนั้นย่อมเห็นจาคสัมปทาในตน และย่อม

ได้ปีติปราโมทย์ที่มีจากสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภจะจึงเป็น ถ้อยคำดีแก่ผู้มีจาคะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีปัญญา? เพราะผู้มีปัญญา เมื่อพูดเรื่องปัญญา ย่อมไม่ขัดข้อง ไม่โกรธ ไม่พยายาม ไม่กระด้าง ไม่แสดงความโกรธเคืองและความจิตใจให้ปรากฏ ซ่อนเพราะเหตุไร เพราะผู้มีปัญญานั้น ย่อมเห็นปัญญาสัมปทานั้น และย่อมได้ปีติปราโมทย์ที่มีปัญญาสัมปทานั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น ถ้อยคำปรารภปัญญาจึงเป็นถ้อยคำดีแก่ผู้มีปัญญา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้อยคำของบุคคล ๕ จำพวกนี้แล ย่อมเป็นถ้อยคำดี เมื่อเทียบบุคคลกับบุคคล.

จบทุกถาสูตที่ ๗

อรรถกถาทุกถาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในทุกถาสูตที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **บุคคล อุนิธาย** ความว่า อ้างถึงบุคคลนั้นแล้วทำให้เป็นพยาน. บทว่า **กจฺจมานาย** แปลว่า กล่าว คำที่เหลือในสูตรนี้มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาทุกถาสูตที่ ๗

๘. สารัชชสูตร^๑

ว่าด้วยกรรมทำให้ครั่นคร้ามและให้กลัวหาญ

[๑๕๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมถึงความครั่นคร้าม กรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ เป็นผู้หุนหัน ๑ เป็นผู้ได้สดับน้อย ๑ เป็นผู้เกียจคร้าน ๑ เป็นผู้มีปัญหาทรม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมถึงความครั่นคร้าม.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้แกล้วกล้า กรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิมีศรัทธา ๑ เป็นผู้มิมีศีล ๑ เป็นผู้ได้สดับมาก ๑ เป็นผู้ปรารถน ความเพียร ๑ มีปัญญา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้แกล้วกล้า.

จบสารัชชสูตรที่ ๘

๙. อุทายิสสูตร

ว่าด้วยองค์คุณแห่งพระธรรมกถึก

[๑๕๙] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี สมัยนั้น ท่านพระอุทายีอันคฤหัสถ์บริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อม แล้ว นั่งแสดงธรรมอยู่ ท่านพระอานนทได้เห็นท่านพระอุทายี ผู้อันคฤหัสถ์

* อรรถกถาวางายทั้งนั้น

บริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว นั่งแสดงธรรมอยู่ จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอุทายี ผู้อันคฤหัสถ์บริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว นั่งแสดงธรรมอยู่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนนทฺ์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม ๕ ประการไว้ในภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุพึงตั้งใจว่า เราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับ ๑ เราจักแสดงอ้างเหตุผล ๑ เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู ๑ เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม ๑ เราจักไม่แสดงให้กระทบตนและผู้อื่น ๑ แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น คุณก่อนอนนทฺ์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งธรรม ๕ ประการนี้ไว้ในภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น.

จบอุทายีสูตฺรที่ ๕

อรรถกถาอุทายีสูตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในอุทายีสูตฺรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนุปุพฺพุพิถํ กถสฺสทมิ ความว่า ยกลำดับแห่งเทศนา อย่างนี้ว่า คิดในลำดับทาน สวรรค์ในลำดับศีล หรือบทพระสูตร หรือบทคาถาใด ๆ หรือพึงตั้งจิตว่า เราจักกล่าวกถาสมควรแก่บทนั้น ๆ แล้วแสดงธรรมแก่ผู้อื่น. บทว่า ปริยายทสฺสทมิ ได้แก่ แสดงถึงเหตุ นั้น ๆ แห่งเนื้อความ

นั่น ๆ. จริงอยู่ในสูตรนี้ท่านกล่าวเหตุว่าปรียาย. บทว่า **อนุททยตฺ ปฏิจจ** ได้แก่ อาศัยความเอ็นดูว่า เราจักเปลื้องสัตว์ทั้งหลายผู้ถึงความยากลำบากมาก จากความยากลำบาก. บทว่า **น อามิสฺสุโร** ได้แก่ ไม่เห็นแก่อามิส อธิบายว่า ไม่หวังลาภคือปัจจัย ๔ เพื่อตน. บทว่า **อตฺตานญจ ปรณฺจ อนุปฺพหุจ** ได้แก่ ไม่กระทบตนและผู้อื่นด้วยการกระทบคุณ โดยยกตนข่มผู้อื่น.

จบอรรถกถาอุทายิสฺสูตรที่ ๘

๑๐. ทุพพิโนทยสุตร

ว่าด้วยธรรมที่บรรเทาได้ยาก

[๑๖๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ เกิดขึ้นแล้ว บรรเทาได้ยาก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ปฏิภาณ ๑ จิตคิดจะไป ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ เกิดขึ้นแล้วบรรเทาได้ยาก.

จบตุพพิโนทยสุตรที่ ๑๐

จบสัทธัมมวรรคที่ ๑

อรรถกถาทุพพิโนทยสุตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุพพิโนทยสุตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทฺพฺปฏิวินฺทยา** ความว่า ฐานะทั้งหลายใดย่อมมีเพื่อยังกิจ มีการรื่นเริงเป็นต้นให้เกิดขึ้น เมื่อฐานะนั้น ๆ ยังไม่สิ้นสุดเป็นอันนำออก

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 336
ยากข่มได้ยาก. ความเป็นผู้ประสงค์จะกล่าวท่านเรียกว่าปฏิญาณ. ธรรม ๕
อย่างนี้ ระวังยาก ไม่ใช่ระวังได้ง่าย แต่สามารถระวังได้ด้วยปัจเจกขณะ
(การพิจารณา) และอนุสาสนะ (การสั่งสอน) อันสมควรโดยอุบาย โดยเหตุ
ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาทุพพิโนทยสูตรที่ ๑๐

จบสังฆัมมวรรควรรณนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังฆัมมนิยามสูตร ๓ สูตร
๔. สังฆัมมสัมโมสสูตร ๓ สูตร
๗. ทุกถาสสูตร
๘. สารัชชสูตร
๙. อุทายิสสูตร
๑๐. ทุพพิโนทยสูตร
และอรรถกถา. °

อาฆาตวรรคที่ ๒

๑. ปฐมอาฆาตวินยสูตร

ว่าด้วยธรรมระงับความอาฆาต ๕ ประการ

[๑๖๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาตซึ่งเกิดขึ้นแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญเมตตาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญกรุณาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญอุเบกขาในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงถึงการไม่นึกไม่ใส่ใจในบุคคลนั้น ๑ ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตนให้มั่นในบุคคลนั้นว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นทายาท (ผู้รับผล) ของกรรมนั้น ดังนี้ ๑ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบปฐมอาฆาตวินยสูตรที่ ๑

อาฆาตวรรคอาฆาตวินยสูตรที่ ๒

อรรถกถาปฐมอาฆาตวินยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมอาฆาตวินยสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๒
ดังต่อไปนี้ :-

ชื่อว่า อาฆาตวินยะ เพราะอรรถว่า สงบระงับอาฆาต. บทว่า
ยตุถ ภิกขุโน อุปปนโน อาฆาโต สพุพโส ปฏิเนตพุโพ ความว่า
ความอาฆาตเกิดขึ้นแก่ภิกษุในอารมณฺ์ใด ฟังระงับความอาฆาตทั้งหมดนั้นใน
อารมณฺ์นั้นด้วยอาฆาตปฏิวินย (ธรรมระงับอาฆาต) ๕ เหล่านี้. บทว่า
เมตฺตา ตสฺมี ปุคฺคเถ ภเวตพุพา ความว่า ฟังเจริญเมตตาด้วยจิตฺตาม
(ฅานหมวด ๓) และจตุกฺตาม (ฅานหมวด ๔). แม้ในกรณานี้ก็เหมือนกัน.
แต่อุเบกขาควรเจริญด้วยจตุกฺตาม (ฅานหมวด ๔) และปัญจกฺตาม (ฅาน
หมวด ๕). ก็เพราะจิต (อาฆาต) ของผู้ที่เห็นบุคคลใดยังไม่ดับ มุทิตาจึงไม่
ปรากฏในบุคคลนั้น ฉะนั้นท่านจึงไม่กล่าวถึงมุทิตา. บทว่า อสติ อมนสฺสกาโร
ได้แก่ ฟังตัดความระลึกถึงในบุคคลนั้นโดยอาการที่บุคคลนั้นไม่ปรากฏเป็น
เหมือนเอาฝาเป็นคั่น กั้นไว้ฉะนั้น. บทที่เหลือง่ายทั้งนั้น เพราะมีนัยกล่าว
ไว้แล้วในหนหลัง.

จบอรรถกถาปฐมอาฆาตวินยสูตรที่ ๑

๒. ทูตยาฆาตวินยสูตร

ว่าด้วยธรรมระงับความอาฆาต ๕ ประการ

[๑๖๒] ครั้งนั้น ท่านพรสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพรสารีบุตรแล้ว ท่านพรสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาต ซึ่งเกิดขึ้นแก่ภิกษุโดยประการทั้งปวง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไหน ? คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ (แต่) เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ (แต่) เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่ยอมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ และยอมไม่ได้ทางสงบใจ ไม่ได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ และยอมได้สงบทางใจ ย่อมได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในบุคคล ๕ จำพวกนั้น บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ (แต่) เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ภิกษุ

พึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร เหมือนอย่างว่า ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุล เป็นวัตร เห็นผ้าเก่าที่ถนน เขยิบให้มันด้วยเท้าซ้าย เขี่ยออกคู่ด้วยเท้าขวา ส่วนใดเป็นสาระ ก็เลือกถือเอาส่วนนั้นแล้วหลีกไป แม้ฉันใด บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ (แต่) เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึงใส่ใจ ส่วนนั้นในสมัยนั้น ส่วนความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุ พึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น ฉะนั้น ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้น อย่างนี้.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ (แต่) เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร เหมือนอย่างว่า สระน้ำที่ถูกสาหร่ายและแหนคลุมไว้ บुरुษผู้เดินทางร้อนอบอ้าว เหนื่อยอ่อน ระบายน้ำ เขาลงสู่สระน้ำนั้น แหวกสาหร่ายและแหนด้วยมือทั้งสองแล้ว กอบน้ำขึ้นดื่มแล้วพึงไป แม้ฉันใด บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ (แต่) เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ ความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึงใส่ใจในส่วนนั้นในสมัยนั้น ส่วนความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุพึงใส่ใจในส่วนนั้นในสมัยนั้น ฉะนั้น ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนี้ อย่างนี้.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่ยอมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้น อย่างไม่เหมือนอย่างว่า น้ำเล็กน้อยมีอยู่ในรอยโค บुरुษผู้เดินทางร้อนอบอ้าว เหนื่อยอ่อน ระบายน้ำ เขาพึงเกิดความคิดอย่างนี้ว่า น้ำเล็กน้อยมีอยู่ในรอย

โคนี้ ถ้าเราจะกอบขึ้นค่อมหรือใช้ภาชนะตักขึ้นค่อมไซ้ เราก็จักทำน้ำนั้นให้ ไหวบ้าง ให้ขุ่นบ้าง ให้ไม่เป็นที่ควรค่อมบ้าง ถ้ากระไรเราพึงคุกเข่าก้มลงค่อม น้ำอย่างโคค่อมน้ำแล้วหลีกไปเถิด เขาคูกเข่าก้มลงค่อมน้ำอย่างโคค่อมน้ำแล้วไป แม้นใจใด บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความ ประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่ยอมได้ทางสงบใจได้ความเลื่อมใสโดยกาล อันสมควร ความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึง ใฝ่ใจส่วนนั้นสมัยนั้น แม้ความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุก็ไม่พึงใฝ่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แต่การได้ทางสงบใจได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควรส่วนใดของเขา ภิกษุพึงใฝ่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น ฉะนั้น ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนั้น.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่ บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์และยอมไม่ได้ทางสงบใจ ไม่ได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้น อย่างไร เหมือนอย่างว่า บุรุษผู้อาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก เดินทางไกล แม้ข้างหน้าเขาก็มีบ้านอยู่ไกล แม้ข้างหลังเขาก็มีบ้านอยู่ไกล เขาไม่พึงได้ อาหารที่สบาย (ถูกโรค) เกสซ์ที่สบาย ผู้พยาบาลที่สมควร และผู้นำทางไป สู่บ้าน บุรุษบางคนผู้เดินทางไกลพึงเห็นเขา บุรุษนั้นพึงเข้าไปตั้งความกรุณา ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ในเขาว่า โอ คน ๆ นี้พึงได้อาหารที่สบาย เกสซ์ที่สบาย ผู้พยาบาลที่สมควร และผู้นำทางไปสู่บ้าน ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า คน ๆ นี้อย่างถึงความพินาศนิบหาย ณ ที่นี้เลย แม้นใจ บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทาง วาจาไม่บริสุทธิ์และยอมไม่ได้ทางสงบใจ ไม่ได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงเข้าไปตั้งความกรุณา ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ในบุคคลแม้เห็น ปานนี้ว่า โอท่านผู้นี้พึงละกายทุจริตแล้ว อบรมกายสุจริต พึงละวจีทุจริตแล้ว

อบรมวีสุจริต พึงละมโนทุจริตแล้ว อบรมมโนสุจริต ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ท่านผู้นี้เมื่อตายไปแล้ว อย่าเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น ภิคุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ย่อมได้ทางสงบใจ และย่อมได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิคุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร เหมือนอย่างว่า สระน้ำที่มีน้ำใส มีน้ำอร่อยดี มีน้ำเย็น มีน้ำขาว มีท่าน้ำราบเรียบ น้ำรินรมย์คาคาษาไปด้วยต้นไม้พันธุ์ต่าง ๆ บุคคลผู้เดินทางร้อน อบอุ่น หน้อย อ่อน ระหายน้ำ เขาพึงลงสู่สระน้ำนั้น อาบบ้าง ดื่มน้ำบ้าง แล้วขึ้นมาบ้วนบ้าง นอนบ้าง ที่ร่มไม้ใกล้สระน้ำนั้น แม้นใด บุคคลใด เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ย่อมได้ทางสงบใจ และย่อมได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร แม้ความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิคุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แม้ความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิคุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แม้การได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใสโดยการอันสมควร ส่วนใดของเขา ภิคุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น ฉะนั้น ภิคุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้. ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เพราะอาศัยบุคคลผู้เป็นที่น่าเลื่อมใส โดยประการทั้งปวง จิตย่อมเลื่อมใส.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาต ซึ่งเกิดขึ้นแก่ ภิคุโดยประการทั้งปวง ๕ ประการนี้แล.

จบเหตุอาฆาตวินยสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยาขมาตวินยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยาขมาตวินยสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

ชื่อว่า **ขมาตปฏินิยยะ** เพราะความระงับขมาตในบุคคล ๕ เหล่า นั้นบ้าง เพราะควรระงับขมาตด้วยธรรม ๕ เหล่า นั้นบ้าง. จริงอยู่ บทว่า **ปฏินิยยะ** นี้เป็นชื่อของวัตถุที่ควรระงับบ้าง เหตุที่ควรระงับบ้าง. ทั้งสอง อย่างนั้นก็ถูกในที่นี้. ก็บุคคลทั้งหลาย ๕ เป็นปฏินิยยะวัตถุ (วัตถุที่ควรระงับ) ข้อปฏิบัติ ๕ ด้วยอุปมา ๕ ข้อ ชื่อปฏินิยยะการณะ (เหตุที่ควรระงับ). บทว่า **ลภติ จ กาเลน กาลิ เจตโต วิวัริ เจตโส ปสาท** ความว่า เขายัง ได้ช่อง กล่าวคือ โอกาสที่จิตอันเป็นสมณะและวิปัสสนาเกิดได้และความผ่องใส กล่าวคือความเป็นผู้ผ่องใสด้วยศรัทธาเป็นครั้งคราว.

บทว่า **รณิยาย** ได้แก่ ระหว่างวิถี. บทว่า **นनुตถ** ได้แก่ ท่อน ผ้าจีวร. บทว่า **นิคฺคหิตฺวา** ได้แก่ เขยิบแล้ว. บทว่า **โย ตตฺถ สาทโร** ได้แก่ ส่วนใดในผ้าผืนนั้นยังติดอยู่. บทว่า **ตํ ปริปาเตตฺวา** ได้แก่ ฉีก ส่วนนั้น. ในบทว่า **เอวเมว โข** นี้ พึงเห็นว่าผู้อยู่ด้วยเมตตา จุจิกษุ ผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร บุคคลผู้มีเวรคู่ผ้าจีรวับนถนน ความเป็นผู้มีกายสมาจารไม่บริสุทธิ์คู่ท่อนผ้าเปื่อย ความเป็นผู้มีวิจิตรสมาจารบริสุทธิ์คู่ท่อนผ้ายังดี พึงเห็นว่าเวลาที่ไมใส่ใจถึงความเป็นผู้มีกายสมาจารไม่บริสุทธิ์ ใส่ใจถึงความ เป็นผู้มีวิจิตรสมาจารบริสุทธิ์ คับจิตดูบาทในคนที่ เป็นศัตรูกันแล้วอยู่อย่างสบาย ดูเวลาที่ทิ้งท่อนผ้าเปื่อย ถือเอาผ้าท่อนดี เย็บ ย้อมแล้วห่มจาริกไป.

บทว่า **เสวาลปณฺณปริโยนทุธ** ได้แก่ ถูกสาหร่ายและແหนปกคลุม. บทว่า **มมฺมุปรโรโต** ได้แก่ เหงื่อไหลเพราะร้อน. บทว่า **กิลฺนุโต** ได้แก่

เดินทางเหนื่อยมา. บทว่า **ตลิวโต** ได้แก่ ถูกความอยากครอบงำ. บทว่า **ปีปาลีโต** ได้แก่ ประสงค์จะดื่มน้ำ. บทว่า **อปริยหิตฺวา** ได้แก่ แหก. บทว่า **ปีวิตฺวา** ได้แก่ ดื่มน้ำใส. ในบทว่า **เอวมฺว โข** นี้ ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา พึงเห็นคุณบุรุษถูกความร้อนเผา ความเป็นผู้มีวจีสมาจารไม่บริสุทธิ์ก็ดูสหาร่ายและแหน ความเป็นผู้มีกายสมาจารบริสุทธิ์ก็ดูจุ่นน้ำใส เวลาที่ภิกษุไม่ใส่ใจถึงความเป็นผู้มีวจีสมาจารไม่บริสุทธิ์ แล้วใส่ใจถึงความเป็นผู้มีกายสมาจารบริสุทธิ์ ยังจิตตฺบาทในคนมีเวรกันให้ดับไปแล้วอยู่อย่างสบาย พึงเห็นคุณบุรุษแหกสหาร่ายและแหน แล้วดื่มน้ำใสแล้วเดินไป ฉะนั้น.

บทว่า **โฆเภสุตฺตมฺหิ** คือให้กระเพื่อม. บทว่า **โลเพสุตฺตมฺหิ** คือ จักทำให้ขุ่น บทว่า **อปุเปยฺยมฺปิ นํ กริสฺตมฺหิ** ได้แก่ จักทำให้ดื่มไม่ได้. บทว่า **จตุคฺคณฺทโก** ได้แก่ เอาเข้าทั้งสอง และมือทั้งสองหมอบไปบนแผ่นดิน. บทว่า **โคปีตํ ปีวิตฺวา** ได้แก่ ก้มลงดื่มอย่างแม่โค. ในบทว่า **เอวมฺว โข** นี้ ผู้ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตาพึงเห็นคุณบุรุษถูกความร้อนเผา. คนมีเวรก็ดูจรรอยโค คุณเล็กน้อยในภายในของภิกษุนั้นจุ่นน้ำนิดหน่อยในรอยโค การที่ภิกษุนั้นไม่ใส่ใจถึงความเป็นผู้มีกายสมาจาร และวจีสมาจารอันไม่บริสุทธิ์ แล้วใส่ใจถึงการได้ปิติและปราโมทย์ อันเป็นความผ่องใสแห่งจิต เพราะอาศัยการฟังธรรมตามกาลอันควร แล้วยังจิตตฺบาทให้ดับไป พึงเห็นคุณบุรุษหมอบก้มลงดื่มน้ำอย่างแม่โค หลีกไปฉะนั้น.

บทว่า **อาพาธโก** ได้แก่ เจ็บป่วยด้วยโรคของแสลง ที่ทำลายอิริยาบถ. บทว่า **ปุโรโตปีสุตฺ** แปลว่า พึงมีอยู่ข้างหน้า. บทว่า **อนนฺยพฺพยสนํ** ได้แก่ ความไม่เจริญคือความพินาศ. ในบทว่า **เอวมฺว โข** นี้ คนที่ประกอบด้วยธรรมส่วนคำทั้งหมด พึงเห็นคุณคนไข้อนาถ สงสารอันหาที่สุดเบื้องต้นไม่ได้ดูทางไกล ความที่นิพพานไกล คุณความที่บ้านไกลทั้งข้างหน้าข้างหลัง

การไม่ได้โทษนะคือผลแห่งสมณธรรม คุกการไม่ได้โทษนะอันเป็นที่สบาย ความไม่มีสมณะและวิปัสสนาคุกการไม่ได้โทษอันเป็นที่สบาย ความไม่มีผู้เยียวกิเลสด้วยโอวาทานุสาสนี คุกการไม่ได้ผู้อุปฐากที่เหมาะสม ความไม่ได้พระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต ผู้ทำให้บรรลุนิพพาน คุกการไม่ได้ผู้นำไปให้ถึงเขตบ้าน การที่ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา ทำกรุณาให้เกิดในบุคคลนั้นแล้ว จิต [อาฆาต] คับไป ฟังเห็นคุกการที่บุรุษคนใดคนหนึ่งเห็นคนไข้อานาถ แล้วอุปฐากด้วยความกรุณา ฉะนั้น.

บทว่า อจฺโฆทกา คือน้ำใส. บทว่า สาทอทกา คือน้ำหวาน.
บทว่า สีโธทกา คือน้ำเย็นทั่วตัว. บทว่า เสตกา ได้แก่ มีสีขาวในที่คลื่นแตก. บทว่า สุปติฏฺฐา คือมีท่าเรียบ. ในบทว่า เอวเม โข นี้ ผู้อยู่ด้วยเมตตาพึงเห็นคุชบุรุษถูกแดดเผา บุรุษผู้มีทวารทั้งหมดบริสุทฺธิ คุชสระโบกขรณินั้น การทำสิ่งที่ต้องการในทวารเหล่านั้นให้เป็นอารมณ์แล้ว [จิตอาฆาตคับ] ฟังทราบคุกการอาบ คឹม และขึ้นไปนอนที่ร่มไม้แล้วไปตามความต้องการ ฉะนั้น.

จบอรรถกถาอาฆาตวินยสูตรที่ ๒

๓. สากัจฉาสสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ควรสนทนา

[๑๖๓] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลาย คุกก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า คุกก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ

ยอมเป็นผู้ควรเพื่อสนทนากับเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไหน ?
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง และเป็นผู้แก้
ปัญหาที่มาด้วยศีลสัมปทาภาเถได้ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และ
เป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยสมาธิสัมปทาภาเถได้ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดย
ตนเองและเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยปัญญาสัมปทาภาเถได้ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วยวิมุตติสัมปทาภาเถได้ ๑
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาด้วย
วิมุตติญาณทัสสนสัมปทาภาเถได้ ๑.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล
เป็นผู้ควรเพื่อสนทนากันเพื่อนพรหมจรรย์.

จบสากัจฉาสูตที่ ๓

สูตรที่ ๓-๔ มีนัยอันท่านกล่าวไว้แล้วในหนหลังแล.

๔. สาชีวีสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ควรอยู่ร่วมกัน

[๑๖๔] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตร
ได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม
เป็นผู้ควรเป็นอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไหน ? คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหามาด้วยศีลสัมปทาถาได้อ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหามาด้วยสมาธิสัมปทาถาได้อ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหามาด้วยปัญญาสัมปทาถาได้อ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหามาด้วยวิมุตติสัมปทาถาได้อ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหามาด้วยวิมุตติญาณทัสสนสัมปทาถาได้อ ๑

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ควรเป็นอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์.

จบสาชีวสูตรที่ ๔

๕. ปัญหาปุจฉาสูตร

ว่าด้วยเหตุถามปัญหา ๕ ประการ

[๑๖๕] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหาที่ภิกษุอื่นด้วยเหตุ ๕ ประการ ทั้งหมดหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหาที่ภิกษุอื่นเพราะโง่เขลา เพราะหลงลืม ๑ ภิกษุบางรูปเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงถามปัญหาที่ภิกษุอื่น ๑ ภิกษุบางรูปคู้หมิ่นจึงถามปัญหาที่ภิกษุอื่น ๑ ภิกษุบางรูปประสงค์จะรู้จึงถามปัญหาที่ภิกษุอื่น ๑ อนึ่ง ภิกษุบางรูปคิดอย่างนี้ว่า

พระสูตรต้นตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 348

ภิกษุอื่นถ้าถูกเราถามปัญหาที่จักแก้โดยชอบ ข้อนั้นเป็นความดี แต่ถ้าถูกเราถามปัญหาจักไม่เกิดโดยชอบ เราเองจักแก้โดยชอบแก่เธอ ดังนี้ จึงถามปัญหากะภิกษุอื่น ๑.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ก็ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหากะภิกษุอื่น ด้วยเหตุ ๕ ประการ ทั้งหมดหรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนข้าพเจ้าคิดอย่างนี้ว่า ถ้าภิกษุถูกเราถามปัญหาจักแก้โดยชอบ ข้อนั้นเป็นความดี แต่ถ้าถูกเราถามปัญหาจักไม่แก้โดยชอบ เราเองจักแก้โดยชอบแก่เธอ ดังนี้ จึงถามปัญหากะภิกษุอื่น.

จบปัญหาปุจฉาสูตรที่ ๕

อรรถกถาปัญหาปุจฉาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปัญหาปุจฉาสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปริภว** แปลว่า เหยียดหยาม อธิบายว่า ถามเพื่อจะเหยียดหยาม ด้วยคิดว่า เราจักเหยียดหยามอย่างนี้ ดังนี้. บทว่า **ณาคูกาโม** ได้แก่ เป็นผู้ใคร่รู้.

จบอรรถกถาปัญหาปุจฉาสูตรที่ ๕

๖. นิโรธสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมของพระเถระที่นำเคารพบูชา

[๑๖๖] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อน อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า คุณก่อน อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา พึงเข้าสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง พึงออกจากสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้าเธอไม่พึงบรรลอรหัตผลในปัจจุบันไซร้ เธอก็ก้าวล่วงความเป็นสหายเหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหารเป็นภิกษุ เข้าถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจบางเหล่า เข้าถึงสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง พึงออกจากสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้กล่าวกะท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านพระสารีบุตร ข้อที่ภิกษุก้าวล่วงความเป็นสหายเหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหารเป็นภิกษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจบางเหล่า พึงเข้าสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง พึงออกจากสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง นั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อน อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา พึงเข้าสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง พึงออกจากสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้าเธอไม่พึงบรรลอรหัตผลในปัจจุบันไซร้ เธอก็ก้าวล่วงความเป็นสหายเหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหารเป็นภิกษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจบางเหล่า พึงเข้าสัตถุญาเวทยิตนิโรธบ้าง พึงออกจากสัตถุญา-

เวทิตนโรธบ้าง ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอุทายีได้กล่าว
กะท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านพระสารีบุตร ข้อที่ภิกษูก้าวล่วงความเป็น
สหายเหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหารเป็นภักษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจ
บางเหล่า พึงเข้าสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง พึงออกจากสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง
นั่นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ครั้งนั้นท่านพระสารีบุตรได้คิดว่า ท่านพระอุทายีคัดค้านเราถึง
๓ ครั้ง และภิกษุบางรูปก็ไม่อนุโมทนา (ภายิต) เรา ฉะนั้น เราพึงเข้าไป
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ครั้นแล้วได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา พึงเข้าสัจญญา-
เวทิตนโรธบ้าง พึงออกจากสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้
ถ้าเธอไม่พึงบรรลอรหัตผลในปัจจุบันไซ้ เธอก็ก้าวล่วงความเป็นสหาย
เหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหารเป็นภักษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจบางเหล่า
พึงเข้าสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง พึงออกจากสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง ข้อนี้เป็น
ฐานะที่จะมีได้ เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้กล่าว
กะท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านพระสารีบุตร ข้อที่ภิกษูก้าวล่วงความเป็น
สหายเหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหารเป็นภักษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจ
บางเหล่า พึงเข้าสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง พึงออกจากสัจญญาเวทิตนโรธบ้าง
นั่นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ
แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอุทายี...ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้คิดว่า ท่านพระ-
อุทายีคัดค้านเราถึง ๓ ครั้ง แม้เฉพาะพระภักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า และ

ภิกษุบางรูปก็ไม่อนุโมทนาต่อเรา ฉะนั้น เราพึงนั่งเสียบ ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้นั่งอยู่.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระอุทายีว่า คุณก่อนอุทายี ก็เชื่อย่อมหมายถึงเหล่าเทพผู้มีฤทธิ์ทางใจเหล่าไหน ท่านพระอุทายีได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์หมายถึงเหล่าเทพชั้นรูปที่สำเร็จด้วยสัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนอุทายี โฉนเธอผู้เป็นพาล ไม่นฉลาดจึงได้กล่าวอย่างนั้น เธอเองย่อมเข้าใจคำที่เธอควรพูด ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอนนทว่า คุณก่อนอนนท โฉนพวกเธอจึงวางเฉย (ดูคาย) ภิกษุผู้เถระซึ่งถูกเบียดเบียนอยู่ เพราะว่า แม้ความกรุณาจักไม่มีในภิกษุผู้ฉลาดซึ่งถูกเบียดเบียนอยู่. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล...ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สுகต ครั้นตรัสดังนี้แล้ว จึงเสด็จออกจากอาสนะเข้าไปยังพระวิหาร ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้วไม่นาน ท่านพระอนนทได้เข้าไปหาท่านพระอุปวาณะ แล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านอุปวาณะ ภิกษุเหล่าอื่นในพระศาสนา นี้ ย่อมเบียดเบียนภิกษุทั้งหลายผู้เถระ พวกเราจะไม่ถามหาภิกษุเหล่านั้น การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่พักผ่อนในเวลาเย็น จักทรงปรารภเหตุนี้ขึ้นแสดง เหมือนดังที่จะพึงตรัสกะท่านอุปวาณะโดยเฉพาะในเหตุนี้ ข้อนี้ไม่เป็นของอัศจรรย์ บัดนี้ ความน้อยใจได้เกิดขึ้นแก่พวกเรา.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือนในเวลาเย็นแล้ว เสด็จเข้าไปนั่งที่อุปัฏฐากศาลา ประทับนั่งบนอาสนะที่ได้ตบแต่งไว้ แล้วจึงตรัสถามท่านพระอุปวาณะว่า คุณก่อนอุปวาณะ ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยกรรมเท่าไรหนอ

แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหม-
จรรย์ ท่านพระอุปัชฌายะได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เถระ
ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ
และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มั่งคั่ง ฯลฯ ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑
เธอเป็นพหูสูต ฯลฯ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เธอเป็นผู้มีวาจาไพเราะ
มีถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้
เนื้อความได้แจ่มแจ้ง ๑ เธอเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก
ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑
เธอย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะ
อาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ๑ ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็น
ที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์.

พ. ดิละ ๆ อุปัชฌายะ ภิกษุผู้เถระประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล
ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหม-
จรรย์ ถ้าหากว่าธรรม ๕ ประการนี้ ไม่เพียงมีแก่ภิกษุผู้เถระไซ้ร้ เพื่อน
พรหมจรรย์พึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเธอ โดยความเป็นผู้มีพินัย
มีผมหงอก มีหนังย่น อะไรกัน แต่เพราะธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมมีแก่
ภิกษุผู้เถระ ฉะนั้นเพื่อนพรหมจรรย์จึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเธอ.

จบนิโรธสูตรที่ ๖

อรรถกถาโรธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโรธสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อตุเถติ จานํ แปลว่า เหตุนั้นมีอยู่. บทว่า โน เจ

ทิฏฺฐเจว ฆมฺเม อญฺญํ อาราธเยย ความว่า หากภิกษุผู้นั้นยังไม่บรรลุนิพพานในอภินิหารนี้. บทว่า กพพิงฺการภฺกฺขานํ เทวานํ ได้แก่ เทวดาชั้นกามาวจร. บทว่า อญฺญตฺร มโนมยํ กายํ ได้แก่ หมู่พรหมชั้นสุทธาวาสหมู่ใดหมู่หนึ่ง ซึ่งเกิดด้วยใจที่ประกอบด้วยฌาน. บทว่า อุทายี ได้แก่ โลพูทายี. โลพูทายีนันได้สดับว่า มโนมยํ ดังนี้จึงค้ำว่า ไม่เป็นการสมควร. เพื่อป้องกันลัทธิต่างของคนพาลที่เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ท่านสารีบุตรจะรู้อะไร ซึ่งพวกภิกษุยังพากันคัดค้านถ้อยคำอย่างนี้ต่อหน้าดังนี้ พระเถระไม่หยุดถ้อยคำนั้นเสียเอง จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บทว่า อตุถินาม เป็นนิบาตลงในอรรถว่าอ้างถึง. ด้วยเหตุนี้ บทว่า อชฺฌุเปกฺก-จิสุตฺถ ในที่นี้ท่านจึงทำให้เป็นศัพท์อนาคตกาล. ในสูตรนี้มีเนื้อความดังนี้ว่า คู่ก่อนอนนท พวกเธอจงฟังดูภิกษุผู้เป็นเถระถูกเบียดเบียนอย่างนี้เราจะไม่ทนต่อพวกเธอ ไม่อดทน ไม่อดกลั้นละดังนี้. ถามว่า เพราะเหตุใด พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนี้จะพระอนนทเถระเท่านั้น. ตอบว่า เพราะพระอนนทเถระเป็นคัลลชธรรม. จริงอยู่ พระอุทายีเมื่อกล่าวต่อท่านผู้เป็นคัลลชธรรมอย่างนี้ จึงเป็นภาระที่จะห้ามปราม. อีกอย่างหนึ่ง พระอนนทเถระก็เป็นปิยสหายของพระสารีบุตรเถระ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นภาระของพระอนนทเถระ. ในข้อนั้น แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงดำหนิพระอนนทเถระจึงตรัสอย่างนี้ก็จริง

ถึงอย่างนั้นก็มีไซ้ดำหนิพระอนนทเถระเท่านั้น พึงทราบว่าเป็นการดำหนิภิกษุทั้งหมดที่อยู่กันพร้อมหน้ากันแล.

บทว่า วิหาริ ได้แก่ พระคันธกฺขิ. บทว่า อนจฺจนฺธิ ได้แก่ ไม่น่าอัศจรรย์. บทว่า ยถา เป็นคำกล่าวเหตุ. ในบทว่า อายสฺมนฺตฺต-
เลเวตฺต อุปวาณํ ปฏฺฐิกาสฺสยฺ พระอนนทเถระชี้แจงว่าเมื่อพระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงปรารภเหตุนี้ ทรงยกเรื่องนี้มาอ้างแล้ว คำตอบจงแจ่มแจ้ง
จงปรากฏแก่ท่านอุปวาณะเถิด. บทว่า สารขุ โสภฺกนฺตฺ ได้แก่ เกิด
โทมนัสใจ. ท่านอุปวาณะกล่าวถึงศีลของพระปิณาสพเป็นต้นด้วยบทมีอาทิว่า
สีลวา ดังนี้. บทว่า ขณฺฑิเจฺน เป็นต้น ท่านอุปวาณะกล่าว ด้วยถาม
ถึงเหตุแห่งสักการะเป็นต้น ในข้อนี้มีอธิบายว่า สพรหมจารีทั้งหลายพึงสักการะ
เพื่อนพรหมจารีด้วยเหตุมีพันหักเป็นต้น.

จบอรรถกถาวิโรธสูตรที่ ๖

๗. โจทนาสูตร

ว่าด้วยคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นโจทก์

[๑๖๗] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า พวกคุณ
อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้โจทก์ใครจะโจทผู้อื่น พึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการ
ไว้ภายในก่อนแล้วจึงโจทผู้อื่น ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ธรรมว่า
เราจักกล่าวโดยกาลควร จักไม่กล่าวโดยกาลไม่ควร ๑ จักกล่าวด้วยเรื่องจริง
จักไม่กล่าวด้วยเรื่องไม่จริง ๑ จักกล่าวด้วยคำอ่อนหวาน จักไม่กล่าวด้วย
คำหยาบ ๑ จักกล่าวด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่กล่าวด้วยเรื่อง

ที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ จักเป็นผู้มีเมตตาจิตกล่าว จักไม่เป็นผู้เพ่งโทษ
กล่าว ๑ คู่ก่อนอาวุโส ภิกษุผู้โทษใครจะโทษผู้อื่น พึงเข้าไปตั้งธรรม ๕
ประการนี้ไว้ภายในก่อนแล้วจึงโทษผู้อื่น.

คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราเห็นบุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ถูกผู้อื่น
โทษโดยกาลไม่ควร ไม่ถูกโทษโดยกาลอันควร ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโทษด้วยเรื่อง
ไม่จริง ไม่ถูกโทษด้วยเรื่องจริง ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโทษด้วยคำหยาบ ไม่ถูกโทษ
ด้วยคำอ่อนหวาน ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโทษด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์
ไม่ถูกโทษด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโทษด้วยเพ่งโทษ
ไม่ถูกโทษด้วยเมตตาจิต ก็โกรธ.

คู่ก่อนอาวุโส ความไม่เดือดร้อน ภิกษุพึงให้เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ถูกโทษ
โดยไม่เป็นธรรม โดยอาการ ๕ คือ ท่านถูกโทษโดยกาลไม่ควร ไม่ถูกโทษ
โดยกาลควร ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านถูกโทษด้วยเรื่องไม่จริง ไม่ถูกโทษ
ด้วยเรื่องจริง ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านถูกโทษด้วยคำหยาบ ไม่ถูกโทษ
ด้วยคำอ่อนหวาน ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านถูกโทษด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ไม่ถูกโทษด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงไม่ควร
เดือดร้อน ท่านถูกโทษด้วยการเพ่งโทษ ไม่ถูกโทษด้วยเมตตาจิต ท่านจึง
ไม่ควรเดือดร้อน คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความไม่เดือดร้อน ภิกษุพึงให้
เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ถูกโทษโดยไม่เป็นธรรม โดยอาการ ๕ นี้.

คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความเดือดร้อน ภิกษุพึงให้เกิดขึ้นแก่ภิกษุ
ผู้โทษใครโดยไม่เป็นธรรม โดยอาการ ๕ คือ ท่านโทษโดยกาลไม่ควร ไม่โทษ
โดยกาลควร ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านโทษด้วยเรื่องไม่จริง ไม่โทษด้วย
เรื่องจริง ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านโทษด้วยคำหยาบ ไม่โทษด้วยคำอ่อนหวาน

ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านโจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่โจทด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านโจทด้วยเพ่งโทษ ไม่โจทด้วยเมตตาจิต ท่านจึงควรเดือดร้อน คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความเดือดร้อน ภัยพิบัติให้เกิดขึ้นแก่ภัยผู้โจทก์โดยไม่เป็นธรรม โดยอาการ ๕ นี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า ภัยพิบัติอื่นไม่พึงเข้าใจว่า พึงโจทด้วยเรื่องไม่จริง.

คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราเห็นบุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ ถูกโจทโดยกาลควร ไม่ถูกโจทโดยกาลไม่ควร ก็โกรธ ถูกโจทด้วยเรื่องจริง ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องไม่จริง ก็โกรธ ถูกโจทด้วยคำอ่อนหวาน ไม่ถูกโจทด้วยคำหยาบ ก็โกรธ ถูกโจทด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็โกรธ ถูกโจทด้วยเมตตาจิต ไม่ถูกโจทด้วยเพ่งโทษ ก็โกรธ.

คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความเดือดร้อน ภัยพิบัติให้เกิดขึ้นแก่ภัยผู้ถูกโจทโดยธรรม ด้วยอาการ ๕ คือ ท่านถูกโจทโดยกาลควร ไม่ถูกโจทโดยกาลไม่ควร ทำนองควรเดือดร้อน ท่านถูกโจทด้วยเรื่องจริง ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องไม่จริง ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านถูกโจทด้วยคำอ่อนหวาน ไม่ถูกโจทด้วยคำหยาบ ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านถูกโจทด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงควรเดือดร้อน ท่านถูกโจทด้วยเมตตาจิต ไม่ถูกโจทด้วยการเพ่งโทษ ท่านจึงควรเดือดร้อน คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความเดือดร้อน ภัยพิบัติให้เกิดขึ้นแก่ภัยผู้ถูกโจทโดยธรรม ด้วยอาการ ๕ นี้.

คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความไม่เดือดร้อน ภัยพิบัติให้เกิดขึ้นแก่ภัยผู้โจทโดยเป็นธรรม โดยอาการ ๕ คือ ท่านโจทโดยกาลควร ไม่โจทโดย

กาลไม่ควร ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านโจทด้วยเรื่องจริง ไม่โจทด้วยเรื่องไม่จริง ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านโจทด้วยคำอ่อนหวาน ไม่โจทด้วยคำหยาบ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านโจทด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่โจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน ท่านโจทด้วยเมตตาจิต ไม่โจทด้วยการเพ่งโทษ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน คุณก่อนอาวุธทั้งหลาย ความไม่เดือดร้อน ภิกษุพึงให้เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้โจทก์เป็นธรรม โดยอาการ ๕ นี้ ขึ้นเพราะเหตุไร เพราะว่าภิกษุแม้รูปอื่นพึงเข้าใจว่า พึงโจทด้วยเรื่องจริง.

คุณก่อนอาวุธทั้งหลาย อันบุคคลผู้ถูกโจทพึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ **ความจริง และความไม่โกรธ.**

คุณก่อนอาวุธทั้งหลาย (ถ้า) ผู้อื่นพึงโจท (เรา) ด้วยธรรม ๕ ประการ คือ พึงโจทโดยกาลควรหรือโดยกาลไม่ควร ๑ ด้วยเรื่องจริงหรือด้วยเรื่องไม่จริง ๑ ด้วยคำอ่อนหวานหรือด้วยคำหยาบ ๑ ด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ หรือด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ ด้วยเมตตาจิตหรือด้วยเพ่งโทษ ๑ แม้เราก็พึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ **ความจริงและความไม่โกรธ** ถ้าเราพึงทราบว่ามีอยู่ในเราใช่ เราจักพึงกล่าวธรรมนั้นว่า มีอยู่ ว่าธรรมนั้นมีอยู่พร้อมในเรา ถ้าเราพึงทราบว่ามีอยู่ไม่มีอยู่ในเราใช่ เราจักพึงกล่าวธรรมนั้นว่าไม่มีอยู่ ว่าธรรมนั้นไม่มีอยู่พร้อมในเรา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตร เรื่องก็จะพึงเป็นเช่นนั้น แต่ว่าโมฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่อถูกกล่าวสอน ย่อมไม่รับโดยเคารพ.

สา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลเหล่าใด ไม่มีศรัทธา ต้องการ
เลี้ยงชีวิต มิใช่อกบวชด้วยศรัทธา เป็นผู้โง่เขลา มีมารยา เกร ฟุ้งซ่าน
เย่อหยิ่ง เหลาะแหละ ปากกล้า พุดพล่าม ไม่สำรวจทวารในอินทรีทั้งหลาย
ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียร ไม่เพ่งถึงความเป็นสมณะ
ไม่มีความเคารพกล้าในสิกขา มักมาก ย่อหย่อน เป็นหัวหน้าในการล่วงละเมิด
ทอดธุระในวิเวก เกียจคร้าน มีความเพียรทราม มีสติเลอะเลือน ไม่มี
สัมปชัญญะ ไม่มีจิตมั่นคง มีจิตฟุ้งซ่าน มีปัญญาทราม คล้ายคนบ้าน้ำลาย
คนเหล่านั้น เมื่อถูกข้าพระองค์กล่าวสอนอย่างนี้ ย่อมไม่รับโดยเคารพ
ส่วนกุลบุตรเหล่าใด มีศรัทธาอกบวช ไม่โง่เขลา ไม่มีมารยา ไม่เกร
ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เย่อหยิ่ง ไม่เหลาะแหละ ไม่ปากกล้า ไม่พุดพล่าม สำรวจ
ทวารในอินทรีทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียร เพ่งถึง
ความเป็นสมณะ มีความเคารพกล้าในสิกขา ไม่มักมาก ไม่ย่อหย่อน ทอดธุระ
ในการล่วงละเมิด เป็นหัวหน้าในวิเวก ประารถความเพียร อบรมตน มีสติ
ตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ มีจิตมั่นคง มีจิตเป็นหนึ่ง มีปัญญา มิใช่คล้ายคน
บ้าน้ำลาย กุลบุตรเหล่านั้นเมื่อถูกข้าพระองค์กล่าวสอนอย่างนี้ย่อมรับโดย
เคารพ.

พ. คุณก่อนสารีบุตร บุคคลเหล่าใด ไม่มีศรัทธา ต้องการเลี้ยงชีวิต
... มีปัญญาทราม คล้ายคนบ้าน้ำลาย จงยกไว้ (ยกเว้น) ส่วนกุลบุตร
เหล่าใด มีศรัทธาอกบวช... มีปัญญา มิใช่คล้ายคนบ้าน้ำลาย คุณก่อนสารีบุตร
เธอพึงว่ากล่าวกุลบุตรเหล่านั้น จงกล่าวสอนเพื่อนพรหมจรรย์ จงพรา้สอน
เพื่อนพรหมจรรย์ ด้วยหวังว่าเราจักยกเพื่อนพรหมจรรย์จากอสังกรรม ให้
ตั้งอยู่ในสังกรรม เธอพึงสำเหนียกไว้อย่างนี้แล สารีบุตร.

จบโจทนาสูตรที่ ๗

อรรถกถาโจทนาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรรถกถาโจทนาสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โจทเคน ความว่า ภิกษุผู้เป็นโจทก์ โจทด้วยโจทน์วัตถุ ๔ คือ ชีวัตถุ ชี้อาบัติ ห้ามสังวาส ห้ามสามีจิกรรม. ในบทว่า กาเลน วุขามิ ใน อกาลน นี้ พระสารีบุตรเถระกล่าวถึงกาลของภิกษุผู้ถูกโจท [จำเลย] ไม่ได้กล่าวถึงกาลของโจทก์ [ผู้ฟ้อง]. จริงอยู่ ผู้ที่จะโจทผู้อื่น ไม่ควรโจท ในท่ามกลางบริษัท หรือในโรงอุโบสถปวารณา หรือที่หอนั่งและหอนั่ง เป็นต้น. ในเวลานั่งในที่พักกลางวัน ควรขอโอกาสอย่างนี้ว่า ท่านขอรับ จงให้โอกาส ผมประสงค์จะพูดกะท่านดังนี้ แล้วจึงโจท. เพิ่งถึงบุคคล บุคคล เหลาะแหละใดกล่าวคำไม่จริงยกโทษแก่ภิกษุ บุคคลเหลาะแหละนั้นไม่ต้องขอโอกาสพึงโจทเลย. บทว่า ญเคน คือ โดยความจริง โดยสภาพ. บทว่า สญฺهن คือ โดยสุภาพอ่อนโยน. บทว่า อตุถสญฺหิตน ได้แก่ ประกอบด้วยความเป็นผู้หวังดี ไคร่ประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า อวิปฺปฏิสโร อุตฺทิตฺตพฺโพ ได้แก่ ไม่ให้เกิดความเก้อเขิน. บทว่า อลนฺเต อวิปฺปฏิสราเย ได้แก่ ท่านควรเป็นผู้ไม่เก้อเขิน. บทที่เหลือในสูตรนี้มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาโจทนาสูตรที่ ๗

๘. สีสสูตร

ว่าด้วยโทษของความทู่ศีลและคุณแห่งความมีศีล

[๑๖๘] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อน อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระสารีบุตร ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทู่ศีล มีศีลวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถากุศลญาณทัสสนะของ ภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อยถากุศลญาณ- ทัสสนะไม่มี นิพพิทาวีระของภิกษุผู้มียถากุศลญาณทัสสนะวิบัติ ย่อมเป็น ธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อนิพพิทาวีระไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุ ผู้มีนิพพิทาวีระวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด เปรียบเหมือนต้นไม้ ที่มีกิ่งและใบวิบัติ แม้กะเทาะของต้นไม้ นั้น ก็ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้ เปลือก กระพี้ แก่นของต้นไม้ นั้น ก็ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทู่ศีล มีศีลวิบัติ ย่อมเป็นธรรม มีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อสัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทู่ศีล มีศีลวิบัติ ย่อมเป็นธรรม สมาธิวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อยถากุศลญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาวีระของภิกษุผู้มียถากุศลญาณทัสสนะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัย ถูกขจัด เมื่อนิพพิทาวีระไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีระ วิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด ฉะนั้นเหมือนกัน.

คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถากุศลญาณทัสสนะ ของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เมื่อยถา-

ภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวีระของภิกษุผู้มีญาณภูตญาณทัสสนะสมบูรณ์
ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เมื่อนิพพิทาวีระมีอยู่ วิมุตติญาณ-
ทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีระสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย
เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้ นั้น ก็ย่อมถึง
ความบริบูรณ์ แม้เปลือก กระพี้ แก่นของต้นไม้ นั้น ก็ย่อมถึงความบริบูรณ์
แม้ฉันใด คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล
ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ขณิกภูตญาณทัสสนะ
ของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เมื่อขณิก-
ภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวีระของภิกษุผู้มีญาณภูตญาณทัสสนะสมบูรณ์
ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย เมื่อนิพพิทาวีระมีอยู่ วิมุตติญาณ-
ทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีระสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย
ฉันนั้นเหมือนกัน.

จบสិลาสูตรที่ ๘

สិลาสูตรที่ ๘ ชัดดีแล้ว เพราะมีนัยที่ท่านกล่าวไว้ในหนหลัง.

๕. นิสันตสูตร

ว่าด้วยเหตุให้คิดได้เร็วเรียนได้ดี

[๑๖๕] ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึง
ที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกัน

ไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า
คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล ภิกษุจึงจะเป็นผู้ใคร่ครวญ
ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เรียนได้ดี เรียนได้มาก และสิ่งที่เธอเรียนแล้ว
ย่อมไม่เลือนไป ท่านพระสารีบุตรได้ตอบว่า ท่านอานนท์แลเป็นพหูสูต
ข้อความนั้นจงแจ่มแจ้งแก่ท่านอานนท์ทีเดียว.

อา. คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี
เราจักกล่าว ท่านพระสารีบุตรรับคำท่านพระอานนท์ว่า อย่างนั้น ออาวุโส
ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อม
เป็นผู้ฉลาดในอรรถ ฉลาดในธรรม ฉลาดในพยัญชนะ ฉลาดใน
นิรุตติและฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล ภิกษุ
จึงจะเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เรียนได้ดี เรียนได้มาก
และสิ่งที่เธอเรียนแล้วย่อมไม่เลือนไป.

สา. คุณก่อนอาวุโส นำอัครจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ตามที่ท่านอานนท์
กล่าวไว้ดีแล้วนี้ และพวกเราย่อมทรงจำท่านอานนท์ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕
ประการนี้ว่า ท่านอานนท์เป็นผู้ฉลาดในอรรถ ฉลาดในธรรม ฉลาดใน
พยัญชนะ ฉลาดในนิรุตติ และฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย.

จบนิสสันตีสสูตรที่ ๕

อรรถกถานิสังขติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนิสังขติสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ชื่อว่าเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็ว เพราะกำหนดจดจำได้เร็ว. ชื่อว่าเรียนได้
อย่างดี เพราะรับเอาไว้ดีแล้ว. บทว่า อตฺตกุลโล ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดใน
อรรถกถา. บทว่า ฌมฺมกุลโล ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในบาลี. บทว่า นิรุตฺติ-
กุลโล ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดในภาษา. บทว่า พุญฺชนกุลโล ได้แก่ เป็น
ผู้ฉลาดในประเภทแห่งอักษร. บทว่า ปุพฺพาปรกุลโล ได้แก่ เป็นผู้ฉลาด
ในเบื้องต้นเบื้องปลาย ๕ คือ เบื้องต้นเบื้องปลายของอรรถกถา เบื้องต้น
เบื้องปลายของบาลี เบื้องต้นเบื้องปลายของบท เบื้องต้นเบื้องปลายของอักษร
เบื้องต้นเบื้องปลายของอนุสนธิ. ในเบื้องต้นเบื้องปลายเหล่านั้น รู้อรรถ
เบื้องต้นด้วยอรรถเบื้องปลาย รู้อรรถเบื้องปลายด้วยอรรถเบื้องต้น ชื่อว่า
เป็นผู้ฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอรรถกถา. ถามว่าอย่างไร. ตอบว่า
ก็ภิกษุนี้ เมื่อท่านเว้นอรรถเบื้องต้น กล่าวแต่อรรถเบื้องปลาย ย่อมรู้ว่า
อรรถเบื้องต้นมีอยู่ดังนี้ แม้เมื่อท่านเว้นอรรถเบื้องปลาย กล่าวแต่อรรถเบื้องต้น
ก็รู้ว่าอรรถเบื้องปลายมีอยู่ดังนี้ เมื่อท่านเว้นอรรถทั้งสอง กล่าวแต่อรรถใน
ท่ามกลาง ย่อมรู้ว่าอรรถทั้งสองมีอยู่ดังนี้ เมื่อท่านเว้นอรรถในท่ามกลาง
กล่าวแต่อรรถทั้งสองส่วน ย่อมรู้ว่าอรรถในท่ามกลางมีอยู่ดังนี้. แม้ในเบื้องต้น
และเบื้องปลายแห่งบาลี ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ก็ในเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอนุสนธิ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เมื่อ
พระสูตรเริ่มสืลเป็นต้นไป ในที่สุดก็มาถึงอภิญา ๖ ภิกษุยอมรู้ว่า พระสูตร
ไปตามอนุสนธิ ตามกำหนดบท ดังนี้ เมื่อพระสูตรเริ่มแต่ทักขิณีไป เบื้องปลาย

สัจจะทั้งหลายก็มาถึง ภิกษุยอมรู้ว่า พระสูตรไปตามอนุสนธิ เมื่อพระสูตรเริ่มแต่การทะเลาะบาดหมางกัน เมื่อปลายสาราณียธรรมก็มาถึง เมื่อพระสูตรเริ่มแต่ศิรัจฉานกถา ๓๒ เมื่อปลายกถาวัตถุ ๑๐ ก็มาถึง ภิกษุยอมรู้ว่า พระสูตรไปตามอนุสนธิ ดังนี้.

จบอรรถกถานิสันตีสสูตรที่ ๘

๑๐. ภัททชิสสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการ

[๑๓๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนทอยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี ครั้งนั้นแล ท่านพระภัททชิสได้เข้าไปหาท่านพระอานนทถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระอานนท ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระอานนทได้ถามท่านพระภัททชิสว่า คุณก่อนอาวุโสภัททชิส บรรดาการเห็นทั้งหลาย การเห็นชนิดไหน เป็นยอด บรรดาการได้ยินทั้งหลาย การได้ยินชนิดไหนเป็นยอด บรรดาสุขทั้งหลาย สุขชนิดไหนเป็นยอด บรรดาสัญญาทั้งหลาย สัญญาชนิดไหนเป็นยอด บรรดาภพทั้งหลาย ภพชนิดไหนเป็นยอด.

ท่านพระภัททชิสตอบว่า คุณก่อนอาวุโส พรหมผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ไม่มีใครครอบงำได้ เห็นสิ่งทั้งปวง ยังผู้อื่นให้เป็นไปในอำนาจ มีอยู่ ผู้ใดเห็นพรหมนั้น การเห็นของผู้นั้นเป็นยอดของการเห็นทั้งหลาย เทพเหล่าอากัสสระ ผู้เปรียบพร้อมด้วยความสุขมีอยู่ เทพเหล่านั้นย่อมเปล่งอุทานในการบางครั้ง บางคราวว่า สุขหนอ ๆ ผู้ใดได้ยินเสียงนั้น การได้ยินเสียงของผู้นั้นเป็นยอด

ของการไต่ยืนทั้งหลาย เทพเหล่าสุภิกขะมีอยู่ เทพเหล่านั้นยินดีเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ ย่อมเสวยสุข การเสวยสุขนี้เป็นยอดของความสุขทั้งหลาย พวกเทพผู้เข้าถึงอาภิญญาตนภพมีอยู่ การเข้าถึงอาภิญญาตนภพนี้เป็นยอดของสัญญาทั้งหลาย พวกเทพผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภพมีอยู่ การเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญาตนภพนี้เป็นยอดของภพทั้งหลาย.

อา. คำพูดของท่านภัททชินี้ย่อมเข้ากับชนเป็นอันมาก.

ภ. ท่านพระอานนท์เป็นพหูสูต ขอความข้อนั้นจงแจ่มแจ้งเฉพาะท่านพระอานนท์เทียว.

อา. คุณก่อนอาวุโสภัททชิ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระภัททชิรับคำท่านพระอานนท์ว่า อย่างนั้น ออาวุโส ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้เห็นตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของการเห็นทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้ไต่ยืนตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของการไต่ยืนทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้ได้รับความสุขตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของความสุขทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้มีสัญญาตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของสัญญาทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้เป็นอยู่แล้วตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของภพทั้งหลาย.

จบภัททชิสูตรที่ ๑๐

จบอาฆาตวรรคที่ ๒

อรรถกถาภททชิสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภททชิสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภิกฺขุ ได้แก่ ครอบงำตั้งอยู่ คือ เป็นใหญ่. บทว่า อนภิกฺขุโต ได้แก่ อันคนอื่นครอบงำมิได้. บทว่า อลฺยตฺตํ เป็นนิบาต ใช้ในคำว่า ส่วนเดียว. อธิบายว่า เห็นด้วยทัสสนะย่อมเห็นทั้งหมด บทว่า วสวตฺติ ได้แก่ ยังชนทั้งหมดให้อยู่ในอำนาจ. บทว่า ยถา ปสฺสโต ได้แก่ เห็นอาการของ อารมณฺ์ไม่ว่าจะเป็นอิฏฐารมณฺ์หรืออนิฏฐารมณฺ์. บทว่า อนนฺตฺรา อาสวานํ ขโย โหติ ได้แก่ พระอรหันต์ย่อมเกิดขึ้นในลำดับนั่นเอง. แม้ในบทว่า ยถา สฺมโต นี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเห็นรูปอันใดด้วยจักขุแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนาบรรลุมรรคพระอรหันต์ในลำดับ ติดต่อกันนั้นแหละพระอรหันต์ของภิกษุนั้น ย่อมชื่อว่ามีในลำดับของจักษุวิญญาณ พระอนันตเถระหมายถึงพระอรหันต์นั้น จึงกล่าววว่า นี้เป็นยอดแห่งการเห็น. แม้ในบทที่สองก็นัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า ยถา สฺจิตฺตสฺส ได้แก่ ถึงความสุขด้วยมรรคสุขใจ. บทว่า อนนฺตฺรา อาสวานํ ขโย โหติ ได้แก่ พระอรหันต์ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งมรรคสุขนั้นนั่นเอง. บทว่า อิํ สุขานํ อคฺคิ ได้แก่ มรรคสุขนี้เป็นยอดแห่งความสุขทั้งหลาย. แม้ในบทว่า ยถา สลฺยตฺตํ นี้ ท่านประสงค์เอามรรคสัญญานั้นเอง. บทว่า ยถา ภูตฺตสฺส ได้แก่ ตั้งอยู่แล้วในภพใด คือ ในอตภาพใด. บทว่า อนนฺตฺรา ได้แก่ พระอรหันต์เกิดขึ้นแล้วในลำดับนั่นเอง. บทว่า อิํ ภวานํ อคฺคิ ได้แก่ อตภาพสุดท้ายนี้ ชื่อว่าเป็น

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 367

ยอดของภพทั้งหลาย. อีกนัยหนึ่ง บทว่า ยถาสุตตส ได้แก่ เป็น คือ มีอยู่
ในขณะแห่งมรรคจิตด้วยขั้นทั้งหลายใด. บทว่า อนนุตรา อาสวานํ ขโย
โหติ ได้แก่ ผลย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งมรรคนั้นเอง. บทว่า อิหํ ภวานํ
อคุถ์ ได้แก่ ขั้นปัญญาในขณะแห่งมรรคจิตนี้ ซื่อว่าเป็นยอดแห่งภพทั้งหลาย
ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาภักทชิสุตฺรที่ ๑๐

จบอาฆาตวรรคกรรมนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมอาฆาตวินยสูตร ๒. ทุตติยาฆาตวินยสูตร ๓. สากัจฉาสสูตร
๔. อาชีวสูตร ๕. ปัญหาปุจฉาสสูตร ๖. นิโรธสูตร ๗. โจทนาสูตร
๘. สีสสูตร ๙. นิสันตีสสูตร ๑๐. ภักทชิสุตฺร และอรรถกถา.

อุปาสกวรรคที่ ๓

๑. สารัชชสูตร*

ว่าด้วยธรรมทำให้อุบาสกแก่ล้าวก้าและไม่แก่ล้าวก้า

[๑๗๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ยังลงสู่ความครันคร้าม ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ อุบาสกเป็นผู้มาสัตว์ ๑ เป็นผู้ลักทรัพย์ ๑ เป็นผู้ประพฤตินอกใจ ๑ เป็นผู้กล่าวคำเท็จ ๑ เป็นผู้ดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสก ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ยังลงสู่ความครันคร้าม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้แก่ล้าวก้า ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ อุบาสกเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ๑ เป็นผู้งดเว้นจากอทินนาทาน ๑ เป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท ๑ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้แก่ล้าวก้า.

จบสารัชชสูตรที่ ๑

* อรรถกถาแก่รวมไว้ท้ายสูตรที่ ๓

๒. วิสารทสูตร

ว่าด้วยธรรมทำให้อุบาสกแก้แ้วกล้าและไม่แก้แ้วกล้า

[๑๗๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ยอมเป็นผู้ไม่แก้แ้วกล้าครองเรือน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ อุบาสก
เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล
ยอมเป็นผู้ไม่แก้แ้วกล้าครองเรือน.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้มีความ
แก้แ้วกล้าครองเรือนธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ อุบาสกเป็นผู้งดเว้น
จากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นผู้เว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็น
ที่ตั้งแห่งความประมาท คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม
๕ ประการนี้แล ยอมเป็นผู้แก้แ้วกล้าครองเรือน.

จบวิสารทสูตรที่ ๒

๓. นiryสูตร

ว่าด้วยธรรมทำให้เหมือนตกนรคและขึ้นสวรรค์

[๑๗๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
เหมือนถูกนำมาวางไว้ในนรค ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ อุบาสกเป็น
ผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาวางไว้ในนรก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คืออุบาสกเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์.

จบนิรยสูตรที่ ๓

อุปาสกวรรคที่ ๓

อรรถกถาสารัชชสูตรที่ ๑ วิสารทสูตรที่ ๒ นิรยสูตรที่ ๓

สูตรที่ ๑-๒-๓ แห่งอุปาสกวรรคที่ ๓ ท่านกล่าวถึง อคาริยปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติของผู้ครองเรือน.) แม้จะเป็นพระโศคาบัน และพระสกทาคามี อคาริยปฏิบัติก็ย่อมควรทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสสูตรที่ ๑-๒-๓

๔. เวรสูตร

ว่าด้วยภยเวร ๕ ประการ

[๑๓๔] ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คู่ก่อนคฤหบดี อุบาสกไม่ละภยเวร ๕ ประการ

เราเรียกว่าผู้รู้สึกด้วย ย่อมเข้าถึงนรกด้วย ภัยเวร ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจ การพูดเท็จ การดื่ม น้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนคฤหบดี อุบาสกผู้ไม่ ละภัยเวร ๕ ประการนี้แล เราเรียกว่า ผู้รู้สึกด้วย ย่อมเข้าถึงนรกด้วย.

คู่ก่อนคฤหบดี อุบาสกผู้ละภัยเวร ๕ ประการ เราเรียกว่าผู้มีศีลด้วย ย่อมเข้าถึงสุคติด้วย ภัยเวร ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ การฆ่าสัตว์ ฯลฯ การดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนคฤหบดี อุบาสกผู้ละภัยเวร ๕ ประการนี้แล เราเรียกว่า ผู้มีศีลด้วย ย่อมเข้าถึงสุคติด้วย.

คู่ก่อนคฤหบดี อุบาสกผู้ฆ่าสัตว์ ย่อมประสบภัยเวรใด ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ย่อมเสวยทุกขโทมนัสใดแม้ทางจิต เพราะเหตุฆ่าสัตว์ อุบาสกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมไม่ประสบภัยเวรนั้น ทั้งในปัจจุบัน และในสัมปรายภพ ย่อมไม่เสวยทุกขโทมนัสนั้นแม้ทางจิต ภัยเวรนั้น ของ อุบาสกผู้งดเว้นจากปาณาติบาตย่อมสงบระงับด้วยประการฉะนี้ อุบาสกผู้ลัก ทรัพย์... ประพฤตินอกใจ... พูดคำเท็จ... ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ย่อมประสบภัยเวรใด ทั้งในปัจจุบันและสัม- ปรายภพ ย่อมเสวยทุกขโทมนัสใดแม้ทางจิต เพราะเหตุแห่งการดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อุบาสกผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ย่อมไม่ประสบภัยเวรนั้น ทั้งในปัจจุบันและในสัมปรายภพ ย่อมไม่เสวยทุกขโทมนัสแม้ทางจิต ภัยเวร นั้น ของอุบาสกผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท ย่อมสงบระงับด้วยประการฉะนี้.

นรชนใดยอมฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของ
ที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก คบชู้ภรรยาของ

ผู้อื่น กล่าวคำเท็จ และประกอบกรรม
สุราเมรัยเนื่อง ๆ นรชนนั้นไม่ละเวร ๕
ประการแล้ว เราเรียกว่า เป็นผู้ทุศีล มี
ปัญญาทราวม ตายไปแล้วย่อมเข้าถึงนรก.

นรชนใดไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ถือเอาสิ่งของ
ที่เจ้าของมิได้ให้ในโลก ไม่คบชู้ภรรยา
ของผู้อื่น ไม่กล่าวคำเท็จและไม่ประกอบ
กรรมสุราและเมรัย นรชนนั้นละเวร ๕
ประการแล้ว เราเรียกว่าเป็นผู้มีศีล มี
ปัญญา เมื่อตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติ.

จบเวรสูตรที่ ๔

อรรคถาเวรสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเวรสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ฌยานิ ได้แก่ ภัยอันทำให้จิตสะดุ้งแล้ว. บทว่า เวรานิ
ได้แก่ อกุศลเวรบ้าง บุคคลลเวรบ้าง. บทว่า เจตสิก ได้แก่ ทุกข์อาศัย
จิต. บทว่า ทุกข์ ได้แก่ ทุกข์มีกายประสาทเป็นวัตถุที่ตั้ง. บทว่า โทมนสุต
ได้แก่ โทมนัสเวทนา. ในสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการละ ด้วยวิธีติ
เจตนางดเว้น.

จบอรรคถาเวรสูตรที่ ๔

๕. จัณฑาลสูตร

ว่าด้วยกรรมสำหรับอุบาสกดีและอุบาสกชั่ว

[๑๗๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นอุบาสกผู้เลวทราม เศร้าหมอง และน่าเกลียด กรรม ๕ ประการ เป็นไฉน? คือ อุบาสกเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ เป็นผู้ทุศีล ๑ เป็นผู้ถือมงคล ตื่นขำว เชื่อมงคลไม่เชื่อกรรม ๑ แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนานี้ ๑ ทำการ สันนิษฐานในศาสนานั้น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เป็นอุบาสกผู้เลวทราม เศร้าหมอง และน่าเกลียด.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อม เป็นอุบาสกแก้ว อุบาสกปทุม อุบาสกบุณฑริก กรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ อุบาสกย่อมเป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้มีศีล ๑ เป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นขำว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล ๑ ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนานี้ ๑ ทำการ สันนิษฐานในศาสนานี้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เป็นอุบาสกแก้ว อุบาสกปทุม อุบาสกบุณฑริก.

จบจัณฑาลสูตรที่ ๕

อรรถกถาจัณฑาลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจัณฑาลสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุปาสกปฏิภุโจ ได้แก่ เป็นอุบาสกชั้นต่ำ. บทว่า โภตุหตมมงคลิโก คือ เป็นผู้ประกอบด้วยอารมณ์ที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้ลิ้ม เป็นมงคล ได้แก่ ตื่นขำ เพราะเป็นไปได้อย่างนี้ว่า สิ่งนี้จักมิได้ด้วยเหตุนี้ ดังนี้. บทว่า มจฺคลํ ปจฺเจติ โน กมฺมํ ได้แก่ มองดูแต่เรื่องมงคล ไม่มองดูเรื่องกรรม. บทว่า อิทอ จ พหิทฺธา ได้แก่ ภายนอกจากศาสนานี้. บทว่า ปุพฺพการํ กโรติ ได้แก่ กระทำกุศลกิจมีทานเป็นต้นก่อน.

จบอรรถกถาจัณฑาลสูตรที่ ๕

๖. ปิติสุตฺต

ว่าด้วยฐานะที่ไม่มีแก่อริยสาวก

[๑๗๖] ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี แวดล้อมด้วยอุบาสก ประมาณ ๕๐๐ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อน คฤหบดี ท่านทั้งหลายได้บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและ คิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ท่านทั้งหลายไม่ควรทำความยินดีด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เราได้บำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า พวกเราพึง

เข้าถึงปีติที่เกิดแต่วิเวกอยู่ตามกาลอันสมควร ด้วยอุบายเช่นไร ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมีมาแล้วตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านทั้งหลายได้บำรงภิกษุสงฆ์ด้วยจิวร ภัณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เพราะเหตุนี้แหละ ท่านทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า พวกเราพึงเข้าถึงปีติที่เกิดแต่วิเวกอยู่ตามกาลอันสมควร ด้วยอุบายเช่นไร ท่านทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยใด อริยสาวกยอมเข้าถึงปีติที่เกิดแต่วิเวกอยู่ สมัยนั้น ฐานะ ๕ ประการ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น คือ สมัยนั้น ทุกข์ โทมนัสอันประกอบด้วยกาม ๑ สุข โสมนัสอันประกอบด้วยกาม ๑ ทุกข์ โทมนัสอันประกอบด้วยอกุศล ๑ สุข โสมนัสอันประกอบด้วยอกุศล ๑ ทุกข์ โทมนัสอันประกอบด้วยอกุศล ๑ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยใด อริยสาวกยอมเข้าถึงปีติที่เกิดแต่วิเวกอยู่ สมัยนั้น ฐานะ ๕ ประการนี้ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น.

พ. คีละ ๆ สารีบุตร สมัยใด อริยสาวกยอมเข้าถึงปีติที่เกิดแต่วิเวกอยู่... คุณก่อนสารีบุตร สมัยใด อริยสาวกยอมเข้าถึงปีติที่เกิดแต่วิเวกอยู่ สมัยนั้น ฐานะ ๕ ประการนี้ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกนั้น.

จบปิติสสูตรที่ ๖

อรรถกถาปีติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปีติสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กิณฺติ มยฺ ได้แก่ เราพึงเข้าถึง (ปวิเวกปีติ) ด้วยอุบายไร.

บทว่า ปวิเวกปีติ ได้แก่ ปีติที่อาศัยปฐมฌานและทุติยฌานเกิดขึ้น. บทว่า กามุปสฺสฺหิติ ได้แก่ ทุกข์อาศัยกาม คือ อาศัยกามสองอย่าง ปรรสกามสองอย่างเกิดขึ้น. บทว่า อกุสฺสฺสฺสฺหิติ ความว่า เมื่อคิดว่าเรายังเป็นเนื้อสุกรเป็นต้น ดังนี้ ยิ่งถูกรรพลาดไป ทุกขโทมนัสอาศัยอกุศลอย่างนี้ว่า เรายิ่งพลาดไปเสียแล้ว ดังนี้ เกิดขึ้น ชื่อว่าประกอบด้วยอกุศล. เมื่อยังไม่พลาดไปในฐานะเช่นนั้น สุขโสมนัสเกิดขึ้นว่า เรายังดีแล้ว เราประหารดีแล้ว ดังนี้ ชื่อว่า ประกอบด้วยอกุศล. แต่ทุกขโทมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอุปกรรมมีทานเป็นต้น ยังไม่พร้อม พึงทราบว่า ประกอบด้วยอกุศล.

จบอรรถกถาปีติสูตรที่ ๖

๗. วณฺชชฺฐสูตร

ว่าด้วยการค้าขายที่อุบาทว์ไม่ควรประกอบ

[๑๗๗] ดูก่อนนิกายทั้งหลาย การค้าขาย ๕ ประการนี้ อันอุบาทว์ไม่พึงกระทำ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ การค้าขายสัตว์ ๑ การค้าขายสัตว์ ๑ การค้าขายเนื้อสัตว์ ๑ การค้าขายน้ำเมา ๑ การค้าขายยาพิษ ๑ ดูก่อนนิกายทั้งหลาย การค้าขาย ๕ ประการนี้แล อันอุบาทว์ไม่พึงกระทำ.

จบวณฺชชฺฐสูตรที่ ๗

อรรถกถาวชิขสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอรรถกถาวชิขสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **วชิขชา** ได้แก่ ทำการค้าขาย. บทว่า **อุปาเสกน** ได้แก่ ผู้ถึงสรณะ ๓. บทว่า **สตถุวชิขชา** ได้แก่ ให้เขาทำอาวุชแล้วก็ขายอาวุชนั้น. บทว่า **สตถุวชิขชา** ได้แก่ ขายมนุษย์. บทว่า **มัสวชิขชา** ได้แก่ เลี้ยงสุกรและเนื้อเป็นต้นขาย. บทว่า **มชชวชิขชา** ได้แก่ ให้เขาทำของเมาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็ขายของเมา. บทว่า **วิสวชิขชา** ได้แก่ ให้เขาทำพิษแล้วก็ขายยาพิษนั้น. การทำด้วยตนเอง การชักชวนคนอื่นให้ทำการค้านี้ทั้งหมด ก็ไม่ควรด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาวชิขสูตรที่ ๗

๘. ราชสูตร

ว่าด้วยการมีศีลไม่เป็นเหตุให้ได้รับโทษ

[๑๗๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายย่อมเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน ก็ว่า ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างหรือว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต พระราชาจับเขาประหาร จองจำเนรเทศ หรือกระทำตามปัจฉัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากปาณาติบาต ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า มิได้เห็นหรือมิได้ฟังมาเลย พระเจ้าข้า.

พ. ศีละ ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็มิได้เห็น มิได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต พระราชาจับเขาประหาร

จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากปาณาติบาต แต่ว่าบาปกรรมของเขานั้นแหละย่อมบอกให้ทราบว่า คนผู้นี้ฆ่าหญิงหรือชายตาย พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งปาณาติบาต ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังบาปกรรมเห็นปานนี้บ้างหรือไม่.

ภ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นมาแล้ว ได้ฟังมาแล้ว และจักได้ฟังต่อไป.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายย่อมเข้าใจความข้อนั้นเป็นใจ คือว่า ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างหรือว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละอทินนาทาน งดเว้นจากอทินนาทาน พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากอทินนาทาน.

ภ. มิได้เห็นหรือมิได้ฟังมาเลย พระเจ้าข้า.

พ. ดีละ ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็มิได้เห็น มิได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละอทินนาทาน งดเว้นจากอทินนาทาน พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากอทินนาทาน แต่ว่าบาปกรรมของเขานั้นแหละย่อมบอกให้ทราบว่า คนผู้นี้ลักทรัพย์เข้ามาจากบ้านหรือจากป่า พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งอทินนาทาน ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังบาปกรรมเห็นปานนี้บ้างหรือไม่.

ภ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นมาแล้ว ได้ฟังมาแล้ว และจักได้ฟังต่อไป.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายย่อมเข้าใจความข้อนั้นเป็นใจ คือว่า ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างหรือว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละ

กามเมสุมิจณาจาร งดเว้นจากกามเมสุมิจณาจาร พระราชาจับเขามาประหาร
จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจฉัย เพราะเหตุการงดเว้นจากกามเมสุมิจณาจาร.

ภ. มิได้เห็น หรือมิได้ฟังมาเลย พระเจ้าข้า.

พ. ดีละ ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็มิได้เห็นมิได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้
เป็นผู้ละกามเมสุมิจณาจาร งดเว้นจากกามเมสุมิจณาจาร พระราชาจับเขามาประหาร
จงจำ เนรเทศ หรือกระทำตามปัจฉัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจาก
กามเมสุมิจณาจาร แต่ว่าบาปกรรมของเขานั้นแหละยอมบอกให้ทราบ ว่า คนผู้นี้
ละเมิดประเพณีในหญิงหรือบุตรของผู้อื่น พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ
เนรเทศ หรือกระทำตามปัจฉัย เพราะเหตุแห่งกามเมสุมิจณาจาร ท่านทั้งหลาย
ได้เห็นหรือได้ฟังบาปกรรมเห็นปานนี้บ้างหรือไม่.

ภ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นมาแล้ว ได้ฟังมาแล้ว
และจักได้ฟังต่อไป.

พ. ก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายยอมเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน
คือว่า ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างหรือว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละ
มุสาวาท งดเว้นจากมุสาวาท พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ เนรเทศ
หรือกระทำตามปัจฉัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากมุสาวาท.

ภ. มิได้เห็น หรือมิได้ฟังมาเลย พระเจ้าข้า.

พ. ดีละ ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็มิได้เห็นมิได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้
เป็นผู้ละมุสาวาท งดเว้นจากมุสาวาท พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ
เนรเทศ หรือกระทำตามปัจฉัย เพราะเหตุแห่งการงดเว้นจากมุสาวาท แต่ว่า
บาปกรรมของเขานั้นแหละยอมบอกให้ทราบ ว่า คนผู้นี้ทำลายประโยชน์ของ
คฤหบดี หรือบุตรคฤหบดีด้วยมุสาวาท พระราชาจับเขามาประหาร จงจำ

เนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งมุสาวาท ท่านทั้งหลายได้เห็น หรือได้ฟังบาปกรรมเห็นปานนี้บ้างหรือไม่.

ภ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นมาแล้ว ได้ฟังมาแล้ว และจักได้ฟังต่อไป.

พ. ก่อนกิกขุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย่อมเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน คือว่า ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างหรือว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละการ คิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท งดเว้นจากการ คิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท พระราชาจับเขามาประหาร จองจำเนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุแห่งการงด เว้นจากการคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท.

ภ. มิได้เห็น หรือมิได้ฟังมาเลย พระเจ้าข้า.

พ. คีละ กิกขุทั้งหลาย แม้เราก็มิได้เห็นหรือมิได้ฟังมาแล้วว่า คนผู้นี้เป็นผู้ละการคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท งดเว้นจากการคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท พระราชาจับเขามาประหาร จองจำเนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะ เหตุแห่งการงดเว้นจากการคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ ประมาท แต่ว่าบาปกรรมของเขานั้นแหละย่อมบอกให้ทราบ ว่า คนผู้นี้ประกอบ การคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท แล้วฆ่าหญิง หรือชายตาย ลักทรัพย์เขามาจากบ้านหรือจากป่า ละเมิดประเพณีในหญิงหรือ บุตรีของผู้อื่น ทำลายประโยชน์ของคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดีด้วยมุสาวาท พระราชาจับเขามาประหาร จองจำเนรเทศ หรือกระทำตามปัจจัย เพราะเหตุ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉกกนิบาต เล่ม ๓ - หน้า 381
แห่งการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ท่านทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังบาปกรรมเห็นปานนี้บ้างหรือไม่.

ภ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้เห็นมาแล้ว ได้ฟังมาแล้ว และจักได้ฟังต่อไป.

จบราชสูตรที่ ๘

อรรถกถาราชสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในราชสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปพฺพาเชนฺตุติ คือให้ขับออกจากแคว้นแคว้น. บทว่า ยถา
ปจฺจยฺ วา กโรนฺตุติ ได้แก่ ทำตามความประสงค์ ทำตามอรรถาธิบาย. บทว่า
ตถเว ปาปกมฺมํ ปเวเทนฺตุติ ได้แก่ บอกกล่าวกรรมที่ผู้หนึ่งทำแก่ผู้อื่น.

จบอรรถกถาราชสูตรที่ ๘

๘. คิหิสูตร

ว่าด้วยผลของการรักษาศีล ๕

[๒๗๕] ครั้งนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีแวดล้อมด้วยอุบาสก
ประมาณ ๕๐๐ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับถวายบังคมแล้ว
นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระ
สารีบุตรว่า ดูก่อนสารีบุตร ท่านทั้งหลายพึงรู้จักคฤหัสถ์คนใดคนหนึ่ง ผู้นั่ง
ห่มผ้าขาว มีการงานสำรวมดีในสิกขาบท ๕ ประการ และมีปกติได้ตามความ
ปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

อันมีในจิตยิ่ง ๔ ประการ และภคหัตถ์ผู้นั้น เมื่อหวังอยู่ ก็พึงพยากรณ์ตน ด้วยตนเองว่า เราเป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปרטวิสัย อบาย ทุกติ วินิบาตสิ้นแล้ว เป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ภคหัตถ์ยอมเป็นผู้มีภาระงานสำรวมดีใน สิกขาบท ๕ ประการเป็นไหน? คุณก่อนสารีบุตร อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้จงดเว้นจากปาณาติบาต ๑ อทินนาทาน ๑ กามเมสุมิจฉาจาร ๑ มุสาวาท ๑ การดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ ภคหัตถ์ เป็นผู้มีภาระงานสำรวมดีในสิกขาบท ๕ ประการนี้.

ภคหัตถ์เป็นผู้มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่มียาก ไม่ลำบาก ซึ่งธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันอันมีในจิตยิ่ง ๔ ประการเป็นไหน? คุณก่อน สารีบุตร อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็น พระอรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม นี้เป็นธรรมเครื่อง อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันมีในจิตยิ่ง ข้อที่ ๑ อันอริยสาวกนั้นได้ถึงแล้ว เพื่อความหมดจดแห่งจิตที่ยังไม่หมดจด เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิตที่ยังไม่ผ่องแผ้ว.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่ หวั่นไหวในพระธรรมว่า ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว...อันวิญญู-ชนพึงจะรู้เฉพาะตน. นี้เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันมีในจิตยิ่ง ข้อที่ ๒...

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่ หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติ

ดีแล้ว... เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า นี่เป็นกรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันอันมีในจิตยิ่ง ข้อที่ ๓...

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะใคร่แล้ว ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ค้าง ไม่พร้อย เป็นไท วิญญูชนสรรเสริญ เป็นไปเพื่อสมาธิ นี่เป็นกรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันมีในจิตยิ่ง ข้อที่ ๔ อันอริยสาวกนั้นได้ถึงแล้ว เพื่อความหมดจดแห่งจิตที่ยังไม่หมดจด เพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิตที่ยังไม่ผ่องแผ้ว คฤหัสถ์ผู้มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันอันมีในจิตยิ่ง ๔ ประการนี้.

ดูก่อนสารีบุตร เธอทั้งหลายพึงรู้จักคฤหัสถ์คนใดคนหนึ่ง ผู้นุ่งห่มผ้าขาว มีกิจการงาน ดำรงดีในสิกขาบท ๕ ประการ และมีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันมีในจิตยิ่ง ๔ ประการนี้ และคฤหัสถ์นั้น เมื่อหวังอยู่ ก็พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองว่า เราเป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปרטวิสัย อบาย ทุกคติ และวินิบาตสิ้นแล้ว เป็นพระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

บัพพิตเห็นภัยในนรกแล้ว พึงเว้น

บาปเสีย สมาทานอริยธรรมแล้ว พึงเว้น

บาปเสีย ไม่พึงเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย

ในเมื่อความพยายามมีอยู่ ไม่พึงกล่าวคำ

เท็จทั้งที่รู้ ไม่พึงแทะต้องของที่เจ้าของ

ไม่ให้ ยินดีด้วยภริยาของตน ไม่พึงยินดี

ภริยาผู้อื่น และไม่พึงดื่มสุราเมรัยเครื่อง

ยั้งจิตให้หลงไหล พึงระลึกถึงพระสัม-

พุทธเจ้าเสมอ และพึงตรึกถึงพระธรรม
เสมอ พึงอบรมจิตให้ปราศจากพยาบาท
อันเป็นประโยชน์แก่อุศลแก่เทวโลก ทัก-
ษิณาทานที่ผู้ต้องการบุญ แสวงหาบุญให้
แล้ว ในสัตบุรุษก่อน ในเมื่อไทยธรรม
เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเป็นทักษิณามีผลไพบุลย์.

ดูก่อนสารีบุตร เราจักบอกสัตบุรุษ
ให้ จงฟังคำของเรา ในบรรดาโค ดำ
ขาว แดง หมอก พร้อย หม่น หรือ
แดงอ่อน ชนิดใดชนิดหนึ่ง โคที่ฝึกแล้ว
ย่อมเกิดเป็นโคหัวหน้าหมู่ใด หัวหน้าหมู่
ตัวนั้นเป็นโคที่นำธูระไปได้ สมบูรณ์ด้วย
กำลัง เดินได้เร็วบร็อยและเร็ว คนทั้งหลาย
ย่อมเทียมโคตัวนั้นในการขนภาระ ไม่
คำนึงถึงสีของมัน ฉันใด ในหมู่มนุษย์
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ในชาติอย่างใดอย่าง-
หนึ่ง คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์
ศูทร จัณฑาล ปุถุสะ บรรดามนุษย์
เหล่านั้นทุก ๆ ชาติ คนผู้ที่ฝึกแล้ว ย่อม
เกิดเป็นผู้มีวัตรดี ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์
ด้วยศีล กล่าวคำสัตย์ มีใจประกอบด้วย
hiri ละชาติและมรณะได้แล้ว อยู่จบ

พรหมจรรย์ ปลงภาระลงแล้ว ไม่ประกอบ
ด้วยกิเลส ได้ทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ
เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ดับแล้ว
เพราะไม่ถือมั่น ก็ทักษิณาทันบำเพ็ญใน
ผู้นั้น ผู้ปราศจากความกำหนัด เป็น
บุญเขต ย่อมมีผลไพบุลย์.

ส่วนคนพาลผู้ไม่รู้แจ้ง มีปัญญา
ทราชม ไม่ได้ดับ ย่อมให้ทานในภายนอก
ไม่คบหาสัตบุรุษ ส่วนชนเหล่าใด ย่อม
คบหาสัตบุรุษผู้มีปัญญาดี ได้รับยกย่องว่า
เป็นนักปราชญ์ ชนเหล่านั้นตั้งศรัทธาไว้
ในพระสุคตเป็นเค้ามูลแล้ว ย่อมไปสู่
เทวโลก หรือพึงเกิดในตระกูลสูงในโลก
นี้ ชนเหล่านั้นเป็นบัณฑิต ย่อมบรรลุนิพพานโดยลำดับ.

จบกัทธิสูตรที่ ๕

อรรถกถาคิหิสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในคิหิสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สัตว์คมมมุตฺตํ** คือ มีกรรมที่ป้องกันแล้ว. บทว่า **อาภิจตลิกานํ** คือ อาศัยจิตสูง บทว่า **ทิฏฐธมฺมุสฺสวิหารานํ** ได้แก่ อยู่เป็นสุขในธรรมอันประจักษ์ คือ ในปัจจุบันนี้เอง. บทว่า **อริยกนฺตฺเทหิ** ได้แก่ สิ้นในมรรคผลที่พระอริยะทั้งหลายใคร่แล้ว. ท่านกล่าวศีล ๕ ว่า **อริยธรรม** ในบทว่า **อริยธมฺมํ** สมาทาย นี้. บทว่า **เมรยํ วารุณิ** ได้แก่ เมรย์ ๔ อย่าง และสุรา ๕ อย่าง. บทว่า **ธมฺมญฺจานุวิตฺทุกฺเข** ได้แก่ ฟังตรีกโดยระลึกถึงโลกุตระธรรม ๕ อย่าง. บทว่า **อพฺยาปชฺฌํ** หิตํ **จิตฺตํ** ได้แก่ จิตประกอบด้วยพรหมวิหารมีเมตตาเป็นต้น อันหาทุกข์มิได้. บทว่า **เทวโลกาย ภาวเย** ได้แก่ ฟังเจริญเพื่อพรหมโลก. บทว่า **ปฺญฺยตฺตฺตฺสฺส ชิกิํสโต** ได้แก่ ผู้ต้องการบุญแสวงหาบุญอยู่. บทว่า **สนฺตฺเตสุ** ได้แก่ ในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และสาวกของพระตถาคต. บทว่า **วิปฺลลา โหติ ทกฺขิณา** ได้แก่ ทานที่ให้แล้วอย่างนี้ย่อมมีผลมาก. บทว่า **อนุปฺพุเพน** ได้แก่ โดยลำดับมีบำเพ็ญศีลเป็นต้น. บทที่เหลือมีเนื้อความที่กล่าวไว้แล้วในติกนิบาตนั้นแล.

จบอรรถกถาคิหิสูตรที่ ๕

๑๐. ภเวสิสูตร

ว่าด้วยการทำความดีต้องทำให้งามขึ้น

[๑๘๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ขณะที่เสด็จดำเนินไปตามหนทางไกล ได้ทอดพระเนตรเห็นสาละป่าใหญ่ ณ ประเทศแห่งหนึ่ง จึงทรงแวลงจากหนทางเสด็จเข้าไปสู่ป่าสาละนั้น ครั้นเสด็จถึงแล้วจึงทรงทำการแยมให้ปรากฏ ณ ที่แห่งหนึ่ง ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้คิดว่า อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำการแยมให้ปรากฏ พระตถาคตย่อมไม่ทรงกระทำการแยมให้ปรากฏด้วยไม่มีเหตุ ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์จึงได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำการแยมให้ปรากฏ พระตถาคตย่อมไม่ทรงทำการแยมให้ปรากฏด้วยไม่มีเหตุ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนอานนท์ เรื่องเคยได้มีมาแล้ว คือ ณ ประเทศนี้ ได้เป็นเมืองมั่งคั่ง กว้างขวาง มีชนมาก มีมนุษย์หนาแน่น ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงอาศัยอยู่ในพระนครนั้น ก็อุบาสกนามว่าภเวสิ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ไม่กระทำให้บริบูรณ์ในศีล อุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน เป็นผู้อันภเวสิอุบาสกชี้แจงชักชวน ก็ไม่กระทำให้บริบูรณ์ในศีล ครั้งนั้น ภเวสิอุบาสกได้คิดว่า ก็เราเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คนเหล่านี้ และเราก็เป็นผู้ไม่กระทำให้บริบูรณ์ในศีล แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็เป็นผู้ไม่กระทำ

ให้บริบูรณ์ในศีล ต่างคนต่างก็เท่า ๆ กัน ไม่ยิ่งไปกว่ากัน ฉะนั้น เราควรปฏิบัติให้ยิ่งกว่า.

ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้เข้าไปหาอุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น แล้วได้กล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป ขอท่านทั้งหลาย จงจำเราไว้ว่า เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น ได้คิดว่า ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้า เป็นผู้มียุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนเราทั้งหลาย ก็ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้าจักเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล ก็โฉนเราทั้งหลายจะทำให้บริบูรณ์ในศีลไม่ได้เล่า ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น ได้เข้าไปหาภเวสีอุบาสกแล้วกล่าวว่า ตั้งแต่นี้ไปขอภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้าจงจำอุบาสก ๕๐๐ แม้เหล่านี้ว่า เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้คิดว่า ก็เราแลเป็นผู้มียุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนอุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ และเราก็เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล ต่างคนต่างก็เท่า ๆ กัน ไม่ยิ่งไปกว่ากัน ฉะนั้น เราควรปฏิบัติให้ยิ่งกว่า.

ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้เข้าไปหาอุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น แล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป ขอท่านทั้งหลาย จงจำเราไว้ว่า เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติเว้นไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้นได้คิดว่า ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้า เป็นผู้มียุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนเราทั้งหลาย ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้าจักประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติเว้นไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ก็โฉนเราทั้งหลาย จักเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติเว้นไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้านไม่ได้เล่า ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น ได้เข้าไปหาภเวสีอุบาสกแล้วกล่าวว่า ตั้งแต่นี้ไป

ขอภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้า จงจำอุบาสก ๕๐๐ แม่เหล่านี้ว่า เป็นผู้ประพาศพิพรหมจรรย์ ประพาศเวไนไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้คิดว่า ก็เราแลเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนอุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ และเราก็เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล และเราก็เป็นผู้ประพาศพิพรหมจรรย์ ประพาศเวไนไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็เป็นผู้ประพาศพิพรหมจรรย์ ประพาศเวไนไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ต่างคนต่างก็เท่า ๆ กัน ไม่ยิ่งไปกว่ากัน ฉะนั้น เราควรปฏิบัติให้อีกกว่า.

ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้เข้าไปหาอุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ แล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านทั้งหลายจงจำเราไว้ว่า เป็นผู้บริโภคอาหารมือเดียว เว้นการบริโภคในราตรี จดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ได้คิดว่า ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้า เป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนเราทั้งหลาย ภเวสีอุบาสก ผู้เป็นเจ้า จักเป็นผู้บริโภคอาหารมือเดียว เว้นการบริโภคในราตรี จดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ก็ไหนเราทั้งหลาย จักเป็นผู้บริโภคมือเดียว เว้นการบริโภคในราตรี จดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลไม่ได้เล่า ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ได้เข้าไปหาภเวสีอุบาสกแล้วกล่าวว่า ตั้งแต่วันนี้ไป ขอภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้า จงจำอุบาสก ๕๐๐ แม่เหล่านี้ว่า เป็นผู้บริโภคอาหารมือเดียว จดเว้นการบริโภคในราตรี จดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้คิดว่า ก็เราแลเป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นหัวหน้า ชักชวนอุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็และเราก็เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็

เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล และเราเป็นผู้ประพาศพรหมจรรย์ ประพาศวันไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็เป็นผู้ประพาศพรหมจรรย์ ประพาศวันไกลจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน และเราเป็นผู้บริโภคอาหารมือเดียว งดการบริโภคในราตรี งดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล แม้อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ก็เป็นผู้บริโภคอาหารมือเดียว งดการบริโภคในราตรี งดเว้นการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ต่างคนต่างก็เท่า ๆ กัน ไม่ยิ่งไปกว่ากัน ฉะนั้น เราควรปฏิบัติให้ยิ่งกว่า.

ครั้งนั้น ภเวสีอุบาสกได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ภเวสีอุบาสก ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ภเวสีภิกษุอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียวไม่ประมาณ มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี ได้มี ก็แลภเวสีภิกษุได้เป็นพระอรหันตองค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันตทั้งหลาย คู่ก่อนอนันท์ ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านี้ ได้คิดว่า ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้า เป็นผู้มือุปการะมาก เป็นหัวหน้าชักชวนเราทั้งหลาย ก็ภเวสีอุบาสกผู้เป็นเจ้าจักปลงผมหนวดครองผ้ากาสาเย ออกบวชเป็นบรรพชิต โฉนเราทั้งหลายจักปลงผมและหนวดครองผ้ากาสาเย ออกบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้เล่า.

ครั้งนั้น อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น ได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายพึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า อุบาสกประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ครั้งนั้น ภเวสีภิกษุได้คิดว่า เราแลเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งวิมุตติสุขอันเป็นธรรมชั้นเยี่ยมนี้ โอหนอ ภิกษุประมาณ ๕๐๐ แม้เหล่านี้ ก็พึงเป็นผู้ใดตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งวิมุตติสุขอันเป็นธรรมชั้นเยี่ยมนี้ ครั้งนั้น ภิกษุประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น ต่างเป็นผู้หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานนักก็ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ได้รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก ภิกษุประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้น มีภเวสีภิกษุเป็นประมุข พยายามบำเพ็ญธรรมที่สูงๆ ขึ้นไป ประณีตขึ้นไป ได้ทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติอันเป็นธรรมชั้นเยี่ยม ด้วยประการฉะนี้.

ดูก่อนอานนท์ เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักพยายามบำเพ็ญธรรมที่สูงๆ ขึ้นไป ประณีตขึ้นไป จักทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติอันเป็นธรรมชั้นเยี่ยม ดูก่อนอานนท์ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบภเวสีสูตรที่ ๑๐

จบอุปาสกวรรคที่ ๓

อรรถกถาเวสสุต

พึงทราบวินิจฉัยในภเวสสุตที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สิตํ ปาตุวากาสิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อเสด็จ-
พระดำเนินไปตามทางใหญ่ ทรงแลดูป่าสาละนั้น ทรงดำริว่า ในที่นี้จะมีเหตุใด
ไร ๆ เคยเกิดขึ้นแล้วหรือหนอ ก็ได้ทรงเห็นเหตุที่อุบาสกชื่อภเวสได้ทำไว้
แล้ว ในครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า ได้มีพระดำริต่อไปว่า เหตุนี้ปกปิดไม่ปรากฏ
แก่หมู่ภิกษุ เอาเถิดเราจะทำเหตุนี้ให้ปรากฏแก่หมู่ภิกษุ จึงหลีกออกจากทาง
ประทับยืน ณ ที่แห่งหนึ่ง ได้ทรงทำการแหย้ให้ปรากฏ แสดงไรพระทนต์
น้อย ๆ. พระพุทธเจ้าทั้งหลายมิได้ทรงพระสรวลเหมือนชาวมนุษย์ในโลก
หวัระะท้องคัดท้องแฉ่งว่าที่ไหนที่ไหนดังนี้. การทรงพระสรวลของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ก็เป็นเพียงอาการแหย้เท่านั้น. ชื่อว่าการแหย้นี้ย่อมมีด้วยจิตสหระค
ด้วยโสมนัส ๑๓ ดวง. ชาวโลกหวัระะด้วยจิต ๘ ดวง คือ จากอกุศล ๔ ดวง
จากกามาจรกุศล ๔ ดวง. พระเสกขะทั้งหลายนำจิตสัมปยุตด้วยทักขิณี ๒ ดวง
ออกจากอกุศลแล้วหวัระะด้วยจิต ๖ ดวง. พระจีณาสพแหย้ด้วยจิต ๕ ดวง
คือ ด้วยกิริยาจิตที่เป็นสเหตุกะ ๔ ดวง ที่เป็นอเหตุกะ ๑ ดวง. แม้นในจิต
เหล่านั้น เมื่ออารมณ์มีกำลังปรากฏ พระจีณาสพทั้งหลาย ย่อมแหย้ด้วยจิต
สัมปยุตด้วยญาณ ๒ ดวง. เมื่ออารมณ์ที่มีกำลังอ่อนปรากฏ พระจีณาสพย่อม
แหย้ด้วยจิต ๓ ดวง คือ ด้วยเหตุกจิต ๒ ดวง และด้วยอเหตุกจิต ๑ ดวง.
แต่ในที่นี้ จิตสหระค ด้วยโสมนัส อันเป็นกิริยาเหตุกะ และมโนวิญญานธาตุ
ทำการพระสรวลสักว่าอาการแหย้ให้เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็การแหย้
นั้นแม้เพียงเล็กน้อยอย่างนี้ก็ได้ปรากฏแก่พระเถระแล้ว. ถามว่า อย่างไร.

ตอบว่า ในกาลเช่นนั้น เกลียวพระรัศมีประมาณเท่าลำตาลใหญ่ รุ่งโรจน์จาก พระทาส ๔ องค์ ของพระตถาคตดุจสายฟ้าแลบจากหน้าม้าม ๔ ทิศ ผุดขึ้น กระทำประทักษิณรอบพระเศียร ๓ ครั้ง แล้วหายไปทีไรพระทาสนั้นเอง ด้วยสัญญานั้น ท่านพระอานนท์แม้ตามเสด็จไปข้างหลังพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ย่อมรู้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำการเยี่ยมให้ปรากฏ.

บทว่า อิทธิ แปลว่า สมบูรณ์. บทว่า ผิต ได้แก่ สมบูรณ์ยิ่งนัก ดุจดอกไม้บานสะพรั่งหมดทั้งแถว. บทว่า อากิณณมมุตฺต ได้แก่ เกลือตกลงไปด้วยหมู่ชน. บทว่า สีเสฏ อุปริปุริการี ได้แก่ ไม่ทำความเสมอกัน ในศีล ๕. บทว่า ปฎิเทสิตานิ ได้แก่ แสดงความเป็นอุบาสก. บทว่า สมทปิตานิ ความว่า ให้ตั้งอยู่ในสภาวะทั้งหลาย. บทว่า อิจฺเจตฺต สมสม ได้แก่ เหตุนั้นเสมอกันด้วยความเสมอโดยอาการทั้งปวง มิได้เสมอโดยเอกเทศ บางส่วน. บทว่า นตฺถิ กิณฺณิ อติเรก ได้แก่ เราไม่มีเหตุดีใด ๆ ที่เกินหน้าคนเหล่านี้. บทว่า หนุท เป็นนิบาตลงในอรรถว่าเดือน. บทว่า อติเรกาย ความว่า เราจะปฏิบัติเพื่อเหตุที่ดียิ่งขึ้นไป. บทว่า สีเสฏฺ ปริปุริการี ธารธ ความว่า ท่านทั้งหลายจงรู้ว่าเราทำความเท่าเทียมกันในศีล ๕ แล้ว. ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เป็นอันว่าเวสืออุบาสกนั้น ชื่อว่า สมทานศีล ๕ แล้ว. บทว่า กิมฺขุคฺ ปน น มยฺ ความว่า ก็ด้วยเหตุไรเล่า เราจึงจักไม่เป็นผู้ ทำให้บริบูรณ์ได้ บทที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาเวสือสูตรที่ ๑๐

จบอุปาสกวรรคกรรมนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สारัชชสูตร
๒. วิสารทสูตร
๓. นiryสูตร
๔. เวรสูตร
๕. จัณทาลสูตร
๖. ปิตีสูตร
๗. วณิขสูตร
๘. ราชสูตร
๙. กิหิสูตร
๑๐. ภเวสิสูตร และอรรธกถา.

อรัญญวรรคที่ ๔

๑. อรัญญกสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ป่า ๕ จำพวก

[๑๘๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ๕ จำพวกเป็นไหน? คือ ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรเพราะโง่เขลา เพราะหลงมงาย ๑ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ จึงถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๑ ถืออยู่ป่าเป็นวัตรเพราะเป็นบ้า เพราะจิตฟุ้งซ่าน ๑ ถืออยู่ป่าเป็นวัตรเพราะรู้ว่าเป็นวัตรอันพระพุทธรเจ้าและสาวกแห่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ ๑ ถืออยู่ป่าเป็นวัตรเพราะอาศัยความเป็นผู้มีความปรารถนาล้น ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความเป็นผู้มีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงาม เช่นนี้ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร เพราะอาศัยความเป็นผู้มีความปรารถนาล้น ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความเป็นผู้มีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้ เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และล้ำเลิศแห่งภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ เปรียบเหมือนนมสดเกิดจากโค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยใส หัวเนยใสชาวโลกย่อมกล่าวว่าเป็นยอดขึ้นจำพวกโครต ๕ เหล่านั้น ฉะนั้น บรรดาภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร เพราะอาศัยความเป็นผู้มีความปรารถนาล้น ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความเป็นผู้มีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้ เป็นเลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และล้ำเลิศแห่งภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ฉะนั้นเหมือนกัน.

จบอรัญญกสูตรที่ ๑

อรัญญวรรควรรณนาที่ ๔

อรรถกถาอรัญญกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรัญญกสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มนุหตุตา โมมุหตุตา ความว่า ไม่รู้การสมาทาน ไม่รู้
อานิสงส์ แต่อยู่ป่าเป็นวัตรโดยไม่รู้ เพราะตนเขลาเฉาโหด. บทว่า ปาปิจุโ
อิจุฉปกโต ความว่า ภิกษุตั้งอยู่ในความปรารถนาลามกอย่างนี้ว่า เมื่อเรา
อยู่ในป่า ชนทั้งหลายจักทำสักการะด้วยปัจจัย ๔ ด้วยคิดว่า ภิกษุนี้ถืออยู่ป่า
เป็นวัตร และจักยกย่องด้วยคุณทั้งหลายมีอาทิว่า ภิกษุนี้เป็นลัทธิ ชอบสังค
ดังนี้ แล้วถูกความปรารถนาลามกนั้นนั่นแหละครอบงำ จึงเป็นผู้ถืออยู่ป่า
เป็นวัตร. อนึ่ง ภิกษุเข้าไปอยู่ป่าด้วยความบ้า เชื่อว่าถืออยู่ป่าเป็นวัตรเพราะ
ความบ้า เพราะจิตฟุ้งซ่าน. บทว่า วณฺณิตฺ ความว่า ชื่อว่าองค์แห่งภิกษุ
ผู้ถือการอยู่ป่าวัตรนี้ พระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้ายกย่องแล้ว
คือ สรรเสริญแล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร. บทว่า
อิทฺมตฺติตฺ ความว่า ชื่อว่า อิทฺมตฺตติ เพราะมีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติ
อันงามนี้ ความเป็นผู้มีความต้องการ ชื่อว่า อิทฺมตฺติตา อธิบายว่า อาศัย
ความเป็นผู้มีความต้องการนั้นเท่านั้น มิได้อาศัยโลกามิสไร ๆ อื่น. บทที่เหลือ
ในสูตรนี้แต่และในสูตรนอจากนี้ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาอรัญญกสูตรที่ ๑

จบอรัญญวรรควรรณนาที่ ๔

๒. ปังสุกฺกติกสูตร

[๑๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๕
จำพวกนี้ ฯลฯ

จบปังสุกฺกติกสูตรที่ ๒

๓. รุกขมฺมติกสูตร

[๑๘๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ๕
จำพวกนี้ ฯลฯ

๔. โสทานิกสูตร

[๑๘๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวก
นี้ ฯลฯ

จบโสทานิกสูตรที่ ๔

๕. อัพโภกาสิกสูตร

[๑๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร ๕
จำพวกนี้ ฯลฯ

จบอัพโภกาสิกสูตรที่ ๕

* สูตรที่ ๒ ถึงสูตรที่ ๑๐ อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น

๖. เนสัชชิกสูตร

[๑๘๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ฯลฯ

จบเนสัชชิกสูตรที่ ๖

๗. ยถาสันถติกสูตร

[๑๘๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถืออยู่ในเสนาสนะตามที่ท่านจัดให้ อย่างไรก็ตามเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ฯลฯ

จบยถาสันถติกสูตรที่ ๗

๘. เอกาสนิกสูตร

[๑๘๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียว เป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ฯลฯ

๙. ขลุปัจฉากัตติกสูตร

[๑๘๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือห้ามภัตอันนำมาถวาย เมื่อภายหลังเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ฯลฯ

จบขลุปัจฉากัตติกสูตรที่ ๙

๑๐. ปัตตปิณฑิกสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตร ๕ จำพวก

[๑๕๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ๕ จำพวกเป็นไหน? คือ ภิกษุเป็นผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร เพราะโง่เขลา เพราะหลงงมงาย ๑ มีความปรารถนาลามก ถูกความอยากครอบงำ จึงเป็นผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๑ เป็นผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตรเพราะเป็นขี้ เพราะจิตฟุ้งซ่าน ๑ เป็นผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร เพราะรู้ว่าเป็นวัตรอันพระพุทธรเจ้าและสาวกแห่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร เพราะอาศัยความเป็นผู้มีความปรารถนาลมก ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความเป็นผู้มีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร เพราะอาศัยความเป็นผู้มีความปรารถนาลมก ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความเป็นผู้มีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธานสูงสุด และล้ำเลิศแห่งภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ เปรียบเหมือนนมสดเกิดจากโค นมสั้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมสั้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสชาวโลกย่อมกล่าวว่าเป็นเลิศในจำพวกโครส ๕ เหล่านี้ ฉันทใด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ภิกษุผู้ถือฉันทเฉพาะในบาตร

พระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 400
เป็นวัตร เพราะอาศัยความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย ความสันโดษ ความ
ขัดเกลา ความสงัด ความเป็นผู้มีความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้
เป็นผู้เลิศ ประเสริฐ เป็นประธาน สูงสุด และล้ำเลิศแห่งภิกษุผู้ถือฉันทัน
เฉพาะในบาตรเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน.

จบปัตตปิณฑิกสูตรที่ ๑๐

จบอรัญญวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อรัญญกสูตร ๒. ปังสุกกุสูตร ๓. รุกขมุติกสูตร ๔. โสสานิกสูตร ๕. อัปโภกาสิกสูตร ๖. เนสัชชิกสูตร ๗. ยถาสันถติกสูตร ๘. เอกาสนิกสูตร ๙. ขลุปัจจมาภัตติกสูตร ๑๐. ปัตตปิณฑิกสูตร และ
อรรถกถา.

พราหมณวรรคที่ ๕

๑. โสณสูตร

ว่าด้วยธรรมเนียมแก่ของพราหมณ์

[๑๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ ๕ ประการนี้ บัดนี้ย่อมปรากฏในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ ธรรม ๕ ประการ เป็นไฉน คือ ได้ทราบว่ เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ยอมสมสู่เฉพาะพราหมณ์ ไม่สมสู่กะหญิงที่ไม่ใช่พราหมณ์ บัดนี้ พวกพราหมณ์ยอมสมสู่กะพราหมณ์บ้าง ย่อมสมสู่กะหญิงที่ไม่ใช่พราหมณ์บ้าง บัดนี้ พวกสุนัขยอมสมสู่กะสุนัขตัวเมียเท่านั้น ไม่สมสู่กะสัตว์ตัวเมียที่ไม่ใช่พวกสุนัข นี่เป็นธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ข้อที่ ๑

บัดนี้ปรากฏในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ ได้ทราบว่ เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ยอมสมสู่กะพราหมณ์ที่มีระดูเท่านั้น ไม่สมสู่กะพราหมณ์ที่ไม่มีระดู บัดนี้ พวกพราหมณ์ยอมสมสู่กะพราหมณ์ที่มีระดูบ้าง ย่อมสมสู่กะพราหมณ์ที่ไม่มีระดูบ้าง บัดนี้ พวกสุนัขยอมสมสู่กะสุนัขตัวเมียที่มีระดูเท่านั้น ไม่สมสู่กะสุนัขตัวเมียที่ไม่มีระดู นี่เป็นธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ข้อที่ ๒

บัดนี้ปรากฏในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ ได้ทราบว่ เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ยอมไม่ซื้อไม่ขายพราหมณ์ ยังการอยู่ร่วมกันให้เป็นไป ด้วยความรักความผูกพัน บัดนี้ พวกพราหมณ์ยอมซื้อบ้าง ย่อมขายบ้างซึ่ง พราหมณ์ ยังการอยู่ร่วมกันให้เป็นไป ด้วยความรักความผูกพัน บัดนี้ พวก

สุนัขข่อมไม่ซื้อไม่ขายสุนัขตัวเมีย ยังการอยู่ร่วมกันให้เป็นไปด้วยความรัก ความผูกพัน นี่เป็นธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ข้อที่ ๓

บัดนี้ข่อมปรากฏในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ ได้ทราบว่า เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ข่อมไม่ทำการสะสมทรัพย์บ้าง ข้าวเปลือกบ้าง เงินบ้าง ทองบ้าง บัดนี้ พวกพราหมณ์ข่อมทำการสะสมทรัพย์บ้าง ข้าวเปลือกบ้าง เงินบ้าง ทองบ้าง บัดนี้ พวกสุนัขข่อมไม่ทำการสะสมทรัพย์บ้าง ข้าวเปลือก- บ้าง เงินบ้าง ทองบ้าง นี่เป็นธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ข้อที่ ๔

บัดนี้ ข่อมปรากฏในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ได้ทราบว่า เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ข่อมแสวงหาอาหารเย็นเพื่อกินในเวลาเย็น อาหารเช้า เพื่อกินในเวลาเช้า บัดนี้ พวกพราหมณ์บริโภคอาหารจนอิ่มตามต้องการแล้ว ข่อมถือเอาส่วนที่เหลือไป บัดนี้ พวกสุนัขข่อมแสวงหาอาหารเย็นเพื่อกินใน เวลาเย็น อาหารเช้าเพื่อกินในเวลาเช้า นี่เป็นธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ ข้อที่ ๕

บัดนี้ ข่อมปรากฏในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ คู่ก่อน- ภิกษุทั้งหลาย ธรรมของพราหมณ์ที่เก่าแก่ ๕ ประการนี้แล บัดนี้ ข่อมปรากฏ ในพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์.

จบโศณสูตรที่ ๑

พราหมณวรรควรรณนาที่ ๕

อรรถกถาโศณสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในโศณสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พุราหมณชมฺมา ได้แก่ สภาพของพราหมณ์. บทว่า
สุนฺเขสุ แปลว่า ในสุนัขทั้งหลาย. บทว่า เนว กิณฺหุติ น วิกุกิณฺหุติ
ได้แก่ ถือเอาไม้ซี้ให้ไปไม่ขาย. บทว่า สมฺปิเยเนว ลํวาลํ สมฺพนุชาย
สมฺปวตฺเตนฺติ ความว่า เข้าไปหาผู้เป็นที่รักและไม่เป็นที่รักแล้วอยู่ร่วมกัน
เพื่อสืบประเพณี. บทว่า อุตฺราวเทหํ ได้แก่ บริโภคจนเต็มท้อง. บทว่า
อวเสถํ อาทาย ปกฺกมฺหุติ ได้แก่ ห่อส่วนที่บริโภคไม่หมดถือนอกกลับไป.
ในสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิภูฏะอย่างเดียว.

จบอรรถกถาโศณสูตรที่ ๑

๒. โทณสูตร

ว่าด้วยพราหมณ์ ๕ จำพวก

[๑๙๒] ครั้งนั้นแล โทณพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้
ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลว่า
ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า พระสมณโคตมไม่
อภิวัตไม่ลูกรับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะ ซึ่งพราหมณ์ผู้แก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่

ล่วงกาลผ่านวัยแล้ว ข้อนั้นเห็นจะเป็นเหมือนอย่างนั้น เพราะท่านพระโคตม ไม่อภิวัต ไม่ลูกรับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะ. ซึ่งพราหมณ์ผู้เก่าแต่เป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยแล้ว ข้อนี้ไม่ดีเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อน โทณะ แม้ท่านก็ยอมปฏิญาณว่าเป็นพราหมณ์มิใช่หรือ.

โท. ข้าแต่พระโคตม ผู้ใดเมื่อกล่าวโดยชอบพึงกล่าวว่าเป็นพราหมณ์ อุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมดจคติตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ เป็นผู้เล่าเรียน ทรงมนต์รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฺฑุและเกฏฺฐกะ พร้อมทั้งอักขระประเภท มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ห้า เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ เป็นผู้ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะ และตำราทำนายมหาปฐิสลักษณะ ผู้นั้นเมื่อกล่าวโดยชอบ พึงหมายซึ่งข้าพระองค์นั้นเทียว เพราะข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ อุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมดจคติตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ เป็นผู้เล่าเรียน ทรงมนต์ รู้จบไตรเพท พร้อมด้วยคัมภีร์นิฆนฺฑุและเกฏฺฐกะ พร้อมทั้งอักขระประเภท มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ห้า เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ เป็นผู้ชำนาญในคัมภีร์โลกายะและตำราทำนายมหาปฐิสลักษณะ.

พ. คุณก่อนโทณะ บรรดาฤาษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์คือ ฤาษีอัญญกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามทเวะ ฤาษีเวสสามิตตะ ฤาษีมัททคิ ฤาษีอังคิรส ฤาษีภารทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภคฺ ซึ่งเป็นผู้สูงมนต์ บอคมนต์ พวกพราหมณ์ในปัจจุบันนี้ จับตาม กล่าวตาม ซึ่งบทมนต์ของแก่นี้ ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้องตามที่ท่านกล่าวไว้ บอกไว้ ฤาษีเหล่านั้นยอมบัญญัติพราหมณ์ไว้ ๕ จำพวกนี้ คือ พราหมณ์ผู้เสมอด้วยพรหม ๑ พราหมณ์ผู้เสมอ

ด้วยเทวดา ๑ พราหมณ์เป็นผู้มีความประพฤติดี ๑ พราหมณ์ผู้มี

ความประพฤติดีและชั่ว ๑ พราหมณ์จัญฑาทเป็นที่ยำ ๑ คู่ก่อน

โทณะ ท่านเป็นพราหมณ์จำพวกไหนในจำพวกพราหมณ์ ๕ จำพวกนั้น.

โท. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่รู้จักพราหมณ์ ๕ จำพวกนี้ แต่ข้าพระองค์รู้ว่าเป็นพราหมณ์เท่านั้น ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดยประการที่ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพราหมณ์ ๕ จำพวกนี้.

พ. คู่ก่อนโทณะ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

โทณพราหมณ์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คู่ก่อนโทณะ ก็พราหมณ์เป็นผู้เสมอด้วยพรหมอย่างไร ? พราหมณ์ในโลกนี้เป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือ ปฏิสนธิหมดจดดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ เขาประพฤติโกมารพรหมจรรย์เรียนมนต์อยู่ตลอด ๔๘ ปี ครั้นแล้ว ย่อมแสวงหาทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์โดยธรรมอย่างเดียว ไม่แสวงหาโดยไม่เป็นธรรม ก็กรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่ใช่แสวงหาด้วยกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม การเป็นนักรบ การรับราชการ ศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาถือกระเบื้องเที่ยวภิกขาจารอย่างเดียว มอบทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์แก่อาจารย์แล้ว ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะ ออกบวชเป็นบรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทิวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่.

มีใจประกอบด้วยกรุณา... ประกอบด้วยมุกตา... ประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกันตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เธอเจริญพรหมวิหาร ๔ ประการนี้แล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติพรหมโลก คู่ก่อนโทณะ พราหมณ์เป็นผู้ชื่อว่าเสมอด้วยพรหม อย่างนี้แล.

คู่ก่อนโทณะ ก็พราหมณ์เป็นผู้เสมอด้วยเทวดาอย่างไร ? พราหมณ์ในโลกนี้เป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใคร ๆ จะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติเขาประพฤติกอमारพรหมจรรย์ เรียนมนต์อยู่ตลอด ๔๘ ปี ครั้นแล้ว ย่อมแสวงหาทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์โดยธรรม ไม่แสวงหาอย่างไม่เป็นธรรมก็ธรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่ใช่แสวงหาด้วยกลกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม การเป็นนักรบ การรับราชการ ศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาถือกระเบื้องเทียวภิกขาจารย์อย่างเดียว มอบทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์แก่อาจารย์แล้ว ย่อมแสวงหาภรรยาโดยธรรมอย่างเดียว ไม่แสวงหาโดยไม่เป็นธรรมก็ธรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่แสวงหาด้วยการซื้อ ด้วยการขาย ย่อมแสวงหาพราหมณ์เฉพาะที่เขายกให้ด้วยการหลังน้ำ เขาย่อมสมสู่เฉพาะพราหมณ์ ไม่สมสู่ด้วยสตรีชั้นกษัตริย์ แพศย์ สุทร จันฑาล เนสาท ช่างจักสาน ช่างทำรถ เทหยาเกื้อ สตรีมีกรรม มีลูกอ่อน ไม่มีระดู คู่ก่อนโทณะ เพราะเหตุไร พราหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีกรรม เพราะเหตุว่า ถ้าพราหมณ์สมสู่สตรีมีกรรมไซ้ มาณพหรือมาณวิกา ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าเกิดแต่กองอุจจาระ เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีกรรม เพราะเหตุไร

พราหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีที่ลูกอ่อน เพราะเหตุว่า ถ้าพราหมณ์สมสู่สตรีมีลูกอ่อน
ไซ้ไร มาณพหรือมาณวิกายอมเป็นผู้ซื้อว่าคัมของไม่ละอาค เพราะฉะนั้น
พราหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีลูกอ่อน พราหมณ์นั้นเป็นพราหมณ์ของพราหมณ์
มิใช่ต้องการความใคร่ ความสนุก ความยินดี ต้องการบุตรอย่างเดียว เขามี
บุตรหรือธิดาแล้ว จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกบวชเป็น
บรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้สังัดจากกาม ฯลฯ บรรลุจุดตถฌาน ไม่มีทุกข์
ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขา
เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอเจริญฌานทั้ง ๔ ประการนี้แล้ว เมื่อตายไป
ยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนโทณะ พราหมณ์เป็นผู้เสมอด้วยเทวดา
อย่างนี้แล.

คู่ก่อนโทณะ ก็พราหมณ์เป็นผู้มีความประพฤติดังไร ? พราหมณ์
ในโลกนี้ เป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิ
หมดจดดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ
เขาประพฤติกอमारพรหมจรรย์ เรียนมนต์อยู่ตลอด ๔๘ ปี ครั้นแล้ว แสวงหา
ทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์โดยธรรมอย่างเดียว ไม่แสวงหาโดยไม่
เป็นธรรม ก็กรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่ใช่แสวงหาด้วยกสิกรรม
พาณิชย์กรรม โครักขกรรม การเป็นนักรบ การรับราชการ ศิลปะอย่างใดอย่าง-
หนึ่ง เขาถือกระเบื้องเทียวภิกขาจารอย่างเดียว มอบทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์
แก่อาจารย์แล้วยอมแสวงหาภรรยาโดยธรรมอย่างเดียว ไม่แสวงหาโดยไม่เป็น
ธรรม ก็กรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่แสวงหาด้วยการซื้อ การขาย
ยอมแสวงหาพราหมณ์เฉพาะผู้ที่เขายกให้ด้วยการหลั่งน้ำ เขายอมสมสู่เฉพาะ
พราหมณ์ ไม่สมสู่สตรีชั้นกษัตริย์ แพศย์ สุทร จัณฑาล เนสาท ช่างจักสาน
ช่างทำรถ เทหยากระเชอ สตรีมีกรรม มีลูกอ่อน ไม่มีระดู คู่ก่อนโทณะ

เพราะเหตุไร พรหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีครรภ์ เพราะเหตุว่า ถ้าพรหมณ์ยอมสมสู่สตรีมีครรภ์ไซ้ มาณพหรือมาณวิกายอมเป็นผู้เชื่อว่าเกิดแต่กองอุจจาระ เพราะฉะนั้น พรหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีครรภ์ เพราะเหตุไร พรหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีลูกอ่อน เพราะเหตุว่า ถ้าพรหมณ์สมสู่สตรีมีลูกอ่อนไซ้ มาณพหรือมาณวิกายอมเป็นผู้เชื่อว่าคัมของไม่สะอาด เพราะฉะนั้น พรหมณ์จึงไม่สมสู่สตรีมีลูกอ่อน พรหมณ์นั้นยอมเป็นพรหมณ์ของพรหมณ์ มิใช่ต้องการความใคร่ ความสนุก ความยินดี ต้องการบุตรอย่างเดียว เขามีบุตรหรือธิดาแล้ว ปรารถนาความยินดีในบุตรหรือธิดานั้น ครอบครองทรัพย์สมบัติ ไม่ออกบวชเป็นบรรพชิต เขาคำรงอยู่ในความประพฤติดีของพรหมณ์แต่ปางก่อน ไม่ล่วงละเมิด พรหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในความประพฤติดีของพรหมณ์แต่ปางก่อน ไม่ล่วงละเมิด เพราะเหตุดังนี้แล ชาวโลกจึงเรียกว่าพรหมณ์ผู้มีความประพฤติดี คู่ก่อนโทณะ พรหมณ์เป็นผู้มีความประพฤติดี อย่างนี้แล.

คู่ก่อนโทณะ ก็พรหมณ์เป็นผู้มีความประพฤติดีชั่วอย่างไร ? พรหมณ์ในโลกนี้ เป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีครรภ์เป็นที่ถือปฏิสนธิหมดจดคิดตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติเขาประพฤติกโमारพรหมจรรย์เรียนมนต์อยู่ ๔๘ ปี ครั้นแล้ว แสวงหาทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์ เพื่ออาจารย์โดยธรรมอย่างเดียว ไม่แสวงหาโดยไม่เป็นธรรม ก็ธรรมในการแสวงหานั้นอย่างไร คือ ไม่แสวงหาด้วยกสิกรรม พาณิชยกรรม โครักรกรรม การเป็นนักรบ การรับราชการ ศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาถือกระเบื้องเที่ยวภิกขาจารอย่างเดียว มอบทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์แก่อาจารย์แล้ว ย่อมแสวงหาภรรยาโดยธรรมบ้าง โดยไม่เป็นธรรมบ้าง ด้วยการซื้อบ้าง ด้วยการขายบ้าง ย่อมแสวงหาพรหมณ์ผู้ที่เขายกให้ ด้วยการหลั่งน้ำ เขาย่อมสมสู่พรหมณ์บ้าง สตรีชั้นกษัตริย์บ้าง ชั้นแพศย์บ้าง

ชั้นสุทธบั้ง ชั้นจันทาลบั้ง ชั้นเนสาทบั้ง ชั้นจกสถานบั้ง ชั้นช่างทำรถบั้ง
ชั้นเทหยากระเบื้อง มีครรรค์บั้ง มีลูกอ่อนบั้ง มีระดูบั้ง ไม่มีระดูบั้ง
พราหมณ์นั้นเป็นพราหมณ์ของพราหมณ์ ต้องการความใคร่บั้ง ความสนุก
บั้ง ความยินดีบั้ง ต้องการบุตรบั้ง เขาไม่ตั้งอยู่ในความประพฤติดีของ
พราหมณ์แต่ปางก่อน ถ่วงละเมิดความประพฤติดีนั้นเป็นพราหมณ์ไม่ตั้งอยู่ใน
ความประพฤติดีของพราหมณ์แต่ปางก่อน ถ่วงละเมิดความประพฤติดีนั้น
เพราะเหตุดังนี้พราหมณ์ชาวโลกจึงเรียกว่าผู้มีความประพฤติดีและชั่ว คู่ก่อน
โทณะ พราหมณ์เป็นผู้มีความประพฤติดีและชั่ว อย่างนี้แล.

คู่ก่อนโทณะ ก็พราหมณ์ผู้เป็นพราหมณ์จันทาลอย่างไร ? พราหมณ์
ในโลกนี้ เป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีครรรค์เป็นที่ถือปฏิสนธิ
หมดจดคิดตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ
เขาประพฤติกิโฆมารพรมจรรย์เรียนมนต์อยู่ตลอด ๔๘ ปี ครั้นแล้ว แสวงหา
ทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์เพื่ออาจารย์โดยธรรมบั้ง โดยไม่เป็นธรรมบั้ง
ด้วยกสิกรรมบั้ง ด้วยพาณิชย์กรรมบั้ง ด้วยโครักขกรรมบั้ง ด้วยการเป็น
นักรบบั้ง ด้วยการรับราชการบั้ง ด้วยศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เขาถือกระเบื้อง
เที่ยวภิกขาจารอย่างเดียว มอบทรัพย์สำหรับบูชาอาจารย์แก่อาจารย์แล้ว ย่อม
แสวงหาภรรยาโดยธรรมบั้ง โดยไม่เป็นธรรมบั้ง ด้วยการซื้อบั้ง ด้วยการ
ขายบั้ง ย่อมแสวงหาพราหมณ์ที่เขายกให้ด้วยการหลั่งน้ำ เขาย่อมสมสู่
พราหมณ์บั้ง สตรีชั้นกษัตริย์บั้ง ชั้นแพศย์บั้ง ชั้นสุทธบั้ง ชั้นจันทาล
บั้ง ชั้นเนสาทบั้ง ชั้นช่างจกสถานบั้ง ชั้นช่างทำรถบั้ง ชั้นเทหยากระ
เบื้อง มีครรรค์บั้ง มีลูกอ่อนบั้ง มีระดูบั้ง ไม่มีระดูบั้ง พราหมณ์นั้นเป็น
พราหมณ์ของพราหมณ์ ต้องการความใคร่บั้ง ความสนุกบั้ง ความยินดี

บ้าง ต้องการบุตรบ้าง เขาสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการงานทุกอย่าง พวกพราหมณ์ได้กล่าวกะเขาอย่างนี้ว่า ท่านปฎิญาณว่าเป็นพราหมณ์ เพราะเหตุไร จึงสำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการงานทุกอย่าง เขาได้ตอบอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนไฟย่อมไหม้สิ่งที่สะอาดบ้าง สิ่งที่ไม่สะอาดบ้าง แต่ไฟย่อมไม่ติดด้วยสิ่งนั้น แม้นั้นใด ถ้าแม้พราหมณ์สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการงานทุกอย่าง ไชรี แต่พราหมณ์ย่อมไม่ติดด้วยการงานนั้น ฉะนั้นเหมือนกัน พราหมณ์สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการงานทุกอย่าง เพราะเหตุดังนี้แล พราหมณ์ชาวโลกจึงเรียกว่า พราหมณ์จันฑาล คุก่อนโทณะ พราหมณ์ผู้เป็นพราหมณ์จันฑาลอย่างนี้แล.

คุก่อนโทณะ บรรดาฤๅษีที่เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัญญกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทวะ ฤๅษีเวสสามิตร ฤๅษีมัททคิ ฤๅษีอังคิรส ฤๅษีภารทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ ฤๅษีกัสสปะ ฤๅษีภคุ ซึ่งเป็นผู้สูงมณฑ บอคมณฑ พวกพราหมณ์ในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตาม ซึ่งบทมณฑ ของแก่นี้ ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านกล่าวไว้ บอกไว้ ฤๅษีเหล่านั้นย่อมบัญญัติพราหมณ์ไว้ ๕ จำพวก คือ พราหมณ์ผู้เสมอด้วยพรหม ๑ พราหมณ์ผู้เสมอด้วยเทวดา ๑ พราหมณ์ผู้มีความประพฤติดี ๑ พราหมณ์ผู้มีความประพฤติดีและชั่ว ๑ พราหมณ์จันฑาลเป็นที่ห้า ๑ คุก่อนโทณะ ท่านเป็นพราหมณ์จำพวกไหน ในจำพวกพราหมณ์ ๕ จำพวกนั้น.

โท. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพระองค์ย่อมไม่ยังแม้พราหมณ์จันฑาลให้เต็มได้ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์

ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุเห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระองค์กับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ. ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบโทณสูตรที่ ๒

อรรถกถาโทณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยโทณสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ตฺวิปี โน** แก่เป็น **ตฺวมปิ นุ** แปลว่า แม่ท่านหนอ.
บทว่า **ปวตุตฺวาโร** คือ ผู้สอน. บทว่า **เยสํ** คือ เป็นสมบัติของฤาษีเหล่าใด. บทว่า **มนุตปทํ** ได้แก่ มนต์ คือ พระเวทนั่นเอง. บทว่า **คิตฺติ** ได้แก่ พวกโบราณพราหมณ์ ๑๐ คน มีอัฐกพราหมณ์เป็นต้นสาชยายแล้วด้วยสรภัญญะสมบัติ คือ เสียง. บทว่า **ปวตุตฺ** ได้แก่ บอกกล่าว [สอน] แก่คนอื่น. บทว่า **สมิหิตํ** ได้แก่ รวบรวม คือ ทำให้เป็นกองอธิบายว่าตั้งไว้เป็นกลุ่มเป็นก้อน. บทว่า **ตทนุคายนฺติ** ความว่า บัดนี้พราหมณ์ทั้งหลายก็จับสาชยายมนต์ตามที่โบราณพราหมณ์เหล่านั้นจับมาก่อน. บทว่า **ตทนุภาสนฺติ** ได้แก่ กล่าวมนต์นั้นตาม. บทนี้เป็นไวพจน์ของบทก่อนนั้นแล. บทว่า **ภาสิตมนุภาสนฺติ** ได้แก่ กล่าวตามที่พวกโบราณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวไว้. บทว่า **สชฺฌายิตมนุสชฺฌายนฺติ** ได้แก่ สาชยายตามที่พวก

โบราณพราหมณ์เหล่านั้นสาธยาย. บทว่า วาจิตมนฺวajanuti ได้แก่ บอกตามที่พวกโบราณพราหมณ์เหล่านั้นบอกแก่ผู้อื่น.

บทว่า เสยฺยถิทํ ได้แก่ โบราณพราหมณ์เหล่านั้นมีใครบ้าง. บทว่า อฏฺฐจฺโถ เป็นต้น เป็นชื่อของโบราณพราหมณ์เหล่านั้น. ได้ยินว่า โบราณพราหมณ์เหล่านั้นตรวจดูด้วยทิพยจักขุแล้วไม่ทำการเบียดเบียนผู้อื่น เทียบปาพจน์คำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วเรียบเรียงมนต์ทั้งหลาย. แต่พราหมณ์อีกพวกหนึ่งใส่กรรมมีปาณาติบาต เป็นต้นเข้าไปทำลายพระเวท ๓ ทำให้ขัดแย้งกับพระพุทฺธพจน์เสีย.

บทว่า อสฺสุ ในบทว่า ตฺยาสฺสุเม นี้ เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่าพราหมณ์เหล่านั้นบัญญัติพราหมณธรรม ๕ เหล่านี้. บทว่า มนฺเต อธิยมาโน ได้แก่. ท่องเรียนพระเวททั้งหลาย. บทว่า อจฺริยธฺนํ ได้แก่ ทรัพย์บูชาอาจารย์ คือ ทรัพย์อันเป็นส่วนบูชาอาจารย์. บทว่า น อิสฺสตุเถน ได้แก่ ไม่ใช่ให้เกิดขึ้นด้วยงานนักรบอาชีพ. บทว่า น ราชโปริเสน ได้แก่ ไม่ใช่ให้เกิดขึ้นด้วยความเป็นข้าราชการ.

บทว่า เกวลํ ภิกฺขวาจฺริยาย ได้แก่ เกิดขึ้นด้วยภิกขาจาร อันบริสุทฺธิ [ล้วน ๆ] เท่านั้น. บทว่า กฺपालํ อนติมมฺลมาโน ได้แก่ ไม่ดูหมิ่นภิกขาภาชนะ. ก็โทณพราหมณ์นั้นถือภิกขาภาชนะใส่น้ำเต็มแล้ว สनानศีรষะไปยืนอยู่ที่ประตูของตระกูลทั้งหลายร้องขอว่า ข้าพเจ้าประพฺตติโกมารพฺรหมจรรยฺ (เป็นชายโสด) มาตลอด ๔๘ ปี ทั้งมนต์ข้าพเจ้าก็เรียนแล้ว ข้าพเจ้าจักให้ทรัพย์บูชาอาจารย์แก่อาจารย์ ขอท่านทั้งหลายจงให้ทรัพย์แก่ข้าพเจ้าเถิด ดังนี้. พวกมนุษย์ได้ฟังดังนั้นต่างก็ให้ทรัพย์ ๘ กหาปณะบ้าง ๑๖ กหาปณะบ้าง ๑๐๐ กหาปณะบ้าง ตามกำลังสามารถ โทณพราหมณ์เที่ยวไปขอทั่วหมู่บ้าน อย่างนี้แล้วมอบทรัพย์ที่ได้ให้แก่อาจารย์. คำนั้นท่านกล่าวหมายถึงภิกขาภาชนะนั้น.

บทว่า เอว โข โทณพฺรหฺมโณ พฺรหฺมสโม โหติ ความว่า
พราหมณ์เป็นผู้ชื่อว่าเสมอด้วยพรหม เพราะประกอบด้วยพรหมวิหารอย่างนี้.
บทว่า เนว กเยน น วิกุญเณ ได้แก่ ไม่ใช่ตนเองชื่อ ไม่ใช่ผู้อื่น
ขายให้. บทว่า อุกฺกุปฺสฺสฺสฺสฺส ได้แก่ ที่เขาหลังน้ำสละให้. โทณพราหมณ์
นั้นไปยืนอยู่ที่ประตูของตระกูลที่มีหญิงสาววัยรุ่น เมื่อเขาถามว่าเหตุไรท่านจึง
ยืนอยู่ พราหมณ์ตอบว่า ข้าพเจ้าประพศุติโกมารพฺรหฺมจรรยมา ๔๘ ปี
ข้าพเจ้าจะให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่ท่าน ขอท่านจงให้หญิงสาวแก่ข้าพเจ้าเถิด.
พวกเขานำหญิงสาวมาแล้วหลังน้ำลงบนมือของพราหมณ์นั้นให้. โทณพราหมณ์
นั้นรับหญิงสาวที่เขาหลังน้ำให้เป็นภรรยา ก็กลับไป.

บทว่า อติมิพฺพหฺโซ ได้แก่ เกิดในที่สกปรกยิ่ง คือ กองคู
ใหญ่. บทว่า ตสฺสสฺส ตตฺตบฺทเป็น ตสฺส เอตสฺส บทว่า น
ทฺวตฺถา ได้แก่ ไม่ต้องการเล่น. บทว่า น รตฺตฺถา ได้แก่ ไม่ต้องการ
ความยินดีในกาม. บทว่า เมถุนํ อุปฺปาเทตฺวา ความว่า พราหมณ์
ให้กำเนิดธิดา หรือบุตร แล้วคิดว่า บัดนี้ประเวณีจักสืบต่อไปจึงออกบวช.
บทว่า สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส โลกํ นี้ ท่านกล่าวหมายถึงพรหมโลกเท่านั้น. บทว่า
เทวสโม โหติ ได้แก่เป็นผู้ชื่อว่าเสมอด้วยเทวดา เพราะประกอบด้วยทิพย-
วิหารธรรม. บทว่า ตเมว ปุตฺตฺสฺสฺสฺสฺส นิกามยมาโน ความว่า พราหมณ์
ปรารถนาคือต้องการความรักในบุตร ความพอใจในบุตรที่เกิดขึ้นเพราะเห็น
ธิดาหรือบุตรเกิด. บทว่า กุญฺมฺพํ อชฺฌมาวสฺติ ได้แก่ อยู่ท่ามกลาง
ทรัพย์สมบัติ. บทที่เหลือในสูตรนี้ง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาโทณสูตรที่ ๒

๓. สังการวสูตร

ว่าด้วยผลของการมีและไม่มีนิรณ ๕

[๑๕๓] ครั้งนั้นแล สังการวพราหมณ์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งนั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนาน ก็ไม่แจ่มแจ้งในกาลบางคราว ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้มนต์แม่ที่ไม่ได้ทำการสาธยายตลอดกาลนาน ก็แจ่มแจ้งได้ในกาลบางคราว ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ สมัยใด บุคคลมีใจอันกามราคะกลุ่มรวม อันกามราคะครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น บุคคลยอมไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง แม้ซึ่งประโยชน์ตน แม้ซึ่งประโยชน์ผู้อื่น แม้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่าย มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนาน ก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือนภานะที่เต็มด้วยน้ำ ซึ่งระคนด้วยครั่ง ขมิ้น สีเขียว หรือสีเหลืองอ่อน บุรุษมีตาดี มองดูเงาหน้าของตนในภานะอันเต็มด้วยน้ำนั้น ไม่พึงรู้ไม่พึงเห็นตามความเป็นจริง แม้ฉนั้นใด คุณก่อนพราหมณ์ สมัยใด บุคคลมีใจอันกามราคะกลุ่มรวม อันกามราคะครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น บุคคลยอมไม่รู้ไม่เห็น

ตามความเป็นจริงแม้ซึ่งประโยชน์ตน แม้ซึ่งประโยชน์ผู้อื่น แม้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่าย มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันพยาบาล กลุ่มรุม อันพยาบาลครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ชัดตามเป็นจริงซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาลที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือนภาชนะที่เต็มด้วยน้ำร้อนเพราะไฟเดือดปล่านเป็นไอ บุรุษมีตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น ไม่พึงรู้ไม่พึงเห็นตามเป็นจริง แม้ฉนใด ดูก่อนพราหมณ์ สมัยใด บุคคลมีใจอันพยาบาลกลุ่มรุม อันพยาบาลครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาลที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันถินมิทระ กลุ่มรุม อันถินมิทระครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งถินมิทระที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือนภาชนะที่เต็มด้วยน้ำอันสาหร่ายและแห่นปอกคลุมแล้ว บุรุษมีตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น ไม่พึงรู้ไม่พึงเห็นตามเป็นจริง แม้ฉนใด ดูก่อนพราหมณ์ สมัยใด บุคคลมีใจอันถินมิทระกลุ่มรุมอันถินมิทระครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งถินมิทระเกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันอุทธัจ
กุกุจะกลุ่มรุม อันอุทธัจกุกุจะครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ซัดตามเป็นจริง
ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอุทธัจกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่
ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการ
สาธยาย เปรียบเหมือนภาชนะที่เต็มด้วยน้ำ อันลมพัด ไหว วน เป็นคลื่น
บุรุษมีตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น ไม่พึงรู้ ไม่พึงเห็น
ตามเป็นจริง แม้ฉันใด ดูก่อนพราหมณ์ สมัยใด บุคคลมีใจอันอุทธัจกุกุจะ
กลุ่มรุม อันอุทธัจกุกุจะครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ซัดตามเป็นจริง ซึ่ง
ธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอุทธัจกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่
ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการ
สาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันวิจิจฉา
กลุ่มรุม อันวิจิจฉาครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ซัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็น
เครื่องสลัดออกแห่งวิจิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอด
กาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือน
ภาชนะที่เต็มด้วยน้ำขุ่น มัว เป็นตม ที่เขาวางไว้ในที่มีมืด บุรุษมีตาดีมองดู
เงาหน้าของคนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น ไม่พึงรู้ ไม่พึงเห็นตามเป็นจริง
แม้ฉันใด ดูก่อนพราหมณ์ สมัยใด บุคคลมีใจอันวิจิจฉากลุ่มรุม อันวิ-
จิจฉาครอบงำอยู่ และยอมไม่รู้ซัดตามเป็นจริงซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่ง
วิจิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็ไม่แจ่มแจ้ง
ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็สมัยใดแล บุคคลมีใจอันกามราคะไม่กลุ่มรุม
อันกามราคะไม่ครอบงำอยู่ และยอมรู้ซัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่อง

สลัดออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น บุคคลย่อมรู้ย่อมเห็นตามเป็นจริง
แม้ซึ่งประโยชน์ตน แม้ซึ่งประโยชน์ผู้อื่น แม้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่าย มนต์
แม้ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการ
สาธยาย เปรียบเหมือนภาชนะอันเต็มด้วยน้ำซึ่งไม่ระคนด้วยครั่ง ขมิ้น สีเขียว
หรือสีเหลืองอ่อน บุรุษมีตาคีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น
พึงรู้พึงเห็นตามเป็นจริง แม้ฉันใด สมัยใด บุคคลมีใจอันกามราคะไม่ก่ลุ่มรุม
อันกามราคะไม่ครอบงำอยู่และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัด
ออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น บุคคลย่อมรู้ย่อมเห็นตามเป็นจริง
แม้ซึ่งประโยชน์ตน แม้ซึ่งประโยชน์ผู้อื่น แม้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่าย มนต์
แม้ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการ
สาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันพยาบาท
ไม่ก่ลุ่มรุม อันพยาบาทไม่ครอบงำอยู่ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรม
เป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์ที่ไม่ทำการสาธยาย
ตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือน
ภาชนะที่เต็มด้วยน้ำไม่ร้อนเพราะไฟ ไม่เดือดพล่าน ไม่เป็นไอ บุรุษมีตาคี
มองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น พึงรู้ พึงเห็นตามเป็นจริง
แม้ฉันใด สมัยใด บุคคลมีใจอันพยาบาทไม่ก่ลุ่มรุม อันพยาบาทไม่ครอบงำอยู่
และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาทที่เกิดขึ้น
แล้ว ฯลฯ มนต์แม้ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าว
ถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันถีนมิทระ
ไม่ก่ลุ่มรุม อันถีนมิทระไม่ครอบงำอยู่ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรม

เป็นเครื่องสลัดออกแห่งถิ่นมิทระที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือนภาชนะที่เต็มด้วยน้ำ อันสาหร่ายและเห่นไม่ปกคลุมแล้ว บุรุษมีตาดิมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น ฟังรู้ฟังเห็นตามเป็นจริง แม้ฉันใด สมัยใด บุคคลมีใจอันถิ่นมิทระไม่กั้มรุม อันถิ่นมิทระไม่ครอบงำอยู่ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งถิ่นมิทระที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันอุทัจจกุกุจะไม่กั้มรุม อันอุทัจจกุกุจะไม่ครอบงำอยู่ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอุทัจจกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย เปรียบเหมือนภาชนะที่เต็มด้วยน้ำอันลมไม่พัด ไม่ไหว ไม่วนไม่เป็นคลื่น บุรุษมีตาดิมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น ฟังรู้ฟังเห็นตามเป็นจริง แม้ฉันใด บุคคลมีใจอันอุทัจจกุกุจะไม่กั้มรุม อันอุทัจจกุกุจะไม่ครอบงำอยู่ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอุทัจจกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง สมัยใด บุคคลมีใจอันวิจิจฉาไม่กั้มรุม อันวิจิจฉาไม่ครอบงำ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งวิจิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย เปรียบเสมือน

ภาชนะที่เต็มด้วยน้ำอันใสแจ้ว ไม่ขุ่นมัว ที่เขาวางไว้ในที่สว่าง บุรุษมีตาดิ
มองดูเงาหน้าของตนในภาชนะที่เต็มด้วยน้ำนั้น พึงรู้ พึงเห็นตามความเป็นจริง
แม้ฉันใด สมัยใด บุคคลมีใจอันวิจิตรไม่ก่ลุ่มรุม อันวิจิตรไม่ครอบงำ
อยู่ และย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง ซึ่งธรรมเป็นเครื่องสลัดออกแห่งวิจิตรที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยายตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้ง ไม่ต้อง
กล่าวถึงมนต์ที่ทำการสาธยาย ฉะนั้นเหมือนกัน.

ดูก่อนพราหมณ์ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้มนต์แม่ที่ทำการ
สาธยายตลอดกาลนานไม่แจ่มแจ้งได้ในกาลบางคราว ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ไม่
ทำการสาธยาย และนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้มนต์แม่ที่ไม่ทำการสาธยาย
ตลอดกาลนานก็แจ่มแจ้งได้ในกาลบางคราว ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ทำการ
สาธยาย.

สังคาวพราหมณ์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก
พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนุปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่
คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วย
หวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ
กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดทรง
จำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกถึงสรณะตลอดชีวิต จำเดิมตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบสังคาวสูตรที่ ๓

อรรถกถาสังการวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสังการวสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปเลว แปลว่า ก่อนทีเดียว. บทว่า กามราคปริยภูจิตน ได้แก่ ถูกกามราคะยึดไว้. บทว่า กามราคปเรเทน ได้แก่ ถูกกามราคะติดตาม.

บทว่า นิสุตฺรณํ ความว่า การออกไปแห่งกามราคะมี ๓ อย่าง คือ การออกไปด้วยการข่มไว้ ๑ การออกไปชั่วคราว ๑ การออกไปเด็ดขาด ๑. ใน ๓ อย่างนั้น ปฐมฉานในอสุภกรรมฐาน ชื่อว่า การออกไปด้วยการข่มไว้. วิปัสสนาชื่อว่า การออกไปชั่วคราว อรหัตมรรคชื่อว่า การออกไปเด็ดขาด. อธิบายว่า ไม่รู้การออกไปแม้ทั้ง ๓ อย่างนั้น.

ในบทว่า อตฺตตฺถมฺปิ เป็นต้น ประโยชน์ของตนอันได้แก่พระอรหัต ชื่อว่า ประโยชน์ตน ประโยชน์ของผู้ให้ปัจจัย ชื่อว่า ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์แม่ทั้งสองนั้นแล ชื่อว่า ประโยชน์ทั้งสอง. พึงทราบเนื้อความในทวารโดยนัยนี้.

แต่พึงทราบความต่างกันไปนี้. จริงอยู่ ในบทมีอาทิว่า พยาปา-
ทสุตฺต นิสุตฺรณํ การออกไปมีสองอย่าง คือ การออกไปด้วยการข่มไว้ และ การออกไปโดยเด็ดขาด. ในสองอย่างนั้นสำหรับพยาบาลก่อน เมตตปฐมฉาน ชื่อว่า การออกไปด้วยการข่ม อนาคามิมรรค ชื่อว่า การออกไปโดยเด็ดขาด. สำหรับถีนมิทระ อาโลกสัญญา ชื่อว่า การออกไปด้วยการข่มไว้ อรหัตมรรค ชื่อว่า การออกไปโดยเด็ดขาด. สำหรับอุทัจจกุกุจะ สมณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าการออกไปด้วยการข่มไว้ แต่ในที่นี้ อรหัตมรรค ชื่อว่าการนำออกไป

โดยเค็ดฆาตแห่งอุทธัจจะ อนาคามิมรรค ชื่อว่าการนำออกไปโดยเค็ดฆาต แห่งกุกกุจะ สำหรับวิจิกิจจา การกำหนดธรรม ชื่อว่าการนำออกไปด้วยการข่มไว้ ปฐมมรรค ชื่อว่าการนำออกไปโดยเค็ดฆาต.

ก็ในสูตรนี้ท่านกล่าวขื่ออุปมาเหล่านี้ว่ามีอาทิว่า **เสยฺยถาปี พุราหฺมณ อุทฺปะตุโตะ ตัสมฺมโธ** ลาขาย วา ดังนี้ ในอุปมาเหล่านั้น บทว่า **อุทฺปะตุโตะ** ได้แก่ ภาชนะเต็มด้วยน้ำ. บทว่า **ตัสมฺมโธ** ได้แก่ ผสมสีต่างชนิด. บทว่า **อุกฺกุฏฺฐิติโตะ** ได้แก่ เค็ดคพถ่าน. บทว่า **อุสฺสทกฺขาโต** ได้แก่ มีกวันตลบ. บทว่า **เสวาลปนฺนกะปริโยนฺทฺโธ** ได้แก่ ปกคลุมด้วยสาหร่าย มีประเภท เป็นพิษงาเป็นต้น หรือ آهنมีสีเขียวและสีเหมือนหลังกบซึ่งเกิดปิดผิวหนัง. บทว่า **วาเทรีโตะ** ได้แก่ ถูกลมพัดกระเพื่อม. บทว่า **อาวิโล** คือไม่ใส. บทว่า **ลูพิโตะ** คือไม่นิ่ง. บทว่า **กลลฺลิตฺโต** คือมีเปลือกตม. บทว่า **อนุชฺคาเร นิกฺขิตฺโต** ได้แก่ ถูกวางไว้ในที่ไม่มีแสงสว่าง (มืด) เช่น ภายในยุงเป็นต้น. ในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกเยื้องเทศนาด้วยภพ ๓ แล้วทรงจบลงด้วย ยอดธรรม คือ พระอรหัต. ส่วนพรพราหมณ์ตั้งอยู่ในคุณเพียงแก่สฺระณะ.

จบบรรดกถาสังการวสูตรที่ ๓

๔. การณปาฬีสสูตร

ว่าด้วยเหตุที่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า

[๑๕๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี สมัยนั้น การณปาฬิพรพราหมณ์ใช้คนให้ทำการงานของเจ้าลิจจวียอยู่ ได้เห็นปิงคิยานิพรพราหมณ์เดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้

ถามว่า อ้อ ท่านปิงคิยานีมาจากไหนแต่ยังวัน (แต่วันนั้ก). ปิงคิยานีพราหมณ์
ตอบว่า ข้าพเจ้ามาจากสำนักพระสมณโคดม.

กา. ท่านปิงคิยานียอมเข้าใจพระปริชา (ความฉลาดด้วยปัญญา) ของ
พระสมณโคดมว่า เห็นจะเป็นบัณฑิตนั้นอย่างไร.

ปิ. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าคือใคร และเป็นอะไรจึงจรรู้พระปริชาของ
พระสมณโคดม ผู้ใดพึงรู้พระปริชาของพระสมณโคดม แม้ผู้นั้นพึงเป็นเช่น
กับพระสมณโคดมนั้นแน่นอน.

กา. ได้ยินว่า ท่านปิงคิยานีสรรเสริญพระสมณโคดมยิ่งนัก.

ปิ. ข้าพเจ้าคือใคร และเป็นอะไรจึงจะสรรเสริญพระสมณโคดม
และท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสรรเสริญ
แล้ว ๆ ว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

กา. ก็ท่านปิงคิยานีเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงเลื่อมใสยิ่งนักใน
พระสมณโคดมอย่างนี้.

ปิ. ท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษผู้เฒ่าในรสอันเลิศแล้ว ย่อมไม่
ปรารถนารสที่เลวเหล่านี้ ฉันทิ บุคคลพึงพรรณมของท่านพระโคดมพระองค์
นั้น โดยลักษณะใด ๆ คือ โดยสุตตะ โดยเคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดย
อัพภูตธรรม ย่อมไม่ปรารถนาวาทะของสมณะเป็นอันมากเหล่านี้ โดยลักษณะ
นั้น ๆ ฉันทิ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ถูกความหิว และความอ่อนเพลียครอบงำ
พึงได้รวงผึ้ง เขาพึงลิ้มรสโดยลักษณะใด ๆ ก็ย่อมได้รสดีอันไม่เจือ ฉันทิ
บุคคลพึงพรรณมของท่านพระโคดมพระองค์นั้น โดยลักษณะใด ๆ คือ โดย
สุตตะ โดยเคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดยอัพภูตธรรม ย่อมได้ความดีใจ
ย่อมได้ความเลื่อมใสแห่งใจ โดยลักษณะนั้น ๆ ฉันทิ เปรียบเหมือนบุรุษ

ฟังได้ไม่จันทน์แห่งจันทน์เหลืองหรือจันทน์แดง ฟังสุดกลิ่นจากที่ใด ๆ เช่น
จากราก จากลำต้น หรือจากยอด ก็ย่อมได้กลิ่นหอมดี กลิ่นแท้ ฉันทน์
บุคคลฟังธรรมของท่านพระโคตมพระองค์นั้น โดยลักษณะใด ๆ คือ โดย
สุตตะ โดยเคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดยอัပ္ภุตธรรม ก็ย่อมได้ความ
ปราโมทย์ ย่อมได้โสมนัส โดยลักษณะนั้น ฉันทน์นั้น เปรียบเหมือนบุรุษผู้
อาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก นายแพทย์ผู้ฉลาดฟังบำบัดอาพาธของเขาโดยเร็ว
ฉันทน์ บุคคลฟังธรรมของท่านพระโคตมพระองค์นั้น โดยลักษณะใด ๆ คือ
โดยสุตตะ โดยเคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดยอัပ္ภุตธรรม ความโศก
ความร่ำไร ความทุกข์ ความโทมนัส และความคับแค้นใจของเขาย่อมหมด
ไปโดยลักษณะนั้น ๆ ฉันทน์นั้น เปรียบเหมือนสระน้ำมีน้ำใสน่าเพลนิใจ น้ำเย็น
น้ำขาว มีท่าราบเรียบ น้ำรื่นรมย์ บุรุษผู้ร้อนเพราะแดด ถูกแดดเผา
เหน็ดเหนื่อย หิว ระบาย เดินมาถึง เขาลงไปในสระน้ำนั้น อาบ ดื่ม
ฟังระงับ ความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย และความเร่าร้อนทั้งปวง
ฉันทน์ บุคคลฟังธรรมของท่านพระโคตมพระองค์นั้น โดยลักษณะใด ๆ คือ
โดยสุตตะ โดยเคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดยอัပ္ภุตธรรม ความกระวน-
กระวาย ความเหน็ดเหนื่อย และความเร่าร้อนทั้งปวงของเขา ก็ย่อมระงับไป
โดยลักษณะนั้น ๆ ฉันทน์นั้น.

เมื่อปิงคยานิพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว การณปาติพราหมณ์ลุกจาก
ที่นั่ง ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง คุกเข่าข้างขวาลงบนแผ่นดิน ประนมอัญชลี
ไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ เปล่งอุทานสามครั้งว่า **ขอความ**
นอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ขอความนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระ-
องค์นั้น ขอความนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัม-

พุทธเจ้าพระองค์นั้น แล้วกล่าวต่อไปว่า ท่านปิงคิยานี ภาษิตของท่าน
แจ่มแจ้งยิ่งนัก ท่านปิงคิยานี ภาษิตของท่านแจ่มแจ้งยิ่งนัก ท่านปิงคิยานี
ประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของ
ที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มี
จักขุเห็นรูปได้ฉะนั้น ข้าพเจ้านี้ขอถึงท่านพระโคตมพระองค์นั้น กับทั้ง
พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่า เป็นสวณะ ขอท่านปิงคิยานีจงจำข้าพเจ้าว่าเป็น
อุบาสกผู้ถึงสวณะตลอดชีวิต จำเดิมตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบการณปาฐิตสูตรที่ ๔

อรรถกถาการณปาฐิตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในการณปาฐิตสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า การณปาฐิต เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น. พราหมณ์ชื่อการณปาฐิต
เพราะทำราชการในราชสำนัก. บทว่า กมฺมฺนฺตฺ กเรติ ความว่า การณปาฐิต-
พราหมณ์ลูกแต่เจ้าครู กระทำประตูป้อม และกำแพงที่ยังไม่ได้ทำ ซ่อมส่วน
ที่ชำรุด.

บทว่า ปิงคิยานี พฺราหฺมณฺ ได้แก่ พราหมณ์ผู้เป็นอริยสาวก
ตั้งอยู่ในอนาคามีผล จึงมีชื่ออย่างนี้. ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นลูกแต่เจ้าครู ถือ
ของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว บูชาด้วยดอกไม้
เป็นต้น แล้วจึงเข้าเมือง. นี้เป็นกิจวัตรประจำวันของพราหมณ์. การณปาฐิต-
พราหมณ์นั้น ได้เห็นพราหมณ์ปิงคิยานีทำกิจวัตรอย่างนั้นแล้วกำลังเดินมา.

บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า การณปาลีพราหมณ์ คิดว่า พราหมณ์
ผู้นี้มีปัญญา ญาณกล้า ไปไหนมาแต่เข้าหนอ รู้สึกว่าพราหมณ์เดินเข้ามาใกล้
โดยลำดับ จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า **หนุท กุโต** ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า
ทวา ทิวสุต ได้แก่ กลางวัน อธิบายว่า เทียงวัน.

บทว่า **ปณฺฑิโต มนุสฺสติ** ในสูตรนี้มีใจความว่า การณปาลีพราหมณ์
คิดว่า ท่านพราหมณ์ปิงคิยานี ย่อมสำคัญพระสมณโคดมว่าเป็นบัณฑิตหรือไม่หนอ.
บทว่า **โกจามุโก** ความว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นใครเล่า
ในอันที่จะรู้ถึงความฉลาดปราดเปรื่องแห่งพระปัญญาของพระสมณโคดมได้.
บทว่า **โก จ สมณฺสฺส โคตมฺสฺส ปณฺญา เวยฺยตฺติยํ ชานิสฺสํ**
ความว่า พราหมณ์ปิงคิยานีแสดงความไม่รู้ของตนด้วยประการทั้งปวงอย่างนี้ว่า
ข้าพเจ้าจักรู้ความฉลาดปราดเปรื่องแห่งพระปัญญาของพระสมณะได้แต่ไหน
คือ ข้าพเจ้าจักรู้ได้ด้วยเหตุไรเล่า.

บทว่า **โสปี ฆฺนุสฺสตาปิโสว** ความว่า พราหมณ์ปิงคิยานีแสดงว่า
ผู้ใดพึงรู้ถึงความฉลาดปราดเปรื่องแห่งพระปัญญาของพระสมณโคดม ผู้นั้น
ก็ต้องบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ก็จะพึงเป็นพุทธะ
เช่นนั้นเท่านั้น. อันผู้ประสงค์จะวัดภูเขาสิเนรุก็ดี แผ่นดินก็ดี อากาศก็ดี
ควรได้ไม้วัด หรือเชือกเท่ากับเขาสิเนรุแผ่นดินและอากาศนั้น แม้ผู้จะรู้ปัญญา
ของพระสมณโคดม ก็ควรจะได้พระสัพพัญญุตญาณเช่นเดียวกับพระญาณของ
พระองค์เหมือนกัน. ก็ในสูตรนี้พราหมณ์ปิงคิยานี กล่าวด้วยความเอื้อเฟื้อ.

บทว่า **อุพาราย** ได้แก่ สูงสุดคือประเสริฐสุด. บทว่า **โกจามุโก**
ความว่า ท่านผู้เจริญ เราเป็นใครเล่าในการที่จะสรรเสริญพระสมณโคดม.
บทว่า **โก จ สมณฺ โคตมํ ปถิสฺสํ** ความว่า เราจักสรรเสริญได้
ด้วยเหตุไรเล่า.

บทว่า **ปสฺสุจฺปสฺสุโ** ความว่า พราหมณ์ปิงคิยานีสรรเสริญด้วย
พระคุณทั้งหลายของพระองค์ ซึ่งชาวโลกทั้งปวงสรรเสริญแล้ว อันฟังไป
เหนือคุณทั้งหมด ไม่จำเป็นต้องสรรเสริญพระองค์ด้วยพระคุณอื่น ๆ เหมือน
อย่างว่า ดอกจัมปาก็ดี อุบลขาบก็ดี ปทุมแดงก็ดี จันทน์แดงก็ดี เป็นของ
ผ่องใสและมีกลิ่นหอมด้วยสิริ คือ สีและกลิ่นประจำภายในของมันเอง ไม่จำ
จะต้องชมดอกไม้โน้นด้วยสีและกลิ่นที่จรมาภายนอก. อนึ่ง เหมือนอย่างว่า
แก้วมณีก็ดี ดวงจันทร์ก็ดี ย่อมส่องประกายด้วยแสงของมันเอง แก้วมณี
และดวงจันทร์นั้นก็ไม่ต้องส่องประกายด้วยแสงอื่น ฉนั้นใด พระสมณโคดม
ก็ฉนั้นนั่น ทรงได้รับสรรเสริญยกย่อง ให้ถึงความเป็นผู้ประเสริฐที่สุดแห่งโลก
ทั้งปวงด้วยพระคุณของพระองค์เองที่ชาวโลกทั้งปวงสรรเสริญแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้อง
สรรเสริญพระองค์ด้วยพระคุณอื่น. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **ปสฺสุจฺปสฺสุโ**
เพราะเป็นผู้ประเสริฐกว่าชนผู้ประเสริฐทั้งหลาย ดังนี้ก็มี. ถามว่า ก็ใครชื่อว่า
เป็นผู้ประเสริฐ. ตอบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้ประเสริฐกว่าชาวกาสิและ
ชาวโกศล พระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ประเสริฐกว่าชาวอังคะและมคธ กษัตริย์
ลิจฉวีกรุงเวสาลีประเสริฐกว่าชาวแคว้นวัชชี มัลลกษัตริย์ เมืองปาวา เมือง
กุสินาราเป็นผู้ประเสริฐ แม้กษัตริย์นั้น ๆ เหล่าอื่นก็ประเสริฐกว่าชาวชนบท
เหล่านั้น ๆ พราหมณ์มีจึงก็พราหมณ์เป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าหมู่พราหมณ์
ทั้งหลาย อุบาสกมีอนาถบิณฑิกะเป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าอุบาสกทั้งหลาย
อุบาสิกามีนางวิสาขาเป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าอุบาสิกาหลายร้อย ปริพาชกมี
สุกฤททัยเป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าปริพาชกหลายร้อย มหาสาวิกามีอุบลวัณณา
เถรีเป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าภิกษุณีหลายร้อย พระมหาเถระมีพระสารีบุตรเถระ
เป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าภิกษุหลายร้อย เทวดามีท้าวสักกะเป็นต้น ก็ประเสริฐ
กว่าทวยเทพหลายพัน พรหมมีมหาพรหมเป็นต้น ก็ประเสริฐกว่าพรหมหลาย

พัน ชนและเทพแม่เหล่านั้นทั้งหมด ก็ยังยกย่องชมเชยสรรเสริญพระทศพล.
พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านเรียกว่า **ปสฺสฺจปสฺสฺสฺส** ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อตุลลสฺ** แปลว่า อำนาจแห่งประโยชน์ทั้งหลาย. ครั้งนั้น
พราหมณ์ปิงคิยานี เมื่อบอกถึงเหตุที่ตนเลื่อมใสแก่การณปาติพราหมณ์นั้น
จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **เสยฺยถาปิ โภ ปุริส** ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า
อตุลลสฺ หมายความว่า ชื่อว่า รสเลิศมีอาทิอย่างนี้ คือ บรรดาส-
โภชนะ ข้าวปายาสเลิศ บรรดาชั้น เนยใสจากโคเลิศ บรรดาสฟาด ผึ่งอ่อนเลิศ
บรรดาสหวาน น้ำตาลกรวดเลิศ. อิมในรสเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง บริโภค
พอหอมปากหอมคอดำรงอยู่ได้ บทว่า **อญฺเณสฺ** หินานํ ได้แก่ รสเลวอื่น
จากรสเลิศ. บทว่า **สุตฺตสฺ** แปลว่า โดยสูตร อธิบายว่า โดยได้สดับมา.
แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. บทว่า **ตโต ตโต** ได้แก่ จากบรรดา
สัตตภูตนั้นมีสุดตะเป็นต้นนั้น ๆ. บทว่า **อญฺเณสฺ ปุสฺสมณฺพฺราหฺมณ-**
ปฺปวาทานํ ได้แก่ ไม่ชอบใจ ไม่ปรารภนา คำสอนอันเป็นลัทธิของสมณ-
พราหมณ์เป็นอันมากอื่น ไม่ปรารภนาแม้แต่จะฟังสมณพราหมณ์เหล่านั้นพูด.
บทว่า **ชิมฺจฺฉาทุพฺพุลฺยปรโต** ได้แก่ ถูกความหิวและความอ่อนเพลีย
ครอบงำ.

บทว่า **มธฺุปีณฺทิกํ** ได้แก่ ข้าวสัตตुक้อนที่เขาคว่ำแบ่งสาทิแล้ว ปรุง
ด้วยรสหวาน ๔ อย่าง หรือขนมหวานนั่นเอง. บทว่า **อริคฺจฺเจยฺย** ได้แก่
พึงได้ บทว่า **อเสจนํ** ได้แก่ มีรสประณีตอร่อย ไม่ราดด้วยรสอย่างอื่น
เพื่อทำให้หวาน. บทว่า **หริจฺนฺทนฺตฺส** ได้แก่ ไม้จันทน์สีเหลืองเหมือนทอง.
บทว่า **โลหิตจฺนฺทนฺตฺส** ได้แก่ ไม้จันทน์สีแดง. บทว่า **สุรภิกฺนฺธํ** ได้แก่
มีกลิ่นหอม. ก็ความกระวนกระวายเป็นต้น ได้แก่กระวนกระวายเพราะวิญญู
ลำบากเพราะวิญญู ชื่อว่า เราร้อนเพราะวิญญู.

บทว่า อุทานํ อุทานนฺติ แปลว่า เปล่งอุทาน เหมือนอย่างว่า
น้ำมันอันใดที่ไม่สามารถจะเอามาตวงได้ แต่ไหลไป น้ำมันอันนั้นเรียกว่า
อวเสกะ น้ำใดไม่สามารถจะขังสระได้ไหลท้นไป น้ำนั้นท่านเรียกว่า โอะฆะ
ฉันใด. คำใดที่ประกอบด้วยปิตีไม่สามารถจะขังใจอยู่ มีเกินไปตั้งอยู่ไม่ได้ใน
ภายใน ก็ออกไปภายนอก คำที่ประกอบด้วยปิตินั้น ท่านเรียกว่า อุทาน
ก็ฉนั้น. อธิบายว่า พราหมณ์การณปาตีเปล่งคำที่สำเร็จด้วยปิตีเห็นปานนี้.

จบอรรถกถาการณปาตีสูตรที่ ๔

๕. ปิงคิยานีสูตร

ว่าด้วยรัตนะที่หายากยิ่ง ๕ ประการ

[๑๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่า
มหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี สมัยนั้น เจ้าลิจฉวีประมาณ ๕๐๐ เฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าอยู่ เจ้าลิจฉวีบางพวกเขียว มีวรรณะเขียว มีผ้าเขียว มีเครื่องประดับ
เขียว บางพวกเหลือง มีวรรณะเหลือง มีผ้าเหลือง มีเครื่องประดับเหลือง
บางพวกแดง มีวรรณะแดง มีผ้าแดง มีเครื่องประดับแดง บางพวกขาว
มีวรรณะขาว มีผ้าขาว มีเครื่องประดับขาว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรุ่งเรืองกว่า
เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น โดยพระวรรณะและพระยศ ครั้งนั้น ปิงคิยานีพราหมณ์
ลุกจากที่นั่ง ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาค
เจ้าประทับอยู่ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
เนื้อความแจ่มแจ้งกะข้าพระองค์ ข้าแต่พระสุคต เนื้อความแจ่มแจ้งกะข้าพระ
องค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนปิงคิยานี จงแจ่มแจ้งกะท่านเกิด

ครั้งนั้น ปิงคิยานีพราหมณ์ได้ชมเชยต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคาถา โดยย่อว่า

เชิญท่านดูพระอังคีรสผู้ทรงรุ่งโรจน์
อยู่ เหมือนดอกบัวชื่อโกกนุท มีกลิ่นหอม
ไม่ปราศจากกลิ่น บานอยู่ ณ เวลาเช้า
และเหมือนพระอาทิตย์เปล่งรัศมี อยู่บน
ท้องฟ้า ฉะนั้น.

ครั้งนั้น เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ได้ให้ปิงคิยานีพราหมณ์ห่มผ้าอูตราสงค์ ๕๐๐ ผืน ปิงคิยานีพราหมณ์ได้ทูลถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงครองผ้าอูตราสงค์ ๕๐๐ ผืนเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่า คุณก่อนเจ้า ลิจฉวี ความปรากฏขึ้นแห่งรัตนะ ๕ หาได้ยากในโลก รัตนะ ๕ เป็นไฉน ? คือ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ บุคคลผู้แสดงธรรมวินัย ที่พระตถาคตประกาศแล้ว ๑ บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่พระตถาคต ประกาศแล้ว อันผู้อื่นแสดงแล้ว ๑ บุคคลผู้รู้แจ้งธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว อันผู้อื่นแสดงแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ ธรรม ๑ กตัญญูกตเวทีบุคคล ๑ คุณก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ความปรากฏ แห่งรัตนะ ๕ ประการนี้แล หาได้ยากในโลก.

จบปิงคิยานีสูตที่ ๕

อรรถกถาปิงคยานีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยใน ปิงคยานีสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

คำว่า นีลา นี้รวมสีเขียวไว้ทั้งหมด. คำว่า นิลวณฺณา เป็นต้น แสดงการจำแนกสีเขียวนั้น. ในบทว่า นิลวณฺณา นั้นตามปกติพรรณของ กษัตริย์ลิจฉวีเหล่านั้นไม่เขียว แต่ท่านกล่าวคำนั้นเพราะกษัตริย์เหล่านั้นทา ด้วยเครื่องทาสีเขียว. บทว่า นิลวณฺณา ได้แก่แม่ผ้าเนื้อดีและผ้าไหม เป็นต้น ของกษัตริย์เหล่านั้นก็เป็นสีเขียวทั้งนั้น. บทว่า นีลาลงฺการา ได้แก่ประดับ ด้วยแก้วมณีเขียวและดอกไม้เขียว แม่เครื่องประดับช้าง ม้า รถ ม่าน เพดาน และเสื่อของกษัตริย์เหล่านั้นก็เขียวทั้งหมด. พึงทราบเนื้อความในทุกบทโดย นัยนี้.

บทว่า ปทุมํ ยถา ได้แก่ เหมือนดอกปทุมสีแดงมี ๑๐๐ ใบ ฉะนั้น บทว่า โภกนุทฺติ เป็นไวยากรณ์ของคำว่า ปทุมํ นั้นนั่นแล. บทว่า ปาโต ได้แก่ เข้าตรูคือในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น. บทว่า ลียา แปลว่า พึงมี. บทว่า อวิตคฺนุชฺช ได้แก่ ไม่หายหอม. บทว่า อังคิรสฺส ความว่าพระรัศมี ชำนจากพระวรกายน้อยใหญ่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะฉะนั้นจึงเรียกพระ อังคิรสฺส บทว่า ตปนฺนตมาทิจฺจมิวฺนฺตลิกฺเข ความว่า พราหมณ์ปิงคยานี กล่าววาท่านจงดูพระอังคิรสฺสผู้รุ่งเรือง ดูพระอาทิตย์ส่องแสงในอากาศ สามารถทำความสว่างในทวีปใหญ่ ๔ ทวีป ซึ่งมีทวีปน้อย ๒,๐๐๐ เป็นบริวาร พราหมณ์ปิงคยานีกล่าวอย่างนี้ หมายถึงตนเองหรือมหาชน.

จบอรรถกถापิงคยานีสสูตรที่ ๕

๖. สุปินสูตร

ว่าด้วยมหาสุบิน ๕ ประการ

[๑๕๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาสุบิน ๕ ประการ ปรากฏแก่ ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์ อยู่ ๕ ประการเป็นไฉน คือ แผ่นดินใหญ่นี้เป็นที่นอนใหญ่ ขุนเขาหิมวันต์ เป็นเขนย มือซ้ายหย่อนลงในสมุทรด้านทิศบูรพา มือขวาหย่อนลงในสมุทร ด้านทิศประจิม เท้าทั้งสองหย่อนลงในสมุทรด้านทิศทักษิณ นี่เป็น มหาสุบิน ข้อที่ ๑ ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่.

อีกประการหนึ่ง หล้าคาได้ขึ้นจากนาภีของตถาคตอรหันตสัมมาสัม พุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ จดท้องฟ้า ตั้งอยู่ นี่เป็น มหาสุบินข้อที่ ๒ ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่.

อีกประการหนึ่ง หมู่หนอนมีสีขาว สีระชะดำ ได้ไต่ขึ้นมาจากเท้า ของพระสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ปกปิดตลอดถึงชานุมณฑล นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๓ ปรากฏแก่ตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่.

อีกประการหนึ่ง นกสีเหล่ามีสีต่าง ๆ กัน บินมาจากทิศทั้งสี่ ตกลง แทบเท้าของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ แล้วกลับกลายเป็นสีขาวทุกตัว นี่เป็นมหาสุบิน ข้อที่ ๔ ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ. ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ เดินไปมาบนภูเขาสูงใหญ่ใหญ่ (แต่) ไม่แปดเปื้อนคุณ นี้เป็นมหาสุบินข้อที่ ๕ ปรากฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่.

คู่อ่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แผ่นดินใหญ่นี้ เป็นที่นอนใหญ่ของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ขุนเขาหิมวันต์เป็นแขน มือซ้ายหย่อนลงในสมุทรด้านทิศบูรพา มือขวาหย่อนลงในสมุทรด้านทิศประจิม เท้าทั้งสองหย่อนลงในสมุทรด้านทิศทักษิณ นี้เป็นมหาสุบินข้อที่ ๑ ปรากฏเพื่อเป็นนิมิตให้ทราบว่า ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณที่ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

ข้อที่หญาภาได้ขึ้นจากนากิของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ จดท้องฟ้าตั้งอยู่ นี้เป็นมหาสุบินข้อที่ ๒ ปรากฏเพื่อเป็นนิมิตให้ทราบว่า ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะได้ตรัสรู้ริยมรรคมีองค์ ๘ แล้วประกาศด้วยดี ตลอดถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ข้อที่หมู่นอนมีสีขาว สีระด้า ได้ไต่ขึ้นจากเท้าของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ปกปิดตลอดถึงขานุมณฑล นี้เป็นมหาสุบินข้อที่ ๓ ปรากฏเพื่อเป็นนิมิตให้ทราบว่า ฤๅษีผู้รุ่มร่ามผ้าขาวจำนวนมากได้ถึงตถาคตเป็นสรณะตลอดชีวิต.

ข้อที่นกสี่เหล่ามีสีต่าง ๆ กัน บินมาจากทิศทั้งสี่ ตกลงแทบเท้าของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ แล้วกลับกลายเป็นสีขาวทุกตัว นี้เป็นมหาสุบินข้อที่ ๔ ปรากฏ

เพื่อเป็นนิมิตให้ทราบว่า วรรณะทั้งสี่เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ก็ทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติอันยอดเยี่ยม.

ข้อที่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ เดินไปมาบนภูเขาสูงใหญ่ (แต่) ไม่แปลเป็นนาค นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๕ ปราภฏเพื่อเป็นนิมิตให้ทราบว่า ตถาคตได้ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แล้วไม่ ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่น ไม่พัวพัน มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเปลื้องตน ออกบริโลก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาสุบิน ๕ ประการนี้ ปราภฏแก่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่.

จบสุปินสูตรที่ ๖

อรรถกถาสูปินสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุปินสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า มหาสุปินา ความว่า ชื่อว่า มหาสุบิน เพราะบุรุษผู้ใหญ่ พึงฝัน และเพราะความเป็นนิมิตแห่งประโยชน์อันใหญ่. บทว่า ปาตุรเหตุ แปลว่า ได้ปราภฏแล้ว.

ในบทนั้น ผู้ฝันย่อมฝันด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ เพราะธาตุกำเร็บ ๑ เพราะเคยเป็นมาก่อน ๑ เพราะเทวดาดลใจ ๑ เพราะบุรพนิมิต ๑. ในฝัน เหล่านี้ คนธาตุกำเร็บ เพราะดีเป็นต้น เป็นเหตุทำให้กำเร็บย่อมฝัน เพราะธาตุกำเร็บ และเมื่อฝัน ย่อมฝันหลายอย่าง เช่น ฝันว่าตกจากภูเขา ว่าไป

ทางอากาศ ว่าถูกเนื้อร้าย ช้างและโจรเป็นต้นไล่ตาม. เมื่อฝันโดยเคยเป็นมาก่อน ย่อมฝันถึงอารมณ์เป็นมาแล้วในกาลก่อน. สำหรับผู้ฝันโดยเทวดาคลใจ ทวยเทพย่อมบรรดาอารมณ์หลายอย่าง เพราะประสงค์ก็มี เพราะประสงค์ร้ายก็มี ผู้นั้นย่อมฝันเห็นอารมณ์เหล่านั้น ด้วยอำนาจของทวยเทพเหล่านั้น. เมื่อฝันโดยบุรพนิมิต (กลางบอกล่วงหน้า) ย่อมฝัน อันเป็นบุรพนิมิต ของประโยชน์หรือของความพินาศที่ประสงค์จะเกิดด้วยอำนาจบุญและบาป คุณพระชนนีของพระโพธิสัตว์ ใต้นิมิตในการได้พระโอรส คุณพระเจ้าโกศล ทรงฝันเห็นสุบิน ๑๖ และคุณพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้แล ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงฝันเห็นมหาสุบิน ๕ ประการนี้.

ในฝันเหล่านั้น ฝันเพราะธาตุกำเริบ และเพราะเคยเป็นมาก่อนไม่จริง. ฝันเพราะเทวดาคลใจ จริงบ้าง ไม่จริงบ้าง เพราะว่า เทวดาทิ้งหลายโทษขึ้นมา ประสงค์จะให้ถึงความพินาศด้วยอุบาย จึงแสวงทำให้ผิดปกติ. แต่ฝันเพราะบุรพนิมิต เป็นจริงโดยส่วนเดียวแท้. แม้เพราะความเกี่ยวข้องของมูลเหตุ ๔ อย่างเหล่านี้ต่างกัน ฝันจึงต่างกันไป ฝันแม้ทั้ง ๔ นั้น พระเสกขะและปุกุชน ย่อมฝัน เพราะยังละวิปัลลาสไม่ได้ พระอเสกขะไม่ฝัน เพราะละวิปัลลาสได้แล้ว.

ก็เมื่อฝันนั้น หลับฝัน ตื่นฝัน หรือว่าไม่หลับไม่ตื่นฝัน. ในข้อนี้มีอธิบายไว้อย่างไร พิว่าหลับฝันก็ผิดอกิธรรม ด้วยว่าสัตว์ย่อมหลับด้วยภวังคจิต ภวังคจิตนั้นหาที่มีรูปนิมิตเป็นต้นเป็นอารมณ์ หรือสัมปยุตด้วยราคะเป็นต้นไม่ จิตเช่นนี้ย่อมเกิดแก่ผู้ฝัน หากตื่นฝันก็ผิดวินัย เพราะว่าฝันที่ตื่นฝันด้วยจิตเป็นอัปปोหาริก (เห็นเหมือนไม่เห็น) จะไม่เป็นอาบัติไม่ได้ เพราะล่วงละเมิดด้วยจิตเป็นอัปปอหาริก เพราะแม้ผู้ฝันทำล่วงละเมิดก็ไม่เป็นอาบัติโดยส่วนเดียวเท่านั้น เมื่อไม่หลับ ไม่ตื่นฝัน ชื่อว่าไม่ฝัน ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ จึงไม่มีฝัน

และจะไม่มีก็ไม่ใช่. เพราะเหตุไร เพราะผู้ฝืนเข้าสู่ความหลับของถึง. สมดังที่ พระนาคเสนกล่าวไว้ว่า มหาบพิตรผู้ที่หลับของถึงแลย่อมฝืน. บทว่า กปิมีทุขป เรโต ได้แก่ ประกอบแล้วด้วยการหลับของถึง. เหมือนอย่างว่า การหลับของถึง เป็นไปเร็วฉับใด การหลับที่ชื่อว่า เป็นไปเร็ว เพราะแทรกแซงด้วยจิตมีกุศลจิต เป็นต้นบ่อยๆ ก็ฉับนั้น ในความเป็นไปของการหลับใด จิตย่อมขึ้นจากภวังค์ บ่อยๆ ผู้ประกอบแล้วด้วยการหลับนั้น ย่อมฝืน.

ด้วยเหตุนี้ ฝืนนี้ จึงเป็นกุศลบ้าง อกุศลบ้าง อภัยกฤตบ้าง. ในฝืนนั้นพึงทราบว่าเป็นกุศลแก่ผู้กระทำการไหว้เจดีย์ ฟังธรรม และ แสดงธรรมเป็นต้น เป็นอกุศลแก่ผู้ทำปาณาติบาตเป็นต้น พ้นจากสองอย่างนั้น เป็น อภัยกฤตในขณะอาวัชชนจิตนี้ และขณะตทาลัมพนจิตยัดฝืนนั้นเป็น อารมณฺ์. ฝืนนั้นเพราะมีวัตถุเป็นทุผล จึงไม่สามารถจะชักปฏิสนธิของเจตนา มาได้ ก็เมื่อเป็นไปแล้ว ฝืนอันกุศลและอกุศลอื่นอุปถัมภ์ไว้ย่อมให้วิบาก ให้ วิบากก็จริง ถึงอย่างนั้น เจตนาในฝืนก็เป็นอัปโพหาริก คือกล่าวอ้างไม่ได้เลย เพราะเกิดในที่อันมิใช่วิสัย.

ก็สุบินนั้นนั้น แม้ว่า โดยเวลาฝืนในเวลากลางวัน ย่อมไม่จริง ใน ปฐมยาม มัชฌิมยาม และปัจฉิมยาม ก็เหมือนกัน. แต่ตอนใกล้รุ่ง เมื่อ อาหารที่กิน ดิ่ม และเคี้ยวย่อยดีแล้ว โอิชะอยู่ตามที่ในร่างกาย พออรุณขึ้น ความฝืนย่อมจริง เมื่อฝืนอันมีอิฏฐารมณฺ์เป็นนิमित ย่อมได้อิฏฐารมณฺ์ เมื่อ ฝืนมีอนิฏฐารมณฺ์เป็นนิमित ย่อมได้อนิฏฐารมณฺ์. ก็มหาสุบิน ๕ เหล่านี้ โลกียมหาชนไม่ฝืน มหาราชาทั้งหลายไม่ฝืน พระเจ้าจักรพรรดิทั้งหลายไม่ฝืน อัครสาวกทั้งหลายไม่ฝืน พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ฝืน พระสัมมาสัม- พุทธเจ้าทั้งหลายก็ไม่ฝืน พระสัพพัญญูโพธิสัตว์พระองค์เดียวเท่านั้นย่อมฝืน.

ถามว่า ก็พระโพธิสัตว์ของเราทรงฝันเห็นสุบินเหล่านี้เมื่อไร. ตอบว่า ทรงฝันในเวลารাত্রีระจ่างของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ โดยรู้พระองค์ว่า พรุ่งนี้เราจักเป็นพระพุทธเจ้า อาจารย์บางพวกก็กล่าวว่า วันขึ้น ๑๓ ค่ำก็มี. พระองค์ทรงฝันเห็นสุบินเหล่านี้แล้ว ทรงลุกขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิ ทรงดำริว่าถ้าเราฝันเห็นสุบินเหล่านี้ในกรุงกบิลพัสดุ์ จะกราบทูลพระชนก หากพระชนนีของเรายังทรงพระชนม์อยู่ เราก็จะทูลพระชนนี แต่ในที่นี้ไม่มีผู้จะทำนายสุบินเหล่านี้ได้ จำเราผู้เดียวจักทำนาย. แต่นั้นพระโพธิสัตว์ทรงทำนายสุบินด้วยพระองค์เองว่า สุบินนี้จักเป็นบุรพนิมิตของสิ่งนี้ สุบินนี้จักเป็นบุรพนิมิตของสิ่งนี้แล้ว เสวยข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดาในอรุเวลคามถวาย เสด็จขึ้นสู่โพธิมณฑลสถาน ทรงบรรลุตัมโพธิญาณ ประทับอยู่ ณ พระเชตวันตามลำดับ เพื่อยังมหาสุบิน ๕ ที่พระองค์เห็นแล้วในมกุฏพุทธกาล (เวลาก่อนเป็นพระพุทธเจ้ามกุฏพุทธะ) ให้พิสดาร จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายแล้วทรงเริ่มเทศนา.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **มหาปจวิ** ได้แก่ แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่เต็มท้องจักรวาล. บทว่า **มหาสนัน อโหสิ** ได้แก่ เป็นที่สิริไสยาสน์. บทว่า **โอहित** คือ วางไว้แล้ว. ก็พระหัตถ์นั้นพึงทราบว่ามีได้วางไว้เหนือน้ำที่แตกพาดไปเบื้องบน ๆ ของมหาสมุทรด้านทิศปราจีนแล้ววางลงที่สุดแห่งจักรวาลด้านทิศปราจีน. แม้ในบทเหล่านี้ว่า **ปจฺฉิเม สมฺมุเต ทกฺขิณ สมฺมุเต** ดังนี้ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ท่านเรียกว่า ทัพพดิณะ (คือหญ้าคา) ในบทว่า **ติรียา นาม ตินฺชาติ**. บทว่า **นาภียา อุกฺกนฺตฺวา นภี อาหจฺจ จิตา อโหสิ** (หญ้าผุดจากพระนาภีตั้งจดฟ้า) ความว่า หญ้าผุดขึ้นจากพระนาภีเป็นท่อนไม้สีแดงขนาดเท่าคันไถแล้วพุ่งขึ้น ๆ อย่างนี้ คือ กีบหนึ่ง ๑ สอก วาหนึ่ง ยัญฺฐิ (ไม้เท้า) หนึ่ง คาวุตหนึ่ง กิ่งโยชน์ โยชน์หนึ่งแล้วตั้งจดฟ้าหลายพันโยชน์ ทั้งที่เห็นอยู่นั้นแล.

บทว่า ปาเทหิ อุตฺตกุกิตฺวา ได้แก่ หนอนได้พระบาทตั้งแต่
ปลายพระนขา. บทว่า นานาวณฺณา ความว่า นกมีสีต่าง ๆ กันอย่างนี้คือ
ตัวหนึ่งสีเขียว ตัวหนึ่งสีเหลือง ตัวหนึ่งสีแดง ตัวหนึ่งสีเหมือนใบไม้แห้ง.
บทว่า เสตา ได้แก่ สีขาว คือ ขาวปลอด.

บทว่า มหโต มิพฺหปพฺพตฺสฺส ได้แก่ ภูเขาเต็มไปด้วยภูผ สูง
ประมาณ ๓ โยชน์. บทว่า อูปริ อูปริ จงฺกมฺติ ได้แก่ เสด็จจงกรม
แต่บนยอด ๆ ก็พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระชนม์มัยขึ้น ปราบภูคจเสด็จเข้าไป
ประทับนั่งบนภูเขา เต็มไปด้วยภูผประมาณ ๓ โยชน์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงบวรพนมิตโดยฐานเท่านี้เรียบร้อยแล้ว
บัดนี้ เพื่อทรงแสดงถึงการได้พร้อมด้วยบวรพนมิตนั้นจึงตรัสคำมีอาทิว่า ยมฺปิ
ภิกฺขเว คังนี้. ในคำนั้น พระอรหันตมรรคของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่า
เป็นสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เพราะให้คุณทุกอย่าง. เพราะฉะนั้น
พระโพธิสัตว์นั้นได้ทรงเห็นแผ่นดินใหญ่แห่งจักรวาลใดเป็นฟูกนอนอันเป็นสิริ
แผ่นดินใหญ่แห่งจักรวาลนั้นเป็นบวรพนมิตแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า. ได้ทรง
เห็นภูเขาหิมพานต์ใดเป็นหมอน ภูเขาหิมพานต์นั้น เป็นบวรพนมิต
แห่งพระสัพพัญญุตญาณ ได้ทรงเห็นพระหัตถ์และพระบาททั้ง ๔ ประคิยฐาน
บนยอดจักรวาลอันใด อันนั้นเป็นบวรพนมิตในการประกาศพระธรรมจักรซึ่งใคร ๆ
ให้เป็นไปไม่ได้ ได้ทรงเห็นพระองค์บรมมหายอันใดอันนั้นเป็นบวรพนมิต
แห่งความที่สัตว์ทั้งหลายผู้ค้ำน้ำอยู่ในภพ ๓ หายหน้าจัน ทรงเป็นดุจ
ลิมพระเนตรเห็นอันใดอันนั้นเป็นบวรพนมิตแห่งการได้ทิพยจักขุ. แสงสว่าง
ได้ปรากฏเป็นอันเดียวกันตราบเท่าถึงภวักคพรหมอันใด อันนั้น เป็นบวรพนมิต
แห่งอนาวรณญาณ (ญาณอันไม่มีเครื่องขัดข้อง). คำที่เหลือพึงทราบโดย
นัยแห่งพระบาลีนั้นแล.

จบอรรถกถาสุปินสูตรที่ ๖

๗. วัสสูตตร

ว่าด้วยอันตรายของฝน ๕ ประการ

[๑๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อันตรายของฝน (ฝนแล้ง) ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ เตโชธาตุเบื้องบน อากาศกำริบ เมฆที่เกิดขึ้นย่อมกระจายไปเพราะเตโชธาตุกำริบนั้น นี่เป็นอันตรายของฝนข้อที่ ๑ ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง อีกประการหนึ่ง วาโยธาตุเบื้องบน อากาศกำริบ เมฆที่เกิดขึ้นย่อมกระจายไป เพราะวาโยธาตุกำริบนั้น นี่เป็นอันตรายของฝนข้อที่ ๒ ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง อีกประการหนึ่ง อสุรินทราหูเอาฝ้ามี่รับน้ำแล้วทิ้งลงในมหาสมุทร นี่เป็นอันตรายของฝนข้อที่ ๓ ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง อีกประการหนึ่ง วัสสวลาหกเทวบุตรประมาทเสีย นี่เป็นอันตรายของฝนข้อที่ ๔ ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง อีกประการหนึ่ง พวกมนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม นี่เป็นอันตรายของฝนข้อที่ ๕ ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อันตรายของฝน ๕ ประการนี้แล ซึ่งพวกหมอดูรู้ไม่ได้ สายตาของพวกหมอดูหยังไม่ถึง.

จบวัสสูตตรที่ ๗

อรรถกถาวัสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวัสสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เหมิตฺตา ได้แก่ นักพยากรณ์ [หมอดู]. บทว่า เตโฆธาตุ ปกฺกุปฺติ ได้แก่ กองของไฟใหญ่เกิดขึ้น. บทว่า ปาณินา อุกฺกฺ ปฏฺิจฺฉิตฺวา ได้แก่ เอมือกว้างประมาณ ๓๐๐ โยชน์ รับนํ้าที่ตั้งขึ้นตามฤดู. บทว่า ปมตฺตา โหนฺติ ได้แก่ เป็นผู้ประมาท คือ ปราศจากสติ เพราะ มัวเมาในการเล่นของตนเสีย. จริงอยู่ เมื่อพวกเขามีจิตคิดว่ พวกเราจะเรึงฤดี ของตน ฝนย่อมนตก แม้มิใช่ฤดุกาล เพราะไม่มีจิตคิดอย่างนั้นฝนจึงตก. ทรง หมายถึงข้อนั้นจึงตรัสดังนี้ว่า ถึงแม้ในฤดุกาลฝนก็ไม่ตก.

จบอรรถกถาวัสสูตรที่ ๗

๘. วาจาสูตร

ว่าด้วยองค์แห่งวาจาสุภายิต ๕ ประการ

[๑๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภายิต ไม่เป็นทุพภายิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน องค์ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือวาจานั้นยอมเป็นวาจาที่กล่าวฤดุกาล ๑ เป็น วาจาที่กล่าวเป็นสัจ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน ๑ เป็นวาจาที่กล่าว ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต ๑ คู่ก่อนภิกษุ ทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล เป็นวาจาสุภายิต ไม่เป็น ทุพภายิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน.

จบวาจาสูตรที่ ๘

* สูตรที่ ๘-๘ อรรถกถาว่างยทั้งนั้น.

๕. กุลสูตร

ว่าด้วยการประสบนุญโดยฐานะ ๕ ประการ

[๑๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตผู้มีศีลทั้งหลาย ย่อมเข้าไปหาสกุลใด พวกมนุษย์ในสกุลนั้นย่อมประสบนุญเป็นอันมาก โดยฐานะ ๕ ประการ ฐานะ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุลจิตของพวกมนุษย์ย่อมเลื่อมใสเพราะเห็นท่าน สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อสวรรค์.

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ย่อมลูกรับ (ต้อนรับ) กราบไหว้ ให้อาสนะ (ที่นั่ง) สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อเกิดในสกุลสูง.

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ย่อมกำจัดมลทินคือความตระหนี่ สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ (เกียรติยศสูง).

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ย่อมจัดของถวายตามสติกำลัง สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีโภคทรัพย์มาก

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ย่อมได้ถามสอบสวน ย่อมฟังธรรม สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด บรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกมนุษย์ในสกุลนั้นย่อมประสบนุญเป็นอันมาก โดยฐานะ ๕ ประการนี้.

จบกุลสูตรที่ ๕

๑๐. นิสสารณียสูตร

ว่าด้วยธาตุที่พึงพรากได้ ๕ ประการ

[๒๐๐] คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ธาตุที่พึงพรากได้ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ มนสิการถึงกามทั้งหลาย จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในกามทั้งหลาย แต่เมื่อเธอมนสิการถึงเนกขัมมะ จิตของเธอย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในเนกขัมมะ จิตของเธอย่อมแล่นไป ย่อมดำเนินไปแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้ว จากกามทั้งหลาย อาสวะทุกข์และความเร่าร้อนเหล่าใด ย่อมเกิดเพราะกามเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ทุกข์และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิดเพราะเหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพรากออกแห่งกามทั้งหลาย.

อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการถึงพยาบาท จิตของเธอย่อมไม่แล่นไป ย่อมไม่เลื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในพยาบาท แต่เมื่อเธอมนสิการถึงความไม่พยาบาท จิตของเธอย่อมแล่นไป ย่อมเลื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในความไม่พยาบาท จิตของเธอขึ้นชื่อว่า เป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้วจากพยาบาท อาสวะทุกข์และความเร่าร้อนเหล่าใด ย่อมเกิดเพราะพยาบาทเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ทุกข์และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิดเพราะเหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพรากออกแห่งพยาบาท.

อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการถึงวิหิงสา จิตของเธอย่อมไม่
เล่นไป ย่อมไม่เสื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในวิหิงสา แต่เมื่อเธอ
มนสิการถึงอวิหิงสา จิตของเธอย่อมเล่นไป ย่อมเสื่อมใส ย่อมตั้งอยู่ ย่อม
น้อมไปในอวิหิงสา จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว
ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้วจากวิหิงสา อาสวะ ทุกข์และ
ความเร่าร้อนเหล่านี้ ย่อมเกิดเพราะวิหิงสาเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจาก
อาสวะ ทุกข์และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิดเพราะ
เหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพรากออกแห่งวิหิงสา.

อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการถึงรูปทั้งหลาย จิตของเธอย่อม
ไม่เล่นไป ย่อมไม่เสื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในรูปทั้งหลาย
แต่เมื่อเธอมนสิการถึงอรูป จิตของเธอย่อมเล่นไป ย่อมเสื่อมใส ย่อมตั้งอยู่
ย้อมน้อมไปในอรูป จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็นจิตดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว
ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้วจากรูปทั้งหลาย อาสวะ ทุกข์
และความเร่าร้อนเหล่านี้ ย่อมเกิดเพราะรูปเป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจาก
อาสวะ ทุกข์และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิดเพราะ
เหตุนี้ นี้เรากล่าวว่า เป็นการพรากออกแห่งรูปทั้งหลาย.

อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุมนสิการถึงสักกายะ จิตของเธอย่อมไม่
เล่นไป ย่อมไม่เสื่อมใส ย่อมไม่ตั้งอยู่ ย่อมไม่น้อมไปในสักกายะ แต่เมื่อ
เธอมนสิการถึงความดับแห่งสักกายะ จิตของเธอย่อมเล่นไป ย่อมเสื่อมใส
ย่อมตั้งอยู่ ย่อมน้อมไปในความดับแห่งสักกายะ จิตของเธอนั้นชื่อว่าเป็นจิต
ดำเนินไปดีแล้ว อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พรากออกดีแล้ว
จากสักกายะ อาสวะ ทุกข์และความเร่าร้อนเหล่านี้ ย่อมเกิดเพราะสักกายะ
เป็นปัจจัย เธอหลุดพ้นแล้วจากอาสวะ ทุกข์และความเร่าร้อนเหล่านั้น เธอ

ย่อมไม่เสวยเวทนาที่เกิดเพราะเหตุนี้ นี้เราถือว่า เป็นการพรากออก
แห่งสักกายะ.

ความเพลินในกามก็ดี ความเพลินในพยาบาทก็ดี ความเพลินใน
วิหิงสาก็ดี ความเพลินในรูปก็ดี ความเพลินในสักกายะก็ดี ย่อมไม่บังเกิดขึ้น
แก่เธอเพราะความเพลินในกามก็ดี ความเพลินในพยาบาทก็ดี ความเพลินใน
วิหิงสาก็ดี ความเพลินในรูปก็ดี ความเพลินในสักกายะก็ดี ไม่บังเกิดขึ้น
ภิกษุนี้เราถือว่าเป็นผู้ไม่มีอาลัย ตัดค้นหาได้แล้ว กลายสังโยชน์ได้แล้ว
ทำที่สุดทุกข์ได้แล้ว เพราะละมานะได้โดยชอบ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชาติที่
พึงพรากได้ ๕ ประการนี้แล.

จบนิสสารณียสูตรที่ ๑๐

จบพราหมณวรรคธรรมนาที่ ๕

จบจตุตถปัณณาสก์

อรรถกถานิสสารณียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนิสสารณียสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :

บทว่า นิสสารณียา ได้แก่ สลัดออกไป คือ พรากออกได้. บทว่า
ชาติโย ได้แก่ สภาพที่ว่างจากตน. บทว่า กาม มนสิกรโโต ได้แก่
ใส่ใจถึงกาม อธิบายว่า ออกจากอสุภมานแล้วส่งจิตมุ่งต่อกามเพื่อจะทดสอบ
ดูหยาบยาตลองพิช [ฤทธิยา]. บทว่า น ปกฺขนฺนฺติ คือ ไม่เข้าไป. บทว่า
น ปสฺสตีติ คือ ไม่ถึงความเลื่อมใส. บทว่า น สนฺติภูจฺจตีติ คือ ไม่ตั้งอยู่.
บทว่า น วิมฺพฺพจฺจตีติ คือ ไม่น้อมไป. เหมือนอย่างว่า ปีกไก่ก็ดี เอ็นกบก็ดี

ที่เขาใส่ลงไปไฟ ย่อมหิงงอ ม้วนไม่เหยียด ฉันทิ จิตก็หดหู่ไม่เหยียดออก ฉันทิ. ปฐมณานในอสุภะชื่อว่า เนกขัมมะ ในบทนี้ว่า เนกขัมม โข ปน ดังนี้. เมื่อภิกษุนั้นใส่ใจถึงเนกขัมมะนั้น จิตย่อมแล่นไป (ในเนกขัมมะ). บทว่า ตสฺส ตํ จิตฺตํ ได้แก่ จิตในอสุภะของภิกษุนั้น. บทว่า สุกฺตํ ได้แก่ ไปแล้วด้วยดี เพราะไปในโคจรคืออารมณ์. บทว่า สุภาวิตํ ได้แก่ อบรมแล้วด้วยดี เพราะไม่เป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม. บทว่า สุภูจิตฺตํ ได้แก่ ออกไปแล้วจากกาม. บทว่า สุวิมุตฺตํ ได้แก่ พ้นแล้วด้วยดีจากกามทั้งหลาย. อาสวะทั้งหลาย ๔ ที่มีกามเป็นเหตุ ชื่อว่าอาสวะ มีกามเป็นปัจจัย. ความทุกข์ ชื่อว่า วิมาตะ ความร่ำร้อนเพราะกามระคะชื่อว่า ปริพาหะ. บทว่า น โส ตํ เวทนี เวทยติ ความว่า ภิกษุนั้นมิได้เสวยเวทนาเกิดจากกามนั้น และเวทนาเกิดจากความทุกข์ และความร่ำร้อน.

บทว่า อิทมกฺขาตํ กามานํ นิสฺสรณํ ความว่า อสภะนี้ท่านกล่าวว่า เป็นเครื่องไหลออกไปแห่งกามทั้งหลาย เพราะสลัดออกจากกาม. ก็ภิกษุใดทำฉันทิให้เป็บบาท พิจารณาสังขารทั้งหลายบรรลุดุคติยมรรค เห็นนิพพานด้วยอนาคามีผลแล้วก็รู้ว่า ชื่อว่ากามทั้งหลายจะไม่มีอีกดังนี้ จิตของภิกษุนั้น ชื่อว่าเป็นนิสสรณะ เครื่องไหลออกโดยส่วนเดียว. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน. แต่ความต่างกันมีดังนี้ ในวาระที่ ๒ เมตตามานชื่อว่า เป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาท ในวาระที่ ๓ กรุณาฉันทิชื่อว่า เป็นเครื่องสลัดออกแห่งวิหิงสา ในวาระที่ ๔ อรุณฉันทิชื่อว่า เป็นเครื่องสลัดออกแห่งรูปทั้งหลาย. อนึ่ง พึงประกอบบรหัตผลเข้าในบทนี้ว่า อจฺจนฺตนิสฺสรณํ ดังนี้. ในวาระที่ ๕ บทว่า สกฺกาเย มนสิกรโรโต ความว่า เมื่อภิกษูกำหนดสังขารล้วนเป็นอารมณ์แล้วบรรลुพระอรหัต เป็นสุขขวิปีสสออกจกผลสมาบัติ

แล้วจึงส่งจิตมุ่งต่ออุปาทานชั้น ๕ เพื่อทดสอบ. บทว่า **อิทมกุขาติ สกกา-**
ยสุต นิสฺสรณํ ความว่า จิตอันสัมปยุตด้วยอรหัตผลสมาบัติที่เกิดขึ้นว่า
สักกายะจะไม่มีอีกต่อไป ดังนี้ ของภิกษุผู้เห็นพระนิพพานด้วยอรหัตมรรค
และด้วยผลดำรงอยู่นี้ ท่านกล่าวว่าเป็นเครื่องสลัดออกไปแห่งสักกายะ. ดังนี้.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงสรรเสริญคุณของพระชีนาสพ
ผู้บรรลุตักกายนิสสรณนิโรธอย่างนี้ดำรงอยู่ จึงตรัสคำมีอาทิว่า **ตสุต**
กามนหุปี นานุเสติ ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **นานุเสติ** คือไม่เกิด.
บทว่า **อนนุสยา** คือ เพราะความไม่เกิด. บทที่เหลือในสูตรนี้ มีเนื้อความ
ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถานิสสารณียสูตรที่ ๑๐

จบพราหมณวรรคที่ ๕

จบจตุตถปิณฑาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โสณสูตร ๒. โทณสูตร ๓. สังการวสูตร ๔. การณปาถีสสูตร
๕. ปิงคิยานีสสูตร ๖. สุปินสูตร ๗. วัสสสูตร ๘. วาจาสูตร ๙. กุลสูตร
๑๐. นิสสารณียสูตร และอรรถกถา.

ปัญจมปัลณาสก

๑. กิมพิลสูตร

ว่าด้วยเหตุปัจจัยทำให้ศาสนาเสื่อม

[๒๐๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันใกล้เมืองกมิลา ครั้งนั้น ท่านพระกิมพิละได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นเหตุ เป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆกรรมไม่ดำรงอยู่นาน ในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ไม่มีความเคารพ **ไม่มีความยำเกรงในศาสนา เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในธรรม เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสงฆ์ เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในลิกขา เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงกันและกัน** คุณก่อนกิมพิละนี้ แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆกรรมไม่ดำรงอยู่นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว.

กิม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสังฆกรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว.

พ. คุณก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในศาสนา เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในธรรมเป็นผู้มีความเคารพ**

มาความยำเกรงในสงฆ์ เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในสิกขา เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงกันและกัน คู่ก่อนกิมพิละ นี้แลเป็น เหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆธรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพาน แล้ว.

จบกิมพิลสูตรที่ ๑

ปัญจมปัญณาสกั

กิมพิลวรรคพรรณนาที่ ๑

อรรถกถากิมพิลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกิมพิลสูตรที่ ๑ แห่งปัญณาสกัที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-
บทว่า กิมพิลาลัย ได้แก่ ในเมืองที่มีชื่ออย่างนี้. บทว่า เวพฺพเวน คือ ในป่ามูขจลินท์. บทว่า เอตทโวจ ได้ยินว่า พระเถระนี้ เป็นบุตร-
เศรษฐีในเมืองนั้น บวชในสำนักของพระศาสดา ได้บุพเพนิวาสญาณ พระเถระ
นั้น เมื่อระลึกถึงขันธสันดานสืบต่อจันทรันตนเคยอยู่แล้ว บวชแล้ว ในเวลา
ที่ศาสนาของพระกัสสปทศพลเสื่อม. เมื่อบริษัท ๔ ทำความไม่เคารพใน
ศาสนาอยู่ จึงพาดบันไดขึ้นภูเขา ทำสมณธรรมบนภูเขานั้น ได้เห็นความที่
ตนเคยอยู่แล้ว. ท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วหมายจะทูลถามถึงเหตุนี้ดังนี้
แล้วจึงได้กราบทูลคำเป็นต้นว่า โโก นุ โข ภนฺเต ดังนี้ กะพระศาสดานั้น
อย่างนี้.

บทว่า สตฺถริ อคารวา วิหรนฺติ อปฺปติสฺสา ความว่า ย่อมไม่ตั้งความเคารพและความเป็นใหญ่ไว้ในพระศาสดา. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน.

ในบทเหล่านั้น ภิกษุเมื่อเดินกันร่วม สวมรองเท้าที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้นก็ดี พุคเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์มีประการต่าง ๆ ก็ดี ชื่อว่าไม่เคารพในพระศาสดา. อนึ่ง นั่งหลับในโรงฟังธรรมก็ดี พุคเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์มีประการต่าง ๆ ก็ดี ชื่อว่าไม่เคารพในพระธรรม. เมื่อพุดถึงเรื่องต่าง ๆ ยกแขนส่ายในท่ามกลางสงฆ์ ไม่ทำการยำเกรงในภิกษุผู้เถระ ผู้นวกะ (ผู้ใหม่) และผู้มีชณฺนิมะ (ผู้ปานกลาง) ชื่อว่าไม่เคารพในสงฆ์อยู่. เมื่อไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ ชื่อว่า ไม่เคารพในสิกขา เมื่อทำการทะเลาะบาดหมางเป็นต้นกะกันและกัน ชื่อว่าไม่เคารพกันและกัน.

จบอรรถกถากัมพิลสูตรที่ ๑

๒. ธรรมัสสวนสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๕ ประการ

[๒๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการฟังธรรม ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๑ ย่อมเข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๑ ย่อมบรรเทาความสงสัยเสียได้ ๑ ย่อมทำความเข้าใจให้ตรง ๑ จิตของผู้ฟังย่อมเลื่อมใส ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการฟังธรรม ๕ ประการนี้แล.

จบธรรมัสสวนสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๒ อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

๓. อาขานียสูตร

ว่าด้วยองค์ ๕ ของม้าอาชาไนย

[๒๐๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชาก็ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมควรแก่พระราชาก็ควรเป็นม้าทรง ย่อมถึงความนับว่าเป็นราชพาหนะ องค์ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ความซื่อตรง ๑ ความวิ่งเร็ว ๑ ความอ่อนโยน ๑ ความอดทน ๑ ความเสื่องาม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชาก็ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ย่อมควรแก่พระราชาก็ควรเป็นม้าทรง ย่อมถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรแก่ของค่านับ ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ของทำบุญ ควรกระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ความซื่อตรง ๑ ความเร็ว ๑ ความอ่อนโยน ๑ ความอดทน ๑ ความเสื่องาม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรแก่ของค่านับ ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ของทำบุญ ควรกระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบอาขานียสูตรที่ ๓

อรรถกถาอาชาณียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยใน อาชาณียสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาชฺชเวน ได้แก่ ด้วยความตรง คือด้วยการไปไม่คด.
บทว่า ชเวน คือด้วยฝีเท้าเร็ว. บทว่า มทุทเวน คือ ด้วยมีสรีระอ่อนโยน.
บทว่า ขนฺุตฺติยา คือ ด้วยความอดทนด้วยความอดกลั้น. บทว่า
โสฺรจฺเจน คือ ด้วยความมีปกติสะอาด ในภิกษุวาระ [วาระว่าด้วยภิกษุ]
พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ บทว่า อาชฺชว ได้แก่ ความไปตรงแห่งญาณ.
บทว่า ชโว ได้แก่ ความดำเนินไปแห่งญาณอันกล้า. บทว่า มทุทว คือ
ความอ่อนโยนเป็นปกติ. บทว่า ขนฺุติ ได้แก่ ความอดทนด้วยความอดกลั้น
นั่นแล. บทว่า โสฺรจฺจ คือ มีความสะอาดเป็นปกติทีเดียว

จบอรรถกถาอาชาณียสูตรที่ ๓

๔. พลสูตร

ว่าด้วยกำลัง ๕

[๒๐๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้ ๕ ประการ
เป็นไหน ? คือ กำลังคือศรัทธา ๑ กำลังคือhiri ๑ กำลังคือโศตตปปะ ๑ กำลัง
คือวิริยะ ๑ กำลังคือปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๕ ประการนี้แล.

จบพลสูตรที่ ๔

อรรถกถาว่าพลสูตรที่ ๔ ตรัสพละ ๕ ไว้ละกัน.

๕. เจโตศีลสูตร

ว่าด้วยตะปุตรังใจ ๕ ประการ

[๒๐๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปุตรังใจ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในศาสนา ภิกษุใด ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในศาสนา จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี้เป็นตะปุตรังใจข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในธรรม ภิกษุใด ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในธรรม จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี้เป็นตะปุตรังใจข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์ ภิกษุใด ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์ จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี้เป็นตะปุตรังใจข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา ภิกษุใด ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี้เป็นตะปุตรังใจข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมโกรธ มีใจไม่แช่มชื่น มีจิตอันโทสะกระทบแล้ว กระด้างในพวกเพื่อนพรหมจรรย์ จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมใจ

เพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร
นี้เป็นตะปูตรึงใจข้อที่ ๕.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปูตรึงใจ ๕ ประการนี้แล.

จบเจโตจีลสูตรที่ ๕

อรรถกถาเจโตจีลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเจโตจีลสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **เจโตจีลา** ได้แก่ ความกระด้าง ความเป็นขยะ ความเป็น
หลักตอแห่งจิต. บทว่า **สตถุริ กงฺขติ** ความว่า ภิกษุยอมสงสัยในพระ-
วรกาย หรือในพระคุณของพระศาสดา. เมื่อสงสัยในพระวรกาย ย่อมสงสัยว่า
พระวรกาย ชื่อว่าประดับด้วยปรีสลักษณะ ๓๒ มีอยู่ หรือไม่มีหนอดังนี้
เมื่อสงสัยในคุณ ย่อมสงสัยว่า พระสัพพัญญุตญาณซึ่งสามารถรู้อดีต อนาคต
และปัจจุบันมีอยู่ หรือไม่มีหนอดังนี้. บทว่า **วิจิจฺจติ** ได้แก่ เลือกเฟิ่น
ยาก ย่อมถึงความลำบาก คือไม่สามารถจะตัดสินใจได้. บทว่า **นาธิมุจฺจติ**
ได้แก่ ย่อมไม่ได้ความน้อมใจเชื่อว่าสิ่งนั้นอย่างนี้. บทว่า **น สมฺปสึทฺติ**
ความว่า หยั่งลงในคุณแล้วก็ไม่สามารถจะเลื่อมใส คือมีใจไม่ขุ่นมัว เพราะ
ไม่มีความสงสัยได้. บทว่า **อาตปฺปาย** ได้แก่ เพื่อทำความเพียรเผาผลาญ
กิเลส. บทว่า **อนุโยคาย** ได้แก่ เพื่อความประกอบบ่อยๆ. บทว่า **สาตจฺจาย**
ได้แก่ เพื่อทำติดต่อกัน. บทว่า **ปธานาย** ได้แก่ เพื่อดั้งความเพียร. บทว่า
อัยฺ ปโรโม เจโตจีโล ความว่า ภาวะนี้เป็นความกระด้างแห่งจิตข้อที่หนึ่ง
คือความสงสัยในพระศาสดานี้ อย่างนี้แล ภิกษุนั้นก็ละยังไม่ได้.

บทว่า **ชมุเม** คือในปริยัติธรรม และปฏิเวชธรรม. ก็เมื่อสงฆ์ในปริยัติธรรม ย่อมสงสัยว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวกันว่า พระไตรปิฎกพุทธพจน์มีแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ดังนี้ พระพุทธพจน์นั้นมีอยู่ หรือไม่มีหนอ ดังนี้. เมื่อสงฆ์ในปฏิเวชธรรม ย่อมสงสัยว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวกันว่า ผลแห่งวิปัสสนา ชื่อว่ามรรค ผลของมรรค ชื่อว่าผล ธรรมที่สละคืนสังขารทั้งปวง ชื่อว่านิพพาน ดังนี้ นิพพานนั้นมีอยู่ หรือไม่มีหนอ ดังนี้.

บทว่า **สงฺฆม กฺขุติ** ความว่า ย่อมสงสัยว่า ชื่อว่าสงฆ์ ผู้ดำเนินตามปฏิบัติเห็นปานนี้ ตามบทเป็นต้นว่า **อุชฺฐปฏิปนฺโน** ดังนี้ เป็นชุมนุมแห่งบุคคล ๘ คือ ท่านผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ ท่านผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ มีอยู่ หรือไม่มีหนอ ดังนี้.

เมื่อสงฆ์ในสิกขา ย่อมสงสัยว่า อาจารย์ทั้งหลายกล่าวกันว่า อธิศีล-สิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ดังนี้ สิกขานั้นมีอยู่ หรือไม่มีหนอ ดังนี้.

บทว่า **อัย ปญฺจโม** ความว่า ภาวะนี้เป็นความกระด้าง ความเป็นขยะ เป็นหลักต่อแห่งจิตข้อที่ห้า คือความขัดเคืองในเพื่อนสพรหมจารี.

จบอรรถกถาเจโตศีลสูตรที่ ๕

๖. วินิพนฺธสูตร

ว่าด้วยเครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ

[๒๐๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจากความ

ระหาย ผู้ไม่ปราศจากความทะยานอยากในกาม ภิกษุใด เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด...ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในกาม จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นเครื่องผูกใจข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด... ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในกาย ภิกษุใด เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในกาย จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นเครื่องผูกพันใจข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด... ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในรูป ภิกษุใด เป็นผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนด... ยังไม่ปราศจากความทะยานอยากในรูป จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นเครื่องผูกพันใจข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุฉันอาหารจนอิ่มตามต้องการแล้ว ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในการหลับอยู่ ภิกษุใด ฉันอาหารจนอิ่มตามความต้องการแล้ว ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในการหลับอยู่ จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำติดต่อ เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นเครื่องผูกพันใจข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุปรารถนาเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่ง ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยตั้งใจว่า เราจักเป็นเทวดา หรือเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่ง

ด้วยศีล พรต ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ ภิกษุใดปรารถนาเทพนิกายหมู่ใด หมู่หนึ่ง ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยตั้งใจว่า เราจักเป็นเทวดา หรือเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยศีล พรต ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้ จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนื่องๆ เพื่อกระทำติดต่อกัน เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นเครื่องผูกพันใจข้อที่ ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการนี้แล.

จบวินิพັນธสูตรที่ ๖

อรรถกถาวินิพັນธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวินิพันธสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เจตโส วินิพณา ได้แก่ กิเลสชื่อว่า เจตโสวินิพันชะ

เพราะผูกจิตยึดไว้ คุกทำไว้ในกำมือ. บทว่า กามะ ได้แก่ ทั้งวัตถุกาม ทั้งกิเลสกาม. บทว่า กายะ ได้แก่ ในกายของตน. บทว่า รูปะ คือในรูปภายนอก. บทว่า ยาวทถฺถิ ได้แก่ เท่าที่ตนปรารถนา. บทว่า อุตราวเทหฺก ได้แก่ อาหารที่เต็มท้อง อาหารที่เต็มท้องนั้นเรียกกันว่า อุตราวเทหฺก เพราะบรรจุเต็มท้องนั้น. บทว่า เสยฺยสุขํ ได้แก่ ความสุขโดยการนอนบนเตียงหรือตั่ง หรือความสุขตามอตุ [อุณฺหภูมิ]. บทว่า ปสฺสสุขํ ได้แก่ ความสุขที่เกิดขึ้น เหมือนความสุขของบุคคลผู้นอนพลิกไปรอบๆ ทั้งข้างขวา ทั้งข้างซ้าย ฉะนั้น. บทว่า มิทฺฐสุขํ คือ ความสุขในการหลับ. บทว่า อนฺยตุโต ได้แก่ ประกอบขวนขวายอยู่. บทว่า ปณฺธิชาย แปลว่า ปรารถนาแล้ว. จตุปาริสฺสทฺธิสฺสิด ชื่อว่าศีล ในบทเป็นต้นว่า สีสฺเสน. การสมาทานคือถือ

วัตร ชื่อว่าวัตร. การประพடுத்தบะ ชื่อว่าตบะ การงควั้นเมถุน ชื่อว่า
พรหมจรรย์. บทว่า เทโว वा ภวิสฺสามิ ความว่า เราจักเป็นเทพผู้ใหญ่
หรือ. บทว่า เทวญฺญตโร वा ความว่า หรือจักเป็นเทพผู้น้อยของค้ำใด
องค์หนึ่ง.

จบอรรถกถาวิพันธสูตรที่ ๖

๗. ยาคูสูตร

ว่าด้วยอานิสงส์ข้าวยาจุก

[๒๐๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของข้าวยาจุก ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน ? คือ บรรเทาความหิว ๑ ระวังความระหาย ๑ ยังลม
ให้เดินคล่อง ๑ ชำระลำไส้ ๑ เผาอาหารเก่าที่ยังไม่ย่อย ๑ คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อานิสงส์ของข้าวยาจุก ๕ ประการนี้แล.

จบยาคูสูตรที่ ๗

อรรถกถายาคูสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในยาคูสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วาตํ อนุโลเมติ ได้แก่ ทำลมให้เดินสะดวก. บทว่า วตฺถิ
โสเชติ ได้แก่ ชำระกระเพาะปัสสาวะให้สะอาด. บทว่า อามาวเสถํ ปาเจติ
ความว่า ถ้าอาหารที่คิบยังไม่ย่อยมี ก็ช่วยย่อยอาหารนั้น.

จบอรรถกถายาคูสูตรที่ ๗

๘. ทันทกัฏฐสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษการใช้และไม่ใช้ไม้สีฟัน

[๒๐๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษเพราะไม่เกี่ยวไม้สีฟัน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ตาฟาง ๑ ปากเหม็น ๑ ประสาทที่นำรสอาหารไม่หมดจดดี ๑ เสมหะย่อมหุ้มห่ออาหาร ๑ อาหารย่อมไม่อร่อยแต่เขา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษเพราะไม่เกี่ยวไม้สีฟัน ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์เพราะเกี่ยวไม้สีฟัน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ตาสว่าง ๑ ปากไม่เหม็น ๑ ประสาทที่นำรสอาหารหมดจดดี เสมหะย่อมไม่หุ้มห่ออาหาร อาหารย่อมอร่อยแก่เขา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์เพราะเกี่ยวไม้สีฟัน ๕ ประการนี้แล.

จบทันทกัฏฐสูตรที่ ๘

อรรถกถาทันทกัฏฐสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทันทกัฏฐสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อจกขุสุตฺตํ ได้แก่ ไม่ทำการเกื้อกูลแก่จักขุ คือไม่ทำจักขุให้ใส.

จบอรรถกถาทันทกัฏฐสูตรที่ ๘

๕. คีตสูตร

ว่าด้วยโทษของจับด้วยเสียงยาว

[๒๐๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้กล่าวธรรมด้วยเสียงจับที่ยาว ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ตนเองยอมกำหนดในเสียงนั้นบ้าง ผู้อื่นยอมกำหนดในเสียงนั้นบ้าง พวกคฤหบดียอมยกโทษว่า พวกสมณสากยบุตรเหล่านี้ยอมจับเหมือนพวกเราจับบ้าง เมื่อภิกษุพอใจกระทำเสียงความเสื่อมแห่งสมาธิยอมมีบ้าง ประชุมชนรุ่นหลังยอมถือเป็นแบบอย่างบ้าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้กล่าวธรรมด้วยเสียงจับที่ยาว ๕ ประการนี้แล.

จบคีตสูตรที่ ๕

อรรถกถาคีตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในคีตสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อายตเคน** ได้แก่ ยาวคือทำให้ระเบียบคาถา [คำร้อยกรอง] ซึ่งมีบทและพยัญชนะบริบูรณ์เสียไป. บทว่า **สรกฺขฺตมฺปิ นิกามยมานสฺส** ความว่า เมื่อปรารภการแต่งเสียงด้วยคิดว่า เสียงจับเราควรทำอย่างนี้ ดังนี้. บทว่า **สมาธิสฺส ภฺงฺโก โหติ** ความว่า จิตที่ประกอบด้วยสมณะและวิปัสสนาก็เสียไป.

จบอรรถกถาคีตสูตรที่ ๕

๑๐. มุฏฐัสตติสูตร

ว่าด้วยโทษและคุณของการนอนหลับ

[๒๑๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งภิกษุผู้ล้มสติ ไม่มีสัมปชัญญะ นอนหลับ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ย่อมหลับเป็นทุกข์ ๑ ย่อมตื่นเป็นทุกข์ ๑ ย่อมฝันลามก ๑ เทวดาย่อมไม่รักษา ๑ น้ำอสุจีย่อมเคลื่อน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษแห่งภิกษุผู้ล้มสติ ไม่มีสัมปชัญญะ นอนหลับ ๕ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์แห่งภิกษุผู้มีสติตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ นอนหลับ ๕ ประการนี้แล ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ย่อมหลับเป็นสุข ๑ ย่อมตื่นเป็นสุข ๑ ย่อมไม่ฝันลามก ๑ เทวดาย่อมรักษา ๑ น้ำอสุจีย่อมไม่เคลื่อน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์แห่งภิกษุผู้มีสติตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ นอนหลับ ๕ ประการนี้แล.

จบมุฏฐัสตติสูตรที่ ๑๐

จบกัมพิลวรรคที่ ๑

อรรถกถามุฏฐัสตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมุฏฐัสตติสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทุกขํ สุปติ** ความว่า เมื่อฝันเห็นสุบินต่าง ๆ ก็หลับ
ไม่สบาย. บทว่า **ทุกขํ ปฏิพุขฺมติ** ความว่า แม้เมื่อตื่น ก็สะดุ้งตื่น
ขนลุก. ในสูตรนี้ตรัสสติสัมปชัญญะคละกัน.

จบอรรถกถามุฏฐัสตติสูตรที่ ๑๐

จบกิมพิลวรรคกรรมนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กิมพิลสูตร
๒. รัมมัสสวนสูตร
๓. อาชานิชสูตร
๔. พลสูตร
๕. เจโตขีลสูตร
๖. วินิพันธสูตร
๗. ยาคุสูตร
๘. ทันทกัฏฐสูตร
๙. กิตฺตสูตร
๑๐. มุฏฐัสตติสูตร และอรรถกถา.

อักษกวรรคที่ ๒

๑. อักษกสูตร

ว่าด้วยโทษการดำ ๕ ประการ

[๒๑๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดชอบดำ ชอบบริภาษเพื่อน
พรหมจรรย์ ชอบติเตียนพระอริยเจ้า ภิกษุนั้นพึงหวังได้โทษ ๕ ประการ
๕ ประการเป็นไฉน คือ เขอย่อมต้องอาบัติปาราชิก ขาดทางบรรลุโลกุตตร
ธรรม ๑ ย่อมต้องอาบัติที่เส้าหมองอย่างอื่น ๑ ย่อมได้รับโรคเรื้อรังอย่าง
หนัก ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดชอบดำ ชอบบริภาษเพื่อน
พรหมจรรย์ ชอบติเตียนพระอริยเจ้า ภิกษุนั้นพึงหวังได้โทษ ๕ ประการ
นี้แล.

จบอักษกสูตรที่ ๑

อักษกวรรคคवलรณนาที่ ๒

อรรถกถาอักษกสูตร

พืงทราบวินิจฉัยในอักษกสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อกษกปริภาสโก ได้แก่ คำด้วยอักษกวัตถุ ๑๐

บริภาษด้วยแสดงภัย. บทว่า ฉนุณปริปนุโธ ได้แก่ ชื่อว่า มีทางอันขาด
เสียแล้ว เพราะความที่โลกุตระถูกตัดขาดแล้วด้วยกรรมเครื่องเน้นซ้ำ. บทว่า
โรคาตงกั ได้แก่ โรคนั้นแล ชื่อว่า โรคาคังกะ เพราะจะทำให้ชีวิตยากแค้น.

จบอรรถกถาอักษกสูตรที่ ๑

๒. ภัณฑานสูตร

ว่าด้วยโทษแห่งการทะเลาะวิวาท

[๒๑๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดผู้ทำความบาดหมาง ทำการทะเลาะ ทำการอื้อฉาว ก่ออิริยกรรมในสงฆ์ ภิกษุนั้นพึงหวังได้โทษ ๕ ประการ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ย่อมไม่ได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ ๑ ย่อมเสื่อมจากคุณที่ได้บรรลุแล้ว ๑ กิตติศัพท์ที่ชั่วย่อมฟุ้งไป ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดผู้ทำความบาดหมาง ทำการทะเลาะ ทำการวิวาท ทำการอื้อฉาว ก่ออิริยกรรมในสงฆ์ ภิกษุนั้นพึงหวังได้โทษ ๕ ประการนี้แล.

จบภัณฑานสูตรที่ ๒

อรรถกถาภัณฑานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภัณฑานสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อธิกรณการโก ได้แก่ ก่ออิริยกรรม ๔ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น.

บทว่า อนริคต ได้แก่ คุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุมาก่อน

จบอรรถกถาภัณฑานสูตรที่ ๒

๓. สีสสูตร

ว่าด้วยโทษของความทู่ศีลและคุณของศีล

[๒๑๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของคนทู่ศีล เพราะศีลวิบัติ
๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ผู้ทู่ศีล มีศีลวิบัติ ในธรรมวินัยนี้
ย่อมถึงความเสื่อม โภคทรัพย์อย่างมากอันมีความประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นโทษ
ข้อที่ ๑ ของคนทู่ศีล เพราะศีลวิบัติ อีกประการหนึ่ง กิตติศัพท์ที่ชั่วของ
ผู้ทู่ศีล มีศีลวิบัติย่อมฟุ้งไป นี่เป็นโทษข้อที่ ๒ ของคนทู่ศีล เพราะศีลวิบัติ
อีกประการหนึ่ง ผู้ทู่ศีล มีศีลวิบัติ จะเข้าสู่บริษัทใด ๆ คือ ชัตตยบริษัท
พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัทย่อมไม่องอาจ ก่อเงินเข้าไป
นี่เป็นโทษข้อที่ ๓ ของคนทู่ศีล เพราะศีลวิบัติ อีกประการหนึ่ง คนทู่ศีล
มีศีลวิบัติ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ นี่เป็นโทษข้อที่ ๔ ของคนทู่ศีล
เพราะศีลวิบัติ อีกประการหนึ่ง คนทู่ศีล มีศีลวิบัติ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึง
อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก นี่เป็นโทษ ข้อที่ ๕ ของคนทู่ศีล เพราะศีล-
วิบัติ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของคนทู่ศีล เพราะศีลวิบัติ ๕ ประการ
นี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของคนมีศีล เพราะความถึงพร้อม
ด้วยศีล ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมถึงกองโภคทรัพย์มากมาย อันมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ
นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๑ ของคนมีศีล เพราะความถึงพร้อมด้วยศีล อีกประการ-
หนึ่ง กิตติศัพท์อันงามของคนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมฟุ้งไป นี่เป็น
อานิสงส์ข้อที่ ๒ ของคนมีศีล เพราะความถึงพร้อมด้วยศีล อีกประการหนึ่ง

คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล จะเข้าสู่บริษัทใด ๆ คือ ชัตตยบริษัท พราหมณ-บริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมมองอาจ ไม่เก้อเจินเข้าไป นี่เป็น อานิสงส์ข้อที่ ๓ ของคนมีศีล เพราะความถึงพร้อมด้วยศีล อีกประการหนึ่ง คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาลละ นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๔ ของคนมีศีล เพราะความถึงพร้อมด้วยศีล อีกประการหนึ่ง คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๕ ของคนมีศีล เพราะความถึงพร้อมด้วยศีล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของ คนมีศีล เพราะความถึงพร้อมด้วยศีล ๕ ประการนี้แล.

จบศีลสูตรที่ ๓

อรรถกถาศีลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในศีลสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทูลุสโล** ได้แก่ ไม่มีศีล คือ ไร้ศีล. บทว่า **ศีลวิปยุโน** ได้แก่ มีศีลวิบัติ ขาดสังวรระวัง. บทว่า **ปมาทาธิกรณ** ได้แก่ เพราะ มีความประมาทเป็นเหตุ.

ก็สูตรนี้ ใช้สำหรับคฤหัสถ์. แม้บรรพชิตก็ใช้ได้เหมือนกัน. จริงอยู่ คฤหัสถ์ ย่อมเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ด้วยหลักศีลปะใด ๆ ไม่ว่าจะทำนา หรือค้าขาย ถ้าประมาทโดยทำปาณาติบาตเป็นต้น ศีลปะนั้น ๆ ก็ให้สำเร็จผลตามกาลไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาก็ขาดทุน. และเมื่อทำปาณาติบาต และอทินนาทาน เป็นต้น ในเวลาที่เขาไม่ทำกัน โทษก็ถึงความเสื่อมแห่งโภคทรัพย์เป็นอันมาก. บรรพชิตผู้ทุศีล ย่อมถึงความเสื่อมจากศีล พระพุทธพจน์ ฌาน และจาก

อริยทรัพย์ ๗ เพราะมีความประมาทเป็นเหตุ. สำหรับคฤหัสถ์ชื่อเสียงที่เลว
ยอมฟังไปท่ามกลางบริษัท ๔ ว่า คฤหัสถ์คนโน้น เกิดในตระกูลโน้น เป็น
คนทู่ศีล มีบาปกรรม สลัดโลกนี้และโลกหน้าเสียแล้ว ไม่ให้ทานแม้แต่อาหาร
ดังนี้. สำหรับบรรพชิตชื่อเสียงที่เสียก็ฟังไปอย่างนี้ว่า บรรพชิตรูปโน้น
รักษาศีลก็ไม่ได้ เรียนพระพุทธรพจน์ก็ไม่ได้ เลี้ยงชีพอยู่ด้วยเวชกรรม
เป็นต้น เป็นผู้ประกอบด้วยความไม่เคารพ ๖ ดังนี้. บทว่า อวิสารโท
ความว่า คฤหัสถ์ก่อน เขาคิดว่า คนบางคนจกฐักรรรมของเรา เมื่อเป็นเช่นนั้น
คนทั้งหลายจักจับเรา หรือจักแสดงเราแก่ราชตระกูลดังนี้ จึงเข้าไปหาอย่าง
หวาดกลัว เก้อเขิน คอดก ว่าหน้า นิ่งเอนิ้วหัวแม่มือเขี่ยดิน ไม่กล้าพูด
ในสถานที่ประชุมของคนมาก ๆ แน่แท้. ฝ่ายบรรพชิตคิดว่า ภิกษุประชุมกัน
มาก ๆ ภิกษุบางรูป จกฐักรรรมของเราแน่ เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกภิกษุจักห้าม
ทั้งอุโบสถ ทั้งปวารณาแก่เรา ให้เราเคลื่อนจากความเป็นสมณะแล้วจักคร่า
ออกไป ดังนี้ จึงเข้าไปหาอย่างหวาดกลัว ไม่กล้าพูด. ส่วนบางรูปแม้ทู่ศีล
ถูกทำลายแล้ว ก็ยังเที่ยวไป บรรพชิตรูปนั้น ชื่อว่าเป็นผู้เก้อ หน้าด้านโดย
อหยาศัยที่เดียว.

บทว่า สมมุพฺโห กาลํ กโรติ ความว่า ก็การขีตถือทู่ศีลกรรม
ประพฤติแล้ว ย่อมปรากฏแก่เธอผู้นอนบนเตียงมรณะ เธอลืมตาขึ้นเห็นโลกนี้
หลับตาก็เห็นโลกหน้า อบาย ๔ ย่อมปรากฏแก่เธอ เธอเป็นคฤหัสถ์ ๑๐๐
เล่ม ประหารที่ศีรษะ เขาส่งเสียงร้องมาว่า ท่านทั้งหลายช่วยห้ามที่
ท่านทั้งหลายช่วยห้ามที่ ก็ตาย ด้วยเหตุนี้ จึงตรัสว่า สมมุพฺโห กาลํ กโรติ.
บทที่ ๕ ง่ายทั้งนั้น อานิสงสกถาพึงทราบโดยปริยาย ตรงกันข้ามกับคำที่กล่าว
มาแล้ว.

๔. พหุภาณีสสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของการพูด

[๒๑๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก ๕ ประการเป็นไฉน? คือ พูดเท็จ ๑ พูดต่อเสียด ๑ พูดคำหยาบ ๑ พูดเพื่อเจ้อ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้พูดมาก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้พูดพอประมาณ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ไม่พูดเท็จ ๑ ไม่พูดต่อเสียด ๑ ไม่พูดคำหยาบ ๑ ไม่พูดเพื่อเจ้อ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้พูดพอประมาณ.

จบพหุภาณีสสูตรที่ ๔

อรรถกถาพหุภาณีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพหุภาณีสสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พหุภาณีสมี ได้แก่ ไม่กำหนดไว้ด้วยปัญญาที่พูดมาก.

ปัญญา เรียกว่า มันทา ใน บทว่า มนุตภาณีสมี ได้แก่ กำหนดด้วยปัญญาที่เรียกว่ามันทาแล้วจึงพูด.

จบอรรถกถาพหุภาณีสสูตรที่ ๔

๕. ปฐมอชันตีสสูตร

ว่าด้วยโทษของอชันติและคุณของชันติ

[๒๑๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ผู้ไม่อดทนยอมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วยเวร ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วยโทษ ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเขาถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ผู้อดทนยอมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้แล.

จบปฐมอชันตีสสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมอชันตีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอชันตีสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า เวรพหุโล ได้แก่ เป็นผู้มีเวรมากด้วยบุคคลเวรบ้าง ด้วยอกุศลเวรบ้าง บทว่า วชฺชพหุโล คือ เป็นผู้มากไปด้วยโทษ.

จบอรรถกถापฐมอชันตีสสูตรที่ ๕

๖. ทุติยอขันติสูตร

ว่าด้วยโทษของอขันติและคุณของขันติ

[๒๑๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ผู้ไม่อดทนย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้โหดร้าย ๑ ย่อมเป็นผู้เดือดร้อน ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ผู้อดทนย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่โหดร้าย ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่เดือดร้อน ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้แล.

จบตุติยอขันติสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุติยอขันติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยอขันติสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ลุตฺโต** ได้แก่ ทารุณ คุร้าย. บทว่า **วิปฺปฏิสารี** คือ ประกอบด้วยความเก้อเจิน.

จบอรรถกถาทุติยอขันติสูตรที่ ๖

๗. ปฐมอปาสาทิกสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของกรรมที่นำเลื่อมใสและไม่นำเลื่อมใส

[๒๑๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยกายกรรมเป็นต้นอันไม่นำเลื่อมใส ๕ ประการเป็นไหน? คือ แม้ตนเองยอมตียตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้ว ย่อมตียตน ๑ กิตติศัพท์ที่ชั่วยอมฟุ้งไป ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปยอมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยกายกรรมเป็นต้นอันไม่นำเลื่อมใส.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้มีความประพฤตินำมาซึ่งความเลื่อมใส ๕ ประการเป็นไหน? คือ แม้ตนเองยอมไม่ตียตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้วยอมสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันงามยอมฟุ้งไป ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้มีความประพฤตินำมาซึ่งความเลื่อมใส.

จบปฐมอปาสาทิกสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมอปาสาทิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอปาสาทิกสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อปาสาทิก ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยกายกรรมเป็นต้น ที่ไม่น่าเลื่อมใส. บทว่า ปาสาทิก ได้แก่ ผู้ประพฤตिसมาเสมอด้วยบริสุทธิอันนำมาซึ่งความเลื่อมใส.

จบอรรถกถาปฐมอปาสาทิกสูตรที่ ๗

๘. ทุติยอปาสาทิกสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของกรรมที่น่าเลื่อมใสและไม่เลื่อมใส

[๒๑๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลถึงพร้อมด้วยกายกรรมเป็นต้นอันไม่น่าเลื่อมใส ๕ ประการเป็นไหน? คือ คนพวกที่ยังไม่เลื่อมใส ย่อมไม่เลื่อมใส ๑ คนพวกที่เลื่อมใสแล้วบางพวกย่อมคลายความเลื่อมใส ๑ ชื่อว่าย่อมไม่กระทำตามคำสอนของพระศาสดา ๑ ประชุมชนชั้นหลังย่อมถือตาม ๑ จิตของเขา ย่อมไม่เลื่อมใส ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยกายกรรมเป็นต้นอันไม่น่าเลื่อมใส.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในบุคคลผู้มีความประพฤตินำมาซึ่งความเลื่อมใส ๕ ประการเป็นไหน? คือ คนพวกที่ยังไม่เลื่อมใส ย่อมเลื่อมใส ๑ คนพวกที่เลื่อมใสแล้วย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้น ๑ ชื่อว่า

พระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้า 471

ย่อมกระทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา ๑ ประชุมชนชั้นหลังย่อมถือตาม ๑
จิตของเขาย่อมเลื่อมใส ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้แล
มีอยู่ในบุคคลผู้มีความประพฤตินำมาซึ่งความเลื่อมใส.

จบเหตุยปาสาทิกสูตรที่ ๘

๕. อัคคิสูตร

ว่าด้วยโทษของไฟ

[๒๑๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่เพราะไฟ ๕
ประการเป็นไฉน? คือ ทำให้ตาฝ้าฟาง ๑ ทำให้ผิวเสีย ๑ ทำให้ทุรพล ๑
ย่อมยังการคลุกคลีหมู่คณะให้เจริญ ๑ ย่อมยังดิรัจฉานกถาให้เป็นไป ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่เพราะไฟ.

จบอัคคิสูตรที่ ๕

๑๐. มธฺรฐาสฺตร

ว่าด้วยโทษแห่งนกรมธฺรฐา

[๒๒๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในนกรมธฺรฐา
๕ ประการเป็นไฉน คือ นกรมธฺรฐามีพื้นดินไม่ราบเรียบ ๑ มีฝุ่นมาก ๑
มีสุนัขดุ ๑ มียักษ์ร้าย ๑ หาอาหารได้ยาก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕
ประการนี้แล มีอยู่ในนกรมธฺรฐา.

จบมธฺรฐาสฺตรที่ ๑

จบอัคโกสกวรรคที่ ๒

อรรถกถามรรคาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมรรคาสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปลุจิเม ภิกขเว** อาทินวา **มธฺราย** ความว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีหมู่ภิกษุแวดล้อมแล้ว เมื่อเสด็จจาริกไปถึงมธฺรานครแล้ว จึงปรารถนาเสด็จเข้าไปยังภายในพระนคร. ครั้งนั้น นางยักษิณีคนหนึ่ง เป็นมิจฉาทิฎฐิเปลือยกาย เขยิบมือทั้งสองออก แลบลิ้น ยืนขวางหน้า พระทศพล. พระศาสดา ไม่เสด็จเข้าไปภายในพระนครและเสด็จออกจากที่นั่นแล้ว ได้เสด็จไปยังวิหาร. มหาชนถือเอาของกินของบริโภค และเครื่องสักการบูชาไปวิหาร ได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระศาสดา ทรงปรารถนาพระสูตรนี้ เพื่อทรงลงนาคคหะนคณนั้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิสมา** ได้แก่ มีพื้นดินไม่ราบเรียบ. บทว่า **พหุรชา** ได้แก่ ในเวลาลมพัดได้เป็นเหมือนลูกกอล์ฟพุ่งขึ้นคลุมไว้. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถามรรคาสูตรที่ ๑๐

จบอังกโกสกวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อังกโกสกสูตร ๒. ภัณฑานสูตร ๓. สีลสูตร ๔. พหุภาณสูตร
๕. ปฐมอขันติสูตร ๖. ทุตติยอขันติสูตร ๗. ปฐมอปาสาทิกสูตร ๘. ทุตติย-
อปาสาทิกสูตร ๙. อัคคิสูตร ๑๐. มรรคาสูตร และอรรถกถา.

ทีฆจาริกวรรคที่ ๓

๑. ปฐมทีฆจาริกสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของการจาริก

[๒๒๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้ประกอบการเที่ยวไปนาน การเที่ยวไปไม่มีกำหนด ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมไม่ไ้ฟัง สิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๑ ย่อมไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๑ ย่อมไม่แก้สงสัยด้วย สิ่งที่ได้ฟังแล้วบางประการ ๑ ย่อมได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก ๑ ย่อมไม่มีมิตร ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้ประกอบการเที่ยวไปนาน การเที่ยวไปไม่มีกำหนด ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการเที่ยวไปมีกำหนดไม่พอสมควร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๑ ย่อมเข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๑ ย่อมแก้สงสัยด้วยสิ่งที่ได้ฟังแล้วบางประการ ๑ ย่อมไม่ได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก ๑ ย่อมมีมิตร ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการเที่ยวไปมีกำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้แล.

จบปฐมทีฆจาริกสูตรที่ ๑

ทิมจาริกวรรคพรรณนาที่ ๓

อรรถกถาปฐมทิมจาริกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยใน ปฐมทิมจาริกสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนนฺวฏฺจจาริกิ ได้แก่ เทียวไปไม่มีกำหนด. บทว่า สุตฺตํ น ปริโยทเปติ ความว่า ข้อใดที่เธอเคยฟังแล้ว ก็ไม่สามารถจะเข้าใจชัดข้อนั้นได้. บทว่า สุตฺตํ เนกฺกเจเน อวิสารโท โหติ ความว่า ย่อมไม่ถึง โสมนัสด้วยข้อที่ได้ฟังมาคือความรู้ที่มีอยู่นิดหน่อย. บทว่า สมวฏฺจจารเ ได้แก่ ในการเทียวไปมีกำหนด.

จบอรรถกถาปฐมทิมจาริกสูตรที่ ๑

๒. ทุตติยทิมจาริกสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของการจาริก

[๒๒๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้ประกอบการเทียวไปนาน การเทียวไปไม่มีกำหนด ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมไม่ได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ ๑ ย่อมเสื่อมจากคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว ๑ ย่อมไม่แก้สล้าด้วยคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้วบางประการ ๑ ย่อมได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก ๑ ย่อมไม่มีมิตร ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของภิกษุผู้ประกอบการเทียวไปนาน การเทียวไปไม่มีกำหนด ๕ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการเที่ยวไปมีกำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ย่อมได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ ๑ ย่อมไม่เสื่อมจากคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว ๑ ย่อมแก้แค้นด้วยคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้วบางประการ ๑ ย่อมไม่ได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก ๑ ย่อมมีมิตร ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการเที่ยวไปมีกำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้แล.

จบพุทธยที่มจาริกสูตรที่ ๒

๓. อภินิเวสสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของการอยู่อาศัย

[๒๒๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในการอยู่ประจำที่ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุอยู่ประจำที่ย่อมมีสิ่งของมาก มีการสะสมสิ่งของมาก ๑ มีเกศขามาก ๑ มีการสะสมเกศขามาก ๑ มีกิจมาก มีกรณียมาก ไม่ฉลาดในกิจที่จะต้องทำ ๑ ย่อมอยู่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร ๑ เมื่อจะหลีกไปจากอาวาสนั้น ย่อมมีความห่วงใยหลีกไป ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในการอยู่ประจำที่ ๕ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการอยู่มีกำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุผู้อยู่มีกำหนดพอสมควร ย่อมไม่มีสิ่งของมาก ไม่มีการสะสมสิ่งของมาก ๑ ไม่มีเกศขมาก ไม่มีการสะสมเกศขมาก ๑ ไม่มีกิจมาก ไม่มีกรณียมาก ฉลาดในกิจที่จะต้องทำ ๑ ไม่เป็นผู้คลุกคลีด้วย

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้า 476

คฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร ๑ เมื่อจะหลีก
ไปจากอาวาสนั้น ไม่มีความห่วงใยหลีกไป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์
ในการอยู่มีกำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้แล.

จบอภินิवासสูตรที่ ๓

อรรถกถาอภินิवासสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอภินิवासสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พหุภุชโ ได้แก่ เป็นผู้มีบริวารมาก. บทว่า พหุเสชโซ
ได้แก่ เป็นผู้มีเสชชมาก เพราะเนยใสและเนยข้นเป็นต้นมีมาก. บทว่า
อพยตโต คือ เป็นคนไม่ฉลาด. บทว่า สัมภูโจ คือ เป็นผู้คลุกคลีอยู่ด้วย
การคลุกคลี ๕ อย่าง. บทว่า อนนุโลมิเกน ได้แก่ ไม่สมควรแก่ศาสนา.

จบอรรถกถาอภินิवासสูตรที่ ๓

๔. มัจจรสูต

ว่าด้วยคุณและโทษของการอยู่อาศัย

[๒๒๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในการอยู่ประจำที่ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุผู้อยู่ประจำที่ เป็นผู้ตระหนี่ที่อยู่ ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาภ ๑ ตระหนี่วรรณะ ๑ ตระหนี่ธรรม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในการอยู่ประจำที่ ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการอยู่ที่กำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุผู้ผู้มีกำหนดพอสมควร เป็นผู้ไม่ตระหนี่ที่อยู่ ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ลาภ ๑ ไม่ตระหนี่วรรณะ ๑ ไม่ตระหนี่ธรรม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในการอยู่มีกำหนดพอสมควร ๕ ประการนี้แล.

จบมัจจรสูตที่ ๔

อรรถกถามัจจรสูต

พึงทราบวินิจฉัยในมัจจรสูตที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วณฺณมจฺจรี คือ เป็นผู้ตระหนี่คุณ. บทว่า ฐมฺมมจฺจรี คือ เป็นผู้ตระหนี่ปริยัติ.

จบอรรถกถามัจจรสูตที่ ๔

๕. ปฐมกอุปกสูตร

ว่าด้วยโทษแห่งการเข้าไปสู่สกุล

[๒๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุลย่อมต้องอาบัติเพราะเที่ยวไปโดยไม่บอกลา ๑ ย่อมต้องอาบัติเพราะนั่งในที่ลับหูกับมาตุคาม ๑ ย่อมต้องอาบัติเพราะนั่งในที่ลับตากับมาตุคาม ๑ เมื่อแสดงธรรมแก่มาตุคามเกินกว่า ๕-๖ คำ ย่อมต้องอาบัติ ๑ ย่อมมากด้วยความดำริในกามอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล.

จบปฐมกอุปกสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมกอุปกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมกอุปกสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า อนามนุจจาร อาปชชติ ความว่า ต้องอาบัติ ที่ตรัสไว้ในสิกขาบทว่า ภิกษุรับนิมนต์แล้ว มีภักตอยู่แล้ว ไม่บอกลาภิกษุซึ่งมีอยู่ ถึงความเป็นผู้เที่ยวไปในตระกูลทั้งหลายก่อนอาหาร หรือทีหลังอาหาร ดังนี้. แม้บทเป็นต้นว่า โรหิตสชชาย พึงทราบตามสิกขาบทเหล่านั้น.

จบอรรถกถापฐมกอุปกสูตรที่ ๕

๖. ทุติยกุลุปกสูตร

ว่าด้วยโทษของการคลุกคลีในสกุลเกินเวลา

[๒๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล คลุกคลีอยู่ในสกุลเกินเวลา ๕ ประการเป็นไหน? คือ การเห็นมาตุคามเนื่อง ๆ ๑ เมื่อมีการเห็นย่อมมีการเกี่ยวข้อง ๑ เมื่อมีการเกี่ยวข้องย่อมมีการคุ้นเคย ๑ เมื่อมีการคุ้นเคยย่อมมีจิตจذจ่อ ๑ เมื่อมีจิตจذจ่อแล้วพึงหวังผลข้อนี้ คือ เธอย่อมไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ จักต้องอาบัติที่เสร้างมวง หรือจักบอกกีนสิกขาลาเพศ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล คลุกคลีอยู่ในสกุลเกินเวลา.

จบทุติยกุลุปกสูตรที่ ๖

อรรถกถากุลุปกสูตร

ทุติยกุลุปกสูตรที่ ๖ บทว่า อติเวลํ ได้แก่ เกินเวลาที่กำหนดไว้.

จบอรรถกถาทุติยกุลุปกสูตรที่ ๖

๗. โภคสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของโภคทรัพย์

[๒๒๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะโภคทรัพย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไหน? คือ โภคทรัพย์เป็นของทั่วไปแก่ไฟ ๑ เป็นของทั่วไปแก่น้ำ ๑ เป็นของทั่วไปแก่พระราชา ๑ เป็นของทั่วไปแก่โจร ๑ เป็นของทั่วไปแก่ทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะโภคทรัพย์ ๕ ประการนี้แล.

* สูตรที่ ๗ อรรถกถาว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะโภคะทรัพย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ เพราะอาศัยโภคะทรัพย์ บุคคลจึงเลี้ยงตนให้เป็นสุข เอิบอิ่ม บริหารให้เป็นสุขได้โดยชอบ ๑ เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข เอิบอิ่ม บริหารให้เป็นสุขได้โดยชอบ ๑ เลี้ยงบุตรภรรยา คนใช้ คนงาน และบริวาร ให้เป็นสุข เอิบอิ่ม บริหารให้เป็นสุขได้โดยชอบ ๑ เลี้ยงมิตรและอำมาตย์ ให้เป็นสุข เอิบอิ่ม บริหารให้เป็นสุขได้โดยชอบ ๑ ย่อมบำเพ็ญทักษิณาทาน ที่มีผลเลิศเป็นทางสวรรค์ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ในสมณพราหมณ์ ทั้งหมด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะโภคะทรัพย์ ๕ ประการนี้แล.

จบโภคะสูตรที่ ๗

๘. ภัตตสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของการหุงต้ม

[๒๒๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในสกุลที่ หุงต้มอาหารในเวลาสาย ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ย่อมไม่ได้ต้อนรับแขก ที่ควรต้อนรับตามเวลา ๑ ไม่ได้บูชาเทวดาผู้รับผลตามเวลา ๑ ไม่ได้ต้อนรับ สมณพราหมณ์ผู้ฉันหนเดียว งดการฉันในเวลากลางคืน เว้นการฉันในเวลา วิกาลตามเวลา ๑ พวกคนใช้ คนงาน และบริวารหลบหน้าทำงาน ๑ อาหารที่บริโภคตามเวลาที่ไม่ควรเช่นนั้นไม่มีโอชา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษ ๕ ประการนี้แล มีอยู่ในสกุลที่หุงต้มอาหารในเวลาสาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ ๕ ประการนี้ มีอยู่ในสกุลที่หุงต้ม อาหารตามเวลา ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ย่อมได้ต้อนรับแขกที่ควรต้อนรับ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 481

ตามเวลา ๑ ย่อมได้บูชาเทวดาผู้รับพลีตามเวลา ๑ ย่อมได้ต้อนรับสมณ-
พราหมณ์ผู้ฉันหนเดียว งคการฉันในเวลากลางคืน เว้นการฉันในเวลาวิกาล
ตามเวลา ๑ คนใช้ คนงาน และบริวารย่อมไม่หลบหน้าทำการงาน ๑ อาหาร
ที่บริโภครวมเวลาที่ควรเช่นนั้นย่อมมีโอชา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์
๕ ประการนี้แล มีอยู่ในสกุลที่หุงต้มอาหารตามเวลา.

จบภักตสูตรที่ ๘

อรรถกถาภักตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภักตสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุตฺตฺรภคฺเต ได้แก่ ในตระกูลที่หุงต้มอาหารสาย. บทว่า
น กาลเณ กญฺปิเชนฺติ ความว่า พวกเขาไม่หุงต้มยาฤดูในเวลายาฤดู ของ-
ขบเคี้ยวในเวลาขบเคี้ยว อาหารในเวลาอาหาร จึงไม่บูชาตามเวลา เพราะ
เวลาที่ประกอบขวนขวายล่วงเลยไปแล้ว. ชื่อว่า ให้ด้วยจิตของตนเท่านั้น.
ต่อมา เมื่อพวกชนเหล่านั้น มาสู่เรือนของตน เขาก็ย่อมกระทำอย่างนั้นเหมือน
กัน. แม้เทวดาผู้คอยรับพลีมาแล้ว ตามประเพณีแห่งตระกูล ต่อได้ลาภตามกาล
อันเหมาะสมควรจึงรักษาคุ้มครอง. แต่เมื่อได้รับความบีบคั้นไม่ได้ตามเวลา
ไม่ทำอารักขาด้วยคิดว่า พวกเหล่านี้เป็นผู้ไม่เอื้อเฟื้อในพวกเรา ดังนี้. แม้
สมณพราหมณ์ ย่อมไม่ทำกิจที่ควรทำในงานมงคลและอวมงคล ด้วยคิดว่า
ในเรือนของคนเหล่านั้น ไม่มีอาหารในเวลาอาหาร เขาให้ในเวลาที่ยังตรง
ดังนี้. บทว่า วิมุขา กมฺมํ กโรนฺติ ความว่า พวกคนใช้ เป็นต้น ละงาน
นั่งอยู่ด้วยคิดว่า ในเวลาเช้า พวกเรายังไม่ได้อะไรเลย. พวกเราหิวเหลือเกิน

แล้ว ไม่สามารถจะทำการงานได้ดังนี้. บทว่า อโนชวนต์ โหติ ได้แก่ อาหารที่บริโภคไม่เป็นไปตามเวลา ย่อมไม่สามารถจะเผื่อชะไปได้. ธรรม ที่เป็นสุกกปัจจัยฝ่ายดี พึงทราบตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

จบอรรถกถาภัตตสูตรที่ ๘

๘. ปฐมสัปปสูตร

ว่าด้วยโทษของงูเห่าและมาตุคาม

[๒๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในงูเห่า ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน? คือ เป็นสัตว์ไม่สะอาด ๑ มีกลิ่นเหม็น ๑ มีความน่ากลัวมาก ๑ มีภัยเฉพาะหน้า ๑ มักประทุษร้ายมิตร ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในงูเห่า ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในมาตุคาม ๕ ประการ ฉะนั้นเหมือนกัน ๕ ประการเป็นไฉน? คือ เป็นผู้ไม่สะอาด ๑ มีกลิ่นเหม็น ๑ มีความน่ากลัวมาก ๑ มีภัยเฉพาะหน้า ๑ มักประทุษร้ายมิตร ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในมาตุคาม ๕ ประการนี้แล.

จบปฐมสัปปสูตรที่ ๘

อรรถกถาปฐมสัปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสัปสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สกิริ ได้แก่ เป็นสัตว์ในโพรงนอนหลับสนิทหลับนาน. บทว่า สบปฏิภโย ได้แก่ ภัยย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยงูเท่านั้น. เพราะฉะนั้น มันจึงชื่อว่า มีภัยเฉพาะหน้า. บทว่า มิตตตพฺภิกิ ได้แก่ ประทุษร้าย เบียดเบียนมิตร แม้เป็นผู้ให้น้ำและข้าวกิน. ถึงในมาตุคาม ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาปฐมสัปสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยสัปสูตร

ว่าด้วยโทษของงูเห่าและมาตุคาม

[๒๓๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในงูเห่า ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน ? คือ เป็นสัตว์มักโกรธ ๑ มักผูกโกรธ ๑ มีพิษร้าย ๑ มีสองลิ้น ๑ มักประทุษร้ายมิตร ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในงูเห่า ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในมาตุคาม ๕ ประการนี้ ฉะนั้นเหมือนกัน ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้มักโกรธ ๑ มักผูกโกรธ ๑ มีพิษร้าย ๑ มีสองลิ้น ๑ มักประทุษร้ายมิตร ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในโทษ ๕ ประการนั้น ความที่มาตุคามเป็นผู้มีพิษร้าย คือ โดยมากมาตุคามมีราคะจัด ความที่มาตุคามเป็นผู้มีสองลิ้น คือ โดยมากมาตุคามมีวาจาต่อเสียด ความที่มาตุคามเป็นผู้มักประทุษร้ายมิตร คือ โดยมากมาตุคามมักประพฤตินอกใจ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในมาตุคาม ๕ ประการนี้แล.

จบทุติยสัปสูตรที่ ๑๐

จบทีฆจาริกวรรคที่ ๓

อรรถกถาทุติยสัปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยสัปสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โฆรวิส คือ มีพิษร้ายกาจ. บทว่า ทูชิวุโห คือ มีกลิ่น
สองแฉก. บทว่า โฆรวิสตา คือ เพราะเป็นสัตว์มีพิษร้าย. แม้ในสองบท
ที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาทุติยสัปสูตรที่ ๑๐

จบทีฆจาริกวรรคธรรมนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมทีฆจาริกสูตร ๒. ตุติยทีฆจาริกสูตร ๓. อภินิवासสูตร
๔. มัจฉสูตร ๕. ปฐมกุกุปลสูตร ๖. ตุติยกุกุปลสูตร ๗. โภคสูตร
๘. ภัตตสูตร ๙. ปฐมสัปสูตร ๑๐. ตุติยสัปสูตร และอรรถกถา.

อวาตถกวรรคที่ ๔

๑. อวาตถกสูตร

ว่าด้วยธรรมชาติของเจ้าอวาต

[๒๓๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรยกย่อง ธรรม ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ภิกษุเจ้าอวาตเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยมรรยาท ไม่ถึงพร้อมด้วยวัตร ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงจำสุตะ ๑ เป็นผู้ไม่ประพฤตขัดเกลา ไม่ยินดีในการหลีกออกเร้น ไม่ยินดีในกัลยาณธรรม ๑ เป็นผู้ไม่มีวาจาไพเราะ ไม่กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ๑ มีปัญญาทึบ โง่เขลา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรยกย่อง.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรยกย่อง ธรรม ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ภิกษุเจ้าอวาตเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมรรยาท ถึงพร้อมด้วยวัตร ๑ เป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ ๑ เป็นผู้ประพฤตขัดเกลา ยินดีในการหลีกออกเร้น ยินดีในกัลยาณธรรม ๑ มีวาจาไพเราะกระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ๑ มีปัญญา เฉลียวฉลาด ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ควรยกย่อง.

จบอวาตถกสูตรที่ ๑

อวาตกวรรควรรณนาที่ ๔

อรรถกถาอวาตกสูตร

พินทรบาทวินิจฉัยในอวาตกสูตรที่ ๑ แห่ง วรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า น อากปฺปสมฺปนฺโน ได้แก่เป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยกิริยาของ
สมณะ. บทว่า อภวานิโย โหติ ได้แก่ เป็นผู้ไม่ควรยกย่อง.

จบอรรถกถาอวาตกสูตรที่ ๑

๒. ปียสูตร*

ว่าด้วยปียธรรมของเจ้าอวาต

[๒๓๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาตประกอบด้วยธรรม ๕
ประการ ย่อมเป็นที่รัก ที่ชอบใจ ที่เคารพ และเป็นที่ยศสรรเสริญของเพื่อน
พรหมจรรย์ ธรรม ๕ ประการเป็นไหน ? คือ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยความ
สำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยใน
โทษมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต
ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สดับมาก จำทรงไว้ ขึ้นปาก คล่องใจ
แทงตลอดด้วยดีด้วยทักขณิ ซึ่งธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง
งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธ์
บริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้มิว่าจาไพเราะ กระทำถ้อยคำให้ไพเราะ ประกอบ

* สูตรที่ ๒ อรรถกถาว่าง่ายทั้งนั้น

ด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวยไม่มีโทษ ให้ทราบข้อความได้ชัด ๑ เป็น
ผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยัง
เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕
ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก ที่ชอบใจ ที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของ
เพื่อนพรหมจรรย์.

จบปิยสูตรที่ ๒

๓. โสภณสูตร

ว่าด้วยโสภณธรรมของเจ้าอาวาส

[๒๓๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕
ประการ ย่อมยังอาวาสให้งาม ๕ ประการเป็นไหน? คือเป็นผู้มีศีล ดำรง
ด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ฯลฯ ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑
เป็นพหูสูต ฯลฯ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ เป็นผู้มิวจาไพเราะ ฯลฯ ให้
ทราบข้อความได้ชัด ๑ เป็นผู้สามารถเพื่อให้ผู้เข้าไปหาเห็นแจ้ง ให้สมทาน
ให้อาหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา ๑ เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดย
ไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ย่อม
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อม
ยังอาวาสให้งาม.

จบโสภณสูตรที่ ๓

อรรถกถาโศภณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโศภณสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปฏิพโล ได้แก่ ชื่อว่าเป็นผู้สามารถ เพราะเป็นผู้ประกอบ
ด้วยกำลังกายและกำลังญาณ.

จบอรรถกถาโศภณสูตรที่ ๓

๔. พหุผลการสูตร

ว่าด้วยอุปการธรรมของเจ้าอาวาส

[๒๓๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕
ประการ ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมากแก่อาวาส ๕ ประการเป็นไหน? คือ เป็น
ผู้มีศีล ฯลฯ สมาทาน ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ฯลฯ
บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ๑ ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่หักพัง ๑ ก็ภิกษุสงฆ์หมู่
ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้นต่าง ๆ ย่อมเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า
คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีภิกษุมาจากแคว้น
ต่าง ๆ ขอเชิญท่านทั้งหลายทำบุญ เป็นสมัยทำบุญ ๑ เป็นผู้ได้ตามความ
ปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่อง
อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมากแก่อาวาส.

จบพหุผลการสูตรที่ ๔

อรรถกถาพหุการสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพหุการสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ขณฺฑผลฺลํ ได้แก่สถานที่ชำระคหฬัง. บทว่า ปฏิสงฺขโรติ ได้แก่ ทำให้เป็นปกติดังเดิม. บทว่า อโรเจติ นี้ ท่านกล่าวโดยตระกูลที่เขาพิจารณาไว้แล้ว.

จบอรรถกถาพหุการสูตรที่ ๔

๕. อนุกัมปสูตร

ว่าด้วยกรณารมของเจ้าอาวาส

[๒๓๕] คุก่อนกิกขุทั้งหลาย กิกขุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ยังคฤหัสถ์ให้สมทานให้อริสีล ๑ ให้ตั้งอยู่ในธรรมทัสนะ ๑ เข้าไปหากคฤหัสถ์ผู้ป่วยแล้ว ย่อมให้สติว่า ท่านทั้งหลายจงตั้งสติให้ตรงต่อพระรัตนตรัย ก็กิกขุสงฆ์หมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีกิกขุมาจากแคว้นต่าง ๆ ย่อมเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า คุก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กิกขุหมู่ใหญ่เข้ามาแล้ว มีกิกขุมาจากแคว้นต่าง ๆ ขอเชิญท่านทั้งหลายทำบุญเป็นสมัยทำบุญ ๑ ย่อมนั้นโภชนะที่พวกคฤหัสถ์ถวาย จะเลวหรือประณีตก็ตามด้วยตนเอง ๑ ไม่ยังศรัทธาไทยให้เสียไป ๑ คุก่อนกิกขุทั้งหลาย กิกขุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์.

จบอนุกัมปสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนุกัมปสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุกัมปสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อธิสีเลสุ ได้แก่ ในศีล ๕. บทว่า ฌมฺมทสฺสเน นิเวเสติ
ได้แก่ ให้ตั้งอยู่ในฌมมทัสสนะคือสัจจะ ๔. บทว่า อรหฺลคฺคํ ได้แก่ ตั้งสติ
ดำเนินไปในพระรัตนตรัยอันสมควรแก่สักการะทั้งปวง. อธิบายว่า ท่านเข้าไป
ตั้งความเคารพยำเกรงในพระรัตนตรัยนั่นเอง ดังนี้.

จบอรรถกถาอนุกัมปสูตรที่ ๕

๖. ยถาทอวัณณสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เจ้าอาวาสเลวและดี

[๒๓๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยกรรม ๕
ประการ เหมือนถูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่ใคร่ครวญ
ไม่พิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรตำหนิ ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณา
ก่อนแล้วกล่าวตำหนิผู้ควรสรรเสริญ ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้ว
แสดงความเลื่อมใสให้ปรากฏในที่อื่นไม่ควรเลื่อมใส ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณา
ก่อนแล้วแสดงความไม่เลื่อมใสให้ปรากฏในที่อื่นควรเลื่อมใส ๑ ย่อมยัง
ศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยกรรม
๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาเก็บไว้ในนรก.

* สูตรที่ ๖ อรรถกถาวางยทั้งนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกเข็ญมาอยู่ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ใคร่ครวญพิจารณา ก่อนแล้วกล่าวคำห้ามผู้ควรตำหนิ ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญ ผู้ควรสรรเสริญ ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้ว แสดงความไม่เลื่อมใสให้ปรากฏ ในที่อื่นไม่ควรเลื่อมใส ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วแสดงความเลื่อมใสให้ ปรากฏในที่อื่นควรเลื่อมใส ๑ ย่อมไม่ยังศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูก่อนภิกษุ ทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ เหมือนลูกเข็ญมาอยู่ ในสวรรค์.

จบยถาทถอวัณณสูตรที่ ๖

๗. ยถาทถอวัณณสูตร

ว่าด้วยธรรมทำให้เจ้าอาวาสเลวและดี

[๒๓๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนํามาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรตำหนิ ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาก่อนแล้วกล่าวคำห้ามผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ตระหนี่อาวาส หวงแหนอาวาส ๑ เป็นผู้ตระหนี่สกุล หวงแหนสกุล ๑ ย่อมยังศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูก นํามาเก็บไว้ในนรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกเข็ญมาอยู่ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ใคร่ครวญพิจารณา

ก่อนแล้วกล่าวคำห้ามผู้ควรตำหนิ ๑ ใคร่ครวญพิจารณาก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ไม่ตระหนี่อวาส ไม่หวงแหนอวาส ๑ เป็นผู้ไม่ตระหนี่สกุล ไม่หวงแหนสกุล ๑ ไม่ยังศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์.

จบยถาภตเคธสูตรที่ ๗

อรรถกถายถาภตเคธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในยถาภตเคธสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อวาสปลิเคธิ ได้แก่ ตั้งอยู่ประหนึ่งกลิ้งกินอวาสด้วยอำนาจแห่งความดีอย่างแรงกล้า. บทที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถายถาภตเคธสูตรที่ ๗

จบอวาสิกวรรคกรรมนาที่ ๔

๘. ปฐมยถาภตมัจเจธสูตร*

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เจ้าอวาสตกต่ำและไม่ตกต่ำ

[๒๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณา ก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรตำหนิ ๑ ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณา ก่อนแล้วกล่าวคำห้ามผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ตระหนี่อวาส ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาภ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก.

* สูตรที่ ๘-๕-๑๐ ไม่มีอรรถกถา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกเขิญมาอยู่ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ใคร่ครวญพิจารณา ก่อนแล้วกล่าวคำหนิผู้ควรคำหนิ ๑ ใคร่ครวญพิจารณา ก่อนแล้วกล่าวสรรเสริญ ผู้ควรสรรเสริญ ๑ ไม่เป็นผู้ตระหนี่อวาต ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ ลาก ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ นี้แล เหมือนลูกเขิญมาอยู่ในสวรรค์.

จบปฐมยถาภตมัจฉเรสูตที่ ๘

๕. ทุตติยยถาภตมัจฉเรสูต

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เจ้าอาวาสตกต่ำและไม่ตกต่ำ

[๒๓๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไหน ? คือ เป็นผู้ตระหนี่อวาต ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาก ๑ ตระหนี่วรรณะ ๑ ย่อมยัง ศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกนำมาเก็บไว้ในนรก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนลูกเขิญมาอยู่ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไหน ? คือ ไม่เป็นผู้ตระหนี่อวาต ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ลาก ๑ ไม่ตระหนี่วรรณะ ๑ ไม่ยัง ศรัทธาไทยให้ตกไป ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอาวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนลูกเขิญมาอยู่ในสวรรค์.

จบทุตติยยถาภตมัจฉเรสูตที่ ๕

๑๐. ตติยยถาภตมัจฉเรสูตฺร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เจ้าอวาสตกต่ำและไม่ตกต่ำ

[๒๔๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกนำมาเก็บไว้ในนรก ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้ตระหนี่อวาส ๑ ตระหนี่สกุล ๑ ตระหนี่ลาภ ๑ ตระหนี่วรรณะ ๑ ตระหนี่ธรรม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกนำมาเก็บไว้ในนรก.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เหมือนถูกเชิญมาไว้ในสวรรค์ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่เป็นผู้ตระหนี่อวาส ๑ ไม่ตระหนี่สกุล ๑ ไม่ตระหนี่ลาภ ๑ ไม่ตระหนี่วรรณะ ๑ ไม่ตระหนี่ธรรม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเจ้าอวาสประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เหมือนถูกเชิญมาอยู่ในสวรรค์.

จบตติยยถาภตมัจฉเรสูตฺรที่ ๑๐

จบอาวาสสิกขวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อาวาสสิกขสูตร ๒. ปิยสูตร ๓. โสภณสูตร ๔. พหุปรการสูตร ๕. อนุปกัมปกสูตร ๖. ยถาทอวัณณสูตร ๗. ยถาทเคธสูตร ๘. ปฐมยถาทมัจฉเรสูตฺร ๙. ทุติยยถาทมัจฉเรสูตฺร ๑๐. ตติยยถาทมัจฉเรสูตฺร และอรรคกถา.

ทุจริตวรรคที่ ๕

๑. ทุจริตสูตร

ว่าด้วยโทษแห่งทุจริตและคุณแห่งสุจริต

[๒๔๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ แม้นตนเองยอมติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้วยอมติเตียนได้ ๑ กิตติศัพท์อันชั่วยอมฟุ้งไป ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปยอมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะสุจริต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ แม้นตนเองยอมไม่ติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้วยอมสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันงามยอมฟุ้งไป ๑ ย่อมไม่เป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑ เมื่อตายไปยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะสุจริต ๕ ประการนี้แล.

จบทุจริตสูตรที่ ๑

ทุจรีตวรรคพรรณนาที่ ๕

อรรถกถาทุจรีตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุจรีตสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ทุจรีเต นี้ท่านกล่าวไม่แยกประเภท. บทเป็นต้นว่า กายทุจรีเต ท่านกล่าวแยกประเภท โดยเป็นกายทวารเป็นต้น. บทว่า สทุรมมา ได้แก่ จากกรรมคืออกุศลกรรมบถ ๑๐. บทว่า อสทุรมเม ได้แก่ ในอสังกรรมคืออกุศลกรรมบถ.

จบอรรถกถาทุจรีตสูตรที่ ๑

๒. กายทุจรีตสูตร

ว่าด้วยโทษของกายสุจรีตและคุณของกายสุจรีต

[๒๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะกายทุจรีต ๕ ประการ นี้แล ฯลฯ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะกายสุจรีต ๕ ประการนี้ ฯลฯ

จบกายทุจรีตสูตรที่ ๒

* สูตรที่ ๒ ถึง ๘ ไม่มีอรรถกถาอธิบาย.

๓. วชิทวารสูตร

ว่าด้วยโทษของวชิทวารและคุณของสุจริต

[๒๔๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในพระวชิทวาร ๕ ประการนี้
ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะวชิทวาร ๕ ประการนี้ ฯลฯ

จบวชิทวารสูตรที่ ๓

๔. มโนทวารสูตร

ว่าด้วยโทษของมโนทวารและคุณของมโนสุจริต

[๒๔๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะมโนทวาร ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน ? คือ แม้ตนเองยอมติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณา
แล้วยอมติเตียน ๑ กิตติศัพท์ที่ชั่วยอมพุ่งไป ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาละ ๑
เมื่อตายไปยอมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
โทษในเพราะมโนทวาร ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะมโนสุจริต ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน ? คือ แม้ตนเองยอมไม่ติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณา
แล้วยอมสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันงามยอมพุ่งไป ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำ
กาละ ๑ เมื่อตายไปยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์
ในเพราะมโนสุจริต ๕ ประการนี้แล.

จบมโนทวารสูตรที่ ๔

๕. อปรทุจริตสูตร

ว่าด้วยโทษของทุจริตและคุณของสุจริต

[๒๔๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ แม่ตนเองยอมติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้วยอมติเตียน ๑ กิตติศัพท์ที่ชั่วยอมฟุ้งไป ๑ ย่อมเสื่อมจากศีลธรรม ๑ ย่อมตั้งอยู่ในอศีลธรรม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะสุจริต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ แม่ตนเองยอมไม่ติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณาแล้วยอมสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันงามฟุ้งไป ๑ ย่อมเสื่อมจากอศีลธรรม ๑ ย่อมตั้งอยู่ในศีลธรรม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะสุจริต ๕ ประการนี้แล.

จบอปรทุจริตสูตรที่ ๕

๖. อปรกายทุจริตสูตร

ว่าด้วยโทษของกายสุจริตและคุณของกายสุจริต

[๒๔๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะทุจริต ๕ ประการนี้ ฯลฯ
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะสุจริต ๕ ประการนี้ ฯลฯ

จบปรกายทุจริตสูตรที่ ๖

๓. อปรวจีทุจริตสูตร

ว่าด้วยโทษของวจีทุจริตและคุณของวจีสุจริต

[๒๔๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะวจีทุจริต ๕ ประการนี้
๗๗ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะวจีสุจริต ๕ ประการนี้ ๗๗
จบอปรวจีทุจริตสูตรที่ ๓

๔. อปรมโนทุจริตสูตร

ว่าด้วยโทษของมโนทุจริตและคุณของมโนสุจริต

[๒๔๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะมโนทุจริต ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน คือ แม้นตนเองยอมติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณา
แล้วยอมติเตียน ๑ กิตติศัพท์ที่ชั่วยอมพุ่งไป ๑ ย่อมเสื่อมจากศีลธรรม ๑
ยอมตั้งอยู่ในอศีลธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะมโนทุจริต
๕ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ในเพราะมโนสุจริต ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน คือ แม้นตนเองยอมไม่ติเตียนตนได้ ๑ วิญญูชนพิจารณา
แล้วยอมสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์ที่ชั่วยอมพุ่งไป ๑ ย่อมเสื่อมจากศีลธรรม ๑
ยอมตั้งอยู่ในอศีลธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในเพราะมโนสุจริต
๕ ประการนี้แล.

จบอปรมโนทุจริตสูตรที่ ๔

๕. สิวถิกาสูตร

ว่าด้วยโทษของป่าช้าและคนเหมือนป่าช้า

[๒๔๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในป่าช้า ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน? คือ เป็นที่ไม่สะอาด ๑ มีกลิ่นเหม็น ๑ มีภัยเฉพาะหน้า ๑ เป็นที่อยู่ของพวกมนุษย์ร้าย ๑ เป็นที่ราพันทุกข์ของชนหมู่มาก ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในป่าช้า ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในบุคคลผู้เปรียบด้วยป่าช้า ๕ ประการนี้ ฉะนั้นเหมือนกัน ๕ ประการเป็นไฉน? คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อม ประกอบด้วยกายกรรมอันไม่สะอาด ด้วยวจีกรรมอันไม่สะอาด ด้วยมโนกรรมอันไม่สะอาด เรากล่าวข้อนี้เพราะเขาเป็นผู้ไม่สะอาด ป่าช้านั้นเป็นที่ไม่สะอาด แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉะนั้น.

กิตติศัพท์ที่ชั่วของเขาผู้ประกอบด้วยกายกรรม อันไม่สะอาด ด้วยวจีกรรมอันไม่สะอาด ด้วยมโนกรรมอันไม่สะอาด ย่อมพุ่งไป เรากล่าวข้อนี้ เพราะเขาเป็นผู้มีกลิ่นเหม็น ป่าช้ามีกลิ่นเหม็นแม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉะนั้น.

เพื่อนพรหมจรรย์ผู้มีศีลเป็นที่รัก ย่อมเว้นไกลซึ่งบุคคลนั้นผู้ประกอบ ด้วยกายกรรมอันไม่สะอาด ด้วยวจีกรรมอันไม่สะอาด ด้วยมโนกรรมอันไม่สะอาด เรากล่าวข้อนี้เพราะเขามีภัยเฉพาะหน้า ป่าช้ามีภัยเฉพาะหน้า แม้ฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉะนั้น.

เขาประกอบด้วยกายกรรมอันไม่สะอาด ด้วยวจีกรรมอันไม่สะอาด ด้วยมโนกรรมอันไม่สะอาด ย่อมอยู่ร่วมกับบุคคลผู้เสมอกัน เรากล่าวข้อนี้

เพราะเขาเป็นที่อยู่ของสิ่งร้าย ป่าช้าเป็นที่อยู่ของมนุษย์ร้าย แม้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

เพื่อนพรหมจรรย์ผู้มีศีลเป็นที่รัก เห็นเขาผู้ประกอบด้วยกายกรรมอันไม่สะอาด ด้วยวจีกรรมอันไม่สะอาด ด้วยมโนกรรมอันไม่สะอาด แล้วย่อมรำพันทุกข์ว่า โอ เป็นทุกข์ของพวกเราผู้อยู่ร่วมกับบุคคลเห็นปานนี้ เรากล่าวข้อนี้อันเพราะเขาเป็นที่รำพันทุกข์ ป่าช้าเป็นที่รำพันทุกข์ของชนหมู่มาก แม้นฉันใด เรากล่าวบุคคลนี้เปรียบฉันนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในบุคคลผู้เปรียบด้วยป่าช้า ๕ ประการนี้แล.

จบสิวถิกาสูตที่ ๕

อรรถกถาสิวถิกาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในสิวถิกาสูตที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สิวถิกาย คือ ในป่าช้า. บทว่า อาโรทนา คือสถานที่รำให้. บทว่า อสุจินา คือ น่าเกลียดชัง.

จบอรรถกถาสิวถิกาสูตที่ ๕

๑๐. ปุคคลปสาทสูต

ว่าด้วยโทษของการเลื่อมใสที่เกิดขึ้น

[๒๕๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคล ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน? คือ บุคคลใดย่อมเลื่อมใสในบุคคลใด บุคคลนั้นต้องอาบัติอันเป็นเหตุให้สงฆ์ยกวัตร เขาจึงคิดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา นี้ ถูกสงฆ์ยกวัตรเสียแล้ว เขาจึงเป็นผู้ไม่มีความเลื่อมใสมากในพวกภิกษุ เมื่อไม่มีความเลื่อมใสมากในพวกภิกษุ จึงไม่คบหาภิกษุ

เหล่านี้ เมื่อไม่คบหาภิกษุเหล่านี้ จึงไม่ฟังสัทธรรม เมื่อไม่ฟังสัทธรรม จึงเสื่อมจากสัทธรรม นี่เป็นโทษในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคลข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมเลื่อมใสในบุคคลใด บุคคลนั้นต้องอาบัติ อันเป็นเหตุให้สงฆ์บังคับให้นั่งที่สุดสงฆ์ เขาจึงคิดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรานี้ ถูกสงฆ์บังคับให้นั่งในที่สุดสงฆ์เสียแล้ว เขาจึงเป็นผู้ไม่มีความเลื่อมใสมากในพวกภิกษุ... จึงเสื่อมจากสัทธรรม นี่เป็นโทษในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคลข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมเลื่อมใสในบุคคลใด บุคคลนั้นหลีกเลี่ยงไปสู่วิเศษเสีย เขาจึงคิดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรานี้ หลีกไปสู่วิเศษเสียแล้ว เขาจึงเป็นผู้ไม่มีความเลื่อมใสมากในพวกภิกษุ... จึงเสื่อมจากสัทธรรม นี่เป็นโทษในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคลข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมเลื่อมใสในบุคคลใด บุคคลนั้นลาสิกขา เขาจึงคิดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรานี้ ลาสิกขาเสียแล้ว เขาจึงไม่คบหาภิกษุเหล่านี้... จึงเสื่อมจากสัทธรรม นี่เป็นโทษในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคลข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมเลื่อมใสในบุคคลใด บุคคลนั้นกระทำกาละเสีย เขาจึงคิดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรานี้ กระทำกาละเสียแล้ว เขาจึงไม่คบหาภิกษุเหล่านี้ จึงไม่ฟังสัทธรรม เมื่อไม่ฟังสัทธรรม จึงเสื่อมจากสัทธรรม นี่เป็นโทษในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคลข้อที่ ๕.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษในความเลื่อมใสที่เกิดในบุคคล ๕ ประการนี้แล.

จบบุคคลปสาทสูตรที่ ๑๐

จบทวารวรรคที่ ๕

อรรถกถาปุคคปสาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปุคคปสาทสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปุคคปสาท ได้แก่ ในความเลื่อมใสที่เกิดขึ้นในบุคคล
คนหนึ่ง. บทว่า อนุต นิสิตาเปติ ได้แก่ ให้เขอนั่งทำอาสนะของพวก
ภิกษุ. บทที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาปุคคปสาทสูตรที่ ๑๐

จบทุจริตวรรคธรรมาที่ ๕

จบปัญจมปิณฑาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ทุจริตสูตร ๒. กายตุจริตสูตร ๓. วจิตุจริตสูตร ๔. มโน-
ตุจริตสูตร ๕. อปรตุจริตสูตร ๖. อปรกายตุจริตสูตร ๗. อปรวจิตุจริตสูตร
๘. อปรมโนตุจริตสูตร ๙. สิวติกาสูตร ๑๐. ปุคคปสาทสูตร และอรรถกถา.

พระสูตรที่ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในวรรค*

ว่าด้วยคุณธรรมและประเภทธรรมต่าง ๆ

[๒๕๑] **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ พึงให้กุลบุตรอุปสมบทได้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยศีลชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยสมาธิชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยปัญญาชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยวิมุตติชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ๑ ประกอบด้วยวิมุตติญาณทัสนชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ๑ **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล พึงให้กุลบุตรอุปสมบทได้.

[๒๕๒] **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ พึงให้นิสัยได้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยศีลชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ฯลฯ ประกอบด้วยวิมุตติญาณทัสนชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล พึงให้นิสัยได้.

[๒๕๓] **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ พึงให้สามเณรอุปฐากได้ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยศีลชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ ฯลฯ ประกอบด้วยวิมุตติญาณทัสนชั้นอื่นเป็นของพระอเสขะ **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล พึงให้สามเณรอุปฐากได้.

* อรรถกถาแก้ไขท้ายวรรคนี้.

[๒๕๔] คุก่อนกิกษุทั้งหลาย ความตระหนี่ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน ? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่สกุล (อุปัฏฐาก) ๑ ความตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความตระหนี่ธรรม ๑ คุก่อน กิกษุทั้งหลาย ความตระหนี่ ๕ ประการนี้แล คุก่อนกิกษุทั้งหลาย บรรดา ความตระหนี่ ๕ ประการนี้ ความตระหนี่ที่น่าเกลียดยิ่ง คือ ความตระหนี่ธรรม.

[๒๕๕] คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุอยู่ประพตติพรหมจรรย์เพื่อละ เพื่อตัดขาดความตระหนี่ ๕ ประการ ความตระหนี่ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ กิกษุอยู่ประพตติพรหมจรรย์เพื่อละ เพื่อตัดขาดความตระหนี่ที่อยู่ ๑ เพื่อละ เพื่อตัดขาดความตระหนี่สกุล ๑ เพื่อละ เพื่อตัดขาดความตระหนี่ ลาภ ๑ เพื่อละ เพื่อตัดขาดความตระหนี่วรรณะ ๑ เพื่อละ เพื่อตัดขาด ความตระหนี่ธรรม ๑ คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุอยู่ประพตติพรหมจรรย์เพื่อ เพื่อละ เพื่อตัดขาดความตระหนี่ ๕ ประการนี้แล.

[๒๕๖] คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการ ไม่ควร เพื่อบรรลุปฐมฌาน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่สกุล ๑ ความตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความตระหนี่ธรรม ๑ คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรบรรลุปฐมฌาน คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุละธรรม ๕ ประการ ควรเพื่อ บรรลุปฐมฌาน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่สกุล ๑ ความตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความตระหนี่ธรรม ๑ คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุละธรรม ๔ ประการนี้แล ควร บรรลุปฐมฌาน.

[๒๕๗] คุก่อนกิกษุทั้งหลาย กิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการ ไม่ควร เพื่อบรรลุตติยฌาน... ตติยฌาน... จตุตถฌาน... ไม่ควรเพื่อทำให้

แจ้งซึ่งโสคาปัตติผล... สกทาคามิผล... อนาคามิผล... อรหัตผล ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่สกุล ๑ ความตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความตระหนี่ธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่ง อรหัตผล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการ ควรเพื่อกระทำ ให้แจ้งซึ่งอรหัตผล ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่ธรรม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัตผล.

[๒๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการ ไม่ควร เพื่อบรรลุปฐมฌาน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่สกุล ๑ ความตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความ เป็นคนนอกตัณญูกตเวที ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการ นี้แล ไม่ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการ ควรเพื่อบรรลุปฐม- ฌาน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่ สกกุล ๑ ความตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความเป็นคนนอกตัณญูก- ตเวที ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเพื่อ บรรลุปฐมฌาน.

[๒๕๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการ ไม่ควรเพื่อ บรรลุตติยฌาน... ตติยฌาน... จตุตถฌาน... ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่ง โสคาปัตติผล... สกทาคามิผล... อนาคามิผล... อรหัตผล ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ๑ ความตระหนี่สกุล ๑ ความ ตระหนี่ลาภ ๑ ความตระหนี่วรรณะ ๑ ความเป็นคนนอกตัณญูกตเวที ๑

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรเพื่อให้แจ้งซึ่งอรหัตผล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการ ควรเพื่อให้แจ้งซึ่งอรหัตผล ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ความตระหนี่ที่อยู่ ฯลฯ ความเป็นคนอกตัญญูกตเวที ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเพื่อให้แจ้งซึ่งอรหัตผล.

[๒๖๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึงสมมติให้เป็นภัตตุเทศก์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ลำเอียงเพราะรัก ๑ ลำเอียงเพราะชัง ๑ ลำเอียงเพราะหลง ๑ ลำเอียงเพราะกลัว ๑ ย่อมไม่รู้ภัตที่ได้นิมนต์แล้ว และยังไม่ได้นิมนต์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล สงฆ์ไม่พึงสมมติให้เป็นภัตตุเทศก์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นภัตตุเทศก์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่ลำเอียงเพราะรัก ๑ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ๑ ไม่ลำเอียงเพราะหลง ๑ ไม่ลำเอียงเพราะกลัว ๑ ย่อมรู้ภัตที่ได้นิมนต์แล้วและยังไม่ได้นิมนต์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล สงฆ์พึงสมมติให้เป็นภัตตุเทศก์.

[๒๖๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึงสมมติให้เป็นภัตตุเทศก์ แม้สมมติแล้วก็ไม่พึงใช้ให้ทำการ ฯลฯ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นภัตตุเทศก์ สมมติแล้วก็พึงใช้ให้ทำการ ฯลฯ ภิกษุภัตตุเทศก์ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ พึงทราบว่าเป็นพาล ฯลฯ ภิกษุภัตตุเทศก์ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต ฯลฯ ภิกษุภัตตุเทศก์ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย ฯลฯ ภิกษุภัตตุเทศก์ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ฯลฯ ภิกษุภัตตุเทศก์ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในนรก เหมือนนํามาโยนลง

ฯลฯ กิษุภัตตทุเทศก์ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือน
 เจริญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่ล่าเอียงเพราะรัก ๑
 ไม่ล่าเอียงเพราะชัง ๑ ไม่ล่าเอียงเพราะหลง ๑ ไม่ล่าเอียงเพราะกลัว ๑ ย่อม
 รู้ภัตที่ได้นิมนต์แล้วและยังไม่ได้นิมนต์ ๑ คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุภัตตทุเทศก์
 ผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์ เหมือนเจริญมา
 ประดิษฐานไว้.

[๒๖๒] คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
 สมมติให้เป็นเสนาสนบัญญัติปกะ ผู้ปูลาดเสนาสนะ... ไม่รู้เสนาสนะ
 ที่ได้ปูลาดแล้วและยังไม่ได้ปูลาด... คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วย
 กรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นเสนาสนบัญญัติปกะ... ย่อมรู้เสนาสนะ
 ที่ได้ปูลาดแล้วและยังไม่ได้ปูลาด...

คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
 สมมติให้เป็นเสนาสนคาหาปกะ ผู้ให้กิษุถือเสนาสนะ... คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย
 กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นเสนาสนคาหาปกะ
 ...

คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
 สมมติให้เป็นกัณฑาคาริก ผู้รักษาเรือนคถ... ย่อมไม่รู้กัณฑะที่เก็บแล้ว
 และยังไม่ได้เต็ม... คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ
 สงฆ์พึงสมมติให้เป็นกัณฑาคาริก... ย่อมรู้กัณฑะที่ได้เก็บแล้วและยังไม่ได้เก็บ
 ...

คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
 สมมติให้เป็นจิวรปฏิกคาหกะ ผู้รับจิวร... ย่อมไม่รู้จิวรที่รับแล้วและยังไม่ได้
 รับ... คู่ก่อนกิษุทั้งหลาย กิษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ สงฆ์พึง
 สมมติให้เป็นจิวรปฏิกคาหกะ... ย่อมรู้จิวรที่รับแล้วและยังไม่ได้รับ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นจิรวาชกะ ผู้แจกจิรว...ไม่รู้จิรวที่ได้แจกแล้วและยังไม่ได้แจก
...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติ
ให้เป็นจิรวาชกะ...ย่อมรู้จิรวที่แจกแล้วและยังไม่ได้แจก...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นยาคุวาชกะ ผู้แจกข้าวยาคุ...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบ
ด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นยาคุวาชกะ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นผลวาชกะ ผู้แจกผลไม้...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบ
ด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นผลวาชกะ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นัชชกวาชกะ ผู้แจกของขบเคี้ยว...ย่อมไม่รู้ของขบเคี้ยวที่แจก
แล้วและยังไม่ได้แจก...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕
ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นัชชกวาชกะ...ย่อมรู้ของขบเคี้ยวที่แจกแล้ว
และยังไม่ได้แจก...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นอัปมัตตกวิสัชชกะ ผู้จ่ายของเล็กน้อย...ย่อมไม่รู้ของเล็กน้อย
ที่ได้จ่ายแล้วและยังไม่ได้จ่าย...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม
๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นอัปมัตตกวิสัชชกะ...รู้ของเล็กน้อยที่ได้
จ่ายแล้วและยังไม่ได้จ่าย...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นอัปมัตตกวิสัชชกะ ผู้จ่ายของเล็กน้อย...ย่อมไม่รู้ของเล็กน้อย
และยังไม่ได้รับ...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ

สงฆ์พึงสมมติให้เป็นสาธุคาหาปกะ... ย่อมรู้ผ้าสาฎกที่ได้รับแล้วและยังไม่ได้
รับ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นปัตตคาหาปกะ ผู้รับบาตร... ย่อมไม่รู้บาตรที่รับแล้วและไม่ได้
รับ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึง
สมมติให้เป็นปัตตคาหาปกะ... ย่อมไม่รู้บาตรที่รับแล้วและยังไม่ได้รับ...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นอารามิกเปสกะ ผู้ใช้คนวัด... ย่อมไม่รู้คนที่ได้ใช้แล้วยังไม่ได้
ใช้... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติ
ให้เป็นอารามิกเปสกะ... ย่อมรู้คนที่ได้ใช้แล้วและยังไม่ได้ใช้...

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึง
สมมติให้เป็นสามเณรเปสกะ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม
๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นสามเณรเปสกะ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ สงฆ์ไม่พึงสมมติให้เป็นสามเณรเปสกะ
แม้สมมติแล้ว ก็ไม่พึงใช้ให้ทำการ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วย
ธรรม ๕ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้เป็นสามเณรเปสกะ สงฆ์พึงสมมติแล้ว
พึงใช้ให้ทำการ... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามเณรเปสกะประกอบด้วยธรรม
๕ ประการ พึงทราบว่าเป็นพาล... พึงทราบว่าเป็นบัณฑิต... ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามเณรเปสกะ ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อม
บริหารตนให้ถูกขจัด ถูกทำลาย... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามเณรเปสกะ
ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมบริหารตนไม่ให้ถูกขจัด ไม่ให้ถูกทำลาย
... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามเณรเปสกะประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
ย่อมเกิดในนรกเหมือนภูคนำมาโยนลง... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามเณร
ย่อมเกิดในนรกเหมือนภูคนำมาโยนลง... ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามเณร-

เปตกะประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๕ ประการเป็นไหน? คือ ไม่ลำเอียงเพราะรัก ๑ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ๑ ไม่ลำเอียงเพราะหลง ๑ ไม่ลำเอียงเพราะกลัว ๑ ย่อมรู้สามณेरที่ใช่แล้วและยังไม่ได้ใช้ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสามณेरเปตกะประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เห็นเชิญมาประดิษฐานไว้.

[๒๖๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง กรรม ๕ ประการเป็นไหน? คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดพรหมจรรย์ ๑ กล่าวเท็จ ๑ ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๕ ประการเป็นไหน? คือ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ งดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ งดเว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์ ๑ งดเว้นจากการพูดเท็จ ๑ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้.

[๒๖๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณี...สิกขมานา...สามณेर...สามณेर...อุบาสก...อุบาสิกา ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง กรรม ๕ ประการเป็นไหน? คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พูดเท็จ ๑ ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์เหมือนอุกเขิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ งดเว้นจากการลักทรัพย์ ๑ งดเว้นจากการประพฤตินอกใจ ๑ งดเว้นจากการพูดเท็จ ๑ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นฐานะแห่งความประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดขึ้นสวรรค์เหมือนอุกเขิญมาประดิษฐานไว้.

[๒๖๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาชีวกประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนอุกนำมาโยนลง กรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤตินอกใจ ๑ พูดเท็จ ๑ ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาชีวกประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนอุกนำมาโยนลง.

[๒๖๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิครนถ์... สวากนิครนถ์... ชฎิล... ปริพาชก... เดียรถีย์พวกมาคัณฑิกะ... พวกเดทัณฑิกะ... พวกอารุทธกะ... พวกโคตมกะ... พวกเทวธัมมิกะ... ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนอุกนำมาโยนลง กรรม ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤตินอกใจ ๑ พูดเท็จ ๑ ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เดียรถีย์พวกเทวธัมมิกะประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรกเหมือนอุกนำมาโยนลง.

[๒๖๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๕ ประการควรเจริญเพื่อรู้ยิ่ง รากะ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ อสุกสัตตัญญา ๑ มรณสัตตัญญา ๑ อาทีนว-

สัญญา ๑ อาหารปฏิกุศลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิตสัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๖๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งราคะ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจตูกขสัญญา ๑ ทุกเขอนัตตสัญญา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๖๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งราคะ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ สัทธินทรีย์ ๑ วิริยินทรีย์ ๑ สตินทรีย์ ๑ สมานินทรีย์ ๑ ปัญฺณินทรีย์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๗๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งราคะ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ กำลังคือสัทธา ๑ กำลังคือวิริยะ ๑ กำลังคือสติ ๑ กำลังคือสมาธิ ๑ กำลังคือปัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๗๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ควรเจริญเพื่อกำหนดรู้ราคะ ฯลฯ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป เพื่อคลาย เพื่อดับ เพื่อปล่อยวางราคะ ฯลฯ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการ ควรเจริญเพื่อรู้ยิ่ง ฯลฯ เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป เพื่อคลาย เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อปล่อยวางโทสะ โมหะ โภคะ อุปนาหะ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ.

จบปัญจกนิบาต

อรรถกถาพระสูตรที่มีได้รวมเข้าในวรรค

ฟังทราบวินิจฉัยในสูตรที่ ๑ (บาลีข้อ ๒๕๑) วรรคที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุปสมุปาทตพฺพ ได้แก่ เป็นอุปัชฌาย์ ควรให้อุปสมบท.

สูตรที่ ๒ (บาลีข้อ ๒๕๒) ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นิสุสโย ทาทพฺพ ได้แก่ เป็นอาจารย์ฟังให้นิสัยได้.

สูตรที่ ๓ (บาลีข้อ ๒๕๓) ฟังทราบวินิจฉัยต่อไปนี้.

บทว่า สามเณโร อุปฐาเปตพฺพ ได้แก่ เป็นอุปัชฌาย์ฟังให้สามเณรอุปัฏฐากได้. สามสูตรนี้ตรัสโดยหมายถึงพระจีณาสพในปฐมโพธิกาลเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

สูตรที่ ๔ เป็นต้น มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น โดยพรรณนาตามลำดับบท. เรื่องวินิจฉัยกัตตทเทศก์ เป็นต้น ฟังทราบโดยนัยนี้ ท่านกล่าวไว้แล้วในอรรถกถาพระวินัย ชื่อสมันตปาสาทิกาแล.

[๒๖๑] บทว่า สมมโต น เปเสตพฺพ ได้แก่ ภิกษุได้รับสมมติตามปกติ ก็ไม่ควรส่งไปด้วยคำสั่งว่า ท่านจงไป จงแสดงกัตตทั้งหลาย ดังนี้. บทว่า สาถฺยคุคาหาปโก ได้แก่ เจ้าหน้าที่ผู้แจกจ่ายผ้าอาบน้ำฝน. บทว่า ปตฺตคุคาหาปโก ได้แก่ เจ้าหน้าที่ผู้แจกบาตรที่ท่านกล่าวไว้ในข้อนี้ว่า บาตรใดเป็นบาตรสุดท้ายของภิกษุบริษัทนั้น บาตรนั้นควรให้ถึงแก่ภิกษุนั้น.

* ในบาลีไม่ได้จัดเป็นสูตร อรรถกถาแก้ตั้งแต่ข้อ ๒๕๑ ถึงข้อ ๒๗๑

[๒๖๕] บทว่า อาชีวก ได้แก่ นักบวชเปลือย.

[๒๖๖] บทว่า นิคฺคณฺโฐ ได้แก่ ปิตกายนอนบน. บทว่า มุญฺห-
สวโก ได้แก่ สวากของนิครนถ์. บทว่า ชฎิลโก คือ ดาบส. บทว่า
ปริพฺพชโก คือ ปริพาชกผู้นุ่งห่มผ้า. แม้นักบวชมีมากัณฺฑิกะเป็นต้น
ก็จัดเป็นเดียรฉัตรเหมือนกัน. ส่วนสุกกปิกข์ มิได้ถือเอา เพราะนักบวช
เหล่านั้น ไม่มีการทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย. บทที่เหลือในที่ทุกแห่งง่าย
ทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย ชื่อมโนรทปุรณี

ฉักกนิบาต ปฐมปัณณาสก

อาหุเนยยวรรคที่ ๑

๑. ปฐมอาหุเนยยสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมของภิกษุผู้เป็นนาค

[๒๓๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของค้ำับ ควรของต้อนรับ ควรของทำบุญ ควรกระทำอัญชลี เป็นนาคของโลก ไม่มีนาคอื่นยิ่งกว่าธรรม ๖ ประการเป็นไหน ? คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ฟังเสียงด้วยหู... สูดกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธรรมารมณด้วยใจแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค้ำับ ควรของต้อนรับ ควรของทำบุญ ควรกระทำอัญชลี เป็นนาคของโลก ไม่มีนาคอื่นยิ่งกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้จบลงแล้ว ภิกษุเหล่านั้นดีใจชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

จบปฐมอาหุเนยยสูตรที่ ๑

มโนรทปุรณี

อรรถกถา อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต

ปฐมปัณณาสกั

อาหุเนยยวรรคที่ ๑

อรรถกถापฐมอาหุเนยยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอาหุเนยยสูตรที่ ๑ แห่งฉักกนิบาตดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อิธ ภิกขเว ภิกขุ ความว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ในศาสนานี้. บทว่า เนว สุมโน โหติ น ทุมมโน ความว่า ย่อมเป็น
ผู้ไม่ดีใจในเพราะอิฏฐารมณั ด้วยโสมนัสอันสหระคด้วยราคะ หรือย่อมเป็น
ผู้ไม่เสียใจในเพราะอนิฏฐารมณั ด้วยโทมนัส อันสหระคด้วยโทสะ. บทว่า
อุเปกขโก วิหริติ สโต สมุปชาโน ความว่า ไม่ถึงความเป็นผู้วางเฉย
ด้วยอุเบกขาที่ไม่มีญาณ โดยไม่พิจารณา ในมัชฌัตตารมณั ชื่อว่า เป็นผู้
สติสัมปชัญญะ มีใจเป็นกลางอยู่ในอารมณั. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นนิจของพระจิณาสพไว้แล้ว.

จบอรรถกถापฐมอาหุเนยยสูตรที่ ๑

๒. พุทธยาหุเนยยสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมของภิกษุผู้เป็นนาค

[๒๑๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของต้อนรับ ฯลฯ เป็นนาคของโลก ไม่มีนาคอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียว เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุกำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้.

เธอย่อมได้ยินเสียงสองชนิด คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสตรอันบริสุทธิ์ล่วงโสตรของมนุษย์.

เธอย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ ก็รู้ว่า จิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะก็รู้ว่า จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ ก็รู้ว่า จิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะก็รู้ว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่า จิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะก็รู้ว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหตฺหุ ก็รู้ว่า จิตหตฺหุ หรือจิตฟุ้งซ่านก็รู้ว่า จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมรรคก็รู้ว่า จิตเป็นมรรค หรือจิตไม่เป็นมรรคก็รู้ว่า จิตไม่เป็นมรรค จิตไม่มีจิตอื่น ยิ่งกว่าก็รู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็รู้ว่า จิตไม่มีจิตอื่น

ยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิก็รู้ว่า จิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็รู้ว่า จิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นก็รู้ว่า จิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า จิตไม่หลุดพ้น.

เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์เป็นอันมากบ้างว่า ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

เธอย่อมเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไปเขาเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เธอย่อมเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 520

เธอยอมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบพุทธยาหุเนยยสูตรที่ ๒

อรรถกถาพุทธยาหุเนยยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพุทธยาหุเนยยสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทมีอาทิว่า อนเนกวิหิตํ อิทธิวิธํ ดังนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วใน คัมภีร์วิสุทธิมรรค. บทว่า อาสวานํ ขยา อนาสวํ ความว่า ชื่อว่า หาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป มิใช่เพราะเหมือนการไม่มีแห่งจักษุ-วิญญาณเป็นต้น. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอภิญาไว้สำหรับ พระชินาสพ ตามลำดับ.

จบอรรถกถาพุทธยาหุเนยยสูตรที่ ๒

๓. อินทริยสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมของภิกษุผู้เป็นนาค

[๒๗๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาคของโลก ไม่มีนาคอื่นยิ่งกว่า
ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยอินทรีย์คือสัทธา ๑ อินทรีย์คือ
วิริยะ ๑ อินทรีย์คือสติ ๑ อินทรีย์คือสมาธิ ๑ อินทรีย์คือปัญญา ๑ และ
กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ
 ฯลฯ เป็นนาคของโลก ไม่มีนาคอื่นยิ่งกว่า.

จบอินทริยสูตรที่ ๓

๔. พลสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมของภิกษุผู้เป็นนาค

[๒๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาคของโลก ไม่มีนาคอื่นยิ่งกว่า
ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ

ภิกษุประกอบด้วยกำลังคือสัทธา ๑ กำลังคือวิริยะ ๑ กำลังคือสติ ๑
กำลังคือสมาธิ ๑ กำลังคือปัญญา ๑ และกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-

วิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม
๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มี
นาบุญอื่นยิ่งกว่า

จบผลสูตรที่ ๔

อรรถกถาอินทริยสูตรและอรรถกถาผลสูตร

ในสูตรที่ ๓ และสูตรที่ ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระปิณาสพ
ไว้อย่างเดียว.

จบอรรถกถาอินทริยสูตรที่ ๓ และอรรถกถาผลสูตรที่ ๔

๕. ปฐมอาขานียสูตร

ว่าด้วยองค์ของม้าอาชาไนยและของภิกษุ

[๒๗๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา
ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ย่อมควรแก่พระราชา เป็นม้าดี นับว่าเป็น
ราชพาหนะ องค์ ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา
ในโลกนี้ ย่อมอดทนต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อ
รส ๑ อดทนต่อโศกฐัปปะ ๑ และถึงพร้อมด้วยวรรณะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการนี้แล เป็น
ม้าดี นับว่าเป็นราชพาหนะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยกรรม ๖ ประการนี้ ก็ฉันทัน
เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญ
อื่นยิ่งกว่า กรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอดทน
ต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อ
โผฏฐัพพะ ๑ อดทนต่อธรรมารมณ์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วย
กรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก
ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบปฐมอาขานียสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมอาขานียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอาขานียสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า องฺคเหิ ได้แก่ ด้วยองค์แห่งคุณทั้งหลาย. บทว่า ขโม
แปลว่า อดกลิ่น. บทว่า รูปานํ ได้แก่ รูปารมณ์ทั้งหลาย. บทว่า
วณฺณสมฺปนฺโน ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยวรรณะแห่งสตรีระ.

จบอรรถกถापฐมอาขานียสูตรที่ ๕

๖. ทุติยาอาขานียสูตร

ว่าด้วยองค์ของม้าอาชาไนยและของภิกษุ

[๒๓๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ย่อมควรแก่พระราชา เป็นม้านั้น นับว่าเป็นราชพาหนะ องค์ ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ในโลกนี้ ย่อมอดทนต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อไฟภูฏัพพะ ๑ ย่อมถึงพร้อมด้วยกำลังกาย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมควรแก่พระราชา เป็นม้านั้น นับว่าเป็นราชพาหนะ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอดทนต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อไฟภูฏัพพะ ๑ อดทนต่อธรรมารมณ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบทุติยาอาขานียสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุติยาอาชาณียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยาอาชาณียสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พลสมฺปนฺโน ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยกำลังกาย.

จบอรรถกถาทุติยาอาชาณียสูตรที่ ๖

๗. ตติยาอาชาณียสูตร

ว่าด้วยองค์ธรรมของม้าอาชาไนยและของภิกษุ

[๒๗๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ย่อมควรแก่พระราชา เป็นม้าค้ำ นับว่าเป็นราชพาหนะ องค์ ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชา ในโลกนี้ ย่อมอดทนต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อโศกฏัฬพะ ๑ ถึงพร้อมด้วยฝีเท้า ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญของพระราชาประกอบด้วยองค์ ๖ ประการนี้แล ย่อมควรแก่พระราชา เป็นม้าค้ำ นับว่าเป็นราชพาหนะ.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการก็ฉันทัน เหมือนกัน ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมอดทนต่อรูป ๑ อดทนต่อเสียง ๑ อดทนต่อกลิ่น ๑ อดทนต่อรส ๑ อดทนต่อโศกฏัฬพะ ๑ อดทนต่อธรรมารมณ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบตติยาอาชาณียสูตรที่ ๗

อรรถกถาตติยอาขานียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยอาขานียสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ขวสมฺปนฺโน** ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยสี่เท้า.

จบอรรถกถาตติยอาขานียสูตรที่ ๗

๘. อนุตตรียสูตร

ว่าด้วยอนุตริยะ ๖

[๒๗๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุตริยะ (สิ่งยอดเยี่ยม) ๖ นี้ อนุตริยะ ๖ เป็นไฉน ? คือ ทศนานุตริยะ (การเห็นยอดเยี่ยม) สวานานุตริยะ (การฟังยอดเยี่ยม) ลาภานุตริยะ (การได้ยอดเยี่ยม) สิกขานุตริยะ (การศึกษา ยอดเยี่ยม) ปาจริยานุตริยะ (การปรนนิบัติอันยอดเยี่ยม) อนุสทานุตริยะ (การระลึกยอดเยี่ยม). นี้แล ภิกษุทั้งหลาย อนุตริยะ ๖.

จบอนุตตรียสูตรที่ ๘

อรรถกถาอนุตตรियสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุตตรियสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนุตตรियานิ ความว่า (การเห็นเป็นต้น) ที่เว้นจากสิ่งอื่น ที่ยิ่งกว่า ชื่อว่า นิรุตฺตฺรานิ. บทว่า ทสฺสนานุตฺตฺริยํ ความว่า (การเห็น พระพุทธเจ้าเป็นต้น) เป็นการเห็นอย่างยอดเยี่ยม ในการเห็นรูปทั้งหลาย. ในบททั้งปวง ก็มีนัยเช่นนี้. อธิบายว่า การเห็นข้างแก้วเป็นต้น ไม่ชื่อว่าเป็น ทสฺสนานุตฺตฺริยะ ส่วนการเห็น พระทศพลกัณฐิ กิณฺธุสงฆกัณฐิ ด้วยอำนาจความรัก ที่มั่นคง การเห็นนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดากสิณและอสุกนิมิตเป็นต้น กัณฐิ ของผู้มีศรัทธาตั้งมั่นแล้ว ชื่อว่า ทสฺสนานุตฺตฺริยะ. การฟังคุณกถาของ กษัตริย์เป็นต้น ไม่ชื่อว่าเป็น สวานานุตฺตฺริยะ ส่วนการฟังคุณกถาของพระรัตนตรัย ด้วยสามารถแห่งความรักที่มั่นคงกัณฐิ การฟังพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก กัณฐิ ของผู้มีศรัทธาตั้งมั่นแล้ว ชื่อว่า สวานานุตฺตฺริยะ. การได้แก้วมณีเป็น ต้น ไม่เป็นลาภานุตฺตฺริยะ ส่วนการได้อริยทรัพย์ ๘ ชื่อว่า ลาภานุตฺตฺริยะ. การศึกษาศิลปะเกี่ยวกับข้างเป็นต้น ไม่ชื่อว่าเป็น ลิกขานุตฺตฺริยะ ส่วนการ บำเพ็ญสิกขา ๓ ชื่อว่า ลิกขานุตฺตฺริยะ. การบำเรอกษัตริย์เป็นต้น ไม่ ชื่อว่าเป็น ปาจิรียานุตฺตฺริยะ ส่วนการบำรุงพระรัตนตรัย ชื่อว่า ปาจิรียา- นุตฺตฺริยะ. การระลึกถึงคุณของกษัตริย์เป็นต้น ไม่ชื่อว่าเป็น อนุสฺตฺตานุตฺตฺริยะ ส่วนการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ชื่อว่า อนุสฺตฺตานุตฺตฺริยะ.

อนุตฺตฺริยะทั้ง ๖ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ ทั้งที่เป็น โลภิยะ และ โลกุตฺตระ ด้วยประการดังพรรณนามาจะนี้.

จบอรรถกถาอนุตตรियสูตรที่ ๘

๕. อนุสสติสูตร

ว่าด้วยอนุสติ ๖

[๒๘๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุสติฐานะ ที่ตั้งแห่งความระลึก ๖ นี้ อนุสติฐานะ ๖ เป็นไฉน? คือ พุทธานุสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ๑ ธรรมานุสติ ระลึกถึงพระธรรม ๑ สังฆานุสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ ๑ สីลानุสติ ระลึกถึงศีลที่ตนรักษา ๑ จาคานุสติ ระลึกถึงการบริจาคของตน ๑ ทเวตตานุสติ ระลึกถึงทเวดา และธรรมที่ทำให้เป็นทเวดา ๑ นี้แล ภิกษุทั้งหลาย อนุสติฐานะ ๖.

จบอนุสสติสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนุสสติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุสสติสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า พุทธานุสติ ได้แก่ อนุสติ มีพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ แม้ในบททั้งหลายที่เหลือ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

จบอรรถกถาอนุสสติสูตรที่ ๕

๑๐. มหานามสูตร

ว่าด้วยอนุสติของพระอริยสาวก

[๒๘๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้งนั้นแล เจ้าศากยะ พระนามว่ามหานามะ ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญอริยสาวกผู้ได้บรรลु ทราบชัดพระศาสนาแล้ว ย่อมอยู่ด้วยวิหารธรรม ชนิดไหนเป็นส่วนมาก พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนมหานามะ อริยสาวกผู้ได้บรรลุผล ทราบชัดพระศาสนาแล้ว ย่อมอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้เป็นส่วนมาก คือ อริยสาวก ในพระศาสนานี้ ย่อมระลึกถึงพระตถาคตเนื่อง ๆ ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษ ที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม คู่ก่อนมหานามะ สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระตถาคตเนื่อง ๆ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น ย่อมไม่ถูกราคะ กุลุมฺรุม ไม่ถูกโทสะกุลุมฺรุม ไม่ถูกโมหะกุลุมฺรุม ย่อมเป็นจิตดำเนินไปตรง ที่เดียว ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารถนาพระตถาคต ย่อมได้ ความรู้orroth ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม เมื่อปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีใจประกอบด้วยปีติ ภายยอมสงบ ผู้มีกายสงบแล้วยอมเสวยสุข เมื่อมีสุขจิตยอมตั้งมั่น คู่ก่อน

มหานามะ นี้อาตมภาพกล่าวว่ อริยสาวกเป็นผู้ถึงความสงบเรียบร้อยอยู่ในเมื่อหมุ่สัตว์ยังไม่สงบเรียบร้อย เป็นผู้ไม่มีความพยายามอยู่ ในเมื่อหมุ่สัตว์ยังมีความพยายาม เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรม ย่อมเจริญพุทธานุสติ.

คูก่อนมหานามะ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระธรรมเนื่อง ๆ ว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว อันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้คูก ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน คูก่อนมหานามะ สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระธรรมเนื่อง ๆ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น ย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม...ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารถนาพระธรรม ย่อมได้ความรู้อรธ... เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรม ย่อมเจริญชัมมานุสติ.

คูก่อนมหานามะ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระสงฆ์เนื่อง ๆ ว่า สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว เป็นผู้ปฏิบัติเพื่ออุบายธรรม เป็นผู้ปฏิบัติชอบ นี้อือคู้บุรุษ ๔ บุรุษ บุคคล ๘ นั้นคือสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของค้ำับ ควรของคู้อนรับ ควรของทำบุญ ควรกระทำอัญชติ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระสงฆ์เนื่อง ๆ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกลุ้มรุม... ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารถนาพระสงฆ์ ย่อมได้ความรู้อรธ... เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรม ย่อมเจริญสังฆานุสติ.

คูก่อนมหานามะ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงศีลของตนเนื่อง ๆ ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญ อันคู้ค้นหาทักขุไม่ยึดถือ เป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ คูก่อนมหานามะ

สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงศีลของตนเนื่อง ๆ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น ย่อมไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม... ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภศีล... ย่อมได้ความรู้ธรรม... เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสรธรรม ย่อมเจริญสีลานุสติ.

คุณอนมทานามะ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงการบริจาคนองตนเนื่อง ๆ ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ คือ เมื่อหมุ่สัตว์ถูกมถิน คือความตระหนี่กัฏฐมรุม เรามีใจปราศจากมถินคือความตระหนี่อยู่ครองเรือน เป็นผู้มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม (คอยหยิบของบริจาคน) ยินดีในการเสียดละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน คุณอนมทานามะสมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงการบริจาคนองเนื่อง ๆ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้นย่อมไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม... ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภจาคะ ย่อมได้ความรู้ธรรม... เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสรธรรม ย่อมเจริญจาคานุสติ.

คุณอนมทานามะ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมเจริญเทวดานุสติ (ความระลึกถึงเทวดาเนื่อง ๆ) ว่า เทวดาเหล่าจาตุมหาราชมีอยู่ เทวดาเหล่าดาวดึงส์มีอยู่ เทวดาเหล่ายามามีอยู่ เทวดาเหล่าคฤติมีอยู่ เทวดาเหล่านิมมานรดีมีอยู่ เทวดาเหล่าปรนิมิตตวสวัตติมีอยู่ เทวดาเหล่าพรหมกายิกามีอยู่ เทวดาที่สูงกว่าเหล่าพรหมนั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้น ประกอบด้วยศรัทธาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้วอุบัติในเทวดาชั้นนั้น ศรัทธาเช่นนั้นแม้ของเราก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศีลเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น ศีลเช่นนั้นแม้ของเราก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยสุตะเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น สุตะเช่นนั้นแม้ของเราก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยจาคะเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น จาคะ

เช่นนั้นแม่ของเราก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยปัญญาเช่นใด จุติจาก
โลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น ปัญญาเช่นนั้นแม่ของเราก็มีอยู่ คุณก่อน
มหานามะ สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และ
ปัญญา ของตนและของเทวดาเหล่านั้นเมือง ๆ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น
ย่อมไม่ถูกราคะกลุ่มรุม ย่อมไม่ถูกโทสะกลุ่มรุม ย่อมไม่ถูกโมหะกลุ่มรุม
ย่อมเป็นจิตดำเนินไปตรงทีเดียว ก็อริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภ
เทวดา ย่อมได้ความรู้orroด ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อัน
ประกอบด้วยธรรม เมื่อได้ความปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีใจประกอบ
ด้วยปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้วย่อมเสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น
คุณก่อนมหานามะ นี้อาตมภาพกล่าวว่ อริยสาวกเป็นผู้ถึงความสงบเรียบร้อย
อยู่ ในเมื่อหมุ่สัตว์ไม่สงบเรียบร้อย เป็นผู้ไม่มีความพยายามอยู่ ในเมื่อหมุ่
สัตว์ยังมีความพยายามกันอยู่ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรม ย่อมเจริญ
เทวดานุสติ คุณก่อนมหานามะ อริยสาวกผู้ได้บรรลุผล ทราบชัดพระศาสนา
แล้ว ย่อมอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้เป็นส่วนมาก.

จบมหานามสูตรที่ ๑๐

จบอาหุเนยวรรคที่ ๑

อรรถกถาหมานามสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในหมานามสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **มหานาโม** ได้แก่เจ้าศากยะองค์หนึ่ง ผู้เป็นพระราชโอรสแห่งพระเจ้าอาของพระทศพล. บทว่า **เยน ภควา เตนุปลสงฺกมิ** ความว่า ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ห้อมล้อมไปด้วยทาสและบริวารชนให้คนถือเอาของหอมและระเบียบเป็นต้น แล้วได้เสด็จไปในที่ที่พระบรมศาสดาประทับอยู่. (พระอริยสาวก) ชื่อว่า **อาคตผลโ** เพราะมีอริยผลมาถึงแล้ว. ชื่อว่า **วิญญาตสาสโน** เพราะมีคำสอนคือสิกขา ๓ อันท่านรู้แจ้งแล้ว. พระราชา (เจ้าศากยะพระนามว่า มหานาม) นี้ เมื่อจะทูลถามว่า ข้าพระองค์ทูลถามถึงวิหารธรรมอันเป็นที่อาศัยของพระโสดาบัน ดังนี้จึงกราบทูลอย่างนี้.

บทว่า **เนวสุส รากปริยฺญุจฺจิตฺ** ความว่า (จิตของพระอริยสาวกนั้น) ไม่ถูกราคะที่เกิดขึ้น รุมรังไว้. บทว่า **อุชฺชุดฺ** ความว่า (จิตของพระอริยสาวกนั้น) ดำเนินตรงไป ในพุทธานุสติกัมมัญฐาน. บทว่า **ตถาคคฺคิ อารพฺภ** ได้แก่ปรารถพระคุณของพระตถาคตเจ้า.

บทว่า **อตฺถเวทฺ** ได้แก่ปีติและปราโมทย์ที่เกิดขึ้น อาศัยอรรถกถา. บทว่า **ธมฺมเวทฺ** ได้แก่ปีติและปราโมทย์ ที่เกิดขึ้นอาศัยบาลี. บทว่า **ธมฺมุปฺสยฺหิตฺ** ได้แก่ปีติและปราโมทย์ ที่เกิดขึ้นอาศัยทั้งพระบาลี และอรรถกถา. บทว่า **ปมฺพิตฺตสุส** ความว่าแก่ผู้ที่ปราโมทย์แล้ว ด้วยความปราโมทย์ ๒ อย่าง. บทว่า **ปีติ ชายติ** ความว่าปีติ ๕ อย่าง ย่อมบังเกิด. บทว่า **กาโย ปลฺลสฺสมฺภติ** ความว่า ทั้งนามกาย ทั้งกรชกายย่อมสงบระงับ ด้วยธรรมเป็นเครื่องสงบระงับซึ่งความกระวนกระวาย. บทว่า

สมาธิยติ ความว่า ย่อมตั้งมั่นโดยชอบ ในอารมณ์. บทว่า วิสมคตายน
ปชาย ความว่า ในสัตว์ทั้งหลายผู้ถึงความไม่สงบ เพราะราคะ โทสะและ
โมหะ. บทว่า สมปฺปโต ความว่า เป็นผู้ถึงความสงบ สม่่าเสมอ. บทว่า
สพฺพยาปชฺฌาย แปลว่า ผู้มีทุกข์ร้อน. บทว่า ฌมฺมุโสถํ สมาปนฺโน
ความว่า เป็นผู้ถึงกระแสธรรมกล่าวคือ วิปัสสนา.

บทว่า พุทฺธานุสฺสตี ภาเวติ ความว่า ย่อมเพิ่มพูน คือเจริญ
พุทฺธานุสฺสติกัมมัฏฺฐาน. ในบททั้งปวง พึงทราบความโดยนัยนี้. เจ้าศากย-
มหานามะทูลถามถึงวิหารธรรม เป็นที่อาศัยของพระโศดาบัน ด้วยประการดัง
พรรณนามาจะนี้. แม้พระบรมศาสดาก็ตรัสวิหารธรรมเป็นที่อาศัย ของพระ
โศดาบันนั้นแหละ แก่ท้าวเธอด้วยประการจะนี้. ในพระสูตรนี้ จึงเป็นอัน
ตรัสถึงพระโศดาบันอย่างเดียวกับท่านั้น ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถามหานามสูตรที่ ๑๐

จบอาหุเนยยวรรคพรรณนาที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมอาหุเนยยสูตร ๒. ทุคฺคยาหุเนยยสูตร ๓. อินทริยสูตร
๔. พลสูตร ๕. ปฐมอาชีนียสูตร ๖. ทุคฺคยาชานียสูตร ๗. ตติยาชา-
นียสูตร ๘. อนุตตริยสูตร ๙. อนุสสติสูตร ๑๐. มหานามสูตร และ
อรรถกถา.

สาราณียาทิวรรคที่ ๒

๑. ปฐมสาราณียสูตร

ว่าด้วยสาราณียธรรม ๖ ประการ

[๒๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ ๖ ประการ เป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง. แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุแบ่งปันลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมได้มา โดยธรรม แม้โดยที่สุคตบิณฑบาต ย่อมบริโภคร่วมกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญ อันศัณหาทิฏฐิไม่ยึดถือเป็นไปพร้อมเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิทิลลิวินเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม ๕ ประการนี้แล.

จบปฐมสาราณียสูตรที่ ๑

สาราณียาทิวรรคที่ ๒

อรรถกถापฐมสาราณียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสาราณียสูตรที่ ๑ แห่งสาราณียาทิวรรคที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สาราณียา ได้แก่ ธรรมที่ควรให้ระลึกถึงกัน. บทว่า เมตตํ กายกมมํ ได้แก่ กายกรรมที่พึงกระทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา. แม้ในวจีกรรม และมโนกรรมทั้งหลาย ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ก็แลเมตตากายกรรมเป็นต้นเหล่านี้ ตรัสไว้ ด้วยสามารถแห่งภิกษุทั้งหลาย. แม้คฤหัสถ์ทั้งหลาย ก็นำไปใช้ได้. อธิบายว่า สำหรับภิกษุทั้งหลาย การบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตร ด้วยเมตตาจิตชื่อว่า เมตตากายกรรม. สำหรับคฤหัสถ์ทั้งหลาย กรรมมีอาทิอย่างนี้ว่า การเดินทางไป เพื่อไหว้พระเจดีย์ เพื่อไหว้โพธิพฤกษ์ เพื่อนิมนต์พระสงฆ์ การเห็นภิกษุทั้งหลาย ผู้เข้าไปสู่บ้าน เพื่อบิณฑบาต แล้วลุกขึ้นต้อนรับ การรับบาตร การปูลาดอาสนะ และการตามส่ง ชื่อว่า เมตตากายกรรม.

สำหรับภิกษุทั้งหลาย การบอกสอนอาจารย์บุญญิตี การบอกกรรม-
ฐาน การแสดงธรรม การบอกพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก (แก่
ภิกษุ สามเณร) ด้วยเมตตาคจิต ชื่อว่า เมตตาวจกรรม. สำหรับคฤหัสถ์
ทั้งหลาย ในเวลาที่กล่าวคำเป็นต้นว่า พวกเราจักไปเพื่อไหว้พระเจดีย์
พวกเราจักไปเพื่อไหว้โพธิพฤกษ์ พวกเราจักกระทำการฟังธรรม พวกเรา
จักกระทำการบูชาด้วยประทีป ระเบียบ และดอกไม้ พวกเราจักสมาทานซึ่ง
สุจริต ๓ พวกเราจักถวายสลากภัตเป็นต้น พวกเราจักถวายผ้าจํานำพรรษา
วันนี้พวกเราจักถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ ท่านทั้งหลายจงนิมนต์พระสงฆ์แล้ว
จัดแจงของขบฉันเป็นต้น พวกท่านจงปูลาดอาสนะ พวกท่านจงตั้งน้ำดื่ม
พวกท่านจงต้อนรับนำพระสงฆ์มา พวกท่านจงให้พระสงฆ์นั่งบนอาสนะที่
ปูลาดแล้ว เกิดอุตสาหะ กระทำไวยาวัจกิจ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตาวจกรรม.

สำหรับภิกษุทั้งหลาย การลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ กระทำการปฏิบัติสรีระกัถิ
กระทำวัตรที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้นกัถิ นั่งบนอาสนะที่สงัดแล้วคิดว่า ภิกษุ
ทั้งหลายในวิหารนี้ จงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตามโน-
กรรม. สำหรับคฤหัสถ์ทั้งหลาย การคิดว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงอยู่
เป็นสุข ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์ ดังนี้ ชื่อว่า เมตตามโนกรรม.

บทว่า อวิ เจว รโห จ ความว่า ทั้งต่อหน้า และลับหลัง
ในสองอย่างนั้น การถึงความเป็นสหาย (การช่วยเหลือ) ในจิวัตรกรรมเป็นต้น
ของภิกษุใหม่ทั้งหลาย ชื่อว่า กายกรรมต่อหน้า. ส่วนวจกรรมทุกอย่าง
แม้ต่างโดยการถวายนํ้าล้างเท้าแก่พระเถระเป็นต้น ชื่อว่า กายกรรมต่อหน้า.

การช่วยเก็บบงา สิ่งของทั้งหลายมีพื้นเป็นต้น ที่ภิกษุใหม่และพระเถระ
ทั้งสองฝ่ายเก็บไว้ไม่รีบร้อย ไม่ทำให้เสียหาย ในกัณณะเหล่านั้น จุเก็บงา
ของที่ตนเก็บไว้ไม่ดีให้รีบร้อยจะนั้น ชื่อว่า เมตตาทายกรรมลับหลัง.

การกล่าวยกย่องอย่างนี้ว่า ท่านเทวเถระ ท่านติสสเถระ ดังนี้ ชื่อว่า **เมตตาวจีกรรมต่อหน้า**. ก็และเมื่อจะสอบถามถึงพระเถระผู้ไม่อยู่ในวิหาร การกล่าวคำนำรักร้อยอย่างนี้ว่า ท่านเทวเถระของเราไปไหน ท่านติสสเถระของเราไปไหน เมื่อไรจักมาหนอ ดังนี้ ชื่อว่า **เมตตาวจีกรรมลับหลัง**.

ส่วนการลืมนตา อันสนิทสนมด้วยสินหา มองดูด้วยใบหน้าอันแจ่มใส ชื่อว่า **เมตตามโนกรรมต่อหน้า**. การมุ่งดี (เอาใจช่วย) ว่า ขอท่าน เทวเถระ ท่านติสสเถระ จงไม่มีโรค ไม่มีอาพาธ ดังนี้ ชื่อว่า **เมตตามโนกรรมลับหลัง**.

บทว่า **ลาภา** ได้แก่ ปัจจัยที่ได้มา มีจีวรเป็นต้น. บทว่า **ชมุภิกา** ได้แก่ ลาภที่เกิดขึ้นด้วยภิกขาจริยวัตรโดยธรรม สม่่าเสมอ โดยเว้นมิจณา-อาชีวะ ต่างโดยโกหก (หลอกลวง) เป็นต้น. บทว่า **อนุตมโต ปตฺต** **ปริยาปนุหมตฺตมุปี** ความว่า โดยที่สุดแม้เพียงภิกษา ๒-๓ ทัพพี ที่เนื่องแล้วในบาตร คืออยู่ติดกันบาตร.

ในบทว่า **อปฺปฏิวิคฺตโภคี** นี้ การแบ่งปันมี ๒ อย่าง คือ การแบ่งปันอามิส ๑ การแบ่งปันบุคคล ๑. ในสองอย่างนั้น การแบ่งปันโดยคิดอย่างนี้ว่า เราจักให้เท่านี้ ไม่ให้เท่านี้ ดังนี้ ชื่อว่า **แบ่งปันอามิส**. การแบ่งปัน โดยคิดอย่างนี้ว่า เราจักให้แก่ภิกษุรูปโน้น ไม่ให้รูปโน้น ดังนี้ ชื่อว่า **แบ่งปันบุคคล**. ภิกษุผู้ไม่หวังลาภบริโภก โดยไม่กระทำทั้งสองอย่างนั้น ชื่อว่า **อปฺปฏิวิคฺตโภคี**.

ลักษณะของผู้บริโภกร่วมกัน ในบทว่า **สีลนฺุตฺเทหิ สฺพฺรหฺมจารีหิ** **สาธาณโภคี** นี้ มีดังนี้ ภิกษุได้อาหารใด ๆ ที่ประณีต ไม่ยอมให้แก่คฤหัสถ์ทั้งหลายโดยมุ่งเอาลาภต่อลาภ (ทั้ง) ไม่บริโภกด้วยตนเอง และเมื่อจะรับ ก็รับด้วย

คิดว่า จงเป็นของสาธารณะกับหมู่สงฆ์ ย่อมเห็นเสมือนเป็นของสงฆ์ ที่จะต้อง
ติระขังให้มาบริโภคร่วมกัน. ถามว่า ก็ใครบำเพ็ญสาธารณิยธรรมนี้ให้บริบูรณ์ได้
ใครไม่บำเพ็ญให้บริบูรณ์? ตอบว่า ผู้ที่คิด ย่อมบำเพ็ญให้บริบูรณ์ไม่ได้ ก่อน
เพราะภิกษุผู้มีศีลทั้งหลาย จะไม่ยอมรับสิ่งของของผู้ที่คิดนั้น. ส่วนภิกษุผู้มีศีล
บริสุทธิ์ไม่ยอมให้วัตรต่างพร้อย ย่อมบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้. ในการบำเพ็ญ
สาธารณิยธรรมให้บริบูรณ์ได้นั้น มีธรรมเนียม ดังนี้.

ก็ภิกษุใดตั้งใจให้ของแก่มารดาที่ดี แก่บิดาก็ดี แก่อาจารย์และ
อุปัชฌาย์เป็นต้นก็ดี ภิกษุนั้น (ชื่อว่า) ย่อมให้สิ่งที่ควรให้ (แก่คนที่ควรให้)
แต่ไม่ชื่อว่า มีสาธารณิยธรรม มีแต่เพียงการปฏิบัติผู้ที่ควรหว่างโย. เพราะ
ว่าสาธารณิยธรรม ย่อมเหมาะแก่ผู้ที่พ้นจากปถิโพธิ (ความหว่างโย) แล้ว.
ก็ผู้ที่บำเพ็ญสาธารณิยธรรมนั้น เมื่อจะให้โดยเจาะจง ควรให้แก่ภิกษุใช้
ผู้พยาบาลภิกษุใช้ ภิกษุอาคันตุกะ และภิกษุผู้เตรียมตัวจะเดินทาง และภิกษุ
ผู้บวชใหม่ ยังไม่รู้การรับสังฆาฏิ และการรับบาตร ครั้นให้แก่ภิกษุเหล่านี้แล้ว
ยังมีของเหลือ นับจำเดิมแต่อาสนะแห่งพระเถระไป ภิกษุใดจะรับเท่าใด
ควรให้ภิกษุนั้น เท่านั้น โดยไม่ให้องค์ละเล็กละน้อย. เมื่อไม่มีของเหลือ
ออกไปบิณฑบาตอีก ควรให้ส่วนที่ประณีตนั้น ๆ จำเดิมแต่อาสนะแห่งพระ-
เถระไป (ตัวเอง) บริโภคส่วนที่เหลือ.

เพราะมีพระบาลีว่า สิวานุตเทหิ ดังนี้ ถึงจะไม่ให้แก่ภิกษุผู้คิดก็ควร.
ก็สาธารณิยธรรมนี้ บำเพ็ญได้ง่าย ในบริษัทที่ศึกษาดีแล้ว เพราะในหมู่บริษัท
ที่ศึกษาดีแล้ว ภิกษุใดได้ (อาหาร) มาจากที่อื่น ภิกษุนั้นจะไม่ยอมรับ
ถึงแม้จะไม่ได้มาจากที่อื่น ก็จะรับแต่พอประมาณเท่านั้น ไม่รับจนเหลือเพื่อ.
ก็สาธารณิยธรรมนี้ เมื่อภิกษุจะให้ของของตนไปบิณฑบาตได้มาบ่อย ๆ อย่างนี้
จะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ ต้องใช้เวลา ๑๒ ปี ต่ำกว่านั้นบริบูรณ์ไม่ได้.

เพราะถ้าเธอบำเพ็ญสาธารณิยธรรมในปีที่ ๑๒ วางบาตรที่เต็มไปด้วยอาหารไว้บนอาสนศาลา แล้วไปอาบน้ำ และพระสังฆเถระ มาถามว่า นี่บาตรของใคร? เมื่อเขาตอบว่า บาตรของผู้บำเพ็ญสาธารณิยธรรม ก็จะกล่าวกันว่า จงนำเอาบาตรนั้นมา แล้วเลือกฉันบิณฑบาตนั้น จนหมดทุกอย่าง ตั้งบาตรเปล่าไว้. ครั้นภิกษุนั้นมาเห็นบาตรเปล่า ก็จะเกิดโสมนัสว่า ภิกษุทั้งหลายฉันเสียหมด ไม่เหลือไว้ให้เราเลย. สาธารณิยธรรมจะแตก ต้องบำเพ็ญใหม่อีก ๑๒ ปี คล้ายกับตติยปริวาส. ภิกษุนั้น เมื่อสาธารณิยธรรมต่างพร้อยคราวเดียว ต้องบำเพ็ญใหม่อีก. ส่วนภิกษุใด เกิดโสมนัสว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่เพื่อนสหพรมจารี ไม่สอบถามถึงอาหารที่อยู่ในบาตรของเราแล้วฉัน ดังนี้. สาธารณิยธรรม ของภิกษุนั้น ชื่อว่า สมบูรณ์แล้ว. ก็ภิกษุผู้มีสาธารณิยธรรมบริบูรณ์อย่างนี้ ย่อมไม่มีความริษยา ไม่มีความตระหนี่ ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย หาปัจจัยได้ง่าย แม้ของที่เขาวាយแก่เธอผู้มีสาธารณิยธรรมสมบูรณ์ ย่อมไม่สิ้นไป. เธอย่อมได้สิ่งของมีค่า ในฐานะที่เธอจำแนกแจกสิ่งของ เมื่อประสบภัย หรือความหิวโหย เทวดาทั้งหลายย่อมช่วยเหลือ. ในข้อนี้ มีเรื่องดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง.

เรื่องพระติสสเถระ

เล่ากันว่า พระติสสเถระ ชาวเลณคิริวิหาร อยู่อาศัยบ้านชื่อว่ามหาจีระ. พระมหาเถระ ๕๐ รูป เดินทางไปไหว่นาคทีปเจดีย์ เทียบบิณฑบาตในจีระคาม ไม่ได้อะไรเลย จึงพากันออกไป. พระติสสเถระเข้าไปเห็นพระเถระเหล่านั้น จึงถามว่า ท่านขอรับ ท่านได้ (อาหาร) แล้วหรือ? พระเถระเหล่านั้นตอบว่า คุณพวกเราไปมาแล้ว. ท่านรู้ว่า พระเถระเหล่านั้น

ไม่ได้อาหาร จึงกล่าวว่า ท่านขอรับ ขอพวกท่านจงรอลงอยู่ในที่นี้แหละ จนกว่าผมจะกลับมา. พระเถระเหล่านั้นกล่าวว่า คุณ! พวกเรามีถึง ๕๐ รูป ยังไม่ได้แม้แต่เพียงน้ำล้างบาตร. ท่านพระติสสเถระกล่าวว่า ท่านขอรับ ขึ้นชื่อว่าภิกษุผู้เป็นเจ้าของถิ่น ย่อมเป็นผู้สามารถ ถึงแม้จะไม่ได้ศึกษา ก็ย่อมรู้ช่องทางศึกษา. พระเถระทั้งหลายคอยอยู่แล้ว พระติสสเถระเข้าไปสู่บ้านแล้ว มหาอุบาสิกา จัตติริภักต (ไว้คอยท่า) ในหมู่บ้านใกล้ ๆ นั้นเอง ขึ้นมองดูพระเถระอยู่แล้ว พอพระเถระมาถึงประตูเท่านั้น ก็ถวายอาหารจนเต็มบาตร ท่านถือเอาบาตรนั้น ตรงไปยังสำนักของพระเถระทั้งหลาย แล้วกล่าวกับพระสังฆเถระว่า นิมนต์รับเถิดขอรับ. พระเถระคิดว่า พวกเราจำนวนเท่านี้ ยังไม่ได้อะไรเลย ภิกษุรูปนี้ ถือเอาบาตรไป กลับมาเร็วเท่านี้อะไรกันหนอ ดังนี้แล้ว มองหน้าพระเถระที่เหลือทั้งหลาย. พระติสสเถระรู้โดยอาการที่มองหน้านั้นแหละ กล่าวว่า ท่านขอรับ บิณฑบาต ผมได้มาโดยชอบธรรม ขอท่านทั้งหลายอย่ารังเกียจเลย นิมนต์รับเถิด แล้วถวายบิณฑบาตแก่พระเถระทุกรูป พอแก่ความต้องการ ส่วนตนเองก็ฉันจนอิ่ม.

ครั้นในเวลาเสร็จภัตกิจ พระเถระทั้งหลายถามท่านว่า คุณ! คุณบรรลุลोकุตตรธรรมเมื่อไร? ท่านตอบว่า ท่านขอรับ ผมยังไม่มีโลกุตตรธรรม พระเถระทั้งหลายถามว่า อาวุโส คุณได้ฌานหรือ? ท่านตอบว่า ท่านขอรับ ถึงฌานผมก็ยังไม่ได้. พระเถระทั้งหลายถามว่า หรือคุณมีปาฏิหาริย์? ท่านตอบว่า ผมบำเพ็ญสาราณียธรรมขอรับ ตั้งแต่เวลาที่ผมบำเพ็ญสาราณียธรรมบริบูรณ์แล้ว แม้หากจะมีภิกษุทั้ง ๑๐๐,๐๐๐ รูป อาหารที่อยู่ในบาตรก็ไม่หมดสิ้น. พระเถระเหล่านั้น กล่าวว่า สาธุ สาธุ ท่านสัตบุรุษ ชื่อนี้สมควรแก่ท่านแล้ว ดังนี้. เท่าที่เล่ามานี้เป็นตัวอย่างในชื่อว่า อาหารที่อยู่ในบาตรไม่หมดสิ้นไปก่อน.

ก็พระตีสสเถระองค์เดียวกันนี้แหละ ไปอยู่ที่ถวายน เพื่อมหาบุรุษ ในเจตยบรรพต ชื่อว่า คิริกัณฑะ แล้วถามว่า ในการให้ทานนี้ มีอะไรเป็น ของประเสริฐที่สุด. คนทั้งหลายตอบว่า มีผ้าสาฎก ๒ ผืนขอรับ. พระเถระ กล่าวว่ ผ้าสาฎกคู่นี้จักถึงแก่เรา อำมาตย์ได้ยื่นคำนั้นแล้วไปกราบทูลพระราช ว่าภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งกล่าวอย่างนี้. พระราชาตรัสว่า ภิกษุหนุ่มมีความคิดอย่าง นี้ (แต่) ผ้าสาฎกเนื้อละเอียดเหมาะแก่พระมหาเถระทั้งหลาย แล้วทรงวางคู ผ้าสาฎกด้วยทรงดำริว่า เราจักถวายแก่พระมหาเถระทั้งหลาย. เมื่อท้าวเธอ ถวาย (ผ้า) ในภิกษุสงฆ์ผู้ยืนอยู่ตามลำดับ ผ้าสาฎกที่วางไว้บนก็ไม่ติดพระ- หัตถ์ ผ้าผืนอื่นกลับติดพระหัตถ์ แต่ในเวลาทรงถวายแก่ภิกษุหนุ่ม ผ้าสาฎก ทั้งสองผืนนั้น กลับติดพระหัตถ์ ท้าวเธอทรงวางไว้บนมือของภิกษุหนุ่มแล้ว ทรงมองดูหน้าอำมาตย์ นิมนต์ให้ภิกษุหนุ่มนั่ง ถวายน ทรงละภิกษุสงฆ์ แล้ว ประทับในสำนักของภิกษุหนุ่ม ตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระคุณท่าน บรรลุธรรมนี้ เมื่อไร ? เธอไม่ทูลคุณธรรมที่ไม่มีอยู่โดยอ้อมค้อม แต่กลับ ทูลว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร โลกุตระธรรมของอาตมภาพไม่มี. พระ- ราชาตรัสถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อนพระคุณเจ้าก็ได้พูดไว้แล้วมิใช่ หรือ ? ภิกษุหนุ่มตอบว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร ถูกแล้ว อาตมภาพ บำเพ็ญสราณียกรรม เริ่มแต่เวลาที่อาตมภาพบำเพ็ญสราณียกรรมบริบูรณ์ แล้ว ในที่ที่เขาแจกสิ่งของ (ทุกแห่ง) ของมีค่ามากจะตก (แก่อาตมภาพ). พระราชาตรัสว่า สาธุ สาธุ พระคุณเจ้า ผ้าสาฎกคู่นี้สมควรแก่พระคุณเจ้า แล้ว เสด็จหลีกไป. เรื่องที่เล่ามานี้ เป็นตัวอย่างในชื่อว่า ในที่ที่เขาแจก ของกัน ของมีค่าจะตก (แก่ผู้บำเพ็ญสราณียกรรม).

ก็ชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ในภารตคาม ไม่ทันได้บอกกล่าวแก่พระนาคเถรี รีบหนีไป ในเพราะพรหมตีสสภัก. ในวันรุ่งขึ้น พระเถรีพูดกับภิกษุสาว

ชื่อว่าจันทาลติสสะว่า บ้านเจียบเหลือเกิน เธอทั้งหลายจงไปตรวจสอบดูก่อน
ภิกษุณีสาวเหล่านั้นไปแล้ว รู้ชื่อที่คนทั้งปวงหนีไป จึงกลับมาบอกแก่
พระเถรี. พระเถรีฟังแล้วจึงพูดว่า พวกเธออย่าคิดถึงชื่อที่คนเหล่านั้นหนีไป
เลย จงทำความเพียรในอุเทศ การสอบถาม และโยนิโสมนสิการของตนไว้
เถิด ดังนี้แล้ว ในเวลาภิกษาจาร ห่มจีวรแล้ว (รวม) ๑๒ รูปทั้งตัวเอง
ได้พากันไปยืนอยู่ที่โคนต้นไทร ใกล้ประตูบ้าน. เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ ได้
ถวายบิณฑบาตแก่ภิกษุทั้ง ๑๒ รูป แล้วกล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่เจ้า ขอท่าน
อย่าไปที่อื่นเลย นิมนต์มาที่นี่แห่งเดียวเป็นประจำ. ก็ (ในที่นั้น) มีพระ
เถระองค์หนึ่ง นามว่า นาคะ เป็นน้องชายของพระเถรี. ท่านคิดว่า
ภัยใหญ่ (เหลือเกิน) เราไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ เราจักไปพึ่งโน้น
รวมเป็น ๑๒ รูปทั้งตัวท่านเองออกจากที่อยู่ของตน ๆ มาสู่การตคามด้วยคิด
ว่า เราจักไปเยี่ยมพระเถรี. พระเถรีได้ทราบว่ พระเถระมา จึงไปยังสำนัก
ของพระเถระเหล่านั้น แล้วถามว่า มีเรื่องอะไรหรือ พระคุณเจ้า? พระ
เถระแจ้งพฤติการณ์นั้นแล้ว. พระเถรีพูดว่า วันนี้ นิมนต์ที่พวกท่านอยู่ใน
วิหารนี้ (สัก) วันหนึ่ง รุ่งขึ้นค่อยไป. พระเถระทั้งหลาย ได้ไปยังวิหารแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถรีไปบิณฑบาตที่ควงไม้ แล้วเข้าไปหาพระเถระ
พูดว่า นิมนต์พวกท่านฉันบิณฑบาตนี้. พระเถระไม่พูดว่า จักสมควร ดังนี้
แล้วยืนนิ่งเสีย. พระเถรีกล่าวว่า พระคุณท่าน บิณฑบาตนี้เป็นของชอบ
ธรรม ขอท่านทั้งหลายอย่ารังเกียจเลย จงฉันเถิด ดังนี้. พระเถระกล่าวว่า
จะเหมาะหรือพระเถรี? พระเถรีนั้นหยาบช้า (ของพระเถระ) แล้วโยนไปใน
อากาศ. บาตรได้ลอยอยู่บนอากาศ. เพราะเถระกล่าวว่า ดูก่อนพระเถรี ภัตที่
ลอยอยู่บนอากาศสูง ๓ ชั่วโมง เป็นภัตตาหารสำหรับภิกษุณีเท่านั้น ดังนี้
แล้ว กล่าวต่อไปว่า ขึ้นชื่อว่าภัย จะไม่มีอยู่ทุกเมื่อเชื่อนั้น เมื่อภัยสงบแล้ว

เราผู้กล่าวอริยวงศ์ ถูกจิตกล่าวเตือนอยู่เสมอ ๆ ว่า ท่านผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจะฉันภัตตาหารของภิกษุณี แล้วปล่อยให้เวลาล่วงไปหรือดังนี้ จักไม่สามารถจะอยู่ต่อไปได้ คุณก่อนภิกษุณีทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด.

ฝ่ายรุกขเทวดาก็คิดว่า ถ้าพระเถระจักฉันบิณฑบาตจากมือของพระเถรีแล้วไซ้ เราจักไม่让您กลับ ถ้าไม่ฉัน เราจัก让您กลับ ยืนดูการเดินไปของพระเถระ แล้วลงจากต้นไม้ กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าจงให้บาตรแก่ข้าพเจ้า แล้วรับบาตร นำพระเถระไปยังคองไม้ นั่นแหละ ปุอาสนะ ถวายบิณฑบาต ให้พระเถระที่เสร็จภัตกิจแล้ว กระทำปฎิญา (รับคำ) บำรุงทั้งภิกษุณี ๒ รูป ทั้งภิกษุ ๑๒ รูป อยู่เป็นเวลาถึง ๗ ปี. นี่เป็นตัวอย่างในชื่อว่า เทวดาทั้งหลาย ย่อมชวนชวาย. เพราะในเรื่อง (ที่เป็นตัวอย่าง) นั้น พระเถรีได้บำเพ็ญสาธารณยธรรมมาจนครบบริบูรณ์.

พึงทราบวินิจฉัยในบทมีอาทิว่า อขณฺฑทานิ เป็นต้น ดังต่อไปนี้ บรรดากองอาบัติทั้ง ๗ กอง ผู้ใดมีสิกขาบทขาดในตอนปลาย หรือ ตอนต้น สิลของผู้นั้นชื่อว่าขาด เหมือนผ้าขาดที่ชาย ส่วนผู้ใดมีสิกขาบทขาดที่ท่ามกลาง สิลของผู้นั้น ชื่อว่า ทะลุ เหมือนผ้าที่ทะลุ (ตรงกลาง) ผู้ใดมีสิกขาบท ๒-๓ สิกขาบทขาดตามลำดับ สิลของผู้นั้น ชื่อว่า ต่าง เหมือนแม่โคมีสีดำแดงเป็นต้น สีใดสีหนึ่ง โดยมีสีดำคั่นปรากฏที่หลังหรือที่ท้อง. ผู้ใดมีสิกขาบทขาดในระหว่าง ๆ สิลของผู้นั้น ชื่อว่า พร้อย เหมือนแม่โคที่มีจุดแพรวพราว สลับกันในระหว่าง ๆ. ส่วนผู้ใดมีสิกขาบททั้งหมดไม่ขาดเลย ผู้นั้น ชื่อว่ามีสีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย. แต่ว่ามีสิกขาบทเหล่านี้ ท่านเรียกว่า ชื่อว่า ภุชิสฺส (เป็นไท) เพราะกระทำความเป็นไท โดยพ้นจากความเป็นทาสของตัณหา. ชื่อว่า วิญญูปัตตละ

(อันวิญญูชนสรรเสริญ) เพราะวิญญูชนทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงสรรเสริญ. ชื่อว่า **อปราภักฐะ** เพราะค้นหาและทักขุ ไม่ลูบคลำ (ไม่เกาะเกี่ยว) และเพราะใคร ๆ ไม่สามารถปรามาสได้ว่า ท่านเคยต้องอาบัติชื่อนี้มา และท่านเรียกว่า ชื่อว่า **สมาธิสังวัตตนิกา** เพราะยังอุปจารสมาธิ หรืออัปนาสมาธิให้เป็นไป.

บทว่า **สีลสามมยลคโต** **วิหริติ** ความว่า เป็นผู้มึปกติเข้าถึงความเป็นผู้เสมอกันด้วยภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ในทิสภาคเหล่านั้น ๆ อยู่. เพราะ ว่า สีลของพระโศคาบันเป็นต้น ย่อมเป็นสีลเสมอกันด้วยสีลของพระอริยะเหล่าอื่น มีพระโศคาบันเป็นต้น ผู้อยู่ในระหว่างแห่งมหาสมุทรบ้าง ในเทวโลกนั้นแหละบ้าง เพราะฉะนั้นในมรรคศีล (ศีลในองค์มรรค) จึงไม่มีความแตกต่างกัน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำว่า **สีลสามมยลคโต** **วิหริติ** นี้ไว้ โดยทรงหมายเอา สีลของพระโศคาบันเป็นต้นนั้น.

บทว่า **ยายิ** **ทักขุ** ได้แก่สัมมาทักขุที่สัมปยุตด้วยมรรค. บทว่า **อริยา** คือไม่มีโทษ. **ทักขุ** ชื่อว่า **นियานิกา** เพราะเป็นเหตุนำสัตว์ออกไปจากภพ. บทว่า **ตกฺกฺรสุส** ความว่า ได้แก่ ผู้ที่ทำอย่างนั้น. บทว่า **ทุกฺขกฺขยาย** ความว่า เพื่อสิ้นสรรพทุกข์. บทว่า **ทักขุสีลสามมยลคโต** ความว่า เป็นผู้เข้าถึงความเป็นผู้มีทักขุเสมอกันอยู่.

จบอรรถกถาปฐมสาราณียสูตรที่ ๑

๒. ทุตยสาราณียสูตร

ว่าด้วยสาราณียธรรม ๖ ประการ

[๒๘๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ เป็นที่ตั้งแห่งการให้ระลึกถึง กระทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ธรรม ๖ ประการเป็นไหน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งกายกรรม ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ธรรมข้อนี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน กระทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าไปตั้งวัจกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าไปตั้งมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุแบ่งปันลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมได้มา โดยธรรม แม้โดยที่สุดบิณฑบาต ย่อมบริโภคร่วมกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชนสรรเสริญ อันคณาภิภูฐานไม่ยึดถือ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิถิฏฐิอันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก นำออกไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ธรรมข้อนี้ก็เป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน กระทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน กระทำให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงอันหนึ่งอันเดียวกัน.

จบพุทธยสาราณียสูตรที่ ๒

อรรถกถาพุทธยสาราณียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสาราณียสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

สาราณียธรรม ชื่อว่า ปิยกรณา เพราะกระทำผู้ที่บำเพ็ญธรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์ ให้เป็นที่รัก ของเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลาย. ชื่อว่า คุรุกรณา เพราะกระทำให้เป็นผู้น่าเคารพ. บทว่า สงคหาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์. บทว่า อวิวาทาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การไม่ทำการวิวาทกัน. บทว่า สามคฺคิยา ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความสามัคคี. บทว่า เอกิภวาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นอันเดียวกัน. บทว่า ถวตฺตุนฺติ ได้แก่ ย่อมเป็นไป คือเป็นไปทั่ว.

จบอรรถกถาพุทธยสาราณียสูตรที่ ๒

๓. เมตตาสูตร*

ว่าด้วยธาตุเครื่องสลัดออก ๕ ประการ

[๒๘๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธาตุเป็นเครื่องสลัดออก ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า เมตตาคาเจโตวิมุตติ ข้าพเจ้าเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นคฤชยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งมั่นแล้ว อบรมแล้ว ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าพยายามหยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่ เธออันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนว่า ท่านผู้มีอายุอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดี เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พึงตรัสอย่างนี้ คุณก่อนอาวุโส ข้อนั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส คือ เมื่อเมตตาคาเจโตวิมุตติ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นคฤชยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งมั่นแล้ว อบรมแล้ว ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่า พยายามหยังครอบงำจิตของเธออยู่ เพราะฉะนั้น ข้อนั้นจึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะเมตตาคาเจโตวิมุตตินี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งพยายาม.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภรรณาเจโตวิมุตติ ข้าพเจ้าเจริญแล้ว... ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าวิหิงสาหยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่ เธออันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวตักเตือนว่า ท่านผู้มีอายุอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดี เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พึงตรัสอย่างนี้ คุณก่อนอาวุโส ข้อนั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส คือ เมื่อภรรณาเจโตวิมุตติ อันภิกษุเจริญแล้ว... ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าวิหิงสาคหยังครอบงำจิตของเธออยู่ เพราะฉะนั้น ข้อนั้นจึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะภรรณาเจโตวิมุตติเป็นเครื่องสลัดออกซึ่งวิหิงสา

* พม่าเป็น นิสสารณียสูตร

อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า มุติกาเจโต-
วิมุตติ ข้าพเจ้าเจริญแล้ว...ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าอรติ (ความไม่ยินดีด้วย)
ยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่ เธออันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวตักเตือนว่า
ท่านผู้มีอายุอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการ
กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดี เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พึงตรัสอย่างนี้
ดูก่อนอาวุโส ข้อนั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส คือ เมื่อมุติกาเจโตวิมุตติ
อันภิกษุเจริญแล้ว...ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าอรติจักครอบงำจิตของเธออยู่
เพราะฉะนั้น ข้อนั้นจึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะมุติกาเจโตวิมุตตินี้ เป็น
เครื่องสลัดออกซึ่งอรติ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า อุเบกขา-
เจโตวิมุตติ ข้าพเจ้าเจริญแล้ว...ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าราคะยังครอบงำจิต
ของข้าพเจ้าอยู่ เธออันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวตักเตือนว่า ท่านผู้มีอายุอย่าได้
กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการกล่าวต่อพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าไม่ดี เพะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พึงตรัสอย่างนี้ ดูก่อนอาวุโส ข้อนั้น
มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส คือ เมื่ออุเบกขาเจโตวิมุตติ อันภิกษุเจริญแล้ว...
ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่า ราคะจักครอบงำของเธออยู่ เพราะฉะนั้น ข้อนั้น
จึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะอุเบกขาเจโตวิมุตตินี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่ง
ราคะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า อนิมิตตา-
เจโตวิมุตติ (เจโตวิมุตติไม่มีนิมิต) ข้าพเจ้าเจริญแล้ว... ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่า
วิญญานของข้าพเจ้ายังแส่หานิมิตอยู่ เธออันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวตักเตือนว่า
ท่านผู้มีอายุอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการ
กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดี เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พึงตรัสอย่างนี้

ดูก่อนอาวุโส ข้อนั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส คือ เมื่ออนิมิตตาเจโตวิมุตติ
อันภิกษุเจริญแล้ว...ปรารภดีแล้ว ก็แต่ว่าวิญญาณของเธอจักเส้าหานิมิตอยู่
เพราะฉะนั้น ข้อนั้นจึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะอนิมิตตาเจโตวิมุตตินี้
เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งนิมิตทั้งปวง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พึงกล่าวอย่างนี้ว่าอัสมิมานะ
ของข้าพเจ้าหมดไปแล้ว และข้าพเจ้าย่อมไม่ตามเห็นว่าเป็นเรา ก็แต่ว่า
ลูกศรคือ ความสงสัยเคลือบแคลงยังครอบงำจิตของข้าพเจ้าอยู่ เธออันภิกษุ
ทั้งหลายพึงว่ากล่าวตักเตือนว่า ท่านผู้มีอายุอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่าได้กล่าวต่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะการกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดี เพราะพระผู้มี-
พระภาคเจ้าไม่พึงตรัสอย่างนี้ ดูก่อนอาวุโส ข้อนั้นมิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส คือ
เมื่ออัสมิมานะของภิกษุหมดไปแล้ว และเมื่อภิกษุไม่ตามเห็นอยู่ว่าเป็นเรา
ก็แต่ว่า ลูกศรคือความสงสัยเคลือบแคลงจักครอบงำจิตของเธออยู่ เพราะ
ฉะนั้น ข้อนั้นจึงไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะอรหัตมรรคที่ถอนอัสมิมานะ
ได้แล้วนี้ เป็นเครื่องสลัดออกซึ่งลูกศรคือความสงสัยเคลือบแคลง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชาตินี้เป็นเครื่องสลัดออก ๖ ประการนี้แล.

จบเมตตาสูตที่ ๓

อรรถกถาเมตตาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในเมตตาสูตที่ ๓ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า นิสฺสาราณียา ชาติโย ได้แก่ ชาติที่เป็นทางออกไป.

ในบทว่า เมตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตติ นี้ มีอธิบายว่า เมตตานั่นแหละ
ที่เป็นไปในฉาน หมวด ๓ หรือ หมวด ๔ ชื่อว่า เมตตาเจโตวิมุตติ
เพราะหลุดพ้นจากธรรมที่เป็นข้าศึกทั้งหลาย

บทว่า ภาวิตา คือให้เจริญแล้ว. บทว่า พหุลีกตา คือ กระทำ
แล้วบ่อย ๆ. บทว่า ยานีกตา ทำให้เป็นเช่นกับยานที่เทียมแล้ว.
บทว่า วตุถุกตา คือ ทำให้เป็นที่ตั้ง. บทว่า อนุญจिता คือ ตั้งมั่นแล้ว.
บทว่า ปริจิตา ความว่า ก่อตั้ง คือตั้งสม ได้แก่ อบรมแล้วโดยชอบ.
บทว่า สุตมารทฐา ได้แก่ ปรารภด้วยดี โดยกระทำให้ซ้ำของคลองแคล้ว
เป็นอย่างดี. บทว่า ปริยาทาย ติฏฐติ ได้แก่ ยึด คือ ถือไว้ ดำรงอยู่.
บทว่า มา เหวนุติสฺส วจนีโย ความว่า เพราะเหตุที่ภิกษุณั้น พยากรณ์
ข้อพยากรณ์ที่ไม่เป็นจริง ฉะนั้น เธอจึงถูกภิกษุทั้งหลายกล่าวว่ เธออย่าพูด
อย่างนี้.

บทว่า ยทิท เมตฺตฺวาเจโตวิมุตฺติ ได้แก่ เมตฺตฺวาเจโตวิมุตฺติ นี้ใด
คำว่า เมตฺตฺวาเจโตวิมุตฺตินี้ เป็นทางออกไปแห่งพยาบาล อธิบายว่า เป็นการ
สลัดพยาบาลออกไป. ก็ผู้ใดออกจากฉานหมวด ๓ หมวด ๔ ด้วยเมตฺต
(ภาวนา) แล้ว พิจารณาสังขารทั้งหลาย บรรลุมรรคที่ ๓ รู้ว่า พยาบาท
จะไม่มีอีกดังนี้ ย่อมเห็นพระนิพพานด้วยตัตถิผล จิตของผู้นั้น เป็นทางออก
ไปโดยส่วนเดียวแห่งพยาบาล. ในทุก ๆ บท พึงทราบอธิบาย โดยอุบายนี้.

บทว่า อนิมิตฺตฺวาเจโตวิมุตฺติ ได้แก่ วิปัสสนาที่มีกำลังส่วนอาจารย์
ผู้กล่าวคัมภีร์ทีฆนิกายกล่าวว่า ได้แก่สมบัติที่สัมปยุตด้วยอรหัตผล. อรหัต-
ผลสมบัตินั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า หานิมิตฺมิได้ เพราะไม่มีเครื่อง-
หมาย คือ รากะเป็นต้น เครื่องหมายคือรูปเป็นต้น และเครื่องหมายว่าเที่ยง
เป็นต้น.

บทว่า นิมิตฺตฺวานุสฺสริ ได้แก่ มีการตามระลึกถึงนิมิต. มีประเภท
ดังกล่าวแล้ว เป็นสภาพ. บทว่า อสฺมิ ได้แก่ อัสมิมานะ. บทว่า อยมหฺมสฺมิ
ความว่า เราเชื่อว่าเป็นสิ่งนี้ (อตฺตา) ในชั้น ๕. ด้วยคำเพียงเท่านี้แล

ชื่อว่าเป็นอันพยากรณ์หรือหัตผลแล้ว. บทว่า วิจิจฺจนาถกถาสลฺลํ ได้แก่
ถูกศรคือความสงสัยเคลือบแคลง.

บทว่า มา เทวนุติสุส วจฺนีโย ความว่า ถ้าว่าวิจิจฺจนา
ที่ปฐมมรรคจะพึงมา เกิดขึ้นแก่ท่านไซ้ การพยากรณ์หรือหัตผล ย่อมผิดพลาด
เพราะฉะนั้น ท่านต้องถูกห้ามว่า อย่าพูดเรื่องไม่จริง.

บทว่า อสฺมิมิติ มานสมฺมุขมาโต ได้แก่ อรหัตมรรค. อธิบายว่า
เมื่อเห็นพระนิพพานด้วยอรหัตมรรคแล้ว อัสสมิมานะย่อมไม่มีอีก เพราะฉะนั้น
อรหัตมรรค พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเรียกว่า ถอนขึ้นได้ซึ่งมานะว่าเรามี.
ในพระสูตรนี้ ตรัสให้ชื่อว่า อภฺยตฺตพยากรณ์ (พยากรณ์เรื่องไม่จริง)
ด้วยประการดังพรรณนามาจะนี้.

จบอรรถกถาเมตตาสูตฺรที่ ๓

๔. ภัททกสูตร

ว่าด้วยการอยู่ที่เจริญและไม่เจริญ

[๒๘๕] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายว่า
คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระ
สารีบุตรได้กล่าวว่า คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการ
ที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ย่อมไม่มีความตายที่เจริญ ตายแล้วก็ไม่เจริญ ก็ภิกษุ
ยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ย่อมไม่มีความตายที่
เจริญ ตายแล้วก็ไม่เจริญ เป็นอย่างไร ? ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้

ชอบการงาน (นวักรรม) ยินดีการงาน ขวนขวายความเป็นผู้ชอบการงาน
ชอบการกุศล ยินดีการกุศล ขวนขวายความเป็นผู้ชอบการกุศล ชอบความหลับ
ยินดีความหลับ ขวนขวายความชอบความหลับ ชอบความคลุกคลีหมู่คณะ
ยินดีความคลุกคลีหมู่คณะ ขวนขวายความเป็นผู้ชอบคลุกคลีหมู่คณะ ชอบ
ความคลุกคลีด้วยคฤหัสถ์ ยินดีความคลุกคลีด้วยคฤหัสถ์ ขวนขวายความชอบ
ความคลุกคลีด้วยคฤหัสถ์ ชอบธรรมที่เป็นเหตุให้แน่นซำ ยินดีธรรมที่เป็นเหตุ
ให้แน่นซำ ขวนขวายความชอบธรรมที่เป็นเหตุให้แน่นซำ คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย
ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อสำเร็จการอยู่ ย่อมไม่มีความตายที่
เจริญ ตายแล้วก็ไม่เจริญ อย่างนี้แล ภิกษุนี้เรียกว่า ผู้ยินดีสักกายะ (เตภูมิกวัฏฏ)
ไม่ละสักกายะเพื่อทำที่สุคทุกข์โดยชอบ.

คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อเธอ
สำเร็จการอยู่ ย่อมมีความตายที่เจริญ ตายแล้วก็เจริญ ก็ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่
โดยประการที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ย่อมมีความตายที่เจริญ ตายแล้วก็เจริญ
เป็นอย่างไร ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีการงาน
ไม่ชวนขวายความชอบการงาน ไม่ชอบการกุศล ไม่ยินดีการกุศล ไม่ชวนขวาย
ความชอบการกุศล ไม่ชอบความหลับ ไม่ยินดีความหลับ ไม่ชวนขวายความ
ชอบความหลับ ไม่ชอบความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่ยินดีความคลุกคลีหมู่
คณะ ไม่ชวนขวายความชอบความคลุกคลีหมู่คณะ ไม่ชอบความคลุกคลีด้วย
คฤหัสถ์ ไม่ยินดีความคลุกคลีด้วยคฤหัสถ์ ไม่ชวนขวายความชอบคลุกคลีด้วย
คฤหัสถ์ ไม่ชอบธรรมที่เป็นเหตุให้แน่นซำ ไม่ยินดีธรรมที่เป็นเหตุให้แน่นซำ
ไม่ชวนขวายความชอบธรรมที่เป็นเหตุให้แน่นซำ คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุ
ยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ย่อมมีความตายที่เจริญ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 554
ตายแล้วก็เจริญ อย่างนี้แล ภิกษุนี้เรียกว่า ผู้ยินดีนิพพาน ละสักกายะเพื่อ
ทำที่สุดทุกข์โดยชอบ.

ครั้งท่านพระสารีบุตรได้กล่าวไวยากรณภยิตนี้จบลงแล้ว จึงได้
กล่าวคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ผู้ใดประกอบกรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่น-
ช้า ยินดีธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า เช่น
ดั่งมฤค ผู้นั้นย่อมไม่ได้ชมนิพพานที่เกษม
จากโยคะ หาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ ส่วนผู้
ใดละกรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ยินดีใน
บทคือกรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ผู้นั้น
ย่อมได้ชมนิพพานที่เกษมจากโยคะ หา
ธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้.

จบอรรถกถาสูตที่ ๔

อรรถกถาภักทกสูต

พึงทราบวินิจฉัยในภักทกสูตที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า น ภทฺทกํ ความว่า ไม่ได้. อธิบายว่า ในสองอย่างนั้นผู้
ใดกลัวมากแล้ว ตาย ผู้นั้นชื่อว่า ตายไม่ดี. (ส่วน) ผู้ใด ถือปฏิสนธิในอบาย
ผู้นั้น (ชื่อว่า) มีกาลกิริยาไม่ดี.

ในบทมีอาทิวา กมฺมาราโม ดังนี้ สิ่งที่มายินดีชื่อว่า อารามะ
อธิบายว่า ได้แก่ความยินดียิ่ง. บุคคล ชื่อว่า กมฺมาราโม เพราะมีความ

ยินดีในนวรรรม มีการสร้างวิหารเป็นต้น. ชื่อว่า **กมฺมรโต** เพราะยินดีในกรรมนั้น ๆ นั้นแหละ ชื่อว่า **อนฺยุตฺโต** เพราะประกอบความที่เป็นผู้มีกรรมเป็นที่มายินดีนั้นแหละบ่อย ๆ . ในบททั้งปวง ก็มีนัย นี้.

ก็การพูดคุยกัน (เรื่องหญิงเรื่องชาย) ชื่อว่า **ภัสสะ** ในที่นี้. บทว่า **นิทฺทา** ได้แก่ความหลับ. บทว่า **สงฺกณฺิกา** ได้แก่ เป็นผู้คลุกคลีด้วยหมู่ การคลุกคลีด้วยหมู่นั้น ฟังทราบโดยนัยมีอาทิว่า เมื่อมีคนเดียวก็เพิ่มเป็นสอง เมื่อมีสองคน ก็มีคนที่สาม. บทว่า **อฺสฺสฺโค** ได้แก่ความเป็นผู้เกี่ยวข้องกัน อันเป็นไปแล้วด้วยสามารถแห่งการเกี่ยวเนื่องกัน ด้วยการฟัง การเห็น การเจรจา การร่วมกันและการเกี่ยวเนื่องกันทางกาย.

บทว่า **ปฺปฺลฺโย** ได้แก่ธรรมเครื่องเน้นซ้ำ คือกิเลส อันเป็นไปแล้วด้วยสามารถแห่งค้นหา ทิฏฐิ และมานะ อันดำรงอยู่ด้วยอาการมีนเมา. บทว่า **สฺกฺกฺยํ** ได้แก่วัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓. บทว่า **สฺมฺมาทฺกฺขฺยฺสฺส** **อนฺุตฺทฺริยฺย** ความว่า เพื่อกระทำการตัดขาดทางแห่งวัฏฏทุกข์ทั้งสิ้นโดยเหตุโดยนัย. บทว่า **มโค** ได้แก่เช่น มฤค. บทว่า **นิปฺปฺลฺยฺจฺปฺเต** ได้แก่ในธรรมเครื่องถึงซึ่งพระนิพพาน. บทว่า **อาชารฺยิ** ความว่า ให้บริบูรณ์ ได้แก่ ยังวัตรปฏิบัตินั้น ให้ถึงพร้อม.

จบอรรถกถาททกสูตรที่ ๔

๕. อนุตฺตปฺปิยสูตร

ว่าด้วยการอยู่ที่ทำให้เดือดร้อนและไม่เดือดร้อน

[๒๘๖] ณ ที่นั่นแล ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อเธอสำเร็จการ
อยู่ ตายแล้วยอมเดือดร้อน ก็ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เธอสำเร็จ
การอยู่ ตายแล้วยอมเดือดร้อนเป็นอย่างไร ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ชอบการงาน ยินดีการงาน ขวนขวายความชอบการงาน ชอบการคุย...
ชอบความหลับ... ชอบความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ... ชอบความคลุกคลี
ด้วยภคุหฺสธ... ชอบธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ยินดีธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า
ขวนขวายความชอบธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย
ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ตายแล้วยอมเดือด
ร้อนอย่างนี้แล ภิกษุนี้เรียกว่า ผู้ยินดีสักกายะ ไม่ละสักกายะเพื่อทำที่สุกทุกข์
โดยชอบ.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการที่เมื่อเธอ
สำเร็จการอยู่ ตายแล้วยอมไม่เดือดร้อน ก็ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการ
ที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ตายแล้วยอมไม่เดือดร้อน เป็นอย่างไร ? คือ ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีการงาน ไม่ขวนขวายความชอบ
การงาน ไม่ชอบการคุย... ไม่ชอบความหลับ... ไม่ชอบความคลุกคลี
ด้วยหมู่คณะ... ไม่ชอบความคลุกคลีด้วยภคุหฺสธ ไม่ชอบธรรมที่เป็นเหตุ
ให้เนิ่นช้า ไม่ยินดีธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ไม่ขวนขวายความชอบธรรมที่

เป็นเหตุให้เนิ่นช้า คุก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุยอมสำเร็จการอยู่ โดยประการ
ที่เมื่อเธอสำเร็จการอยู่ ตายแล้วย่อมไม่เดือดร้อน อย่างนี้แล ภิกษุนี้เรียกว่า
ผู้ยินดีนิพพาน ละสักกายะ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ.

ครั้นท่านพระสารีบุตรได้กล่าวไวยากรณภายิตนี้จบลงแล้ว จึงได้กล่าว
คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ผู้ใดประกอบกรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่น-
ช้า ยินดีธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า เช่นดัง
มฤค ผู้นั้นยอมไม่ได้ชมนิพพานที่เกษม
จากโยคะ หาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ ส่วน
ผู้ใดละกรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ยินดีใน
บทคือกรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ผู้นั้น
ยอมได้ชมนิพพานที่เกษมจากโยคะ หา
ธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้.

จบอนุตตปิยสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนุตตปิยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุตตปิยสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนุตตปฺปา ความว่า ต้องโสภเสร่าในภายหลัง คือทำความ
เดือดร้อนให้ในภายหลัง. ในพระสูตรแม่ทั้งสองเหล่านี้ก็ดี ในคาถาทั้งหลายก็ดี
พระสารีบุตรกล่าวไว้ทั้งวิภูฏะ และวิภูฏะ.

จบอรรถกถาอนุตตปิยสูตรที่ ๕

๖. นกุลสูตร

ว่าด้วยคำเตือนของนกุลมารดาอุทเทย

[๒๘๙] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ป่าเกสกาละมิกทายวัน ใกล้นครสูงสูมาลคีระ แคว้นภัคคะ สมัยนั้น นกุลบิดาคอุทเทยมีทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้งนั้น นกุลมารดาอุทเทยได้กล่าวเตือนนกุลบิดาคอุทเทยว่า คุณก่อนคอุทเทย ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังโยกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังโยเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน คุณก่อนคอุทเทย ท่านจะพึงมีความหวังโยอย่างนี้ว่า เมื่อเราล่วงไปแล้ว นกุลมารดาอุทเทย จักไม่สามารถเลี้ยงทารกดำรงการอยู่ครองเรือนไว้ได้ แต่ข้อนั้นท่านไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะดิฉันเป็นคนฉลาดป็นฝ่ายทำขนสัตว์ เมื่อท่านล่วงไปแล้ว ดิฉันย่อมสามารถเลี้ยงทารก ดำรงการอยู่ครองเรือนไว้ได้ เพราะฉะนั้น ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังโยกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังโยเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน.

คุณก่อนคอุทเทย ก็ท่านจะพึงมีความหวังโยอย่างนี้ว่า เมื่อเราล่วงไปแล้ว นกุลมารดาอุทเทย จักได้คนอื่นเป็นสามี แต่ข้อนั้นท่านไม่พึงเห็นอย่างนี้ ทั้งท่านทั้งดิฉันย่อมรู้ว่า ได้อยู่ร่วมกันมาอย่างเคร่งครัดต่อระเบียบประเพณีตลอด ๑๖ ปี เพราะฉะนั้น ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังโยกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังโยเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียน.

ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่านจะพึงมีความหวังไขอย่างนี้ว่า เมื่อเราล่วงไปแล้ว นกุลมารดาคฤหปตานี จักไม่ต้องการเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ต้องการเห็นพระภิกษุสงฆ์ แต่ข้อนั้นท่านไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะดิฉันต้องการเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างยิ่ง และต้องการเห็นพระภิกษุสงฆ์อย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังไขกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังไขเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน.

ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่านจะพึงมีความหวังไขอย่างนี้ว่า เมื่อเราล่วงไปแล้ว นกุลมารดาคฤหปตานี จักไม่เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีล แต่ข้อนั้นท่านไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะบรรดาสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ที่ยังเป็นคฤหัสถ์ นุ่งห่มผ้าขาว กระทำให้บริบูรณ์ในศีล มีประมาณเท่าใด ดิฉันก็เป็นคนหนึ่ง ในจำนวนสาวิกาเหล่านั้น ก็ผู้ใดพึงมีความสงสัยหรือเคลือบแคลง ของผู้นั้นจงเข้าไปเฝ้า ทูลพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งกำลังประทับอยู่ที่ป่าเกสกาลามิคทายวัน ไกลนครสูงสูมารัตริระ แคว้นภักคะ แล้วจงทูลถามเถิด เพราะฉะนั้น ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังไขกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังไขเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน.

ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่านจะพึงมีความหวังไขอย่างนี้ว่า นกุลมารดา-คฤหปตานี จักไม่ได้ความสงบใจ ณ ภายใน แต่ข้อนั้นท่านไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะพวกสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ที่ยังเป็นคฤหัสถ์ นุ่งห่มผ้าขาว ได้ความสงบใจ ณ ภายใน มีประมาณเท่าใด ดิฉันเป็นคนหนึ่ง ในจำนวนสาวิกานั้น ก็ผู้ใดพึงมีความสงสัยหรือเคลือบแคลง ของผู้นั้นจงเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งกำลังประทับอยู่ที่ป่าเกสกาลามิคทายวัน ไกลนครสูงสูมารัตริระ แคว้นภักคะ แล้วจงทูลถามเถิด

เพราะฉะนั้น ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังโยกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังโยเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน.

ดูก่อนคฤหบดี ก็ท่านจะพึงมีความหวังโยอย่างนี้ว่า นกุลมารดา-คฤหปตานียังไม่ถึงการหยั่งลง ยังไม่ถึงที่พึง ยังไม่ถึงความเบาใจ ยังไม่ข้ามพ้นความสงสัย ยังไม่ปราศจากความเคลือบแคลง ยังไม่ถึงความแก้แค้นล้าง ในธรรมวินัยนี้ ยังไม่หมดความเชื่อถือต่อผู้อื่นในศาสนาของพระศาสดา แต่ข้อนั้นท่านไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะพวกสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ที่ยังเป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวชาว ได้ถึงการหยั่งลง ได้ถึงที่พึง ถึงความเบาใจ ข้ามพ้นความสงสัย ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความแก้แค้นล้าง ในธรรมวินัยนี้ ไม่มีความเชื่อถือต่อผู้อื่นในศาสนาของพระศาสดา มีประมาณเท่าใด ดิฉันก็เป็นคนหนึ่ง ในจำนวนสาวิกาเหล่านั้น ก็ผู้ใดพึงมีความสงสัยหรือเคลือบแคลง ของผู้นั้นจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งประทับอยู่ที่ป่าเกสกาลามิคทายวัน ใกล้นครสูงสูมารคิระ แคว้นภคคะแล้วจงทูลถามเถิด เพราะฉะนั้น ท่านอย่าเป็นผู้มีความหวังโยกระทำกาละเลย เพราะการกระทำกาละของผู้มีความหวังโยเป็นทุกข์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงติเตียน.

ครั้งนั้นแล เมื่อนกุลบิดาคฤหบดีอันนกุลมารดาคฤหปตานีกล่าวเตือนนี้ ความเจ็บป่วยนั้นได้สงบระงับโดยพลัน และนกุลบิดาคฤหบดีได้หายจากการเจ็บป่วยนั้น ก็และการเจ็บป่วยนั้น อันนกุลบิดาคฤหบดีละได้แล้วโดยประการนั้น ครั้งนั้นนกุลบิดาคฤหบดีพอหายจากการเจ็บป่วยไม่นาน ถือไม้เท้าเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะนกุลบิดาคฤหบดีว่า ดูก่อนคฤหบดี เป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว ที่นกุลมารดาคฤหปตานีเป็นผู้อนุเคราะห์

หวังประโยชน์ กล่าวเตือนพร้าสอนท่าน คุณก่อนคฤหบดี พวกสาวิกาของเรา ที่ยังเป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มผ้าขาว กระทำให้บริบูรณ์ในศีล มีประมาณเท่าใด นกุลมารดาคฤหปตานีกี้เป็นคนหนึ่งในจำนวนสาวิกาเหล่านั้น พวกสาวิกา ของเราที่ยังเป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มผ้าขาว ได้ความสงบใจ ภายใน มีประมาณ เท่าใด นกุลมารดาคฤหปตานีกี้เป็นคนหนึ่งในจำนวนสาวิกาเหล่านั้น พวก สาวิกาของเราที่ยังเป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มผ้าขาว ได้ถึงการหยั่งลงถึงที่พึง ถึงความ เบาใจ ข้ามพ้นความสงสัย ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความแก้แค้นใน ธรรมวินัยนี้ ไม่มีความเชื่อถือต่อผู้อื่นในศาสนาของพระศาสดา มีประมาณ เท่าใด นกุลมารดาคฤหปตานีกี้เป็นคนหนึ่งในจำนวนสาวิกาเหล่านั้น คุณก่อน คฤหบดี เป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว ที่นกุลมารดาคฤหปตานีเป็นผู้อนุ-เคราะห์หวังประโยชน์ กล่าวเตือนสั่งสอนท่าน.

จบนกุลสูตรที่ ๖

อรรถกถานกุลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกุลสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **พาพุทธิลาโน** แปลว่า เป็นไข้หนักมาก. บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า คหปตานี ผู้เป็นนกุลมารดา เมื่อไม่สามารถจะจัดยาระงับพยาธิของสามีได้ บัดนี้เมื่อจะระงับพยาธิ โดยการบั่นลือสีหนาท ทำสังกิริยา จึงนั่งใกล้สามี แล้วกล่าวคำนี้มีอาทิว่า **มา โข ติว** (ท่านอย่ากังวลเลย) ดังนี้. บทว่า **สาเปกโข** ได้แก่ ยังมีค้นหา. **น อักษร** ในบทว่า **น นกุลมาตา** นี้ ต้องประกอบเข้าโดยบทหลังอย่างนี้ว่า **น เปกขติ**. บทว่า **สนุริตุ**

ความว่า เพื่อกระทำให้ไม่มีช่อง. อธิบายว่า ปุ (ให้เต็ม). บทว่า เวนี โอลิจิตุ ความว่า เพื่อเตรียมขนแกะ เอามีสาบทำให้เป็นช่อง. บทว่า อยณฺ อตฺตาร คมิสฺสติ ความว่า เราจักมีสามีใหม่อีก. บทว่า โสฬส วัสฺสานิ คหฺนุจฺพรหฺมจฺริยํ สฺมาจฺญณฺ ความว่า นับย้อนหลังจากนี้ไป ๑๖ ปี ดิฉันได้ประพาศพรหมจรรย์ของภุสสั อย่างสม่ำเสมอ. บทว่า ทสฺสนกามตฺรา ความว่า อยากจะเฝ้า (พระพุทธเจ้า) โดยยิ่ง ๆ ขึ้นไป. นางได้บันลือสีหนาทโดยองค์ ๓ เหล่านี้แล้ว ได้ทำสักกิริยาว่า ด้วยความ สัตย์จริง ขอพยาชิในร่างกายของท่าน (จงเหือดหาย) กลายเป็นความ สําราย.

บัดนี้ เพื่อจะอ้างพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสักกียาน ทำสักกิริยา แม้ โดยคุณมีศีลเป็นต้นของตน นางจึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า ลียา โข ปน เต ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปริปุรฺการินี ได้แก่ กระทำให้สมบูรณ์. บทว่า เจโตสมถสฺส ได้แก่ สมาธิกัมมัฏฐาน. บทว่า โอลาชปฺปตฺตา ได้แก่ ถึงการหยั่งลง คือเข้าถึงเนื่อง ๆ. บทว่า ปฏฺิคาชปฺปตฺตา ได้แก่ ถึงการหยั่งลงเฉพาะ คือมั่นคง. บทว่า อสฺสาสปฺปตฺตา ได้แก่ ถึงความ ปลอดภัย โปร่ง คือเอาเป็นที่พึ่งได้. บทว่า เวสฺสารชฺชปฺปตฺตา ได้แก่ ถึง โสมนัสฺญาณ. บทว่า อปรปฺปจฺจยา ความว่า ศรัทธาเนื่องด้วยผู้อื่น คือ ปฏิปทาที่ต้องอาศัยผู้อื่น ท่านเรียกว่า ปฺรปฺจจยะ (มีผู้อื่นเป็นปัจจัย) อธิบายว่า เว้นจากการมีผู้อื่นเป็นปัจจัยนั้น.

นางคฤหปตานี ผู้เป็นมารดาของนกุลมานพ ได้ทำสักกิริยา ปรารภ คุณความดีของตน ด้วยองค์ ๓ เหล่านี้. บทว่า คิลานา วุฏฺฐิโต ความว่า

เป็นไขแล้วหาย. บทว่า ยาวตา ได้แก่ หมูของผู้บำเพ็ญเพียร. บทว่า ตาส์
อญฺญตรา ได้แก่ เป็นคนหนึ่งในระหว่างสาวิกาเหล่านั้น. บทว่า อนุกรมปิภา
ได้แก่ ผู้อนุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า โฉวาทิกา ได้แก่ ผู้ให้โอวาท.
บทว่า อนุสาลิกา ได้แก่ ผู้ให้การปราศสอน.

จบบรรณกถานกฺลสุตฺตที่ ๖

๗. กุสฺลสุตฺต

ว่าด้วยโทษของการเห็นแก่หลับนอน

[๒๘๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร-
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือนในเวลาเย็น เสด็จเข้าไปยังศาลาที่เรือนใน
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลูกไว้แล้ว แม้ท่านพระสารีบุตรที่ออกจากที่เรือนใน
เวลาเย็นเข้าไปยังศาลาที่บำรุง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แม้ท่านพระมหาโมคคัลลานะ แม้ท่านพระมหากัสสปะ
แม้ท่านพระมหากัจจายนะ แม้ท่านพระมหาโกณฑัญญะ แม้ท่านพระมหาจุนทะ
แม้ท่านพระมหากัปปินะ แม้ท่านพระมหาโกณฑัญญะ แม้ท่านพระมหาจุนทะ
พระอานนท์ ก็ออกจากที่เรือนในเวลาเย็น เข้าไปยังศาลาที่บำรุง ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้น พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ด้วยการประทับนั่งสิ้นราตรีเป็นอันมาก แล้วทรงลุกจาก
อาสนะเสด็จเข้าไปยังพระวิหาร แม้ท่านเหล่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า

เสด็จไปไม่นาน ต่างก็ลุกจากอาสนะได้ไปยังวิหารของตน ๆ แต่พวกภิกษุใหม่
บวชไม่นาน มาสู่ธรรมวินัยนี้ไม่นานต่างก็นอนหลับกีดฟันอยู่ ณ ศาลาที่บำรุง
นั้นจนพระอาทิตย์ขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นภิกษุเหล่านั้น ซึ่งต่างก็
นอนหลับกีดฟันอยู่จนพระอาทิตย์ขึ้น ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของ
มนุษย์ แล้วเสด็จเข้าไปยังศาลาที่บำรุง ประทับนั่งบนอาสนะที่ได้ปูลาดไว้แล้ว
ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรไปไหน พระ-
โมคคัลลานะไปไหน พระมหากัสสปะไปไหน พระมหากัจจानะไปไหน
พระมหาโกฏฐิกะไปไหน พระมหาจุนทะไปไหน พระมหากัปปินะไปไหน
พระอนรุทธะไปไหน พระเรวตะไปไหน พระอานนทไปไหน พระสาวก
ชั้นเถระเหล่านั้นไปไหน ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ท่านเหล่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปไม่นาน ต่างก็ลุกจากอาสนะแล้ว
ได้ไปยังวิหารของตน ๆ.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นพระเถระหรือหนอ เธอ
ทั้งหลายเป็นภิกษุใหม่นอนหลับกีดฟันอยู่จนพระอาทิตย์ขึ้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟัง
มาบ้างไหมว่า พระราชาผู้กษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงประกอบการ
นอนสบาย เอนข้างสบาย บรรทมหลับสบาย ตามพระประสงค์อยู่ เสวยราช-
สมบัติอยู่ตลอดพระชนม์ ย่อมเป็นที่รักเป็นที่พอใจของชาวชนบท.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า หามิได้พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ดิละ ข้อนั้นแม้เราก็ไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟัง
มาแล้วว่า พระราชาผู้กษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ทรงประกอบการนอนสบาย
เอนข้างสบาย บรรทมหลับสบาย ตามพระประสงค์ เสวยราชสมบัติอยู่ตลอด

พระชนม์ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจของชาวชนบท คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟัง มาบ้างไหมว่า ท่านผู้ครองรัฐ ท่านผู้เป็นทนายทแห่งตระกูล ท่านผู้เป็นเสนาบดี ท่านผู้ปกครองบ้าน ท่านผู้ปกครองหมู่คณะ ประกอบการนอนสบาย เอนข้างสบาย นอนหลับสบาย ตามประสงค์ ปกครองหมู่คณะอยู่ตลอดชีวิต ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจของหมู่คณะ.

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คีละ ข้อนั้นแม้เราก็ไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟัง มาแล้วว่า ท่านผู้ปกครองหมู่คณะ ประกอบการนอนสบาย เอนข้างสบาย นอนหลับสบาย ตามประสงค์ ปกครองหมู่คณะอยู่ตลอดชีวิต ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจของหมู่คณะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาบ้างไหมว่า สมณะหรือพราหมณ์ ประกอบการนอนสบาย เอนข้างสบาย นอนหลับสบาย ตามประสงค์ ไม่ค้ำครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียร ไม่เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรม ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งวันคืน แล้วกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คีละ ข้อนั้นแม้เราก็ไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟัง มาแล้วว่า สมณะหรือพราหมณ์ ประกอบการนอนสบาย เอนข้างสบาย นอนหลับสบาย ตามประสงค์ ไม่ค้ำครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ไม่รู้

ประมาณในโกชนะ ไม่ประกอบความเพียร ไม่เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรม ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งวันคืน แล้วกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย จักเป็นผู้รู้ประมาณในโกชนะ จักเป็นผู้ประกอบความเพียร จักเป็นผู้เห็นแจ้งกุศลธรรมทั้งหลาย จักประกอบการเจริญโพธิปักขิยธรรม ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งวันคืนอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบกุสสตฺตฺรที่ ๗

อรรถกถากุสสตฺตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในกุสสตฺตฺรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปฐิสฺสลาณา วุญฺจโธ ความว่า ออกจากวิหารธรรม คือ ผลสมบัติ ที่ทนต่อการเพ่งธรรม เพื่อความเป็นผู้ ๆ เดียว. บทว่า ยถาวิหาร ได้แก่ วิหารอันเป็นที่อยู่ของตน ๆ. บทว่า นวา ได้แก่ ยังใหม่ต่อบรรพชา. ภิกษุเหล่านั้นมีประมาณ ๕๐๐ รูป.

บทว่า กากจฺจมาณา ได้แก่ การทำเสียงกรอด ๆ (คือนอนกัณฑ์). บทว่า เถรา ได้แก่ ภิกษุผู้ถึงความเป็นผู้มั่นคง. บทว่า เตน โน แปลว่า เธอทั้งหลายเป็นพระเถระได้อย่างไรหนอ. บทว่า เสยฺยสุขา เป็นต้น
๑. ปาฐะว่า เตน นุ ละบัวไบลาน เป็น เถ นุ โข แปลตามไบลาน.

มีใจความดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแล. ผู้ปกครองรัฐ ชื่อว่า รฏฐโก.
ผู้ปกครองรัฐ ต่อเนื่องจากที่มารดาบิดาปกครอง ชื่อว่า เปตตณโก. ผู้เป็น
หัวหน้าแห่งเสนา (แม่ทัพ) ชื่อว่า เสนาปติกะ. ผู้ปกครองหมู่บ้าน ชื่อว่า
คามคามณโก. ผู้เป็นหัวหน้าหมู่ ชื่อว่า ปุคคามณโก.

บทว่า อวิปสุตโก กุสลาณัม ฌมฺมานัน ความว่า เป็นผู้ไม่แสวงหา
คือไม่แสวงหากุศลธรรมทั้งหลาย. บทว่า โพรธิปกุชียานัน ฌมฺมานัน ได้แก่
โพรธิปกุชยธรรม ๓๗ ประการ.

จบอรรถกถากุสลสูตรที่ ๗

๘. มัจจสูตร

ว่าด้วยโทษของการฆ่าสัตว์

[๒๘๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล
พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนินไปตามหนทางไกล
ได้ทอดพระเนตรเห็นชาวประมงผูกปลา ฆ่าปลาขายอยู่ ณ ท้องถิ่นแห่งหนึ่ง
ได้เสด็จแวะลงจากทาง แล้วประทับนั่งลงบนอาสนะที่ได้ปูลาดไว้ ณ โคนต้นไม้
แห่งหนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย
เห็นชาวประมงผูกปลา ฆ่าปลาขายอยู่ที่แห่งโน้นหรือ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า
เห็น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
เธอทั้งหลายได้เห็นหรือได้ฟังมาบ้างไหมว่า ชาวประมงผูกปลา ฆ่าปลาขายอยู่

ย่อมจีช้าง จีม้า จีรถ จี้นยาน เป็นเจ้าของโกะ หรือครอบครองกองโกะสมบัติ เป็นอันมากอยู่ เพราะกรรมนั้น เพราะอาชีพนั่น.

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ดิละ ข้อนั้นแม้เราก็มองไม่เห็น ไม่ได้ฟัง มาว่า ชาวประมงผูกปลา ฆ่าปลาขายอยู่ ย่อมจีช้าง จีม้า จีรถ จี้นยาน เป็นเจ้าของโกะ หรือครอบครองกองโกะสมบัติเป็นอันมากอยู่ เพราะกรรมนั้น เพราะอาชีพนั่น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าเขาย่อมเพ่งดูปลาเหล่านั้นที่พึงฆ่า ที่นำมาเพื่อฆ่า ด้วยใจที่เป็นบาป ฉะนั้น เขาจึงไม่ได้จีช้าง จีม้า จีรถ จี้นยาน ไม่ได้เป็นเจ้าของโกะ ไม่ได้ครอบครองกองโกะสมบัติเป็นอันมาก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอทั้งหลาย ได้เห็นหรือได้ฟังมาบ้างไหมว่า คนฆ่าโค ฆ่าโคขายอยู่ ย่อมจีช้าง จีม้า จีรถ จี้นยาน เป็นเจ้าของโกะ หรือครอบครองกองโกะสมบัติเป็นอันมากอยู่ เพราะกรรมนั้น เพราะอาชีพนั่น.

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ดิละ ข้อนั้นแม้เราก็มองไม่เห็น ไม่ได้ฟัง มาว่า คนฆ่าโค ฆ่าโคขายอยู่ ย่อมจีช้าง จีม้า จีรถ จี้นยาน เป็นเจ้าของโกะ หรือครอบครองกองโกะสมบัติเป็นอันมากอยู่ เพราะกรรมนั้น เพราะอาชีพนั่น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าเขาย่อมเพ่งดูโคเหล่านั้นที่พึงฆ่า ที่นำมาเพื่อฆ่า ด้วยใจที่เป็นบาป ฉะนั้น เขาจึงไม่ได้จีช้าง จีม้า จีรถ จี้นยาน ไม่ได้เป็นเจ้าของโกะ ไม่ได้ครอบครองกองโกะสมบัติเป็นอันมากอยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอทั้งหลาย ได้เห็นหรือได้ฟังมาบ้างไหมว่า คนฆ่าแพะ ฯลฯ คนฆ่าสุกร พราณนก

พรานเนื้อ ชำเนื้อขายอยู่ ย่อมจี๋ซ้าง จี๋ม้า จี๋นยาน เป็นเจ้าของโกคะ
หรือครอบครองกองโกคสมบัติเป็นอันมากอยู่ เพราะกรรมนั้น เพราะอาชีพนั่น.

ภ. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ดิละ ชื่อนั้นแม้เราก็ไม่ได้เห็นไม่ได้ฟังมาว่า
พรานเนื้อ ชำเนื้อขายอยู่ ย่อมจี๋ซ้าง จี๋ม้า จี๋รด จี๋นยาน เป็นเจ้าของโกคะ
หรือครอบครองกองโกคสมบัติเป็นอันมากอยู่ เพราะกรรมนั้น เพราะอาชีพนั่น
ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าเขาย่อมเพ่งดูเนื้อเหล่านั้นที่พึงฆ่า ที่นำมาเพื่อฆ่า
ด้วยใจที่เป็นบาป ฉะนั้น เขาจึงไม่ได้จี๋ซ้าง จี๋ม้า จี๋รด จี๋นยาน ไม่ได้เป็น
เจ้าของโกคะ ไม่ได้ครอบครองกองโกคสมบัติเป็นอันมากอยู่ ก็เขาย่อมเพ่งดูสัตว์
ดิรัจฉานเหล่านั้นที่พึงฆ่า ที่นำมาเพื่อฆ่า ด้วยใจที่เป็นบาป ฉะนั้น เขาจึง
ไม่ได้จี๋ซ้าง จี๋ม้า จี๋รด จี๋นยาน ไม่ได้เป็นเจ้าของโกคะ หรือครอบครอง
กองโกคสมบัติเป็นอันมากอยู่ จะกล่าวอะไร ถึงบุคคลผู้เพ่งดูมนุษย์ที่พึงฆ่า
ที่นำมาเพื่อฆ่า ด้วยใจที่เป็นบาปเล่า เพราะผลชื่อนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนานแก่เขา เมื่อตายไปแล้วย่อม
เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ฯลฯ

จบมัจฉสูตรที่ ๘

อรรถกถามัจฉสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมัจฉสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มัจฉิกิ ได้แก่ ผู้ฆ่าปลา. บุคคลชื่อว่า หตุถียายี เพราะ
ไปด้วยซ้าง. แม้ศัพท์ต่อไปข้างหน้า ก็มีนัยนี้. บทว่า วชฺฌเณ แปลว่า
ที่จะต้องฆ่า. บทว่า วชยานีเต ความว่า สัตว์ที่เขานำไปเพื่อฆ่า. บทว่า

ปาปเกน มนสา ความว่า ด้วยจิตคิดจะฆ่าอันลามก. แต่ในพระบาลี ท่านเขียนไว้ว่า **วชายุปนิเต.** บทว่า **มาควิโก** ได้แก่ ผู้ฆ่าเนื้อ.

บทว่า **โก ปน วาโท มนุสฺสสุถุ** ความว่า สำหรับผู้ที่มีใจ ลามก เข้าไปเฟ่งเล็งมนุษย์ ไม่มีอะไรที่จะต้องพูดถึง ในความไม่มีสมบัติ. ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ เพื่อทรงแสดงถึงความที่บาปกรรมมีผลที่ไม่ปรารถนา. แต่เมื่อแม้ผู้ใดกระทำบาปกรรมเช่นนั้น ผู้นั้นก็กลับได้ยศ ข้อนี้ ฟังเข้าใจว่ากุศลให้ผลแก่เขาเหล่านั้น โดยอาศัยอกุศลนั้น แต่วิบากจะไม่ยั่งยืน ไปตลอดกาลนาน เพราะเขาจะถูกอกุศลกรรมนั้น ตัดรอน. ในพระสุตตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลไว้อย่างเดียว.

จบอรรถกถาปัจจุสูตรที่ ๘

๕. ปฐมมรณสตติสูตร

ว่าด้วยการเจริญมรณสติมีผลมาก

[๒๕๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาทสร้าง ด้วยอิฐ ใกล้บ้านนาทิกคาม ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** มรณสตอันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** เธอทั้งหลายย่อมเจริญมรณสติหรือ เมื่อพระผู้มี

พระภาคเจ้าตรัสถามอย่างนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึง เป็นอยู่ได้ตลอดคืนหนึ่งวันหนึ่ง เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระ- ภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญ มรณสติอย่างนี้แล.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอยอมเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึง เป็นอยู่ได้ตลอดวันหนึ่ง เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสติ อย่างนี้แล.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอยอมเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึง เป็นอยู่ชั่วขณะที่ฉันบิณฑบาตมือหนึ่ง เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มี- พระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ เจริญมรณสติอย่างนี้แล.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เชื่อย่อมเจริญมรณสตได้อย่างไร.

ภิก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วขณะที่เคี้ยวข้าวสี่คำกลืนกิน เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตอย่างนี้แล.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสต.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เชื่อย่อมเจริญมรณสตได้อย่างไร.

ภิก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตอย่างนี้แล.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสต.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เชื่อย่อมเจริญมรณสตได้อย่างไร.

ภิก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ชั่วขณะที่หายใจเข้าแล้วหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตอย่างนี้แล.

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุใดยอมเจริญมรณสตอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ตลอดคืนหนึ่งวันหนึ่ง เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ก็ภิกษุใดยอมเจริญมรณสตอย่างนี้ว่า

โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ตลอดวันหนึ่ง เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ ก็ภิกษุใดย่อมเจริญมรณสตินี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ชั่วขณะที่ฉันบิณฑบาตมือหนึ่ง เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ และภิกษุใดย่อมเจริญมรณสตินี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ชั่วขณะที่เคี้ยวข้าวสี่คำกลืนกิน เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ประมาทเจริญมรณสติเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายช้า ส่วนภิกษุใดย่อมเจริญมรณสตินี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ชั่วขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ และภิกษุใดย่อมเจริญมรณสตินี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ได้ชั่วขณะที่หายใจเข้าแล้วหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า เราพึงมนสิการคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราพึงกระทำกิจให้มากหนอ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ไม่ประมาท ย่อมเจริญมรณสติเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายแรงกล้า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุ นั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้ไม่ประมาท จักเจริญมรณสติ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายอย่างแรงกล้า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบปฐมมรณสตिसุตฺตที่ ๕

อรรถกถาปฐมมรณัสตติสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมมรณัสตติสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า นาทิกะ ได้แก่ ในบ้านที่มีชื่ออย่างนี้. บทว่า คิณฺชกาวเส
ได้แก่ ในปราสาทที่ก่อด้วยอิฐ. บทว่า อมโตะชา ได้แก่ หยั่งลงสู่พระ-
นิพพาน อธิบายว่า เข้าสู่พระนิพพาน. บทว่า อโห วต เป็นนิบาตลงใน
อรรถว่าที่สุด. บทว่า ภาเวถ โน แปลว่า จงเจริญเกิด. บทว่า มรณสตฺตี
ได้แก่ มรณสติกัมมัญฐาน. ศัพท์ว่า อโห วต เป็นนิบาต ลงในอรรถว่า
ปรารธนา. บทว่า อหุ วต เม กตฺ อสุส ความว่า กิจของข้าพระองค์ใน
ศาสนาของพระองค์ ฟังเป็นกิจที่ข้าพระองค์กระทำให้มาก. บทว่า ตทนฺตรึ
ความว่า ในระหว่างคือขณะ ได้แก่โอกาสนั้น. ในบทว่า อสุสตีตฺวา वा
ปสุสตามิ นี้ ลมที่เข้าไปข้างใน ท่านเรียกว่า อัสนาสะ ลมที่ออกมาภายนอก
ท่านเรียกว่า ปัสสนาสะ. ภิกษุนี้ปรารธนาจะดำรงชีวิตอยู่ ช่วงเวลาที่ลมเข้าไป
ข้างใน กลับออกมาข้างนอก ลมที่ออกไปข้างนอก กลับเข้ามาข้างใน จึงได้
ทูลอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ว่า ทนฺธึ ได้แก่ เป็นไปอ่อน ๆ หนัก คือไม่เร็ว. บทว่า อาสวณฺ
ขยาย ได้แก่ เพื่อพระอรหัตผล. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
มรณสตฺตีไปจนถึงพระอรหัตผล.

จบอรรถกถาปฐมมรณัสตติสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยมรณัสสติสูตร

ว่าด้วยการเจริญมรณสติมีผลมาก

[๒๕๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาทสร้างด้วยอิฐ ใกล้บ้านนาทิกคาม ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า พวกท่านทั้งหลาย มรณสติอันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ก็มรณสติอันภิกษุเจริญแล้วอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

พวกท่านทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางวันผ่านไป กลางคืนเข้ามา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เหตุแห่งความตายของเรามีมากหนอ คือ งูพืงกัดเรา แมลงป่องพืงต่อยเรา หรือตะขาบพืงกัดเรา เราพืงตาย เพราะเหตุนี้ อันตรายนั้นพืงมีแก่เรา เราพืงพลาดล้มลง อาหารที่เราฉันแล้วไม่พืงย่อย ดิของเรพืงกำเริบ เสมหะของเรพืงกำเริบ หรือลมที่มีพืษเพียงดังศาสตราของเรพืงกำเริบ เราพืงตายเพราะเหตุนี้ อันตรายนั้นพืงมีแก่เรา พวกท่านทั้งหลาย ภิกษุนั้นพืงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เรายังละไม่ได้ อันจะพืงเป็นอันตรายแก่เราผู้กระทำกาละในกลางคืน มีอยู่หรือหนอ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมทราบอย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เรายังละไม่ได้ อันจะพืงเป็นอันตรายแก่เราผู้กระทำกาละในกลางคืนยังมีอยู่ ภิกษุนั้นพืงทำฉันทะ ความพยายาม ความอดสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะให้มีประมาณยิ่ง เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีฝ่าโพกศีรษะถูกไฟไหม้ หรือ

มีศีระะถูกไฟไหม้ พึ่งทำฉันทะ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยัง เพื่อดับฝ่าโปกศีระะ หรือศีระะนั้น ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ย่อมนทราบ อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เรายังละไม่ได้ อันจะพึงเป็นอันตราย แก่เราผู้กระทำกาละในกลางวัน ไม่มี ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปีติและปราโมทย์ ตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันกลางคืนอยู่เถิด.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางคืนผ่านไป กลางวันอย่างเข้ามา ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เหตุแห่งความตายของเรา มี มากหนอ คือ ฐพิงกัถเรา แมลงป่องพิงค้อยเรา หรือตะขาบพิงกัถเรา เรา พึ่งตายเพราะเหตุฉนั้น อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา เราพึ่งพลาดล้มลง อาหารที่ เราฉนั้นแล้วไม่พึ่งย่อย ดิขของเราพึ่งกำเริบ เสมหะของเราพึ่งกำเริบ หรือลม ที่มีพิชเพียงศาสตราของเราพึ่งกำเริบ เราพึ่งตายเพราะเหตุฉนั้น อันตรายนั้นพึง มีแก่เรา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ธรรมอัน เป็นบาปอกุศล ที่เรายังละไม่ได้ อันจะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้กระทำกาละใน กลางวัน มีอยู่หรือหนอ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ ย่อมทราบอย่างนี้ว่า ธรรมอัน เป็นบาปอกุศลที่เรายังละไม่ได้ อันจะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้กระทำกาละใน กลางวัน ยังมีอยู่ ภิกษุนั้นพึงทำฉันทะ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยัง เพื่อละ ธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้น เปรียบเสมือนบุคคลผู้มีฝ่าโปกศีระะถูก ไฟไหม้ หรือมีศีระะถูกไฟไหม้ พึ่งทำฉันทะ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยัง เพื่อดับ ฝ่าโปกศีระะหรือศีระะนั้น ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าภิกษุพิจารณา อยู่ย่อมนทราบอย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เรายังละไม่ได้ อันจะพึงเป็น

อันตรายแก่เราผู้กระทำกาละในกลางวันไม่มี ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปีติและ
ปราโมทย์ ตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันกลางคืนอยู่เถิด คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็มรณสตอันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้
ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบทุกติยมรณสตติสูตรที่ ๑๐

จบสาราณียาทิวรรคที่ ๒

อรรถกถาทุกติยมรณสตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุกติยมรณสตติสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปฏิหิตาย แปลว่า ดำเนินไปแล้ว. บทว่า อิติ ปฏิสลุจิกฺขติ
ความว่า ย่อมพิจารณาอย่างนี้. ในบทนี้ว่า โส มมสุส อนุตฺราโย ดังนี้
อันตรายมี ๓ อย่าง คือ อันตรายแห่งชีวิต ๑ อันตรายแห่งสมณธรรม ๑
อันตรายแห่งสวรรค์ อันตรายแห่งมรรคสำหรับผู้ทำกาลกิริยาของปุถุชน ๑
พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสหมายถึง อันตรายทั้ง ๓ อย่างนั้นทีเดียว.

บทว่า พฺยาปชฺเชยฺย ความว่า พึงวิบัติไป ด้วยสามารถแห่งการไม่
ย่อเป็นต้น. บทว่า อธิมตฺโต แปลว่า มีกำลัง. ความพอใจ คือความ
เป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ ชื่อว่า จันทะ. ความเพียรในการประกอบกิจ ชื่อว่า
วายามะ. ความเพียรที่เป็นเหตุ แห่งความกระตือรือร้น ชื่อว่า อุตสาหะ
ความเพียรที่เป็นเหตุให้ถึงพร้อม (สำเร็จ) ชื่อว่า อุตฺโสพฺพิ. ความไม่

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 578

ท้อถอย คือความไม่หัดกลับ ชื่อว่า **อัปปฏิวานิ**. คำที่เหลือในบททั้งปวง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาทุติยมรณัสสติสูตรที่ ๑๐

จบสาราณียาทิวรรควรรณาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมสาราณียสูตร
๒. ทุติยสาราณียสูตร
๓. เมตตาสสูตร
๔. ภัททกสูตร
๕. อนุตัมปิยสูตร
๖. นกุลสูตร
๗. กุสลสูตร
๘. มัจฉสูตร
๙. ปฐมมรณัสสติสูตร
๑๐. ทุติยมรณัสสติสูตร และอรรถกถา.

อนุตตรियวรรคที่ ๓

๑. สามกสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เสื่อม ๖ ประการ

[๒๕๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ วิหาร ชื่อ โปกขรณีย์ ใกล้หมู่บ้านสามคาม แคว้นสักกะ ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่ง เมื่อปลุกยามผ่านไป มีวรรณะงามยิ่งนัก ยังโปกขรณียวิหารทั้งสิ้นให้สว่างไสว แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน? คือความเป็นผู้ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้หลับ ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุ เทวดาองค์นั้นได้กล่าวคำนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ครั้งนั้น เทวดาองค์นั้นทราบบว่า พระศาสดาของเราทรงพอพระทัย จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้น.

ครั้งนั้น เมื่อราตรีนั้นล่วงไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทวดาองค์หนึ่ง เมื่อปลุกยามล่วงไปแล้ว มีวรรณะงามยิ่งนัก ยังโปกขรณียวิหารทั้งสิ้นให้สว่างไสว แล้วเข้ามาหาเราถึงที่อยู่ภิกษุแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้ชอบการงาน ๑ ความเป็น

ผู้ชอบคุษ ๑ ความเป็นผู้ชอบหลับ ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุ ครั้นเทวดาค้นนั้นได้กล่าวคำนี้แล้ว อภิวาทเราทำประทักษิณแล้วได้หายไป ณ ที่นั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่ลาภของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายได้ด้วยยาก ที่เธอทั้งหลายเสื่อมจากกุศลธรรม แม้เทวดาก็รู้ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ๓ ประการแม่เหล่าอื่น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ๓ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้ว่ายาก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาลเสื่อมจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวง ก็เสื่อมแล้วจากกุศลธรรม เพราะธรรม ๖ ประการนี้แล ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักเสื่อมจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวง ก็จักเสื่อมจากกุศลธรรม เพราะธรรม ๖ ประการนี้แล และชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันกาล ย่อมเสื่อมจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวง ย่อมเสื่อมจากกุศลธรรมเพราะธรรม ๖ ประการนี้แล.

จบสามกสูตรที่ ๑

อนุตตรियวรรคที่ ๓

อรรคกถาสามกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสามกสูตรที่ ๑ แห่งอนุตตรियวรรค ที่ ๓
ดังต่อไปนี้:-

บทว่า สามคามเก ความว่า ในหมู่บ้านที่ได้นามอย่างนี้ เพราะมี
หินลับมีดหนาแน่น. บทว่า โปกฺขรณียาย์ ได้แก่ ในวิหารมีนามว่า
โปกฺขรณีย์. บทว่า อภิกฺกนุตฺตย รตฺติยา ความว่า เมื่อผ่านปฐมยาม
แห่งรัตติกาล ย่างเช้า มัชฌิมยาม. บทว่า อภิกฺกนุตฺตวณฺณา ได้แก่มี
วรรณะงดงามน่าพอใจยิ่ง. บทว่า เกวลกปฺป ได้แก่ทั่วทั้งหมด. บทว่า
โปกฺขรณีย์ โอกาสฺตฺวา ความว่า แผลรัศมี (โอกาส) ของตนไปตลอด
มหาวิหาร ที่ได้นามว่า โปกฺขรณีย์. บทว่า สมฺนุญฺโฆ ความว่า ทรง
พอพระทัย คือมีจิตสม่าเสมอ. บทว่า โทวจสฺสตา ได้แก่ความเป็นผู้ว่า
ยาก. บทว่า ปาปมิตฺตตา ได้แก่ความเป็นผู้มีคนชั่วเป็นมิตร. ในพระสูตรนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ปรีหานิยฺชฺธรรม (ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเสื่อม)
ไว้อย่างเดียว.

จบอรรคกถापฐมสามกสูตรที่ ๑

๒. อปริหานียสูตร

ว่าด้วยอปริหานียธรรม ๖ ประการ

[๒๕๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานียธรรม ๖ ประการนี้ ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลรับผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อปริหานียธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือความเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบหลับ ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดี ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อปริหานียธรรม ๖ ประการนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล ไม่เสื่อมแล้วจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวง ก็ไม่เสื่อมแล้วจากกุศลธรรม เพราะธรรม ๖ ประการนี้แล ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักไม่เสื่อมจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวง ก็จักไม่เสื่อมจากกุศลธรรมเพราะธรรม ๖ ประการนี้แล ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบัน ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวงก็ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรมเพราะธรรม ๖ ประการนี้แล.

จบอปริหานียสูตรที่ ๒

อรรถกถาปริหานิยสูตร

ในปริหานิยสูตรที่ ๒ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัส
ปริหานิยธรรม ที่เจ็ดด้วยโลกุตระไว้แล้ว.

จบอรรถกถาปริหานิยสูตรที่ ๒

๓. กยสูตร

ว่าด้วยโทษของกาม

[๒๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ภัย นี้ เป็นชื่อของกาม คำว่า
ทุกข์ นี้ เป็นชื่อของกาม คำว่า โรค นี้ เป็นชื่อของกาม คำว่า ฝี่ นี้
เป็นชื่อของกาม คำว่า เครื่องขัดข้อง นี้ เป็นชื่อของกาม คำว่า เปือกตม นี้
เป็นชื่อของกาม คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุไร คำว่า ภัย นี้ จึงเป็นชื่อ
ของกาม เพราะสัตว์โลกผู้ยินดีด้วยความกำหนัดในกาม ถูกความกำหนัด
เพราะความชอบพอเกี่ยวพันไว้ จึงไม่พ้นจากภัยแม้ที่มีในปัจจุบัน ไม่พ้นจาก
ภัยแม้ในสัมปรายภพ ฉะนั้น คำว่า ภัยนี้ จึงเป็นชื่อของกาม คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ก็เหตุไร คำว่า ทุกข์...โรค...ฝี่...เครื่องขัดข้อง...เปือกตมนี้
จึงเป็นชื่อของกาม เพราะสัตว์โลกผู้ยินดีด้วยความกำหนัดในกามนี้ ถูกความ
กำหนัดเพราะความชอบพอเกี่ยวพันไว้ จึงไม่พ้นจากเปือกตมแม้ในปัจจุบัน
ไม่พ้นจากเปือกตมแม้ในสัมปรายภพ ฉะนั้น คำว่า เปือกตมนี้ จึงเป็นชื่อ
ของกาม.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นได้ตรัสไวยากรณภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

เราเรียก ภัย ทุกข์ โรค และสิ่ง
ทั้ง ๒ คือ เครื่องขัดข้อง เปือกตม ว่า
เป็นกาม เป็นที่ข้องของปुरुชน เพราะ
เห็นภัยในการยึดถือ ซึ่งเป็นแดนเกิดของ
ชาติและมรณะ ชนทั้งหลายจึงหลุดพ้น
เพราะไม่ถือมั่น ดำเนินไปในนิพพาน
อันเป็นที่สิ้นชาติและมรณะ ชนเหล่านั้น
ถึงแดนเกษม มีสุข ดับสนิทในปัจจุบัน
ผ่านพ้นเวรและภัย ล่วงทุกข์ทั้งปวง.

จบภยสูตรที่ ๓

อรรถกถาภยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในภยสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กามราครตุตไย ตัดบทเป็น กามราครตุโต อัย (แปลว่า
ภิกษุนี้ ถูกกามราคะข้อมแล้ว). บทว่า จนุทธราควินิพนุโธ ความว่า ถูก
ฉันทราคะผูกพันแล้ว. บทว่า ภยา ได้แก่ จากภัยคือความสะดุ้งแห่งจิต. บทว่า
ปงฺกา ได้แก่ จากเปลือกกตม คือกิเลส. บทว่า สจฺโกล ปงฺโก จ อุกฺขย
ความว่า ทั้งสองอย่างนี้ คือ สัจจะ (เครื่องขัดข้อง) และปังกะ (เปลือกกตม)

สองบทพระคาถาว่า **เอเต กามา ปุจฺจนฺติ ยตฺถ สตุโตะ**
ปุชฺชนฺโน ความว่า ปุชชน ดิด ข้อง เกี้ยวพັນ ผูกพันอยู่ในเครื่องข้อง
และเปลือกตมอันใด.

บทว่า **อุปาทาน** ได้แก่ ในอุปาทาน ๔ อย่าง. บทว่า **ชาติมรณ-**
สมุทฺเท ความว่า เป็นที่เกิด คือ เป็นปัจจัยแห่งชรา และมรณะ. บทว่า
อนฺุปาทา วิมฺุจฺจนฺติ ได้แก่ หลุดพันไปเพราะไม่ยึดมั่น. บทว่า **ชาติมรณ-**
สฺงฺขเย ได้แก่ ในพระนิพพาน กล่าวคือความสิ้นไปแห่งชาติ และมรณะ
ทั้งหลาย อธิบายว่า ย่อมพันด้วยวิมุตติมีพระนิพพานเป็นอารมณ์. ภิกษุนี้
บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัตผลนั้นแล โดยไม่หมุนไปในฐานะนี้. บัดนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงชมเชยผู้เป็นพระชีณาสพ จึงตรัสคำมีอาทิว่า
เต เขมปตฺตา ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เขมปตฺตา** ได้แก่
ถึงซึ่งความเกษม. บทว่า **สุจฺฉิโน** ได้แก่ ถึงความสุขโดยโลกุตระสุข. บทว่า
ทญฺฐมฺมาภินิพฺพุตา ได้แก่ ดับสนิทแล้ว ในทัญฐุทธธรรมนี้แหละ เพราะ
ไม่มีกิเลสในภายใน. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเฉพาะ **วิญฺญู** แล้ว
ในคาถาจึงตรัส ทั้ง **วิญฺญู** และ **วิวิญฺญู**.

จบอรรถกถาภยสูตรที่ ๓

๔. หิมวันตสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ทำลายอวิชาได้

[๒๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
พึงทำลายขุนเขาหิมวันต์ได้ จะป่วยกล่าวไปไปถึงอวิชาอันลามก ธรรม ๖
ประการเป็นไฉน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ฉลาด

ในการเข้าสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่แห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในการออกแห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมมูลแห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์แห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในอธิการแห่งสมาธิ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล พึงทำลายขุนเขาหิมวันต์ได้ จะป่วยกล่าวไปไยถึงอวิชาอันลามกเล่า.

จบหิมวันตสูตรที่ ๔

อรรถกถาหิมวันตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในหิมวันตสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า ปทาเลยุย แปลว่า พึงทำลาย. บทว่า ฉวย ได้แก่ ต่ำทราวม. บทว่า สมาธิสุส สมาสติกุสโล โหติ ความว่า ภิกษุยอม เป็นผู้ฉลาด คือเฉียบแหลม ได้แก่มีปริชาสามารถ เพื่อเข้าสมาธิ โดยกำหนดเอาอาหารเป็นที่สบาย และฤดูเป็นที่สบาย. บทว่า สมาธิสุส จิตกุสโล ความว่า เป็นผู้ฉลาดในการหยุดสมาธิไว้ได้ อธิบายว่า สามารถจะยับยั้งไว้ได้. บทว่า สมาธิสุส วุฏฺฐานกุสโล ความว่า เป็นผู้ฉลาดในการออกสมาธิ อธิบายว่า สามารถเพื่อจะออกได้ตามกำหนด. บทว่า สมาธิสุส กุลฺลิตกุสโล ความว่า เป็นผู้ฉลาดในความที่สมาธิควรแก่กาล อธิบายว่า สามารถเพื่อจะทำให้สมควร เพื่อให้สมาธิจิตร่าเรียง.

บทว่า สมาธิสุส โจรกุสโล ความว่า ภิกษุเมื่อเว้นอสังขยาณะ คือธรรมที่ไม่ได้เป็นอุปการะแก่สมาธิ ส้องเสพสังขยาณะ คือธรรมที่เป็นอุปการะ (แก่สมาธิ) ก็ดี รู้อยู่ว่า สมาธินี้มีนิमितเป็นอารมณ์ สมาธินี้มีลักษณะ เป็นอารมณ์ก็ดี ชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ของสมาธิ.

บทว่า **สมาธิสุส อภินิหารกุสโล** ความว่า ภิขุเมื่อสามารถ
เพื่อจะนำสมาธิมีปฐมฌานเป็นต้น ให้ก้าวหน้าไป เพื่อประโยชน์แก่การ
เข้าสมาบัติสูงๆ ขึ้นไป ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาด ในความก้าวหน้าของสมาธิ คือ
เธอออกจากปฐมฌานแล้ว เข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว ฯลฯ ออกจาก
ตติยฌานแล้ว เข้าจตุตถฌาน ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาหิมวันตสูตรที่ ๔

๕. อนุสสติฐานสูตร

ว่าด้วยอนุสสติ ๖ ประการ

[๒๕๖] คุณก่อนภิขุทั้งหลาย อนุสสติ ๖ ประการนี้ ๖ ประการ
เป็นไฉน? คุณก่อนภิขุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึง
พระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น... เป็นผู้
เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม คุณก่อนภิขุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวก
ย่อมระลึกถึงพระตถาคต สมัยนั้น จิตของพระอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูก
ราคะกัสม์รุม ไม่ถูกโทสะกัสม์รุม ไม่ถูกโมหะกัสม์รุม ย่อมเป็นจิตดำเนินไป
ตรงทีเดียว เป็นจิตออกไป พ้นไป หลุดไปจากความอยาก คุณก่อนภิขุทั้งหลาย
คำว่าความอยากนี้ เป็นชื่อของเบญจกามคุณ สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำพุทธานุ-
สสติแม้นี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธฺิ ได้ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระธรรมว่า พระธรรมอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ฯลฯ อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน คุณก่อนภิขุ
ทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระธรรม สมัยนั้น จิตของอริยสาวก

นั่น เป็นจิตไม่ถูกราคะกั้มรุม... สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำชัมมานุสตินี้ให้ เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธได้ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวก ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มี นาบุญอื่นยิ่งกว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวก ย่อมระลึกถึง พระสงฆ์ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกั้มรุม... สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำสังฆานุสติแบบนี้ให้ เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธได้ด้วย ประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงศีลของตน อันไม่ขาด ฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงศีล สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกั้มรุม... สัตว์บางพวก ในโลกนี้ ทำศีลานุสติแบบนี้ให้ เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธได้ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงจาคะของตนว่า เป็นลาภของ เราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ฯลฯ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงจาคะ สมัยนั้น จิตของ อริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกั้มรุม... สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำจาคา- นุสติแบบนี้ให้ เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธได้ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงเทวดาว่า เทวดาเหล่าจาตุ- มหาราชมีอยู่ เทวดาเหล่าดาวดึงส์อยู่ เทวดาเหล่ายามามีอยู่ เทวดาเหล่าดุสิต มีอยู่ เทวดาเหล่านิมมานรดีมีอยู่ เทวดาเหล่าปรนิมมิตวสวัตดีมีอยู่ เทวดา เหล่าพรหมมีอยู่ เทวดาที่สูงกว่านั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้น ประกอบด้วย ศรัทธาเช่นใด จุตจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น ศรัทธาเช่นนั้นแม้

ของเรามีอยู่ เทวดาเหล่านั้น ประกอบด้วยศีลเช่นใด ด้วยสุตะเช่นใด ด้วยจาคะเช่นใด ด้วยปัญญาเช่นใด จุตจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น ปัญญาเช่นนั้นแม้ของเราก็มีอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ของตนและของเทวดาเหล่านั้น สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกลุ่มรุม ไม่ถูกโทสะกลุ่มรุม ไม่ถูกโมหะกลุ่มรุม เป็นจิตดำเนินไปตรงทีเดียว เป็นจิตออกไป พ้นไป หลุดไปจากความอยาก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ความอยาก นี้ เป็นชื่อของเบญจกามคุณ สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำเทวดานุสติแบบนี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธ์ได้ด้วยประการฉะนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุสติ ๖ ประการนี้แล.

จบอนุสติภูฐานสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนุสติภูฐานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอนุสติภูฐานสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนุสติภูฐานานิ ได้แก่ เป็นเหตุแห่งอนุสติ. บทว่า อิติปิ โส ภควา เป็นต้น ข้าพเจ้าได้ให้พิสดารในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้วทั้งนั้น. บทว่า อิทมปิ โข ภิกขเว อารมมณั กิริตวา ความว่า กระทำพุทธานุสติกัมมภูฐานนี้ ให้เป็นอารมณ์. บทว่า วิสุขณนุติ ความว่า ถึงพระนิพพานอันบริสุทธ์อย่างยิ่ง. ข้อความที่เหลือ ในบททั้งปวง ง่ายทั้งนั้น. ก็ในพระสูตรนี้พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอนุสติกัมมภูฐาน ๖ อย่างไว้คละกัน.

จบอรรถกถาอนุสติภูฐานสูตรที่ ๕

๖. กัจจานสูตร

ว่าด้วยอนุสติสำหรับพระอริยสาวก

[๒๕๗] ณ ที่นั่นแล ท่านพระมหากัจจานะ เรียกภิกษุทั้งหลายว่า
คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหากัจจานะแล้ว
ท่านพระมหากัจจานะได้กล่าวดังนี้ว่า คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัสจรรย
ไม่เคยมีมาแล้ว คือ ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้ผู้เห็น เป็น
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ถึงโอกาสได้ในที่คับแคบ เพื่อความบริสุทธิ์
แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงโสภปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุ
บุญธรรม เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน การถึงโอกาสนี้ คือ อนุสติ
๖ ประการ ๖ ประการเป็นไฉน ?

คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกถึง
พระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ
เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยใด
อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระตถาคต สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิต
ไม่ถูกราคะกัสมุรุม ไม่ถูกโทสะกัสมุรุม ไม่ถูกโมหะกัสมุรุม เป็นจิตดำเนิน
ไปตรงที่เดียว เป็นจิตออกไป พันไป หลุดไปจากความอยาก คู่ก่อนท่าน
ผู้มีอายุทั้งหลาย คำว่าความอยากนี้ เป็นชื่อของเบญจกามคุณ อริยสาวกนั้นแล
ย่อมมีใจเสมอด้วยอากาศ ใพบูลย์เป็นนมหรคต หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร
ไม่มีความเบียดเบียน โดยประการทั้งปวงอยู่ สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำพุทธา-
नुสติแม้นี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นผู้มีความบริสุทธิ์เป็นธรรมดา ด้วยประการ
ฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ฯลฯ อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระธรรม สมัยนั้นจิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม... สัตว์บางพวกในโลกนี้ทำสมาธิมาสูติเมื่อนี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นผู้มีความบริสุทธิ์เป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกระลึกถึงพระสงฆ์ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม... สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำสมาธิมาสูติเมื่อนี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นผู้มีความบริสุทธิ์เป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงศีลของตน อันไม่ขาด ฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิ คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย. สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงศีล สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม ฯลฯ สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำสมาธิมาสูติเมื่อนี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นผู้มีความบริสุทธิ์เป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงจาคะของตนว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ฯลฯ ยินดีในการจำแนกทาน คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงจาคะ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกัฏฐมรุม ฯลฯ สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำจาคามาสูติเมื่อนี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นผู้มีความบริสุทธิ์เป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงเทวดาว่า เทวดาเหล่าจาตุ-
มหาราชมีอยู่ ฯลฯ เทวดาที่สูงกว่านั้นมีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วย
ศรัทธาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น ศรัทธาเช่นนั้นแม่
ของเราก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยศีลเช่นใด ฯลฯ สุตตะ จาคะ
ด้วยปัญญาเช่นใด จุติจากโลกนี้แล้ว อุบัติในเทวดาชั้นนั้น ปัญญาเช่นนั้น
แม่ของเราก็มีอยู่ คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึง
ศีล สุตตะ จาคะ และปัญญา ของคนและของเทวดาเหล่านั้น สมัยนั้น
จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตไม่ถูกราคะกัสมุขุม ไม่ถูกโทสะกัสมุขุม ไม่ถูก
โมหะกัสมุขุม เป็นจิตดำเนินไปตรงทีเดียว เป็นจิตออกไป พ้นไป หลุดไป
จากความอยาก คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย คำว่าความอยากนี้ เป็นชื่อของ
เบญจกามคุณ อริยสาวกผู้นั้นแล ย่อมมีใจเสมอด้วยอากาศ ไพบูลย์ เป็น
มหรคต ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียน โดยประการทั้งปวงอยู่
สัตว์บางพวกในโลกนี้ ทำเทวดานุสติแม้นี้ให้เป็นอารมณ์ ย่อมเป็นผู้มีความ
บริสุทธีเป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้.

คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย นำอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว คือ ข้อที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า ได้ตรัสรู้การถึงโอกาสได้ ในที่คับแคบ เพื่อความบริสุทธีแห่งสัตว์ทั้งหลาย
เพื่อก้าวล่วงโสภปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อ
ทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน การถึงโอกาสนี้ คือ อนุสติ ๖ ประการนี้แล.

จบกัจจานสูตรที่ ๖

อรรถกถากัจจानสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกัจจานสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สมุพาเซ** ความว่า ในที่ ๆ แออัดไปด้วยกามคุณทั้ง ๕. อนุสติ ๖ ท่านเรียกว่า โอภาส ในบทว่า **โอภาสาคิโม** นี้. การบรรลุนั้น เหตุแห่งอนุสติ ๖ เหล่านั้น. บทว่า **วิสุทฺธิยา** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์. บทว่า **โสภปริเทวานํ สมตักกมย** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่การก้าวล่วง ซึ่งความเศร้าโศก และความรำพัน. บทว่า **อตฺตงฺคมา** ความว่า เพื่อถึงความดับสูญ. บทว่า **ณายสุส อธิคมา** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุมรรค พร้อมด้วยวิปัสสนาเบื้องต้น. บทว่า **นิพฺพานาย สจฺฉิกิริยา** ความว่า เพื่อประโยชน์แก่การทำให้ประจักษ์ ซึ่งพระปรินิพพาน อันหาปัจจัยมิได้.

บทว่า **สพฺพโส** ได้แก่ โดยอาการทั้งปวง. บทว่า **อากาศสเมน** ความว่า เช่นกับด้วยอากาศ เพราะหมายความว่า "ไม่ติดขัด และเพราะหมายความว่า "ไม่มีความกังวล.

บทว่า **วิปฺเลน** ความว่า "ไม่ใช่ชนิดหน้อย. บทว่า **มหคฺคเตน** ความว่า ถึงความเป็นของใหญ่ อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ถึง คือ ดำเนินไปกับด้วยพระอริยสาวกผู้ใหญ่.

บทว่า **อปฺปมาเณน** ความว่า ชื่อว่า หาประมาณมิได้ เพราะว่า จิตนั้นมีการแผ่ไปหาประมาณมิได้. บทว่า **อเวเรน** ความว่า เว้นจากอกุศล-ธรรมที่เป็นเวร และบุคคลผู้เป็นเวร. บทว่า **อพฺยาปชฺเณน** ความว่า เว้นจากทุกข์อันเกิดจากความโกรธ.

คำทั้งหมดนี้ พระมหากัจจानะ กล่าวหมายถึง จิตที่มีพุทธานุสติ เป็นอารมณ์เท่านั้น แม้ข้อความต่อไป ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า วิสุทธิธรรมมา ได้แก่ มีความบริสุทธิ์เป็นสภาพ. แม้ในพระสูตรนี้ พระมหากัจจानะก็กล่าว เหตุแห่งอนุสติ ๖ ไว้คละกันไป เหมือนกัน ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถากัจจานสูตรที่ ๖

๗. ปฐมสมยสูตร

ว่าด้วยเวลาที่ควรพบผู้เจริญภาวนา ๖

[๒๕๘] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ มีเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ มี ๖ ประการนี้ ๖ ประการ เป็นไฉน ?

คุณก่อนภิกษุ สมัยใด ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจถูกกามราคะกัสมรรณ ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และเขื่อย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบาย เป็นเครื่องสลัดออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหา ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมมีใจถูก กามราคะกัสมรรณ ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุ จงแสดงธรรมเพื่อละกามราคะแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ ย่อมแสดงธรรม

เพื่อละภวราคะแก่เธอ คุณก่อนภิกษุ นี้เป็นสมัยที่ ๑ ที่ควรเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

อีกประการหนึ่ง สมัยใด ภิกษุผู้มีใจถูกพยาบาทกลุ่มรุม ถูกพยาบาทครอบงำอยู่ และเธอย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมมีใจถูกพยาบาทกลุ่มรุม ถูกพยาบาทครอบงำอยู่ และไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งพยาบาทที่เกิดขึ้นแล้ว ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุจงแสดงธรรมเพื่อละพยาบาทแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ ย่อมแสดงธรรมเพื่อละพยาบาทแก่เธอ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นสมัยที่ ๒ ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

อีกประการหนึ่ง สมัยใด ภิกษุผู้มีใจถูกดินมิถระกลุ่มรุม ถูกดินมิถระครอบงำอยู่ และเธอย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งดินมิถระที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมมีใจถูกดินมิถระกลุ่มรุม ถูกดินมิถระครอบงำอยู่ และไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งดินมิถระที่เกิดขึ้นแล้ว ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุจงแสดงธรรมเพื่อละดินมิถระแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจย่อมแสดงธรรมเพื่อละดินมิถระแก่เธอ คุณก่อนภิกษุ นี้เป็นสมัยที่ ๓ ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

อีกประการหนึ่ง สมัยใด ภิกษุผู้มีใจถูกอุทัจจกุกุกจะกลุ่มรุม ถูกอุทัจจกุกุกจะครอบงำอยู่ และเธอย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอุทัจจกุกุกจะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ภิกษุ

นั่นฟังเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมมีใจถูกอุทัจจกุกุจะกัดุ้มรุม ถูกอุทัจจกุกุจะครอบงำอยู่ และไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งอุทัจจกุกุจะที่เกิดขึ้นแล้ว ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุจงแสดงธรรมเพื่อละอุทัจจกุกุจะแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ ย่อมแสดงธรรมเพื่อละอุทัจจกุกุจะแก่เธอ คุณก่อนภิกษุ นี้เป็นสมัยที่ ๔ ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

อีกประการหนึ่ง สมัยใด ภิกษุผู้มีใจถูกวิจิกิจฉากัดุ้มรุม ถูกวิจิกิจฉาครอบงำอยู่ และเธอย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ภิกษุนั้นฟังเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมมีใจถูกวิจิกิจฉากัดุ้มรุม ถูกวิจิกิจฉาครอบงำอยู่ และไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุจงแสดงธรรมเพื่อละวิจิกิจฉาแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ ย่อมแสดงธรรมเพื่อละวิจิกิจฉาแก่เธอ คุณก่อนภิกษุ นี้เป็นสมัยที่ ๕ ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

อีกประการหนึ่ง สมัยใด ภิกษุไม่รู้ ไม่เห็น ซึ่งนิमितเป็นที่สิ้นอาสวะโดยลำดับ ในเมื่อตนอาศัยกระทำไว้ในใจนั้น สมัยนั้น ภิกษุนั้นฟังเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมไม่รู้ ไม่เห็น ซึ่งนิमितเป็นที่สิ้นอาสวะโดยลำดับ ในเมื่อผมอาศัยกระทำไว้ในใจนั้น ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุจงแสดงธรรมเพื่อความสิ้นอาสวะแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจย่อมแสดงธรรมเพื่อความสิ้นอาสวะแก่เธอ คุณก่อนภิกษุ นี้เป็นสมัยที่ ๖ ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

จบปฐมสมยสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมสมยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในปฐมสมยสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

ในบทว่า มโนภวานียสฺส นี้ มีวิเคราะห์ว่า ภิกษุชื่อว่า ผู้เจริญ
ภavanaทางใจ เพราะอบรมใจ คือยังใจให้เจริญ. บทว่า ทสฺสนาย ได้แก่
เพื่อเห็น. บทว่า นิสฺสรณํ ได้แก่ ทางออกคือความสงบระงับ. บทว่า ฐมฺม
เทเสติ ความว่า บอกอสุกัมมัญฐาน เพื่อต้องการให้ละกามราคะ.

ในทศติยวาร เป็นต้น ฟังทราบอธิบายว่า บอกเมตตากัมมัญฐานเพื่อละ
พยาบาทนิวรณ์ บอกกัมมัญฐานที่เป็นเหตุบรรเทาถิ่นมัทธะ คือ อาโลกสังขญา
หรือกัมมัญฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งวิริยารัมภะเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อละ
ถิ่นมัทธนิวรณ์ แสดงธรรมกล่าวกถาปรารภคุณของพระรัตนตรัย เพื่อละ
วิจิกิจจानิวรณ์.

บทว่า อาคมฺม แปลว่า ปรารภ. บทว่า มนสิกโรโต ความว่า
ทำไว้ในใจด้วยสามารถให้เป็นอารมณ์. บทว่า อนนฺตฺรา อาสวานํ ขโย
โหติ ความว่า ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมี โดยปราศจากอันตราย.

จบอรรถกถาปฐมสมยสูตรที่ ๗

๘. ทุติยสมยสูตร

ว่าด้วยเวลาเข้าพบผู้เจริญภavana ๖

[๒๕๕] สมัยหนึ่ง ภิกษุชั้นเถระหลายรูป อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ครั้งนั้นแล เมื่อภิกษุชั้นเถระเหล่านั้นกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต นั่งประชุมกันที่โรงฉัน ได้เกิดการสนทนากันขึ้นในระหว่างดังนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยไหนหนอแล ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญ ภavana ทางใจ.

เมื่อกล่าวกันอย่างนั้นแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งจึงได้กล่าวกะภิกษุชั้นเถระ ทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจกลับ จากบิณฑบาต ภายหลังภัต ล้างเท้าแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้ เฉพาะหน้า สมัยนั้น ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจ.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งจึงกล่าวกะภิกษุรูปนั้นว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ สมัยนั้น ไม่ใช่สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจ สมัยใด ภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจ กลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต ล้างเท้าแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า สมัยนั้น แม้ความเหน็ดเหนื่อยเพราะการเที่ยวไปเพื่อการบิณฑบาต แม้ความเหน็ด เหนื่อยเพราะฉันอาหาร ของภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจนั้น ก็ยังไม่สงบระงับ ฉะนั้น สมัยนั้น ไม่ใช่สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจ สมัยใด ภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจออกจากที่เร้นในเวลาเย็น นั่งที่ริมเงาวิหาร ด้านหลัง คู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า สมัยนั้น เป็นสมัย ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภavana ทางใจ.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งจึงกล่าวกะภิกษุรูปนั้นว่า
คุณก่อนท่านผู้มีอายุ สมัยนั้น ไม่ใช่สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนา-
ทางใจ สมัยใด ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ ออกจากที่เรือนในเวลาเย็น นั่งที่
ร่วมเงาวิหารด้านหลัง คู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า สมัยนั้น
สมาธินิมิตใด ที่ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจนั้น ได้ทำไว้ในใจในกลางวัน
สมาธินิมิตนั้นก็ยังฟุ้งซ่านอยู่ ฉะนั้น สมัยนั้น ไม่ใช่สมัยที่ควรเพื่อเข้าไป
พบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ สมัยใด ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจลุกขึ้นใน
เวลาเช้ามืดแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า สมัยนั้น
เป็นสมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ภิกษุรูปหนึ่งจึงกล่าวกะภิกษุรูปนั้น
ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ สมัยนั้น ไม่ใช่สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญ
ภาวนาทางใจ สมัยใด ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจลุกขึ้นในเวลาเช้ามืดแล้ว
นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า สมัยนั้น กายของภิกษุผู้
เจริญภาวนาทางใจนั้นก็ยังตั้งอยู่ในโอชา (มีโอชารสแห่งอาหารแผ่ซ่านไป-
ทั่วตัว) ความสบายย่อมมีแก่ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจนั้น เพื่อทำไว้ในใจซึ่ง
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฉะนั้น สมัยนั้น เป็นสมัยที่ควรเพื่อเข้า
ไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล ท่านพระมหากัจจายนะได้กล่าวกะภิกษุ
ชั้นเถระทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อนั้นผมได้สดับรับมาเฉพาะ
พระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า คุณก่อนภิกษุ สมัยที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุ
ผู้เจริญภาวนาทางใจ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน? คุณก่อนภิกษุ
สมัยใด ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจถูกกามราคะกัณฐ์รุม ถูกกามราคะครอบงำ
อยู่ และเธอย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็นเครื่องสลัดออก

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 600
แห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว สมัยนั้น ภิกษุหนึ่งพึงเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภูวนา-
ทางใจ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ผมมีใจถูกกามราคะกั้มรุม
ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุบายเป็น
เครื่องสลัดออกแห่งกามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว ดีแล้ว ขอท่านผู้มีอายุจงแสดง
ธรรมเพื่อละกามราคะแก่ผม ภิกษุผู้เจริญภูวนาทางใจ ย่อมแสดงธรรมเพื่อ
ละกามราคะแก่เธอ คุณก่อนภิกษุ นี้เป็นสมัยที่ ๑ ที่ควรเพื่อเข้าไปพบภิกษุ
ผู้เจริญภูวนาทางใจ ฯลฯ คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ข้อนั้นผมได้สดับรับ
มาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า คุณก่อนภิกษุ สมัยที่ควรเพื่อเข้าไป
พบภิกษุผู้เจริญภูวนาทางใจ มี ๖ ประการนี้แล.

จบพุทธियสมัยสูตรที่ ๘

อรรถกถาพุทธियสมัยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในพุทธियสมัยสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า มนุชฺชมาเพ ได้แก่ในโรงฉัน. บทว่า จาริตุตถิลมโต ได้แก่
ความลำบากอันเกิดขึ้น จากการเที่ยวบิณฑบาต. บทว่า ภตุตถิลมโต ได้
แก่ความกระวนกระวายที่เกิดจากภัต. บทว่า วิหารปจฺจนายัย ได้แก่ที่เงาร่ม
ท้ายวิหาร. บทว่า ยเทวสุส ทิวา สมานิมิตฺตํ มนสิกตฺ โหติ
ความว่า ในสมัยนั้น สมณนิมิตนั้นแหละจะสัญจรไปในมโนทวารของภิกษุผู้
นั่งอยู่ในที่พักกลางวัน. บทว่า โัชฏฺฐายี ความว่า สถิต คือ ประดิษฐาน
อยู่แห่งโอชะ. บทว่า ผาสุกสุส โหติ ความว่า เธอมีความผาสุก. บทว่า
สมมุขา ความว่า ในที่ต่อหน้าผู้บอก. บทว่า สุตํ ความว่า ได้ฟังด้วย
โสตธาตุ, บทว่า ปฏิกุคฺคหิตํ ความว่า ประคองได้ด้วยจิต.

จบอรรถกถาพุทธियสมัยสูตรที่ ๘

๕. อุทายีสสูตร

ว่าด้วยอนุสติ ๖

[๓๐๐] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระอุทายีมาถามว่า คุณก่อนอุทายี อนุสติมีเท่าไรหนอแล เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้นิ่งอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระอุทายีแม้ครั้งที่ ๒ ว่า คุณก่อนอุทายี อนุสติมีเท่าไรหนอแล เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้นิ่งอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระอุทายีแม้ครั้งที่ ๓ ว่า คุณก่อนอุทายี อนุสติมีเท่าไรหนอแล แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอุทายีก็ได้นิ่งอยู่.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์จึงกล่าวกะท่านพระอุทายีว่า คุณก่อนท่านอุทายี พระศาสดาตรัสถามท่าน ท่านพระอุทายีได้กล่าวว่า คุณก่อนท่านอานนท์ ผมได้ยินพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าต่อไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมระลึกชาติก่อนได้ เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นอนุสติ.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ เราได้รู้แล้วว่า อุทายีภิกษุนี้เป็นโมฆบุรุษ ไม่เป็นผู้ประกอบอธิจิตอยู่แล้วตรัสถามท่านพระอานนท์ต่อไปว่า คุณก่อนอานนท์ อนุสติมีเท่าไรหนอแล ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนุสติมี ๕ ประการ ๕ ประการเป็นไฉน? คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ

บรรลุดติยฆานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฆานนี้ เป็นผู้มิอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นอนุสติซึ่งภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมทำอาโลกสัญญาไว้ในใจ ย่อมตั้งสัญญาว่าเป็นกลางวันอยู่ เธอกระทำอาโลกสัญญาว่ากลางวันไว้ในใจ ฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น เธอมีใจปลอดโปร่ง อันนิรวณไม่พัวพัน ย่อมเจริญจิตที่มีความสว่างด้วยประการฉะนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นอนุสติซึ่งภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมพิจารณาเห็นกายนี้ เบื้องบนตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องต่ำตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังห่อหุ้มเต็มด้วยสิ่งไม่สะอาดมีประการต่างๆ ว่า ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ผังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสมหะ หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร ฉะนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นอนุสติซึ่งภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อละกามราคะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงเห็นสรีระเหมือนถูกทิ้งไว้ในป่าช้าตายแล้ว วันหนึ่ง สองวัน หรือสามวัน พองขึ้น มีสีเขียวคล้ำ มีหนองไหลออก เธอยอมน้อมซึ่งกายนี้เข้าไปเปรียบอย่างนี้ว่า กายแม่นี้แลยอมมืออย่างนั้นเป็นธรรมดา ย่อมเป็นอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ อนึ่ง พึงเห็นสรีระเหมือนถูกทิ้งไว้ในป่าช้า ผุงกา นกตะกรุม แร้ง สุนัข สุนัขจิ้งจอก หรือสัตว์ป่าชนิดต่างๆ กำลังกัดกิน เธอยอมน้อมกายนี้เข้าไปเปรียบอย่างนี้ว่า กายแม่นี้แล ย่อมมืออย่างนั้นเป็นธรรมดา ย่อมเป็นอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความ

เป็นอย่างนั้นไปได้ อนึ่ง พึงเห็นสรีระเหมือนลูกทึงไว้ในป่าช้า มีโครงกระดูก มีเนื้อและเลือด มีเอ็นเป็นเครื่องผูก มีโครงกระดูก ไม่มีเนื้อ และเลือด มีเอ็นเป็นเครื่องผูก มีโครงกระดูก ปราศจากเนื้อและเลือด มีเอ็นเป็นเครื่องผูก เป็นท่อนกระดูก ปราศจากเครื่องผูก เรี่ยราดไปตามทิศต่าง ๆ คือ กระดูกมือทางหนึ่ง กระดูกเท้าทางหนึ่ง กระดูกแข้งทางหนึ่ง กระดูกขาทางหนึ่ง กระดูกเอวทางหนึ่ง กระดูกสันหลังทางหนึ่ง กระดูกศีรษะทางหนึ่ง เธอย่อมน้อมกายนี้แลเข้าไปเปรียบอย่างนี้ว่า กายแม้นี้แล ย่อมมีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ย่อมเป็นอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ อนึ่ง พึงเห็นสรีระเหมือนลูกเขาทึงไว้ในป่าช้า เป็นกระดูกมีสีขาวเหมือนสีสังข์ เป็นท่อนกระดูก เรี่ยราดเป็นกองเกินหนึ่งปี เป็นท่อนกระดูกผุ เป็นจุก เธอย่อมน้อมกายนี้เข้าไปเปรียบอย่างนี้ว่า กายแม้นี้แล ย่อมมีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ย่อมเป็นอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นอนุสติซึ่งภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อถอนอัสสัมมานะ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุดุคตถมมาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะ ละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้บริสุทธิ์อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นอนุสติซึ่งภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อแทงตลอดซึ่งธาตุหลายประการ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนุสติ ๕ ประการนี้แล.

พ. ดิละ ดิละ อานนท ถ้าเช่นนั้น เธอจงจำอนุสติข้อที่ ๖ แม้นี้ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีสติก้าวไป มีสติถอยกลับ มีสติยืนอยู่ มีสตินั่งอยู่ มีสตินอน มีสติประกอบการทำงาน คู่ก่อนอานนท นี่เป็นอนุสติซึ่งภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ.

จบอุทายีสสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุทายีสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุทายีสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุทายี ได้แก่ พระโศพูทายีเถระ. บทว่า สุณามหิ อวูโส ความว่า คู่ก่อนอวูโส เราไม่ใช่คนใบ้ เราได้ยินพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่เรายังใคร่ครวญปัญหาอยู่. บทว่า อธิจิตฺต ได้แก่ สมာธิจิต และวิปัสสนาจิต. บทว่า อิหิ ภนฺเต อนุสฺสตีฏฺฐานํ ความว่า เหตุแห่งอนุสติ กล่าวคือฉานทั้ง ๓ นี้. บทว่า ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาราย ลวฺตฺตติ ความว่า ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การอยู่เป็นสุข ในอรรถภาพนี้เท่านั้น. บทว่า อาโลกสฺสญฺญํ ได้แก่ สัญญาที่เกิดขึ้นในอาโลกนิमित. บทว่า ทิวาสฺสญฺญํ อธิฏฺฐาติ ได้แก่ ตั้งสัญญาไว้ว่า กลางวัน. บทว่า ยถา ทิวา ตถา รตฺตํ ความว่า ในเวลากลางวัน เขมมนสิการอาโลกสัญญาโดยประการใด แม้ในเวลากลางคืน ก็มมนสิการอาโลกสัญญานั้น อย่างนั้นเหมือนกัน.

บทว่า ยถา รตฺตํ ตถา ทิวา ความว่า ในเวลากลางคืน เขมมนสิการอาโลกสัญญาอย่างไร แม้ในเวลากลางวัน ก็มมนสิการอาโลกสัญญานั้นอย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า วิวฏฺเณ ได้แก่ ปรากฏแล้ว. บทว่า อปรโยนทุเรน ความว่า จะถูกนิวรรณ์รังรัดไว้ก็หาไม่. บทว่า สบฺปภาสํ จิตฺตํ ภเวติ ความว่า เพิ่มพูนจิตพร้อมด้วยแสงสว่าง คือยังจิตนั้นให้เจริญ เพื่อประโยชน์แก่ทิพยจักขุญาณ. ก็คำใดที่พระอานนทเถระเจ้ากราบทูลว่า อาโลกสฺสญฺญํ มนสิ กโรติ คำนั้นพึงเข้าใจว่า ท่านกล่าวหมายเอาอาโลกสัญญาที่กำจัด ถินมิทระออกไป ไม่ควรเข้าใจว่า หมายเอาอาโลกสัญญา คือทิพยจักขุญาณ.

บทว่า **ณาทสฺสนปฺปฏิลาภาย** ความว่า เพื่อการได้เฉพาะซึ่ง
ญาณทัสสนะ กล่าวคือทิพยจักขุ. บรรดาคำมีอาทิว่า **อิมเมว** กาย์ คำใด
ที่จะพึงกล่าว คำนั้นทั้งหมดข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้ว โดยพิสดาร โดยอาการ
ทุกอย่าง ในตอนว่าด้วยกายคตาสติกัมมัฏฐาน ในวิสุทฺธิมรรค. บทว่า
กามราคะสุตฺต ปหานาย ความว่า เพื่อต้องการละระคะที่เกิดขึ้นจากเบญจ-
กามคุณ. บทว่า **เสยฺยธาปิ** **ปฺสุเสยฺย** ความว่า พึงเห็นฉันใด. บทว่า
สรีริ ได้แก่ สรีระของผู้ที่ตายแล้ว. บทว่า **สิวฺถิกาย** **จตุทฺติ** ได้แก่
ร่างกายที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า. ชากศพ ชื่อว่า **เอกาหมตฺ** เพราะเป็นซากของ
สัตว์ที่ตายแล้ววันเดียว. ชื่อว่า **ทฺวิหมตฺ** เพราะเป็นซากของสัตว์ที่ตายแล้ว
๒ วัน. ชื่อว่า **ติหมตฺ** เพราะเป็นซากของสัตว์ที่ตายแล้ว ๓ วัน. ร่างสัตว์
ชื่อว่า **อุทฺธุมาคะ** เพราะหลังจากสิ้นชีวิตแล้ว จะพองขึ้นพองขึ้น โดยอืด
ขึ้นไปตามลำดับเหมือนป่าด้วยลม. **อุทฺธุมาคะ** ก็คือ**อุทฺธุมาคะ** นั่นเอง.
อีกอย่างหนึ่ง ชากศพที่พองขึ้น ๆ อย่างน่าเกลียด เพราะเป็นของปฏิกูล
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **อุทฺธุมาคะ**. ชากศพที่มีสีเปลี่ยนแปลงไป ท่าน
เรียกว่า **วินิละ**. **วินิละ** ก็คือ**วินิละ** นั่นเอง. อีกอย่างหนึ่ง ชากศพที่มี
สีเขียวคล้ำจนน่าเกลียด เพราะเป็นของปฏิกูล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **วินิลกะ**
คำว่า **วินิลกะ** นี้ เป็นชื่อของชากศพที่มีสีแดง ในที่ที่มีเนื้อนูนขึ้น มีสีขาว
ในที่ที่ก่ดหนอง และโดยมากก็มีสีเขียว เหมือนห่อด้วยผ้าสีเขียว ในที่ที่เขียว.
ชากศพที่มีหนองไหลออกจากปากแผลทั้ง ๕ แห่ง ซึ่งเป็นที่ปะทุออก
ชื่อว่า **วิปฺพพะบัง**. **วิปฺพพะ** ก็คือ**วิปฺพพะ** นั่นเอง. อีกอย่างหนึ่ง ชากศพ
ที่มีหนองไหลออกอย่างน่าเกลียด เพราะเป็นของปฏิกูล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
วิปฺพพะ. ชากศพที่กลายเป็นสพมีหนองไหลคือถึงความเป็นอย่างนั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **วิปฺพพชาตะ**.

บทว่า โส อิมเมว กายี ความว่า ภิกษุผู้น้อมนํากายของตนนี้
เข้าไปเปรียบเทียบกับกายนั้น ด้วยญาณ. เปรียบเทียบอย่างไร ? เปรียบเทียบ
ว่า ถึงแม้กายนี้แหละ ก็มีอย่างนี้เป็นธรรมดา จะเป็นอย่างไร ล่วงอย่างนี้ไป
ไม่ได้. มีคำอธิบายว่า เพราะธรรมทั้ง ๓ อย่างเหล่านี้ คือ อายุ ให้อุ่น และ
วิญญาณมีอยู่. กายนี้จึงควรแก่อิริยาบถมีการยืนได้ เดินได้เป็นต้น แต่เพราะ
ปราศจากธรรมทั้ง ๓ อย่างเหล่านี้ แม้ร่างกายนี้ก็มีสภาพอย่างนี้เป็นธรรมดา
คือ มีสภาพเปื่อยเน่าอย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า เอว ภาวี ความว่า จักมี
ความแตกต่างโดยเป็นซากศพที่ขึ้นพองเป็นต้น อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า
เอว อนติโต ความว่า จะไม่ล่วงความเป็นศพขึ้นพองอย่างนี้ไปได้. บทว่า
ขขุขมานํ ความว่า สัตว์ทั้งหลายมีกาเป็นต้น เกาะที่ท้องเป็นต้น แล้วจิกกิน
เนื้อท้อง ริมฝีปาก ลูกตา เป็นต้น. บทว่า สมัสโลหิตํ ได้แก่ ซากศพ
ที่ประกอบด้วยเนื้อและเลือดที่ยังเหลือติดอยู่. บทว่า นิมมัสโลहितมกฺขิตํ
ความว่า ถึงเนื้อจะหมดไปแล้ว โลहितก็ยังไม่เหือดแห้ง. คำว่า นิมมัสโลहित-
มกฺขิตํ นี้ ท่านกล่าวไว้หมายถึง ซากศพที่หมดเนื้อ แต่ยังเป็นเลือดนั้น.
บทว่า อยฺเยน ความว่า โดยทิศทางอื่น. บทว่า หตฺถฏฺฐจิกํ ความว่า
กระดูกมือถึงแยกออกเป็น ๖๔ ชิ้น ก็กระจัดกระจายแยกกันไป. แม้ในกระดูก
เท้าเป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า เตโรวสุตฺถิกานิ ความว่า กระดูกทั้งหลายที่ทิ้งไว้เกิน ๑ ปี.
บทว่า ปุตฺตินิ ความว่า กระดูกที่ตั้งอยู่กลางแจ้งเกิน ๑ ปีนั้นแหละ จะผุ
เพราะถูกลม แดด และฝนชะ แต่กระดูกที่ฝังอยู่ในแผ่นดิน จะอยู่ได้นาน.
บทว่า จุณฺณกฺขาทานิ ได้แก่ กระจัดกระจายเป็นผุยผงไป. ในทุก ๆ บทต้อง
ทำการประกอบความด้วยสามารถแห่งสัตว์ทั้งหลายมีสัตว์จิกกินเป็นต้น โดยนัย
ที่กล่าวไว้แล้วว่า โส อิมเมว ดังนี้. บทว่า อสุมิมานสมฺมุคฺฆมาตย ความว่า

เพื่อต้องการถอนมานะ ๕ อย่าง อันเป็นไปแล้ว ว่าเรามีดังนี้. บทว่า **อนก-
ธาตูปฏิวะชาย** ความว่า เพื่อต้องการแทงตลอดธาตุ มีอย่างมิใช่น้อย. บทว่า
สโตว อภิกุมติ ความว่า เมื่อจะเดินก็เป็นผู้ประกอบไปด้วยสติปัญญา
เดินไป. บทว่า **สโตว ปฏิกุมติ** ความว่า เมื่อจะถอยกลับ ก็ประกอบ
ไปด้วยสติปัญญา ถอยกลับ. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **สติสมุปลยุถาย** ความว่า ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความ
ระลึกได้ และความรู้ ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสติและญาณ
คละกันไป ด้วยประการฉะนี้แล.

จบอรรถกถาอุทายีสสูตรที่ ๕

๑๐. อนุตตริยสูตร

ว่าด้วยสิ่งยอดเยี่ยม ๖

[๓๐๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุตริยะะ ๖ ประการนี้ ๖ ประการ
เป็นไฉน คือ ทัสสนานุตริยะะ ๑ สวานานุตริยะะ ๑ ลาภานุตริยะะ ๑
สิกขานุตริยะะ ๑ ปาริจรียนุตริยะะ ๑ อนุสทานุตริยะะ ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทัสสนานุตริยะะเป็นไฉน? คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไปเพื่อคู่ช่างแก้วบ้าง ม้าแก้วบ้าง แก้วมณีบ้าง
ของใหญ่ของเล็ก หรือสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ทัสสนะนั้นมีอยู่ เราไม่กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่าทัสสนะนั้นนั้นแลเป็น
กิจเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปฤชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเขื่อหน้าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ

เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อะไร เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมไปเห็นพระตถาคต หรือสาวกพระตถาคต การเห็นนี้ยอดเยี่ยมกว่าการเห็นทั้งหลาย ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ไปเห็นพระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคตนี้ เราเรียกว่าทัสสนานุตริยะ. ทัสสนานุตริยะเป็นดังนี้.

ก็สวานานุตริยะเป็นอย่างไร? คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไปเพื่อฟังเสียงกลองบ้าง เสียงพิณบ้าง เสียงเพลงขับบ้าง หรือเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ ย่อมไปเพื่อฟังธรรมของสมณะ หรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การฟังนี้มีอยู่ เราไม่กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่าการฟังนี้นั้นเป็นกิจแล้ว... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมไปฟังธรรมของพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต การฟังนี้ยอดเยี่ยมกว่าการฟังทั้งหลาย ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย... เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ไปเพื่อฟังธรรมของพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตนี้ เราเรียกว่า สวานานุตริยะ. ทัสสนานุตริยะ สวานานุตริยะเป็นดังนี้.

ก็ลาภานุตริยะเป็นอย่างไร? คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมได้ลาภคือบุตรบ้าง ภรรยาบ้าง ทรัพย์บ้าง หรือลาภมากบ้าง

น้อยบ้าง หรือได้ศรัทธาในสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด
คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ลาภนี้มีอยู่ เราไม่กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่าลาภนี้นั้นเป็น
ของเลว... คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น
มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมได้ศรัทธาในพระตถาคตหรือ
สาวกของพระตถาคต การได้นี้ยอดเยียมกว่าการได้ทั้งหลาย ย่อมเป็นไปพร้อม
เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย... เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน คู่ออนภิกษุ
ทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว
มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมได้ศรัทธาในพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตนี้
เราเรียกว่า ลาภานุตริยะ. ทัสสนานุตริยะ สวานานุตริยะ ลาภานุตริยะเป็น
ดังนี้.

ก็สิกขานุตริยะเป็นอย่างไร? คู่ออนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนใน
โลกนี้ ย่อมศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้างบ้าง ม้าบ้าง รถบ้าง ธนูบ้าง ดาบบ้าง
หรือศึกษาศิลปะชั้นสูงชั้นต่ำ ย่อมศึกษาต่อสมณะ หรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด
ผู้ปฏิบัติผิด คู่ออนภิกษุทั้งหลาย การศึกษานี้มีอยู่ เราไม่กล่าวว่า ไม่มี
ก็แต่ว่าการศึกษานั้นเป็นการศึกษาที่เลว...คู่ออนภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมี
ศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง
ย่อมศึกษาอริสิลบ้าง อริจิตบ้าง อริปัญญาบ้าง ในธรรมวินัยที่พระตถาคต
ประกาศแล้ว การศึกษานี้ยอดเยียมกว่าการศึกษาทั้งหลาย ย่อมเป็นไปพร้อม
เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย... เพื่อให้แจ้งซึ่งนิพพาน คู่ออนภิกษุ
ทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว
มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมศึกษาอริสิลบ้าง อริจิตบ้าง อริปัญญาบ้าง ในธรรม
วินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วนี้ เราเรียกว่า สิกขานุตริยะ. ทัสสนานุตริยะ
สวานานุตริยะ ลาภานุตริยะ สิกขานุตริยะ เป็นดังนี้.

ก็ปาริจริยานุตรียะเป็นอย่างไร? คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมบำรุงกษัตริย์บ้าง สมณะบ้าง พราหมณ์บ้าง กฤหบดีบ้าง บำรุงคนชั้นสูงชั้นต่ำ บำรุงสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การบำรุงนี้นั้นมีอยู่ เราไม่กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่าการบำรุงนี้นั้นเป็นการบำรุงที่เลว... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมบำรุงพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต การบำรุงนี้ยอดเยี่ยมกว่าการบำรุงทั้งหลาย. ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย... เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมบำรุงพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคตนี้ เราเรียกว่า ปาริจริยานุตรียะ. ทสสนานุตรียะ สวานานุตรียะ ลาภานุตรียะ ลิกขานุตรียะ ปาริจริยานุตรียะ เป็นต้น.

ก็อนุสทานุตรียะเป็นอย่างไร? คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมระลึกถึงการได้บุตรบ้าง ภริยาบ้าง ทรัพย์บ้าง หรือการได้มากน้อย ระลึกถึงสมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิด ผู้ปฏิบัติผิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การระลึกนี้มิได้อยู่ เราไม่กล่าวว่า ไม่มี ก็แต่ว่าการระลึกนี้นั้นเป็นกิจเลว... คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมระลึกถึงพระตถาคตหรือสาวกของพระตถาคต การระลึกถึงนี้ยอดเยี่ยมกว่าการระลึกถึงทั้งหลาย ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น

มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมระลึกถึงพระตถาคตหรือสาวก
ของพระตถาคต นี้เราเรียกว่า อนุสทานุตริยะ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุตริยะ
๖ ประการนี้แล.

ภิกษุเหล่าใดได้ ทัสสนาอนุตริยะ

สวานาอนุตริยะ ลาภานุตริยะ ยินดีใน
สิกขานุตริยะ เข้าไปตั้งการบำรุง เจริญ
อนุสติที่ประกอบด้วยวิเวกเป็นแดนเกษม
ให้ถึงอมตธรรม ผู้บันเทิงในความไม่ประ-
มาท มีปัญญารักษาดน ตำรวมในศีล
ภิกษุเหล่านั้นแล ย่อมรู้ชัดซึ่งที่เป็นที่ดับ-
ทุกข์ โดยกาลอันควร.

จบอนุตตริยสูตรที่ ๑๐

จบอนุตตริยวรรคที่ ๓

อรรถกถาอนุตตริยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในอนุตตริยสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อัจฉาวิจ ความว่า อีกอย่างหนึ่ง (ไปเพื่อฟัง) เสียง
ใหญ่ น้อย อย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า เสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ. บทว่า หินฺ แปลว่า
เลว. บทว่า คมฺม ความว่า เป็นการดูของชาวบ้าน. บทว่า ไปสุชชานิกาน
ความว่า เป็นของมีอยู่แห่งปุถุชน. บทว่า อนริย ความว่า ไม่ประเสริฐ
คือไม่สูงสุด ได้แก่ ไม่บริสุทธ. บทว่า อนตฺถสฺสฺสฺสฺส ความว่า ไม่ประกอบ
ด้วยประโยชน์.

บทว่า น นิพพิทาย ความว่า มิใช่เพื่อประโยชน์แก่ความเบื้อหน้ายในวิภูฏะ. บทว่า น วิราคย ความว่า มิใช่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่การสำรอกราคะเป็นต้น. บทว่า น นิโรธาย ความว่า มิใช่เป็นไปเพื่อดับความไม่เป็นไป แห่งกิเลสมีราคะเป็นต้น. บทว่า น อุปสมาย คือ มิใช่เป็นไปเพื่อสงบระงับกิเลสมีราคะเป็นต้น. บทว่า น อภิญญาย ความว่า มิใช่เป็นไป เพื่อต้องการรู้อย่าง.

บทว่า น สัมโพธาย ความว่า มิใช่เพื่อต้องการแทงตลอด มัคคญาณทั้ง ๔ กล่าวคือ สัมโพธิญาณ. บทว่า น นิพพานาย ความว่า มิใช่เป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน. บทว่า น วิภูฏสทฺโธ ความว่า ผู้มีศรัทธาตั้งมั่นแล้ว. บทว่า น วิภูฏเปโม ความว่า ได้แก่มีความรักตั้งมั่นแล้ว. บทว่า เอกนุตตโต ความว่า ถึงที่สุดยอด อธิบายว่า มีศรัทธาไม่คลอนแคลน. บทว่า อภิปปสนฺโน ความว่า เลื่อมใสเหลือเกิน. บทว่า เอตทานุตฺตริยํ ความว่า การเห็นนี้ เป็นการเห็นที่ไม่มีการเห็นอย่างอื่น เข้มกว่า.

บทว่า หตฺถิสุมิปี ลิกฺขติ ความว่า ศึกษาหัตถิลิปะที่มีข้างเป็นนิमित ที่จะต้องศึกษา. แม้ในบททั้งหลายที่เหลือ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า อัจจวจํ ได้แก่ ศึกษาลิลปะใหญ่หน่อย. บทว่า อุปฺภวจิตา ปาริจริเย ความว่า บำรุงด้วยการปรนนิบัติ. บทว่า ภวายนฺติ อนุสฺสตี ความว่า เจริญอนุสติอันยอดเยี่ยม. บทว่า วิเวกปฺปฏิตฺตยฺยุตฺตํ ความว่า กระทำให้อาศัยพระนิพพาน. บทว่า เขมํ ได้แก่ ปราศจากอุปัทวันตราย. บทว่า อมตคามินี ความว่า ให้ถึงพระนิพพาน อธิบายว่า บำเพ็ญอุริยมรรค.

บทว่า อปฺปมาเท ปโมทิตา ความว่า บันเทิงทั่วในความไม่ประมาท กล่าวคือการไม่อยู่ปราศจากสติ. บทว่า นิปกา ความว่า

ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน. บทว่า **สีลสัมมุตตา** ความว่า สัจจ
คือปิดกันไว้ด้วยศีล. บทว่า **เต เว กาเลน ปัจจนุตติ** ความว่า ภิกษุ-
เหล่านั้นแล ย่อมรู้ (เหตุที่ดับทุกข์) ตามกาลที่เหมาะสม. บทว่า **ยตุถ**
ทุกขํ นิรุชฌติ มีอธิบายว่า ภิกษุเหล่านั้น ย่อมรู้ฐานะเป็นที่ดับวิภูทุกขํ
ทั้งสิ้น คืออมตมทานิพพาน. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสอนุตริยะ
๖ คละกันไปจะนี้แล.

จบอนุตตริยสูตรที่ ๑๐

จบอนุตตริยวรรคกรรมนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สามกสูตร ๒. อปริหานิยสูตร ๓. ภยสูตร ๔. หิมวันตสูตร
๕. อนุสสติฐานสูตร ๖. กัจจानสูตร ๗. ปฐมสมยสูตร ๘. ทุติยสมยสูตร
๙. อุทายีสูตร ๑๐. อนุตตริยสูตร และอรรคถกถา.

เลขปริหานิยวรรคที่ ๔

๑. เสกขสูตร

ว่าด้วยธรรมเสื่อมและไม่เสื่อมของพระเสขะ ๖

[๓๐๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ ธรรม ๖ ประการเป็นไหน ? คือ ความเป็นผู้ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ชอบหลับ ๑ ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ ธรรม ๖ ประการเป็นไหน คือ ความเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบความหลับ ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้คุ้มครองทวารอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสขะ.

จบเสกขสูตรที่ ๑

เสขปริหานิยวรรคธรรมาที่ ๔

อรรถกถาเสกขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเสกขสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **เสขสุต** ได้แก่ พระเสขบุคคล ๗ จำพวก. สำหรับใน
ปุถุชน ไม่มีอะไรที่จะต้องพูดถึงเลย. บทว่า **ปริหานาย** ความว่า เพื่อ
เสื่อมจากคุณความดีเบื้องสูง.

จบอรรถกถาเสกขสูตรที่ ๑

๒. ปฐมอปริหานิยสูตร

ว่าด้วยอปริหานิยธรรม ๖

[๓๐๓] ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่ง เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว มีรัศมี
งามยิ่งนัก ยังพระวิหารเชตวันทั้งสี่ให้สว่างไสว แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่อันควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น
แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ
ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพในพระธรรม ๑ ความ
เป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้เคารพ
ในความไม่ประมาท ๑ ความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้
เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ เทวดา

นั่นได้กล่าวดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ลำดับนั้น เทวดาคงนั้น
ทราบว่ พระศาสดาของเราทรงพอพระทัยแล้ว จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค-
เจ้า ทำประทักษิณแล้ว หายไป ณ ที่นั้น.

ครั้นพอล่วงราตรีนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทวดาคงหนึ่ง เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว มี
รัศมีงามยิ่ง ยังวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว แล้วเข้ามาหาเราถึงที่อยู่
อภิวัตแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ
ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความ
เป็นผู้เคารพในพระธรรม ๑ ความเป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้
เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้เคารพในความไม่ประมาท ๑ ความเป็นผู้
เคารพในปฏิสันถาร ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อม
เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาคงนั้นได้กล่าว
ดังนี้แล้ว อภิวัตเรา ทำประทักษิณแล้ว ได้หายไป ณ ที่นั้น.

ภิกษุผู้เคารพในพระศาสดา เคารพ

ในพระธรรม เคารพอย่างแรงกล้าในพระ

สงฆ์ เคารพในความไม่ประมาท เคารพ

ในปฏิสันถาร ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อเสื่อม

ย่อมมี ณ ที่ใกล้นิพพานทีเดียว.

จบปฐมอปริหานิยสูตรที่ ๒

อรรถกถาปฐมอธิกขณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอธิกขณสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้:-

ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ชื่อว่า **สตถุคารวตา**. ความเป็นผู้
เคารพในโลกุตรธรรม ๕ อย่าง ชื่อว่า **ขมมคารวตา**. ความเป็นผู้
เคารพในพระสงฆ์ ชื่อว่า **สงฆคารวตา**. การกระทำความเคารพใน
สิกขา ๓ ชื่อว่า **สิกขาการวตา**. ความเป็นผู้เคารพในความไม่ประมาท
ชื่อว่า **อปฺปมาทการวตา**. ความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร ๒ อย่าง
ด้วยสามารถแห่งธรรม และอามิส ชื่อว่า **ปฏิสนฺถการวตา**.

ภิกษุชื่อว่า **สตถุครุ** เพราะมีความเคารพในพระศาสดา. ภิกษุ
ชื่อว่า **ขมมครุ** เพราะมีความเคารพในพระธรรม. ความเคารพอย่างหนัก
ชื่อว่า **ติพฺพการโว**. ภิกษุชื่อว่า **ปฏิสนฺถการโว** เพราะมีความเคารพใน
ปฏิสันถาร.

จบอรรถกถาปฐมอธิกขณสูตรที่ ๒

๓. ทุคฺคิยอธิกขณสูตร

ว่าด้วยอธิกขณธรรม ๖ ประการ

[๓๐๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทวดาองค์หนึ่ง เมื่อปฐม-
ยามล่วงไปแล้ว มีรัศมีงามยิ่งนัก ยังวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว แล้วเข้า
มาหาเราถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไป

เพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๖ ประการเป็นไหน ? คือ ความเป็นผู้
เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพในพระธรรม ๑ ความเป็นผู้
เคารพในพระสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้เคารพใน
hiri ๑ ความเป็นผู้เคารพในโอตตปปะ ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖
ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เทวดานั้น ครั้นได้กล่าวดังนี้แล้ว อภิวัตเราทำประทักษิณแล้วหายไป ณ
ที่นั่นแล.

ภิกษุผู้เคารพในพระศาสดา เคารพ
ในพระธรรม เคารพอย่างแรงกล้าในพระ
สงฆ์ ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ มี
ความยำเกรง มีความเคารพ ย่อมเป็นผู้
ไม่ควรเพื่อเสื่อม ย่อมมีในทีโกสันนิพพาน
ทีเดียว.

จบพุทธยอปริหานิยสูตรที่ ๓

อรรถกถาพุทธยอปริหานิยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในพุทธยอปริหานิยสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สบุปติสุโส** ได้แก่ มีหัวหน้า มีความเคารพ. อนึ่ง ในพระ
สูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส **หิริโอตตปปะ** ไว้คละกัน.

จบอรรถกถาพุทธยอปริหานิยสูตรที่ ๓

๔. โมคคัลลานสูตร

ว่าด้วยพระเถระสนทนากับติสสพรหม

[๓๐๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ เกิดความปริวิตกแห่งใจอย่างนี้ว่า เทวดาเหล่าไหนหนอ ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ก็สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าติสสะทำกาละไม่นาน ได้เข้าถึงพรหมโลกชั้นหนึ่ง ณ พรหมโลกเมื่ขั้นนั้น เทวดาทิ้งหลายย่อมรู้จักพรหมผู้นั้นอย่างนี้ว่า ติสสพรหม เป็นผู้มั่งคั่งมาก มีอำนาจมาก ครั้งนั้นท่านพระมหาโมคคัลลานะ ได้หายจากพระวิหารเชตวันไปปรากฏในพรหมโลก เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังพึงเหยียดแขนที่คู้ หรือพึงคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น ติสสพรหมได้เห็นท่านพระโมคคัลลานะมาแต่ไกล ครั้นแล้ว ได้กล่าวกะท่านว่า ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ นิมนต์มาเถิด ท่านมาดีแล้ว ท่านได้ทำปரியายในการมา ณ ที่นี้นานนักแล นิมนต์นั่งขอรับ นี้อาสนะปูลาดไว้แล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แม้ติสสพรหมอภิวัตท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ถามว่า คุณก่อนท่านติสสพรหม เทวดาชั้นไหนหนอ ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ติสสพรหมได้ตอบว่า ข้าแต่ท่านพระมหาโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ เทวดาชั้นจาตุมหาราชแล ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เรา

เป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ม. คุณก่อนตีสสพรหม เทวดาชั้นจาตุมหาราชทั้งปวงที่เดียวหรือหนอ ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ติ. ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ เทวดาชั้นจาตุมหาราชมิใช่ทั้งปวง ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ เทวดาชั้นจาตุมหาราชเหล่าใด ไม่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ไม่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ไม่ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ไม่ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าพอใจ เทวดาชั้นจาตุมหาราชเหล่านั้น ย่อมไม่มีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ส่วนเทวดาชั้นจาตุมหาราชเหล่าใด ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า... ในพระธรรม... ในพระสงฆ์ ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าพอใจ เทวดาชั้นจาตุมหาราชเหล่านั้น ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ม. คุณก่อนท่านตีสสพรหม เทวดาชั้นจาตุมหาราชเท่านั้นหรือหนอ ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า หรือว่าแม้เทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ แม้เทวดาชั้นยามา ฯลฯ แม้เทวดาชั้นดุสิต ฯลฯ แม้เทวดาชั้นนิมมานรดี ฯลฯ

แม่เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ก็มีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ เป็นเบื้องหน้า.

ติ. ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้ nirutukh แม่เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ก็ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ม. คุณก่อนท่านตีสสพรหม เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีทั้งปวงทีเดียว หรือหนอ ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ติ. ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้ nirutukh เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี มิใช่ทั้งปวง ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้ nirutukh เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเหล่าใด ไม่ประกอบด้วยความเลื่อมใส อันไม่หวั่นไหวในพระพุทธรเจ้า...ในพระธรรม...ในพระสงฆ์ ไม่ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าพอใจ เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเหล่านั้น ย่อมไม่มีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ส่วนเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเหล่าใด ประกอบด้วย ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธรเจ้า...ในพระธรรม...ในพระสงฆ์ ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าพอใจ เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเหล่านั้น ย่อมมีญาณอย่างนี้ว่า เราเป็นพระโศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า.

ลำดับนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะชื่นชม อนุโมทนาภาษิตของ ตีสสพรหมแล้วหายจากพรหมโลก ไปปรากฏ ณ พระวิหารเชตวัน เปรียบ เหมือนบุรุษผู้มีกำลังพึงเหยียดแขนที่สูง หรือพึงคู่แขนที่เหยียด ฉะนั้น.

จบโมคคัลลานสูตรที่ ๔

อรรถกถาโมคคัลลานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโมคคัลลานสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **ติสโส** นาม **ภิกขุ** ได้แก่ ภิกษุผู้เป็นสังฆวิহারิกของ
พระเถระนั่นเอง. บทว่า **มหิทธิโก** **มahanuga** ภาโว ความว่า ภิกษุชื่อว่า
มหิทธิโก เพราะมีฤทธิ์มาก โดยอรรถว่า ยังกิจให้สำเร็จได้ (ตามประสงค์)
ชื่อว่า **มahanuga** เพราะมีอานุภาพมาก โดยอรรถว่า แผ่ขยายไปเนื่อง ๆ.

บทว่า **จิสฺสู** **โฆ** **มาริส** **โมคฺคฺคฺลฺลฺน** **อิมํ** **ปริยายมกฺกาสี** นี้
เป็นคำทักทายที่น่ารักตามปกติของชาวโลก อธิบายว่า ชาวโลกเห็นคนที่นาน ๆ
มาบ้าง เห็นคนที่มีลักษณะน่าพอใจ ผู้ยังไม่เคยมาแล้วบ้าง จะกล่าวคำมีอาทิว่า
พ่อมหาจำเริญ พ่อมหาจากไหน? พ่อมหาจำเริญ นาน ๆ พ่อจึงจะมา พ่อ-
มหาจำเริญ รู้ทางมาที่นี่ได้อย่างไร? พ่อหลงทางมาหรืออย่างไร? แต่
ติสสพรมนี้ กล่าวอย่างนี้ เพราะเคยเห็นท่านมาแล้ว. แท้จริง พระเถระ
ไปพรมโลกนั้นแหละตามกาลที่สมควร. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปริยาย-**
มกฺกาสี ความว่า ได้ทำไปตามวาระ. บทว่า **ยทิทํ** **อิชํคฺคฺมย** มีอธิบายที่
ท่านกล่าวไว้ว่า นาน ๆ ท่านจะได้ทำวาระ เพื่อจะมายังพรมโลกนี้.

บทว่า **อิทฺทมาสนํ** **ปฺลฺยฺคฺคฺตํ** ความว่า ติสสพรม ปลูกพรม-
บัลลังก์มีค่ามาก แล้วกล่าวอย่างนี้. บทว่า **อเวจฺจปฺปฺสํทฺน** ความว่า ด้วย
ความเลื่อมใสอันสัมปยุตด้วยมรรค ที่ไม่คลอนแคลน ที่ตนได้บรรลุแล้ว. ใน
พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสโศคาปตติมรรคญาณไว้.

จบอรรถกถาโมคคัลลานสูตรที่ ๔

๕. วิชาภาคียสูตร

ว่าด้วยกรรมเป็นส่วนให้เกิดวิชา

[๓๐๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปในส่วนแห่งวิชา กรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คืออนิจจสัญญา ๑ อนิจเจทุกขสัญญา ๑ ทุกเขอนัตตสัญญา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ นิโรธสัญญา ๑.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปในส่วนแห่งวิชา.

จบวิชาภาคียสูตรที่ ๕

อรรถกถาวิชาภาคียสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในวิชาภาคียสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า วิชาภาคียา ความว่า เป็นกรรมที่เป็นไปในส่วนของวิชา. สัญญาที่เกิดขึ้นในอนิจจานุสัสสนาญาณ ชื่อว่า อนิจจสัญญา. สัญญาที่เกิดขึ้นในทุกขานุสัสสนาญาณ ชื่อว่า อนิจเจ ทุกขสัญญา. สัญญาที่เกิดขึ้นในอนัตตานุสัสสนาญาณ ชื่อว่า ทุกเข อนัตตสัญญา. สัญญาที่เกิดขึ้นในปหานานุสัสสนาญาณ ชื่อว่า ปหานสัญญา. สัญญาที่เกิดขึ้นในวิราคานุสัสสนาญาณ ชื่อว่า วิราคสัญญา. สัญญาที่เกิดขึ้นในนิโรธานุสัสสนาญาณ ชื่อว่า นิโรธสัญญา.

จบอรรถกถาวิชาภาคียสูตรที่ ๕

๖. วิวาทมูลสูตร

ว่าด้วยมูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ

[๓๐๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดย่อมเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงแม้ในพระศาสดา... แม้ในพระธรรม... แม้ในพระสงฆ์ เป็นผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์แม้ในสิกขา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่เคารพไม่ยำเกรงในพระศาสดา... ในพระธรรม... ในพระสงฆ์ ไม่กระทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ย่อมก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อสิ่งไม่เป็นสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อความฉิบหาย เพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลายพึงพิจารณาเห็นซึ่งมูลเหตุแห่งการวิวาทเห็นปานนั้น ในภายในหรือภายนอกไซ้ เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นเสีย ถ้าเธอทั้งหลายไม่พึงพิจารณาเห็นซึ่งมูลเหตุแห่งการวิวาทเห็นปานนั้น ในภายในหรือภายนอกไซ้ เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อไม่ให้มูลเหตุแห่งการวิวาทเห็นปานนั้น ครอบงำต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นปานนั้น (และ) มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ไม่ครอบงำต่อไป ย่อมมีได้ด้วยประการฉะนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ลบหลู่ ตีเสมอ ฯลฯ เป็นผู้ริษยา มีความตระหนี่ เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด เป็นผู้มีความถือมั่นทิฐิของตน มีความถือมั่น สละความเห็นของตนได้ยาก

ภิกษุใดเป็นผู้ถือมั่นทิฐิของตน ถือรั้น สละความเห็นของตนได้ยาก ภิกษุนั้น
เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่ยำเกรงแม้ในพระศาสดา...แม้ในพระธรรม...
แม้ในพระสงฆ์ ไม่กระทำให้บริบูรณ์แม้ในสิกขา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงในพระศาสดาฯลฯ ไม่กระทำให้บริบูรณ์ในสิกขา ย่อม
ก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล
แก่ชนหมู่มาก เพื่อสิ่งที่ไม่เป็นสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อความฉิบหาย เพื่อสิ่ง
ที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเธอทั้งหลายพึงพิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเห็น
ปานนั้น ในภายในหรือภายนอกไซ้ เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละเหตุแห่ง
การวิวาทที่เป็นบาปนั้นเสีย ถ้าเธอทั้งหลายไม่พึงพิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการ
วิวาทเห็นปานนั้น ในภายในหรือภายนอกไซ้ เธอทั้งหลายพึงปฏิบัติเพื่อไม่
ให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นครอบงำต่อไป การละมูลเหตุแห่งการ
วิวาทที่เป็นบาปนั้น (และ) มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นไม่ครอบงำ
ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยประการอย่างนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการนี้แล.

จบวิวาทมูลสูตร ๖

อรรถกถาวิเวกขุททก

พึงทราบวินิจฉัยในวิเวกขุททกที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

มูลเหตุของการวิเวก ชื่อว่า วิเวกขุททก. ผู้ที่ประกอบด้วยความโกรธ มีความเคืองเป็นลักษณะ ชื่อว่า โกรธนะ (ผู้มักโกรธ) ผู้ประกอบด้วยการผูกโกรธ มีการไม่สลดเวรเป็นลักษณะ ชื่อว่า อุปนาหิ (ผูกโกรธ). บทว่า อหิตาย ทุกุขาย เทวมนุสสุตถานํ ความว่า การวิเวกของภิกษุ ๒ รูป ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ถามว่า เป็นไปได้อย่างไร? ตอบว่า (เป็นไปได้อย่างไร คือ) เมื่อภิกษุ ๒ รูปวิวาทกัน อันเตวาสิกของท่านทั้งสองนั้น ในวัดนั้นก็วิวาทกัน ภิกษุณีสงฆ์ผู้รับโอวาทของภิกษุเหล่านี้ ก็จะวิวาทกัน เหมือนในคัมภีร์โกสัมพี-ชั้นธกะ ต่อจากนั้น อุปัฏฐากของท่านเหล่านั้น ก็จะวิวาทกัน ต่อมาอารักขเทวดาของมนุษย์ทั้งหลาย ก็จะแยกกันเป็นสองฝ่าย อารักขเทวดาของฝ่ายพระธรรมวาทิ ก็จะเป็นอย่างนั้น คือเป็นข้างฝ่ายพระธรรมวาทิ ของฝ่ายพวกอธรรมวาทิ ก็จะเป็นอย่างนั้น ต่อจากนั้น ภูมมเทวดาผู้เป็นมิตรของอารักขเทวดาทั้งหลาย ก็จะแตกกัน. แต่ (ถ้า) ฝ่ายอธรรมวาทิ มีจำนวนมากกว่าฝ่ายธรรมวาทิ ต่อแต่นั้น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็จะยึดเอาสิ่งทีคนจำนวนมากยึดถือ จะพากันละทิ้งธรรมยึดเอาอธรรม เป็นจำนวนมากทีเดียว. เทวดาและมนุษย์เหล่านั้น เมื่ออยู่อย่างยึดเอาอธรรมเป็นหลัก ก็จักเกิดในอบาย การวิเวกของภิกษุทั้งสองรูป ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณานี้.

บทว่า **อชุตตัม** วา ได้แก่ บริษัทภายในของท่านทั้งหลาย. บทว่า **พหิทฺฐา** ได้แก่ บริษัทของคนเหล่าอื่น. ผู้ที่ประกอบไปด้วยการลบหลู่ ที่มี การลบล้างคุณของผู้อื่นเป็นลักษณะ ชื่อว่า **มักขี**. ผู้ที่ประกอบไปด้วยการ ตีเสมอ มีการจกู่เป็นลักษณะ ชื่อว่า **ปพาสี** (ตีเสมอ). ผู้ที่ประกอบไปด้วย ความริษยา ที่มีความริษยาในสักการะเป็นต้นของผู้อื่นเป็นลักษณะ ชื่อว่า **อิสฺสุที** (ริษยา).

ผู้ที่ประกอบไปด้วยความตระหนี่ทั้งหลาย มีความตระหนี่ที่อยู่เป็นต้น ชื่อว่า **มัจฉริ** (ผู้ตระหนี่) ผู้ที่โอ้อวด ชื่อว่า **สฺฐะ** ผู้ที่ปกปิดสิ่งที่ทำไว้แล้ว ชื่อว่า **มายาวิ**. ผู้ทุศีล ผู้ปรารถนาความยกย่องที่ไม่มีอยู่ ชื่อว่า **ปาปิจฺโฉ** (ปรารถนาลามก).

บทว่า **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** ได้แก่ นัตถิกวาที่บุคคล อเหตุกวาที่บุคคล อภิริยวาที่บุคคล. บทว่า **สนฺทิฏฺฐิปรามาสี** ได้แก่ ผู้ยึดมั่นทิฏฐิของตน นั้นแล. บทว่า **อาชานคฺคาหิ** ได้แก่ ผู้ยึดมั่น. บทว่า **ทฺวปฺปฺนิสฺสุคฺคิ** ได้แก่ เป็นผู้ไม่อาจจะละทิฏฐิที่ตนยึดแล้ว. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่าญะไว้อย่างเดียวกันเท่านั้น.

จบอรรถกถาวิวาหมลสูตรที่ ๖

๗. ทานสูตร

ว่าด้วยองค์แห่งทักษิณาทาน ๖ ประการ

[๓๐๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล อุบาสิก ชื่อฉันทมารดา ชาวเมืองเวพุกัณฑกะ ถวายทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ในภิกขุสงฆ์มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นอุบาสิกชื่อฉันทมารดา ชาวเมืองเวพุกัณฑกะถวาย ทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ในภิกขุสงฆ์มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นประมุข ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ถ่วงจักขุของมนุษย์ แล้วตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกชื่อฉันทมารดา ชาวเมืองเวพุกัณฑกะนั้นถวายทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ในภิกขุสงฆ์มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นประมุข ก็ทักษิณาทานอันประกอบด้วยองค์ ๖ ประการเป็นอย่างไร ?

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย องค์ ๓ ของทายก องค์ ๓ ของปฏิคาหก องค์ ๓ ของทายกเป็นไฉน ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทายกก่อนให้ทาน เป็นผู้ดีใจ ๑ กำลังให้ทานอยู่ยอมยั้งจิตให้เลื่อมใส ๑ ครั้นให้ทานแล้วยอมปลื้มใจ ๑ นี่องค์ ๓ ของทายก องค์ ๓ ของปฏิคาหกเป็นไฉน ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิคาหกในศาสนานี้เป็นผู้ปราศจากราคะหรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ ๑ เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ ๑ เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ ๑ นี่องค์ ๓ ของปฏิคาหก องค์ ๓ ของทายก องค์ ๓ ของปฏิคาหกยอมมีประการดังนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายทักษิณาทานที่ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล การถือประมาณ

บุญแห่งทักษิณาทานที่ประกอบด้วยองค์ ๖ ประการอย่างนี้ว่า หวังบุญหวังกุศล มีประมาณเท่านี้ นำสุขมาให้มีอารมณ์เลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข ดังนี้ ไม่ใช่ทำได้ง่าย โดยที่แท้ บุญแห่งทักษิณาทานนั้น ย่อมถึงการนับว่า เป็นหวังบุญหวังกุศลที่จะนับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ เป็นกองบุญใหญ่ทีเดียว เปรียบเหมือนการถือเอาประมาณแห่งน้ำในมหาสมุทรว่า เท่านี้ อาพหกะ เท่านี้ร้อยอาพหกะ เท่านี้พันอาพหกะ หรือเท่านี้แสนอาพหกะ ไม่ใช่ทำได้ง่าย โดยที่แท้ น้ำในมหาสมุทรย่อมถึงการนับว่า เป็นหวังน้ำที่จะนับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ เป็นหวังน้ำใหญ่ทีเดียวจะนั้น.

ทายกก่อนแต่จะให้ทาน เป็นผู้ตั้งใจ

กำลังให้ทานอยู่ย่อมยังจิตให้เลื่อมใส ครั้น

ให้ทานแล้วย่อมปลื้มใจ นี้เป็นยัญญสมบัติ

ปฎิคาหกผู้สำรวจประพฤติพรหมจรรย์ทั้ง

หลาย คือ ท่านผู้ปราศจากราคะ ปราศจาก

โทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีอาสวะย่อมเป็น

เขตถึงพร้อมแห่งยัญญ ทายกต้อนรับปฎิคาหก

ด้วยตนเองถวายทานด้วยมือตนเอง ยัญญนั้น

ย่อมมีผลมากเพราะตน (ทายกผู้ให้ทาน)

และเพราะผู้อื่น (ปฎิคาหก) ทายกผู้มีปัญญา

มีศรัทธาเป็นบัณฑิตมีใจพ้นจากความตระ-

หนี่ ครั้นบำเพ็ญทานอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้า

ถึงโลกที่เป็นสุขไม่มีความเบียดเบียน.

จบทานสูตรที่ ๗

อรรถกถาทานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทานสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เวพุกถุญฺญิกิ** ได้แก่ เป็นชาวเมืองเวพุกถุญฺญิกะ. บทว่า **ฉพฺงคสมนฺนาคคิ** ความว่า ประกอบไปด้วยองค์คุณ ๖ ประการ. บทว่า **ทกฺขิณํ ปติญฺญาเปติ** ความว่า ถวายทาน. บทว่า **ปุพฺพเพว ทานา สุมโน** ความว่า เป็นผู้ถึงความโสมนัสตั้งเดือนหนึ่งว่า เราจักถวายทาน. อธิบายว่า บุรพเจตนา ในคำว่า **ปุพฺพเพว ทานา สุมโน** นี้ ย่อมมีแก่ผู้เริ่มต้นทำนา โดยคิดอยู่ว่า เราจักถวายทานด้วยข้าวกล้าที่เกิดจากนานี้ จำเดิมแต่กาลที่เกิดความคิดขึ้นว่า เราจักถวายทาน. ส่วน **มฺญฺจนเจตนา** (ความตั้งใจสละ) ที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า เมื่อให้ ย่อมยังจิตให้ผ่องใสดังนี้ ย่อมมิได้ในเวลาให้ทานเท่านั้น แต่ปรเจตนาว่า ครั้นให้แล้ว ก็มีจิตปราบปลื้ม ดังนี้ ย่อมมีแก่ผู้ระลึกถึงในภายหลัง ในกาลต่อ ๆ มา.

บทว่า **วิตฺราคา** ได้แก่ พระชีณาสพผู้ปราศจากราคะ. บทว่า **ราควินยาย วา ปฏิปนฺนา** ความว่า ดำเนินปฏิบัติ ที่เป็นเหตุจากราคะออกไป. และเทศนานี้ เป็นเทศนาอย่างอุกฤษฏ์ แต่มิใช่สำหรับพระชีณาสพอย่างเดียวเท่านั้น แม้พระอนาคามี พระสกทาคามี พระโสดาบัน โดยที่สุด แม้สามเณรผู้ถือภณฑะบวชแล้วในวันนั้น ทักษิณาที่ถวายแล้วย่อมชื่อว่าประกอบไปด้วยองค์ ๖ ทั้งนั้น. เพราะว่า แม้สามเณรก็บวชเพื่อโสดาปัตติมรรคเหมือนกัน.

ความบริบูรณ์แห่งทาน ชื่อว่า **ยฺญฺสัมปทา**. บทว่า **สญฺญตา** ความว่า สำรวมแล้ว ด้วยความสำรวมคือศีล. บทว่า **สยฺ อจฺมยิตฺวาน**

ความว่า ตนเองล้างมือ ล้างเท้า แล้วล้างหน้า. บทว่า สเทหิ ปาณิหิ
ความว่า ด้วยมือของตน. ปาฐะเป็น สเทหิ ก็มี. บทว่า สทฺโธ ได้แก่
เชื้อคุณพระรัตนตรัย. บทว่า มุตฺเตน เจตสา ความว่า มีจิตหลุดพ้นจาก
ความตระหนี่ในลาภเป็นต้น. บทว่า อพฺยาปชฌํ สุขํ โลกํ ได้แก่
เทวโลกที่ปราศจากทุกข์มีแต่สุขและโสมนัสอันโอฬาร.

จบอรรถกถาทานสูตรที่ ๗

๘. อตถการีสูตร

ว่าด้วยการทำเพื่อตนและเพื่อคนอื่น

[๓๐๕] ครั้งนั้นแล พราหมณ์คนหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้
ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูล
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ข้าพระองค์มีวาตะอย่างนี้
มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า การทำเพื่อตนไม่มี การทำเพื่อผู้อื่นไม่มี พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ เราอย่าได้เห็นหรือได้ฟังของบุคคลผู้กล่าวว่า
เรามีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ ก็บุคคลเมื่อก้าวไปเองได้ ถอยกลับเองได้
ไหนเล่าจักกล่าวอย่างนี้ว่า การทำเพื่อตนไม่มี การทำเพื่อผู้อื่นไม่มี คุณก่อน
พราหมณ์ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน อารัพฺพชาตุ (ความเพียรเป็น
เหตุปรารถ) มีอยู่หรือ.

พราหมณ์. อย่างนั้น ท่านพระโคตม.

พ. เมื่ออารัพฺพชาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความปรารถนอย่อมปรากฏหรือ.

พราหมณ์ อย่างนั้น ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ การที่เมื่ออาร์พกธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความปรารถนอย่อมปรากฏนี้แหละเป็นการทำเพื่อตน นี่แหละเป็นการทำเพื่อผู้อื่นของสัตว์ทั้งหลาย คุณก่อนพราหมณ์ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน นิกกมธาตุ (ความเพียรเป็นเครื่องก้าวออก) มีอยู่หรือ ฯลฯ ปรักกมธาตุ (ความเพียรเป็นเครื่องก้าวไปข้างหน้า) มีอยู่หรือ ฅามธาตุ (ความเพียรเป็นกำลัง) มีอยู่หรือ ฐิติธาตุ (ความเพียรเป็นเครื่องทรงไว้) มีอยู่หรือ อุปักกมธาตุ (ความพยายาม) มีอยู่หรือ.

พราหมณ์ อย่างนั้น ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ เมื่ออุปักกมธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความพยายามย่อมปรากฏหรือ.

พราหมณ์. อย่างนั้น ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ การที่เมื่ออุปักกมธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลายผู้มีความพยายามย่อมปรากฏ นี้แหละเป็นการกระทำเพื่อตน นี่แหละเป็นการทำเพื่อผู้อื่นของสัตว์ทั้งหลาย คุณก่อนพราหมณ์ เราอย่าได้เห็นหรือได้ฟังคำของบุคคลผู้กล่าวว่า เรามีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ ก็บุคคลเมื่อก้าวไปเองได้ ถอยกลับเองได้ ไฉนเล่าจักกล่าวอย่างนี้ว่า การทำเพื่อตนไม่มี การทำเพื่อผู้อื่นไม่มี.

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรมโดยอนเอกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักเห็น

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 633

รูปได้ ฉะนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ
กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดทรงจำ
ข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบอรรถกถาอรรถกถาสูตรที่ ๘

อรรถกถาอรรถกถาสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรรถกถาสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อหุสสึ วา อสุสสึ วา ความว่า เราอย่าได้ลืมตาเห็น
อย่าได้ยินว่า เขาอยู่ในที่ชื่อนั้น หรืออย่าได้ยินถ้อยคำที่เขาพูด. บทว่า
กถิ หิ นาม ความว่า ด้วยเหตุชื่อไร ?

ความเพียรที่เป็นไปแล้ว ด้วยสามารถแห่งความริเริ่ม ชื่อว่า
อารพุชชาตุ. ความเพียรที่มีสภาพก้าวออกไปจากความเกียจคร้าน ชื่อว่า
นิกุจฉาตุ. สภาพะของความก้าวหน้า ชื่อว่า ปรกุกกมชาตุ. สภาพะของกำลัง
ชื่อว่า ถามชาตุ. สภาพะของชิตี ชื่อว่า ชิตีชาตุ. สภาพะของความพยายาม
ชื่อว่า อูปกุกมชาตุ. อนึ่ง คำทั้งหมดนี้ เป็นชื่อของความเพียรอย่างเดียว
ที่เป็นไปแล้วโดยอาการนั้น.

จบอรรถกถาอรรถกถาสูตรที่ ๘

๕. นิทานสูตร

ว่าด้วยอกุศลมูลและกุศลมูล

[๓๑๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเพื่อเกิดกรรม (อกุศลกรรม) ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ โลภะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อโลภะย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะโลภะ โดยที่แท้ โลภะย่อมเกิดขึ้นเพราะโลภะ อโทสะย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะโทสะ โดยที่แท้ โทสะย่อมเกิดขึ้นเพราะโทสะ อโมหะย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะโมหะ โดยที่แท้ โมหะย่อมเกิดขึ้นเพราะโมหะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดา มนุษย์ หรือแม้สุคติ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่ปรากฏเพราะกรรมที่เกิดแต่โลภะ แต่โทสะ แต่โมหะ โดยที่แท้ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย หรือ แม้ทุกคติ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมปรากฏเพราะกรรมที่เกิดแต่โลภะ แต่โทสะ แต่โมหะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเพื่อเกิดกรรม ๓ ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเพื่อเกิดกรรม (กุศลกรรม) ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ อโลภะ ๑ อโทสะ ๑ อโมหะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โลภะย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะอโลภะ โดยที่แท้ อโลภะย่อมเกิดขึ้นเพราะอโลภะ โทสะย่อมไม่เกิดเพราะอโทสะ โดยที่แท้ อโทสะย่อมเกิดขึ้นเพราะอโมหะ โมหะย่อมไม่เกิดขึ้นเพราะอโมหะ. โดยที่แท้ อโมหะย่อมเกิดขึ้นเพราะอโมหะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย หรือแม้ทุกคติ อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่ปรากฏเพราะกรรมที่เกิดแต่อโลภะ แต่อโทสะ แต่อโมหะ โดยที่แท้ เทวดา มนุษย์ หรือแม้สุคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมปรากฏเพราะกรรมที่เกิดแต่อโลภะ แต่อโทสะ แต่อโมหะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเพื่อเกิดกรรม ๓ ประการนี้แล.

จบนิทานสูตรที่ ๕

อรรถกถานิทานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนิทานสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กมุขมาน ได้แก่ กรรมที่ให้ถึงวิภูฏะ. บทว่า สมุททาย ความว่า เพื่อประโยชน์แก่การประมวล (กรรมมา). บทว่า นิทาน ได้แก่ เป็นปัจจัย. บทว่า โลกชน ความว่า เกิดจากความโลภ. บทว่า น ปญฺญายนฺติ ความว่า ไม่ปรากฏว่า เกิดแล้ว เพราะกรรมเห็นปานนี้.

ในธรรมฝ่ายขาว บทว่า กมุขมาน ได้แก่ กรรมที่ให้ถึงวิภูฏะ. ดังนั้น ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบอรรถกถานิทานสูตรที่ ๕

๑๐. กิมมิลสูตร

ว่าด้วยเหตุให้ศาสนาเสื่อมและเจริญ

[๓๑๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวัน ใกล้พระนคร-กิมมิลา ครั้งนั้น ท่านพระกิมมิละได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่-พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆธรรม ไม่ดำรงอยู่นาน ในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนกิมมิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก

อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในความไม่ประมาท ในปฏิสันถาร คู่อ่อนกิมมิตะ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆกรรมไม่ดำรงอยู่นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว.

ก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อะไร เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆกรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว.

พ. คู่อ่อนกิมมิตะ พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในความไม่ประมาท ในการปฏิสันถาร คู่อ่อนกิมมิตะ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้พระสังฆกรรมดำรงอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว.

จบกิมมิตสูตรที่ ๑๐

อรรถกถากิมมิตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในกิมมิตสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า เวพฺพเน ได้แก่ ในป่ามัจฉินท์. บทว่า สทฺธมฺโม ได้แก่ พระสังฆกรรม คือพระศาสนา.

จบอรรถกถากิมมิตสูตรที่ ๑๐

๑๐. ทารุกชั้นธสุตร

ว่าด้วยอำนาจของผู้มีฤทธิ์

[๓๑๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น เป็นเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรลงจากภูเขาคิชฌกูฏ พร้อมด้วยภิกษุหลายรูป เห็นกองไม้กองใหญ่ ณ ที่แห่งหนึ่งแล้ว ถามภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายย่อมเห็นกองไม้กองใหญ่โน้นหรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า อย่างนั้นท่านผู้มีอายุ.

สา. คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญทางใจ เมื่อจำนง พึงน้อมใจถึงกองไม้กองโน้นให้เป็นดินได้ ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะที่กองไม้โน้นมีปฐวีธาตุ ซึ่งภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญทางใจ พึงอาศัยน้อมใจถึงให้เป็นดินได้ คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญทางใจเมื่อจำนง พึงน้อมใจถึงกองไม้โน้นให้เป็นน้ำได้ ฯลฯ ให้เป็นไฟได้ ฯลฯ ให้เป็นลมได้ ฯลฯ ให้เป็นของงามได้ ฯลฯ ให้เป็นของไม่งามได้ ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะที่กองไม้โน้นมีอสุภธาตุ ซึ่งภิกษุผู้มีฤทธิ์ ถึงความชำนาญทางใจ พึงอาศัยน้อมใจถึงให้เป็นของไม่งามได้.

จบทารุกชั้นธสุตรที่ ๑๑

อรรถกถาทารุกขันธสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทารุกขันธสูตรที่ ๑๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เจโตวลีปฺตฺโต ได้แก่ ผู้ถึงความเป็นผู้มีอำนาจจิต. บทว่า ปจฺวีเตวฺว อธิมุจฺเจยฺย ความว่า พึงกำหนดอาการที่แข็งแข็ง ว่าธาตุดิน. บทว่า ยํ นิสฺสาย ความว่า อาศัยปฐวีธาตุอันใด ที่มีอาการกระด้างมีอยู่. (ภิกษุผู้มีฤทธิ์) พึงน้อมใจไปยังท่อนไม้โน้นว่าเป็นดิน ปฐวีธาตุนั้น มีอยู่ในท่อนไม้นี้. เพราะฉะนั้น แม้บทที่เหลือพึงทราบโดยนัยนี้. อธิบายว่า ในท่อนไม้นั้นมีปฐวีธาตุ ที่มีอาการแข็งแข็งอันใด อาโปธาตุที่มีอาการเกาะกลุ่ม เตโชธาตุที่มีอาการอบอุ่น วาโยธาตุที่มีอาการเคลื่อนไหว ก็มีอยู่ในท่อนไม้นั้นเหมือนกัน. สุกฺขาตุใดที่มีสีเหมือนดอกปทุม มีอยู่ในแก่นไม้ที่มีสีแดง (ภิกษุพึงน้อมใจไป คือกำหนดท่อนไม้โน้น โดยอาศัยสุกฺขธาตุนั้น ว่า สุกฺกาม ดังนี้) อสุกฺขาตุใดที่มีสีไม่น่าพอใจ มีอยู่ในจุดที่เนา และในกระพี้ และสะเก็ดทั้งหลาย (ของต้นไม้) ภิกษุพึงน้อมใจไป คือกำหนดท่อนไม้ท่อนโน้น โดยอาศัยอสุกฺขธาตุนั้นนั่นแหละ ว่า อสุกฺกํ ไม่งามดังนี้. ในพระสูตรนี้ท่านกล่าวชื่อว่า มิสฺสกวินฺหาร.

อรรถกถาทารุกขันธสูตรที่ ๑๑

๑๒. นาคิตสูตร

ว่าด้วยการไม่ติดยศและไม่ให้ยศติดตน

[๓๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงพราหมณคามของชาวโกศลชื่ออิจฉานังคละ ได้ยินว่า ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ ไพรสมณที่ชื่ออิจฉานังคละ ใกล้อิจฉานังคละ

พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมสากยบุตร เสด็จออกบวชจากสากยสกุล เสด็จถึงบ้านอิจฉานังคละประทับอยู่ ณ ไพรสมณที่ชื่ออิจฉานังคละ ใกล้อิจฉานังคละ ก็เกียรติศัพทอันงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้น จจรไปแล้วอย่างนี้ว่า เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ฯลฯ เป็นผู้บิภบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธฺิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นการดี ดังนี้ ครั้นนั้น พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละ เมื่อล่วงราตรีนั้นไปแล้ว ถือขาทนียโภชนียาหารเป็นอันมาก ไปยัง ไพรสมณที่ชื่ออิจฉานังคละ แล้วได้ยืนอยู่ที่ชุ่มประตูกายนอก ส่งเสียงอื้ออึง.

ก็สมัยนั้น ท่านพระนาคิตะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระนาคิตะว่า คุณก่อนนาคิตะ
พวกใครนั่นส่งเสียงอื้ออึงเหมือนชาวประมงแย่งปลากัน.

ท่านพระนาคิตะได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่านั้น
คือ พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละ ถือขาทนียโภชนียาหารเป็น
อันมากมาจะถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ ยืนอยู่ที่ซุ้มประตูภายนอก
พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนนาคิตะ ขอเรา (ตถาคต) อย่าติดยศ และขอย่าได้ติดเรา
คุณก่อนนาคิตะ ผู้ใดเป็นผู้ไม่ได้ตามความปรารถนา ไม่ได้โดยไมยาก ไม่ได้
โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่วิเวก สุขอันเกิดแต่
ความสงบ สุขอันเกิดแต่ความตรัสรู้ ซึ่งเราได้ตามความปรารถนา ได้โดย
ไมยาก ได้โดยไม่ลำบาก ผู้นั้นพึงยินดีสุขที่เกิดแต่ของไม่สะอาด สุขที่เกิด
เพราะการหลับ สุขที่เกิดเพราะลาภ สักการะและการสรรเสริญ.

นา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงรับ ขอ
พระสุคตจงรับ เวลานี้เป็นเวลาทีพระผู้มีพระภาคเจ้าควรรับ เวลานี้เป็นเวลา
ทีพระสุคต ควรรับ บัดนี้ พราหมณ์และคฤหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท
จักพากันหลังไหลไปทางทีพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไป เปรียบเหมือนเมื่อฝน
เม็ดใหญ่ตกลงน้ำย่อมไหลไปตามทีลุ่ม ฉะนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีศีลและปัญญา.

พ. คุณก่อนนาคิตะ เราอย่าได้ติดยศ และขอย่าได้ติดเรา คุณก่อน-
นาคิตะ ผู้ใดเป็นผู้ไม่ได้ตามความปรารถนา ไม่ได้โดยไมยาก ไม่ได้โดย
ไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่วิเวก สุขอันเกิดแต่
ความสงบ สุขอันเกิดแต่ความตรัสรู้ ซึ่งเราได้ตามความปรารถนา ได้โดย

ไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ผู้ที่ฟังยินดีสุขอันเกิดแต่ของไม่สะอาด สุขที่เกิด เพราะการหลับ สุขที่เกิดเพราะลาภสักการะและการสรรเสริญ คู่ก่อนนาคิตะ เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ที่อยู่ใกล้บ้าน ผู้นั่งเข้าสมาธิอยู่ใกล้บ้าน เราย่อม มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ โฉนคนวัดจักยังท่านผู้มีอายุรูปนี้ให้สืบทอดสมาธิ นั้นได้ หรือสามเณรจักยังท่านผู้มีอายุนั้นให้เคลื่อนจากสมาธิ ฉะนั้น เราจึง ไม่พอใจด้วยการอยู่ใกล้บ้านของภิกษุนั้น อนึ่ง เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรนั่งโง่งงอยู่ในป่า เราย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้มีอายุรูปนี้ จักบรรเทาความเหน็ดเหนื่อย เพราะการนอนนี้ แล้วกระทำ อรัญญสัญญาไว้ในใจเป็นเอกัคคตา ฉะนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ในป่าของ ภิกษุรูปนั้น อนึ่ง เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ไม่มี จิตเป็นสมาธินั่งอยู่ในป่า เรามีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้มีอายุรูปนี้ จักตั้งจิตที่ไม่เป็นสมาธิให้เป็นสมาธิ หรือจักตามรักษาจิตที่เป็นสมาธิไว้ ฉะนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ในป่าของภิกษุนั้น อนึ่ง เราเห็นภิกษุใน ธรรมวินัยนี้ ผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร มีจิตเป็นสมาธินั่งอยู่ในป่า เรามีความคิด อย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้มีอายุรูปนี้ จักเปลื้องจิตที่ยังไม่หลุดพ้นให้หลุดพ้น หรือจักตามรักษาจิตที่หลุดพ้นแล้วไว้ ฉะนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ป่าของ ภิกษุนั้น อนึ่ง เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ใกล้บ้าน ได้จีวรบิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอพอใจลาภ สักการะและ การสรรเสริญนั้นย่อมละทิ้งการหลีกออกเร้น ย่อมละทิ้งเสนาสนะสงัดอันตั้งอยู่ ในราวป่า มารวมกันอยู่ยังบ้าน นิคม และราชธานี ฉะนั้น เราจึงไม่พอใจ ด้วยการอยู่ใกล้บ้านของภิกษุนั้น อนึ่ง เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ถืออยู่ป่า เป็นวัตร ได้จีวร บิณฑบาตเสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เธอละลาภ สักการะและการสรรเสริญนั้น ย่อมไม่ละทิ้งการหลีกออกเร้น ย่อมไม่ละทิ้ง

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 642

เสนาสนะสังคอันตั้งอยู่ในราวป่า ฉะนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ป่าของภิกษุผู้นั้น
อนึ่ง สมัยใด เราเดินทางไกล ย่อมไม่เห็นใครข้างหน้าหรือข้างหลัง สมัยนั้น
เราย่อมมีความสุข โดยที่สุดด้วยการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ.

จบนาคิตสูตรที่ ๑๒

จบเสกขปริหานियวรรคที่ ๔

อรรถกถานาคิตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนาคิตสูตรที่ ๑๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กามนุตวิหาร ได้แก่ ผู้อยู่ในเสนาสนะท้ายบ้าน. บทว่า
สมาหิต์ นิสินฺนุ ได้แก่ ผู้นั่งเข้าสมาธิในเสนาสนะท้ายบ้านนั้น. บทว่า
อิทานิมิ ตักฺขบทเป็น อิทานิ อิมิ. บทว่า สมาธิมุหา จาเวสุตฺติ ความว่า
จักออกจากสมาธิ. บทว่า น อุตฺตมโน โหติ ความว่า ย่อมไม่มีใจเป็น
ของตน (ไม่ดีใจ). บทว่า ปจฺลายมานิ ได้แก่ กำลังหลบอยู่. บทว่า
เอกตฺตํ มีอธิบายว่า กระทำอรัญญสัญญานันແหละไว้ในใจให้ (จิต) มีสภาพ
เป็นเอก คือเป็นจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง. บทว่า อหุรฺกฺขิสฺสุตฺติ ได้แก่ จัก
อนุเคราะห์. บทว่า อธิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิโมເจสุตฺติ ความว่า จักเปลื้องจิต
ที่ยังไม่พ้นไปในเวลาอื่น ด้วยวิมุตติทั้ง ๕ ในบัดนี้. บทว่า ริญฺจติ ได้แก่
เว้นคือสลัดทิ้ง. บทว่า ปฏิปฺปณาเมตฺวา ได้แก่บรรเทา คือสลัดออกไป.
บทว่า อุจฺจารปฺสฺสาวกมฺมฺมาย ได้แก่ เพื่อต้องการถ่ายอุจจาระ และปัสสาวะ.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 643

ด้วยเหตุนี้ ก็ด้วยสถานะเพียงเท่านี้ พระบรมศาสดาได้ตรัสสรรเสริญ
เสนาสนะป่าไว้. แต่คำใดที่จะกล่าวในส่วนต้นแห่งพระสูตร ข้าพเจ้าได้กล่าว
ไว้แล้วในหนหลัง ฉะนี้แล.

จบอรรถกถานาคិតสูตรที่ ๑๒

จบเสกขปริหานियรรคพรรณนาที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เสกสูตร
๒. ปฐมอปริหานียสูตร
๓. ทุตยอปริหานียสูตร
๔. โมคคัลลานสูตร
๕. วิชชาภากิยสูตร
๖. วิวาทมูลสูตร
๗. ทานสูตร
๘. อัตกการีสูตร
๙. นิทานสูตร
๑๐. กิมมิลสูตร
๑๑. ทารุกขันธสูตร
๑๒. นาคิตสูตร และอรรถกถา.

ธรรมกถวรรคที่ ๕

๑. นาคสูตร

ว่าด้วยผู้ประเสริฐ

[๓๑๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล เวลาเช้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งแล้ว ทรงถือบาตรจีวรเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ครั้นเสด็จกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัตแล้ว ตรัสเรียกท่านพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ มาเถิด เราจักเข้าไปยังปราสาทของมิกคารมารดา ที่บุพพารามวิหาร เพื่อพักผ่อนกลางวัน ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมกับท่านพระอานนท์ได้เสด็จเข้าไปยังปราสาทของมิกคารมารดา ที่บุพพารามวิหาร ครั้งนั้น เวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือนแล้ว ตรัสเรียกท่านพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ มาเถิด เราจักไปยังทำน้ำชื้อบุพพโกฏฐกะ เพื่อสร่งน้ำ ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมกับท่านพระอานนท์ได้เสด็จเข้าไปยังทำน้ำชื้อบุพพโกฏฐกะ เพื่อสร่งน้ำ ครั้นสร่งแล้ว เสด็จขึ้นมา ทรงนุ่งอันตราวาสกได้ยื่นฝั่งพระวรกายอยู่.

ก็สมัยนั้น พระเสวตถุญชรของพระเจ้าปเสนทิโกศล ขึ้นมาจากทำน้ำชื้อบุพพโกฏฐกะ เพราะเสียงดนตรีใหญ่ที่เขาตีประโคม ก็มหาชนเห็นช้างนั้นแล้ว กล่าวชมอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ช้างของพระราชางามยั้งนัก ช้างของพระราชานาคูณิก ช้างของพระราชานาเลื่อมใส่นัก ช้างของพระราชา มีอวัยวะสมบูรณ์.

เมื่อมหาชนกล่าวชมอย่างนี้แล้ว ท่านพระกาฬทายีได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาชนเห็นช้างเชือกใหญ่ สูง มีอวัยวะสมบูรณ์เท่านั้นหรือหนอ จึงได้กล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ช้างเป็นสัตว์ประเสริฐหนอ หรือว่ามหาชนเห็นสัตว์บางอย่างแม้อื่นที่ใหญ่ สูง มีอวัยวะสมบูรณ์ จึงได้กล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ สัตว์นั้นประเสริฐหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนกาฬทายี มหาชนเห็นช้างเชือกใหญ่ สูงมีอวัยวะสมบูรณ์บ้าง จึงได้กล่าวชมอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ช้างเป็นสัตว์ประเสริฐหนอ มหาชนเห็นม้าตัวใหญ่ สูงบ้าง โคตัวใหญ่ สูงบ้าง งูตัวใหญ่ ยาวบ้าง ต้นไม้ใหญ่ สูงบ้าง มนุษย์มีร่างกายใหญ่ สูง มีอวัยวะสมบูรณ์บ้าง จึงได้กล่าวชมอย่างนี้ว่า ประเสริฐหนอ คุณก่อนกาฬทายี อนึ่ง บุคคลใดไม่ทำความชั่วด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในโลกนี้กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เราเรียกบุคคลนั้นว่าผู้ประเสริฐ.

กา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว คือ พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยดีดังนี้ว่า คุณก่อนกาฬทายี อนึ่ง บุคคลใดไม่ทำความชั่วด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในโลกนี้กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เราเรียกบุคคลนั้นว่าผู้ประเสริฐ.

ท่านพระกาฬทายีกราบทูลต่อไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ข้าพระองค์ ขออนุโมทนาพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วนี้ด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าพระองค์ได้สดับ จากพระองค์ผู้

เป็นพระอรหันต์ ดั่งนี้ว่า มนุษย์ทั้งหลาย

ย่อมมอบน้อมพระสัมพุทธเจ้า พระองค์ใด

ผู้เป็นมนุษย์ทรงฝึกฝนพระองค์แล้ว มีจิต

ตั้งมั่น ดำเนินไปในทางประเสริฐ ทรง

ยินดีในธรรมที่ยังจิตให้เข้าไปสงบ ทรง

ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง แม้เทวดาทั้งหลาย

ก็ย่อมมอบน้อมพระสัมพุทธเจ้า พระองค์

นั้น ผู้ก้าวล่วงสังโยชน์ทั้งปวง ทรงออก

จากกิเลสเครื่องร้อยรัด ทรงบรรลุธรรม

ที่ไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด ทรงยินดีใน

ธรรมอันเป็นที่ออกไปจากกามทั้งหลาย

คล้ายทองคำที่พ้นแล้วจากหิน ฉะนั้น พระ

องค์เป็นผู้ประเสริฐ รุ่งเรืองล่งสรรพสัตว์

คล้ายขุนเขาหิมวันต์ สูงกว่าภูเขาตลาตูก

อื่น ฉะนั้น พระองค์ผู้ทรงนามว่านาคะ

อันเป็นจริงนี้เป็นผู้ยิ่งกว่าเทวดาทั้งปวงผู้มี

นามว่านาคะ ข้าพระองค์จะชี้แจง ซึ่ง

ความที่พระองค์ เป็นผู้เปรียบด้วยช้าง

เพราะพระองค์ไม่ทรงทำความชั่ว มีโสรัจ-

จะและอวิหิงสา เป็นเทำหน้าทั้งสองของ

พระองค์ ผู้เป็นเพียงดั่งช้างตัวประเสริฐ

ตบะ และพรหมจรรย์เป็นเทำหลังทั้งสอง

ของพระองค์ผู้เป็นข้างตัวประเสริฐ พระ
องค์ผู้เป็นข้างตัวประเสริฐ อย่างยอดเยี่ยม
มีศรัทธาเป็นงวง มีอุเบกขาเป็นงาอันขาว
มีสติเป็นคอ มีปัญญาเป็นเคียว มีการ
สอดส่องธรรมเป็นปลายงวง มีธรรมเครื่อง
เผากิเลสเป็นท่อน มีวิเวกเป็นหาง พระ
องค์ทรงมีฌาน ทรงยินดีในผลสมาบัติ
เป็นลมหายใจ ทรงมีจิตเข้าไปตั้งมั่นภายใน
ทรงดำเนินไปก็มีจิตตั้งมั่น ทรงยืนอยู่
ก็มีจิตตั้งมั่น ทรงบรรทมก็มีจิตตั้งมั่น
แม้ประทับนั่งก็มีจิตตั้งมั่น ทรงสำรวจแล้ว
ในทวารทั้งปวง นี่เป็นสมบัติของพระองค์
ผู้เป็นข้างตัวประเสริฐ พระองค์ผู้เป็นข้าง
ตัวประเสริฐยอมสวดยิ่งที่ไม่มีโทษ ไม่
สวดยิ่งที่มีโทษ ได้อาหารและเครื่องนุ่ง
ห่มแล้ว ทรงเว้นการสะสม ทรงตัด
สังโยชน์น้อยใหญ่ ทรงตัดเครื่องผูกพัน
ทั้งปวง จะเสด็จไปทางใด ๆ ก็ไม่มีห่วง
ใยเสด็จไป ดอกบัวช่อบุณฑริก มีกลิ่น
หอม น้ำรินรมย์ใจ เกิดในน้ำ เจริญใน
น้ำ ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำ แม้ฉนใด
พระองค์ผู้เป็นข้างตัวประเสริฐ ก็ฉนนั้น
ทรงอุบัติขึ้นมาดีแล้วในโลก ก็ทรงเบิก

บานอยู่ในโลก อันตัณหา มานะ ทิณฺฐิไม่
ฉาบทาพระองค์ให้ติดอยู่กับโลก เหมือน
ดอกปทุมไม้เป็ยกน้ำ ฉะนั้น ไฟกอง
ใหญ่ลุกรุ่งโรจน์ ย่อมดับเพราะหมดเชื้อ
ฉนฺใด พระองค์ผู้เป็นช้างตัวประเสริฐ
ก็ฉนนั้น คือ เมื่อสังขารทั้งหลายสงบ
แล้ว ก็เรียกกันว่าเสด็จนิพพานข้ออุปมา
ที่ให้รู้เนื้อความแจ้งชัดนี้ อันวินฺญชฺนทั้ง
หลายแสดงไว้แล้ว พระอรหันต์ผู้เป็นช้าง
ตัวประเสริฐอย่างยอดเยี่ยมทั้งหลาย ย่อม
รู้แจ้งชัดซึ่งพระองค์ผู้เป็นช้างตัวประเสริฐ
ซึ่งพระกาฬุทายีผู้เป็นช้างตัวประเสริฐ
แสดงไว้แล้ว พระองค์ผู้เป็นช้างตัว
ประเสริฐ ทรงปราศจากราคะ ทรง-
ปราศจากโทสะ ทรงปราศจากโมหะ ทรง
หาอสาวิกิเลสมิได้ เมื่อทรงละสรีระ ก็
ทรงหาอสาวิกิเลสมิได้ จักเสด็จปรินิพพาน.

จบภาคสูตรที่ ๑

ธรรมิกวรรคธรรมนาที่ ๕

อรรถกถานาคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนาคสูตรที่ ๑ แห่งธรรมิกวรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

คำว่า **อายุสมตา อานนุเทน สathi** นี้ พระสังคีติกาจารย์กล่าวไว้ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระเถระว่า อานนที่ เรามาไปกันเถิด ดังนี้ แล้วเสด็จไป. ฝ่ายพระศาสดาบัณฑิตพึงทราบว่ อันภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น นั้นแหละ แวดล้อมแล้วได้เสด็จไปที่บุพพารามนั้น.

บทว่า **เตนุปลสุงมิ** ความว่า (พระผู้มีพระภาคเจ้า) อันภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นนั้นแล แวดล้อมแล้วเสด็จเข้าไป. บทว่า **ปรีติญจิตฺวา** นี้ เป็นคำโวหาร หมายความว่า ทรงสรลงสนานแล้ว.

บทว่า **ปฺพุพฺพตฺตานิ** **กูรฺมานิ** ความว่า (พระผู้มีพระภาคเจ้า) ทรงนุ่งผ้าสองชั้นที่ย้อมแล้ว ทรงถือเอาผ้าอุตราสงค์ด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ประทับยืนผินพระปฤษฎางค์ให้โลกธาตุด้านทิศตะวันตก ผินพระพักตร์ให้โลกธาตุด้านทิศตะวันออก ทำพระวรกายให้แห้ง เหมือนก่อนโดยปราศจากน้ำ.

ฝ่ายภิกษุสงฆ์ลงตามทีนั้น ๆ อาบน้ำแล้วได้ขึ้นมาล้อมพระศาสดา อย่างพร้อมพรัก สมัยนั้น พระอาทิตย์โคจรเคลื่อนต่ำลงไปทางโลกธาตุด้านทิศตะวันตก คล้ายตุ้มหูทองแดงผสมทองคำ กำลังจะล่วงหล่นจากอากาศ ฉะนั้น. ทางด้านโลกธาตุทางทิศตะวันออก พระจันทร์ เหมือนมณฑลแห่งเงินที่บริสุทธิ์ ฉะนั้น.

ในที่ตรงกลางโลกธาตุ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร ได้ประทับยืนเปล่งฉัพพรรณรังสีฉายแสงสว่าง ณ ริมฝั่งแม่น้ำ นุพพโกณฑูละ.

บทว่า เตน โข ปน สมเยน ฯเปฯ เสโต นาม คาโม ความว่า นาคคือช้างที่ได้นำมาอย่างนั้น (นามว่าเสตะ) เพราะมีสีขาว. บทว่า มหาตุรียตาพิตวาทีเตน ได้แก่ ด้วยการประโคมดนตรีอย่างมโหฬาร.

ในบทว่า มหาตุรียตาพิตวาทีเตน มีอธิบายว่า การประโคม ครั้งแรกชื่อว่า ตาพิตะ การประโคมครั้งต่อไปต่อจากครั้งแรกนั้น ชื่อว่า วาทีตะ

บทว่า ชโน ได้แก่ มหาชนผู้ประชุมกันเพื่อคู่ช้าง. บทว่า ทิสฺวา เอวมหา ความว่า (มหาชน) เห็นช้างใหญ่ นั้น อันนายควาญช้าง ให้อาบน้ำ ชัดสือ้วยวะน้อยใหญ่แล้ว ขึ้นมาพักไว้ในอกฝั่งทำตัวให้สะเด็ดน้ำ แล้วเอา เครื่องประดับช้างมาประดับให้ จึงกล่าวคำสรรเสริญว่า ผู้เจริญ ช้างนี้งาม แท้หนอ. บทว่า กายุปนฺโน ได้แก่ เข้าถึงด้วยความถึงพร้อมแห่งร่างกาย อธิบายว่า มีอ้วยวะน้อยใหญ่บริบูรณ์.

บทว่า อายสุมา อูทายี ได้แก่ พระกาฬุทายีเถระ ผู้บรรลु ปฏิสัมภิตา. บทว่า เอตทโวจ ความว่า (พระกาฬุทายีเถระ) เห็นมหาชน นั้นกล่าวสรรเสริญคุณของช้าง จึงคิดว่า ชนนี้กล่าวสรรเสริญคุณของช้างซึ่ง บังเกิดในอเหตุกปฏิสนธิ แต่กลับไม่กล่าวสรรเสริญพระคุณของช้างคือ พระพุทธเจ้า บัดนี้ เราจักกล่าวสรรเสริญพระคุณของช้างคือพระพุทธเจ้า เปรียบเทียบกับช้างตัวประเสริฐตัวนี้ ดังนี้ แล้วได้กล่าวคำมีอาทิว่า หตุถิเมว นุ โข ฆนฺเต.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มหฺนฺตํ ใต้แก่ ถึงพร้อมด้วยทรวดทรง.
บทว่า พรฺหฺนฺตํ ใต้แก่ ถึงพร้อมด้วยความใหญ่โต. บทว่า เอวมาห ใต้แก่
กล่าวอย่างนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุที่นาคศัพท์เป็นไป ใน
ข้างข้าง ม้าข้าง โคข้าง งูข้าง ต้นไม้ข้าง มนุษย์ข้าง ฉะนั้น จึงตรัสคำว่า
หตุถิมปิ โข เป็นต้น.

บทว่า อาคฺุ ใต้แก่ อกุศลธรรมที่ชั่วช้าลามก. บทว่า ตมฺหิ
นาโคติ พรฺมุํ ความว่า เราตถาคตเรียกบุคคลนั้นว่า เป็นนาค เพราะไม่ทำ
อกุศลกรรมบถ ๑๐ และอกุศลจิต ๑๒ ด้วยทวาร ๓ เหล่านี้. ก็บุคคลนี้ชื่อว่า
เป็นนาค ด้วยความหมายนี้ คือไม่ทำความชั่ว.

บทว่า อิมานฺหิ คธาหิ อนุโมทามิ ความว่า เรานุโนทนา คือ
ชื่นชมด้วยคธา ๑๖ คธา (แบ่งเป็นบท) ได้ ๖๔ บทเหล่านี้. บทว่า
มนุสฺสญฺตํ คือ เป็นมนุษย์อยู่แท้ ๆ มิได้เข้าถึงความเป็นเทพ เป็นต้น.
บทว่า อตฺตทฺนฺตํ ใต้แก่ ฝึกแล้วด้วยตนเองนั่นแล คือ มิได้ถูกบุคคลอื่น
นำเข้าไปสู่การฝึก.

อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกแล้วในฐานะ ๖ เหล่านี้ คือ
ทรงฝึกทั้งทางตา ทั้งทางหู ทั้งทางจมูก ทั้งทางลิ้น ทั้งทางกาย ทั้งทางใจ
ด้วยการฝึกด้วยมรรคที่พระองค์ให้เกิดขึ้นเอง คือทรงสงบ คือดับ ใต้แก่
ดับสนิท เพราะเหตุนั้น พระกาฬุทายีเถระจึงกล่าวว่า อตฺตทฺนฺตํ ดังนี้.

บทว่า สมหิตํ ใต้แก่ ตั้งมั่นแล้วด้วยสมาธิทั้งสองอย่าง. บทว่า
อิริยมาณํ ใต้แก่ อยู่. บทว่า พรฺหฺมปฺเต ใต้แก่ ในทางอันประเสริฐที่สุด

คือ ในทางคืออมตนิพพาน. บทว่า **จิตตสุตฺตสเม รตํ** ได้แก่ ผู้ระงับ
นิวรณ์ ๕ ด้วยปฐมฌาน ระงับวิตกวิจารณ์ด้วยทุติยฌาน ระงับปิติด้วยตติยฌาน
ระงับสุขและทุกข์ด้วยจตุตถฌาน แล้วยินดี คือยินดียิ่งในความสงบของจิตนั้น.

บทว่า **นมสฺสสนฺติ** ได้แก่ นมัสการด้วยกาย นมัสการด้วยวาจา
นมัสการด้วยใจ คือ นมัสการ ได้แก่ สักการะ ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควร
แก่ธรรม. บทว่า **สพฺพชฺรมาณ ปารคํ** ได้แก่ (พระผู้มีพระภาคเจ้า) ถึงฝั่ง
คือบรรลุถึงความสำเร็จ คือ ถึงที่สุดแห่งธรรมคือขั้น ๓ อายตนะ ชาติ
ทั้งหมด ด้วยการถึงฝั่ง ๖ อย่าง คือ ทรงถึงฝั่งแห่งอภิญญา ทรงถึงฝั่งแห่ง
ปริญญา ทรงถึงฝั่งแห่งปหานะ ทรงถึงฝั่งแห่งภาวนา ทรงถึงฝั่งแห่งการทำ
ให้แจ้ง ทรงถึงฝั่งแห่งสมาบัติ.

บทว่า **เทวาปี** ต่ **นมสฺสสนฺติ** ความว่า เทวดาผู้ประสบทุกข์
ทั้งหลายมีสุพรหมเทพบุตรเป็นต้น และเทวดาผู้ประสบสุข ซึ่งสถิตอยู่ใน
หมื่นจักรวาลทั้งหมดทีเดียว ต่างพากันนมัสการพระองค์. ด้วยบทว่า **อิติ เม**
อรหโต สุตฺติ พระกาฬุทายีเถระแสดงว่า ข้าพระองค์ได้สดับในสำนักของ
พระองค์นั้นแล ผู้ได้ไฉนว่า เป็นพระอรหันต์ด้วยเหตุ ๔ อย่าง ดังพรรณนา
มาละนี้.

บทว่า **สพฺพลโยชนาตีตํ** ได้แก่ ผู้ข้ามพ้นสังโยชน์ ๑๐ ทั้งหมด.
บทว่า **วนา นิพฺพานมาคตํ** ได้แก่ ผู้ออกจากป่าคือกิเลส มาถึง ได้แก่
บรรลุถึงนิพพาน ซึ่งไม่มีป่า คือเว้นจากป่า คือกิเลส. บทว่า **กาเมหิ**
เนกขมฺมรตํ ความว่า การบรรพชา ๑ สมาบัติแปด ๑ อริยมรรคสี่ ๑ ชื่อว่า
การออกจากกามทั้งหลาย เพราะออกไปแล้วจากกามทั้งสองอย่าง (เทวดา-
นมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้า) ผู้ยินดี คือยินดียิ่งในเนกขัมมะนั้น.

บทว่า มุตฺตํ เสลาว กาณฺจนํ ได้แก่ เหมือนกับทองที่พันไป
จากธาตุ คือ ศีลา. บทว่า สพุเพ อจฺจุรฺจึ ความว่า ผู้มีความงดงาม
เป็นไปเหนือสรรพสัตว์ อธิบายว่า พระโศดาบันน์ ชื่อว่าผู้มีความงดงามเหนือ
ผู้อื่น เพราะมีความงดงามเหนือปุถุชนผู้เกิดในภพที่ ๘ ไป พระสกทาคามี
ชื่อว่าผู้มีความงดงามเหนือ เพราะมีความงดงามเป็นไปเหนือพระโศดาบันน์ ๑ ล ๑
พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่าผู้มีความงดงามเหนือ เพราะมีความงดงามเป็นไปเหนือ
พระฉินาสพ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าผู้มีความงดงามเหนือ เพราะมีความงดงาม
เป็นไปเหนือพระปัจเจกพุทธเจ้า.

บทว่า หิมวาณฺเณ ลฺลฺลฺลฺโย ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้ายอม
งามเหนือ (บุคคลอื่นทั้งเทวดาและมนุษย์) เปรียบเหมือนภูเขาหลวงหิมพานต์
งามเหนือภูเขาอื่น ๆ ฉะนั้น. บทว่า สจฺจนฺนโม ได้แก่ (พระผู้มีพระภาคเจ้า)
มีพระนามจริง คือมีพระนามตามเป็นจริง ได้แก่มีพระนามแต่อย่างนี้ว่า นาคะ
เพราะไม่ทำความชั่วนั่นเอง.

บทว่า โสฺรจฺจํ ได้แก่ ผู้มีศีลที่สะอาด. บทว่า อวิหิตา ได้แก่
กรุณา และธรรมที่เป็นส่วนเบื้องต้นของกรุณา (เมตตา). บทว่า ปาทา
นาคสุสฺส เต พุเว ความว่า ธรรมทั้งสองนั้น เป็นพระบาทเบื้องหน้าของนาคะ
คือพระพุทธรเจ้า. บทว่า ตโป ได้แก่ การสมาทานวัตร. บทว่า พุรฺหมจฺจิริยํ
ได้แก่ ศีลในอริยมรรค.

บทว่า จรณฺา นาคสุสฺส ตฺยาปเร ความว่า ดบะและพรหมจรรย์
ทั้งสองนั้น เป็นพระบาทนอกนี้ คือเป็นพระบาทเบื้องหลังของนาคะ คือ
พระพุทธรเจ้า. บทว่า สพุธาหตุโธ ได้แก่ ประกอบด้วยวงที่สำเร็จด้วย
ศรัทธา. บทว่า อุเปกฺขาสตทฺทฺตฺวา ได้แก่ ประกอบด้วยงาขาวที่สำเร็จ

ด้วยอุเบกขา มืองค์ ๖. บทว่า สติ คีวา ความว่า คอเป็นที่ตั้งแห่งกลุ่มเส้นเอ็น ในอวัยวะน้อยใหญ่ของช้าง ฉันทใด สติก็เป็นที่ตั้งแห่งธรรมมีโสรัจจะเป็นต้น ของช้างคือพระพุทธเจ้า ฉันทนั้น ด้วยเหตุนี้ พระกาพุทธายีเถระ จึงกล่าวว่ สติ คีวา ดังนี้.

บทว่า สิริโร ปญญา ความว่า ศีรษะเป็นอวัยวะอันสูงสุดของนาค คือช้าง ฉันทใด พระสัพพัญญุตญาณก็เป็นสิ่งสูงสุดของนาค คือพระพุทธเจ้า ฉันทนั้น ด้วยว่า พระพุทธเจ้านั้นทรงทราบธรรมทั้งปวง ด้วยพระสัพพัญญุตญาณนั้น ด้วยเหตุนี้ พระกาพุทธายีเถระ จึงกล่าวว่ สิริโร ปญญา ดังนี้.

บทว่า วิมสา ฆมฺมจินฺตนา ความว่า นาคคือช้าง ชื่อว่า มีปลายวงเป็นเครื่องพิจารณา ช้างนั้นพิจารณาถึงสิ่งที่แข็ง อ่อน และสิ่งของที่ควรเกี่ยวกิน ด้วยปลายวงนั้น ต่อแต่นั้นก็ละสิ่งของที่ควรละ คว่าเอาสิ่งของที่ควรคว่า ฉันทใด การคิดถึงธรรม กล่าวคือญาณเครื่องกำหนดส่วนแห่งธรรม ชื่อว่าเป็น วิมสา (ปัญญาเครื่องพิจารณา) ของนาคคือพระพุทธเจ้า ฉันทนั้น เหมือนกัน เพราะว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงรู้จัก ภัพพาทัพพบุคคลด้วยญาณนั้น ด้วยเหตุนี้ พระกาพุทธายีเถระ จึงกล่าวว่ วิมสา ฆมฺมจินฺตนา ดังนี้.

บทว่า ฆมฺมจฺจนฺตสมาทโป ความว่า สมาธิในจตุตถฌานเรียกว่า ธรรม. การเผาผลาญกิเลส คือ จฺจนฺต ชื่อว่า จฺจนฺตสมาทปะ ได้แก่ ที่สำหรับเผาผลาญ (กิเลส) ธรรมอันเป็นที่เผาผลาญ (กิเลส) คือท้องของบุคคลนั้น มีอยู่ เหตุนี้ บุคคลนั้นจึงชื่อว่า มีธรรมเป็นที่เผาผลาญคือท้อง. เพราะว่าธรรมมีอิทธิวิธีเป็นต้นเหล่านั้น ย่อมสำเร็จแก่บุคคลผู้ดำรงอยู่ในสมาธิ คือจตุตถฌาน เพราะเหตุนี้ สมาธิในจตุตถฌานนั้น จึงเรียกว่า ธรรมที่เผาผลาญ คือ ท้อง.

บทว่า วิเวโก ได้แก่ กายวิเวก จิตวิเวก และอุปธิวิเวก. ขนหางของช้างย่อมขับไล่แมลงวัน ฉะนั้น วิเวกของพระตถาคตย่อมขับไล่คฤหัสถ์และบรรพชิต ฉะนั้น เพราะเหตุฉนั้น วิเวกนั้น พระกาฬุทายีเถระจึงกล่าวว่า ขนหาง.

บทว่า ฌายี แปลว่า ผู้มีปกติเพ่งด้วยฌาน ๒. บทว่า อสุสาสรโต ความว่า ก็ผลสมบัติของนาค คือ พระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนลมหายใจเข้าและออกของช้าง พระพุทธเจ้าทรงยินดีในผลสมบัตินั้น อธิบายว่า เว้นจากผลสมบัตินั้นซึ่งเปรียบเหมือนลมหายใจเข้าลมหายใจออกก็เป็นไปไม่ได้.

บทว่า สพฺพุตฺต สํวฺต ได้แก่ สำรวมแล้วในทุกทวาร. บทว่า อนวชฺชานิ ได้แก่ โภชนะที่เกิดขึ้นจากสัมมาอาชีวะ. บทว่า สวชฺชานิ ได้แก่ โภชนะที่เกิดขึ้นด้วยมิจฉาอาชีวะ ๕ อย่าง.

บทว่า อญฺญฺลํ ได้แก่ น้อยและมาก. บทว่า สพฺพํ เจตฺวาน พนฺธํ ได้แก่ ตัดสังโยชน์หมดทั้ง ๑๐ อย่าง. บทว่า น อฺปฺลปฺปติ โลเกน ความว่า ไม่ติดอยู่กับโลกด้วยเครื่องทำให้ติด คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ.

บทว่า มหฺลฺกนิ ๑ ได้แก่ ไฟกองใหญ่. ในบทว่า วิญฺญฺหิ เทสิตา นี้ มีความว่า พระกาฬุทายีเถระบรรลุปุทธิสัมภิตา เป็นวิญญูชนเป็นบัณฑิต (อุปมาทั้งหลาย) อันพระกาฬุทายีเถระนั้นแสดงไว้แล้ว.

บทว่า วิญฺญาณนฺตฺติ มหฺนาคา นาคํ นาคเณ เทสิตํ ความว่า นาคคือพระชินาสพนอกนี้ จักรู้แจ้งนาคคือพระพุทธเจ้าที่นาคคือพระอุทายีเถระแสดงไว้แล้ว.

บทว่า สรริ ๑ วิขหิ ๑ ปรินิพฺพสฺสติ ความว่า นาคคือพระพุทธเจ้า ทรงดับสนิทด้วยการดับกิเลส ณ โพธิบัลลังก์แล้วจักเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ณ ระหว่างนางรังทั้งคู่.

พระอุทายีเถระผู้บรรลุปฎิบัติสัมภีทา จบเทศนาโดยกล่าวสรรเสริญคุณพระทศพลด้วยคาถา ๑๖ คาถา ด้วยบท ๖๔ บท ด้วยประการดังพรรณนามาฉะนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนา. เวลาจบเทศนา สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้ค้ำน้ำอมฤต (บรรลุธรรม) แล.

จบอรรถกถานาคสูตที่ ๑

๒. มิคสาลาสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๖ จำพวก

[๓๑๕] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระอานนทน์งแล้วถือบาตรจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาสิกาชื่อนิคสาลา แล้วนั่งบนอาสนะที่ได้ปูไว้ ครั้งนั้นอุบาสิกาชื่อนิคสาลาเข้าไปหาท่านพระอานนทน์งที่อยู่ กราบไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามท่านพระอานนทน์งว่า ข้าแต่ท่านพระอานนทน์ง ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนี้ ที่เป็นเหตุให้คน ๒ คน คือคนหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ และคนหนึ่งไม่ประพฤติพรหมจรรย์ จักเป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนจะพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร คือ บิดาของดิฉันชื่อนุปราณะ เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ประพฤติห่างไกล งดเว้นจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ท่านทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่าเป็นสกทาคามีบุคคลเข้าถึงหมู่เทวดาชั้นดุสิต บุรุษชื่อนิติทัตตะผู้เป็นที่รักของบิดาของดิฉัน เป็นผู้ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ (แต่) ยินดีด้วยภรรยาของตน แม้เขากระทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามี-

บุคคลเข้าถึงหมู่เทวดาชั้นดุสิต ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนี้ ที่เป็นเหตุให้คน ๒ คน คือ คนหนึ่งประพุดติพรหมจรรย์ และคนหนึ่งไม่ประพุดติพรหมจรรย์ จักเป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนจะพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร.

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า คู่ก่อนน้องหญิง ก็ขื่อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ไว้อย่างนั้นแล.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์รับบิณฑบาตที่นิเวศน์ของอุบาสิกา ชื่อ มิคสาสาแล้ว ลุกจากอาสนะกลับไป ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์กลับจากบิณฑบาตภายหลังภัตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลาเช้า ข้าพระองค์นั่งแล้วถือบาตรจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของอุบาสิกาชื่อมิกสาสา แล้วนั่งบนอาสนะที่ได้ปูไว้ ลำดับนั้น อุบาสิกาชื่อมิกสาสาเข้าไปหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ กราบไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามข้าพระองค์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนี้ ที่เป็นเหตุให้คน ๒ คน คือ คนหนึ่งประพุดติพรหมจรรย์ และคนหนึ่งไม่ประพุดติพรหมจรรย์ จักเป็นผู้มีคติเสมอกันในสัมปรายภพ อันวิญญูชนพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร คือ บิดาของดิฉันชื่อปุราณะ เป็นผู้ประพุดติพรหมจรรย์ ประพุดติห่างไกล งดเว้นจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน ท่านกระทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลเข้าถึงหมู่เทวดาชั้นดุสิต บุรุษชื่ออสิทตตะผู้เป็นที่รักของบิดาของดิฉัน เป็นผู้ไม่ประพุดติพรหมจรรย์ (แต่) ยินดีด้วยภรรยาของตน แม้เขากระทำกาละแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ว่า เป็นสกทาคามีบุคคลเข้าถึงหมู่เทวดาชั้นดุสิต ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนี้ ที่เป็นเหตุให้คน

๒ คน คือ คนหนึ่งประพุดติพรหมจรรย์ และคนหนึ่งไม่ประพุดติพรหมจรรย์
จักเป็นผู้มีคติเสมอกัน อันวิญญูชนพึงรู้ทั่วถึงได้อย่างไร เมื่ออุบาสิกาชื่อ
มิกสาลากว่าอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าวกะอุบาสิกาชื่อมิกสาลาดังนี้ว่า
ดูก่อนน้องหญิง ก็ข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ไว้อย่างนั้นแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนทฺ์ ก็อุบาสิกาชื่อมิกสา
เป็นพาล ไม่ฉลาด เป็นสตรี รู้ตัวว่าเป็นสตรี เป็นอะไร และพระสัมมา-
สัมพุทธะเป็นอะไร ในญาณเครื่องกำหนดรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของ
บุคคล ดูก่อนอานนทฺ์ บุคคล ๖ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๖ จำพวก
เป็นไฉน ? ดูก่อนอานนทฺ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ดเว้นจากบาป
มีการอยู่ร่วมเป็นสุข พวกคนที่ประพุดติพรหมจรรย์ร่วมกัน ย่อมยินดียิ่ง
ด้วยการอยู่ร่วมกัน เขาไม่ได้กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ไม่ได้กระทำกิจแม้ด้วย
ความเป็นพหูสูต ไม่ได้แทงตลอดแม้ด้วยทิฏฐิ ไม่ได้วิมุตติแม้ที่เกิดในสมัย
เขาตายไปแล้วย่อมไปทางเสื่อม ไม่ไปทางเจริญ เป็นผู้ถึงทางเสื่อม ไม่เป็น
ผู้ถึงทางเจริญ.

ดูก่อนอานนทฺ์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ดเว้นจากบาป
มีการอยู่ร่วมเป็นสุข พวกคนที่ประพุดติพรหมจรรย์ร่วมกัน ย่อมยินดียิ่ง
ด้วยการอยู่ร่วมกัน เขาได้กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ได้กระทำกิจแม้ด้วยความเป็น
พหูสูต ได้แทงตลอดแม้ด้วยทิฏฐิ ได้วิมุตติแม้ที่เกิดในสมัย เขาตายไปแล้ว
ย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม เป็นผู้ถึงทางเจริญ ไม่เป็นผู้ถึงทางเสื่อม
ดูก่อนอานนทฺ์ พวกชนผู้ถือประมาณย่อมประมาณในเรื่องนั้นว่า ธรรมของชน
แม้นี้ก็เหล่านั้นแหละ. ธรรมของชนแม้อื่นก็เหล่านั้นแหละ เหตุไฉน บรรดา
คน ๒ คนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่งดี ก็การประมาณของคนผู้ถือประมาณ
เหล่านั้น เป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน ดูก่อน

อานนท์ ใน ๒ คนนั้น บุคคลใดเป็นผู้ดเว้นจากบาป มีการอยู่ร่วมเป็นสุข
พวกคนที่ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน ย่อมยินดีด้วยการอยู่ร่วมกัน เขาได้
กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง ได้กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ได้แทงตลอด
แม้ด้วยทิวฏฐิ ย่อมได้วิมุตติแม่ที่เกิดในสมัย คู่ก่อนอานนท์ บุคคลนี้ดีกว่า
และประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้นโน้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกระแสน
แห่งธรรมย่อมถูกต้องบุคคลนี้ ใครเล่านอกจากตถาคตจะพึงรู้เหตุนี้ เพราะ
เหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือ
ประมาณในบุคคล เพราะผู้ถือประมาณในบุคคล ย่อมทำลายคุณวิเศษของตน
เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้.

คู่ก่อนอานนท์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีความโกรธและความ
ถือตัวบางครั้งบางคราว โลกธรรมย่อมเกิดแก่เขา เขาไม่ได้กระทำกิจแม้ด้วย
การฟัง ไม่ได้กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ไม่ได้แทงตลอดแม้ด้วยทิวฏฐิ
ย่อมไม่ได้วิมุตติ แม่ที่เกิดในสมัย เมื่อตายไปแล้ว เขาย่อมไปทางเสื่อม
ไม่ไปทางเจริญ เป็นผู้ถึงทางเสื่อม ไม่เป็นผู้ถึงทางเจริญ.

คู่ก่อนอานนท์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีความโกรธและความ
ถือตัว บางครั้งบางคราว โลกธรรมย่อมเกิดแก่เขา เขาได้กระทำกิจแม้ด้วย
การฟัง ได้กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ได้แทงตลอดแม้ด้วยทิวฏฐิ ย่อมได้
วิมุตติแม่ที่เกิดในสมัย เมื่อตายไปแล้ว เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม
เป็นผู้ถึงทางเจริญ ไม่เป็นผู้ถึงทางเสื่อม ฯลฯ

คู่ก่อนอานนท์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีความโกรธและความ
ถือตัว บางครั้งบางคราว วิจิสังขารย่อมเกิดแก่เขา เขาไม่ได้กระทำกิจแม้ด้วย
การฟัง ไม่ได้กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต ไม่ได้แทงตลอดแม้ด้วยทิวฏฐิ
ย่อมไม่ได้วิมุตติ แม่ที่เกิดในสมัย เมื่อตายไปแล้ว เขาย่อมไปทางเสื่อม
ไม่ไปทางเจริญ เป็นผู้ถึงทางเสื่อม ไม่เป็นผู้ถึงทางเจริญ.

ดูก่อนอานนท์ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีความโกรธและความ
ถือตัว บางครั้งบางครั้ง วิสัยขารยอมเกิดแก่เขา เขาได้ทำกิจแม่ด้วยการฟัง
ได้ทำกิจแม่ด้วยความเป็นพหูสูต ได้แทงตลอดแม่ด้วยทฤษฎี ย่อมได้วิมุตติ
แม่ที่เกิดในสมัย เมื่อตายไปแล้ว เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม
เป็นผู้ถึงทางเจริญ ไม่เป็นผู้ถึงทางเสื่อม ดูก่อนอานนท์ พวกคนที่ถือประมาณ
ยอมประมาณเรื่องนั้นว่า ธรรมของคนนี้ก็เหล่านั้นแหละ เหตุไฉนบรรดาคน
๒ คนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่งดี ก็การประมาณของคนผู้ถือประมาณเหล่านั้น
ยอมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน ดูก่อนอานนท์
ใน ๒ คนนั้น บุคคลใดมีความโกรธและความถือตัว และบางครั้งบางครั้ง
วิสัยขารยอมเกิดแก่เขา เขาได้ทำกิจแม่ด้วยการฟัง ได้ทำกิจแม่ด้วยความ
เป็นพหูสูต ได้แทงตลอดแม่ด้วยทฤษฎี ย่อมได้วิมุตติแม่ที่เกิดในสมัย บุคคลนี้เป็น
ผู้ดีกว่าและประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้นโน้น ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
กระแสแห่งธรรมยอมถูกต้องบุคคลนี้ ใครเล่านอกจากตถาคตจะพึงรู้เหตุนี้
เพราะเหตุนี้แหละ อานนท์ เธอทั้งหลายอย่าเป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล
และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล เพราะผู้ถือประมาณในบุคคล ย่อมทำลาย
คุณวิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้ ดูก่อน
อานนท์ ก็อุบาสิกาชื่อนิมิตตลาเป็นพาล ไม่ฉลาด เป็นสตรี รู้ตัวว่าเป็นสตรี
เป็นอะไร และพระสัมมาสัมพุทธะ เป็นอะไร ในญาณเครื่องกำหนดรู้ความยิ่ง
และหย่อนแห่งอินทรีย์ของบุคคล ดูก่อนอานนท์ บุคคล ๖ จำพวกนี้แล
มีปรากฏอยู่ในโลก ดูก่อนอานนท์ บุษชื้อปฺราณะเป็นผู้ประกอบด้วยศีลเช่นใด
บุษชื้ออิตฺตตะก็เป็นผู้ประกอบด้วยศีลเช่นนั้น บุษชื้อปฺราณะได้รู้แม่คจิตของ

บุรุษชื่ออิสิทัตตะก็ห้ามมิได้ อนึ่ง บุรุษชื่ออิสิทัตตะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา เช่นใด บุรุษชื่อปุราณะก็ได้เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเช่นนั้น บุรุษชื่ออิสิทัตตะ ได้รู้แม็คติของบุรุษชื่อปุราณะก็ห้ามมิได้ คู่ก่อนอาณนที คนทั้ง ๒ เลวกว่ากัน ด้วยองคคุณคนละอย่างด้วยประการฉะนี้.

จบมิกสาลาสูตฺรที่ ๒

อรรถกถามิกสาลาสูตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในมิกสาลาสูตฺรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **กถํ กถํ นาม** ความว่า ด้วยเหตุอะไร ๆ. บทว่า **อญฺเญยฺโย** แปลว่า (ธรรม) อันบุคคลพึงรู้ให้ทั่วถึง. บทว่า **ยตุร** **หิ** **นาม** คือ ในธรรมชื่อใด. บทว่า **สมสมคตฺก** ความว่า พรหมจารีบุคคล และอพรหมจารีบุคคล (ผู้มีใจเป็นพรหมจารี) อันชนทั้งหลายรู้แล้วว่า จักเป็นผู้มีคติเสมอกันโดยภาวะที่เสมอกันนั่นเอง. บทว่า **สกทาคามี สตุโต ตฺสึตํ** **กายนํ** **อุปฺปนฺโน** ความว่า บังเกิดเป็นสกทาคามีบุคคลในภพดุสิตนั่นเอง.

บทว่า **กถํ กถํ นาม** ความว่า (มิกสาลาอุบาสิกาถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพรหมจารีบุคคลและอพรหมจารีบุคคลไว้) ด้วยเหตุอะไรหนอแล คือ พระองค์ทรงรู้จักแล้วจึงแสดงไว้หรือไม่ทรงรู้จัก พระเถระ (อาณนที) ไม่ทราบเหตุจึงกล่าวว่า คู่ก่อนน้องหญิง ก็แลข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ไว้อย่างนี้.

บทว่า **อมฺพกา** **อมฺพกสญฺญา** ความว่า (มิกสาลาอุบาสิกา) เป็นหญิง ยังประกอบด้วยความสำคัญอย่างหญิงอยู่นั่นเอง.

ในบทว่า **เก จ ปุริสบุคคลปฏิรูปปริยสาธเน** นี้ มีความย่อดังนี้ว่า
ญาณเป็นเครื่องกำหนดรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของบุรุษบุคคลทั้งหลาย
ว่า แข็งกล้า ว่าอ่อน เรียกว่า ปุริสบุคคลปฏิรูปปริยสาธเน ในคำว่า **เก จ**
ปุริสบุคคลปฏิรูปปริยสาธเน นี้. เพราะเหตุฉะนั้น มิคสาลาอุบาสิกาหญิงโง่
คือใคร และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีอภิญญาไม่ถูกขัดขวางในเพราะญาณเป็น
เครื่องรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของบุรุษบุคคลทั้งหลาย เป็นใคร การ
เปรียบเทียบ (บุคคล) ทั้งสองนั้นยังอยู่ห่างไกลกันมาก.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงว่า มิคสาลาอุบาสิกากับพระองค์ห่างไกลกันมาก
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำว่า **จ อิม อานนุท** เป็นต้น. บทว่า **โสโรโต**
โหติ ความว่า (บุคคลบางคน) เป็นผู้ด คือ เว้นด้วยดีจากบาป. ปาฐะเป็น
สุโรโต ดังนี้ก็มี.

บทว่า **อภินนุทนุติ สปุรหุมจารี เอกตตวาเสน** ความว่า
พรหมจารีบุคคลทั้งหลายต่างพากันชื่นชม คือ ยินดี ด้วยการอยู่ร่วมกันกับ
บุคคลนั้น. ปาฐะเป็น **เอกนุทวาเสน** ดังนี้ก็มี. หมายความว่า ด้วยการอยู่
ใกล้ชิดกัน.

บทว่า **สวเนนปิ อกตโหติ** ความว่า มิได้ฟังสิ่งที่ควรฟัง. ใน
บทว่า **พาสุสจเจนปิ อกตโหติ** นี้มีความว่า วิริยะเรียกว่า พาสุสัจจะ
มิได้ทำสิ่งที่ควรทำด้วยวิริยะ. บทว่า **ทิกฺขุจฺยาปิ อปฺปฏิวิทฺธ โหติ** ความว่า
มิได้แทงตลอดสิ่งที่ควรแทงตลอดด้วยทิกฺขุ.

บทว่า **สามายิกมฺปิ วิมุตตี น ลภติ** ความว่า ไม่ได้ปิติและ
ปราโมทย์ (ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยการฟังธรรมตามกาลอันสมควร. บทว่า

หานครามีเยว โหติ ความว่า ย่อมถึงความเสื่อมถ้อยเดียว. บทว่า ปมาณิกา คือ เป็นผู้ถือประมาณ (การเปรียบเทียบ) ในบุคคลทั้งหลาย.

บทว่า ปมินนุติ ได้แก่ เริ่มที่จะเปรียบเทียบ คือ ชั่ง. บทว่า เอโก หิโน ความว่า คนหนึ่งต่ำกว่าโดยคุณ (มีคุณต่ำกว่า). บทว่า เอโก ปณิโต ความว่า คนหนึ่งประณีตกว่าโดยคุณ (มีคุณสูงกว่า). บทว่า ตยฺหิ ได้แก่ การทำการเปรียบเทียบนั้น.

บทว่า อภิกฺกนุตฺตโร คือ ดีกว่า. บทว่า ปณิตฺตโร คือ อุดมกว่า. บทว่า ฆมฺมุสฺสโต นิพฺพหติ ความว่า วิปัสสนาญาณเป็นไปอย่างกล้าแข็ง นำออกไป (จากกิเลส) คือให้ถึงอริยมุมิ. บทว่า ตทนนฺตรํ โก ชาเนยฺย ความว่า ช่วงติดต่อนั้น คือ เหตุนั้น นอกจากพระตถาคตแล้ว ใครเล่าจะรู้ ?

บทว่า โกชฺมาโน ได้แก่ ความโกรธและความถือตัว. บทว่า โลภชฺชมา ได้แก่ ความโลภนั่นเอง. บทว่า วจีสังฺขารา ได้แก่ การพูดด้วยอำนาจการสนทนาปราศรัย.

บทว่า โย วา ปนสฺส มาทิสฺส ความว่า ก็หรือว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใดที่เหมือนกับเรตถาคต จะพึงมีอีกพระองค์หนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็จะพึงถือประมาณ (การเปรียบเทียบ) ในบุคคลทั้งหลาย. บทว่า ขณฺณติ ได้แก่ ถึงการชุกคุณ.

บทว่า อิม โข อานนฺท จ ปุคฺคฺลา ความว่า บุคคล ๖ บุคคลเหล่านี้ คือ บุคคลผู้สงบเสงี่ยม ๒ จำพวก บุคคลผู้ข่มความโกรธ ความถือตัว และธรรมคือความโลภได้ ๒ จำพวก บุคคลผู้ข่มความโกรธ ความถือตัวและวจีสังขารได้ ๒ จำพวก.

บทว่า คดี ได้แก่ ญาณคติ. บทว่า เอกงฺคหีนา ความว่า (บุคคล ทั้ง ๒ จำพวก คือ ปุราณะกับอิสิทัตตะ) ต่ำกว่ากันโดยองค์คุณคนละอย่าง. (คือ) ปุราณะวิเศษโดยศีล (สูงกว่าโดยศีล) อิสิทัตตะวิเศษโดยปัญญา (สูงกว่าโดยปัญญา) ศีลของปุราณะตั้งอยู่ในฐานะเสมอกับปัญญาของอิสิทัตตะ ปัญญาของอิสิทัตตะตั้งอยู่ในฐานะเสมอกับศีลของปุราณะแล.

จบอรรถกถามิคสาลาสูตรที่ ๒

๓. อินฺสูตร

ว่าด้วยความจนทางโลกกับทางธรรม

[๓๑๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นคนจน เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศคกามในโลก ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนจนเจ็บใจยากไร้ ย่อมกั้ม แม้การกั้ม ก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศคกามในโลก.

ภ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนจนเจ็บใจยากไร้ กั้มแล้วย่อมรับใช้ดอกเบี๋ย แม้การรับใช้ดอกเบี๋ยก็เป็นทุกข์ของผู้บริโศคกามในโลก.

ภ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนจนเจ็บใจยากไร้ รับใช้ดอกเบี๋ยแล้ว ไม่ใช้ดอกเบี๋ยตามกำหนดเวลา เจ้าหนี้ทั้งหลายย่อมทวงเขา แม้การทวงก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศคกามในโลก.

ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนจนเข็ญใจยากไร้ ถูกเจ้าหนี้ยกไม่ไหว เจ้าหนี้ยกทั้งหลายย่อมติดตามเขา แม้การติดตามก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก.

ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนจนเข็ญใจยากไร้ ถูกเจ้าหนี้ยกติดตามทัน ไม่ให้ทรัพย์ เจ้าหนี้ยกทั้งหลายย่อมจองจำเขา แม้การจองจำก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก.

ภิก. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ความเป็นคนจนก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก แม้การกัวยืมก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก แม้การรับใช้ดอกเบ็ญก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก แม้การทวงก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก แม้การติดตามก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก แม้การจองจำก็เป็นทุกข์ของบุคคลผู้บริโศกคามในโลก ด้วยประการฉะนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนไม่มีศรัทธาในกุศลธรรม ไม่มีหิริในกุศลธรรม ไม่มีโอตตปปะในกุศลธรรม ไม่มีวิริยะในกุศลธรรม ไม่มีปัญญาในกุศลธรรม บุคคลนี้เรียกว่า เป็นคนเข็ญใจยากไร้ในวินัยของพระอรหันต์ ฉะนั้นเหมือนกัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนจนเข็ญใจยากไร้นั้นแล เมื่อไม่มีศรัทธาในกุศลธรรม ไม่มีหิริในกุศลธรรม ไม่มีโอตตปปะในกุศลธรรม ไม่มีวิริยะในกุศลธรรม ไม่มีปัญญาในกุศลธรรม ย่อมประพตฺติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เรากล่าวการประพตฺติทุจริตของเขาว่า เป็นการกัวยืม เขาย่อมตั้ง

วามปรารถนาลามก เพราะเหตุแห่งการปกปิดกายทุจริตนั้น ย่อมปรารถนาว่า
ชนเหล่าอื่นอย่ารู้จักเรา ย่อมคำริ ย่อมกล่าววาจา ย่อมพยายามด้วยกายว่า
ชนเหล่าอื่นอย่ารู้จักเรา เขาย่อมตั้งความปรารถนาลามก เพราะเหตุแห่งการ
ปกปิดจิตทุจริตนั้น ฯลฯ เขาย่อมตั้งความปรารถนาลามก เพราะเหตุแห่งการ
ปกปิดมโนทุจริตนั้น ย่อมปรารถนาว่า ชนเหล่าอื่นอย่ารู้จักเรา... ย่อม
พยายามด้วยกายว่า ชนเหล่าอื่นอย่ารู้จักเรา เรากล่าวเหตุการปกปิดทุจริต
ของเขานั้นว่า เป็นการรับใช้ดอกเบ็ญ เพื่อนพรหมจรรย์ผู้มีศีลเป็นที่รักได้กล่าว
กะเขาอย่างนี้ว่า ก็ท่านผู้มีอายุรูปนี้ เป็นผู้กระทำอย่างนี้ เป็นผู้ประพฤติดังนี้
เรากล่าวการถูกว่ากล่าวของเขาวา เป็นการทวงดอกเบ็ญ อกุศลวิตกที่เป็นบาป
ประกอบด้วยความเคียดรื้อน ย่อมครอบงำเขา ผู้อยู่ป่า ผู้อยู่โคนไม้ หรือผู้
อยู่ในเรือนว่าง เรากล่าวการถูกอกุศลวิตกครอบงำนี้ของเขาวา เจ้าหนึ่
ติดตามเขา คนจนเข็ญใจยากไร้นั้นแล ครั้นประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ
เมื่อตายไปแล้ว ย่อมถูกจองจำ ในเรือนจำ คือ นรก หรือในเรือนจำ คือ
กำเนิดดิรัจฉาน คุณอนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่พิจารณาเห็นเรือนจำอื่นเพียง
แห่งเดียว ซึ่งร้ายกาจ เป็นทุกข์ กระทำอันตรายแก่การบรรลุนิพพานซึ่งเป็น
ธรรมเกษมจากโยคะ หาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ อย่างนี้ เหมือนเรือนจำ คือ
นรก หรือเรือนจำ คือ กำเนิดดิรัจฉานเลย.

ความเป็นคนจน และการกัฎฐิ์ม

เรียกว่าเป็นทุกข์ในโลก คนจนกัฎฐิ์มเลี้ยง
ชีวิตย่อมเคียดรื้อน เจ้าหนึ่ทั้งหลายย่อม
ติดตามเขา เพราะไม่ใช่หนึ่นั้น เขาย่อม
เข้าถึงแม้การจองจำ ก็การจองจำนั้น เป็น
ทุกข์ของชนทั้งหลายผู้ปรารถนาการได้ถาม

ในวินัยของพระอริยเจ้า ผู้ใดไม่มีศรัทธา
ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตปปะ พอกพูนบาปกรรม
กระทำกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต
ย่อมปรารถนา ย่อมดำริว่า คนเหล่านี้
อย่ารู้จักเรา พอกพูนบาปกรรมในที่นั้น ๆ
อยู่ บ่อย ๆ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ
เรตถาคตย่อมกล่าววว่า เป็นทุกข์เหมือน
อย่างนั้น เขาผู้บาปกรรม มีปัญญาทรม
ทราบความชั่วของตนอยู่ เป็นคนจน มี
หนี้สิน เลี้ยงชีวิตอยู่ยอมเดือดร้อน ลำดับ
นั้น ความดำริที่มีในใจ เป็นทุกข์เกิดขึ้น
เพราะความเดือนร้อนของเขา ย่อมติดตาม
เขาที่บ้าน หรือที่ป่า เขาผู้มีบาปกรรม
มีปัญญาทรม ทราบความชั่วของตนอยู่
ย่อมเข้าถึงกำเนิดดิรัจฉานบางอย่าง หรือ
ถูกจองจำในนรก ก็การจองจำนั้นเป็นทุกข์
ที่นักปราชญ์หลุดพ้นไปได้.

บุคคลผู้ยังใจให้เสื่อมใส ให้ทานด้วย
โภคทรัพย์ทั้งหลายที่ได้มาโดยชอบธรรม
ย่อมเป็นผู้ยึดถือชัยชนะไว้ได้ในโลกทั้งสอง
ของผู้มีศรัทธาอยู่ครองเรือน คือ เพื่อประ
โยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน และเพื่อความสุ
ในสัมปรายภพ การบริจาคของคฤหัสถ์ดัง

กล่าวมานั้นย่อมเจริญบุญ ผู้ใดมีศรัทธา
ตั้งมั่น มีใจประกอบด้วยhiri มีโอตตปปะ
มีปัญญาและดำรวมในศีล ในวินัยของพระ
อริยเจ้าผู้นั้น แลเราเรียกว่ามีชีวิตเป็นสุข
ในวินัยของพระอริยเจ้า ฉะนั้นเหมือนกัน
เขาได้ความสุขที่ไม่มีอมิส ยังอุเบกขา
(ในจตุตถฌาน) ให้ดำรงมั่น ละนิวรณ์ ๕
ประการ เป็นผู้ปรารถนาคความเพียรเป็นนิตย์
บรรลุลุณาทังหลาย มีเอกัคคตาจิตปรากฏ
มีปัญญารักษาตัว มีสติ จิตของเขาย่อม
หลุดพ้นโดยชอบ เพราะทราบเหตุใน
นิพพานเป็นที่สิ้นสังโยชน์ทั้งปวง ตาม
ความเป็นจริง เพราะไม่ถือมั่นโดยประการ
ทั้งปวง หากว่าเขาผู้มีจิตหลุดพ้นโดยชอบ
คงที่อยู่ในนิพพาน เป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส
เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ ย่อมมี
ญาณหยั่งรู้ว่า ความหลุดพ้นของเราไม่
กำริบไชรั ญาณนั้นแลเป็นญาณชั้นเยี่ยม
ญาณนั้นเป็นสุขไม่มีสุขอื่นยิ่งกว่า ญาณ
นั้นไม่มีโศก หมดมัวหมองเป็นญาณเกษม
สูงสุดกว่าความไม่มีหนี้.

อรรถกถาอินสุตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในอินสุตฺรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ทาลิทุฑฺธิ ได้แก่ ความเป็นผู้ยากจน. บทว่า กามโกลิโน ได้แก่ สัตว์ผู้บริโภคมาม. บทว่า อสุสโก ได้แก่ ปราศจากทรัพย์ที่เป็นของของตน. บทว่า อนทุธิโก ได้แก่ ไม่มั่งคั่ง. บทว่า อิณ อาทิยติ ได้แก่ เมื่อไม่สามารถจะเป็นอยู่ได้ก็กู้หนี้ยืมสิน.

บทว่า วฑฺฒิ ปฏิสฺสุณาติ ได้แก่ เมื่อไม่สามารถจะใช้คืนให้ก็ให้สัญญาว่า จักให้ดอกเบี้ย. บทว่า ออนุรฺนฺติปิ นํ ความว่า (เจ้าหนี้ทั้งหลาย) ไล่ตามหลังลูกหนี้ไป ทำให้เขาได้รับประการอันแปลกประหลาดด้วยการกระทำมีการจับตากแดด และโปรยฝุ่นลงเป็นต้น ในท่ามกลางบริษัท และท่ามกลางคณะเป็นต้น.

บทว่า สทฺธา นคฺติ ได้แก่ ไม่มีแม้แต่ศรัทธาคือการปลงใจเชื่อ. บทว่า หิริ นคฺติ ได้แก่ ไม่มีแม้แต่อาการที่จะละอายใจ. บทว่า โอตฺตปฺปํ นคฺติ ได้แก่ ไม่มีแม้แต่อาการหวาดกลัว.

บทว่า วิริยํ นคฺติ ได้แก่ ไม่มีแม้แต่ความเพียรที่เป็นไปทางกาย. บทว่า ปญฺญา นคฺติ ได้แก่ ไม่มีแม้แต่กัมมัตสกตาปัญญา. บทว่า อิณาทานสฺมิ วทามิ ได้แก่ เรากล่าวถึงการกู้หนี้ยืมสิน. บทว่า มา มํ ชลฺยฺย ได้แก่ ขอเจ้าหนี้ทั้งหลายอย่าพบตัวเรา.

บทว่า ทาลิทุฑฺธิ ทุกฺขํ ได้แก่ ความเป็นผู้จนทรัพย์เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. บทว่า กามลาภานิชฺชิโน ได้แก่ ผู้ปรารถนาการได้กาม. บทว่า

ปาปกรรม วินิพโย ได้แก่ ผู้ก่อบาปกรรม. บทว่า สัสปติ ได้แก่
คินรน. บทว่า ชาน ได้แก่ รู่อยู่.

บทว่า ยสฺส วิปฺปฏิสฺสธา ความว่า ความดำริเหล่าใดของบุคคล
ผู้ยากจนนั้นเกิดมาจากความเดือดร้อน. บทว่า โยนิมมฺยุตฺร ได้แก่ กำเนิด
สัตว์ดิรัจฉานกำเนิดหนึ่ง. บทว่า ทท จิตฺตํ ปสฺสทํ ความว่า ทำจิตให้
เลื่อมใสให้.

บทว่า กฏฺคฺคาโห ได้แก่ การได้ชัยชนะ คือการได้ที่ไม่ผิดพลาด
มืออยู่. บทว่า ฆรมลฺลิโน ได้แก่ ผู้แสวงหา หรือ อยู่ครองเรือน. บทว่า
จาโค ปุญฺญํ ปวตฺตติ ความว่า บุญที่เป็นไปในสงฆ์คือ จาคะย่อมเจริญ.
อีกอย่างหนึ่ง บาลีว่า จาคํ ปุญฺญํ ดังนี้ก็มี.

บทว่า ปติฏฺฐิตา ความว่า ศรัทธาของพระโศคาบัน ชื่อว่า
ศรัทธาที่ตั้งมั่น. บทว่า หิริมน ได้แก่ จิตสัมปยุตด้วยหิริ. บทว่า
นिरามิสฺ สุขํ ได้แก่ สุขที่อาศัยมาน ๓ เกิดขึ้น.

บทว่า อุปลกฺขํ ได้แก่ อุเบกขาในจตุตถฌาน. บทว่า อารทฺธวิริโย
ได้แก่ มีความเพียรประคับประคองไว้เต็มที่. บทว่า ฌานานิ อุปสมฺมุขุ
ได้แก่ บรรลุฌาน ๔. บทว่า เอโกทิ นิปโก สโต ได้แก่ มีจิตเป็น
เอกัคคตา และประกอบด้วยกัมมัตสกตาญาณและสติ.

บทว่า เอตํ ฌตฺวา ยถาภูตํ ความว่า รู้จักเหตุนี้ คือเท่านี้ตาม
สภาพที่เป็นจริง. บทว่า สพฺพสฺสโยชนกฺขเย ได้แก่ ในนิพพาน. บทว่า
สพฺพโส ได้แก่ โดยอาการทั้งปวง. บทว่า อนุปาทาย ได้แก่ ไม่ยึดถือ.

ในบทว่า สมฺมา จิตฺตํ วิมฺจุจฺติ มีคำอธิบายดังนี้ว่า เพราะไม่
ยึดถือโดยประการทั้งปวงในนิพพาน กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์
ทั้งปวง. มรรคจิตจึงหลุดพ้นโดยชอบ คือ โดยเหตุ โดยนัย. พระสังคีติกา-

จารย์เขียนบาลีเป็น เอวํ ฌตฺวา ยถาภูตํ สพฺพลโชนกฺขยํ ดังนี้ก็มี.
บาลีนั้นมีความหมายว่า ฐึนิพพาน กล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์
ทั้งหมดนั้นตามเป็นจริง. แต่ว่าความหมายบาลีบทหน้ากับบทหลังไม่เชื่อมต่อกันเลย.

บทว่า ตสฺส สมฺมาวิมุตฺตสฺส ความว่า พระจีณาสพฺนั้น คือ
ผู้หลุดพ้นโดยชอบ. บทว่า ฌาณํ เจ โหติ ได้แก่ มีปัจจเวกขณญาณ.
บทว่า ตาทิโน ได้แก่ ผู้ดำรงมั่นอยู่ในนิพพานนั้น. บทว่า อกุปฺปา
ความว่า (วิมุติ) ชื่อว่า ไม่กำเริบ เพราะมีธรรมไม่กำเริบเป็นอารมณ์ และ
เพราะไม่มีกิเลสเครื่องทำให้กำเริบ.

บทว่า วิมุตฺติ หมายถึง ทั้ง มรรควิมุติ ทั้ง ผลวิมุติ. บทว่า
ภวตโชนกฺขเย ความว่า เพราะเกิดขึ้นในนิพพานกล่าวคือธรรมเป็นที่สิ้น
ไปแห่งกิเลสเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพ และเพราะเกิดขึ้นในที่สุดที่กิเลสเครื่อง
ผูกสัตว์ไว้ในภพสิ้นไป. บทว่า เอตํ โข ปรมํ ฌาณํ ความว่า มรรค-
ญาณและผลญาณนั้น ชื่อว่า บรมญาณ (ญาณอันยอดเยี่ยม).

บทว่า สุขมนฺตุตฺตรํ ความว่า สุขเกิดแต่มรรคและผลนั้นแลชื่อว่า
อนุตฺตรสุข (สุขอันยอดเยี่ยม). บทว่า อานนฺทยมฺมุตฺตมํ ความว่า บรรดา
คนที่ไม่มียินนี้ทั้งหมด พระจีณาสพฺผู้มีมียินนี้เป็นผู้สูงสุด. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรวมยอดใจความสำคัญของเทศนา ด้วยอรหัตผลว่า
อรหัตผล เป็นญาณไม่มีมียินอันสูงสุด.

และในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวิภูฏะไว้ก่อน แล้วจึงได้ตรัส
ทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะไว้ในคาถาทั้งหลายแล.

จบอรรถกถาอินฺสุตฺตที่ ๓

๔. มหาจูนสูตร

ว่าด้วยข้อควรศึกษาของผู้เจริญญาณและประกอบกรรม

[๓๑๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระมหาจุนทะอยู่ที่นิคมชื่อสัตยชาติในแคว้นเจติ ครั้งนั้น ท่านพระมหาจุนทะเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหาจุนทะแล้ว ท่านพระมหาจุนทะได้กล่าวดังนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบกรรมในธรรมวินัยนี้ ย่อมรุกรานภิกษุผู้เพ่งฌานว่า ภิกษุผู้เพ่งฌานเหล่านี้ ย่อมเพ่งฌาน ยึดหน่วงฌานว่า เราเพ่งฌาน ๆ ดังนี้ ภิกษุเหล่านี้ เพ่งฌานทำไม เพ่งฌานเพื่ออะไร เพ่งฌานเพราะเหตุไร ภิกษุผู้ประกอบกรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้น และภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบกรรมนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้เพ่งฌานในธรรมวินัยนี้ ย่อมรุกรานพวกภิกษุผู้ประกอบกรรมว่า ก็ภิกษุผู้ประกอบกรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้ฟังเพื่อ เย่อหยิ่ง วางท่า ปากจืด พุดพล่าม มีสติหลงใหล ไม่มีสัมปชัญญะ มิใจไม่ตั้งมั่น มิจิตฟุ้งซ่าน มีอินทรีย์ปรากฏว่า เราประกอบกรรม ๆ ดังนี้ ก็ภิกษุเหล่านี้ประกอบกรรมทำไม ประกอบกรรมเพื่ออะไร ประกอบกรรมเพราะเหตุไร ภิกษุผู้เพ่งฌานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบกรรมนั้น และภิกษุผู้ประกอบกรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฌานนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก...

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้ประกอบธรรมในธรรมวินัยนี้ ย่อมสรรเสริญภิกษุผู้ประกอบธรรมเท่านั้น ไม่สรรเสริญภิกษุผู้เพ่งฉาน ภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฉานนั้น และภิกษุผู้เพ่งฉานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น ทั้งไม่เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก...

ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุผู้เพ่งฉานในธรรมวินัยนี้ ย่อมสรรเสริญภิกษุผู้เพ่งฉานเท่านั้น ไม่สรรเสริญภิกษุผู้ประกอบธรรม ภิกษุผู้เพ่งฉานย่อมไม่เลื่อมใสในการประกอบธรรมนั้น และภิกษุผู้ประกอบธรรมย่อมไม่เลื่อมใสในการเพ่งฉานนั้น ทั้งไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย.

เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายเป็นผู้ประกอบธรรม จักสรรเสริญภิกษุผู้เพ่งฉาน ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า บุคคลผู้ที่ถูกต้องอมตธาตุด้วยกาย เป็นอจรรย์บุคคล หาได้ยากในโลก.

เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายเป็นผู้เพ่งฉาน จักสรรเสริญภิกษุผู้ประกอบธรรม ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า บุคคลผู้ที่แทงทะลุ เห็นข้ออรรถอันลึกซึ้งด้วยปัญญานั้น เป็นอจรรย์บุคคล หาได้ยากในโลก.

จบมหาจุณฑสูตรที่ ๔

อรรถกถาหาจุนทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมหาจุนทสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **เจตีสู** ได้แก่ ในเจตีสัฐ. บทว่า **สญชาติย** ได้แก่ ในนิคมที่มีชื่ออย่างนี้. บทว่า **มหาจุนโท** ได้แก่ พระน้องชายคนเล็กของพระธรรมเสนาบดี.

ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า **ธัมมโยคะ** เพราะมีการประกอบ คือ การทำเนื่อง ๆ ในธรรม. คำว่า **ธมฺมโยคา** นั้นเป็นชื่อของพระธรรมกถิกทั้งหลาย. ภิกษุชื่อว่า **ฌายี** เพราะเพ่ง.

บทว่า **อุปสาเทนฺติ** ได้แก่ กระทบกระทั่ง คือ รุกราน. บทว่า **ฌายนฺติ** ได้แก่ คิด. บทว่า **ปชฺฌายนฺติ** เป็นต้น ขยาย (รูป) ออกไป ด้วยอำนาจอุปสรรค. บทว่า **ภิกฺขุหิเม ฌายนฺติ** ความว่า ภิกษุธรรมกถิกเหล่านี้เพ่งอยู่อย่างไร.

บทว่า **ภิกฺขุหิเม ฌายนฺติ** ความว่า ภิกษุธรรมกถิกเหล่านี้ เข้าฌานเพื่ออะไร ? บทว่า **ภิกฺขุหิเม ฌายนฺติ** ความว่า ภิกษุธรรมกถิกเหล่านี้ เข้าฌาน เพราะเหตุไร ?

บทว่า **อมตํ ชาติํ กาเยน ผุสฺสิตฺวา วิหรณฺติ** เป็นต้น มีความว่า ภิกษุทั้งหลายกำหนดกรรมฐานมุ่งถึงนิพพานชาติที่เว้นจากมรณะอยู่ คือ ถูกต้องนิพพานชาตินั้นด้วยนามกายตามลำดับอยู่.

บทว่า **คฺมฺภีรอตฺตปทํ** ได้แก่ ความหมายของชั้น ๓ ชาติุ อายุตนะ เป็นต้น ที่ลึกลับ คือ ถูก (อวิชา) ปกปิดไว้. บทว่า **ปญฺญา อตฺตวิชฺฌ** **ปสฺสณฺติ** ความว่า เห็นโดยแทงตลอดด้วยมรรคปัญญาพร้อมทั้งวิปัสสนาปัญญา.

แต่ในที่นี้ ย่อมควรทั้งปัญญาเครื่องแทงตลอดด้วยการพิจารณา ทั้งปัญญาในการเรียนและการสอบถาม.

จบอรรถกถาหาจุนทสูตรที่ ๔

๕. ปฐมสันทิฏฐิกสูตร

ว่าด้วยการเห็นธรรมด้วยตนเอง

[๓๑] ครั้งนั้นแล โมฬยสิวกปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ธรรมอันผู้บรรลुจะพึงเห็นเอง ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ดังนี้ ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ย่อมมีด้วยเหตุเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสิวกะ ถ้าเช่นนั้นเราจักขออนถามท่านในข้อนี้ ท่านพึงพยากรณ์ข้อนั้นตามสมควรแก่ท่าน ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ? คือ ท่านยอมทราบชัดโลกะที่มีอยู่ในภายในว่า โลกะมีอยู่ในภายในของเรา หรือทราบชัดโลกะที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า โลกะไม่อยู่ในภายใน.

ติ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนสิวกะ การที่ท่านทราบชัดโลกะที่มีอยู่ในภายในว่า โลกะมีอยู่ในภายในของเรา หรือทราบชัดโลกะที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า โลกะไม่อยู่ในภายในของเรา อย่างนี้แล เป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ฯลฯ ดูก่อนสิวกะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ? คือ ท่านทราบชัดโทสะที่มีอยู่ในภายใน ฯลฯ โมหะที่มีอยู่ในภายใน ฯลฯ ธรรมที่ประกอบด้วยโลกะที่มีอยู่ในภายใน ฯลฯ ธรรมที่ประกอบด้วยโทสะที่มีอยู่ในภายใน ฯลฯ ธรรมที่ประกอบด้วยโมหะที่มีอยู่ในภายในว่า ธรรมที่ประกอบด้วยโมหะที่มีอยู่ในภายใน

ของเรา หรือทราบชัดธรรมที่ประกอบด้วยโมหะที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า ธรรมที่ประกอบด้วยโมหะไม่มีอยู่ในภายในของเรา.

ล. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนสืวงะ การที่ท่านทราบชัดธรรมที่ประกอบด้วยโมหะที่มีอยู่ในภายในว่า ธรรมที่ประกอบด้วยโมหะมีอยู่ในภายในของเรา หรือทราบชัดธรรมที่ประกอบด้วยโมหะที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า ธรรมที่ประกอบด้วยโมหะไม่มีอยู่ในภายในของเรา อย่างนี้แล เป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน.

ล. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ. ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบปฐมสังฆทฎฐิกสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมสังฆทฎฐิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมสังฆทฎฐิกสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ ได้แก่ มีอยู่ในภายในตน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอกุศลมูล ๓ ด้วยบทว่า โลโก เป็นต้น. ทรงแสดงธรรมที่สัมปยุตด้วยอกุศลมูล ๓ นั้นด้วยบทว่า โลกธมฺมา เป็นต้น.

จบอรรถกถापฐมสังฆทฎฐิกสูตรที่ ๕

๖. ทุคยสันทิฏฐิกสูตร

ว่าด้วยการเห็นธรรมด้วยตนเอง

[๓๑๕] ครั้งนั้นแล พรหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ดังนี้ ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ย่อมมีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพรหมณ์ ถ้าเช่นนั้น เราจักขออนถามท่านในข้อนี้ ท่านพึงพยากรณ์ข้อนั้นตามที่ควรแก่ท่าน ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ? คือ ท่านทราบชัศราคะที่มีอยู่ในภายในว่า รากะมีอยู่ในภายในของเรา หรือทราบชัศราคะที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า รากะไม่มีอยู่ในภายในของเรา.

พรหมณ์. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนพรหมณ์ การที่ท่านทราบชัศราคะที่มีอยู่ในภายในว่า รากะมีอยู่ในภายในของเรา หรือทราบชัศราคะที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า รากะไม่มีอยู่ในภายในของเรา อย่างนี้แล เป็นธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ฯลฯ คุณก่อนพรหมณ์ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ? คือ ท่านทราบชัศโทสะที่มีอยู่ในภายใน ฯลฯ โมหะมีอยู่ในภายใน ฯลฯ เหตุเครื่องประทุษร้ายกายที่มีอยู่ในภายใน ฯลฯ เหตุเครื่องประทุษร้ายวาจามีอยู่ในภายใน ฯลฯ เหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่มีอยู่ในภายในว่า เหตุเครื่องประทุษร้ายใจมีอยู่ในภายในของเรา

หรือทราบชัดเหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า เหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่ไม่มีอยู่ในภายในของเรา.

พราหมณ์. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ การที่ท่านทราบชัดเหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่มีอยู่ในภายในว่า เหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่มีอยู่ในภายในของเรา หรือทราบชัดเหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่ไม่มีอยู่ในภายในว่า เหตุเครื่องประทุษร้ายใจที่ไม่มีอยู่ในภายในของเรา อย่างนี้แล เป็นกรรมอันผู้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน.

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไป.

จบทุกติยสันทิฏฐิกสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุกติยสันทิฏฐิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุกติยสันทิฏฐิกสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า กายสัโทส ได้แก่ เหตุแห่งการประทุษร้ายกายทวาร.

แม้ในสองบทที่เหลือ ก็มีนัย อย่างเดียวกันนี้แล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสปัจจเวกขณญาณไว้ในสูตรทั้งสอง (สันทิฏฐิกสูตรที่ ๕-๖) นี้แล้วแล.

จบอรรถกถาทุกติยสันทิฏฐิกสูตร ๖

๗. เขมตุมนสูตร

ว่าด้วยผู้หมดมานะ

[๓๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ท่านพระเขมะและท่านพระตุมนะได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระเขมะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงแล้ว บรรลุประโยชน์ของตนแล้ว หมดสิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า คนที่ดีกว่าเรามีอยู่ คนที่เสมอเรามีอยู่ หรือคนที่เลวกว่าเรามีอยู่ ท่านพระเขมะได้กราบทูลดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ครั้นนั้นแล ท่านพระเขมะทราบบว่า พระศาสดาทรงพอพระทัยเรา จึงลุกจากอาสนะถวายบังคม ทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป ครั้นเมื่อท่านเขมะหลีกไปแล้วไม่นาน ท่านพระตุมนะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงแล้ว บรรลุประโยชน์ของตนแล้ว หมดสิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า คนที่ดีกว่าเราไม่มี คนที่เสมอเราไม่มี หรือคนที่เลวกว่าเราไม่มี ท่านพระตุมนะได้กราบทูลดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ครั้นนั้นแล ท่านพระตุมนะทราบบว่าพระศาสดาทรงพอพระทัยเรา จึงลุกจากอาสนะ ถวายบังคม ทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระสูตรต้นคปิฎก อังคุตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 680

แล้วหลีกไป ครั้นเมื่อท่านเขมะและท่านพระสุมนะหลีกไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรทั้งหลาย ย่อมพยากรณ์หรือหัดผลอย่างนี้แล กล่าวแต่เนื้อความ และไม่ยอมตนเข้าไป ส่วนว่าโมฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ เหมือนจะรำเริงพยากรณ์หรือหัดผล เขาเหล่านั้นย่อมถึงความทุกข์ในภายหลัง.

พระจีณาสพทั้งหลาย ไม่น้อมตน
เข้าไปเปรียบบุคคลที่ดีกว่า ไม่น้อมตน
เข้าไปเปรียบบุคคลที่เลวกว่า ไม่น้อมตน
เข้าไปเปรียบบุคคลที่เสมอกัน มีชาติสิ้น
แล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ประพฤติ
เป็นผู้หลุดพ้นจากสังโยชน์.

จบเขมสุมนสูตรที่ ๗

อรรถกถาเขมสุมนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในเขมสุมนสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วุสิตวา ได้แก่ ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว. บทว่า กตกรรมโย
ได้แก่ ผู้ทำกิจที่ควรทำด้วยมรรค ๔ แล้วอยู่. บทว่า โอิหิตภาโร ได้แก่
ผู้ปลงขันธภาวะ กิเลสภาวะ และอภิสังขารภาวะลงแล้วอยู่.

บทว่า อนุปฺปตฺตสทฺตฺโต ความว่า พระอรหันต์เรียกว่า ประโยชน์
ของตน ผู้บรรลุประโยชน์ของตนนั้น. บทว่า ปริกฺขิณภวตฺติโยชน ความว่า
ผู้มีกิเลสเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว. บทว่า สมฺมทณฺญา วิมุตฺโต
ความว่า หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ คือ โดยเหตุ โดยการณะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิเสฐมานะ ๓ มีมานะว่า เราดีกว่าเป็นต้น (อันเป็นของมีอยู่) ของปุถุชนผู้ดีกว่า (บุคคลอื่น) แม้ด้วยบทว่า ตสฺส น เอว โหติ อตฺถิ เม เสยฺโยติ वा เป็นต้น.

เพราะว่า พระชีवासพไม่มีมานะว่า คนที่ดีกว่าเรายังมีอยู่ คนที่เสมอกับเรายังมีอยู่ คนที่เลวกว่าเรายังมีอยู่. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิเสฐมานะ ๓ เหล่านั้นนั่นแล แม้ด้วยบทว่า นตฺถิ เม เสยฺโย เป็นต้น. เพราะว่ พระชีवासพไม่มีมานะอย่างนี้ว่า เรานี้แหละดีกว่าเขา เราเสมอกับเขา เราเลวกว่าเขา ไม่มีบุคคลอื่นที่ดีกว่าเป็นต้น.

บทว่า อจิริปกุกนฺเตสุ ความว่า เมื่อพระขเมะกับพระสุมนะพยากรณ์ อร์หัตผล แล้วหลีกไปได้ไม่นาน. บทว่า อญฺญํ พุยากรโธนฺติ ได้แก่ กล่าวถึงอหัตผล. บทว่า หสฺมานกา มญฺเญ อญฺญํ พุยากรโธนฺติ ความว่า พุดเหมือนหัวเราะ. บทว่า วิฆาตํ อาปชฺชนฺติ ได้แก่ ประสบทุกข์.

ในบทว่า น อุตฺเตสุ นโอมฺเต สฺมตฺเต โนปนียฺเยเร นี้ มีอธิบายว่า บทว่า อุตฺเตสุ ได้แก่ บุคคลผู้ที่เขายกย่อง คือ บุคคลผู้ประเสริฐกว่าเขา.

บทว่า โอมฺเต ได้แก่ บุคคลผู้เลวกว่าเขา. บทว่า สฺมตฺเต ได้แก่ บุคคลผู้เสมอกันกับเขา. บรรดาบุคคลผู้ประเสริฐกว่าเขา เลวกว่าเขา และเสมอกับเขาทั้ง ๓ จำพวกนี้ พระชีवासพ อันมานะยอมนำเข้าไปไม่ได้ คือ ไม่เข้าใกล้ อธิบายว่า ไม่เข้าถึงมานะ.

บทว่า จีณา สญฺชาติ ได้แก่ ชาติของพระชีवासพเหล่านั้นสิ้นแล้ว. บทว่า วุสฺสิตํ พุรฺหุมาจฺริยํ ได้แก่ มรรคพรหมจรรย์ อันพระชีवासพอยู่จบแล้ว. บทว่า จรฺนฺติ สลฺโยชนวิปฺปมฺุตตา ความว่า พระชีवासพทั้งหลาย เป็นผู้หลุดพ้นจากสังโยชน์ทั้งปวงเที่ยวไป. พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงพระชีवासพทั้งในพระสูตร ทั้งในคาถา.

๘. อินทริยสังวรสูตร

ว่าด้วยการสำรวมอินทริย

[๓๒๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่ออินทริยสังวรไม่มี คีลของภิกษุผู้มีอินทริยสังวรวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อคีลไม่มี สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีคีลวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ขตาภุตญาณทัตสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อขตาภุตญาณทัตสนะไม่มี นิพพิทาวีระของภิกษุผู้มีขตาภุตญาณทัตสนะวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เมื่อนิพพิทาวีระไม่มี วิมุตติญาณทัตสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีระวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกขจัด เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบวิบัติ แม้สะเก็ดของต้นไม้นั้นก็ไม่ได้ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือกก็ไม่ได้ถึงความบริบูรณ์ แม้กระพี้ก็ไม่ได้ถึงความบริบูรณ์ แม้แก่นก็ไม่ได้ถึงความบริบูรณ์ ฉะนั้น.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่ออินทริยสังวรมีอยู่ คีลของภิกษุผู้มีอินทริยสังวรสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อคีลมีอยู่ สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีคีลสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ขตาภุตญาณทัตสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อขตาภุตญาณทัตสนะมีอยู่ นิพพิทาวีระของภิกษุผู้มีขตาภุตญาณทัตสนะสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เมื่อนิพพิทาวีระมีอยู่ วิมุตติญาณทัตสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีระสมบูรณ์ ย่อมมีอุปนิสัยสมบูรณ์ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้สะเก็ดของต้นไม้ก็ถึงความบริบูรณ์ แม้เปลือกก็ถึงความบริบูรณ์ แม้กระพี้ก็ถึงความบริบูรณ์ แม้แก่นก็ถึงความบริบูรณ์ ฉะนั้น.

จบอินทริยสังวรสูตรที่ ๘

อรรถกถาอินทริยสังวรสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอินทริยสังวรสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า หอุปนิส โหติ ความว่า ศิลที่มีอาศัย (อุปนิสัย) ถูกขจัดเสียแล้ว. บทว่า สิลวิปนฺนุสฺส ได้แก่ ผู้มีศิลวิบัติ. บทว่า ยถาภูตฺถิณทสฺสนํ ได้แก่ วิปัสสนาญาณอย่างอ่อน. ในบทว่า นิพพิทา วิราโคนี้มีอธิบาย ดังต่อไปนี้.

วิปัสสนาที่มีกำลัง ชื่อ นิพพิทา อริยมรรค ชื่อ วิราคะ. ในบทว่า วิมุตติญาณทสฺสนํ นี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ อรหัตผล ชื่อ วิมุตติ ปัจจเวกขณญาณชื่อ ญาณทัสสนะ.

บทว่า อุปนิสฺสยสมฺปนฺนํ โหติ ความว่า ศิลมีที่อาศัยถึงพร้อมแล้ว. ในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงอินทริยสังวร อันเป็นเครื่องช่วยรักษาศิลไว้.

จบอรรถกถาอินทริยสังวรสูตรที่ ๘

๘. อานันทสูตร

ว่าด้วยคุณธรรม ๖ ของพระอานนท์

[๓๒๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านสารีบุตร ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล ภิกษุจึงได้ฟังธรรมที่ยังไม่เคยฟัง ธรรมทั้งหลายที่เธอได้ฟังแล้วย่อมไม่ถึงความหลงลืม ธรรมทั้งหลาย

ที่เธอได้เคยถูกต้องด้วยใจในกาลก่อน ย่อมชื่นใจ และเธอย่อมทราบชัดธรรมที่ยังไม่ทราบชัด ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ท่านพระอานนท์แลเป็นพหูสูตขอเนื้อความแห่งธรรมข้อนั้นจงแจ่มแจ้งกะท่านพระอานนท์เถิด.

อา. คุณก่อนท่านสารีบุตร ถ้าอย่างนั้นท่านจงฟังธรรม จงทำไว้ในใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระสารีบุตรรับคำท่านพระอานนท์แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า คุณก่อนท่านสารีบุตร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรมคือ สุตตะ เถยยะ เวชยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตธรรม เวทลละ เธอย่อมแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ย่อมบอกสอนธรรมที่ได้ฟังมาได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร ย่อมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาโดยพิสดาร ย่อมตริกตรอง ฟังด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมา ย่อมจำพรรษาอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุผู้เถระเป็นพหูสูต ชำนาญคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกาอยู่ ย่อมเข้าไปหาภิกษุผู้เถระเหล่านั้นโดยกาลอันควร แล้วได้ถามสอบสวนว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภาษิตนี้เป็นอย่างไร เนื้อความของภาษิตนี้อย่างไร ภิกษุผู้เถระเหล่านั้นย่อมเปิดเผยภาษิตที่ยังไม่แจ่มแจ้ง ย่อมทำภาษิตที่ยากให้ง่ายแก่เธอ และย่อมบรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีประการต่าง ๆ คุณก่อนท่านสารีบุตร ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ภิกษุจึงได้ฟังธรรมที่ยังไม่เคยฟัง ธรรมทั้งหลายที่เธอได้ฟังแล้ว ย่อมไม่ถึงความหลงลืม ธรรมทั้งหลายที่เธอได้เคยถูกต้องด้วยใจในกาลก่อน ย่อมชื่นใจ และเธอย่อมทราบชัดธรรมที่ยังไม่ทราบชัด.

สา. คุณก่อนท่านอานนท์ นำอัครรรย เรื่องไม่เคยมิได้มีแล้ว เรื่องนี้ท่านอานนท์ได้กล่าวดีแล้ว และพวกผมจะทรงจำท่านพระอานนท์ว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้ เพราะว่าท่านอานนท์ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ

สุดตะ เกยยะ เวยยากรณ์ คาลา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตก อัပ္ภุตธรรม
เวทลละ ท่านอานนท ย่อมแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดย
พิสดาร ท่านอานนท ย่อมบอกสอนธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมา แก่ผู้อื่น
โดยพิสดาร ท่านอานนท ย่อมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาโดย
พิสดาร ท่านอานนท ย่อมตรัสกรอง เฟ่งด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้
เรียนมา ท่านอานนท ย่อมจำพรรษาอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุผู้เถระผู้เป็นพหูสูต
ช้านานคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา อยู่ ท่านอานนท ย่อมเข้าไป
ไปหาภิกษุผู้เถระเหล่านั้นโดยกาลอันควร แล้วไต่ถามสอบสวนว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ ภาสิตนี้เป็นอย่างไร เนื้อความของภาสิตนี้เป็นอย่างไร ภิกษุผู้เถระ
เหล่านั้นย่อมเปิดเผยภาสิตที่ยังไม่แจ่มแจ้ง ย่อมทำภาสิตที่ยากให้ง่ายแก่ท่าน
อานนท และย่อมบรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งความ
สงสัยมีประการต่าง ๆ.

จบอานันทสูตรที่ ๕

อรรถกถาอานันทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอานันทสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :

บทว่า กิตฺตาวตา ได้แก่ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ? บทว่า

อสุตฺตญฺเจว ความว่า ธรรมที่ไม่เคยฟังมาในกาลอื่น. บทว่า น สมฺโมลฺล

คจฺจนฺติ ความว่า (ธรรมทั้งหลาย) ย่อมไม่ถึงความเสื่อมสิ้นไป. บทว่า

เจตฺตา สมฺมุจฺจปฺพุพฺพา ความว่า (ธรรมทั้งหลาย) ที่เคยสัมผัสด้วยจิต.

บทว่า สมฺภูทจฺจนฺติ ได้แก่ เทียวไปในมโนทวาร. บทว่า อวิญฺญาตญฺ

วิชานาติ ความว่า รู้จักเหตุที่ยังไม่รู้มาในกาลอื่น. บทว่า **ปริยาปุณาติ** ได้แก่ ใช้สอย คือ กล่าว. บทว่า **เทเสติ** คือ ประกาศ. บทว่า **ปริวาเจติ** คือ สอนบุคคลอื่นให้เรียบ. บทว่า **อาคตาคมา** ความว่า พระเถระทั้งหลายชื่อว่า ผู้มีอาคมอันตนบรรลุแล้ว เพราะหมายความว่า ผู้บรรลุอาคมอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาอาคม (นิกาย) ทั้งหลายมีคัมภีร์ที่มนิกายเป็นต้น. บทว่า **ธมฺมชรา** ได้แก่ พระเถระทั้งหลายผู้ทรงพระสุตตันตปิฎก. บทว่า **วินยชรา** ได้แก่ พระเถระทั้งหลายผู้ทรงวินัยปิฎก. บทว่า **มาติกาชรา** ได้แก่พระเถระทั้งหลายผู้ทรงจำปาฏิโมกข์ทั้งสอง. บทว่า **ปริปุจฺจติ** ได้แก่ ถาถามถึงเบื้องต้นและเบื้องปลายของอนุสนธิ. บทว่า **ปริปฺลฺยหติ** ได้แก่ ไคร่ครวญ คือ กำหนดว่า เราจักถามสิ่งนี้และสิ่งนี้.

บทว่า **อิทํ ภนฺตุถ กถํ** ความว่า ภิกษุย่อมถามว่า เบื้องต้นและเบื้องปลายของอนุสนธินี้เป็นอย่างไร ? บทว่า **อิมฺสฺส กวตฺโต** ความว่า ภิกษุย่อมถามว่า ภาษิตนี้มีความหมายเป็นอย่างไร บทว่า **อวิวิคฺฉํ** ได้แก่ ธรรมที่ยังไม่เปิดเผย. บทว่า **วิวรฺนฺติ** ได้แก่ ทำให้เปิดเผย. บทว่า **กฺขฺยาญฺจฺฉานีเยสุ** ได้แก่ ในธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นเหตุแห่งความสงสัย. ในบทว่า **กฺขฺยาญฺจฺฉานีเยสุ** นั้นพึงทราบความว่า ความสงสัยเกิดขึ้นในธรรมใดธรรมนั้นแหละชื่อว่า เป็นที่ตั้งแห่งความสงสัย.

จบอรรถกถาอานันทสูตรที่ ๕

๑๐. ขัตติยาธิปไตยสูตร

ว่าด้วยความประสงค์ของคน ๖ จำพวก

[๓๒๓] ครั้งนั้น ชาณุสโธณิพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ กษัตริย์ทั้งหลาย ย่อมมีความประสงค์อะไร นิยมอะไร มั่นใจอะไร ต้องการอะไร มีอะไรเป็นที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ ธรรมดากษัตริย์ทั้งหลาย ย่อมประสงค์โภคทรัพย์ นิยมปัญญา มั่นใจในกำลังทหาร ต้องการในการได้แผ่นดิน มีความเป็นใหญ่เป็นที่สุด.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมมีความประสงค์อะไร นิยมอะไร มั่นใจอะไร ต้องการอะไร มีอะไรเป็นที่สุด.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ บรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมประสงค์โภคทรัพย์ นิยมปัญญา มั่นใจในมนต์ ต้องการการบูชาัญญ มีพรหมโลกเป็นที่สุด.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็คฤหบดีทั้งหลาย ย่อมมีความประสงค์อะไร นิยมอะไร มั่นใจในอะไร ต้องการอะไร มีอะไรเป็นที่สุด.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ ธรรมดาคฤหบดีทั้งหลาย ย่อมประสงค์โภคทรัพย์ นิยมปัญญา มั่นใจในศิลปะ ต้องการการงาน มีการทำงานที่สำเร็จแล้วเป็นที่สุด.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็สตรีทั้งหลาย ย่อมประสงค์อะไร นิยมอะไร มั่นใจในอะไร ต้องการอะไร มีอะไรเป็นที่สุด.

พ. คุณ่อนพราหมณ์ ธรรมดาสตรีทั้งหลาย ย่อมประสงค์บุรุษ
นิยมเครื่องแต่งตัว มั่นใจใบบุตร ต้องการไม่ให้มีสตรีอื่นร่วมสามี มีความ
เป็นใหญ่ในบ้านเป็นที่สุด.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็โจรทั้งหลาย ย่อมประสงค์อะไร
นิยมอะไร มั่นใจอะไร ต้องการอะไร มีอะไรเป็นที่สุด.

พ. คุณ่อนพราหมณ์ ธรรมดาโจรทั้งหลาย ย่อมประสงค์ลักทรัพย์
ของผู้อื่น นิยมที่ลับเร้น มั่นใจในศาสตรา ต้องการที่มืด มีการที่ผู้อื่นไม่เห็น
เขาเป็นที่สุด.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็สมณะทั้งหลาย ย่อมประสงค์อะไร
นิยมอะไร มั่นใจในอะไร ต้องการอะไร มีอะไรเป็นที่สุด.

พ. คุณ่อนพราหมณ์ ธรรมดาสมณะทั้งหลาย ย่อมประสงค์ขันติ-
โสรจจะ นิยมปัญญา มั่นใจในศีล ต้องการความไม่มีห่วงใย มีพระนิพพาน
เป็นที่สุด.

ชา. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ นำอัสจรรย เรื่องไม่เคยมีได้มีแล้ว
คือท่านพระโคตมย่อมทรงทราบความประสงค์ ความนิยม ความมั่นใจ
ความต้องการและสิ่งที่เป็นที่สุด แม้แห่งกษัตริย์ทั้งหลาย ฯลฯ แม้แห่ง
พราหมณ์ทั้งหลาย ฯลฯ แม้แห่งกฤหบดีทั้งหลาย ฯลฯ แม้แห่งสตรีทั้งหลาย
 ฯลฯ แม้แห่งโจรทั้งหลาย ฯลฯ ย่อมทรงทราบความประสงค์ ความนิยม
ความมั่นใจ ความต้องการ และสิ่งที่เป็นที่สุด แม้แห่งสมณะทั้งหลาย ข้าแต่
ท่านพระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้
เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมจงทรงจำข้า
พระองค์ว่าเป็นอุบาสกถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถาขัตติยาธิปไตยสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในขัตติยาธิปไตยสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โภคาธิปไตย ความว่า กษัตริย์ทั้งหลายตั้งพระประสงค์ไว้
คือ มีอัยยาศัยเป็นไปเพื่อรวบรวมภคะ.

บทว่า ปญญปริจจลา ความว่า กษัตริย์ทั้งหลายมีการพิจารณา
เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ปัญญาอย่างนี้ว่า ขอเราทั้งหลายพึงเป็นผู้มีปัญญา.
การพิจารณานี้แลของกษัตริย์เหล่านั้นย่อมเที่ยวไปในจิต.

บทว่า พลาธิภูจนา ความว่า กษัตริย์ทั้งหลายมีพระวรกายที่มีกำลัง
เป็นที่ตั้ง. เป็นความจริง กษัตริย์เหล่านั้นได้ร่างกายที่มีกำลังแล้ว ชื่อว่า
ได้ที่พึง.

บทว่า ปรวีถินเวสา ความว่า กษัตริย์ทั้งหลายทำการตั้งพระทัยมั่น
เพื่อประโยชน์แก่แผ่นดินอย่างนี้ว่า เราจักเป็นเจ้าของแผ่นดิน.

บทว่า อีสสุริยปริโยธานา ความว่า กษัตริย์ทั้งหลายมีรัชดาภิเษก
(การอภิเษกเป็นพระราชา) เป็นที่สุด เป็นความจริง กษัตริย์เหล่านั้น ได้รับการ
การอภิเษกแล้ว ชื่อว่า ถึงที่สุด. ฟังทราบความหมายในบททั้งปวง โดย
นัยนี้.

ส่วนในบทที่เหลือในสูตรนี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้ มีอันดับแรก พราหมณ์
ทั้งหลายได้มณฑลแล้ว ชื่อว่า ได้ที่พึง. กฤหบดีทั้งหลายได้ศิลปะอย่างใด
อย่างหนึ่งแล้ว ชื่อว่า ได้ที่พึง. หญิงทั้งหลายได้บุตรซึ่งเป็นเจ้าของมรดกใน
ตระกูล ชื่อว่า ได้ที่พึง. โจรทั้งหลายได้ศัสตราวุธ ชนิดใดชนิดหนึ่งแล้ว ชื่อว่า

ได้ที่พึง. สมณะทั้งหลายมีศีลบริบูรณ์ ชื่อว่า ได้ที่พึง. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบททั้งหลาย มีบทว่า มนุตาธิฏฐานา เป็นต้นไว้.
อนึ่ง จิตของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมยึดมั่นว่า เราทั้งหลายจักบูชาสัต
ครันเมื่อได้เข้าถึงพรหมโลกแล้ว พราหมณ์ทั้งหลาย ชื่อว่า ถึงที่สุด
เพราะเหตุนี้ พราหมณ์เหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า มีสัตเป็นที่ยึด
มั่น มีพรหมโลกเป็นที่สุด. คฤหบดีทั้งหลาย ชื่อว่ามีการงานเป็นที่ยึดมั่น
เพราะเหตุที่มีใจยึดมั่น เพื่อต้องการที่จะทำการงาน เมื่อการงานเสร็จแล้ว
คฤหบดีทั้งหลาย ชื่อว่า ถึงที่สุด เพราะเหตุนี้ คฤหบดีทั้งหลาย จึงชื่อว่า
มีการงานที่เสร็จแล้ว เป็นที่สุด.

บทว่า ปุริสาธิปายา ได้แก่ (หญิงทั้งหลาย) มีอธยาศัยเป็นไปในบุรุษ
ทั้งหลาย. หญิงชื่อว่า มีใจฝักใฝ่ในเครื่องประดับ เพราะเหตุที่มีใจมุ่งหมายเพื่อ
ต้องการเครื่องประดับ. หญิง ชื่อว่า ไม่มีหญิงร่วมศิวเป็นที่ยึดมั่น เพราะ
เหตุที่มีจิตยึดมั่นอย่างนี้ว่า ขอเราอย่าได้เป็นหญิงร่วมศิว (กับหญิงอื่น) ขออยู่
(เป็นใหญ่) แต่ผู้เดียวเท่านั้นในเรือน. หญิง ชื่อว่า มีความเป็นใหญ่เป็นที่สุด
เพราะเหตุนี้ เมื่อได้ความเป็นใหญ่ในการครองเรือน ก็นับว่าถึงที่สุดแล้ว.

โจรทั้งหลาย ชื่อว่า มีความช่วงชิงเป็นที่ประสงค์ เพราะเหตุที่มี
ความประสงค์ในการช่วงชิงเอาทรัพย์สิ่งของของบุคคลอื่น. โจรทั้งหลาย ชื่อว่า
สนใจในปาชฎ เพราะเหตุที่มีใจท่องเที่ยวไปในปาชฎ คือในสำหรับหลบซ่อน.
โจรทั้งหลาย ชื่อว่า มีความมืดเป็นที่ยึดมั่น เพราะเหตุนี้ มีใจยึดมั่น เพื่อ
ต้องการความมืด. โจรทั้งหลาย ชื่อว่า มีการมองไม่เห็นเป็นที่สุด เพราะเหตุนี้
(เมื่อ) ถึงภาวะที่ไม่มีใครมองเห็น ก็นับว่า ถึงที่สุดแล้ว.

สมณะทั้งหลาย ชื่อว่า มีขันติและโสรจจะเป็นที่ประสงค์ เพราะเหตุ
ที่มีความประสงค์ในอริวาสันติ และในศีลซึ่งมีความสะอาดเป็นภาวะ. สมณะ
ทั้งหลาย ชื่อว่า ไม่มีอะไรเป็นที่ยึดมั่น เพราะเหตุที่มีใจยึดมั่น ในความ
ไม่มีอะไร คือ ในภาวะที่ไม่มีการยึดถือ. สมณะทั้งหลาย ชื่อว่า มีนิพพาน
เป็นที่สุด เพราะเหตุที่ (เมื่อ) บรรลุนิพพาน ก็นับว่า ถึงที่สุดแล้ว.

จบอรรถกถาขัตติยาธิปายสูตรที่ ๑๐

๑๑. อัปมาทสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ให้สำเร็จประโยชน์

[๓๒๔] ครั้งนั้น พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึง
ที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึก
ถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือ
ประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ
มีอยู่หรือหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่ง
ซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือ ประโยชน์
ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพมีอยู่.

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว
ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน
และประโยชน์ในสัมปรายภพ เป็นไฉน.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว
ยอมยืดยื้อประโยชน์ทั้ง ๒ ไปได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์
ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท คุณก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนรอย
เท้าชนิดใดชนิดหนึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ที่สัญจรไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้น
ทั้งปวงย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่าเป็นเยี่ยมกว่า
รอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าใหญ่ ฉนฺได ธรรมข้อหนึ่ง
ซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ยอมยืดยื้อประโยชน์ทั้ง ๒ ไปได้ คือ ประโยชน์
ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท ฉนฺนิน
เหมือนกัน คุณก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนกลอนชนิดใดชนิดหนึ่งแห่งเรือนยอด
กลอนเหล่านั้นทั้งปวงย่อมโน้มโน้มรวมเข้าหายอดเรือน ยอดเรือนชาวโลก
กล่าวว่าเป็นเยี่ยม (ที่รวม) แห่งกลอนเหล่านั้น ฉนฺได ธรรมข้อหนึ่งซึ่ง
เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว... ฉนฺนินเหมือนกัน คุณก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือน
บุรุษผู้เกี่ยวหญ้า เกี่ยวหญ้าแล้ว จับที่ยอด ถือคว่ำลงสลัดฟาดที่ต้นไม้ ฉนฺได
ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว... ฉนฺนินเหมือนกัน คุณก่อนพราหมณ์
เปรียบเหมือนเมื่อพวงผลมะม่วงถูกตัดที่ต้นขั้ว ผลมะม่วงลูกใดลูกหนึ่งที่ติดอยู่
กับต้นขั้ว ผลมะม่วงเหล่านั้นทั้งปวง ย่อมเป็นของติดไปกับต้นขั้ว ฉนฺได
ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว... ฉนฺนินเหมือนกัน คุณก่อนพราหมณ์
เปรียบเหมือนพระราชผู้ครองประเทศเล็ก พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง พระราชา
เหล่านั้นทั้งปวง ย่อมเป็นผู้ขึ้นตรงต่อพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิ
ชาวโลกกล่าวว่าเป็นเยี่ยมกว่าพระราชาเหล่านั้น ฉนฺได ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญ
แล้ว ทำให้มากแล้ว... ฉนฺนินเหมือนกัน คุณก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือน
แสงสว่างชนิดใดชนิดหนึ่งแห่งดาวทั้งหลาย แสงสว่างเหล่านั้นทั้งปวง ย่อมไม่
ถึงส่วนที่สืบทกแห่งแสงสว่างพระจันทร์ แสงสว่างพระจันทร์ชาวโลกกล่าว

เป็นเยี่ยมกว่าแสงสว่างแห่งดาวเหล่านั้น ฉันทิ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท ฉันทินั้นเหมือนกัน คุณก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาทนี้แล.

พราหมณ์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภามิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบอัปมาทสูตรที่ ๑๑

อรรถกถาอัปมาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัปมาทสูตรที่ ๑๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมธิกุคฺคฺห แปลว่า ยึดถือไว้ได้ด้วยดี. บทว่า ชงฺกลานํ ปาทานํ ได้แก่ สัตว์มีเท้าที่มีปกติท่องเที่ยวไปบนพื้นปฐพี. บทว่า ปทชาตานิ ได้แก่ รอยเท้า. บทว่า สโมธานํ คจฺจนฺตฺติ ได้แก่ ถึงการรวมลง คือ ไล่ลง. บทว่า อคฺคฺมกฺขายติ ได้แก่ ที่ชาวโลกกล่าวว่าประเสริฐที่สุด.

บทว่า ปพฺพชลาโย ได้แก่ คนเกี้ยวแฝก. บทว่า โอรุณาติ ได้แก่ จับยอดกระแทกลง. บทว่า นิรุณาติ ได้แก่ แกว่งไปทางข้างทั้งสอง. บทว่า นิจุณาเทติ ได้แก่ ฟาดที่แขนหรือที่คั่นไม้. บทว่า อมฺพปฺปิณฺฑิยา

ได้แก่ พวงผลมะม่วง. บทว่า วนุโฏปนินุชานานิ ได้แก่ ดิโคอยู่ที่ขั้ว หรือห้อยอยู่ที่ขั้ว.

บทว่า ตทนุยานิ ภาวนุติ ได้แก่ ย่อม (หล่น) ไปตามขั้ว. หมายความว่า ย่อม (หล่น) ไปตามขั้วของผลพวงมะม่วง (ที่หล่นไป). บทว่า ชุตุทราชาโน ได้แก่ พระราชาเล็ก (น้อยศักดิ์) หรือ พระราชาธรรมดา.

จบอรรถกถาอัปปมาทสูตรที่ ๑๑

๑๒. ธรรมิกสูตร

ว่าด้วยธรรมของสมณะและศาสดาทั้ง ๖

[๓๒๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ท่านธรรมิกะเป็นเจ้าอาวาสอยู่ในอาวาส ๗ แห่ง ที่มีอยู่ในชาติภูมิชนบททั้งหมด ทราบข่าวว่า ท่านพระธรรมิกะยอมด่าบริภาษ เบียดเบียน ทิ่มแทง เสียดสีซึ่งภิกษุทั้งหลายที่จรมาอาศัยด้วยวาจา และภิกษุผู้จรมาอาศัยเหล่านั้น ถูกท่านพระธรรมิกะด่า บริภาษ เบียดเบียน ทิ่มแทง เสียดสีด้วยวาจา ย่อมหลีกไป ไม่อยู่ ละอาวาสไป ครั้งนั้น พวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบทคิดกันว่า พวกเราได้บำรุงภิกษุสงฆ์ ด้วยจีวร ภัณฑาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ก็แต่ว่า พวกภิกษุที่จรมาอาศัยยอมหลีกไป ไม่อยู่ ละอาวาสไป อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พวกภิกษุผู้จรมาอาศัยหลีกไป ไม่อยู่ ละอาวาสไป ครั้งนั้น พวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบทคิดกันว่า ท่านพระธรรมิกะนี้แลยอมด่าบริภาษ เบียดเบียน

ทีมแทง เสียคดีพวกภิกษุผู้จรมาอาศัยด้วยวาจา และพวกภิกษุที่จรมาอาศัยเหล่านั้น ถูกท่านพระธรรมิกะดำ บริภาษ เบียดเบียน ทีมแทง เสียคดีด้วยวาจา ย่อมหลีกเลี่ยงไป ไม่อยู่ ละอวาสไป ฉะนั้น พวกเราพึงขับไล่ท่านพระธรรมิกะให้หนีไป ครั้งนั้น พวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบท ได้พากันไปหาท่านพระธรรมิกะว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระธรรมิกะจงหลีกเลี่ยงไปจากอวาสนี้ ท่านไม่ควรอยู่ในนี้ต่อไป.

ครั้งนั้น ท่านพระธรรมิกะได้จากอวาสนั้นไปสู่อวาสอื่น ทราบข่าวว่า แม้อที่อวาสนั้น ท่านพระธรรมิกะก็ดำ บริภาษ... ครั้งนั้น พวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบทได้พากันไปหาท่านพระธรรมิกะถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวกะท่านพระธรรมิกะว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระธรรมิกะจงหลีกเลี่ยงไปจากอวาส แม้ที่นี่ ท่านไม่ควรอยู่ในอวาสนี้.

ครั้งนั้น ท่านพระธรรมิกะได้จากอวาสแม้นั้นไปสู่อวาสอื่น ทราบข่าวว่า แม้ในอวาสนั้น ท่านพระธรรมิกะก็ดำ บริภาษ... ฉะนั้น พวกเราพึงขับไล่ท่านพระธรรมิกะให้หลีกเลี่ยงไปจากอวาสทั้ง ๗ แห่ง ในชาติภูมิชนบททั้งหมด ครั้งนั้น พวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบทได้พากันไปหาท่านพระธรรมิกะถึงที่อยู่ และได้กล่าวกะท่านพระธรรมิกะว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระธรรมิกะจงหลีกเลี่ยงไปจากอวาสทั้ง ๗ แห่ง ในชาติภูมิชนบททั้งหมด.

ครั้งนั้น ท่านพระธรรมิกะได้คิดว่า เราถูกพวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบทขับไล่ออกจากอวาสทั้ง ๗ แห่ง ในชาติภูมิชนบททั้งหมด บัดนี้เราจะไปที่ไหนหนอ ครั้งนั้น ท่านพระธรรมิกะได้คิดว่า ฉะนั้น เราพึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ลำดับนั้น ท่านพระธรรมิกะถือบาตรและจีวรหลีกเลี่ยงไปทางกรุงราชคฤห์ ไปถึงกรุงราชคฤห์และภูเขาคิชฌกูฏโดยลำดับ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควร

ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามว่า คุณก่อนพราหมณ์
ธรรมิกะ เออ เธอมาจากที่ไหนหนอ ท่านพระธรรมิกะกราบทูลว่า ข้าแต่
พระองค์เจริญ ข้าพระองค์ถูกพวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบท จับไล่ออกจาก
อवासทั้ง ๗ แห่ง ในชาติภูมิชนบททั้งหมด.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ ควรแล้ว จะมีประโยชน์อะไรแก่เธอ
ด้วยการอยู่ในชาติภูมิชนบทนี้ เธอถูกจับไล่ให้ออกจากอवासนั้น ๆ แล้วมาใน
สำนักของเรา.

คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เรื่องเคยมีมาแล้ว พวกพ่อค้าทางสมุทร
จับนกที่ค้นหาฝั่ง แล้วนำเรือออกเดินทางไปในสมุทร เมื่อเดินเรือไปยังไม่
เห็นฝั่ง พ่อค้าเหล่านั้นจึงปล่อยนกที่ค้นหาฝั่ง มันบินไปทางทิศตะวันออก
บินไปทางทิศตะวันตก บินไปทางทิศเหนือ บินไปทางทิศใต้ บินขึ้นสูง
บินไปตามทิศน้อย ถ้ามันเห็นฝั่งอยู่ใกล้ ก็บินเข้าหาฝั่งไปเลยทีเดียว แต่ถ้า
มันไม่เห็นฝั่งอยู่ใกล้ ก็กลับมาที่เรือนั้น ฉะนั้น คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ
เธอถูกจับไล่ให้ออกจากอवासนั้น ๆ แล้วมาในสำนักของเรา ก็ฉนั้นเหมือนกัน.

คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เรื่องเคยมีมาแล้ว ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฐะ
ของพระเจ้าโกรพยะมี ๕ กิ่ง ร่มเย็น นำรื่นเรใจ ก็ต้นไทรใหญ่ชื่อ
สุปติภูฐะมีปริมณฑลใหญ่สิบสองโยชน์ มีรากแผ่ไป ๕ โยชน์ มีผลใหญ่
เหมือนกะทะหุงข้าวสารได้หนึ่งอาพหะ ฉะนั้น มีผลอร่อย เหมือนรวงผึ้งเล็ก
ซึ่งไม่มีโทษ ฉะนั้นพระราชากับพวกสนมย่อมทรงเสวยและบริโภคน้ำผลไม้ชื่อ
สุปติภูฐะเฉพาะกิ่งหนึ่ง เหล่าทหารย่อมบริโภคน้ำผลไม้เฉพาะกิ่งหนึ่ง ชาวนิคมนชนบท
ย่อมบริโภคน้ำผลไม้เฉพาะกิ่งหนึ่ง สมณพราหมณ์ทั้งหลายย่อมบริโภคน้ำผลไม้เฉพาะกิ่งหนึ่ง
เนื้อและนกกินกิ้งกิ้งหนึ่ง ก็ใคร ๆ ย่อมไม่รักษาผลแห่งต้นไทรใหญ่ชื่อ

สุปติภูฏะ และไม่มีใคร ๆ ทำอันตรายผลของกันและกัน ครั้งนั้น บุรุษคนหนึ่งบริโภคผลแห่งต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะ พอแก่ความต้องการแล้วหักกิ่งหลักไป ครั้งนั้น เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะได้คิดว่า ท่านผู้เจริญ น่าอัศจรรย์หนอ ไม่เคยมีมาแล้วหนอ มนุษย์ใจบาปคนนี้ บริโภคผลของต้นไทรใหญ่ ชื่อสุปติภูฏะ พอแก่ความต้องการแล้วหักกิ่งหลักไป โฉนหนอ ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะไม่เพียงออกผลต่อไป คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ ที่นั่นแลต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะก็ไม่ให้ผลต่อไป คุณก่อน พราหมณ์ธรรมิกะ ครั้งนั้นพระเจ้าโกธิปะยะ เสด็จเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะจอมเทพถึงที่ประทับ แล้วทูลถามว่า ขอเดชะ ท่านผู้นิรทุกข์ พระองค์พึงทรงทราบเถิดว่า ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะไม่ออกผล ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงบันดาลอิทธิกาสิสังขาร ให้มีลมฝนที่แรงกล้าพัดโค้นต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะล้มลง ทำให้มีรากอยู่ข้างบน ลำดับนั้น เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะ มีทุกข์ เสียใจ มีหน้าองด้วยน้ำตา ยืนร้องไห้อยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่ง ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพได้เสด็จเข้าไปหาเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏะ แล้วตรัสถามว่า คุณก่อนเทวดา เหตุไรหนอ ท่านจึงมีทุกข์ เสียใจ มีหน้าองด้วยน้ำตา ยืนร้องไห้อยู่ ณ ที่ส่วนหนึ่ง เทวดานั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ลมฝนที่แรงกล้าได้พัดมาโค้นที่อยู่ (ภพ) ของข้าพระองค์ล้มลง ทำให้มีรากอยู่ข้างบน ดังที่เห็นอยู่นี้ พระเจ้าข้า.

๘. คุณก่อนเทวดา ก็เมื่อท่านดำรงอยู่ในรูกขธรรมแล้ว (ธรรมที่-เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้อะต้องประพฤติ) ลมฝนที่แรงกล้า ได้พัดมาโค้นที่อยู่ของท่านล้มลง ทำให้มีรากอยู่ข้างบนได้อย่างไร.

๙. ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ก็เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้อะยอมเป็น ผู้ดำรงอยู่ให้รูกขธรรมอย่างไรๆ.

๘. คุณก่อนเทวดา พวกคนที่ต้องการราก ย่อมนำรากต้นไม้ไป พวกคนที่ต้องการเปลือก ย่อมนำเปลือกไป พวกคนที่ต้องการใบ ย่อมนำใบไป พวกคนที่ต้องการดอก ย่อมนำดอกไป พวกคนที่ต้องการผล ย่อมนำผลไป ก็แต่เทวดาไม่พึงกระทำความเสียหายหรือความดีใจเพราะการกระทำนั้น ๆ คุณก่อนเทวดา เทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ ย่อมเป็นผู้ดำรงอยู่ในรุกขธรรมอย่างนี้แล.

๙. ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ไม่ดำรงอยู่ในรุกขธรรมเป็นแน่เทียว ลมฝนที่แรงกล้าจึงได้พัดมาโค่นที่อยู่ให้ล้มลง ทำให้มีรากอยู่ข้างบน.

๑๐. คุณก่อนเทวดา ถ้าว่าท่านพึงดำรงอยู่ในรุกขธรรมไซ้ ที่อยู่ของท่านก็พึงมีเหมือนกาลก่อน.

๑๑. ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์จะพึงดำรงอยู่ในรุกขธรรม ขอให้ที่อยู่ที่อยู่ของข้าพระองค์พึงมีเหมือนกาลก่อนเถิด.

ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพได้ทรงบันดาลอิทธิกาฬสังขาร ให้มีลมฝนที่แรงกล้าพัดต้นไม้ใหญ่ชื่อสุปติภูฏะ ให้กลับตั้งขึ้นดังเดิม ต้นไม้ใหญ่ชื่อสุปติภูฏะได้มีรากตั้งอยู่ดังเดิม ฉนั้นใด คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เออ ก็ พวกอุบาสกชาวชาติภูมิชนบท ได้ขับไล่เรอผู้ดำรงอยู่ในสมณธรรมออกจากอาวาสทั้ง ๗ แห่ง ในชาติภูมิชนบททั้งหมด ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ท่านพระธรรมิกะ ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็สมณะย่อมเป็นผู้ดำรงอยู่ในสมณธรรมอย่างไร.

๑๒. คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ สมณะในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ด่าตอบบุคคลผู้ด่า ไม่เสียดสีตอบบุคคลผู้เสียดสี ไม่ประหารตอบบุคคลผู้ประหาร คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ สมณะย่อมเป็นผู้ดำรงอยู่ในสมณธรรมอย่างนี้แล.

ข้าพระองค์ผู้ไม่ดำรงอยู่ในสมณธรรมออกจากอาวาสทั้ง ๗ แห่ง ในชาติภูมิ
ชนบททั้งหมด พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เรื่องเคยมีมาแล้ว มีศาสตราจารย์ชื่อ
สุนตตะผู้เป็นเจ้าของเจ้าลัทธิ ผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย มีสาวกหลาย
ร้อยคน ได้แสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความเป็นผู้ไปเกิดในพรหมโลก
ก็สาวกเหล่าใด เมื่อท่านศาสตราจารย์ชื่อสุนตตะแสดงธรรม เพื่อความเป็นผู้
ไปเกิดในพรหมโลก ไม่ยังจิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้น เมื่อตายไปแล้ว
ได้เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสาวกเหล่าใด เมื่อท่านศาสตราจารย์
ชื่อสุนตตะแสดงธรรม เพื่อความเป็นผู้ไปเกิดในพรหมโลก ได้ยังจิตให้
เลื่อมใส สาวกเหล่านั้นเมื่อตายไปแล้ว ได้เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์.

คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เรื่องเคยมีมาแล้ว มีศาสตราจารย์ชื่อมุก-
ปักกะ ฯลฯ มีศาสตราจารย์ชื่ออรณมิ ฯลฯ มีศาสตราจารย์ชื่อกุกุทาลกะ ฯลฯ
มีศาสตราจารย์ชื่อหัตถิปาละ ฯลฯ มีศาสตราจารย์ชื่อโชติपालะ ผู้เป็นเจ้าของเจ้าลัทธิ
ผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย มีสาวกหลายร้อยคน ได้แสดงธรรม
แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความเป็นผู้ไปเกิดในพรหมโลก ก็สาวกเหล่าใด เมื่อ
ท่านศาสตราจารย์ชื่อโชติपालะแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้ไปเกิดในพรหมโลก
ไม่ยังจิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้นเมื่อตายไปแล้ว ได้เข้าถึงอบาย ทุกคติ
วินิบาต นรก ส่วนสาวกเหล่าใด เมื่อท่านศาสตราจารย์ชื่อโชติपालะแสดงธรรม
เพื่อความเป็นผู้ไปเกิดในพรหมโลก ได้ยังจิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้น เมื่อ
ตายไปแล้ว ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ผู้ใด
มีจิตประทุษร้าย ฟังคำ บริภาษ ท่านศาสตราจารย์ทั้ง ๖ นี้ ผู้เป็นเจ้าของเจ้าลัทธิ

ผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย มีบริวารหลายร้อยคน พร้อมทั้งหมู่สาวก ผู้ที่พึงประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญมากหรือ.

ธ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ ผู้ใดมีจิตประทุษร้าย พึงคำ บริภาษ ท่านศาสตราจารย์ทั้ง ๖ นั้น ผู้เป็นเจ้าลัทธิ ผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย มีบริวารหลายร้อยคน พร้อมทั้งหมู่สาวก ผู้ที่พึงประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญมาก ผู้ใดมีจิตประทุษร้าย ย่อมคำ บริภาษบุคคลผู้มีทิวฐิสมบุรณ์คนเดียว ผู้ที่ย่อมประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญมากกว่าผู้ด่าว่าบริภาษท่านศาสตราจารย์ทั้ง ๖ นั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราหากกล่าวการขุดโคนคุณความดีของตนภายนอกศาสนานี้ เหมือนการด่าว่าบริภาษในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันนี้ไม่ คุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เพราะเหตุนี้แหละ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่ประทุษร้ายในท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกันของคุณก่อนพราหมณ์ธรรมิกะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ได้มีท่านศาสตราจารย์ชื่อสุนตะ

ชื่อมุคปังกะ ชื่ออรเนมิ ชื่อกุกทาลกะ

ชื่อหัตติปาละ และไม่มีพราหมณ์บุโรหิต

ของพระราชายัง ๗ พระองค์ เป็นเจ้า

แผ่นดินเป็นศาสตราจารย์ชื่อโชติปาละ ท่าน

ศาสตราจารย์ทั้ง ๖ ผู้มีศเป็นผู้ได้รับยกย่อง

ว่าเป็นเจ้าลัทธิในอดีต ท่านเหล่านั้นได้

เป็นผู้หมดกลิ่นสาป คือ ความโกรธ มุ่งมั่น

ในกรุณา ผ่านพ้นกามสังโยชน์ คลาย

กามราคะเสียได้ เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก

สาวของท่านเหล่านั้นแม้หลายร้อย ได้
เป็นผู้หมดกลิ่นสาป คือ ความโกรธ มุ่งมั่น
ในกรุณา ผ่านพ้นกามสังโยชน์ คลาย
กามราคะเสียได้ ก็เป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก
นรชนใดมีความดำรงค์ทางใจประทุษร้าย
ย่อมน่าบริภาษท่านเหล่านั้น ผู้เป็นฤๅษี
ผู้เป็นนักบวชนอกศาสนา ปราศจากความ
กำหนด มีจิตตั้งมั่น ก็นรชนเช่นนั้นย่อม
ประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญมาก ส่วนนรชน
ใดมีความดำรงค์ทางใจประทุษร้าย ย่อมค่า
บริภาษภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
ผู้มีทิฐฐิสมบุรณ์รูปเดียว นรชนผู้นี้ย่อม
ประสบสิ่งที่ไม่เป็นบุญมากกว่าผู้ด่าว่า
บริภาษท่านศาสดาจารย์เหล่านั้น นรชน
ไม่พึงเสียดสีท่านผู้มีความดี ผู้ละทิฐฐิ
บุคคลใดเป็นผู้มีอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา
สติ วิริยะ สมถะ และวิปัสสนา อ่อน
บุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม
เราเรียกว่าเป็นบุคคลที่เจ็ด แห่งพระอริย-
สงฆ์ นรชนใดเบียดเบียน ทำร้ายบุคคล
เช่นนั้นผู้เป็นภิกษุ ในกาลก่อน นรชนนั้น
ชื่อว่าทำร้ายตนเอง ย่อมบั่นรอนอรหัตผล
ในภายหลัง ส่วนนรชนใดย่อมรักษาตน

นรชนนั้นชื่อว่า เป็นผู้รักษาดนที่เป็นส่วน
ภายนอก เพราะเหตุนี้ บัณฑิตไม่จุค
โค่นคุณความดีของตน ชื่อว่าพึงรักษาดน
ทุกเมื่อ.

จบธรรมิกสูตรที่ ๑๒

จบธรรมิกวรรคที่ ๕

อรรถกถาธรรมิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในธรรมิกสูตรที่ ๑๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สพุพโส แก่เป็น สพุเพสุ ทั้งปวง. บทว่า สตุตฺส อวาเสสุ
ได้แก่ ในบริเวณ ๙ แห่ง. บทว่า ปริภาสติ ได้แก่ ช่มชู่ คือ ก่อให้เกิด
ความกลัว. บทว่า วิหีสติ แปลว่า เบียดเบียน. บทว่า วิตุทฺติ แปลว่า
ทิ่มแทง. บทว่า โรเสติ คือ กระทบกระทั่งด้วยวาจา. บทว่า ปกฺกมนฺติ
คือ หลีกไปสู่ทิศทั้งหลาย. บทว่า น สนฺนฺหนฺติ คือ ไม่ดำรงอยู่. บทว่า
ริณฺจนฺติ คือ กิ่ง ได้แก่สละ. บทว่า ปพฺพาชฺชยุยาม คือ พึ่งนำออก. ศัพท์ว่า
หนฺท เป็นนิบาตใช้ในความหมายว่า สละวาง. บทว่า อลฺล มีความหมายว่า
การที่อุบาสกทั้งหลายจะพึงขับไล่ท่านพระชัมมิกะนั้นออกไปเป็นการสมควร.

บทว่า ตีรทสฺสี สกฺกณฺ์ ได้แก่ กาบอกทิศ. บทว่า มฺนฺจนฺติ
ได้แก่ พ่อค้าทั้งหลายเดินทางทะเล ปล่อย (กา) ไปเพื่อคูทิศ. บทว่า สามนฺตา
ได้แก่ ในที่ไม่ไกล. ปาฐะเป็น สมฺนฺตา ดังนี้ก็มี. หมายความว่าโดยรอบ.
บทว่า อภินิเวโส ได้แก่ การหยุดอยู่ของกิ่งไม้ที่แผ่ออกไปคลุมอยู่. บทว่า

มูลสนุดานกานัน ได้แก่ การหยุดอยู่ของรากไม้. บทว่า **อาพุหกถาลิกา** หม้อหุงข้าว (บรรจุ) ข้าวสารได้ ๑ อาพหกะ. บทว่า **ขุฑุทมธุ** ได้แก่ น้ำผึ้ง ตัดไม้ที่พวกผึ้งตัวเล็ก ๆ ทำไว้. บทว่า **อนลัม** ได้แก่ ไม่มีโทษ.

บทว่า **น จ สุกฺ** **อญฺญมญฺญสุส ผลานิ หีสนฺตี** ความว่า ผลไม้ทั้งหลายย่อมไม่เบียดส่วนของมันและกัน. ขึ้นชื่อว่า ต้นไม้ที่จะเอาส่วนของมันตัดราก เปลือกหรือใบ (ของต้นอื่น) ไม่มี. มนุษย์ทั้งหลายมีพระราชาเป็นต้น จะบริโภคนั้นเฉพาะแต่ผลที่หล่นลงไปภายใต้กิ่งของมัน ๆ เท่านั้น. แม้ผลที่หล่นจากส่วนของต้นหนึ่ง ไปสลบอยู่กับส่วนของอีกต้นหนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายมีพระราชาเป็นต้น พותרาบว่า ไม่ใช่ผลจากกิ่งของเรา ก็ไม่ยอมเลี้ยงกิน.

บทว่า **ยวทตฺถํ ภกฺขิตฺวา** ได้แก่ เลี้ยงกินโดยประมาณถึงคอ (จนเต็มอ้อม). บทว่า **สาขํ ญญชิตฺวา** ความว่า (ชายคนหนึ่ง) ตัดใบไม้ขนาดเท่าร่ม กิ่งให้เกิดร่มเงาพลางหลีกไป. บทว่า **ยตุรฺ หิ นาม** ได้แก่ โย หิ นาม (ชายคนใดคนหนึ่ง). บทว่า **ปภฺกฺมิสฺสตี** คือ หลีกไปแล้ว. บทว่า **นาทาสี** ความว่า ต้นพญานิโครชก็มีได้ออกผลอีก ด้วยอำนาจของเทวดา. เพราะว่า เทวดานั้นได้อธิษฐานอย่างนี้.

บทว่า **เตนุปลสฺสํ** ความว่า เมื่อชาวชนบทไปกราบทูลว่า ข้าแต่ มหาราช ต้นไม้ไม่ออกผลเลย เป็นความผิดของพวกหม่อมฉันหรือของพระองค์ พระเจ้าไกรัษะทรงดำริว่า ไม่ใช่ความผิดของเรา ไม่ใช่ความผิดของพวกชาวชนบท อธรรมย่อมไม่เป็นไปในแคว้นของเรา ต้นไม้ไม่ออกผลเพราะเหตุอะไรหนอแล เราจักเข้าไปทูลถามท้าวสักกะ ดังนี้แล้ว เข้าไปเฝ้าท้าวสักกะจอมเทพจนถึงภพดาวดึงส์. บทว่า **ปวตฺเตตี** แปลว่า พัดผ่น. บทว่า **อุมฺมูลมกาลี** ได้แก่ ทำ (ต้นพญานิโครช) ให้มีรากขึ้นข้างบน. บทว่า

อปี นุ ตฺว เทกัถ อปี นุ ตว. บทว่า อฏฺฐิตายเวย คือ อฏฺฐิตายเวย
ตั้งอยู่ไม่ได้เลย. บทว่า สจฺจนวินิ ได้แก่ (รากไม้) กลับมีผิวเหมือนเดิม คือ
ตั้งอยู่ในที่ตามปกติ. บทว่า น ปจฺจกฺโกสติ คือ ไม่คำตอบ. บทว่า โรสนุตฺ
ได้แก่ บุคคลผู้กระทบอยู่. บทว่า ภณฺทนต์ ได้แก่ บุคคลผู้ประหารอยู่.

บทว่า สุนฺเตโธ ความว่า นัยน์ตา เรียกว่า เนตตะ เพราะนัยน์ตา
คู่กันสวยงาม ครุณฺนั้นจึง ชื่อว่า สุนฺเตตะ. บทว่า ติตฺถกโร ได้แก่
ผู้สร้างท่า (ลัทธิ) เป็นที่ยังลงสู่สุคติ. บทว่า วิตราโค ได้แก่ ผู้ปราศจาก
โรคด้วยอำนาจการข่มไว้. บทว่า ปสวติ ได้แก่ ย่อมได้. บทว่า ทิฏฺฐสมฺปนฺน
ได้แก่ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทัสสนะ อธิบายว่า คือ พระโศดาบัน. บทว่า
ขนฺตุ ได้แก่ การชูดคุณของตน. บทว่า ยถา มํ สพฺรหฺมจารีสุ ความว่า
เทวดาและการบริภาษในเพื่อนสหพรหมจารีนี้เป็นฉันใด เราไม่กล่าวการชูดคุณ
แบบนี้ ว่าเป็นอย่างอื่น (จากการค่าและบริภาษนั้น).

คนของตนเรียกว่า อามชน ในบทว่า น โน อามสพฺรหฺมจารีสุ นี้
เพราะฉะนั้น ในที่นี้จึงมีความหมายดังนี้ว่า เราทั้งหลายจักไม่มีจิตประทุษร้าย
ในเพื่อนสหพรหมจารีผู้เสมอกับของตน.

บทว่า โชติปาโล จ โควิฺนุโท ความว่า (ครุณฺนั้น) ว่าโดยชื่อ
มีชื่อว่า โชติปาละ ว่าโดยตำแหน่ง มีชื่อว่า มหาโควินทะ.

บทว่า สุตฺตปุโรหิตो ความว่า เป็นปุโรหิตของพระราชา ๗
พระองค์ มีพระเจ้าเรณูเป็นต้น. บทว่า อภิเสกา อตีตฺเส ความว่า ครุ
ทั้ง ๖ เหล่านี้ (มีครุมุคปิกกะเป็นต้น) ได้รับการอภิเษกมาแล้วในส่วนที่เป็น
อดีต.

บทว่า **นिरามคฺษา** ได้แก่ ไม่มีกลิ่นดาว ด้วยกลิ่นดาว คือ ความโกรธ. บทว่า **กรุณฺเณ วิมุตฺตา** ความว่า หลุดพ้นแล้ว ในเพราะ กรุณาณ คือ ดำรงอยู่ในกรุณาและในธรรมอันเป็นส่วนเบื้องต้นของกรุณา.

บทว่า **เย เต** แก่เป็น **เอเต**. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะเป็นอย่างนี้ (เอเต) ก็มีเหมือนกัน. บทว่า **น สาธฺรฺรูปิ อาสิเท** คือ ไม่พึงกระทบกระทั่งสภาวะ ที่ดี. บทว่า **ทิกฺขจฺจุฏฺฐานปฺปทายินิ** คือ อันมีปกคิตะทิกฺขจฺจุ ๖๒.

บทว่า **สตฺตโม** ได้แก่ เป็นบุคคลที่ ๗ นับตั้งแต่พระอรหันต์ลงมา. บทว่า **อวิตรโค** คือ ยังไม่ปราศจากราคะ.

ท่านปฏิเสศความเป็นอนาคามี ด้วยบทว่า **อวิตรโค** นั้น. บทว่า **ปฺลยฺจินฺทฺริยา มฺหฺทฺ** ความว่า อินทรีย์ในวิปัสสนา ๕ อ่อน. จริงอยู่ อินทรีย์ เหล่านั้นของพระโสดาบันนั้น เปรียบเทียบกับพระสกทาคามีแล้ว นับว่า อ่อน.

บทว่า **วิปสฺสนา** ได้แก่ ญาณเป็นเครื่องกำหนดสังขาร. บทว่า **ปฺพฺเพว อฺปฺพลฺลยฺติ** ได้แก่ กระทบก่อนทีเดียว. บทว่า **อกฺขโต** ได้แก่ ไม่ถูกชุด คือ ไม่ถูกกระทบกระทั่งโดยการชุดคุณ. บทที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบธรรมิกวรรคธรรมนาที่ ๕

จบปฐมปณาสกั

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. นาคสูตร ๒. มิคศาลาสูตร ๓. อิณสูตร ๔. มหาจุนทสูตร
๕. ปฐมสันทิฏฐิกสูตร ๖. ทุติยสันทิฏฐิกสูตร ๗. เขมสมนสูตร ๘. อินทรีย์-
สังวรสูตร ๙. อานันทสูตร ๑๐. ชัดติยาธิปายสูตร ๑๑. อัปฺปมาทสูตร
๑๒. ธรรมิกสูตร และอรรถกถา.

ทศยปณาสกั

มหาวรรคที่ ๑

๑. โสณสูตร

ว่าด้วยพิน ๓ สาย

[๓๒๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ท่านพระโสณะอยู่ที่ป่าชื่อ สีตวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท่านพระโสณะหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ เกิดปริวิตกแห่งใจอย่างนี้ว่า สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นผู้ปรารภความเพียรอยู่ เราก็เป็นผู้หนึ่งในจำนวนสาวกเหล่านั้น ก็แต่ว่าจิตของเราจะไม่หลุดพ้นจาก อาสวะเพราะไม่ถ่อมมัน ก็โภกทรัพย์ย่อมมีอยู่ในสกุลของเรา เราอาจเพื่อใช้สอย โภกทรัพย์และทำบุญได้ ฉะนั้น เราพึงบอกคณิสสิกขาสีกมาเป็นคฤหัสถ์ใช้สอย โภกทรัพย์และพึงทำบุญเถิด.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบปริวิตกแห่งใจของท่านพระโสณะ ด้วยพระทัย แล้วทรงหายจากภูเขาคิชฌกูฏ ไปปรากฏตรงหน้าท่านพระโสณะ ที่ป่าสีตวัน เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังพึงเหยียดแขนที่คู้ หรือพึงคู้แขนที่เหยียดฉะนั้น ทรงประทับนั่งบนอาสนะที่ได้ปูแล้ว แม้ท่านพระโสณะถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระโสณะว่า คุณก่อนโสณะ เธอหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ เกิดปริวิตกแห่งใจอย่างนี้มีไฉนหรือว่า สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นผู้ปรารภความเพียรอยู่ เราก็เป็นผู้หนึ่งในจำนวนสาวก

เหล่านั้น ก็แต่ว่าจิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือมั่น ก็โภคทรัพย์
ย่อมมีอยู่ในสกุลของเรา เราอาจเพื่อใช้สอยโภคทรัพย์และทำบุญได้ ฉะนั้น
เราพึงบอกคณิสสิกขาสีกมาเป็นคฤหัสถ์ใช้สอยโภคทรัพย์ และพึงทำบุญเถิด.

ท่านพระโสณะทูลว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนโสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอเมื่อก่อนยัง
อยู่ครองเรือนเป็นผู้ฉลาดในการคิดพิณมิใช่หรือ ?

โสณะ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนโสณะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ก็สมัยใดสายพิณ
ของเธอตึงเกินไป สมัยนั้น พิณของเธอย่อมมีเสียงไพเราะหรือ ย่อมควรแก่การ
ใช้หรือไม่ ?

โสณะ. ไม่เป็นเช่นนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนโสณะ เธอสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สมัยใดสายพิณ
ของเธอหย่อนเกินไป สมัยนั้น พิณของเธอย่อมมีเสียงไพเราะ หรือย่อมควร
แก่การใช้หรือไม่ ?

โสณะ. ไม่เป็นเช่นนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนโสณะ ก็สมัยใด สายพิณของเธอไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อน
เกินไป ตั้งอยู่ในขนาดกลาง สมัยนั้น พิณของเธอย่อมมีเสียงไพเราะ หรือ
ย่อมควรแก่การใช้หรือไม่ ?

โสณะ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนโสณะ ฉะนั้นเหมือนกันแล ความเพียรที่ปรารภมาก
เกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่หย่อนเกินไป
ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน คุณก่อนโสณะ เพราะเหตุนี้แหละ เธอ
จงตั้งความเพียรให้สม่ำเสมอ จงตั้งอินทรีย์ให้สม่ำเสมอ และจง

ถือนิมิตในความสม่ำเสมอ นั้น ท่านพระโสณะทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวสอนท่านพระโสณะด้วยพระโอวาทนี้แล้วทรงหายจากป่าสัตวัน ไปปรากฏที่ภูเขาคิชฌกูฏ เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือพืดึงแขนที่เหยียด ฉะนั้น.

ครั้งสมัยต่อมา ท่านพระโสณะได้ตั้งความเพียรให้สม่ำเสมอ ได้ตั้งอินทรีย์ให้สม่ำเสมอ และได้ถือนิมิตในความสม่ำเสมอ นั้นต่อมา ท่านพระโสณะหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร ตั้งใจแน่วแน่อยู่ ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ต่อกาลไม่นานเลย ได้ทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ก็แลท่านพระโสณะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ครั้งนั้น ท่านพระโสณะบรรลุดุริยทัตแล้ว ได้คิดอย่างนี้ว่า โฉนหนอ เราพึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วพึงพยากรณ์อรหัตผลในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ลำดับนั้น ท่านพระโสณะได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์ชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ของตนแล้ว หมดสิ้นกิเลสเครื่องประกอบในภพ หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้โน้มไปยังเหตุ ๖ ประการ คือเป็นผู้โน้มไปยังเนกขัมมะ ๑ เป็นผู้โน้มไปยังความสงบ ๑ ประการ ผู้โน้มไปยังความไม่เบียดเบียน ๑ เป็นผู้โน้มไปยังความสิ้นตัณหา ๑ เป็นผู้โน้มไปยังความสิ้นอุปาทาน ๑ เป็นผู้โน้มไปยังความไม่หลงไหล ๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ท่านผู้มีอายุบางรูปในธรรมวินัยนี้พึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุรูปนี้ อาศัยคุณเพียงศรัทธาอย่างเดียวเป็นแน่ เป็นผู้โน้มไปยังเนกขัมมะ แต่ข้อนั้นไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะว่าภิกษุจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ได้ทำกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว ไม่พิจารณาเห็นกิจที่ตนจะต้องทำ หรือไม่พิจารณาเห็นการเพิ่มพูนกิจที่ทำแล้วอยู่ ย่อมเป็นผู้โน้มไปยังเนกขัมมะ เพราะสิ้นราคะ เพราะเป็นผู้ปราศจากราคะ เพราะสิ้นโทสะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโทสะ เพราะสิ้นโมหะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโมหะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ท่านผู้มีอายุบางรูปในธรรมวินัยนี้พึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุรูปนี้ มุ่งหวังลาภ สักการะและการสรรเสริญ เป็นแน่จึงโน้มไปยังความสงัด แต่ข้อนั้นไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะว่าภิกษุจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่พิจารณาเห็นกิจที่ตนจะต้องทำ หรือไม่พิจารณาเห็นการเพิ่มพูนกิจที่ทำแล้วอยู่ ย่อมเป็นผู้โน้มไปยังความสงัด เพราะสิ้นราคะ เพราะเป็นผู้ปราศจากราคะ เพราะสิ้นโทสะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโทสะ เพราะสิ้นโมหะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโมหะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ท่านผู้มีอายุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุรูปนี้ ละสัณฑิปปตปรามาส กลับให้เป็นแก่นสารเป็นแน่ จึงเป็นผู้โน้มไปยังความไม่เบียดเบียน แต่ข้อนั้นไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะว่าภิกษุจีณาสพ ฯลฯ เป็นผู้โน้มไปยังความไม่เบียดเบียน เพราะสิ้นโมหะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโมหะ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้โน้มไปยังความสิ้นตัณหา เพราะสิ้นโมหะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโมหะ ฯลฯ ย่อมเป็นผู้โน้มไปยังความสิ้นอุปาทาน เพราะสิ้นโมหะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโมหะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ท่านผู้มีอายุบางรูปในธรรมวินัยนี้พึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุรูปนี้ ละสัณฑิปปตปรามาสกลับให้เป็นแก่นสาร

เป็นแน่จึงเป็นผู้ยอมไปยังความไม่หลงใหล แต่ข้อนั้นไม่พึงเห็นอย่างนี้ เพราะ
ว่าภิกษุจีณาสพอยู่จบพรหมจรรย์ ได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่พิจารณาเห็น
ในกิจที่ตนจะต้องทำ หรือไม่พิจารณาเห็นการเพิ่มพูนกิจที่ทำแล้วอยู่ ย่อมเป็น
ผู้ยอมไปยังความไม่หลงใหล เพราะสิ้นราคะ เพราะเป็นผู้ปราศจากราคะ
เพราะสิ้นโทสะ เพราะเป็นผู้ปราศจากโทสะ เพราะสิ้นโมหะ เพราะเป็นผู้
ปราศจากโมหะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ารูปที่พึงเห็นแจ้งด้วยจักขุแม้ดีเยี่ยมมาสู่คลอง
จักขุของภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วโดยชอบอย่างนี้ไซ้ รูปนั้นไม่ครอบงำจิตของ
ท่านได้ จิตของท่านย่อมเป็นจิตไม่เจือด้วยกิเลส เป็นจิตตั้งมั่น ถึงความไม่
หวั่นไหวและท่านย่อมพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งจิตนั้น
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเสียงที่พึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่พึงรู้แจ้งด้วย
จมูก ฯลฯ รสที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โสณัฐพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย ฯลฯ
ธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งด้วยใจ แม้ดีเยี่ยม มาสู่คลองจักขุแห่งภิกษุ ผู้มีจิต
หลุดพ้นแล้วโดยชอบอย่างนี้ไซ้ ธรรมารมณ์นั้นย่อมไม่ครอบงำจิตของท่านได้
จิตของท่านย่อมเป็นจิตไม่เจือด้วยกิเลส เป็นจิตตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหว
และท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปแห่งจิตนั้น เปรียบเหมือน
ภูเขาศิลาที่ไม่มีช่อง ไม่มีโพรงเป็นแห่งที่บ ถึงแม้ลมฝนอันแรงกล้าพึงพัดมา
จากทิศบูรพาไซ้ ก็ไม่พึงยังภูเขาศิลานั้นให้หวั่นไหว ให้สะเทือนสะท้านได้
ถึงแม้ลมฝนอันแรงกล้าพึงพัดมาจากทิศประจิม ฯลฯ พึงพัดมาจากทิศอุดร ฯลฯ
พึงพัดมาจากทิศทักษิณไซ้ ก็ไม่พึงยังภูเขาศิลานั้นให้หวั่นไหว ให้สะเทือน
สะท้านได้ ฉะนั้น.

ท่านพระโสณะครั้ง กล่าวดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวคาถาประพันธ์ดังต่อไปนี้
อีกว่า

จิตของภิกษุผู้น้อมไปยังเนกขัมมะ

ผู้น้อมไปยังความสัจแห่งใจ ผู้น้อมไป
ยังความสิ้นค้นหา ผู้น้อมไปยังความสิ้น
อุปาทาน และผู้น้อมไปยังความไม่หลงใหล
แห่งใจ ย่อมหลุดพ้นโดยชอบเพราะเห็น
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งอายตนะ
ทั้งหลาย กิจที่ควรทำและการเพิ่มพูนกิจ
ที่ทำแล้ว ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้นผู้หลุดพ้น
แล้วโดยชอบ มีจิตสงบ ภูเขาศิลาเป็น
แท่งทึบ ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยลม ฉันทไค
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรม
มารมณฺ์ทั้งสิ้น ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณฺ์ และ
อนิฏฐารมณฺ์ ย่อมยังจิตอันตั้งมั่นหลุดพ้น
วิเศษแล้ว ของภิกษุผู้คงที่ให้หวั่นไหวไม่
ได้นั้นนั้น และภิกษุนั้นย่อมพิจารณาเห็น
ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งจิต
นั้น ดังนี้.

จบ โสณสูตรที่ ๑

ทศยปณาสกั

มหาวรรควรรณาที่ ๑

อรรถกถาโศณสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในโศณสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โสณ ได้แก่ พระโศณะระผู้สุมาลชาติ. บทว่า สัตวเน ได้แก่ ในป่าช้าที่มีชื่ออย่างนี้ (สัตวัน).

เล่ากันว่า ในป่าช้านั้นเขาสร้างที่จกรมไว้ ๕๐๐ แห่ง (เรียงรายกัน) ตามลำดับ. บรรดาที่จกรม ๕๐๐ แห่งนั้น พระเถระเลือกเอาที่จกรม (แห่งหนึ่ง) ซึ่งเป็นที่สัปปายะสำหรับตน แล้วบำเพ็ญสมณธรรม. เมื่อพระเถระนั้นปรารภความเพียรเดินจกรมอยู่ พื้นเท้าก็แตก. เมื่อท่านคุกเข่าเดินจกรม ทั้งเข่าทั้งฝ่ามือก็แตกเป็นช่อง ๆ. พระเถระปรารภความเพียรอยู่อย่างนั้น ก็ไม่สามารถเห็นแม้แต่โอกาสหรือนิมิต. เพื่อแสดงถึงวิตกที่เกิดขึ้นแก่พระโศณะนั้น ผู้ลำบากกายด้วยความเพียรแล้วนั่ง (พัก) อยู่บนแผ่นดิน (ซึ่งตั้งอยู่) ในที่สุดที่จกรม พระอานนทเถระจึงกล่าวคำว่า อลโฆ อายสุมโต เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อารทฺหวิริยา ได้แก่ ประคองความเพียรไว้เต็มที. บทว่า น ออนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมฺจฺจติ ความว่า พระโศณะปลงใจเชื่อว่า ก็ถ้าว่า เราจะพึงเป็นอุคฆฏิตัญญู วิปจิตัญญู หรือเนยยะไซริ จิตของเราจะพึงหลุดพ้นได้อย่างแน่นอน แต่นี้เป็นปทปรมนบุคคลแท้ที่เดียว จิตของเราจึงไม่หลุดพ้น ดังนี้ แล้วคิดถึงเหตุมีอาทิวาก็โลกทรรพย์แลมีอยู่ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โลกา เป็นปฐมาวิภักติ ใช้ในความหมาย

แห่งทุดิยาวิภัตติ. บทว่า **ปาตุโรหิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบวาระจิตของพระเถระแล้วทรงดำริว่า วันนี้ โสณะนีนั่งอยู่บนพื้นดินที่บำเพ็ญเพียรในป่าสีตวัน ตรีกถึงวิตกเรื่องนี้อยู่ จำเราจักไปถือเอาวิตกที่เบียดเบียนเธอ แล้วบอกกัมมัญฐานที่อุปมาด้วยพิณให้ ดังนี้ และได้มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้าพระเถระ. บทว่า **ปลฺลุตฺตเต อาสเน** ความว่า ภิกษุผู้บำเพ็ญเพียร ปลูกอาสนะตามที่หาได้ไว้เพื่อเป็นที่ประทับนั่งของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จมา เพื่อตรัสสอนถึงที่เป็นที่อยู่ของตนก่อนแล้วจึงบำเพ็ญเพียร เมื่อหาอาสนะอย่างอื่นไม่ได้ก็ปลูกตามแม่ใบไม้เก่า ๆ แล้วปลูกดั่งฆาฏิตบข้างบน. ฝ่ายพระเถระ. ปลูกอาสนะก่อนแล้วจึงได้บำเพ็ญเพียร. พระสังกิติกาจารย์หมายเอาอาสนะนั้น จึงกล่าวว่า **ปลฺลุตฺตเต อาสเน** ดังนี้.

บทว่า **ตํ ก็ มณฺญลล** ความว่า พระศาสดาทรงดำริว่า ภิกษุนี้ไม่มีความต้องการด้วยกัมมัญฐานที่เหลือ ภิกษุนี้ฉลาดเคยชำนาญมาแล้วในศิลปะของนักดนตรี เธอจักกำหนดอุปมาที่เรากล่าวในวิสัยของตนได้เร็วพลัน ดังนี้แล้ว เพื่อจะตรัสอุปมาด้วยพิณ พระองค์จึงตรัสคำว่า **ตํ ก็ มณฺญลล** เป็นต้น. ความเป็นผู้ฉลาดในการคิดพิณ ชื่อว่า ความเป็นผู้ฉลาดในเสียงสายพิณ. และพระโสณะนั้นก็เป็นผู้ฉลาดในการคิดพิณนั้น เป็นความจริง มารดาบิดาของพระโสณะนั้น คิดว่า ลูกชายของเราเมื่อจะศึกษาศิลปะอย่างอื่นก็จักลำบากกาย แต่ว่าศิลปะคิดพิณนี้ ลูกของเรานั่งอยู่บนที่นอน ก็สมารถเรียนได้ จึงให้เรียนเฉพาะศิลปะของนักดนตรีเท่านั้น. ศิลปะของนักดนตรี (คนธรรมดา) มีอาทิคือ

เสียงเหล่านี้ คือ เสียง ๓ เสียง หมู

เสียงผสม ๓ หมู ระดับเสียง ๒๑ ระดับ

ฐานเสียง ๔๘ ฐาน จัดเป็นกลุ่มเสียง

เสียงทั้งหมดนั้นแหละ พระโศณะได้ชำนานูมาแล้วทั้งนั้น.

บทว่า **อจุจายตา** ได้แก่ (พิณ) ที่ซึ่งตั้งเกินไป คือ มีระดับเสียงแข็ง (ไม่นุ่มนวล). บทว่า **สรวติ** ได้แก่ ถึงพร้อมด้วยเสียง. บทว่า **กมุขมฤตา** ได้แก่ เหมาะที่จะใช้งาน คือ ใช้งานได้. บทว่า **อติลิตา** ได้แก่ ระดับเสียงอ่อน (ยาน). บทว่า **สเม คุณ ปติภูจिता** ได้แก่ อยู่ในระดับเสียงปานกลาง. บทว่า **อจุจาทุ** ได้แก่ ความเพียรที่ตั้งเกินไป. บทว่า **อุทฺทจจุจาย** **ลัวตุตติ** ความว่า ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้ฟุ้งซ่าน. บทว่า **อติลิน** ได้แก่ หย่อนเกินไป. บทว่า **โกสขชาย** ได้แก่ เพื่อความเป็นผู้เกียจคร้าน. บทว่า **วิริยสมต** **อธิฎฺฐาหิ** ความว่า เธอจงดำรงสมณะที่สัมปยุตด้วยวิริยะไว้ให้มันหมายความว่า จงประกอบวิริยะเข้ากับสมณะ. บทว่า **อินุทฺริยานนฺจ สมต** **ปฏฺวิชฺฌ** ความว่า เธอจงดำรงความสม่ำเสมอ คือ ภาวะที่เสมอกันแห่งอินทรีย์ทั้งหลายมีศรัทธาเป็นต้นไว้ให้มัน.

ในข้อนั้น ภิกษุผู้ประกอบศรัทธาเข้ากับปัญญา ประกอบปัญญาเข้ากับศรัทธา ประกอบวิริยะเข้ากับสมาธิ และประกอบสมาธิเข้ากับวิริยะ ชื่อว่าเป็นผู้ดำรงภาวะที่เสมอกันแห่งอินทรีย์ทั้งหลายไว้มัน. ส่วนสติ มีประโยชน์ต่อธรรมทั้งปวง สตินั้นเฉพาะที่มีกำลังย่อมควรแม้ในกาลทุกเมื่อ. ก็วิธีประกอบอินทรีย์เหล่านั้นเข้าด้วยกันนั้น แลลงไว้ชัดเจนแล้วที่เดียวในปกรณ์วิเสส-วิสุทฺธิมรรค.

บทว่า ตตฺถ จ นิมิตฺตํ คณฺหาหิ ความว่า ก็เมื่อภาวะที่เสมอกัน (แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย) นั้นมีอยู่ นิมิตใดจะพึงเกิดขึ้นเหมือนเงาหน้าในกระจก เธอจงกำหนดถือเอานิมิตนั้นจะเป็นสมณนิมิตก็ดี วิปัสसनานิมิต্তก็ดี มรรคนิมิต্তก็ดี ผลนิมิต্তก็ดี คือ จงทำให้นิมิตนั้นบังเกิด. พระศาสดาตรัสกัมมัฏฐานแก่พระโศณะนั้น สรุปลงในพระอรหัตผล ด้วยประการดังพรรณนามานี้.

บทว่า ตตฺถ จ นิมิตฺตํ อคฺคฺเขติ ความว่า พระโศณะได้กำหนดถือเอาทั้งสมณนิมิตทั้งวิปัสसनานิมิต.

บทว่า ฃฏฺฐานานิ ได้แก่ เหตุ ๖ อย่าง. บทว่า อธิมุฑฺโต โหติ ได้แก่ เป็นผู้แทงตลอด คือทำให้ประจักษ์ดำรงอยู่. บททั้งหมดมีอาทิว่า เนกขมฺมาธิมุฑฺโต พระโศณะกล่าวไว้ด้วยอำนาจอรหัตผลนั้นแล. จริงอยู่ อรหัตผล ชื่อว่า เนกขัมมะ เพราะออกไปจากกิเลสทั้งปวง ชื่อว่า ปวิเวกะ เพราะสังัดจากกิเลสเหล่านั้นนั้นแล ชื่อว่า อภัยาปัชฌะ เพราะไม่มีความเบียดเบียน ชื่อว่า ตัณ्हักขยะ เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นตัณหา ชื่อว่า อูปาทานักขยะ เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นอุปาทาน ชื่อว่า อสัมโมหะ เพราะไม่มีความมกมาย. บทว่า เภวลํ สทฺฐามตฺตํ ได้แก่ เว้นจากปฏิวะธ คือ เพียงศรัทธาล้วน ๆ ที่ไม่เจือปนด้วยปฏิวะธปัญญา. บทว่า ปฏฺจโย ได้แก่ การเจริญด้วยการบำเพ็ญบ่อย ๆ. บทว่า วิตราคตฺตา ได้แก่ เพราะระคายปราศจากไปด้วยการแทงตลอดมรรคนั้นแล. ภิกษุเป็นผู้แทงตลอด คือทำให้แจ้งซึ่งอรหัตผล กล่าวคือเนกขัมมะอยู่. บทว่า ผลสมาปตฺตฺติวิหารณ วิหริติ ความว่า และเป็นผู้มีใจน้อมไปในผลสมาบัติ นั้นนั้นแล. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัย อย่างเดียวกันนี้แล.

บทว่า **ลาภสกุการสิโลกิ** ได้แก่ ลาภ คือปัจจัย ๔ ความที่ตน
เหล่านั้นนั้นแลทำดีแล้ว และการกล่าวสรรเสริญคุณ. บทว่า **นิกามยมาโน**
ได้แก่ ต้องการ คือปรารถนาอยู่. บทว่า **ปวิเวกาธิมุตโต** ความว่า พยากรณ์
อรหัตผลอย่างนี้ว่า เราน้อมไปในปวิเวก. บทว่า **สิลพุตตปรามาสิ** ความว่า
เพียงแต่ยึดถือศีลและพรตที่ตนได้ลุลบลำยึดถือมาแล้ว. บทว่า **สารโต**
ปจจาจจฺจนฺโต ได้แก่ รู้อยู่โดยความเป็นสาระ. บทว่า **อพฺยาปชฺฌาธิมุตโต**
ได้แก่ พยากรณ์ความไม่เบียดเบียนกันว่าเป็นอรหัตผล. พึงเห็นความหมาย
ในที่ทุกแห่งตามนัยนี้แล.

อีกอย่างหนึ่งในตอนนี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสอรหัตผลไว้เฉพาะในบทนี้ว่า **เนกขมฺมาธิมุตโต** ตรัสนิพพานไว้ใน
๕ บทที่เหลือ. อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนิพพาน
ไว้เฉพาะในบทนี้ว่า **อสมฺโฆมาธิมุตโต** ตรัสอรหัตผลไว้ในบทที่เหลือ.
แต่ในที่นี้มีสาระสำคัญดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทั้งอรหัตผลทั้งนิพพาน
ไว้ในบทเหล่านั้นทุกบททีเดียวแล. บทว่า **ภูสา** ได้แก่ มีกำลัง คือ เหมือน
รูปทิพย์.

บทว่า **เนวสุส จิตฺตํ ปริยาทียนฺตติ** ความว่า (กิเลสทั้งหลาย)
ไม่สามารถจะครอบงำจิตของพระชินาสพน์นั้นอยู่ได้. เป็นความจริง กิเลสทั้ง
หลายกำลังเกิดขึ้นชื่อว่า ครอบงำจิต. บทว่า **อมิสฺสีกิตฺตํ** ความว่า ก็กิเลส
ทั้งหลายย่อมทำจิตกับอารมณ์ให้ผสมกัน เพราะไม่มีกิเลสเหล่านั้น จิต จึง
ชื่อว่าไม่ถูกทำให้ผสมกัน. บทว่า **จิตฺตํ** ได้แก่ ตั้งมั่นอยู่. บทว่า **อาเนญ-**
ชปฺปตฺตํ ได้แก่ ถึงความไม่หวั่นไหว. บทว่า **วยฺยจฺจุสฺสาณุปสฺสุตติ** ความว่า

ก็ภิกษุนี้ย่อมเห็นทั้งความเกิดขึ้นทั้งความดับของจิตนั้น. บทว่า **ภูสา วาตวภูจิ** ได้แก่ห้วงลมแรง. บทว่า **เนว ลักมฺเปยฺย** ได้แก่ ไม่เพียงสามารถจะให้ห้วง
ไหวได้โดยส่วนหนึ่ง. บทว่า **น สมฺปกมฺเปยฺย** ได้แก่ ไม่เพียงสามารถจะ
ให้ห้วงไหวได้ทุกส่วน เหมือนไม่สามารถจะให้คุณห้วงไหวได้ฉะนั้น. บทว่า
น สมฺปเวเชยฺย ได้แก่ ไม่เพียงสามารถจะทำให้สะเทือน คือ ลั่น จนห้วง
ไหวได้.

บทว่า **เนกฺขมฺมมธิมุตฺตสฺส** ความว่า ผู้แทงตลอดอรหัตผล
แล้วดำรงอยู่. แม้ในบทที่เหลือ ก็ตรัสเฉพาะพระอรหัตเหมือนกัน.
บทว่า **จ อูปาทานกฺขยสฺส** เป็นฉัฏฐีวิภคตีใช้ในความหมายแห่ง
ทศัตถวิภคตี. บทว่า **อสมฺโมหฺลจ เจตโส** ได้แก่ และน้อมไปสู่ความไม่
ลุ่มหลงแห่งจิต. บทว่า **ทิสฺวา อายตฺนุปฺปาทํ** ได้แก่ เห็นความเกิดขึ้น
และความดับแห่งอายตนะทั้งหลาย. บทว่า **สมฺมา จิตฺตํ วิมฺจฺจติ**
ความว่า ย่อมหลุดพ้น คือ ย่อมน้อมไปในอารมณ์ คือ นิพพาน โดย
ชอบ คือ โดยเหตุ โดยนัย ได้แก่ ด้วยอำนาจผลสมาบัติ เพราะการปฏิบัติ
วิปัสสนานี้. อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงปฏิปทาของพระชินาสพ
ด้วยบทนี้. เพราะว่า จิตของพระชินาสพนั้นย่อมหลุดพ้นด้วยดีจากกิเลสทั้ง
หมดด้วยอานุภาพอริยมรรคที่ท่านได้เห็นความเกิดขึ้นแห่งอายตนะ แล้วบรรลु
ด้วยวิปัสสนานี้ เมื่อพระชินาสพนั้นหลุดพ้นด้วยคืออย่างนั้น ฯลฯ ย่อมไม่มี.
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สฺนฺตจิตฺตสฺส** ได้แก่ มีจิตดับแล้ว. บทว่า
เหลือในสูตรนี้มีความหมายง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาโสมสูตรที่ ๑

๒. ผักกูดสูตร

ว่าด้วยพระพุทธองค์เสด็จเยี่ยมพระผักกูดะอาพาธ

[๓๒๑] ก็สมัยนั้น ท่านพระผักกูดะอาพาธ มีทุกข์เป็นไข้หนัก ครั้งนั้นท่านพระอนนทเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระผักกูดะอาพาธมีทุกข์เป็นไข้หนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยความอนุเคราะห์ เสด็จเข้าไปเยี่ยมท่านพระผักกูดะเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยคฺยณิภาพ ครั้งนั้นเป็นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือน เสด็จเข้าไปเยี่ยมท่านพระผักกูดะถึงที่อยู่ ท่านพระผักกูดะได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังเสด็จมาแต่ไกล แล้วจะลุกจากเตียง ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระผักกูดะว่า อย่าเลย ผักกูดะเธออย่าลุกขึ้นจากเตียง อาสนะเหล่านี้ที่ผู้อื่นได้ปูไว้มีอยู่ เราจักนั่งบนอาสนะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทับนั่งบนอาสนะที่ได้ปูไว้แล้ว ครั้นแล้วได้ตรัสถามท่านพระผักกูดะว่า คุณก่อนผักกูดะ เธอพอดทนได้หรือ พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาข่อมบรรเทาไม่กำเริบหรือปรากฏว่าบรรเทา ไม่กำเริบขึ้นหรือ.

ท่านพระผักกูดะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้ ยังอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพระองค์กำเริบหนัก ไม่บรรเทา ปรากฏว่ากำเริบขึ้นไม่บรรเทาเลย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษ มีกำลังพึงเฉือนศีรษะด้วยมีดโกนที่คมฉันใด ล้มกล้าเสียคตาง

ศิระของข้าพระองค์ ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้ ยังอรรถาภิธานให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพระองค์กำเริบหนัก ไม่บรรเทา ปรากฏว่ากำเริบขึ้น ไม่บรรเทาเลย เปรียบเหมือนบุรุษ ผู้มีกำลังพึงเอาเชือก ที่เหนียวแน่นพันศิระ ฉะนั้น ความเจ็บปวดที่ศิระของข้าพระองค์ก็มี ประมาณยัง ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้ เปรียบ เหมือนบุรุษฆ่าโค หรือลูกมือของบุรุษฆ่าโค เป็นคนขยันพึงใช้มีดสำหรับ ข้ำแหละโคที่คม ข้ำแหละทอโค ฉะนั้น ลมกล้ำมีประมาณยิ่งย่อมเสียดแทง ท้องของข้าพระองค์ ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้. . . เปรียบบุรุษผู้มีกำลังสองคน จับบุรุษผู้อ่อนกำลังคนเดียวที่แขนคนละข้าง แล้วพึงลงอย่างบนหลุมถ่านไฟ ฉะนั้น ความเร่าร้อนที่กายของข้าพระองค์ก็มี ประมาณยัง ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อดทนไม่ได้ ยังอรรถาภิธานให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพระองค์กำเริบหนัก ไม่บรรเทา ปรากฏ ว่ากำเริบขึ้นไม่บรรเทาเลย ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงด้วย ธรรมิกถาให้ท่านพระศัคคุณะเห็นแจ้ง ให้สมาทาน อจหาญ ร่าเริง แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้วไม่นาน ท่านพระศัคคุณะได้กระทำกาละ และในเวลามรณะอินทรีย์ของท่านพระศัคคุณะ นั้นผ่องใสยิ่งนัก.

อานิสงส์แห่งการฟังธรรม ๖

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจากมาไม่นาน ท่านพระศัคคุณะ ก็กระทำกาละ และในเวลามรณะอินทรีย์ของท่านพระศัคคุณะผ่องใสยิ่งนัก พระ-

ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนนท์ ก็อินทรีย์ของฝัคนุณภิกษุจักไม่ผ่องใสได้
อย่างไร จิตของฝัคนุณภิกษุยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้อง
ต่ำ ๕ จิตของฝัคนุณภิกษุนั้น ก็หลุดพ้นแล้วจากสังโยชน์อันเป็นไปในส่วน
เบื้องต่ำ ๕ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น คุณก่อนอนนท์ อานิสงส์ในการฟัง
ธรรมโดยกาลอันควร ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรม โดยกาลอันควร
๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน. คุณก่อนอนนท์ จิตของภิกษุในธรรม
วินัยนี้ ยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ในเวลาใกล้
ตาย เธอได้เห็นตถาคต ตถาคตย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น อันงาม
ในท่ามกลาง อันงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ
บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่เธอ จิตของเธอย่อมหลุดพ้นจากสังโยชน์อันเป็น
ไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น คุณก่อนอนนท์ นี้เป็น
อานิสงส์ข้อที่ ๑ ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์อันเป็นไปใน
ส่วนเบื้องต่ำ ๕ ในเวลาใกล้ตาย เธอไม่ได้เห็นตถาคตเลย แต่ได้เห็นสาวก
ของพระตถาคต สาวกของพระตถาคตย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้ง
พยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่เธอ จิตของเธอย่อมหลุดพ้นจาก
สังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น คุณก่อน
อนนท์ นี้เป็นอานิสงส์ข้อที่ ๒ ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุยังไม่หลุดพ้นจากสังโยชน์อันเป็นไปใน
ส่วนเบื้องต่ำ ๕ ในเวลาใกล้ตาย เธอไม่ได้เห็นตถาคต และไม่ได้เห็นสาวก
ของตถาคตเลย แต่ย่อมตรึกตรองเพ่งด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียน
มา เมื่อเธอตรึกตรองเพ่งด้วยใจ ซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาอยู่ จิต

ของเธอยอมหลุดพ้นจากสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ คู่ก่อนอานนท์
นี้เป็นอนิสงส์ข้อที่ ๓ ในการโคจรวิญญูเนื้อความแห่งธรรมโดยกาลอันควร.

คู่ก่อนอานนท์ จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้หลุดพ้นจากสังโยชน์
อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ แต่จิตของเธอยังไม่โน้มไปในนิพพานอันเป็นที่
สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส อันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ ในเวลาใกล้ตาย เธอยอม
ได้เห็นพระตถาคต พระตถาคตยอมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น... แก่
เธอ จิตของเธอโน้มไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส อันหา
ธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ เพราะได้ฟังธรรมเทศนานั้น คู่ก่อนอานนท์ นี้เป็น
อนิสงส์ข้อที่ ๔ ในการฟังธรรมโดยกาลอันควร.

อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุหลุดพ้นแล้วจากสังโยชน์ อันเป็นไป
ในส่วนเบื้องต่ำ ๕ แต่จิตของเธอยังไม่โน้มไปในนิพพานอันเป็นที่สิ้นไป
แห่งอุปธิกิเลส อันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ ในเวลาใกล้ตาย เธอยอมไม่ได้
เห็นพระตถาคต แต่เธอยอมได้เห็นสาวกของพระตถาคต สาวกของพระ
ตถาคตยอมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น... แก่เธอ จิตของเธอโน้ม
ไปในนิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปธิกิเลส อันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ เพราะ
ได้ฟังธรรมเทศนานั้น คู่ก่อนอานนท์ นี้เป็นอนิสงส์ข้อที่ ๕ ในการฟัง
ธรรมโดยกาลอันควร.

อีกประการหนึ่ง จิตของภิกษุหลุดพ้นแล้วจากสังโยชน์อันเป็นไปใน
ส่วนเบื้องต่ำ ๕ แต่จิตของเธอยังไม่โน้มไปในนิพพาน อันเป็นที่สิ้นไปแห่ง
อุปธิกิเลส อันหาธรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ ในเวลาใกล้ตาย เธอยอมไม่ได้เห็น
พระตถาคต และยอมไม่ได้เห็นสาวกของพระตถาคตเลย แต่เธอยอมตรีกตรอง
เพ่งด้วยใจซึ่งธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมา เมื่อเธอตรีกตรองเพ่งด้วยใจซึ่ง
ธรรมตามที่ได้ฟังมาได้เรียนมาอยู่ จิตของเธอโน้มไปในนิพพานอันเป็น

ที่สิ้นไปแห่งอุปธิเลสอันหากรรมอื่นยิ่งกว่ามิได้ คู่ก่อนอนันท์ นี้เป็นอนิสงส์
ข้อที่ ๖ ในการใคร่ครวญเนื้อความแห่งกรรมโดยกาลอันควร.

คู่ก่อนอนันท์ อนิสงส์ในการฟังกรรม ในการใคร่ครวญเนื้อความ
โดยกาลอันควร ๖ ประการนี้แล.

จบฝั้คคุณสูตรที่ ๒

อรรถกถาฝั้คคุณสูตร

ฟังทราบวินิจฉัยในฝั้คคุณสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สมมุจโปิ ได้แก่ แสดงอาการลุกขึ้น. บทว่า ปฏิกุมนนติ
ได้แก่ ทูลลง. บทว่า โน อภิกุณฺณนนติ ได้แก่ ไม่กำเริบ. บทว่า
สีสเวจันํ ทุทยุย ได้แก่ พันศีรษะแล้วเอาไม้ขมเวียนรอบ (ศีรษะ).
บทว่า อินฺทฺริยานิ วิปฺลีสึทึ ความว่า ในเวลาใกล้ตายนั้น อินฺทฺริย ๖
ผ่องใส. บทว่า อตฺตูปฺริกฺขาย ได้แก่ ด้วยการใคร่ครวญถึงประโยชน์
และมีไ้ประโยชน์ คือ เหตุและมีไ้เหตุ. บทว่า อนฺตฺตเร อุปฺธิถํขเย
ได้แก่ ในนิพพาน. บทว่า อธิมฺตฺตํ โหติ ได้แก่ น้อมไปด้วยอรหัตผล.

จบอรรถกถาฝั้คคุณสูตรที่ ๒

๓. จพาทิชาตียสูตร

ว่าด้วยบัญญัติชาติ ๖ ประการ

[๓๒๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาภิษณภู

ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณกัศสป บัญญัติชาติ ๖ ประการ คือ บัญญัติชาติดำ ๑ ชาติเขียว ๑ ชาติแดง ๑ ชาติเหลือง ๑ ชาติขาว ๑ ชาติขาวจัด ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณกัศสปบัญญัติคนฆ่าแพะ คนฆ่าสุกร คนฆ่านกพรานเนื้อ ชาวประมง โจร เพชฌฆาต เจ้าหน้าที่เรือนจำ กัหรือคนที่ทำงานหยาบซ้าอื่นใด ว่าเป็นชาติดำ บัญญัติพวกภิกษุ พวกผู้เชื่อไปในฝ่ายดำ หรือพวกกรรมวาท กิริยาวาทอื่นใด ว่าเป็นชาติเขียว บัญญัติพวกนิกธรรณั ใช้ผ้าฝืนเคียวว่าเป็นชาติแดง บัญญัติภคฤหัสถ์นุ่งห่มผ้าขาว สาวกของอเจลล (นักบวชเปลือยกาย) ว่าเป็นชาติเหลือง บัญญัติอาชีวก อาชีวิกา ว่าเป็นชาติขาว บัญญัติเจ้าลัทธิชื่อนันทวัจจโคตร ชื่อกัจจสังกัจจโคตร มกขลิโคธสา ว่าเป็นชาติขาวจัด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปุณณกัศสปบัญญัติชาติ ๖ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนอานนท์ การที่ปุณณกัศสปบัญญัติชาติ ๖ นั้นนั้น โลกทั้งปวงเห็นด้วยหรือ.

อา. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนท์ เปรียบเหมือนคนทั้งหลายบังคับให้บุรุษผู้ยากจน ขัดสน เข็ญใจ ผู้ไม่ปรารถนา ให้รับส่วนเนื้อว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านพึงกินเนื้อนี้ และต้องใช้ราคานเนื้อ ฉันทใด ปุณณกัศสปก็ฉันทนั้นเหมือนกัน บัญญัติชาติ ๖ แห่งสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยที่โลกไม่รับรอง เหมือนดังคนพาลไม่เฉียบแหลม ไม่รู้เขตบัญญัติ ไม่ฉลาด คุณก่อนอานนท์ ก็เราและบัญญัติชาติ ๖ ประการ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระอานนท์ ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ ก็ชาติ ๖ เป็นไฉน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มืชาติดำ ประพฤติ

ธรรมดำ ๑ บางคนมีชาติดำ ประพฤติธรรมขาว ๑ บางคนมีชาติดำ บรรลุนิพพานที่ไม่ดำไม่ขาว ๑ บางคนมีชาติขาว ประพฤติธรรมดำ ๑ บางคนมีชาติขาว ประพฤติธรรมขาว ๑ บางคนมีชาติขาวบรรลุนิพพานที่ไม่ดำไม่ขาว ๑.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลผู้มีชาติดำ ประพฤติธรรมดำเป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในสกุลต่ำ คือ สกุลจัณฑาล สกุลพรานป่า สกุลช่างจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ ซึ่งยากจน มีขำวน้ำโภชนะน้อย เป็นอยู่ฝืดเคือง ใด้อาหารและเครื่องนุ่งห่มโดยยาก และเขาผู้นั้นเป็นผู้มีผิวพรรณทราม ไม่น่าดู เป็นคนแคะ จี๋โรค ตาบอด ง่อย กระจอก เป็นอัมพาต ไม่ได้ขำวน้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ เครื่องประทีป เขายังประพฤติทุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ครั้นประพฤติทุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ดูก่อนอานนท์ **บุคคลมีชาติดำ ประพฤติธรรมดำอย่างนี้แล.**

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลผู้มีชาติดำ ประพฤติธรรมขาวเป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในสกุลต่ำ คือ สกุลจัณฑาล สกุลพรานป่า สกุลช่างจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ ซึ่งยากจน มีขำวน้ำโภชนะน้อย เป็นผู้ฝืดเคือง ใด้อาหารและเครื่องนุ่งห่มโดยยาก และเขาผู้นั้นเป็นผู้มีผิวพรรณทราม ไม่น่าดู เป็นคนแคะ จี๋โรค ตาบอด ง่อย กระจอก เป็นอัมพาต ไม่ได้ขำวน้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ เครื่องประทีป แต่เขาประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ครั้นประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูก่อนอานนท์ **บุคคลมีชาติดำ ประพฤติธรรมขาว อย่างนี้แล.**

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลผู้มีชาติดำ บรรลุนิพพานที่ไม่ดำไม่ขาว เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในสกุลต่ำ ฯลฯ มีผิวพรรณ ทรมาน ไม่น่าดู เป็นคนแคระ เขาปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกบวช เป็นบรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้ ละนิวรรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่อง เสรีาหมองใจซึ่งทำปัญญาให้ทุรพล เป็นผู้มิจิตตั้งอยู่ด้วยดีในสติปัญญาทั้ง ๔ เจริญโพชนงค์ ๗ ตามความเป็นจริง แล้วได้บรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาว ดูก่อนอานนท์ บุคคลมีชาติดำ บรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาวอย่างนี้แล.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลผู้มีชาติขาว ประพฤติธรรมดำเป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเกิดในสกุลสูง คือ สกุลกษัตริย์มหาศาล สกุลพราหมณ์มหาศาล สกุลคฤหบดี มหาศาล ซึ่งมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจมาก มีทรัพย์ คือ ข้าวเปลือกมาก และเขาผู้นั้นเป็นผู้มีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามยิ่ง ได้ข้าว น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ เครื่องประทีป เขาประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ครั้นประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ดูก่อนอานนท์ บุคคลมีชาติขาว ประพฤติธรรม ดำ อย่างนี้แล.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลผู้มีชาติขาว ประพฤติธรรมขาว เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในสกุลสูง ฯลฯ เขาประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ครั้นประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจแล้ว เมื่อ ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ดูก่อนอานนท์ บุคคลมีชาติขาว ประ-
พฤติธรรมขาว อย่างนี้แล.

ดูก่อนอานนท์ ก็บุคคลผู้มีชาติขาว บรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาว เป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในสกุลสูง ฯลฯ เขาปลงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็นบรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้ ละนิวรรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ทำปัญญาให้ทຸพล เป็นผู้มิจิตตั้งอยู่ด้วยดีในสติปัญญาทั้ง ๔ เจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง แล้วได้บรรลุนิพพานที่ไม่ดำ ไม่ขาว ดูก่อนอานนท์ บุคคลมีชาติขาว บรรลุนิพพานอันไม่ดำ ไม่ขาว อย่างนี้แล.

ดูก่อนอานนท์ ชาติ ๖ นี้แล.

จบฉภาภิกษติยสูตรที่ ๓

อรรถกถาฉภาภิกษติยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฉภาภิกษติยสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ฉภาภิกษติโย ได้แก่ ชาติทั้ง ๖ ประการ ตตริทํ คือ ตตฺตฺรายํ บทว่า ลุฑฺธา ได้แก่ ต้าช้า. บทว่า ภิกฺขุ กณฺหาธิมุตฺติกา ความว่า ธรรมดว่าสมณะเหล่านี้. บทว่า เอกสาลฺลกา ได้แก่ (นิครนถ์ทั้งหลาย) ปิดข้างหน้าด้วยผ้าชิ้นเดียวเท่านั้น. บทว่า อกามกสฺส พิลฺ โอลเภยฺยํ ความว่า เมื่อหมู่เกวียนกำลังเคลื่อนขบวนไป เมื่อโค (ตัวหนึ่ง) ตายลง ชาวนาทั้งหลายก็พึงฆ่าแหละเนื้อโคกันเพื่อต้องการตั้งราคาแล้วเกี่ยวกิน พลังจัดสรรปันส่วนให้แก่ชาวนาคนหนึ่ง ผู้ไม่ปรารถนาเนื้อโคเลย พร้อม กล่าวว่ เธอต้องกินส่วนนี้ และต้องให้ราคาด้วย ดังนี้แล้ว มอบชิ้นเนื้อ กล่าวคือส่วนนั้นให้ อธิบายว่า พึงวางไว้ในมือโดยพลการ. บทว่า อเขตฺตญฺญา ได้แก่ ผู้ไม่รู้จักเขตด้วยการบัญญัติอิภิกษติ.

บทว่า **ตํ สุนาหิ** ความว่า ขอเธอจงฟังการบัญญัติของเราตลาคคณันั้น.

บทว่า **กณฺหํ ฆมฺมํ อภิชายติ** ความว่า เกิดคือบังเกิดเป็นสภาพดำ หรือ
เกิดในกำเนิดดำ. บทว่า **นิพฺพานํ อภิชายติ** ได้แก่ บรรลุนิพพานหรือ
เกิดในนิพพานชาติ กล่าวคืออริยมุมิ.

จบอรรถกถาพหิชาตยสูตรที่ ๓

๔. อาสวสูตร

ว่าด้วยคุณธรรมของภิกษุผู้เป็นนาคญ

[๓๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำนุญ เป็นผู้
ผู้ควรกระทำอัญชลี เป็นนาคญของโลก ไม่มีนาคญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๖ ประการ
เป็นไฉน ? คือ อาสวะเหล่าใด อันภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงละด้วยการสำรวม
อาสวะเหล่านั้นเป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการสำรวม ๑ อาสวะเหล่าใดอันภิกษุ
พึงละด้วยการช่งเสพ อาสวะเหล่านั้นเป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการช่งเสพ ๑
อาสวะเหล่าใดอันภิกษุพึงละด้วยการอดทน อาสวะเหล่านั้น เป็นอันภิกษุละได้
แล้วด้วยการอดทน ๑ อาสวะเหล่าใดอันภิกษุพึงละด้วยการหลีกเลี้ยง อาสวะ
เหล่านั้นเป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการหลีกเลี้ยง ๑ อาสวะเหล่าใดอันภิกษุพึงละ
ด้วยการบรรเทา อาสวะเหล่านั้นเป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการบรรเทา ๑
อาสวะเหล่าใด อันภิกษุพึงละด้วยภาวนา อาสวะเหล่านั้นเป็นอันภิกษุละได้แล้ว
ด้วยภาวนา ๑.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะอันภิกษุพึงละด้วยการสำรวม ที่เป็นอัน
ภิกษุละได้แล้วด้วยการสำรวมเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณา

โดยแยกกายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยการสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อเธอไม่สำรวม
พึงเป็นเหตุให้อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนเกิดขึ้น เมื่อเธอสำรวม
อยู่ อาสวะเหล่านั้นที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วย
ประการอย่างนี้ ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วเป็นผู้สำรวมด้วยการสำรวม
โสดนทรีย์...ฆานินทรีย์...ชีวหินทรีย์...กายินทรีย์... ภิกษุพิจารณาโดย
แยกกายแล้ว เป็นผู้สำรวมด้วยการสำรวมมโนทรีย์ ซึ่งเมื่อเธอไม่สำรวม
พึงเป็นเหตุให้อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนเกิดขึ้น เมื่อเธอ
สำรวมอยู่ อาสวะเหล่านั้น ที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่เธอ
ด้วยประการอย่างนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุไม่สำรวมอยู่ อาสวะที่
ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอสำรวมอยู่ อาสวะเหล่านั้น
ที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยประการอย่างนี้
อาสวะเหล่านี้ เรากล่าวว่าอันภิกษุพึงละด้วยการสำรวม ที่เป็นอันภิกษุละได้
แล้วด้วยการสำรวม.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะอันภิกษุพึงละด้วยการช่งเสพ ที่เป็น
อันภิกษุละได้แล้วด้วยการช่งเสพเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
พิจารณาโดยแยกกาย ย่อมเสพจีวรเพียงเพื่อป้องกันหนาว ร้อน เหลือบ ยุง
ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่น่าละอาย
พิจารณาโดยแยกกายแล้ว ย่อมเสพบิณฑบาต มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา
มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตบแต่ง เพียงเพื่อความดำรงอยู่ เพื่อความเป็นไป
แห่งกายนี้ เพื่อบรรเทาความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่า
เราจะบรรเทาเวทนาเก่าเสีย จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความเป็นไปแห่ง
ร่างกายจักมีแก่เรา ความไม่มีโทษ และความอยู่สบายจักมีแก่เรา ด้วยการเสพ
บิณฑบาตนี้ พิจารณาโดยแยกกายแล้ว ย่อมเสพเสนาสนะ เพียงเพื่อป้องกัน

หนาว ร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายที่เกิดจากฤดู และยินดีในการหลีกออกเร้น พิจารณาโดยแบบกายแล้ว ย่อมเสพศิลาณปัจจัยเกสัชบริหาร เพียงเพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาหารต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว เพื่อไม่มีความเจ็บไข้เป็นที่สุด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุไม่เสพอยู่ อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอเสพอยู่ อาสวะเหล่านั้นที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยประการอย่างนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้เรากล่าวว่า อันภิกษุพึงละด้วยการชองเสพ ที่เป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการชองเสพ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะอันภิกษุพึงละด้วยความอดกลั้นที่เป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยความอดกลั้นเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแบบกายแล้ว ย่อมเป็นผู้อดทนต่อหนาว ร้อน หิว ระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน ย่อมเป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำหยาบ คำเสียดสี ย่อมเป็นผู้อดกลั้นต่อทุกขเวทนาทางกายที่เกิดขึ้นแล้ว กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่เป็นที่ยินดี ไม่เป็นที่พอใจ สามารถปลิดชีพไปได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุไม่อดทนอยู่ อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนพึงเกิดขึ้น เมื่อเธออดทนอยู่ อาสวะเหล่านั้นที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อน ย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยประการอย่างนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้ เรากล่าวว่า อันภิกษุพึงละด้วยการอดทนที่เป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการอดทน.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะที่ภิกษุพึงละด้วยการหลีกเลี้ยงที่เป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการหลีกเลี้ยงเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแบบกายแล้ว ย่อมหลีกเลี้ยงช้างคว ม้าคว โคคว สุนัขคว งู หลักตอ ที่มี

หนาม หลุม ตลิ่งชัน บ่อโสโครก ท่อโสโครก พวกวิญญูชนที่เป็นสพรหมจารี พึงลงความเห็นเธอผู้นั่งในที่ไม่ควรนั่ง เทียวไปในที่ไม่ควรเทียวไป คบ ปาปมิตรเช่นใด ในฐานะที่เป็นบาป เธอพิจารณาโดยแยกคายแล้ว ย่อม หลีกเลี้ยงที่ไม่ควรนั่ง ที่ไม่ควรเทียวไป และปาปมิตรเช่นนั้น คู่ก่อนภิกษุ ทั้งหลาย เมื่อเธอไม่หลีกเลี้ยงฐานะดังกล่าวแล้วอยู่ อาสวะที่ทำความคับแค้น และความเร่าร้อนพึงเกิดขึ้น เมื่อเธอหลีกเลี้ยงอยู่ อาสวะเหล่านั้น ที่ทำความ คับแค้นและความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วยประการอย่างนี้ คู่ก่อนภิกษุ ทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้ เรากล่าวว่า อันภิกษุพึงละด้วยการหลีกเลี้ยง ที่เป็น อันภิกษุละได้ด้วยการหลีกเลี้ยง.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะอันภิกษุพึงละด้วยการบรรเทา ที่เป็นอัน ภิกษุละได้แล้วด้วยการบรรเทาเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณา โดยแยกคายแล้ว ย่อมไม่รับไว้ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้สิ้นไป ย่อมทำให้หมดไป ซึ่งกามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายแล้ว ย่อมไม่รับไว้ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้สิ้นไป ย่อมทำให้หมดไป ซึ่งพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว... ซึ่งวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว... ซึ่งธรรมที่ เป็นบาป อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอไม่บรรเทาอยู่ อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อน พึงเกิดขึ้น เมื่อเธอบรรเทาอยู่ อาสวะเหล่านั้นที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่เธอ ด้วย- ประการอย่างนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้ เรากล่าวว่า อันภิกษุ พึงละด้วยการบรรเทา ที่เป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยการบรรเทา.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อาสวะอันภิกษุพึงละได้ด้วยภาวนา ที่เป็นอัน ภิกษุละได้แล้วด้วยภาวนาเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดย แยกคายแล้ว ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัย

นิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ ภิกษุพิจารณาโดยแยกคายแล้ว ย่อมเจริญธรรม-
วิยสัมโพชฌงค์... วิริยสัมโพชฌงค์... ปีติสัมโพชฌงค์... ปัสสัทธิสัม-
โพชฌงค์... สมာธิสัมโพชฌงค์... อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
ภิกษุไม่เจริญโพชฌงค์อยู่ อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อนพึงเกิดขึ้น
เมื่อเธอเจริญโพชฌงค์อยู่ อาสวะที่ทำความคับแค้นและความเร่าร้อน ย่อม
ไม่มีแก่เธอ ด้วยประการอย่างนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะเหล่านี้ เรา
กล่าวว่า อันภิกษุพึงละด้วยภาวนาที่เป็นอันภิกษุละได้แล้วด้วยภาวนา.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อม
เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควร
กระทำอัญชลีเป็นนาคบุญของโลก ไม่มีนาคบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบอาสวาสูตที่ ๔

อรรถกถาอาสวาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในอาสวาสูตที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สัรวรา ปหัตตพฺพา ได้แก่ (อาสวะทั้งหลาย) พึงละได้ด้วย
สังวร. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัย นี้แล. บทว่า อิท ได้แก่ ในศาสนานี้. บทว่า
ปฏิสงฺขา คือ ไคร่ครวญ ได้แก่ ทราบ อธิบายว่าพิจารณา. บทว่า โยนิโส
คือ โดยอุบาย ได้แก่ โดยครรลอง. อนึ่ง ในสูตรนี้ การพิจารณาโทษใน
อสังวร พึงทราบว่าเป็นการพิจารณาโดยแยกคาย ก็การพิจารณานี้
พึงทราบตามอาทิตตปริยายสูตร มีอาทิว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่

จักขุนทรีย์ถูกซึ่งเหล็กที่ร้อนไฟติดลูกโชน โขติช่วงทิมเอายิ่งดีกว่า แต่การถือนิมิต
ในรูปทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุโดยอนุพยัญชนะ ไม่ประเสริฐเลย.

ในบทว่า จักขุนทรีย์สรวสูโต วิหริติ นี้ มีอธิบายดังต่อไปนี้
อินทรีย์คือจักขุ ชื่อว่า จักขุนทรีย์. ที่ชื่อว่า สังวร เพราะระวัง
มีคำอธิบายว่า เพราะปิด คือ เพราะกั้น. คำว่า สังวร นั้นเป็นชื่อของสติ.
สังวรในจักขุนทรีย์ ชื่อว่า จักขุนทรีย์สังวร ก็จักขุนทรีย์สังวรนี้ แม้เมื่อ
ชวนจิตเกิดขึ้น ก็เรียกว่า จักขุนทรีย์สังวร เพราะห้ามกิเลสทั้งหลายมิให้
เกิดขึ้นในทวารนั้น. บทว่า สรวสูโต ได้แก่ ประกอบด้วยสังวรนั้น ความจริง
เป็นอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อิมินา ปาฏิโมกขสัมม
อุเปโต โหติ ฯลฯ สมมุนาคโต ดังนี้ ไว้ในวิภังค์นี้ว่า ปาฏิโมกข-
สัมมสูโต. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า สรวอิ แปลว่า ระวังแล้ว มีคำอธิบายว่า
กั้นแล้ว คือ ปิดแล้ว. บทว่า จักขุนทรีย์สรวสูโต ความว่า ระวัง
มีคำอธิบายว่า กั้น คือ ปิด บานประตูคือสติ กล่าวคือจักขุนทรีย์สังวรที่
จักขุทวาร เหมือนปิดประตูที่ประตูเรือนฉะนั้น.

ความหมายดังว่ามานี้แลในสูตรนี้ดีกว่า. จริงอย่างนั้น ความหมาย
นี้แล ปรากฏในบทเหล่านี้ คือ จักขุนทรีย์สรวอิ อสูตสูต วิหริโต
สูตสูต วิหริโต (ผู้ไม่สำรวมซึ่งสังวรอินทรีย์ คือจักขุอยู่ ผู้สำรวมซึ่ง
สังวรอินทรีย์ คือจักขุอยู่) ในบทว่า ยญฺหิสฺส เป็นต้น มีอธิบายว่า
ภิกษุ นั้นไม่สำรวม คือ ไม่กั้น ไม่ปิดจักขุนทรีย์สังวรใดอยู่. อีกอย่างหนึ่ง
เย อักษรอาเทศเป็น ย ก็ได้ ความหมายเท่ากับ เย อสูต.

บทว่า อาสวา วิมาตปริพาหา ความ อาสวะ ๔ อย่าง และ

ความเร่าร้อนเพราะกิเลส หรือความเร่าร้อนเพราะวิบาก ที่ทำความคับแค้นให้เหล่าอื่น. อธิบายว่า เมื่อภิกษุยินดี คือเพติดเพตินอิฏฐารมณ์ที่มาสู่คลองในจักขุทวาร ด้วยอำนาจความพอใจในกาม กามาสวะย่อมเกิดขึ้น เมื่อภิกษุยินดีด้วยความปรารถนาภพว่า เราจักได้อิฏฐารมณ์เช่นนี้ แม้ในสุคติภพอื่น กวาสวะย่อมเกิดขึ้น เมื่อภิกษุยึดถือว่า สัตว์หรือว่าของสัตว์ ทิฏฐาสวะย่อมเกิดขึ้น. ความไม่รู้ที่เกิดพร้อมกับอาสวะทั้งหมดทีเดียว ชื่อว่า อวิชาสวะ. อาสวะ ๔ เกิดขึ้น ดังว่ามานี้แล. กิเลสเหล่าอื่นที่สัมปยุตด้วยอาสวะเหล่านั้น ซึ่งมีความเร่าร้อนอันเกิดจากความคับแค้น หรือวิบากของกิเลสเหล่านั้นในอนาคต ท่านกล่าวว่า พึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ไม่สำรวมจากอาสวะแม้เหล่านั้นอยู่. บทว่า เอวส เต ตตฺตบฺทเป็น เอว อสฺส เต มีคำอธิบายว่า ไม่มีโดยอุบายนี้ ไม่มีโดยประการอื่น.

แม้ในบทว่า ปฏิสงฺขาโยนิโส โสติหุทฺธิยสฺวารสฺสูโต เป็นต้น ก็มีนัยความหมายอย่างเดียวกันนี้แล. บทว่า อิม วุจฺจนฺติ อาสวา สฺวรา ปหาตพฺพทา ความว่า อาสวะ ๒๔ อย่าง โดยแยกเป็นอย่างละ ๔ ในทวารทั้ง ๖ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พึงละได้ด้วยสังวร คำใดที่จะพึงกล่าวไว้ในบทว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส จิวฺร เป็นต้น คำนั้นทั้งหมดได้กล่าวไว้แล้วแลในศีลกถา ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค.

บทว่า ยญฺหิสฺส ความว่า ก็เมื่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (ไม่เสพปัจจัย) ในบรรดาปัจจัยมีจิวรและบิณฑบาตเป็นต้นก็ดี. บทว่า อปฺปฏิเสวโต ได้แก่ ไม่เสพโดยอุบายอันแยบคายอย่างนี้. ในที่นี้ เมื่อภิกษุปรารถนาปัจจัยมีจิวรเป็นต้นที่ยังไม่ได้ หรือยินดีปัจจัยมีจิวรเป็นต้นนั้นที่ได้แล้ว พึงทราบ ว่า กามาสวะเกิดขึ้น. เมื่อภิกษุยินดีด้วยการปรารถนาภพว่า เราจักได้ปัจจัย

เช่นนี้ในสุคติภพแม้อื่น ฟังทราบว่ ภวาสวะเกิดขึ้น. เมื่อภิกษุตั้งอรรถ-
สัญญา (ความสำคัญว่าเป็นตัวตน) ว่าเราได้ เราไม่ได้ หรือว่าจิรวรนี้ของเรา
ฟังทราบว่ ติฏฐาสวะเกิดขึ้น. ส่วน อวิชชาสวะ เกิดพร้อมกัฒอาสาვეอื่น
ทั้งหมด การเกิดขึ้นของอาสาვე ๔ เป็นความคับแค้นและความเร้าร้อน ดัง
พรรณนามานี้แล ฟังทราบอาสาვეแม้โดยการทำเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น.

บทว่า อิม วุจจนติ ภิกขเว อาสวา ปฏิเสวนา ปหัตตพพา
ความว่ อาสวะ ๑๖ อย่างเหล่านี้ โดยแยกออกเป็นอย่างละ ๔ ในแต่ละ
ปัจจัย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่ ฟังละด้วยการพิจารณาแล้วเสพ ที่เรียกว่
ญาณสังวรนี้.

บทว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส ขโม โหติ สิตสุส ความว่
ภิกษุพิจารณาโดยอุบาย คือโดยคัดลอก แล้วยอมเป็นผู้อดทนต่อความหนาว
คือยอมข่ม ย่อมอดกลั้นซึ่งความหนาว ได้แก่ไม่สั่นสะท้าน คือไม่ละทิ้ง
กัมมัญฐาน เพราะความหนาวแม้เพียงเล็กน้อย เหมือนคนขี้ขลาด. แม้ใน
ความร้อนเป็นต้น ก็มีนัยนี้แล. กัในทึนี้ คำพูดนั้นแล ฟังทราบว่ เป็น
ทางแห่งคำพูด.

ในบทว่า ทุกฺขานึ เป็นต้น มีอธิบายว่ เวทนา ฟังทราบว่เป็น
ทุกข์ เพราะหมายความว่ ทนได้ยาก เป็นเวทนาเกล้า เพราะหมายความว่
มาก เป็นเวทนาแข็ง เพราะหมายความว่หายาบ เป็นเวทนาเผ็ดร้อน เพราะ
หมายความว่เจ็บแสบ เป็นเวทนาไม่สำราญ เพราะเว้นจากความน่ายินดี
เป็นเวทนาไม่น่าชอบใจ เพราะไม่ทำใจให้เจริญ เป็นเวทนาคร่ำชีวิต
เพราะสามารถคร่ำชีวิตได้. บทว่า ยลฺลหิตฺส ความว่ (เมื่อภิกษุนั้น ไม่-

อดคกลั่น) อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ แม้ธรรมอย่างหนึ่ง ในบรรดาความ
หนาวเป็นต้น. บทว่า อนธิวาสยโต คือ ไม่อดคกลั่น ได้แก่ ไม่อดทน.
ส่วนความเกิดขึ้นแห่งอาสวะ ในอธิการนี้ พึงทราบดังต่อไปนี้ เมื่อภิกษุ
กระทบหนาว प्रารธนาความอบอุ่น กามาสวะย่อมเกิดขึ้น ในที่ทุกแห่ง
ก็อย่างนี้. เมื่อภิกษุปรารธนาภพว่า ในสุคติภพ ไม่มีหนาว หรือร้อน
กามาสวะย่อมเกิดขึ้น. การยึดถือว่า เราหนาว เราร้อน ดังนี้เป็น
ทิฏฐาสวะ (ส่วน) อวิชชาสวะ ประกอบพร้อมทั้งอาสวะ (ที่กล่าวมา)
ทั้งหมดทีเดียว. บทว่า อิเม วุจฺจนฺติ ความว่า อาสวะเหล่านี้มีจำนวน
มาก โดยแยกแต่ละอย่าง ในความหนาวเป็นต้นแยกออกเป็นอย่างละ ๔
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พึงละด้วยความอดคกลั่น ที่เรียกว่า **ขันติสังวรนี้**.

บทว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส จณฺทเหตุถิ ปรีวชฺเชติ ความว่า
ภิกษุพิจารณาโดยอุบาย คือ โดยคัดลอกอย่างนี้ว่า เราไม่ควรยืนในที่ใกล้ข้าง
ตัวคูร้าย เพราะว่าจะพึงมีความตายบ้าง ความทุกข์ปางตายบ้างซึ่งมีเหตุมาจาก
การยืนในที่ใกล้นั้น ดังนี้แล้ว หลบหลีกเลี่ยงตัวคูร้าย คือ ถอยหนี. ในทุก
บทก็มีนัย นี้แล. บทว่า จณฺทํ ได้แก่ ร้าย คือ ดู. บทว่า ขาณฺุ
ได้แก่ ต่อไม้ตะเคียนเป็นต้น. บทว่า กณฺฏกฺกุฏานํ ได้แก่ โอกาสที่หนาม
จะแทง. บทว่า โสพฺภํ ได้แก่ ที่ที่ขาดทาง (ขึ้นลง) ทุกด้าน. (ไตรก).
บทว่า ปปาตํ ได้แก่ สถานที่ที่ขาดทาง (ขึ้นลง) ไปข้างหนึ่ง. บทว่า
จณฺทนิกํ ได้แก่ สถานที่เป็นที่ทิ้งน้ำเสีย และครรภ์มลทินเป็นต้น.
บทว่า โอปิคฺคฺลํ ได้แก่ สถานที่เป็นที่ไหลไปแห่งโคลน เป็นต้น
เหล่านั้นนั้นแล. สถานที่นั้นถึงจะลึกถึงเช่า ก็เป็นสถานที่เต็มไปด้วยของ

ไม่สะอาด. และสถานที่ทั้ง ๒ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่มีมนุษย์ชุกชุม เพราะฉะนั้นจึงต้องเว้น. ในบทว่า อนาสเน นีมือธิบายว่า อาสนะที่ไม่เหมาะสมชื่อว่า อนาสนะ อาสนะนั้น โดยความหมายพึงทราบว่าได้แก่ อาสนะที่เก็บไว้ในที่ลับอันเป็นสิ่งไม่แน่นอน. แม้ในบทนี้ว่า อโจรเร มีความว่า โจรที่ไม่เหมาะสม ชื่อว่า อโจร อโจรรนั้นมี ๕ อย่างแยกออกเป็นหญิงแพศยาเป็นต้น. บทว่า ปาปเก มิตฺเต ได้แก่ มิตรผู้ลามก คือ มิตรผู้ทุจริต ได้แก่ บุคคลเทียมมิตร คือ ผู้ไม่ใช่มิตร. บทว่า ปาปเกสุ ได้แก่ ต่ำช้า. บทว่า โอกปฺเปยฺยํ คือ พึงเชื่อ ได้แก่ พึงน้อมใจเชื่อว่า ท่านผู้มีอายุรูปนี้ ได้ทำหรือจักทำแน่แท้. บทว่า ยถฺยหิตฺส ความว่า (เมื่อภิกษุนั้นไม่บรรเทา) อันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อันตรายเมื่อย่างหนึ่งในบรรดาอันตรายมีข้างเป็นต้น. ส่วนความเกิดขึ้นแห่งอาสวะในที่นี้ พึงทราบดังต่อไปนี้ เมื่อภิกษุเผชิญทุกข์มีข้างเป็นต้นเป็นเหตุ ปรารถนาสุภกามาสวะย่อมเกิดขึ้น เมื่อภิกษุปรารถนาภพว่า ทุกข์เช่นนี้ไม่มีในสุคติภพ กามาสวะ ย่อมเกิดขึ้น การยึดถือว่า ข้างเหยียบเรา ดังนี้เป็น ทิฏฐาสวะ (ส่วน) อาสวะที่ประกอบพร้อมกับอาสวะ ชื่อว่า อวิชาสวะทั้งหมดนั้นแหละ. บทว่า อิเม วุจฺจนฺติ ความว่า อาสวะเหล่านี้มีมากอย่าง โดยแยกแต่ละอย่างในบรรดาอันตรายมีข้างเป็นต้น ด้วยอำนาจแยกออกเป็นอย่างละ ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พึงละด้วยการหลีกหนี กล่าวคือ ศีลสังวรนี้.

บทว่า ปฺปฺปิตฺตํ โยนิโส อูปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาริวาสติ

ความว่า ภิกษุพิจารณาเห็นโทษในกามวิตก โดยอุบายอันแยกคายโดยนัยเป็นต้นว่า วิตกนี้เป็นอกุศลแม้เพราะเหตุนี้ มีโทษแม้เพราะเหตุนี้ มีผลเป็นทุกข์

แม้เพราะเหตุนี้ ก็วิตกนั้นแล ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ดังนี้แล้ว ไม่ยับยั้งกามวิตกที่เกิดขึ้นในอารมณ์นั้น ๆ อธิบายว่า ยกอารมณ์ขึ้นสู่จิตแล้ว บังคับไม่อยู่ หรือบังคับให้อยู่ในภายในไม่ได้. ถามว่า ภิกษุเมื่อยับยั้งไม่ได้ จะทำอย่างไร ? ตอบว่า ละทิ้งเสีย. ถามว่า ละทิ้งเหมือนเอาตะกร้าตักหยาก เยื้องทิ้งหรือ ? ตอบว่า ไม่ใช่ โดยที่แท้แล้ว บรรเทา คือเจาะแทง นำ กามวิตกนั้นออก. ถามว่า แทะเหมือนเอาประตักแทงโคพลีพัทหรือ ? ตอบว่า ไม่ใช่ โดยที่แท้แล้ว ทำมันให้สิ้นสุด คือ ทำมันให้ปราศจากไปเป็นที่สุด คือ แม้ที่สุดของกามวิตกนั้นจะไม่เหลือ โดยที่สุด แม้เพียงภังคขณะ (ของจิต) โดยประการใด จะทำกามวิตกนั้นโดยประการนั้น.

ถามว่า ก็ภิกษุจะทำกามวิตกนั้นให้เป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ? ตอบว่า ทำให้ถึงความไม่มีต่อไป คือ ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ได้แก่ ทำโดย ประการที่มันจะถูกข่มไว้ด้วยดี ด้วยวิกขัมภนปหาน. แม้ในวิตก ๒ อย่างที่เหลือ ก็มีนัยนี้แล. บทว่า **อปฺปนฺนุ!** ปฺนฺเน ได้แก่ (วิตก) ที่ เกิดขึ้นแล้ว ๆ มีคำอธิบายว่า ที่เพียงแต่เกิดขึ้นเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง มีคำ อธิบายว่า บรรเทาวิตกที่เกิดขึ้นคราวเดียวแล้วไม่เพิกเฉยในครั้งที่ ๒ ได้แก่ บรรเทาวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ทั้ง ๓ ครั้งนั้นแล. บทว่า ปาปเก อกุสเล ฐมฺเม ได้แก่ วิตกทั้งหลายมีกามวิตกเป็นต้นเหล่านั้นนั้นแล หรือ วิตก ใหญ่ทั้งหมด ๕ ชนิด.

บรรดาวิตกทั้ง ๕ ชนิดนั้น วิตก ๓ อย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้แล้ว (ส่วน) วิตก ๒ อย่างที่เหลือเหล่านี้คือ ญาตีวิตก (วิตกถึงญาติ) ชนบทวิตก (วิตกถึงชนบท) อมรวิตก (วิตกถึงเทวดา) วิตกที่เกี่ยวข้อง

ด้วยความเอ็นดูผู้อื่น วิตกที่เกี่ยวเนื่องด้วยลาภ สักการะ และคำสรรเสริญ วิตกที่เกี่ยวเนื่องด้วยความไม่คู่มั่น. บทว่า **ยถุหิสฺส** ความว่า (เมื่อภิกษุ นั้นไม่บรรเทา) วิตกอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาวิตกเหล่านี้. อนึ่ง ในที่นี้ กามวิตกก็คือ กามาสวะนั่นเอง วิตกที่นอกไปจากกามวิตกนั้น จัดเป็นภวาสวะ วิตกที่สัมปยุตด้วยภวาสวะนั้นจัดเป็นทิสฺฐาสวะ อวิชาในวิตกทั้งหมดจัดเป็น อวิชาสุวะ ฟังทราบความเกิดขึ้นแห่งอาสวะดังพรรณนามานี้แล. บทว่า **อิเม วุจฺจนฺติ** ความว่า อาสวะเหล่านี้มีประการดังกล่าวแล้วด้วยอำนาจกามวิตก เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ฟังละด้วยการบรรเทากล่าวคือวิริยะ ประกอบด้วยการพิจารณาเห็นโทษในวิตกนั้น ๆ นี้.

บทว่า **ปฐิสฺสฺวา โยนิโส สติสมฺโพชฺฌงฺคฺ** ภาเวติ ความว่า ภิกษุพิจารณาเห็นโทษในการไม่มีภาวณา และอานิสงส์ในภาวณาโดยอุบาย คือ โดยคัดลอกแล้วเจริญสติสัมโพชฌงค์. ในทุกบท ก็มีนัยนี้. ก็การเจริญโพชฌงค์ทั้งหลายนี้ได้อธิบายไว้พิสดารแล้วในตอนต้นแล. บทว่า **ยถุหิสฺส** ความว่า เมื่อภิกษุนั้น (ไม่เจริญ) โพชฌงค์ข้อใดข้อหนึ่งในบรรดาโพชฌงค์เหล่านี้. ก็ในการเกิดอาสวะขึ้นในที่นี้ ฟังทราบนัยดังนี้ว่า อาสวะเหล่าใดมีกามาสวะ เป็นต้นที่จะพึงเกิดขึ้นเพราะไม่ได้เจริญ โพชฌงค์ทั้งหลายที่สัมปยุตด้วยอริยมรรคเหล่านี้ อาสวะเหล่านั้นย่อมไม่มีแก่เธอผู้เจริญ (โพชฌงค์) อยู่อย่างนี้. บทว่า **อิเม วุจฺจนฺติ** ความว่า อาสวะทั้งหลายมีกามาสวะ เป็นต้น เหล่านี้ แลละ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จะละได้ด้วยการเจริญโพชฌงค์ที่เป็น โลกุตระนี้.

จบอรรถกถาอาสวสูตรที่ ๔

๕. ทารุกัมมิกสูตร

ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญสังฆทาน

[๓๓๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ปราสาทสร้างด้วยอิฐ ใกล้นาทิกคาม ครั้งนั้น คฤหบดีชื่อทารุกัมมิกะ (พ่อค้าฝิ่น) เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านในสกุล ท่านยังให้อยู่หรือ คฤหบดีชื่อทารุกัมมิกะได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังให้อยู่ และท่านนั้นแล ข้าพระองค์ให้ในภิกษุผู้เป็นอรหันต์ หรือผู้บรรลุลหัตถมรรค ผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ผู้ถือเที่ยววิณฑบาตเป็นวัตร ผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร.

พ. คุณก่อนคฤหบดี ท่านผู้เป็นคฤหบดี บริโภคคาม อยู่ครองเรือนนอนเบียดเสียดบุตร บริโภคจันทน์แก้วนกาสิ ทัดทรงดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ฟังรู้ข้อนี้ได้ยากว่า ภิกษุเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุลหัตถมรรค คุณก่อนคฤหบดี ถ้าแม้ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้ฟุ้งซ่าน ถือตัว เหนอ ปากกล้า พุดพล่าม มีสติเลอะเลือน ไม่มีสัมปชัญญะ มีใจไม่ตั้งมั่น มีจิตฟุ้งพล่าน ไม่สำรวมอินทรีย์ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ถ้าแม้ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถือตัว ไม่เหนอ ไม่ปากกล้า ไม่พุดพล่าม มีสติตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ มีใจตั้งมั่น มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง สำรวมอินทรีย์ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงได้รับสรรเสริญ ด้วยเหตุนี้ ถ้าแม้ภิกษุผู้ถืออยู่ใกล้บ้าน เป็นผู้ฟุ้งซ่าน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงกล่าวติเตียนด้วยเหตุนี้ ถ้าแม้ภิกษุผู้ถืออยู่ใกล้บ้าน เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึง

ได้รับสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุผู้ถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้ ฟุ้งชาน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุ ผู้ถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้ไม่ฟุ้งชาน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุ นั้นพึงได้รับสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุผู้รับนิมนต์ เป็นผู้ฟุ้งชาน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุผู้รับนิมนต์ เป็นผู้ไม่ฟุ้งชาน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงได้รับสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นผู้ฟุ้งชาน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุ นั้นพึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นผู้ไม่ ฟุ้งชาน ฯลฯ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงได้รับสรรเสริญด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ ภิกษุผู้ทรงคฤหบดีจิวร เป็นผู้ฟุ้งชาน ถือตัว เหนือ ปากกล้า พุดพล่าม มีสติเลอะเลือน ไม่มีสัมปชัญญะ มีใจไม่ตั้งมั่น มีจิตพลุ่งพล่าน ไม่สำรวม อินทรีย์ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงถูกติเตียนด้วยเหตุนั้น ถ้าแม่ภิกษุผู้ทรง คฤหบดีจิวร เป็นผู้ไม่ฟุ้งชาน ไม่ถือนิ้ว ไม่เหน็บ ไม่ปากกล้า ไม่พุดพล่าม มีสติตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ มีใจตั้งมั่น มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง สำรวมอินทรีย์ เมื่อเป็นอย่างนี้ ภิกษุนั้นพึงได้รับสรรเสริญด้วยเหตุนั้น คู่ก่อนคฤหบดี เชิญ ท่านให้สังฆทานเถิด เมื่อท่านให้สังฆทานอยู่ จิตจักเสื่อมใส ท่านนั้นผู้มีจิต เสื่อมใส เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คฤหบดีชื่อทวารุกำมิกะ. พุทธ สมองว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้จักให้สังฆทาน ตั้งแต่วันนี้ เป็นต้นไป.

จบทวารุกำมิกสูตรที่ ๕

อรรถกถาทารุกัมมิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทารุกัมมิกสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ทารุกัมมิโก ได้แก่ อุบาสกคนหนึ่ง มีอาชีพทางขายไม้.
บทว่า กาลิกจุนฺทน ได้แก่ จุนฺทนที่ละเอียด. บทว่า องฺเคน ได้แก่
ด้วยองค์ไม่เป็นคุณ คือ ด้วยองค์ที่เป็นคุณ (เฉพาะ) ในฝ่ายสุกธรรม. บทว่า
เนมนฺตนิโก ได้แก่ เป็นผู้รับนิมนต์. บทว่า สฺเม ทานานิ ทสฺสามิ
คือ เราจักถวายแก่ภิกษุสงฆ์. อุบาสกนั้นครั้งกราบทูลอย่างนั้นแล้ว ก็ถวาย
บังคมพระศาสดาแล้วหลีกไป ครั้นแล้วในเวลาต่อมา ภิกษุผู้เป็นกัลปกะของเขา
จำนวน ๕๐๐ รูป ได้ถึงความเป็นคฤหัสถ์ (สึก). ภิกษุผู้เป็นกัลปกะนั้น
เมื่ออุบาสกเรียนว่า ภิกษุเหล่านั้นสึกหมดแล้ว ก็พูดว่า พวกอาตมาในที่นี้สึก
หมดหรือ ดังนี้แล้ว ก็ทำใจให้เป็นกลางไม่ได้. พระศาสดาทรงหมายเอา
เหตุนี้ จึงตรัสว่า เมื่อเธอถวายทานในสงฆ์ จิตจักผ่องใส ดังนี้.

จบอรรถกถาทารุกัมมิกสูตรที่ ๕

๖. จิตตหัตถิสาริปุตตสูตร

ว่าด้วยเหตุให้ลาสิกขา

[๓๓๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตน-
มฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ก็สมัยนั้น ภิกษุผู้เฒ่าหลายรูปกลับจากบิณฑ-
บาตภายหลังภัต นั่งประชุมสนทนากันที่โรงกลม ได้ทราบว่

ในที่ประชุม นั้น ท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตร เมื่อพวกภิกษุผู้เถระกำลังสนทนาอภิธรรมกถากันอยู่ พุคสอดขึ้นในระหว่าง ลำดับนั้น ท่านพระมหาโกฏิฐิตะ ได้กล่าวกะท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตรว่า ท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตร เมื่อภิกษุผู้เถระกล่าวสนทนาอภิธรรมกถากันอยู่ พุคสอดขึ้นระหว่าง ขอท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตรจงรอคอยจนกว่าภิกษุผู้เถระสนทนากันให้จบเสียก่อน.

เมื่อท่านพระมหาโกฏิฐิตะกล่าวอย่างนี้แล พวกภิกษุผู้เป็นสหายของท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตร ได้กล่าวกับท่านมหาโกฏิฐิตะว่า แม้ท่านพระมหาโกฏิฐิตะย่อมรุกรานท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตร (เพราะว่า) ท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตรเป็นบัณฑิต ย่อมสามารถกล่าวสนทนาอภิธรรมกถากับพวกภิกษุผู้เถระได้ ท่านพระมหาโกฏิฐิตะได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่ทราบวาระจิตของผู้อื่นพึงรู้ข้อนี้ได้ยาก.

คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นจุดสงบเสงี่ยม เป็นจุดอ่อนนุ่ม เป็นจุดสงบเรียบร้อย ตลอดเวลาที่อาศัยพระศาสนาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นครูรูปใดรูปหนึ่งอยู่ แต่ว่าเมื่อใดเขาปลีกออกไปจากพระศาสนา หลีกออกไปจากเพื่อนพรหมจรรย์ผู้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นครู เมื่อนั้น เขาย่อมคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ พวกสาวกเดียรถีย์อยู่ เมื่อเขาคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่ ปล่อยจิต ไม่สำรวมอินทรีย์ ชอบคุย รากะย่อมรบกวณจิตเขา เขามีจิตถูกรากะรบกวณ ย่อมลาสิกขาเสีงมาเป็นคฤหัสถ์ คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนโคที่เคยกินข้าวกล้า ถูกเขาผูกไว้ด้วยเชือกหรือขังไว้ในคอก ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า โคเคยกินข้าวกล้าตัวนี้จักไม่ลงกินข้าวกล้าอีก ณ บัดนี้ ผู้นั้นพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ ภิกษุเหล่านั้นกล่าวตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้ คือโคที่เคยกินข้าวกล้า

ตัวนั้น ฟังดังเชือกขาดหรือแหกคอกแล้ว ลงไปกินข้าวกล้าอีกทีเดียว ฉันทิด
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน เป็นคจ
สงบเสงี่ยม เป็นคจอ่อนน้อม เป็นคจสงบเรียบร้อย ตลอดเวลาที่อาศัยพระ-
ศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นครุรูปใดรูปหนึ่งอยู่ แต่ว่า
เมื่อใด เขาหนีไปจากพระศาสดาหรือหนีออกจากเพื่อนพรหมจรรย์ผู้ดำรง
อยู่ในฐานะเป็นครุ เมื่อนั้น เขาย่อมคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา พระราชา มหาอมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ พวกสาวกเดียรถีย์อยู่
เมื่อเขาคลุกคลีอยู่ด้วยหมู่ ปล่อยจิต ไม่สำรวมอินทรีย์ ชอบคุย ราคะย่อม
รบกวนจิตเขา เขามีจิตถูกราคะรบกวนย่อมลาสิกขาสิกมาเป็นคฤหัสถ์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ สัจจจากกาม
สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่
เขากล่าวว่า เราได้ปฐมฌาน (แต่) คลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ฯลฯ ย่อมลาสิกขา
สิกมาเป็นคฤหัสถ์ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนฝนเม็ดใหญ่. (ลูกเห็บ)
ตกลงที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ฟังยังฝุ่นให้หายไป ปราภฏเป็นทางสิ้น ผู้ใดฟังกล่าว
อย่างนี้ว่า บัดนี้ ฝุ่นจักไม่ปราภฏที่ทางใหญ่สี่แพร่งโน้นอีก ฝุ่นนั้นฟังกล่าว
โดยชอบหรือหนอ ดูก่อนอาวุโส ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่
มิได้ คือ มนุษย์หรือโค และสัตว์เลี้ยง ฟังเหยียบย่ำที่ทางใหญ่สี่แพร่งแห่งโน้น
หรือลมและแดดฟุ้งแผดเผาให้แห้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น ฝุ่นฟังปราภฏอีกทีเดียว
ฉันทิด ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน
สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ ย่อมลาสิกขาสิก
มาเป็นคฤหัสถ์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ บรรลุทุติยฌาน
มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์

เพราะวิตกวิจารณ์กันไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เขาย่อมกล่าวว่า เราเป็นผู้
ได้ทุติยฌาน (แต่) ยังคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ฯลฯ ย่อมลาสิกขาสึกมาเป็นคฤหัสถ์
คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนฝนเม็ดใหญ่ ตกลงที่สระใหญ่ใกล้บ้านหรือ
นิคม พึงยังทั้งหอยกาบและหอยโข่ง ทั้งก้อนกรวดและกระเบื้องให้หายไป
ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บัดนี้ หอยกาบ หอยโข่ง ก้อนกรวดและกระเบื้อง
จักไม่ปรากฏในสระโน้นอีก ผู้นั้นพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ คูก่อนอาวุโส
ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้ คือ มนุษย์หรือโคและสัตว์เลี้ยง
พึงดื่มที่สระแห่งโน้น หรือลมและแดดพึงแผดเผาให้แห้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น
ทั้งหอยกาบและหอยโข่ง ทั้งก้อนกรวดและกระเบื้อง พึงปรากฏได้อีกทีเดียว
ฉันใด คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
บรรลุดุติยฌาน ฯลฯ ย่อมลาสิกขาสึกมาเป็นคฤหัสถ์.

คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ มีอุเบกขา
มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุติยฌานที่พระ-
อรียเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข
เขาย่อมกล่าวว่า เราได้ตติยฌาน (แต่) ยังคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ฯลฯ ลาสิกขา
สึกมาเป็นคฤหัสถ์ คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนอาหารค้างคิน ไม่พึง
ชอบใจแก่บุรุษผู้บริโภคอาหารประณีต ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บัดนี้อาหาร
จักไม่ชอบใจแก่บุรุษชื่อนั้นอีก ผู้นั้นพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ คูก่อนอาวุโส
ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้ คือ อาหารอื่นจักไม่ชอบใจแก่
บุรุษผู้นั้นผู้บริโภคอาหารประณีต ตลอดเวลาที่โอชารสแห่งอาหารนั้นจัก
ดำรงอยู่ในร่างกายของเขา แต่เมื่อใด โอชารสแห่งอาหารนั้นจักหมดไป เมื่อ
นั้น อาหารนั้นพึงเป็นที่ชอบใจเขาอีก คูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคน

ในโลกนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกันเป็นผู้มีอุเบกขา เป็นผู้มิตติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปิติสิ้นไป บรรลุตถิยฌาน ฯลฯ ย่อมลาสิกขาสิกขาเป็นคฤหัสถ์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่ เขากล่าวว่าเราได้จตุตถฌาน (แต่ว่า) ยังคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ฯลฯ ย่อมลาสิกขาสิกขาเป็นคฤหัสถ์ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนห้วงน้ำในที่ที่ถูกกลบ ปราศจากคลื่น ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บัดนี้ คลื่นจักไม่มีปรากฏที่ห้วงน้ำแห่งนี้อีก ผู้นั้นพึงกล่าวโดยชอบหรือหนอ ดูก่อนอาวุโส ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้ คือ ลมฝนที่แรงกล้าพึงพัดมาจากทิศตะวันออกก็พัดให้เกิดคลื่นขึ้นที่ห้วงน้ำแห่งนั้น ลมฝนที่แรงกล้าพึงพัดมาจากทิศตะวันตก... จากทิศเหนือ... จากทิศใต้ ก็พัดให้เกิดคลื่นขึ้นที่ห้วงน้ำแห่งนั้น ฉะนั้น ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน บรรลุจตุตถฌานไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่ เขากล่าวว่าเราได้จตุตถฌาน (แต่ว่า) ยังคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ฯลฯ ย่อมลาสิกขามาเป็นคฤหัสถ์.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ บรรลุเจโตสมาธิอันไม่มีนิमित เพราะไม่ใส่ใจถึงนิमितทั้งปวงอยู่ เขาย่อมกล่าวว่า เราได้เจโตสมาธิอันไม่มีนิमित แต่ยังคงคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ พวกสาวกเดียรถีย์ เมื่อเขาคลุกคลีด้วยหมู่ ปล่อยจิต ไม่สำรวมอินทรีย์ ชอบคุษอยู่ รากะย่อมรบกวณจิตเขา เขามีจิตถูกรากะรบกวณแล้ว ย่อมลาสิกขาสิกขาเป็นคฤหัสถ์ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย เปรียบเหมือนพระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชา มีจตุรงคเสนา

เดินทางไกลไปพักแรมคืน อยู่ที่ป่าทึบแห่งหนึ่ง ในป่าทึบแห่งนั้น เสียงจ๊กจั่นเรไร ฟังหายไปเพราะเสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงพลเดินเท้า เสียงก๊กก้องแห่งกลอง บัณเฑาะว์ สังข์ และพิณ ผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า บัดนี้ ที่ป่าทึบแห่งนั้น เสียงจ๊กจั่นเรไร จ๊กไม่มีปรากฏอีก ผู้นั้นฟังกล่าวโดยชอบหรือหนอ คุณก่อนอาวุโส ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่มีได้ คือ เมื่อใด พระราชาหรือมหาอมาตย์ของพระราชา พ้นไปจากป่าทึบแห่งนั้น เมื่อนั้น เสียงจ๊กจั่นเรไร ฟังปรากฏได้อีก ฉนั้นใด คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน บรรลุเจโตสมาธิอันไม่มีนิमित เพราะไม่ใส่ใจถึงนิमितทั้งปวงอยู่ เขากล่าวว่า เราได้เจโตสมาธิอันไม่มีนิमितแล้ว แต่ยังคงคลุกคลีด้วยพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอมาตย์ของพระราชา พวกเดียรฉิย พวกสาวกเดียรฉิยอยู่ เมื่อเขาคลุกคลีด้วยหมู่ ปล่อยจิต ไม่สำรวมอินทริย์ ชอบคุยอยู่ ราคะย่อมรบกวณจิตเขา เขามีจิตถูกราคะรบกวณแล้ว ย่อมลาสิกขาสึกมาเป็นคฤหัสถ์.

สมัยต่อมา ท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตร ลาสิกขาสึกมาเป็นคฤหัสถ์ ครั้งนั้น พวกภิกษุผู้เป็นสหายของบุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตร ได้เข้าไปท่านพระมหาโกณฑัญญะถึงที่อยู่ แล้วถามว่า ท่านพระมหาโกณฑัญญะได้กำหนดรู้ใจบุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรด้วยใจว่า บุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรเป็นผู้ได้วิหารสมบัติเหล่านี้ ๆ และจักลาสิกขามาเป็นคฤหัสถ์ หรือเทวดาทั้งหลายได้แจ้งเนื้อความนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ บุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรเป็นผู้ได้วิหารสมบัติเหล่านี้ ๆ และจักลาสิกขามาเป็นคฤหัสถ์ ท่านพระมหาโกณฑัญญะกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้กำหนดรู้ใจบุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรด้วยใจว่า เป็นผู้ได้วิหารสมบัติเหล่านี้ ๆ และจักลาสิกขามาเป็นคฤหัสถ์ แม้เทวดาก็บอกเนื้อความนี้แก่ข้าพเจ้า ลำดับนั้น พวกภิกษุผู้เป็นสหายของบุรุษชื่อ

จิตตหัตถิสาริบุตร ได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรเป็นผู้ได้วิหารสมบัติเหล่านี้ ๆ และได้ลาสิกขาสึกมาเป็นภุชงค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่นานนัก บุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรจักระลึกถึงคุณแห่งเนกขัมมะได้.

ครั้งนั้น ไม่นานเท่าไร บุรุษชื่อจิตตหัตถิสาริบุตรก็ปลงผมและหนวด ทุ่มหม่มฟ้ากาสายะออกบวชเป็นบรรพชิต ท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตรหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตแน่วแน่ ไม่นานนัก ก็ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเทียว เข้าถึงอยู่ ได้ทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก ก็แหละท่านพระจิตตหัตถิสาริบุตร ได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

จบจิตตหัตถิสาริปุตตสูตรที่ ๖

อรรถกถาจิตตหัตถิสาริปุตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในจิตตหัตถิสาริปุตตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภิธมมกถิ ได้แก่ กถาเจือด้วยอภิธรรม. บทว่า กถิ

โอปาเตติ ความว่า (พระจิตตหัตถิสาริบุตร) กล่าวถ้อยคำของตนตัดคำพูดของภิกษุเหล่านั้น. บทว่า เถรานิ ภิกขุณิ เป็นนญฺฐีวิภคฺติใช้ในความหมายแห่งตติยาวิภคฺติ. มีความหมายว่า กับด้วยภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระ. อนึ่ง

มีความหมายว่า อภิธรรมกถาของพระเถระทั้งหลาย อันใด แม้พระจิตตหัตถิ-
สารีบุตรนี้ ก็สามารถกล่าวอภิธรรมกถานั้นได้. บทว่า เจโตปริยาย ได้แก่
วาระจิต. บทว่า อิธ คือ ในโลกนี้. บทว่า โสทรโสทรโต คือ เป็นผู้สงบ
เสงี่ยมเหมือนบุคคลผู้สงบเสงี่ยม อธิบายว่า เปรียบเหมือนบุคคลผู้ประกอบ
ด้วยความสงบเสงี่ยม. บทว่า นิวัตนิวาโต คือ เป็นผู้ถ่อมตนเหมือน
บุคคลผู้ถ่อมตน อธิบายว่า เปรียบเหมือนบุคคลผู้ประพฤดิถ่อมตน. บทว่า
อุปสนตุอุปสนโต คือ เป็นผู้สงบระงับเหมือนบุคคลผู้สงบระงับ.

บทว่า วปกสฺสเทว สตฺถารา ได้แก่ หลีกไปจากสำนักพระศาสดา.
บทว่า สฺสฏฺฐสฺส ได้แก่ คลุกคลีด้วยการคลุกคลี ๕ อย่าง. บทว่า วิสฏฺฐสฺส
ได้แก่ ถูกปล่อย. บทว่า ปากฺกสฺส ได้แก่ มีอินทรีย์ปรากฏ. บทว่า
กิกฺกุจาทิ ได้แก่ กินข้าวกล้า. บทว่า อนฺตรธาเปยฺย ได้แก่ ฟังให้ฉิบหาย.
บทว่า โคปฺสฺว ได้แก่ โคและแพะ. บทว่า สิปปิสมฺพุทฺถ์ ได้แก่ หอย-
นางรมและหอยโข่ง. บทว่า สกฺขรกถลฺล ได้แก่ ก้อนกรวดและกระเบื้อง.
บทว่า อาภิตฺถลฺล ได้แก่ ของกินปรุงด้วยหญ้ากับแก่นอันมีโทษปรากฏ
แล้ว. บทว่า นจฺฉาเทยฺย คือ ไม่พึงชอบใจ. บททุติยาวิภคฺติทิวํ ปุริส
ภุตฺตาวิ นั้นใดในสูตรนั้น บทนั้นพึงเห็นว่าใช้ในความหมายแห่งจฺญฐิวิภคฺติ.
บทว่า อมฺฤหาวุโส ปุริส ความว่า คู่ก่อนผู้มีอายุ บุรุษโน้น.

บทว่า สพฺพนิมุตฺตานํ ได้แก่ นิमितว่าเที่ยงทั้งปวง. บทว่า อนิ-
มิตฺตํ เจโตสมาริ ได้แก่ สมาธิในวิปัสสนาที่มีพลัง. บทว่า จิริพิยสฺสทฺโ
ได้แก่ เสียงจิ้งหรีด. บทว่า สริสฺสติ เนกฺขมฺมสฺส ได้แก่ จักกระลึกถึงคุณ
ของบรรพชา. บทว่า อรหตฺ อโหสิ ได้แก่ ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง
ในระหว่างพระอรหันต์ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 749

แท้จริง พระเถระนี้เป็นคฤหัสถ์ ๗ ครั้ง บวช ๗ ครั้ง. เพราะเหตุไร ?
ได้ยินว่า ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ท่านได้กล่าว
สรรเสริญคุณในความเป็นคฤหัสถ์แก่ภิกษุรูปหนึ่ง. เพราะกรรมนั้นนั้นแล
ทั้งที่เมื่ออุปนิสัยของอรหัตผลมีอยู่แท้ ๆ ท่านก็เร่ร่อนไปในความเป็นคฤหัสถ์
และการบรรพชา (บวชแล้วสึก) ถึง ๗ ครั้ง บวชในครั้งที่ ๗ จึงได้บรรลु
อรหัตผลแล

จบอรรถกถาจิตตหัตถิสาริปุตตสูตรที่ ๖

๗. ปราयณสูตร

ว่าด้วยส่วนสุด ๒ อย่าง

[๓๑๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤค-
ทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี ก็สมัยนั้น เมื่อภิกษุผู้เถระหลายรูปกลับจาก
บิณฑบาตภายหลังภัต นั่งประชุมอยู่ที่โรงกลม ได้เกิดการสนทนากันขึ้นใน
ระหว่างว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในปัญหาของ
เมตเตยยมาณพ ในปราयณสูตรว่า

ผู้ใดทราบส่วนสุดทั้งสองด้วยปัญญา

แล้ว ไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรา

กล่าวผู้นั้นว่าเป็นมหาบุรุษ ผู้นั้นก้าวล่วง

เครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้แล้ว ดังนี้.

คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ส่วนสุดที่ ๑ เป็นไฉนหนอ ส่วนสุดที่ ๒
เป็นไฉน อะไรเป็นส่วนท่ามกลาง อะไรเป็นเครื่องร้อยรัด.

เมื่อสนทนากันอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ว่า คุณก่อนอาวโโสทั้งหลาย ผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ เหตุเกิดขึ้นแห่งผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ความดับแห่งผัสสะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่า ตัณหาข้อมร้อยรัดผัสสะและเหตุเกิดขึ้นแห่งผัสสะนั้น เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าข้อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ข้อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ข้อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวโโสทั้งหลาย อจิตเป็นส่วนที่ ๑ อนาคตเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ปัจจุบันเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่า ตัณหาข้อมร้อยรัดอจิต อนาคต และปัจจุบันนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าข้อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ข้อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ข้อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวโโสทั้งหลาย สุขเวทนาเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ อทุกขมสุขเวทนาเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาข้อมร้อยรัดสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนานั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าข้อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง ข้อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ข้อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย นามเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ รูปเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ วิญญาณเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหา ย่อมร้อยรัด นาม รูป และวิญญาณนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย อายุคณะภายใน ๖ เป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ อายุคณะภายนอก ๖ เป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ วิญญาณเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อมร้อยรัดอายุคณะภายใน ๖ อายุคณะภายนอก ๖ และวิญญาณนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย สักกายะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๑ เหตุเกิดสักกายะเป็นส่วนสุดท้ายที่ ๒ ความดับสักกายะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดสักกายะ เหตุเกิดสักกายะ และความดับสักกายะนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภพนั้น ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้กล่าวกะภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย พวกเราทั้งปวงเที่ยวได้พยากรณ์ตามปฏิภาณของตน ๆ มาเถิด เราทั้งหลายจักพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วจักกราบทูลเนื้อความนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่พวกเรา โดยประการใด เราทั้งหลายจักทรงจำชื่อที่ทรงพยากรณ์นั้นไว้ โดยประการนั้น ภิกษุผู้เถระทั้งหลายรับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ครั้งนั้นภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้พากันเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลการที่สนทนาปราศรัยทั้งหมดนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คำของใครหนอเป็นสุภายิต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คำของเธอทั้งปวงเป็นสุภายิตโดยปริยาย อนึ่ง เราหมายเอาข้อความที่กล่าวไว้ในปัญหาของเมตเตยยมาณพ ในปรายนสูตรว่า

ผู้ใดทราบส่วนสุดทั้งสองด้วยปัญญา

แล้วไม่ติดอยู่ในส่วนท่ามกลาง เรากล่าว

ผู้นั้นว่า เป็นมหาบุรุษ ผู้นั้นกล่าวล่วง

เครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้แล้ว ดังนี้.

เธอทั้งหลายจงฟังข้อความนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผัสสะเป็นส่วนสุดที่ ๑ เหตุเกิดผัสสะเป็นส่วนสุดที่ ๒ ความดับผัสสะเป็นส่วนท่ามกลาง ตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัด เพราะว่าตัณหาย่อมร้อยรัดผัสสะ เหตุเกิดผัสสะ และความดับผัสสะนั้นไว้ เพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งภavnัน ๆ ด้วยเหตุเท่านั้นแล ภิกษุจึงชื่อว่าย่อมรู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ เมื่อรู้อย่างธรรมที่ควรรู้อย่าง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้
ย่อมเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันเทียว.

จบปรายสูตรที่ ๗

อรรถกถาปรายนสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรรถกถาปรายนสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปารายเน เมตฺเตยฺยปฺลฺลฺลเห ได้แก่ ในปัญหาของเมตเตยฺย-
มาณพที่มาในปารายนวรรค. บทว่า อุภฺนฺเต วิทฺตฺวาน ได้แก่ ทราบที่สุด
๒ อย่าง คือ ส่วน ๒ ส่วน. บทว่า มชฺเฌ มนฺตา น ลิปฺปติ ความว่า
ปัญญาเรียกว่า มันทา (บุคคฺลใด) ทราบที่สุดทั้งสองด้วยปัญญาที่เรียกว่า มันทา
นั้นแล้วไม่ติดอยู่ในท่ามกลาง คือ ไม่ติดอยู่ในที่ตรงกลาง. บทว่า ลิปฺพฺพนี
มจฺจกา ความว่า (บุคคฺลนั้น) ผ่านพ้นตัมหาที่เรียกว่า ลิปฺพฺพนี (เครื่อง
ร้อยรัด) ได้แล้ว.

บทว่า ผลฺโส ความว่า เพราะบังเกิดด้วยอำนาจผัสสะ อตฺถภาพฺนี
จึงมี. บทว่า เอโก อนฺโต ความว่า ผัสสะนี้เป็นส่วนหนึ่ง. บทว่า
ผลฺลสฺสมุทฺทโย มีรูปวิเคราะห์ว่า ผัสสะเป็นเหตุเกิดของอตฺถภาพฺนี เหตุนั้น
อตฺถภาพฺนีจึงชื่อว่า มีผัสสะเป็นเหตุเกิด. อตฺถภาพฺนินอนาคตจกฺบังเกิดได้
เพราะมีผัสสะ คือกรรมที่ทำไว้ในอตฺถภาพฺนีเป็นปัจจัย. บทว่า ทฺตฺติโย อนฺโต
ได้แก่ ส่วนที่ ๒. บทว่า ผลฺลสนิโรธ ได้แก่ นิพพาน. บทว่า มชฺเฌ
ความว่า นิพพานชื่อว่า เป็นท่ามกลาง เพราะ หมายความว่าแยกกรรม
(ผัสสะและเหตุเกิดของผัสสะ) ออกเป็น ๒ ฝ่ายโดย ตัดตัมหาเครื่องร้อยรัด

เสียได้. บทว่า ตณฺหา หิ นํ สิพฺพติ ความว่า ตัณหาเยอรมร้อยรัด คือ เชื่อมต่อผัสสะ (กล่าวคืออรรถภาพทั้งสอง) และเหตุเกิดของผัสสะนั้นเข้าด้วยกัน. ถามว่า เพราะเหตุใด ? ตอบว่า เพราะทำภพนั้น ๆ นั้นแลให้บังเกิด อธิบายว่า ถ้าหากตัณหาจะไม่พึงร้อยรัด (ผัสสะกับเหตุเกิดของผัสสะ) ไว้ไซ้ ภพนั้น ๆ แลก็จะไม่พึงบังเกิด.

ในที่นี้ นักปราชญ์ทั้งหลายได้แสดงข้อเปรียบเทียบระหว่างที่สุดกับท่ามกลางไว้. อธิบายว่า คำว่าที่สุด (ปลาย) และท่ามกลาง ท่านกล่าวไว้สำหรับไม้ ๒ ท่อน ที่บุคคลรวมเข้าด้วยกันแล้วเอาเชือกมัดตรงกลางไว้. เมื่อเชือกขาด ไม้ทั้งสองท่อนก็จะหล่นจากทั้งสองข้าง (ข้างปลายและตรงกลาง). ในข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้น คือ ที่สุด ๒ อย่างซึ่งมีประการดังกล่าวแล้ว เปรียบเหมือนไม้ ๒ ท่อน. ตัณหาเปรียบเหมือนด้ายที่ร้อยรัด (ไม้) อยู่ เมื่อตัดขาด ที่สุดทั้งสองก็เป็นอันดับด้วย เปรียบเหมือนเมื่อด้ายขาด ไม้ทั้ง ๒ อันก็หล่นจากทั้งสองข้าง.

บทว่า เหตุตาวตา คือ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เพราะรู้ที่สุดทั้งสองแล้วไม่ถูกตัณหาบดบังไว้ตรงกลางนี้ ภิกษุจึงชื่อว่า รู้ยิ่งธรรม คือสัจจะ ๔ ที่ควรรู้อย่างยิ่ง จึงชื่อว่า กำหนดรู้สัจจะที่เป็นโลกิยะทั้งสอง ที่ควรกำหนดรู้ด้วยศีรณปริญา และปหานปริญา. บทว่า ทิฏฺฐเรว ธมฺเม ได้แก่ ในอรรถาพนี้แล. บทว่า ทุกฺขสฺสฺสนฺตฺกโร โหติ ความว่า ชื่อว่า เป็นผู้ทำที่สุด คือ ทำการกำหนดครอบวิภูทุกข์.

ในวาระที่ ๒ มีอธิบายดังต่อไปนี้ พึงทราบอุปมาด้วยอำนาจไม้ ๓ ท่อน จริงอยู่ ไม้ ๓ ท่อน ที่บุคคลเอาเชือกมัดไว้ เมื่อเชือกขาด ไม้ ๓ ท่อนก็จะตกไปในที่ ๓ แห่ง. ในข้อนี้ก็เป็นอย่างนี้ คือ ชั้นที่ เป็นอดีต

อนาคต และปัจจุบัน เปรียบเหมือนไม้ ๓ ท่อน. ตัณหา เปรียบเหมือนเชือก เพราะที่ตัณหานั้นร้อยรัดขั้นที่เป็นอดีตเข้ากับขั้นที่เป็นปัจจุบัน และร้อยรัดขั้นที่เป็นปัจจุบันเข้ากับขั้นที่เป็นอนาคต เมื่อตัดขาดับ ขั้นที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันก็เป็นอันดับด้วย เปรียบเหมือนเมื่อเชือกขาดไม้ ๓ ท่อน ก็ตกไปในที่ ๓ แห่ง.

ในวาระที่ ๓ มีอธิบายดังต่อไปนี้ บทว่า **อทุกขมสุขา มชฺเณ** ความว่า อทุกขมสุขเวทนา ชื่อว่า ท่ามกลาง เพราะภาวะที่อยู่ในระหว่างเวทนาอีก ๒ (สุขเวทนากับทุกข์เวทนา). เพราะ ว่า สุข ชื่อว่าอยู่ในภายในแห่งทุกข์ หรือว่า ทุกข์ ชื่อว่าอยู่ในภายในแห่งสุขไม่มี. บทว่า **ตณฺหา ลีฬฺหิณี** ได้แก่ ความเพติดเพลินและความกำหนัด ในเวทนาทั้งหลาย. บทว่า **เวทนานํ อุปจุเจทํ นิวารติ** ความว่า (ตัณหา) ชื่อว่า ร้อยรัดเวทนาเหล่านั้นไว้.

ในวาระที่ ๔ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า **วิญฺญาณํ มชฺเณ** ความว่า ทั้งปฏิสนธิวิญฺญาณ ทั้งวิญฺญาณที่เหลือ ชื่อว่า เป็นท่ามกลางของนามรูปทั้งหลาย เพราะเกิดขึ้นโดยเป็นปัจจัยของนามรูป.

ในวาระที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า **วิญฺญาณํ มชฺเณ** ความว่า กรรมวิญฺญาณ ชื่อว่าเป็นท่ามกลาง อีกอย่างหนึ่ง วิญฺญาณชนิดใดชนิดหนึ่งในที่นี้ ชื่อว่าเป็นท่ามกลาง เพราะในบรรดาอายตนะภายใน (เฉพาะ) มนายตนะ (อายตนะคือใจ) รับเอากรรมไว้. อีกอย่างหนึ่ง ชวนวิญฺญาณ ชื่อว่าเป็นท่ามกลาง เพราะมโนทวาราวชชนะ (การน้อมนึกในมโนทวาร) อาศัยอายตนะภายใน.

ในวาระที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า สกกาโย ได้แก่ วัฏฏะที่เป็นไปในภุมิ ๓. บทว่า สกกายสมุทโย ได้แก่ สมุททัยสัง. บทว่า สกกายนิโรธ ได้แก่ นิโรธสัง. บทว่า ปริยาเยน คือ ด้วยเหตุนั้น ๆ. บทที่เหลือพึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในที่ทุกแห่งที่เดียว.

จบอรรถกถาปรัยาสสูตรที่ ๗

๘. อุกกสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๖ จำพวก

[๓๓๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงนิคมของชาวโกศลชื่อทัณฑกัปปะกะ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแวงลงจากหนทาง ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปลูลาดไว้แล้ว ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นได้พากันเข้าไปสู่นิคมชื่อ ทัณฑกัปปะกะ เพื่อแสวงหาที่พัก ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์พร้อมด้วยภิกษุหลายรูป ได้ไปที่แม่น้ำอจิรวดีเพื่อสงรับน้ำ ครั้นสงรับน้ำในแม่น้ำอจิรวดีเสร็จแล้วก็ขึ้นมาสู่อันตรวาสกผืนเดียวยืนฝั่งตัวอยู่.

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ แล้วถามว่า คุณก่อน อาวุโสอานนท์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดรู้เหตุทั้งปวงด้วยพระหฤทัยแล้ว หรือหนอ จึงพยากรณ์พระเทวทัตว่า พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกัป เยียวยาไม่ได้ หรือว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดรู้โดยปริยายบางประการเท่านั้น จึงได้ทรงพยากรณ์พระเทวทัตดังนี้ ท่านพระ-

อานนท์ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ก็ขื่อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์อย่างนั้นแล.

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์กับภิกษุหลายรูปได้ไปยั้งแม่น้ำอจิรวดีเพื่อสงรับน้ำ ครั้นสงรับเสร็จแล้ว ก็ขึ้นมาสู้งอันตราวาสกผืนเดียว ยืนฝั่งตัวอยู่ ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปหาข้าพระองค์ แล้วถามว่า คุณก่อนอาวุโสอานนท์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดรู้เหตุทั้งปวงด้วยพระหฤทัยแล้วหรือหนอ จึงได้ทรงพยากรณ์พระเทวทัตว่า พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกัป เยียวยาไม่ได้ หรือว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกำหนดรู้โดยปริยายบางประการเท่านั้น จึงได้ทรงพยากรณ์พระเทวทัตดังนี้ เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า คุณก่อนอาวุโส ก็ขื่อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพยากรณ์อย่างนั้นแล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ ก็ภิกษุรูปนั้นจักเป็นภิกษุใหม่บวชไม่นาน หรือว่าเป็นภิกษุเถระ แต่เป็นคนโง่เขลา ไม่ฉลาด เพราะเราขอที่เรพยากรณ์แล้วโดยส่วนเดียว จักเป็นสองได้อย่างไร คุณก่อนอานนท์ เราขอมไม่พิจารณาเห็นบุคคลอื่นแม้คนหนึ่ง ที่เราได้กำหนดรู้เหตุทั้งปวงด้วยใจแล้วพยากรณ์อย่างนี้ เหมือนพระเทวทัตเลย ก็เราได้เห็นธรรมขาวของพระเทวทัต (ส่วนดี) แม้ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทรายเพียงใด เราก็ยังไม่พยากรณ์พระเทวทัตเพียงนั้นว่า พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกัป เยียวยาไม่ได้ แต่เมื่อใด เราไม่ได้เห็นธรรมขาวของพระเทวทัต แม้ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทรายเมื่อนั้น เราจึงได้พยากรณ์พระเทวทัตนั้นว่า พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย

ตกรรก ตั้งอยู่ตลอดค้ำป ยีวยายไม่ได้ ลูกก่อนอานนท์ เปรียบเหมือนหลุมคูถ เป็นที่ถ่ายอุจจาระ ลีกริ้วบุรุษ เต็มด้วยคูถเสมอบปากหลุมบุรุษพืงตกลงไปที่หลุมคูถนั้นจนมิดศีรษะ บุรุษบางคนผู้ใคร่ประโยชน์ ใคร่ความเกื้อกูลปรารถนาความเกษมจากการตกหลุมคูถของบุรุษนั้น ใครจะยกเขาขึ้นจากหลุมคูถนั้น พืงมา เขาเดินรอบหลุมคูถนั้นอยู่ ก็ไม่พืงเห็นอวัยวะที่ไม่เป็อนคูถซึ่งพอจะจับเขายกขึ้นมาได้ แม้ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทรายของบุรุษนั้น ฉันใด เราก็ไม่ได้เห็นธรรมชาติของพระเทวทัตแม้ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทราย ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อนั้น เราจึงได้พยากรณ์พระเทวทัตว่า พระเทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกรรก ตั้งอยู่ตลอดค้ำป ยีวยายไม่ได้ ถ้าว่าเธอทั้งหลายจะพืงพืงตลาคคจำแนกญาณเครื่องกำหนดรู้ อินทรีย์ของบุรุษไซริ์.

อา. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้เป็นกาลควร ข้าแต่พระสุคต บัดนี้เป็นกาลควร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะพืงทรงจำแนกญาณเครื่องกำหนดรู้ อินทรีย์ของบุรุษ ภิกษุทั้งหลายได้สดับจากพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักทรงจำไว้.

พ. ลูกก่อนอานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงพืง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระอานนท์ทุลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ลูกก่อนอานนท์ เราข้อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เรากำหนดรู้ใจบุคคลนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้แลหายไป อกุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า กุศลมูลที่บุคคลนั้นยังตัดไม่ขาดมีอยู่ เพราะกุศลมูลนั้น กุศลอย่างอื่นของเขาจักปรากฏ ด้วยประการฉะนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้ไม่เสื่อมต่อไป เป็นธรรมดา เปรียบเหมือนเมล็ดพืชที่ไม่หัก ไม่น่า ไม่ถูกลมและแดดเผา

เกิดในต้นฤดูหนาว เก็บไว้ดีแล้วอันบุคคลปลูก ณ ที่ดินอันพรวนดีแล้วในที่นาดี เธอพึงทราบไหมว่า เมล็ดพืชเหล่านี้จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์.

อา. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนอาณนทฺ์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมาเรากำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป อกุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่กุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ เพราะกุศลมูลนั้น กุศลอื่นของเขาจักปรากฏ ด้วยประการฉะนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้ไม่เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา ฉะนั้นเหมือนกัน คู่ก่อนอาณนทฺ์ ตถาคตกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของบุรุษด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ แม้ด้วยประการฉะนี้.

คู่ก่อนอาณนทฺ์ อนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมาเราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป กุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่อกุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ เพราะอกุศลมูลนั้น อกุศลอื่นของเขาจักปรากฏ ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนเมล็ดพืชที่ไม่หัก ไม่น่าไม่ถูกลมและแดดเผา เกิดในต้นฤดูหนาว เก็บไว้ดีแล้ว อันบุคคลปลูก ณ ที่ศิลาแห่งที่บ เธอพึงทราบไหมว่า เมล็ดพืชเหล่านี้จักไม่ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์.

อา. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป
กุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่อกุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ เพราะ
อกุศลมูลนั้น อกุศลอื่นของเขาจักปรากฏ ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้จักเป็น
ผู้เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา ฉะนั้นเหมือนกัน คุณก่อนอานนทฺ์ ตถาคตกำหนด
รู้ใจบุคคลด้วยใจ กำหนดรู้ญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของบุรุษ กำหนด
รู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ แม้ด้วยประการฉะนี้.

คุณก่อนอานนทฺ์ อนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า ธรรมชาติของบุคคลนี้ แม้
ประมาณเท่าน้ำที่สัดออกจากปลายขนทรายไม่มี บุคคลนี้ประกอบด้วยอกุศล
ธรรมฝ่ายดำอย่างเดียว เมื่อตายไปจักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก
เปรียบเหมือนเมล็ดพืชที่หักเนา ถูกลมและแดดแผดเผา อันบุคคลปลุก ณ
ที่คืนซึ่งพรวนติแล้วในนาดี เธอพึงทราบใหม่ว่า เมล็ดพืชนี้จักไม่ถึงความ
เจริญงอกงามไปพญุลย์.

อา. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้น ด้วยใจอย่างนี้ว่า ธรรมชาติของบุคคลนี้ แม้
ประมาณเท่าน้ำที่สัดออกจากปลายขนทรายไม่มี บุคคลนี้ประกอบด้วยอกุศล
ธรรมฝ่ายดำอย่างเดียว เมื่อตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก
ฉะนั้นเหมือนกัน คุณก่อนอานนทฺ์ ตถาคตกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ กำหนดรู้

ญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของบุรุษ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไป ด้วยใจ แม้ด้วยประการอย่างนี้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสามารถบัญญัติบุคคล ๓ จำพวก นี้ออกเป็นส่วนตัวละ ๓ อีกหรือพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สามารถ อานนท์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรม ก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เรากำหนดรู้ใจบุคคลนั้น ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป อกุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่กุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ กุศลมูลนั้นก็ถึงความถอนขึ้นโดยประการ ทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบ เหมือนถ่านไฟที่ไฟติดทั่วแล้วลุกโพล่งสว่างไสว อันบุคคลเก็บไว้บนศิลาที่บ เธอพึงทราบใหม่ว่า ถ่านไฟเหล่านี้จักไม่ถึงความเจริญองงามไพบูลย์.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนอานนท์ อนึ่ง เปรียบเหมือนเมื่อพระอาทิตย์ตกไปในเวลา เย็น เธอพึงทราบใหม่ว่า แสงสว่างจักหายไป ความมืดจักปรากฏ.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนอานนท์ อนึ่ง เปรียบเหมือนในเวลาเสวยพระกระยาหาร ของราชสกุลในเวลาเที่ยงคืน เธอพึงทราบใหม่ว่า แสงสว่างหายไปหมดแล้ว ความมืดได้ปรากฏแล้ว.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนอานนท์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป

อกุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่กุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ กุศลมูล
เมื่อนั้นก็ถึงความถอนขึ้นโดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้จัก
เป็นผู้เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา ฉะนั้นเหมือนกัน คุณก่อนอนนทฺ์ ตถาคต
กำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ
บุรุษด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ แม้ด้วย
ประการอย่างนี้.

คุณก่อนอนนทฺ์ หนึ่ง เรื่อย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เรื่อย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป
กุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่อกุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ อกุศลมูล
เมื่อนั้นก็ถึงความเพิกถอนขึ้นโดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้ บุคคล
นี้จักไม่เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนถ่านไฟที่ไฟติดทั่วแล้วลุกโพลง
สว่างไสว อันบุคคลเก็บไว้บนกองหญ้าแห้ง หรือบนกองไม้แห้ง เธอพึงทราบ
ไฉนว่า ถ่านไฟเหล่านี้จักถึงความเจริญงอกงามไปบุญ.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอนนทฺ์ หนึ่ง เปรียบเหมือนเมื่อพระอาทิตย์กำลังขึ้นมา
ในเวลารุ่งอรุณ เธอพึงทราบไฉนว่า ความมืดจักหายไป แสงสว่างจักปรากฏ.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอนนทฺ์ หนึ่ง เปรียบเหมือนในเวลาเสวยพระกระยาหาร
ของราชสกุลในเวลาเที่ยงวัน เธอพึงทราบไฉนว่า ความมืดหายไปหมดแล้ว
แสงสว่างได้ปรากฏแล้ว.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เรากำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป
กุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่อกุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ อกุศลมูล
เมื่อนั้นก็ถึงความเพิกถอนขึ้นโดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้
จักเป็นผู้ไม่เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา ฉะนั้นเหมือนกัน คุณก่อนอานนทฺ์ ตถาคต
กำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ
บุรุษด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ แม้ด้วย
ประการฉะนี้.

คุณก่อนอานนทฺ์ หนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้ แม้
ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทรายไม่มี บุคคลนี้ประกอบด้วยธรรม
ที่ไม่มีมีโทษ เป็นธรรมฝ่ายขาวอย่างเดียว จักปรินิพพานในปัจจุบันทีเดียว
เปรียบเหมือนถ่านไฟที่เย็น มีไฟดับแล้ว อันบุคคลเก็บไว้บนกองหญ้าแห้ง
หรือบนกองไม้แห้ง เธอพึงทราบใหม่ว่า ถ่านไฟเหล่านี้จักไม่ถึงความเจริญ
งอกงามไปบุลย์.

อา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจ
อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา
เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้ แม้
ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทรายไม่มี บุคคลนี้ประกอบด้วยธรรม
ที่ไม่มีมีโทษ เป็นธรรมฝ่ายขาวอย่างเดียว จักปรินิพพานในปัจจุบันทีเดียว

ฉันทันเหมือนกัน คุณอนอนนทฺ์ ตถาคตกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของบุรุษด้วยใจแม้อย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ แม้ด้วยประการฉะนี้.

คุณอนอนนทฺ์ บุคคล ๖ จำพวกนั้น บุคคล ๓ จำพวกข้างต้น คนหนึ่งเป็นผู้ไม่เลื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้เลื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้เกิดในอบาย ตกนรก ในบุคคล ๖ จำพวกนั้น บุคคล ๓ จำพวกข้างหลัง คนหนึ่งเป็นผู้ไม่เลื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้เลื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้จะปรินิพพานเป็นธรรมดา.

จบอุทกสูตรที่ ๘

อรรถกถาอุทกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุทกสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **อญฺญตโร** ได้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัต.
บทว่า **สมนุหนาริตฺวา** ได้แก่น้อมนิก. ภิกษุนั้นถามเรื่องนี้ก็ด้วยความประสงค์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเพราะทรงทราบ หรือไม่ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเป็นเอกังสิกพยากรณ์ (ตรัสตอนโดยส่วนเดียว) หรือว่าตรัสเป็นวิภังชพยากรณ์ (จำแนกตอบ).

บทว่า **อปายิก** ได้แก่ บังเกิดในอบาย. บทว่า **เนรยิก** ได้แก่ ไปสู่นรก. บทว่า **กปฺปฏฺโฐ** ได้แก่ จักดำรงอยู่ (ในนรก) ตลอดกัป เพราะได้ทำกรรมที่เป็นเหตุให้ดำรงอยู่ตลอดกัปไว้. บทว่า **อเตจฺจโ** ได้แก่ ไม่สามารถจะแก้ไขได้. บทว่า **เทวขุณฺ** ได้แก่ ภาวะเป็นสอง.

บทว่า วาลกุกโกฏี นิตตุทนมตต์ ได้แก่ ความดีที่พอจะแสดงได้ ด้วย
ปลายขนทราย หรือความดีเพียงที่เอาปลายขนทรายจกลง.

บทว่า ปุริสินุทริยญาณานิ ได้แก่ ญาณเป็นเครื่องรู้ความยิ่งและ
ความหย่อนแห่งอินทรีย์ องบุรุษบุคคลทั้งหลาย อธิบายว่า ญาณเป็นเครื่อง
น้อมนึกถึงความที่อินทรีย์ทั้งหมดแก่กล้าและอ่อน.

บทว่า วิชขมานา กุสลาปี ฌมฺมา อกุสลาปี ฌมฺมา ความ
ว่า เราดูการอยู่ของ กุศลธรรม (ของบุคคลนี้) มีอยู่เท่านี้ อกุศลธรรมมี
อยู่เท่านี้. บทว่า อนฺตรหิตา ได้แก่ ถึงการมองไม่เห็น. บทว่า
สมมุขิปุฏา ได้แก่ เกิดปรากฏด้วยอำนาจความฟุ้งขึ้น. บทว่า กุสลมฺลํ
ได้แก่ อธิษาศัยที่เป็นกุศล. บทว่า กุสลา มฺลา กุสลํ ความว่า กุศลแม้
อย่างอื่นก็จักบังเกิดจากอธิษาศัยที่เป็นกุศลนั้น. บทว่า สาราทานิ ได้แก่
ถือเอาสาระได้ คือ มีสาระบุคคลถือเอาได้ หรือ บังเกิดในเดือนสารท.
บทว่า สุขสยิตานิ ได้แก่ รวมเก็บไว้ดี. บทว่า สุขุเขตฺเต ได้แก่ ใน
นาที่สมบูรณ์ด้วยปุ๋ย. บทว่า นิกฺขิตฺตานิ ได้แก่ ที่หว่านลง. บทว่า
สฺปฺปฏิภากา ได้แก่ ที่เห็นสม. บทว่า อภิโทสอทุณฺรตฺตํ ได้แก่ ใน
เวลาใกล้ถึงราตรี คือ เมื่อเที่ยงคืน ปรากฏเฉพาะหน้า. บทว่า ฤตฺตกาลสมเย
ได้แก่ ในสมัย กล่าวคือ เวลาเสวยพระกระยาหารของราชตระกูลทั้งหลาย.

ถามว่า ใครที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอย่างนี้ว่า มีความเสื่อม
เป็นธรรมดา.

ตอบว่า พระเจ้าอชาตศัตรู เพราะว่าพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นทรงเสื่อม
จากมรรคผล เพราะอาศัยบาปมิตร ฝ่ายบุคคลผู้อื่นมีพระเจ้าสุปปพุทธะและ
สุนัขขัตตะเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงทราบเหมือนกัน.

ถามว่า ใครที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอย่างนี้ว่า มีความไม่
เลื่อมเป็นธรรมดา.

ตอบว่า สุนิมะปริพพาชก และบุคคลพวกอื่นที่ (มีอุปนิสัย)
เป็นเช่นนี้.

ถามว่า ใครที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบอย่างนี้ว่า จักปรินิพพาน.

ตอบว่า สันตติมหาอำมาตย์ และบุคคลพวกอื่นที่ (มีอุปนิสัย) เป็น
เช่นนี้.

จบอรรถกถาอุทกสูตรที่ ๘

๘. นิพเพธิกสูตร

ว่าด้วยธรรมปริยายชำแรกกิเลส

[๓๓๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายที่เป็นปริยาย
เป็นไปในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จง
ใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมปริยายที่เป็นปริยายเป็นไป
ในส่วนแห่งการชำแรกกิเลสนั้นเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย
พึงทราบกาม เหตุเกิดแห่งกาม ความต่างแห่งกาม วิบากแห่งกาม ความดับ
แห่งกาม ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับกาม เธอทั้งหลายพึงทราบเวทนา เหตุเกิด
แห่งเวทนา ความต่างแห่งเวทนา วิบากแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา
ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับเวทนา เธอทั้งหลายพึงทราบสัญญา เหตุเกิดแห่งสัญญา
ความต่างแห่งสัญญา วิบากแห่งสัญญา ความดับแห่งสัญญา ปฏิปทาที่ให้ถึง

ความดับสัญญา เธอทั้งหลายพึงทราบอาสวะ เหตุเกิดแห่งอาสวะ ความต่างแห่งอาสวะ วิบากแห่งอาสวะ ความดับแห่งอาสวะ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับอาสวะ เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับกรรม เธอทั้งหลายพึงทราบทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความต่างแห่งทุกข์ วิบากแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับทุกข์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวนี้ว่า เธอทั้งหลายพึงทราบกาม เหตุเกิดแห่งกาม ความต่างแห่งกาม วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกาม ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับกาม นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้ คือ รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่วยวนชวนให้กำหนัด เสียงที่พึงรู้แจ้งด้วยหู... กลิ่นที่พึงรู้แจ้งด้วยจมูก... รสที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น... โสภณภาพที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่วยวน ชวนให้กำหนัด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ชื่อว่ากาม สิ่งเหล่านี้เรียกว่ากามคุณ ในวินัยของพระอรหันต์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นได้ตรัสไวยากรรมภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์นี้ต่อไปอีกว่า

ความกำหนัดที่เกิดด้วยสามารถแห่ง
ความดำริของบุรุษ ชื่อว่ากาม อารมณ์อัน
วิจิตรทั้งหลายในโลกไม่ชื่อว่ากาม ความ
กำหนัดที่เกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งความ
ดำริของบุรุษ ชื่อว่ากาม อารมณ์อันวิจิตร
ทั้งหลายในโลกย่อมตั้งอยู่ตามสภาพของ

ตน ส่วนว่า ธีรชนทั้งหลายย่อมกำจัด

ความพอใจ ในอารมณ์อันวิจิตรเหล่านั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดแห่งกามเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกามทั้งหลาย ก็ความต่างกันแห่งกามเป็นไฉน คือ กามในรูปเป็นอย่างหนึ่ง กามในเสียงเป็นอย่างหนึ่ง กามในกลิ่นเป็นอย่างหนึ่ง กามในรสเป็นอย่างหนึ่ง กามในโผฏฐัพพะเป็นอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่าความต่างกันแห่งกาม วิบากแห่งกามเป็นไฉน คือ การที่บุคคลผู้ใคร่อยู่ ย่อมยังอรรถภาพที่เกิดขึ้นจากความใคร่ นั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนบุญหรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่า วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกามเป็นไฉน คือ ความดับแห่งกามเพราะ ผัสสะดับ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ. สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกาม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใด อริยสาวกย่อมทราบชัดกาม เหตุเกิดแห่งกาม ความต่างแห่งกาม วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกาม ปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกาม อย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์ อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำระกิเลส เป็นที่ดับแห่งกาม ข้อที่เรากล่าวว่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกาม ฯลฯ ปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกาม ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว.

ข้อที่เรากล่าวว่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงทราบเวทนา ฯลฯ ปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขม-สุขเวทนา ก็เหตุเกิดแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งเวทนา ก็ความต่างกันแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ สุขเวทนาที่เจือด้วยอามิสมีอยู่ สุข-

เวทนาที่ไม่เจือด้วยอามีสมีอยู่ ทุกขเวทนาที่เจือด้วยอามีสมีอยู่ ทุกขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามีสมีอยู่ อทุกขมสุขเวทนาที่เจือด้วยอามีสมีอยู่ อทุกขมสุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามีสมีอยู่ นี้เรียกว่า ความต่างแห่งเวทนา วิบากแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ การที่บุคคลผู้สวดยเวทนาอยู่ ย่อมยังอัตภาพที่เกิดขึ้นจากเวทนานั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนบุญหรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่าวิบากแห่งเวทนา ก็ความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน คือ ความดับแห่งเวทนาที่ย่อมเกิดขึ้นเพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนาดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมทราบชัดเวทนา เหตุเกิดแห่งเวทนา ความต่างกันแห่งเวทนา วิบากแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้นย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำระกิเลส เป็นที่ดับเวทนานี้ ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบเวทนา ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับเวทนา ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว.

ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบสัญญา ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ ประการนี้ คือ รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โสภณสัญญา ธรรมสัญญา เหตุเกิดแห่งสัญญาเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งสัญญา ก็ความต่างแห่งสัญญาเป็นไฉน คือ สัญญาในรูปเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในเสียงเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในกลิ่นเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในรสเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในโสมณสัญญาเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในธรรมารมณ์เป็นอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่าความต่างแห่งสัญญา ก็วิบากแห่งสัญญาเป็นไฉน คือ เราข่อมกล่าวว่าสัญญามีค่าพูดเป็นผล (เพราะว่า)

บุคคลย่อมรู้สึกโดยประการใด ๆ ก็ย่อมพูดโดยประการนั้น ๆ ว่า เราเป็นผู้มีความรู้สึกอย่างนั้น นี้เรียกว่าวิบากแห่งสัญญา ก็ความดับแห่งสัญญาเป็นไฉน คือ ความดับแห่งสัญญา ย่อมเกิดขึ้นเพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใด อริยสาวกย่อมทราบชัดสัญญา เหตุเกิดแห่งสัญญา ความต่างแห่งสัญญา วิบากแห่งสัญญา ความดับแห่งสัญญา ปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้นอริยสาวกนั้นย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำระกิเลส ข้อที่เรากล่าวว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบสัญญา ฯลฯ ปฏิบัติที่ให้ถึงความดับสัญญา ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว.

ข้อที่กล่าวว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบอาสวะ ฯลฯ ปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งอาสวะ ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ก็เหตุเกิดแห่งอาสวะเป็นไฉน คือ อวิชชาเป็นเหตุเกิดอาสวะ ก็ความต่างแห่งอาสวะเป็นไฉน คือ อาสวะที่เป็นเหตุให้ไปสู่นรกก็มี ที่เป็นเหตุให้ไปสู่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็มี ที่เป็นเหตุให้ไปสู่เปรตวิสัยก็มี ที่เป็นเหตุให้ไปสู่มนุษยโลกก็มี ที่เป็นเหตุให้ไปสู่เทวโลกก็มี นี้เรียกว่าความต่างแห่งอาสวะ ก็วิบากแห่งอาสวะเป็นไฉน คือ การที่บุคคลมีอวิชชา ย่อมยังอรรถภาพที่เกิดจากอวิชชา นั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนบุญหรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่าวิบากแห่งอาสวะ ก็ความดับแห่งอาสวะเป็นไฉน คือ ความดับแห่งอาสวะย่อมเกิดเพราะความดับแห่งอวิชชา อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งอาสวะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมทราบชัดอาสวะ เหตุเกิดแห่งอาสวะ

ความต่างแห่งอาสวะ วิบากแห่งอาสวะ ความดับแห่งอาสวะ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งอาสวะอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้นย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส เป็นที่ดับอาสวะนี้ ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบอาสวะ ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งอาสวะ ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว.

ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งกรรม ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็เหตุเกิดแห่งกรรมเป็นไฉน คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม ก็ความต่างแห่งกรรมเป็นไฉน คือ กรรมที่ให้วิบากในนรกก็มี ที่ให้วิบากในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็มี ที่ให้วิบากในเปรตวิสัยก็มี ที่ให้วิบากในมนุษยโลกก็มี ที่ให้วิบากในเทวโลกก็มี นี้เรียกว่าความต่างแห่งกรรม ก็วิบากแห่งกรรมเป็นไฉน คือ เราย่อมกล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประการ คือ กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน ๑ กรรมที่ให้ผลในภพที่เกิด ๑ กรรมที่ให้ผลในภพต่อไป ๑ นี้เรียกว่าวิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรมเป็นไฉน คือ ความดับแห่งกรรมย่อมเกิดขึ้น เพราะความดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งกรรม คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใด อริยสาวกย่อมทราบชัด กรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งกรรมอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งความชำแรกกิเลส เป็นที่ดับกรรมนี้ ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งกรรม ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว.

ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความต่างแห่งทุกข์ วิบากแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว แม้ชาติก็เป็นทุกข์ แม้ชราเป็นทุกข์ แม้พยาธิก็เป็นทุกข์ แม้มรณก็เป็นทุกข์ แม้ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่ง นั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปทานันท์ ๕ เป็นทุกข์ ก็เหตุเกิดแห่งทุกข์เป็นใจน คือ ตัณหาเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ ก็ความต่างแห่งทุกข์เป็นใจน คือ ทุกข์ มากก็มี ทุกข์น้อยก็มี ทุกข์ที่คลายช้าก็มี ทุกข์ที่คลายเร็วก็มี นี้เรียกว่าความ ต่างแห่งทุกข์ ก็วิบากแห่งทุกข์เป็นใจน คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกทุกข์ อย่างใดครอบงำ มีจิตอันทุกข์อย่างใดคลุ้มรุม ย่อมเสว้าโสกลำบาก รำพัน ทูบออก คร่ำครวญ ถึงความหลง ก็หรือบางคนถูกทุกข์ใดครอบงำแล้ว มีจิต อันทุกข์ใดคลุ้มรุมแล้ว ย่อมแสวงหาเหตุปลดเปลื้องทุกข์ในภายนอกกว่าใครจะรู้ ทางเดียวหรือสองทางเพื่อดับทุกข์นี้ได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวทุกข์ว่า มีความหลงไหลเป็นผล หรือว่ามี การแสวงหาเหตุปลดเปลื้องทุกข์ภายนอกเป็น ผล นี้เรียกว่าวิบากแห่งทุกข์ ก็ความดับแห่งทุกข์เป็นใจน คือ ความดับ แห่งทุกข์ย่อมเกิดขึ้นเพราะความดับแห่งตัณหา อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับ แห่งทุกข์ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใด อริยสาวกย่อมทราบชัดทุกข์ เหตุเกิด แห่งทุกข์ ความต่างแห่งทุกข์ วิบากแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ ปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งทุกข์ อย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้นย่อมทราบชัดพรหมจรรย์ อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำระแค้นกิเลส เป็นที่ดับทุกข์ ข้อที่เรากล่าวว่าคุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงทราบทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความต่างแห่ง ทุกข์ วิบากแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ ปฏิปทาให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าว.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นธรรมปริยายที่เป็นปริยาย เป็นไป
ในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส.

จบนิพเพธิกสูตรที่ ๕

อรรถกถานิพเพธิกสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในนิพเพธิกสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

ธรรมชื่อว่า นิพเพธิกปริยาย เพราะเจาะ คือ ทำลายกองโลภะเป็นต้น ที่
ยังไม่เคยเจาะ ยังไม่เคยทำลายมาก่อน อธิบายว่า ได้แก่เหตุแห่งการเจาะแทง.
บทว่า นิทานสมภูโว ความว่า ชื่อว่า นิทาน เพราะมอบให้ซึ่งกาม
คือมอบหมายให้ โดยความเป็นเหตุสามารถให้เกิดขึ้น. ธรรมชื่อว่า สัมภวะ
เพราะเป็นแดนเกิดขึ้น. สัมภวะก็คือ นิทานนั่นเอง จึงชื่อว่า นิทานสัมภวะ.
บทว่า เวมตตตา ได้แก่ เหตุต่าง ๆ กัน.

บทว่า กามคุณา ความว่า ชื่อว่า กาม เพราะหมายความว่าจะ
ชวนให้ใคร่ ชื่อว่า คุณ เพราะหมายความว่าจะผูกมัดไว้ ดังในประโยค
เป็นต้นว่า อนตคุณ (สายรัดใส่). บทว่า จกขุวิญญูญยา ความว่า
ที่จะพึงเห็นด้วยจักขุวิญญูญาณ. บทว่า อิฏฐา มีอธิบายว่า จะปรารถนา
หรือไม่ก็ตาม ก็คงเป็นอิฏฐารมณ์อยู่นั้นแหละ. บทว่า กนฺตา ได้แก่ เป็น
ของน่าใคร่. บทว่า มนปฺปา ได้แก่ เป็นที่เจริญใจ. บทว่า ปิยรูปา
ได้แก่ เป็นที่รัก โดยกำเนิด. บทว่า กามุปสฺสยหิตา ความว่า อันกามที่
เกิดขึ้นเพราะทำปิยรูปให้เป็นอารมณ์ ยั่วชวนแล้ว. บทว่า รชนียา ความว่า
เป็นเหตุแห่งการบังเกิดขึ้นของราคะ. บทว่า เนต กามา ความว่า รูป
เป็นต้นเหล่านี้ ได้ชื่อว่าเป็นกาม เพราะอรรถว่าใคร่ ก็หามิได้

บทว่า **ตถกปฺปราโค** ได้แก่ราคะที่บังเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งความดำริ. บทว่า **กาโม** ความว่า ราคะที่เกิดขึ้นแล้วนี้ ผู้ปฏิบัติเพื่อละกาม จำต้องละ. รูปเป็นต้น ชื่อว่า กาม ด้วยอรรถว่า เป็นเหตุใคร่. บทว่า **จิตฺตฺตานิ** ได้แก่มีอารมณ์ที่วิจิตรงดงาม.

บทว่า **ผลฺโล** ได้แก่ผัสสะที่เกิดขึ้นพร้อมกัน. บทว่า **กามยมาโน** ได้แก่ผู้ใคร่กาม. บทว่า **ตชฺชฺ ตชฺชฺ** ได้แก่อรรถภาพที่เกิดขึ้น ๆ จากกามนั้น. บทว่า **ปฺปญฺญภาคิย** ความว่า อรรถภาพของผู้ที่ปรารถนากามอันเป็นทิพย์ แล้วเกิดในเทวโลก เพราะสุจริตธรรมบริบูรณ์ ชื่อว่า **ปฺปญฺญภาคิยะ** (ที่เป็นฝ่ายกุศล) อรรถภาพของผู้ที่เกิดในอบาย เพราะทุจริตรธรรมบริบูรณ์ ชื่อว่า **อปฺปญฺญภาคิยะ** (ที่เป็นฝ่ายอกุศล).

บทว่า **อญฺญ จุจฺจติ ภิกฺขเว กามานํ วิปาโก** ความว่า อรรถภาพทั้งสองอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นวิบากของกาม เพราะเกิดขึ้นโดยอาศัยความปรารถนากาม. บทว่า **โส อิมํ นิพฺพเพธิกํ** ความว่า ภิกษุนั้นย่อมรู้จริยาอันประเสริฐนี้ ที่เป็นเครื่องเจาะไขฐาน (อายุตนะ) ๓๖ อย่าง. บทว่า **กามนิโรธ** ความว่า (กามนิโรธ) ที่ได้มาอย่างนี้เพราะกามทั้งหลายดับไป. ด้วยว่า ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกมรรคกล่าวคือ พรหมจรรย์ นั้นแหละว่า เป็น **ความดับกาม**.

บทว่า **ตมฺมิสา** ความว่า สัมปยุตด้วยอามิสคือกิเลส. ในทุก ๆ ฐานะ (วาระ) พึงทราบความโดยนัยนี้. อีกประการหนึ่งพึงทราบความในบทว่า **โวหารปฺกุกํ** นี้ว่า ได้แก่ โวหารวิบาก อธิบายว่า โวหารกล่าวคือ ถ้อยคำ ชื่อว่า วิบากของสัญญา. บทว่า **นํ** ในคำว่า **ยถา นํ** นี้ เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น. ดังนั้นจึงมีอธิบายว่า เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บุคคลจำใ้ได้อย่างใด ๆ ย่อมพูดไปอย่างนั้น ๆ ด้วยคิดว่า เราจำได้

อย่างนี้ ฉะนั้นจึงชื่อว่า โวหารเวป้กกะ. บทว่า อวิชา ได้แก่อวิชา ที่หนาแน่น ที่เป็นตัวไม่รู้ในฐาณะทั้ง ๘. อาสวะทั้งหลาย ชื่อว่า นิรยคามนียา เพราะให้สัตว์ไปนรก อธิบายว่า เป็นเหตุให้สัตว์เกิดในนรก. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้แหละ.

บทว่า เจตนาหิ ตัดบทเป็น เจตนา อหิ (เรตถาคต กล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม). ในบทว่า เจตนาหิ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเจตนาที่มีการจัดแจง (สัมปยุตธรรม) ที่รวบรวมธรรมทุกอย่าง (กุศลธรรม อกุศลธรรม) ไว้. บทว่า เจตยิตฺวา ได้แก่ เจตนาที่เป็นไปใน ทวาร. บทว่า มนสา ได้แก่ จิตที่สัมปยุตด้วยเจตนา. บทว่า นิรยเวทนีย ได้แก่ อำนวยวิบากในนรก. แม้ในบททั้งหลายที่เหลือ ก็มีนัยนี้แหละ.

บทว่า อธิมตฺต ได้แก่ ทุกข์มีกำลัง. บทว่า ทนฺธวिरาคํ ความว่า ทุกข์หนัก คือทุกข์ที่คลายไปได้ไม่เร็ว ได้แก่อ้อย ๆ คลายไป. บทว่า อุตฺตทาฬิ กนฺทติ ได้แก่ ก่อนอุระคร่ำครวญ. บทว่า ปริเยญฺจิ ได้แก่ การแสวงหา. บทว่า เอกปทํ ทฺวิปทํ ได้แก่ รู้เพียงทางเดียว หรือเพียงสองทาง อธิบายว่า ใครจะรู้ประมาณการ. บทว่า สมฺมทฺวปทํ ได้แก่ วิบากแห่งสัมโมหะ (ความมมงาย) อธิบายว่า ความลืมนั่น ชื่อว่าเป็นผลไหลออกแห่งทุกข์. แม้ในบทที่สอง ก็มีนัยนี้แหละ เพราะว่า ถึงการแสวงหาที่เป็นผลไหลออกแห่งทุกข์นั้น. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ทั้งวิภูฏะ และวิวิภูฏะ.

จบอรรถกถานิพเพธิกสูตรที่ ๕

๑๐. พลสูตร

ว่าด้วยกำลังพระตถาคต ๖ ประการ

[๓๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของตถาคต ๖ ประการนี้ ที่พระตถาคตประกอบแล้ว เป็นเหตุให้ปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาท ในบริษัท ประกาศพรหมจักร กำลัง ๖ ประการเป็นไฉน คือ ตถาคต ย่อมทราบชัดตามเป็นจริง ซึ่งฐานะโดยความเป็นฐานะ และเหตุที่มีใช้ฐานะ โดยความเป็นเหตุมิใช่ฐานะในโลกนี้ แม้การที่ตถาคตย่อมทราบชัดตามเป็นจริง ซึ่งฐานะโดยความเป็นฐานะ และเหตุที่มีใช้ฐานะ โดยความเป็นเหตุมิใช่ฐานะ นี้ย่อมเป็นกำลังของตถาคต ซึ่งตถาคตได้อาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมทราบชัดตามเป็นจริง ซึ่งวิบากแห่งกรรมสมათานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยปัจจัย โดยเหตุ แม้การที่ตถาคตย่อมทราบชัดตามเป็นจริง ซึ่งวิบากแห่งกรรมสมათานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยปัจจัย โดยเหตุ นี้ย่อมเป็นกำลังของตถาคต ซึ่งตถาคตได้อาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมทราบชัดตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมာธิ และสมาบัติ แม้การที่ตถาคตย่อมทราบชัดตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ นี้ย่อมเป็นกำลังของตถาคต ซึ่งตถาคตได้อาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ตถาคตย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ แม้การที่ตถาคตย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ นี้ย่อมเป็นกำลังของตถาคต ซึ่งตถาคตได้อาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ ฯลฯ ด้วยทิพจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ แม้การที่ตถาคตย่อมพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ ฯลฯ ด้วยทิพจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ นี้ย่อมเป็นกำลังของตถาคต ซึ่งตถาคตได้อาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจก บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ตถาคตยอมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แม้การที่ตถาคตยอมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่นี้ย่อมเป็นกำลังของตถาคต ซึ่งตถาคตได้อาศัยปฏิญาณฐานะของผู้เป็นโจกบันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของตถาคต ๖ ประการนี้แล ที่ตถาคตประกอบแล้ว เป็นเหตุให้ปฏิญาณฐานะของผู้โจก บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกำลังของตถาคต ๖ ประการเหล่านั้น หากว่าชนเหล่าอื่นยอมเข้ามาถามปัญหากับตถาคต ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งฐานะโดยความเป็นฐานะ และเหตุที่มีไช้ฐานะโดยความเป็นเหตุมีไช้ฐานะไช้รู้ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งฐานะโดยความเป็นฐานะ. และเหตุที่มีไช้ฐานะโดยความเป็นเหตุมีไช้ฐานะ ๖ อันตถาคตทราบชัดด้วยประการใด ๆ ตถาคตถูกถามปัญหาแล้ว ย่อมพยากรณ์ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งฐานะโดยความเป็นฐานะ และเหตุที่มีไช้ฐานะโดยความเป็นเหตุมีไช้ฐานะ แก่ชนเหล่านั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

หากว่า ชนเหล่าอื่นยอมเข้ามาถามปัญหากับตถาคต ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งวิบากแห่งกรรมสมათาน ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน โดยปัจจัย โดยเหตุไช้รู้ ความรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งวิบากแห่งกรรมสมათาน ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันอันตถาคตทราบชัดด้วยประการใด ๆ ตถาคตถูกถามปัญหาแล้ว ย่อมพยากรณ์ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งวิบากแห่งกรรมสมათานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน แก่ชนเหล่านั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

หากว่า ชนเหล่าอื่นยอมเข้ามาถามปัญหากับตถาคต ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมာธิ และสมาบัติไช้รู้ ความรู้ตามเป็นจริงซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ อันตถาคตทราบชัดด้วยประการใด ๆ ตถาคตถูกถามปัญหาแล้ว ย่อมพยากรณ์ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออกแห่งฉาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ แก่ชนเหล่านั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

หากว่า ชนเหล่าอื่นยอมเข้ามาถามปัญหากับตถาคต ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความระลึกชาติก่อนได้ไช้รู้ ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความระลึกชาติก่อนได้ อันตถาคตทราบชัดด้วยประการใด ๆ ตถาคตถูกถามปัญหาแล้ว

ย่อมพยากรณ์ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความระลึกชาติก่อนได้ แก่ชนเหล่านั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

หากว่า ชนเหล่านี้ยอมเข้ามาถามปัญหาเกี่ยวกับตถาคต ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งจุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายไซ้ร ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งจุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย อันตถาคตทราบชัดด้วยประการใด ๆ ตถาคตถูกถามปัญหาแล้ว ย่อมพยากรณ์ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งจุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย แก่ชนเหล่านั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

หากว่า ชนเหล่านี้ยอมเข้ามาถามปัญหาเกี่ยวกับตถาคต ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายไซ้ร ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย อันตถาคตทราบชัดด้วยประการใด ๆ ตถาคตถูกถามปัญหาแล้ว ย่อมพยากรณ์ด้วยความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย แก่ชนเหล่านั้น ด้วยประการนั้น ๆ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวแม้ซึ่งความรู้ตามเป็นจริงซึ่งฐานะ โดยความเป็นฐานะ และเหตุที่มีใฐานะ โดยความเป็นเหตุมีใฐานะนั้นว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมไม่กล่าว เป็นของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น เราย่อมกล่าวแม้ความรู้ตามเป็นจริงซึ่งวิบากแห่งกรรมสมาทาน ที่เป็นอดีตอนาคต และปัจจุบัน โดยปัจจัยโดยเหตุนี้ว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมไม่กล่าวว่าเป็นของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น เราย่อมกล่าวแม้ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออกแห่งฉาน วิโมกข์สมาธิ และสมาบัตินี้ว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมไม่กล่าวว่าเป็นของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น เราย่อมกล่าวแม้ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความระลึกชาติก่อนได้นั้นว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมไม่กล่าวว่าเป็นของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น เราย่อมกล่าวแม้ความรู้ตามเป็นจริง ซึ่งจุดและอุบัติของสัตว์

ทั้งหลายนั้นว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมไม่กล่าวว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น เราย่อมกล่าวแม้ความรู้ตามเป็นจริงซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายนั้นว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจตั้งมั่น ย่อมไม่กล่าวว่า เป็นของบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตั้งใจมั่นเป็นทางถูก ความไม่ตั้งใจมั่นเป็นทางผิด ด้วยประการฉะนี้แล.

จบพลสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาพลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรรถกถาพลสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อาสภํ ฐานํ** ได้แก่ ฐานะอันประเสริฐที่สุด คือฐานะอันไม่หวั่นไหว. บทว่า **สีหนาทํ** ได้แก่ การบันลืออย่างไม่เกรงกลัว คือบันลือในฐานะเป็นประมุข. บทว่า **พुरुหมจกุกํ** ได้แก่ จักรคือญาณอันประเสริฐ คือปฏิเวชญาณ และญาณที่เหลือ. บทว่า **ฐานญจ ฐานโต** ได้แก่รู้เหตุ โดยความเป็นเหตุ. บทว่า **ยมปิ** ความว่า ด้วยญาณใด. บทว่า **อิทมปิ ตถาคตสฺส** ความว่า ฐานฐานญาณแม้นี้ ชื่อว่า เป็นตถาคตผละของพระตถาคต. แม้ในบททั้งปวงก็พึงทราบความอย่างนี้.

บทว่า **กมุสสมาทานานํ** ได้แก่กุศลกรรม และอกุศลกรรมที่บุคคลตั้งใจกระทำแล้ว. อีกอย่างหนึ่ง กรรมนั่นเอง ชื่อว่า กรรมสมาทาน. บทว่า **ฐานโส เหตุโส** ความว่า ทั้งโดยปัจจัย ทั้งโดยเหตุ. บรรดาฐานะและเหตุทั้งสองอย่างนั้น **คติ** (กำเนิดมีนรกเป็นต้น) **อุปธิ** (อัตรภาพ) **กาล** (เวลา

ที่กรรมให้ผล) ปโยค (การประกอบกรรม) เป็นฐานะของวิบาก กรรมเป็นเหตุของวิบาก. บทว่า **ฉานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตึนํ** ได้แก่ ฉาน ๔ วิโมกข์ ๘ สมาธิ ๓ อนุปปพสมابัตติ ๕. บทว่า **สงฺกิลเลตฺ** ได้แก่ ธรรมที่เป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม. บทว่า **โวทานํ** ได้แก่ ธรรมที่เป็นส่วนแห่งคุณพิเศษ. บทว่า **วฺภูจฺจัน** ได้แก่ ฉานที่คล่องแคล่วที่ตรัสไว้แบบนี้ว่า แม้โวทานะ ก็ชื่อว่า วฺภูจฺจันนะ แม้การออกจากสมาธินั้น ๆ ก็ชื่อว่า วฺภูจฺจันนะ ๑ ภาวัก์และผลสมابัตติ ๑ เพราะว่าฉานที่คล่องแคล่วชั้นต่ำ ๆ เป็นพื้นฐานของฉานชั้นสูง ๆ ขึ้นไป เพราะฉะนั้น แม้โวทานะ จึงตรัสว่าเป็นวฺภูจฺจันนะ ส่วนการออกจากฉานทั้งปวงย่อมมีได้ด้วยภาวัก์. การออกจาก**นิโรธสมابัตติ** มีได้ด้วย**ผลสมابัตติ**. พระพุทธพจน์ว่า แม้การออกจากสมาธินั้น ๆ ก็ชื่อว่า วฺภูจฺจันนะ ดังนี้ ตรัสไว้ทรงหมายความการออกจากนิโรธสมابัตตินั้น.

บทว่า **อนกฺวิหิตํ** เป็นต้น ได้พรรณนาไว้แล้วในวิสุทฺธิมรรค. อาสวักขยญาณ ก็มีเนื้อความดังที่กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล ผู้ประสงค์จะทราบข้อความอย่างพิสดาร ของญาณทั้ง ๓ แม้ข้างต้น พึงตรวจดูข้อความที่พรรณนาไว้ในมหาสิหนาทสูตร ในอรรถกถามัชฌิมนิกาย. บทว่า **สมาหิตสฺส** แปลว่า ผู้มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง. บทว่า **สมาธิ มคฺคโค** ความว่า สมาธิเป็นอุบายเพื่อบรรลุฉานเหล่านี้. ความไม่มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ชื่อว่า **อสมฺมาธิ**. ทางที่ผิดชื่อว่า **กฺุมมคฺคะ**. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงกำลังพระญาณของพระตถาคต.

จบอรรถกถาพลสูตรที่ ๑๐

จบมหาวรรคพรรณนาที่ ๑

* อรรถกถาเป็นวรรคที่ ๖

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โสณสูตร ๒. ผักกูดสูตร ๓. นพาทิชาตียสูตร ๔. อาสวสูตร
๕. ทารุกัมมิกสูตร ๖. จิตตหัตถิสาริปุตตสูตร ๗. ปรายนสูตร ๘. อุทกสูตร
๙. นิพเพธิกสูตร ๑๐. พลสูตร และอรรธกถา.

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

๑. อนาคามิสูตร ๒. อรหัตตสูตร ๓. มิตตสูตร ๔. ฐานสูตร
๕. เทวตาสสูตร ๖. สติสูตร ๗. สักขิสูตร ๘. พลสูตร ๙. ปฐมฆานสูตร
๑๐. ทุติยฆานสูตร และอรรธกถา.

เทวตาวรรคที่ ๒

๑. อนาคามิสุตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลุนาคามิผล

[๓๓๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังละธรรม ๖ ประการไม่ได้แล้ว
ยอมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ?
คือ ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ความเป็นผู้ไม่มีหิริ ๑ ความเป็นผู้ไม่มี
โอตตปปะ ๑ ความเป็นผู้เกียจคร้าน ๑ ความเป็นผู้มีสติเลอะเลือน ๑ ความ
เป็นผู้มีปัญญาทราม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังละธรรม ๖ ประการนี้
ไม่ได้แล้ว ยอมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการได้แล้ว ยอมเป็นผู้ควร
เพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ความเป็นผู้
ไม่มีศรัทธา ๑ ความเป็นผู้ไม่มีหิริ ๑ ความเป็นผู้ไม่มีโอตตปปะ ๑ ความ
เป็นผู้เกียจคร้าน ๑ ความเป็นผู้มีสติเลอะเลือน ๑ ความเป็นผู้มีปัญญาทราม ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการนี้ได้แล้ว ยอมเป็นผู้ควรเพื่อทำ
ให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล.

จบอนาคามิสุตรที่ ๑

เทวตาวรรคพรรณนาที่ ๒

อรรถกถาอนาคามิสุตฺร

พึงทราบวินิจฉัยในอนาคามิสุตฺรที่ ๑ แห่งเทวตาวรรคที่ ๒ ดัง
ต่อไปนี้ :-

บทว่า อสทฺธิยํ ได้แก่ ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา. บทว่า ทฺวปฺปญฺญคฺคํ
ได้แก่ ความเป็นผู้ไม่มีปัญญา.

จบอรรถกถาอนาคามิสุตฺรที่ ๑

๒. อรหัตตสุตฺร

ว่าด้วยผู้ควรบรรลुและไม่ควรบรรลุอรหัตผล

[๓๓๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังละธรรม ๖ ประการไม่ได้แล้ว
ยอมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ
ถีนะ ๑ มितฺตะ ๑ อุทฺธัจจะ ๑ กุกฺกัจจะ ๑ ความไม่มีศรัทธา ๑ ความ
ประมาท ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังละธรรม ๖ ประการนี้ไม่ได้แล้ว
ยอมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการได้แล้ว ย่อมเป็นผู้ควร
เพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัต ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ถีนะ ๑ มิตฺตะ ๑
อุทฺธัจจะ ๑ กุกฺกัจจะ ๑ ความไม่มีศรัทธา ๑ ความประมาท ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการนี้ได้แล้ว ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่ง
อรหัต.

จบอรหัตตสุตฺร ๒

* อรรถกถาเป็นวรรคที่ ๗

อรรถกถาอรหัตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอรหัตตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปมาท ได้แก่ การอยู่อย่างปราศจากสติ.

จบอรรถกถาอรหัตตสูตรที่ ๒

๓. มิตตสูตร

ว่าด้วยคุณและโทษของการมีมิตร

[๓๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรลามก มีสหายลามก มีเพื่อนฝูงสามก เสดฟ คบ เข้าไปนั่งใกล้มิตรลามกและประพฤติดามมิตรลามก เหล่านั้นอยู่ จักบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุไม่บำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญเสขธรรมให้บริบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ไม่บำเพ็ญเสขธรรมให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ไม่บำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์แล้ว จักละกามราคะ รูปราคะ หรืออรูปราคะ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนฝูงดี เสดฟ คบ เข้าไปนั่งใกล้มิตรดี และประพฤติดามมิตรเหล่านั้นอยู่ จักบำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ บำเพ็ญธรรม คือ อภิสมาจาริกวัตรให้บริบูรณ์ จักบำเพ็ญเสขธรรมให้บริบูรณ์ ข้อนี้ย่อม

เป็นฐานะที่จะมีได้ บำเพ็ญเสขธรรมให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญศีลทั้งหลาย ให้บริบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์แล้ว จัก ละกามราคะ รูปราคะ หรืออรูปราคะ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

จบมิตตสูตรที่ ๓

อรรถกถามิตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมิตตสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อภิสมาจาริกิ ได้แก่ ธรรมที่เป็นสมาจารสูงสุด คือศีลที่เป็น ข้อบัญญัติ ด้วยสามารถแห่งวัตร. บทว่า เสขมมัม ได้แก่ ศีลที่เป็น ข้อบัญญัติเกี่ยวกับเสขียวัตร บทว่า สีลานิ ได้แก่ มหาศีล ๔ อย่าง.

จบอรรถกถามิตตสูตรที่ ๓

๔. ฐานสูตร (อารามสูตร)

ว่าด้วยโทษการคลุกคลีคณะและคุณการไม่คลุกคลี

[๓๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชอบคลุกคลีด้วยหมู่ ยินดีในการ คลุกคลีด้วยหมู่ ประกอบความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ชอบคณะ ยินดี คณะ ประกอบความยินดีในคณะ จักเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก ข้อนี้ ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อไม่อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก จักถือนิมิตแห่งจิต ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อไม่ถือนิมิตแห่งจิต จักบำเพ็ญสัมมาทิฏฐิให้

สมบุรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ไม่บำเพ็ญสัมมาทิฏฐิให้สมบุรณ์แล้ว จัก
บำเพ็ญสัมมาสมาธิให้สมบุรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ไม่บำเพ็ญสัมมา-
สมาธิให้สมบุรณ์แล้ว จักละสังโยชน์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ไม่ละ
สังโยชน์แล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่มุ ไม่ยินดีในการ
คลุกคลีด้วยหมู่มุ ไม่ประกอบความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่มุ ไม่ชอบคณะ
ไม่ยินดีคณะ ไม่ประกอบความยินดีคณะ จักเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก
ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก จักถือนิมิต
แห่งจิต ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อถือนิมิตแห่งจิต จักบำเพ็ญสัมมาทิฏฐิ
ให้สมบุรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ บำเพ็ญสัมมาทิฏฐิให้สมบุรณ์แล้ว
จักบำเพ็ญสัมมาสมาธิให้สมบุรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ บำเพ็ญสัมมา-
สมาธิให้สมบุรณ์แล้ว จักละสังโยชน์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ ละสังโยชน์
ได้แล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

จบฐานสูตรที่ ๔

อรรถกถาฐานสูตรหรืออารามสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในฐานสูตรหรืออารามสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ตงฺกณิการโฆ** ความว่า รื่นเรใจด้วยการคลุกคลีด้วยหมู่มุคณะ
ส่วนภิกษุชื่อว่า คณารามะ เพราะยินดีในคณะ มีคณะศึกษาพระสูตรเป็นต้น
หรือในคณะ กล่าวคือบริษัทของตน. บทว่า **ปวิเวเก** ได้แก่ ภายวิเวก.
บทว่า **จิตฺตสุตฺต นิมิตฺตํ** ความว่า นิมิตของสมาธิจิต และวิปัสสนาจิต

คืออาการของสมาธิและวิปัสสนา. บทว่า **สมฺมาทิฏฺฐิ** ได้แก่ สัมมาทิฏฐิในวิปัสสนา. บทว่า **สมาธิ** ได้แก่ มรรคสมาธิ และผลสมาธิ. บทว่า **สัปปะชานานิ** ได้แก่ สัมปชาน์ ๑๐ อย่าง. บทว่า **นิพฺพาน** ได้แก่ ปรีนิพพานที่หาปัจจัยมิได้.

จบอรรถกถาฐานสูตรหรืออารามสูตรที่

๕. เทวตาสูต

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้เสื่อมและไม่ให้เสื่อม

[๓๔๐] ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่ง เมื่อปฐมยามล่วงไป มีรัศมีงามยิ่งนัก ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสวแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพในพระธรรม ๑ ความเป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดี ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ เทวดาองค์นั้นกล่าวดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ครั้งนั้น เทวดาองค์นั้นได้ทราบบว่า พระศาสดาได้ทรงพอพระทัยตนแล้ว จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้น.

ครั้นเมื่อราตรีนั้นล่วงไป พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทวดาองค์หนึ่ง เมื่อปฐมยามล่วงไป

มีรัศมีงามยิ่งนัก ยังวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว แล้วเข้ามาหาเราถึงที่อยู่
อภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกับเราว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ
๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้
เคารพในพระธรรม ๑ ความเป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพใน
สิกขา ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดี ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ เทวดาคงคั้น
ได้กล่าวดังนี้แล้ว อภิวัต กระทำประทักษิณเราแล้ว ได้หายไป ณ ที่นั้น .

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์
ย่อมทราบชัดเนื้อความแห่งพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสโดยย่อนี้ โดย
พิสดารอย่างนี้ว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้เคารพในพระศาสดาด้วย
ตนเอง กล่าวสรรเสริญความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ย่อมชักชวนภิกษุ
เหล่าอื่นผู้ไม่เคารพในพระศาสดาให้เคารพในพระศาสดา และกล่าวสรรเสริญ
ภิกษุเหล่าอื่นผู้เคารพในพระศาสดาตามเป็นจริง โดยกาลอันควร เป็นผู้เคารพ
ในพระธรรมด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นผู้
เคารพในสิกขาด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นผู้ว่าง่ายด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นผู้มีมิตรดี
ด้วยตนเอง กล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีมิตรดี ชักชวนภิกษุเหล่าอื่นผู้ไม่มี
มิตรดีให้เป็นผู้มีมิตรดี และกล่าวสรรเสริญภิกษุเหล่าอื่นผู้มีมิตรดีตามเป็นจริง
โดยกาลอันควร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมทราบชัดเนื้อความแห่ง
พระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้แล พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตร คีละ คีละ เธอย่อมทราบเนื้อความแห่ง
คำที่เรากล่าวโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้เป็นการดีแล คุณก่อนสารีบุตร ภิกษุ

ในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้เคารพในพระศาสดาด้วยตนเอง กล่าวสรรเสริญ
ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ชักชวนภิกษุเหล่าอื่นผู้ไม่เคารพในพระศาสดา
ให้เคารพในพระศาสดา และกล่าวสรรเสริญภิกษุเหล่าอื่นผู้เคารพในพระศาสดา
ตามเป็นจริง โดยกาลอันควร เป็นผู้เคารพในพระธรรมด้วยตนเอง ฯลฯ
เป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นผู้เคารพในสิกขาด้วยตนเอง ฯลฯ
เป็นผู้ว่าง่ายด้วยตนเอง ฯลฯ เป็นผู้ที่มีมิตรดีด้วยตนเอง กล่าวสรรเสริญความ
เป็นผู้ที่มีมิตรดี ชักชวนภิกษุเหล่าอื่นผู้ไม่มีมิตรดีให้เป็นผู้ที่มีมิตรดี และกล่าว
สรรเสริญภิกษุเหล่าอื่นผู้ที่มีมิตรดีตามเป็นจริง โดยกาลอันควร คู่ก่อนสารีบุตร
เนื้อความแห่งคำที่เราได้กล่าวโดยย่อนี้บัณฑิตพึงเห็นโดยพิสดารอย่างนี้.

จบเทวตาสูตที่ ๕

อรรถกถาเทวตาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในเทวตาสูตที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

ความเป็นผู้ว่าง่าย ชื่อว่า โสวัจจสตา. ความเป็นผู้มีมิตรที่สะอาด
ชื่อว่า กัลยาณมิตรตตา. บทว่า สตถุการโว ได้แก่ ผู้ที่ประกอบไปด้วย
ความเคารพในพระศาสดา. ในบททั้งปวง ก็มีนัยนี้.

จบอรรถกถาเทวตาสูตที่ ๕

๖. สติสูต

ว่าด้วยฐานะและฐานะสำหรับผู้มีสมาธิ

[๓๔๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่มีสมาธิอันสงบ ไม่มีสมาธิอัน
ประณีต ไม่มีสมาธิที่ได้ด้วยความสงบ ไม่มีสมาธิที่ถึงความเป็นผู้มีอารมณ์

เป็นหนึ่งใน จักแสดงฤทธิ์ได้หลาย ๆ อย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ฯลฯ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ข้อนี้ย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เธอจักฟังเสียงสองชนิด คือ เสียงทิพและเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสตันบริสุทธิล่วงโสตของมนุษย์ ข้อนี้ย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ จักกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วยใจว่าจิตมีราคะ จักรู้ว่าจิตมีราคะ ฯลฯ หรือจิตยังไม่หลุดพ้น จักรู้ว่าจิตยังไม่หลุดพ้น ข้อนี้ย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ จักระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ จักระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศด้วยประการฉะนี้ ข้อนี้ย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ จักเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ ฯลฯ ด้วยทิพจักขุอันบริสุทธิล่วงจักขุของมนุษย์ จักรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ข้อนี้ย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ จักกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ข้อนี้ย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีสมาธิอันสงบ มีสมาธิอันประณีต มีสมาธิที่ได้ด้วยความสงบ มีสมาธิที่ถึงความเป็นผู้มีอารมณ์เป็นหนึ่ง จักแสดงฤทธิ์ได้หลาย ๆ อย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ฯลฯ จักใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ จักฟังเสียงสองชนิด คือ เสียงทิพและเสียงมนุษย์ ทั้งที่อยู่ไกลและใกล้ ด้วยทิพโสตันบริสุทธิล่วงโสตของมนุษย์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ จักกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจว่า จิตมีราคะก็จักรู้ว่า จิตมีราคะ ฯลฯ หรือจิตยังไม่หลุดพ้น ก็จักรู้ว่า จิตยังไม่หลุดพ้น ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้

จักระลิกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลิกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ จักระลิกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ขอนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ จักเห็นหมู่มสัตว์ที่กำลังจู้ด กำลังอุบัติ ฯลฯ จักรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ขอนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ จักกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ขอนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

จบสติสูตรที่ ๖

อรรถกถาสติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสติสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า น สนฺเตน ความว่า ไม่สงบไปจากกิเลสที่เป็นข้าศึกทั้งหลาย.
บทว่า น ปุณฺนิเตน ความว่า ไม่ใช่ด้วยสมาธิอันไม่เร่าร้อน. บทว่า
น ปฏิปฺลุตฺตทฺธิทฺเทน ความว่า ด้วยสมาธิที่ไม่ได้ คือ ไม่ได้บรรลุ
เพราะความสงบระงับแห่งกิเลส. บทว่า น เอโกทิกาวาธิกเตน ความว่า
สมาธิที่ไม่เข้าถึงความเป็นผู้มีอารมณ์เป็นเอก.

จบอรรถกถาสติสูตรที่ ๖

๗. สักขิสูต

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรเป็นพยานในคุณวิเศษ

[๓๔๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมไม่เป็นผู้ควรเพื่อถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในคุณวิเศษนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม ๑ ย่อมไม่ทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความดำรงอยู่ ๑ ย่อมไม่ทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งคุณวิเศษ ๑ ย่อมไม่ทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งการชำระกิเลส ๑ เป็นผู้ไม่กระทำความเอื้อเฟื้อ ๑ ไม่กระทำความสบาย ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในคุณวิเศษนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในคุณวิเศษนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม ๑ ย่อมทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งความดำรงอยู่ ๑ ย่อมทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งคุณวิเศษ ๑ ย่อมทราบชัดตามเป็นจริงว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งการชำระกิเลส ๑ เป็นผู้กระทำความเอื้อเฟื้อ ๑ เป็นผู้กระทำความสบาย ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในคุณวิเศษนั้น ๆ ในเมื่อเหตุมีอยู่.

จบสักขิสูตที่ ๗

อรรถกถาสักขิสูตที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัยในสักขิสูตที่ ๗ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า ตตฺร ตตฺร เท่ากับ ตสฺมี ตสฺมี วิเสส แปลว่า
ในคุณสมบัตินั้น ๆ. บทว่า สกฺขิภพฺพตฺตํ ได้แก่ ความแจ้งประจักษ์.
บทว่า อายตเน ได้แก่ ในเมื่อเหตุ. ธรรมทั้งหมดมีหानภากิยธรรม
เป็นต้น ข้าพเจ้าได้พรรณนาไว้แล้ว ในคัมภีร์ ชื่อว่า วิสุทฺธิมรรค.
บทว่า อสฺสกุจฺจกาโร ได้แก่ ทำไม่ดี คือ ไม่ทำโดยเอื้อเฟื้อ. บทว่า
อสฺสปฺปายกาโร ได้แก่ ไม่กระทำให้เป็นที่สบาย คือ ไม่ทำให้เป็นธรรมมี
อุปการะ.

จบอรรถกถาสักขิสูตที่ ๗

๘. พลสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลุปลภาพในสมาธิ

[๓๔๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลุปลภาพในสมาธิ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ?
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ ๑ เป็นผู้ไม่ฉลาด
ในการตั้งอยู่แห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ไม่ฉลาดในการออกแห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ไม่
กระทำความเอื้อเฟื้อ ๑ ไม่กระทำคิดต่อ ๑ ไม่กระทำความสบาย ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควร
เพื่อบรรลุปลภาพในสมาธิ.

* พมฺว่า เป็น สักขิภพฺพสุตฺร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลุผลภาพในสมาธิ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่แห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้ฉลาดในการออกแห่งสมาธิ ๑ เป็นผู้กระทำความเอื้อเพื่อ ๑ เป็นผู้กระทำติดต่อกัน ๑ เป็นผู้กระทำความสบาย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลุผลภาพในสมาธิ.

จบผลสูตรที่ ๘

อรรถกถาผลสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในผลสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า พลดี ได้แก่ ความเป็นผู้มีกำลัง คือ ความเป็นผู้มีเรี่ยวแรง (ในสมาธิ). บทว่า อสาดจุกการี ความว่า ไม่กระทำให้ติดต่อกัน. คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้ว ในหนหลัง.

จบอรรถกถาผลสูตรที่ ๘

๕. ปฐมฌานสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลุปฐมฌาน

[๓๔๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมיתה ๑ อุทธัจจกุกกุจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑ เธอย่อมไม่เห็นโทษในกามทั้งหลายด้วยปัญญาโดยชอบ ตามความเป็นจริง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมיתה ๑ อุทธัจจกุกกุจจะ ๑ วิจิกิจฉา ๑ เธอย่อมเห็นโทษในกามทั้งหลายด้วยปัญญาโดยชอบ ตามความเป็นจริง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน.

จบปฐมฌานสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมฌานสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมฌานสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า น ยถาภูตํ สมมุပ္ปยุถาย สุกฺกโห โหติ ความว่า โทษในวัตถุกาม และกิลเสกามทั้งหลาย ย่อมไม่เป็นอันเขาเห็นชัดแล้ว ตามความเป็นจริง ด้วยฌานและปัญญา.

อรรถกถापฐมฌานสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยฆานสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลุปฐมฌาน

[๓๔๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ กามวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ กามสังขยา ๑ พยาบาทสังขยา ๑ วิหิงสาสังขยา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ กามวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ กามสังขยา ๑ พยาบาทสังขยา ๑ วิหิงสาสังขยา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลุปฐมฌาน.

จบทุติยฆานสูตรที่ ๑๐

จบเทวตาวรรคที่ ๒

ทุติยฆานสูตรที่ ๑๐ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบเทวตาวรรคพรรณนาที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

๑. อนาคามิสูตร ๒. อรหัตตสูตร ๓. มิตตสูตร ๔. ฐานสูตร
๕. เทวตาสสูตร ๖. สติสูตร ๗. สักขิสูตร ๘. พลสูตร ๙. ปฐมฌานสูตร
๑๐. ทุตติยฌานสูตร และอรรธกถา.

อรหันตวรรคที่ ๓

๑. ทุกขสูตร

ว่าด้วยธรรมทำให้เป็นทุกข์และเป็นสุข

[๓๔๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ มีความเดือดร้อน คับแค้น เร่าร้อน ในปัจจุบันเทียว
เมื่อตายไปพึงหวังได้ทุกติ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ กามวิตก ๑
พยาบาทวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ กามสังขยา ๑ พยาบาทสังขยา ๑ วิหิงสา-
สังขยา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ มีความเดือดร้อน คับแค้น เร่าร้อน ในปัจจุบันเทียว
เมื่อตายไป พึงหวังได้ทุกติ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมอยู่
เป็นสุข ไม่เดือดร้อน ไม่คับแค้น ไม่เร่าร้อน ในปัจจุบันเทียว เมื่อตายไป
พึงหวังได้สุคติ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ เนกขัมมวิตก ๑ อภัยบาท-
วิตก ๑ อวิหิงสาวิตก ๑ เนกขัมมสังขยา ๑ อภัยบาทสังขยา ๑ อวิหิงสา-
สังขยา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล
ย่อมอยู่เป็นสุข ไม่เดือดร้อน ไม่คับแค้น ไม่เร่าร้อน ในปัจจุบันเทียว
เมื่อตายไป พึงหวังได้สุคติ.

จบทุกขสูตรที่ ๑

อรหันตวรรควรรณนาที่* ๓

อรรถกถาทุกขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยใน**ทุกขสูตรที่ ๑** แห่ง**อรหันตวรรคที่ ๓** ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **สวิมาต** ความว่า ประกอบไปด้วยความคับแค้น คือมีอุปัทวะ. บทว่า **สปริพาห** ความว่า มีความกระวนกระวาย ด้วยความกระวนกระวายทางกาย และทางจิต. บทว่า **ปาฎิगुखा** ความว่า พึงหวังคือมีอยู่แน่นอน.

จบอรรถกถาทุกขสูตรที่ ๑

๒. อรหันตสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลอรหันตผล

[๓๔๗] **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหันต ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ **มานะ** ความถือตัว ๑ **โอมานะ** ความสำคัญว่าเลวกว่าเขา ๑ **อติมานะ** ความเย่อหยิ่ง ๑ **อหิมานะ** ความเข้าใจผิด ๑ **ถัมภะ** ความหัวดี ๑ **อดินิปาตะ** ความดูหมิ่นตนเองว่าเป็นคนเลว ๑ **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควร เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหันต.

* อรรถกถาเป็นวรรคที่ ๘

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละกรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อ
กระทำให้แจ้งซึ่งอหัต ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ ความถือตัว ๑
ความสำคัญว่าเลวกว่าเขา ๑ ความเยอหยิ่ง ๑ ความเข้าใจผิด ๑ ความหัวดี ๑
ความคูหมั่นตัวเองว่าเป็นคนเลว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละกรรม ๖
ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอหัต.

จบอหัตตสูตรที่ ๒

อรรถกถาอหัตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอหัตตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า มานั ได้แก่ ความสำคัญ (ตัว) โดยชาติเป็นต้น. บทว่า
โอมานั ได้แก่ สำคัญตัวว่า เราเป็นคนเลว. บทว่า อติมานั ได้แก่
ความถือตัวอย่างหยิ่งผยอง ที่เป็นไปล่วงเกินผู้อื่น. บทว่า อธิมานั ได้แก่
ความสำคัญว่า ได้บรรลु (อย่างนั้นอย่างนี้). บทว่า ทมุภั ได้แก่ มีความ
เป็นผู้กระด้าง เพราะโกรธและมานะ. บทว่า อตินิปาตั ได้แก่ ความสำคัญ
ตนของคนเลว ว่าเราเป็นคนเลว.

จบอรรถกถาอหัตตสูตรที่ ๒

๓. อุตตริมนุสสธรรมสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลुอุตตริมนุสสธรรม

[๓๔๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษ อันสามารถกระทำความเป็นพระอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้มีสติเลอะเลือน ๑ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ๑ ความโกหก ๑ การพูดเลียบเคียง ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษ อันสามารถกระทำความเป็นพระอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษ อันสามารถกระทำความเป็นพระอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้มีสติเลอะเลือน ๑ ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ๑ ความโกหก ๑ การพูดเลียบเคียง ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะชั้นวิเศษ อันสามารถกระทำความเป็นพระอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

จบอุตตริมนุสสธรรมสูตรที่ ๓

อรรถกถาอุตตริมนุสสธรรมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุตตริมนุสสธรรมสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อุตตริมนุสสธมฺมา ได้แก่ ธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์.

บทว่า อลมฺรียณฺณทสฺสนวิเสสํ ได้แก่ ญาณทัสสนะพิเศษ ที่สามารถ
ทำคนให้เป็นพระอรียเจ้าได้ อธิบายว่า ได้แก่มรรค ๔ ผล ๔. บทว่า กุหนํ
ได้แก่ เรื่องโกหก ๓ อย่าง. บทว่า ลปนํ ได้แก่ การกล่าวยกย่อง หรือกด
เพราะประสงค์จะได้.

จบอรรถกถาอุตตริมนุสสธรรมสูตรที่ ๓

๔. สุขสูตร

ว่าด้วยธรรมทำให้มีสุขโสมนัส

[๓๔๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมเป็นผู้มากด้วยสุขและโสมนัสอยู่ในปัจจุบันเทียว และย่อมเป็นผู้ปรารถนาเหตุ
เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุ
ในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ยินดีธรรม ๑ ย่อมเป็นผู้ยินดีภavana ๑ ย่อม
เป็นผู้ยินดีการละ ๑ ย่อมเป็นผู้ยินดีปิวิเวก ๑ ย่อมเป็นผู้ยินดีความไม่พยายาม ๑
ย่อมเป็นผู้ยินดีธรรมที่ไม่เนิ่นช้า ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้มากด้วยสุขและโสมนัสอยู่ในปัจจุบันเทียว
และย่อมเป็นผู้ปรารถนาเหตุ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.

จบสุขสูตรที่ ๔

อรรถกถาสุขสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสุขสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โยนิ จสฺส อารทฺธา โหติ ความว่า อนึ่ง เหตุเป็นอัน
เธอทำให้บริบูรณ์ คือประคองไว้. บทว่า ฆมฺมาราโม ความว่า ประสบ
ความยินดีในธรรม. ภิกษุชื่อว่า ภวานาราโม เพราะยินดีในภavana หรือ
เมื่อภavanaอยู่ก็ยินดี. ชื่อว่า ปหานาราโม เพราะยินดีในการละ หรือเมื่อ
ละอยู่ก็ยินดี. ชื่อว่า ปวิเวการาโม เพราะยินดีในปวิเวก ๓ อย่าง. ชื่อว่า
อพฺยาปชฺฌาราโม เพราะยินดีในความไม่เบียดเบียน คือในความไม่มีทุกข์.
ชื่อว่า นิปฺปฺลยจาราโม เพราะยินดีในพระนิพพาน กล่าวคือธรรมที่ไม่มี
ความเนิ่นช้า.

จบอรรถกถาสุขสูตรที่ ๔

๕. อธิคมสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลुकุศลธรรม

[๓๕๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือเพื่อกระทำกุศล-
ธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุใน
พระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่ฉลาดในเหตุแห่งความเจริญ ๑ เป็นผู้ไม่ฉลาดใน
เหตุแห่งความเสื่อม ๑ เป็นผู้ไม่ฉลาดในอุบาย ๑ ไม่ยังฉันทะให้เกิดขึ้นเพื่อ
บรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ ๑ ไม่รักษากุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้ว ๑ และ

ไม่ยังฉันท์ให้ถึงพร้อมเพื่อกระทำติดต่อ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือเพื่อกระทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือเพื่อกระทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้ฉลาดในเหตุแห่งความเจริญ ๑ เป็นผู้ฉลาดในเหตุแห่งความเสื่อม ๑ เป็นผู้ฉลาดในอุบาย ๑ ย่อมยังฉันท์ให้เกิดขึ้นเพื่อบรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ ๑ ย่อมรักษากุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้ว ๑ และย่อมยังฉันท์ให้ถึงพร้อมเพื่อกระทำติดต่อ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อบรรลुकุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือเพื่อกระทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญ.

จบอริคมสูตรที่ ๕

อรรถกถาอริคมสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอริคมสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า น อายุกุสโล ได้แก่ เป็นผู้ไม่ฉลาดในเหตุที่จะให้ประสบ.

บทว่า น อปายกุสโล ได้แก่ ไม่ฉลาดในเหตุที่ไม่ให้ประสบ. บทว่า ฉนุทำ ได้แก่ ความพอใจ คือความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ. บทว่า น อารกขติ ได้แก่ ไม่รักษา.

จบอรรถกถาอริคมสูตรที่ ๕

๒. มหัตตสูตร

ว่าด้วยผู้ควรบรรลุความเป็นใหญ่ในธรรม

[๓๕๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ย่อมบรรลุความเป็นผู้มาก ความเป็นผู้ไพบลย์ในธรรมทั้งหลาย ต่อกาลไม่
นานนัก ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้
มากด้วยความสว่างแห่งญาณ ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วยความเพียรเครื่องประกอบ ๑
ย่อมเป็นผู้มากด้วยความบันเทิงใจ (ปีติและปราโมทย์) ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วย
ความไม่ยินดีในอกุศลธรรม ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑
และย่อมพยายามให้ยิ่งขึ้นไป ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม
๖ ประการนี้แล ย่อมบรรลุความเป็นผู้มาก ความเป็นผู้ไพบลย์ในธรรมทั้งหลาย
ต่อกาลไม่นานนัก.

จบมหัตตสูตรที่ ๖

อรรถกถามหัตตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในมหัตตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อาโลกพหุโล ได้แก่ มากไปด้วยแสงสว่างแห่งญาณ. บทว่า
ปโยคพหุโล ได้แก่ กระทำความเพียรให้มาก. บทว่า เวทพหุโล ได้แก่
มากไปด้วยปีติและปราโมทย์. บทว่า อสนตุฎฐิพหุโล ได้แก่ ไม่สันโดษ
ในกุศลธรรมทั้งหลาย. บทว่า อนิกจิตตฐโร ได้แก่ วางธุระ คือประคอง
ความเพียรไว้. บทว่า อุตฺตริญฺจ ปตฺตารตฺติ ได้แก่ ทำความเพียรในบัดนี้
และให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

จบอรรถกถามหัตตสูตรที่ ๖

๗. ปฐมนिरยสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เป็นเหมือนตกนรกและขึ้นสวรรค์

[๓๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการ ย่อมเกิดในนรก เหมือนถูกนำมาเก็บไว้ กรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ถักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พุศเท็จ ๑ มีความปรารถนาลามก ๑ และมีความเห็นผิด ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรก เหมือนถูกนำมาเก็บไว้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์ เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ๑ จากอทินนาทาน ๑ จากกามสุมิฉฉาจาร ๑ จากมุสาวาท ๑ ไม่มีความปรารถนาลามก ๑ และมีความเห็นชอบ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์ เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้.

จบปฐมนिरยสูตรที่ ๗

ปฐมนिरยสูตรที่ ๗ ง่ายทั้งนั้น.

๘. ทุตินิรยสูตร

ว่าด้วยกรรมทำให้เป็นเหมือนตกนรกและขึ้นสวรรค์

[๓๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการ ย่อมเกิดในนรก เหมือนถูกนำมาเก็บไว้ กรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้กล่าวเท็จ ๑ กล่าวส่อเสียด ๑ กล่าวคำหยาบ ๑ กล่าวคำพ้อเจ้อ ๑ เป็นผู้โลภ ๑ และเป็นผู้นอง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเกิดในนรก เหมือนถูกนำมาเก็บไว้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการ ย่อมเกิดในสวรรค์ เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้ กรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้คเว้นจากมุสาวาท ๑ จากปิสฺฐาวาจา ๑ จากพฺรฺสวาจา ๑ จากสัมผัปปลาปะ ๑ เป็นคนไม่โลภ ๑ และเป็นผู้ไม่นอง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยกรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเกิดในสวรรค์ เหมือนเชิญมาประดิษฐานไว้.

จบทุตินิรยสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุตินิรยสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุตินิรยสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปลพฺุโ** ความว่า ประกอบด้วยการนองทั้งหลาย มีการนองทางกายเป็นต้น.

จบอรรถกถาทุตินิรยสูตรที่ ๘

๕. อัคคธรรมสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลुอัคคธรรม

[๓๕๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ยอมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัตอันเป็นธรรมชั้นเลิศ ธรรม ๖ ประการ
เป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ เป็นผู้ไม่มีhiri ๑
เป็นผู้ไม่มีโอตตปปะ ๑ เป็นผู้เกียจคร้าน ๑ เป็นผู้มีปัญหาทรม ๑ และเป็นผู้มี
ห่วงใยในร่างกายและชีวิต ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖
ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัตอันเป็นธรรมชั้นเลิศ.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็น
ผู้ควรเพื่อควรกระทำให้แจ้งอรหัตอันเป็นธรรมชั้นเลิศ ธรรม ๖ ประการ
เป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิศรัทธา ๑ เป็นผู้มิหิริ ๑ เป็นผู้มิ
โอตตปปะ ๑ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร ๑ เป็นผู้มิปัญหา ๑ และเป็นผูไม่มี
ความห่วงใยในร่างกายและชีวิต ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัตอันเป็นธรรม
ชั้นเลิศ.

จบอัคคธรรมสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๕ ง่ายทั้งนั้นแล

๑๐. รัตติสูตร

ว่าด้วยผู้หวังได้ความเสื่อมและผู้หวังได้ความเจริญ

[๓๕๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ พึงหวังได้ความเสื่อมในกุศลธรรมอย่างเดียวไม่พึงหวังความเจริญเลย ตลอดคืนหรือวันที่ผ่านมา ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความปรารถนามาก มีความคับแค้นใจ ไม่สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาณปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ เป็นผู้ทุศีล ๑ เป็นผู้เกียจคร้าน ๑ เป็นผู้มึสติเลอะเลือน ๑ และเป็นผู้มีปัญญาทราม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล พึงหวังได้ความเสื่อมในกุศลธรรมอย่างเดียว ไม่พึงหวังความเจริญเลยตลอดคืนหรือวันที่ผ่านมา.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ พึงหวังได้ความเจริญในกุศลธรรมอย่างเดียว ไม่พึงหวังได้ความเสื่อมเลย ตลอดคืนหรือวันที่ผ่านมา ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่มีความปรารถนามาก ไม่มีความคับแค้นใจ สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาณปัจฉัยเภสัชบริหารตามมีตามได้ ๑ เป็นผู้มีศรัทธา ๑ เป็นผู้มึศีล ๑ เป็นผู้ปรารถนากวามเพียร ๑ เป็นผู้มึสติ ๑ และเป็นผู้มีปัญญา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล พึงหวังได้ความเจริญ ในกุศลธรรมอย่างเดียว ไม่พึงหวังได้ความเสื่อมเลยตลอดคืนหรือวันที่ผ่านมา.

จบรัตติสูตรที่ ๑๐

จบอหันทวารคที่ ๓

อรรถกถารัตติสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในรัตติสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า วิฆาตวา ความว่า เป็นทุกข์ โดยทุกข์เพราะโลกที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยความมักมาก. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถารัตติสูตรที่ ๑๐

จบอรรถกถาวรรคกรรมนาที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ทุกขสูตร
๒. อรหัตตสูตร
๓. อุตตริมนุสสรธรรมสูตร
๔. สุขสูตร
๕. อริคมสูตร
๖. มหัตตสูตร
๗. ปฐมนिरยสูตร
๘. ทุคตินिरยสูตร
๙. อัคคธรรมสูตร
๑๐. รัตติสูตร และอรรถกถา.

สตีวรรคที่ ๔

๑. สตีสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลुकความเป็นผู้เย็น

[๓๕๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
ยอมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เย็นอย่างยิ่ง ธรรม ๖ ประการ
เป็นไฉน ? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมไม่ข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม ๑ ไม่
ประคองจิตในสมัยที่ควรประคอง ๑ ไม่ยังจิตให้ร่าเริง ในสมัยที่ควรให้ร่าเริง ๑
ไม่วางเฉยจิตในสมัยที่ควรวางเฉย ๑ เป็นผู้โน้มไปในธรรมแล้ว ๑ และ
เป็นผู้ยินดียิ่งในสักกายะ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖
ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เย็นอย่างยิ่ง.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ย่อมเป็น
ผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เย็นอย่างยิ่ง ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ?
คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม ๑ ย่อมประคองจิตใน
สมัยที่ควรประคอง ๑ ย่อมยังจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรให้ร่าเริง ๑ ย่อมวาง
เฉยจิตในสมัยที่ควรวางเฉย ๑ เป็นผู้โน้มไปในธรรมประณีต ๑ และเป็น
ผู้ยินดียิ่งในนิพพาน ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
นี้แล ย่อมเป็นผู้ควรกระทำให้แจ้งซึ่งความเป็นผู้เย็นอย่างยิ่ง.

จบสตีสูตรที่ ๑

สตีวรรคที่ ๔

อรรถกถาสตีสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสตีสูตรที่ ๑ แห่งสตีวรรคที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-
บทว่า สตีภาว ได้แก่ ความเยือกเย็น. ในบทว่า ยสุมี
สมเย จิตฺตํ นิกฺขณฺหิตพฺพํ เป็นต้น มีอธิบายดังต่อไปนี้ ธรรมคาจิต
ควรข่มไว้ด้วยสมาธิ ในเวลาที่ฟุ้งซ่าน. ควรข่มด้วยความเพียร ในเวลาที่จิต
ตกไปตามโกสัชชะ (ความเกียจคร้าน). ควรให้ร่าเริงด้วยสมาธิ ในเวลาที่
จิตขาดความเข้มแข็ง. ควรเข้าไปเพ่ง ด้วยอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ในเวลาที่จิต
เป็นไปสม่าเสมอ.

จบอรรถกถาสตีสูตรที่ ๑

๒. ภัทพสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรเข้าถึงธรรม

[๓๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ
ในกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไหน? คือ เป็นผู้ประกอบด้วย
ด้วยความเป็นผู้มีกรรมเป็นเครื่องกั้น ๑ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีกิเลสเป็น
เครื่องกั้น ๑ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีวิบากเป็นเครื่องกั้น ๑ เป็นผู้ไม่มี

* อรรถกถาเป็นวรรคที่ ๕

ศรัทธา ๑ ไม่มีฉันทะ ๑ และมีปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่
ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบในกุศลธรรมทั้งหลาย.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ แม้ฟัง
สัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบใน
กุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ย่อมเป็นผู้ไม่
ประกอบด้วยความเป็นผู้มีกรรมเป็นเครื่องกั้น ๑ ไม่ประกอบด้วยความเป็นผู้
มีกิเลสเป็นเครื่องกั้น ๑ ไม่ประกอบด้วยความเป็นผู้มีวิบากเป็นเครื่องกั้น ๑
เป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีฉันทะ ๑ และมีปัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคลประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควร
เพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบในกุศลธรรมทั้งหลาย.

จบภัพพสูตรที่ ๒

อรรถกถาภัพพสูตรที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัยในภัพพสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า **กมฺมาวรณตาย** ได้แก่ ด้วยอนันตริยกรรม ทั้ง ๕.

บทว่า **กิลตสวรณตาย** ได้แก่ ด้วยนิตยมิจฉาทิฏฐิ. บทว่า **วิปากาวีรณตาย**
ความว่า ด้วยอกุศลวิบากปฏิสนธิ หรือด้วยกุศลวิบากเหตุกปฏิสนธิ.

จบอรรถกถาภัพพสูตรที่ ๒

๓. อวารณตาสูตร

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรเข้าถึงธรรม

[๓๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ เป็นผู้ฆ่ามารดา ๑ ฆ่าบิดา ๑ ฆ่าพระอรหันต์ ๑ ยังพระโลหิตของพระตถาคตให้หือจิ้นด้วยจิตประทุษร้าย ๑ เป็นผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ๑ และเป็นผู้มีปัญญาทรม ใ้ บ้ำน้ำลาย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ นี้แล แม้ฟังสัทธรรมอยู่ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศลธรรมทั้งหลาย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ แม้ฟัง สัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศล ธรรมทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ไม่เป็นผู้ฆ่ามารดา ๑ ไม่เป็นผู้ฆ่าบิดา ๑ ไม่เป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๑ ไม่เป็นผู้ยังพระโลหิตของ พระตถาคตให้หือจิ้นด้วยจิตประทุษร้าย ๑ ไม่ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ๑ และ มีปัญญา ไม่ใ้ บ้ำน้ำลาย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วย ธรรม ๖ ประการนี้แล แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่ความ แน่แน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศลธรรมทั้งหลาย.

จบอวารณตาสูตรที่ ๓

๔. สุตสุตาสูต

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรเข้าถึงธรรม

[๓๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไหน ? คือ เมื่อธรรมวินัยที่ ตถาคตประกาศแล้ว อันบุคคลอื่นแสดงอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ๑ ไม่เจียโสตกลง ฟัง ๑ ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง ๑ ถือเอาแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ๑ ทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ๑ และเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่ไม่สมควร ๑ คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล แม้ฟังสัทธรรม อยู่ ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศลธรรม ทั้งหลาย.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ แม้ ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ใน กุศลธรรมทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นไหน ? คือ เมื่อธรรมวินัยที่ ตถาคตประกาศแล้ว อันบุคคลอื่นแสดงอยู่ ย่อมฟังด้วยดี ๑ ย่อมเจียโสตกลง ฟัง ๑ เข้าไปตั้งจิตเพื่อรู้ทั่วถึง ๑ ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ๑ ละทิ้งสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ๑ และเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ๑ คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล แม้ฟังสัทธรรมอยู่ ก็เป็นผู้ควรเพื่อก้าวลงสู่ความแน่นอน ความเป็นชอบ ในกุศลธรรมทั้งหลาย.

จบสุตสุตาสูตที่ ๔

อรรถกถาสุตตาสูต

พึงทราบวินิจฉัยในสุตตาสูตที่ ๔ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนตุล^๑ ได้แก่ ความไม่เจริญ. บทว่า อตุล^๒ ริณฺจติ ความว่า ทอดทิ้งประโยชน์ คือความเจริญ. บทว่า อนนฺโถมิกาย ความว่า (ด้วย ความชอบใจ) อันไม่เป็นไปโดยอนฺโถม ตามคำสอน.

จบอรรถกถาสุตตาสูตที่ ๔

๕. ปหาตัพพสุต

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรบรรลุนิพพาน

[๓๖๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละกรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ๖ ประการเป็นไหน? คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑ ราคะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โทสะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ และโมหะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลไม่ละกรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละกรรม ๖ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ๖ ประการเป็นไหน? คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑ ราคะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โทสะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โมหะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลละกรรม ๖ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน.

จบปหาตัพพสุตที่ ๕

อรรถกถาปหัตถ์พพสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปหัตถ์พพสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ทิฏฐิสมุทฺถํ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค.

จบอรรถกถาปหัตถ์พพสูตรที่ ๕

๖. ปหีนสูตร

ว่าด้วยธรรมที่พระโสดาบันละได้แล้ว

[๓๖๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ อันบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิละได้แล้ว ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีสัพพตปรามาส ๑ รากะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โทสะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โมหะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้แล อันบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิละได้แล้ว.

จบปหีนสูตรที่ ๖

อรรถกถापหีนสูตรที่ ๖ ท่านไม่ได้พรรณนาไว้.

๓. อุปปาเทตัพพสูตร

ว่าด้วยธรรมที่พระโศดาบันไม่ทำให้เกิดขึ้น

[๓๖๒] ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวัญญิ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อยังกรรม ๖ ประการให้เกิดขึ้น ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ตักกายทิวัญญิ ๑ วิจิจจนา ๑ สิลัพพตปรามาส ๑ รากะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โทสะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ โมหะที่เป็นเหตุไปสู่อบาย ๑ ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวัญญิ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อยังกรรม ๖ ประการนี้แลให้เกิดขึ้น.

จบอุปปาเทตัพพสูตรที่ ๓

อรรถกถาอุปปาเทตัพพสูตรที่ ๓ ท่านไม่ได้พรรณนาไว้.

๔. สัตถริสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการ

[๓๖๓] ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวัญญิ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อเป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อ

เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระธรรม ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์ ๑ และเป็นผู้ไม่ควรเพื่อเป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขา ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเข้าถึง ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเกิดในภพที่แปด ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้แล.

จบสัจจวิสูตรที่ ๘

๕. กัญจิสังขารสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการ

[๓๖๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไหน ? คือ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐฐิ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นของเที่ยง ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสุข ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นอัตตา ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อกระทำอนันตริยกรรม ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือความบริสุทธิ์โดยมงคลตื่นข่าว ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อแสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนานี้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้แล.

จบกัญจิสังขารสูตรที่ ๕

อรรถกถากัณฐกนิบาต

พึงทราบวินิจฉัยในกัณฐกนิบาตที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า โทศุหลมมงคล ความว่า ด้วยทิวภูมิมงคล (คือสิ่งที่ได้เห็นเป็นมงคล) สุตมงคล (คือสิ่งที่ได้ฟังเป็นมงคล) มุตมงคล (คือเอาสิ่งที่ได้ทราบเป็นมงคล).

จบอรรถกถากัณฐกนิบาตที่ ๕

๑๐. มาตริสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการ

[๓๖๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไหน ? คือ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวภูมิ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อชามารดา ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อช่าบิดา ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อช่าพระอรหันต์ ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อช่าพระโลหิตของพระตถาคตให้หื้อขึ้นด้วยจิตประทุษร้าย ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อถือศาสดาอื่น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้แล.

จบมาตริสูตรที่ ๑๐

๑๑. สยกตสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการ

[๓๖๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน? คือ บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวณฺฐิ ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือสุขทุกข์ที่ตนเองกระทำแล้ว ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือสุขทุกข์ที่ผู้อื่นกระทำแล้ว ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือสุขทุกข์ที่ตนเองกระทำแล้ว และที่ผู้อื่นกระทำแล้ว ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นเอง ที่ตนเองไม่กระทำไว้ ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นเอง ที่ผู้อื่นไม่กระทำไว้ ๑ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อเชื่อถือสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นเอง ที่ตนเองไม่กระทำไว้ และที่ผู้อื่นไม่กระทำไว้ ๑ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า เหตุและกรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากเหตุ อันบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวณฺฐินั้นเห็นแล้วด้วยดี คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่ควรเป็นได้ ๖ ประการนี้แล.

จบสยกตสูตรที่ ๑๑

จบสตีตวรรคที่ ๔

อรรถกถาสยกตสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในสยกตสูตรที่ ๑๑ ดังต่อไปนี้ :-

คำเป็นต้นว่า สย กตํ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยสามารถแห่งอตตทิฏฐิ (ความเห็นเนื่องด้วยอตตตา). บทว่า อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ ความว่าเกิดขึ้นโดยหาเหตุมิได้. คำที่เหลือ ในสูตรทั้งปวง ง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาสยกตสูตรที่ ๑๑

จบสตีวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สตีสูตร ๒. ภัทฺทสูตร ๓. อวารณตาสสูตร ๔. สุตฺตฺตาสสูตร
๕. ปหัตตฺทสูตร ๖. ปหีนสูตร ๗. อุปฺปาเทตฺทสูตร ๘. สัตถริสูตร
๙. กัญฺจิสังขารสูตร ๑๐. มาตริสูตร ๑๑. สยกตสูตร และอรรถกถา.

อานิสังสวรรคที่ ๕

๑. ปาตุภาวสูตร

ว่าด้วยความปรากฏขึ้นที่หาได้ยาก ๖ ประการ

[๓๖๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรากฏขึ้นแห่งเหตุ ๖ ประการ เป็นของหาได้ยากในโลก เหตุ ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ความปรากฏขึ้นแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ บุคคลผู้แสดงธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ๑ ความเกิดขึ้นในมัชฌิมประเทศ (ที่มีพระอริยเจ้า) ๑ ความเป็นผู้มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง ๑ ความไม่เป็นไปบ้าน้ำลาย ๑ ความพอใจในกุศลธรรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรากฏขึ้นแห่งเหตุ ๖ ประการนี้แล เป็นของหาได้ยากในโลก.

จบปาตุภาวสูตรที่ ๑

อานิสังสวรรคธรรมนาที่ ๕

อรรถกถาปาตุภาวสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปาตุภาวสูตรที่ ๑ แห่งอานิสังสวรรคที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อริยายตเน ได้แก่ ในมัชฌิมประเทศ. บทว่า อินุทริยานัน ได้แก่ อินทรีย์ที่มีใจเป็นที่ ๖.

จบอรรถกถาปาตุภาวสูตรที่ ๑

อรรถกถาเป็นวรรคที่ ๑๐

๒. อานิสังสสูตร

ว่าด้วยอานิสังสแห่งโศดาปัตติผล ๖ ประการ

[๓๖๘] ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสังสในการกระทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นไฉน ? ก็ บุคคลย่อมเป็นผู้แน่นอน ในพระสังฆธรรม ๑ ย่อมเป็นผู้มีความไม่เสื่อมเป็นธรรมดา ๑ เขาผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้วย่อมไม่มีทุกข์ ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยอสาธารณญาณ ๑ เขาเห็นเหตุแล้วด้วยดี ๑ และเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแต่เหตุด้วยดี ๑ ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสังสในการกระทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล ๖ ประการนี้แล.

จบอานิสังสสูตรที่ ๒

อรรถกถาอานิสังสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอานิสังสสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า สทฺธมฺมนิยโต ความว่า เป็นผู้เที่ยงในศาสนสังฆธรรม.

บทว่า อสาธารณณ ความว่า (ประกอบด้วยญาณ) อันไม่ทั่วไปกับปุถุชนทั้งหลาย.

จบอรรถกถาอานิสังสสูตรที่ ๒

๓. อนิจจสูตร

ว่าด้วยฐานะที่มีได้และมีไม่ได้

[๓๖๙] ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารไร ๆ โดยความเป็นของเที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมไม่เป็นสูตรที่ ๓ ๔ ๕ และ ๖ ท่านไม่พรรณนา

ฐานะที่จะมีได้ ไม่ประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน ข้อนั้นย่อมไม่เป็นที่ฐานะที่จะมีได้ เมื่อไม่ก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน จักกระทำให้แจ้งซึ่งโศคาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตผล ข้อนั้นย่อมไม่เป็นที่ฐานะที่จะมีได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความเป็นของให้เที่ยง จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นที่ฐานะที่จะมีได้ เธอประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน ข้อนั้นย่อมเป็นที่ฐานะที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน จักกระทำให้แจ้งซึ่งโศคาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรือ อรหัตผล ข้อนั้นย่อมเป็นที่ฐานะที่จะมีได้.

จบอนิจจสูตรที่ ๓

๔. ทุกขสูตร

ว่าด้วยฐานะที่มีได้และไม่ได้

[๓๗๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารไร ๆ โดยความเป็นสุข ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงโดยความเป็นทุกข์ ฯลฯ

จบทุกขสูตรที่ ๔

๕. อนัตตสูตร

ว่าด้วยฐานะที่มีได้และมีไม่ได้

[๓๗๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมไร ๆ โดย
ความเป็นอัตตา ฯลฯ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมทั้งปวงโดยความเป็น
อนัตตา ฯลฯ

จบอนัตตสูตรที่ ๕

๖. นิพพานสูตร

ว่าด้วยฐานะที่มีได้และมีไม่ได้

[๓๗๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความ
เป็นทุกข์ จักเป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมไม่เป็นฐานะที่จะ
มีได้ เธอไม่ประกอบด้วยขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่ความเป็นชอบและ
ความแน่นอน ข้อนั้นย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อไม่ก้าวลงสู่ความเป็นชอบ
และความแน่นอน จักกระทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล
หรือ อรหัตผล ข้อนั้นย่อมไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นนิพพานโดยความเป็นสุข จัก
เป็นผู้ประกอบด้วยขันติที่สมควร ข้อนั้นย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เธอประกอบด้วย
ขันติที่สมควรแล้ว จักก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน ข้อนั้น

ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อก้าวลงสู่ความเป็นชอบและความแน่นอน จักกระทำ
ให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรือ อรหัตผล ชื่อนั้น
ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

จบนิพพานสูตรที่ ๖

๗. ปฐมอนโทสสูตรที่ ๑

ว่าด้วยอนิสงส์ทำให้เกิดอนิจจสัญญา ๖ ประการ

[๓๗๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นอนิสงส์ ๖ ประการ
เป็นผู้สามารถเพื่อไม่กระทำเขตจำกัดในสังขารทั้งปวง แล้วยังอนิจจสัญญาให้
ปรากฏ อนิสงส์ ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ภิกษุพิจารณาเห็นอยู่ว่า สังขาร
ทั้งปวงจักปรากฏโดยความเป็นของไม่มั่นคง ๑ ใจของเราจักไม่ยินดีในโลก
ทั้งปวง ๑ ใจของเราจักออกจากโลกทั้งปวง ๑ ใจของเราจักน้อมไปสู่นิพพาน ๑
สังโยชน์ทั้งหลายของเราจักถึงการละได้ ๑ และเราจักเป็นผู้ประกอบด้วยสามัญ-
ธรรม ชั้นเยี่ยม ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นอนิสงส์ ๖
ประการนี้แล เป็นผู้สามารถเพื่อไม่กระทำเขตจำกัดในสังขารทั้งปวง แล้วยัง
อนิจจสัญญาให้ปรากฏ.

จบปฐมอนโทสสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมอนโทสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมอนโทสสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อนธี** กริตุวา ความว่า ไม่ทำให้มีขอบเขต คือเขตแดน
อย่างนี้ว่า สังขารมีประมาณเท่านี้แหละไม่เที่ยง นอกจากนี้ไป ไม่ใช่ไม่เที่ยง
(คือเที่ยง). บทว่า **อนวภูจิตโต** ความว่า เว้นจากฐานะ (เหตุที่เป็นไปได้)
เพราะความเป็นของไม่มั่นคง อธิบายว่า จักเป็นสภาวะธรรมแตกดับไป แล้ว
จึงหยุด. บทว่า **สพฺพโลเก** ความว่า ในโลกทั้งสิ้น ได้แก่ในธาตุทั้ง ๓.
บทว่า **สามญฺเณน** ความว่า โดยความเป็นสมณะ อธิบายว่า ได้แก่พระ-
อริยมรรค.

จบอรรถกถาปฐมอนโทสสูตรที่ ๗

๘. ทุตติยอนโทสสูตร

ว่าด้วยอนิสงส์ที่ทำให้เกิดทุกขสัจจะ ๖ ประการ

[๓๗๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นอนิสงส์ ๖ ประการ
เป็นผู้สามารถเพื่อไม่กระทำเขตจำกัดในสังขารทั้งปวง แล้วยังทุกขสัจจะให้
ปรากฏ อนิสงส์ ๖ ประการเป็นไหน ? คือ ภิกษุพิจารณาเห็นอยู่ว่า นิพพาน-
สัจจะในสังขารทั้งปวง จักปรากฏแก่เราเหมือนเพชรฆาตผู้เงื้อดาบขึ้นอยู่ ๑
ใจของเราจักออกจากโลกทั้งปวง ๑ เราจักเป็นผู้มีปกติเห็นสันติในนิพพาน ๑
อนุสัยของเราจักถือการเพิกถอน ๑ เราจักเป็นผู้กระทำตามหน้าที่ ๑ และเรา

จักบำรุงพระศาสดาด้วยความบำรุงอันประกอบด้วยเมตตา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นอนิสงส์ ๖ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถเพื่อไม่กระทำเขตจำกัดในสังขารทั้งปวง แล้วยังทุกขัตถุญาให้ปรากฏ.

จบทุตติยอนโทตสสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุตติยอนโทตสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในทุตติยอนโทตสสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า เมตตาวตาย ความว่า ด้วยการปรนนิบัติ ประกอบด้วยเมตตา ด้วยว่า พระเสขบุคคล ๗ จำพวก ย่อมปรนนิบัติพระตถาคตเจ้า ด้วยการบำรุงประกอบไปด้วยเมตตา. ถึงพระชินาสพ ก็เป็นผู้ปฏิบัติพระศาสดา (เหมือนกัน).

จบอรรถกถาทุตติยอนโทตสสูตรที่ ๘

๘. ตติยอนโทตสสูตร

ว่าด้วยอนิสงส์ที่ทำให้เกิดอนัตตัตถุญา

[๓๗๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นอนิสงส์ ๖ ประการ เป็นผู้สามารถเพื่อไม่กระทำเขตจำกัดในธรรมทั้งปวง แล้วยังอนัตตัตถุญาให้ปรากฏ อนิสงส์ ๖ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุพิจารณาเห็นอยู่ว่าเราเป็นผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิในโลกทั้งปวง ๑ ทิฏฐิอันเป็นเหตุให้กระทำความถือตัว

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 831

ว่าเราของเราจักดับ ๑ ตัณหาอันเป็นเหตุให้กระทำการยึดถือของเราของเรา
จักดับ ๑ เราจักเป็นผู้ประกอบด้วยอสาธารณญาณ ๑ เราจะเห็นเหตุด้วยดี ๑
และจักเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแต่เหตุด้วยดี ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณา
เห็น อานิสงส์ ๖ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถเพื่อไม่กระทำเขตจำกัดในธรรม
ทั้งปวง แล้วยังอนัตตสัญญาให้ปรากฏ.

จบตติยอนโทสสูตรที่ ๕

อรรถกถาตติยอนโทสสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในตติยอนโทสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อตมมโย ความว่า เป็นผู้เว้นจากตัณหาและทิฏฐิ ที่พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ตัมมยะ. บทว่า อหังการา ได้แก่ ทิฏฐิคืออหังการ
(ความเห็นว่าเป็นเรา). บทว่า มมการา ได้แก่ ตัณหาคือมมังการ (การ
ยึดถือของเรา). คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น ฉะนี้แล.

จบอรรถกถาตติยอนโทสสูตรที่ ๕

๑๐. ภาวสูตร

ว่าด้วยไทรภพและไตรสิกขา

[๓๗๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภพ ๓ นี้ควรละ ควรศึกษาในไตรสิกขา
ภพ ๓ เป็นไฉน ? คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภพ ๓ นี้ควรละ ไตรสิกขา
เป็นไฉน ? คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ควรศึกษาใน
ไตรสิกขานี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภพ ๓ นี้ เป็นสภาพอันภิกษุ

พระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 832
ละได้แล้ว และเธอเป็นผู้มีสิกขาอันได้ศึกษาแล้วในไตรสิกขานี้ เมื่อนั้นภิกษุนี้
เรากล่าวว่า ได้ตัดตัณหาขาดแล้ว กลายสังโยชน์ได้แล้ว ได้ทำที่สุดทุกข์
เพราะละมานะได้โดยชอบ.

จบภาวสูตรที่ ๑๐

๑๑. ตัณหาสูตร

ว่าด้วยตัณหาและมานะ

[๓๗๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ๓ และมานะ ๓ ควรละ ตัณหา
๓ เป็นไฉน ? คือ กามตัณหา ๑ ภวตัณหา ๑ วิภวตัณหา ๑ ตัณหา ๓ นี้
ควรละ มานะ ๓ เป็นไฉน ? คือ ความถือตัวว่าเสมอเขา ๑ ความถือตัวว่า
เลวกว่าเขา ๑ ความถือตัวว่าดีกว่าเขา ๑ มานะ ๓ นี้ควรละ คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อใดแล ตัณหา ๓ และมานะ ๓ นี้ย่อมเป็นธรรมชาติอันภิกษุละ
ได้แล้ว เมื่อนั้น ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ได้ตัดตัณหาขาดแล้ว กลายสังโยชน์
ได้แล้ว ได้กระทำที่สุดทุกข์เพราะละมานะได้โดยชอบ.

จบตัณหาสูตรที่ ๑๑

จบอานิสังสวรรคที่ ๕

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปาตุภาวสูตร ๒. อานิสังสสูตร ๓. อนิจจสูตร ๔. ทุกขสูตร
๕. อนัตตสูตร ๖. นิพพานสูตร ๗. ปฐมอโนทิสสูตร ๘. ทุคิยอโนทิสสูตร
๙. ตติยอโนทิสสูตร ๑๐. ภาวสูตร ๑๑. ตัณหาสูตร และอรรถกถา.

จบทุกขปณณาสก

วรรคที่ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในปณาสกั

ติกวรรคที่ ๑

๑. วิจารณ์สูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ?
คือ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการอันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อละธรรม ๓
ประการเหล่านี้ ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ อสุภะ อันภิกษุพึงให้เจริญ
เพื่อละรากะ ๑ เมตตา อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละโทสะ ๑ ปัญญา อันภิกษุ
พึงให้เจริญเพื่อละโมหะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุ
พึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล.

จบวิจารณ์สูตรที่ ๑

วรรคที่ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในปณาสกั

ติกวรรคที่ ๑

อรรถกถาราคสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในรากลสูตรที่ ๑ แห่งติกวรรคที่ ๑ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสุภา ได้แก่ อสุภกัมมัฏฐาน. บทว่า เมตฺตา ได้แก่ เมตตาก็มีกัมมัฏฐาน. บทว่า ปญฺญา ได้แก่ มรรคปัญญา พร้อมด้วยวิปัสสนา.

จบอรรถกถารากลสูตรที่ ๑

๒. ทุจฺริตสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๗๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการ เป็นไฉน ? คือ กายทุจฺริต ๑ วจฺติทุจฺริต ๑ มโนทุจฺริต ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ อันภิกษุพึง ให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ กายสุจฺริต อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละกายทุจฺริต ๑ วจฺติสุจฺริต อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละ วจฺติทุจฺริต ๑ มโนสุจฺริต อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละมโนทุจฺริต ๑ คุณก่อนภิกษุ ทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล.

จบทุจฺริตสูตรที่ ๒

๓. วิตักกสูตร

ว่าด้วยอกุศลวิตกและกุศลวิตก

[๓๘๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ กามวิตก ๑ พยาบาทวิตก ๑ วิหิงสาวิตก ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ เนกขัมมวิตก อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละกามวิตก ๑ อพยาบาทวิตก อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละพยาบาทวิตก ๑ อวิหิงสาวิตก อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละวิหิงสาวิตก ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล.

จบวิตักกสูตรที่ ๓

๔. สัจญาสูตร

ว่าด้วยอกุศลสัจญาและกุศลสัจญา

[๓๘๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ กามสัจญา ๑ พยาบาทสัจญา ๑ วิหิงสาสัจญา ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ เนกขัมม-สัจญา อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละกามสัจญา ๑ อพยาบาทสัจญา อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละพยาบาทสัจญา อวิหิงสาสัจญา อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อ

ละวิหิงสาสัตถุญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้
เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล.

จบสังขญาสูตรที่ ๔

๕. ชาตสูตร

ว่าด้วยชาตที่ควรละและควรเจริญ

[๓๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ?
คือ กามชาต ๑ พยาบาทชาต ๑ วิหิงสาชาต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม
๓ ประการนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญ
เพื่อละธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ เนกขัมมชาต อัน
ภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละกามชาต ๑ อพยาบาทชาต อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละ
พยาบาทชาต ๑ อวิหิงสาชาต อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละวิหิงสาชาต ๑ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการ
นี้แล.

จบชาตสูตรที่ ๕

๖. อัสดาทสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๘๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็นไฉน
คือ อัสดาททิฏฐิ (สัสสตทิฏฐิ) ๑ อัตตานุทิฏฐิ (สัkkายทิฏฐิ) ๑ มิจฉาทิฏฐิ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓
ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการ

เป็นไฉน? คือ อนิจจสัญญา อณิกขุพึงให้เจริญเพื่อละอัสสาททิกฺขุ ๑
อนัตตสัญญา อณิกขุพึงให้เจริญเพื่อละอตฺตานุทิกฺขุ ๑ สัมมาทิกฺขุ อณิกขุ
พึงให้เจริญเพื่อละมิจฺฉาทิกฺขุ ๑ คู่ก่อนนิกขุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อณ
นิกขุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล.

จบอัสสาทสูตรที่ ๖

อรรถกถาอัสสาทสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอัสสาทสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อสฺสาททิกฺขุ ได้แก่ สัสสตทิกฺขุ. บทว่า อตฺตานุทิกฺขุ
ได้แก่ สักกายทิกฺขุ มีวัตถุ ๒๐ ที่คล้อยตามอาตมัน. บทว่า มิจฺฉาทิกฺขุ
ได้แก่ ทิกฺขุ ๖๒ อย่าง. บทว่า สัมมาทิกฺขุ ได้แก่ สัมมาทิกฺขุในองค์
มรรค. อีกอย่างหนึ่ง ทิกฺขุทั้งหลายมีอาทิว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ชื่อว่า
มิจฺฉาทิกฺขุ. กัมมสกตญาณ ชื่อว่า สัมมาทิกฺขุ.

จบอรรถกถาอัสสาทสูตรที่ ๖

๗. อรติสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๘๔] คู่ก่อนนิกขุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการเป็น
ไฉน? คือ อรติ ๑ วิหิงสา ๑ อธรรมจรียา ๑ (อกุศลกรรมบถสิบ)
คู่ก่อนนิกขุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล คู่ก่อนนิกขุทั้งหลาย ธรรม
๓ ประการ อณิกขุพึงให้เจริญ เพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ คือ
มุทิตา ๑ อณิกขุพึงให้เจริญเพื่อละอรติ ๑ อวิหิงสา อณิกขุพึงให้

เจริญเพื่อละวิหิงสา ๑ ชรามจริยา อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละชรามจริยา ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชราม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละชราม
๓ ประการนี้แล.

จบอรรถกถาอรตีสูตที่ ๗

อรรถกถาอรตีสูต

พึงทราบวินิจฉัยในอรตีสูตที่ ๗ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อชรมจริยา ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐.

จบอรรถกถาอรตีสูตที่ ๗

๘. ตถุจฺจิสูต

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชราม ๓ ประการนี้ ๓ ประการ
เป็นไฉน ? คือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษ ๑ ความไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ความ
เป็นผู้มีความปรารถนามาก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชราม ๓ ประการนี้แล
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชราม ๓ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละชราม
๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการเป็นไฉน ? คือ ความเป็นผู้สันโดษ
อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละความเป็นผู้ไม่สันโดษ ๑ สัมปชัญญะ อันภิกษุพึง
ให้เจริญเพื่อละความไม่มีสัมปชัญญะ ๑ ความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยอัน
ภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละความเป็นผู้มีความปรารถนามาก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ชราม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละชราม ๓ ประการเหล่านี้แล.

จบตถุจฺจิสูตที่ ๘

๘. ปฐมอุทธีจสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๘๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการ เป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้ว่ายาก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละความเป็นผู้ยาก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดี อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ อานาปานสติ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการนี้แล.

จบปฐมอุทธีจสูตรที่ ๘

๑๐. ทุตติอุทธีจสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรละและควรเจริญ

[๓๘๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ๓ ประการ เป็นไฉน? คือ อุทธีจจะ ๑ อสังวร ๑ ความประมาท ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละธรรม ๓ ประการเหล่านี้ ๓ ประการเป็นไฉน? คือ สมถะ อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละอุทธีจจะ ๑ สังวร อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละสังวร ๑ ความไม่ประมาท อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อละความ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 840
ประมาณ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ อันภิกษุพึงให้เจริญ
เพื่อละกรรม ๓ ประการนี้แล.

จบทุติยอุทซัจจสูตรที่ ๑๐

จบติกวรรคที่ ๑

๑๐. อรรถกถาทุติยอุทซัจจสูตร

พึงทราบวินิจฉัยในอุทซัจจสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า อสวโร ได้แก่ ความเป็นผู้มีอินทรีย์อันยับยั้งไว้ไม่ได้.
คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น ฉะนั้นแล.

จบอรรถกถาทุติยอุทซัจจสูตรที่ ๑๐

จบติกวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. รากสูตร ๒. ทุจริตสูตร ๓. วิตักกสูตร ๔. สัตถุญญาสูตร
๕. ธาตุสูตร ๖. อัสสาทสูตร ๗. อรติสูตร ๘. ตุณฺณสูตร ๙. ปฐม-
อุทซัจจสูตร ๑๐. ทุติยอุทซัจจสูตร และอรรถกถา.

พระสูตรที่ไม่รวมเข้าในวรรค

ว่าด้วยผู้ควรและไม่ควรเจริญสติปัฏฐานเป็นต้น

[๓๘๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละกรรม ๖ ประการ เป็นผู้
ไม่ควรเพื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไหน ? คือ

ความเป็นผู้ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ชอบหลับ ๑
ความเป็นผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย^๓
ทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรเพื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่.

[๓๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ควร
เพื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็น
ผู้ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบคุย ๑ ความเป็นผู้ชอบหลับ ๑ ความเป็น
ผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย^๓ทั้งหลาย ๑
ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖
ประการนี้แล เป็นผู้ควรเพื่อพิจารณาเห็นกายในกายอยู่.

[๓๘๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้
ไม่ควร เพื่อพิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายในอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นกายในกายเป็นภายนอกอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในภายนอกอยู่ ฯลฯ

[๓๘๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้
ไม่ควร เพื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายเป็นภายในอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายเป็นภายนอกอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในภายนอกอยู่ ฯลฯ

[๓๘๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้
ไม่ควร เพื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตเป็นภายในอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตเป็นภายนอกอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งในภายในทั้งในภายนอกอยู่ ฯลฯ

[๓๕๓] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ไม่ควร เพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นธรรมให้ธรรมทั้งหลายเป็นภายในอยู่ ฯลฯ

เพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอกอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ชอบการงาน... ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรเพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ไม่ควรเพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายเป็นภายในอยู่ ฯลฯ เพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายเป็นภายนอกอยู่ ฯลฯ เพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในภายนอกอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้ชอบการงาน... ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ไม่ควรเพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในภายนอกอยู่.

[๓๕๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ควรเพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในภายนอกอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน? คือ ความเป็นผู้ชอบการงาน ฯลฯ ความเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ควรเพื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในภายนอกอยู่.

ว่าด้วยบุคคลผู้ปลงใจเชื่อพระพุทธเจ้า

[๓๕๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ตปัสสคฤหบดีประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ปลงใจเชื่อในพระตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ่มต-

ธรรมอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวใน พระพุทธเจ้า ๑ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ๑ ความเลื่อมใส อันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ๑ อริยศีล ๑ อริยญาณ ๑ อริยวิมุตติ ๑ คู่ก่อน ภิภุทุกหลาย ตปัสสคฤหบดีประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ ปลงใจเชื่อในพระตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งอมตธรรมอยู่.

[๑๕๖] คู่ก่อนภิภุทุกหลาย กัลลิกคฤหบดี อนาถบิณฑิกสุทัตต- คฤหบดี จิตตคฤหบดีชาวมัจฉิกาสังฆาณคร หัตถคฤหบดีชาวเมืองอาพีวี เจ้าสากยะพระนามว่ามหานามะ อุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี อุคคคฤหบดี สุรธัมพัฏฐคฤหบดี ชีวกโกมารภัจ นกุลบิดาคฤหบดี ตวกัณณิกคฤหบดี ปุณณคฤหบดี อิติทัตตคฤหบดี สันธานคฤหบดี วิชยคฤหบดี วัชชิมหิต- คฤหบดี เมณฑกคฤหบดี วาเสฏฐอุบาสก อริฏฐอุบาสก สาทัตตอุบาสก ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้ปลงใจเชื่อในพระตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งซึ่งอมตธรรมอยู่ ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ความเลื่อมใส อันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ๑ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ๑ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ๑ อริยศีล ๑ อริยญาณ ๑ อริยวิมุตติ ๑ คู่ก่อนภิภุทุกหลาย สาทัตตอุบาสกประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้ปลงใจเชื่อในพระตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งอมตธรรมอยู่.

ว่าด้วยธรรมที่ควรเจริญ

[๑๕๗] คู่ก่อนภิภุทุกหลาย ธรรม ๖ ประการ อันภิภุพึงให้เจริญ เพื่อรู้อย่างไร ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ ทัสสนานุตริยะ ๑ สวานา- นุตริยะ ๑ ลาภานุตริยะ ๑ สิกขานุตริยะ ๑ ปาโรจยานุตริยะ ๑ อนุสτανุตริยะ ๑ คู่ก่อนภิภุทุกหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ อันภิภุพึง ให้เจริญเพื่อรู้อย่างไร.

[๓๕๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อรู้อย่างไร ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ พุทธานุสติ ๑ ธรรมานุสติ ๑ สังฆานุสติ ๑ สีลानุสติ ๑ จาคานุสติ ๑ เทวดานุสติ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้แล อันภิกษุพึงให้เจริญเพื่อรู้อย่างไร

[๓๕๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อรู้อย่างไร ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน ? คือ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจ-
ทุกขสัญญา ๑ ทุกเขนัตตสัญญา ๑ ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ นิโรธ-
สัญญา ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้แล อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อรู้อย่างไร

[๔๐๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อกำหนดรู้ราคะ ฯลฯ เพื่อความสิ้นไปรอบแห่งราคะ เพื่อละราคะ เพื่อ
สิ้นไปแห่งราคะ เพื่อเสื่อมไปแห่งราคะ เพื่อความคลายกำหนดราคะ เพื่อ
ดับราคะ เพื่อสละราคะ เพื่อปล่อยวางราคะ ฯลฯ

[๔๐๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการ อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อรู้อย่างไร เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อสิ้นไป เพื่อเสื่อมไป
เพื่อคลายไป เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อปล่อยวาง ซึ่งโทสะ โมหะ โภคะ
อุปนาหะ มัถะ ปพาสะ อิศสา มัจฉริยะ มายา สาถะยะ ถัมภะ สารัมภะ
มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการ
นี้แล อันภิกษุพึงให้เจริญ เพื่อปล่อยวางปมาทะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้จบลงแล้ว ภิกษุเหล่านั้น
ชื่นชมยินดีภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนี้แล.

จบฉักกนิบาต

อรรถกถาพระสูตรที่ไม่รวมเข้าในวรรค

พึงทราบวินิจฉัยในบทต่อจากนี้ไป ดังนี้ :-

บทว่า **ตปฺสุโต** ได้แก่ อุบาสกผู้เปล่งวาจา ถึงรัตนะ ๒. บทว่า **ตถาคเต นิฏฺฐงฺกโต** ความว่า ผู้มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว คือละความสงสัยในพระพุทธรุคณได้แล้ว. ภิกษุชื่อว่า เห็นอมตะ เพราะได้เห็นอมตธรรม. บทว่า **อริเยน** ได้แก่ โลกุตระศีลที่ไม่มีโทษ. บทว่า **ณฺเณน** ได้แก่ด้วยปัจเจกเวทขณญาณ. บทว่า **วิมุตฺตยา** ได้แก่ ผลวิมุตติของพระเสขะ. บทว่า **ตวกณฺณโก** ได้แก่ คฤหบดีผู้มีชื่ออย่างนี้. บาลีว่า ตปกัณณิกะ ดังนี้ก็มี. บทว่า **ราคสุต** ได้แก่ ราคะอันสัมปยุตด้วยกามคุณ ๕. คำที่เหลือในบททั้งปวง ง่ายทั้งนั้น ฉะนั้นแล.

จบการพรรณนาความฉักกนิบาต

แห่งอรรถกถา อังคุตตรนิกาย ชื่อว่า มโนรทปฺรณฺณี